

يُسْقُونَ مِنْ رَحِيْقِ ثَمَرِهِ
مَكْمَل اومدلل

سِيَرَةُ النَّبِيِّ ﷺ
الرَّحِيْقُ الْمَحْمُومُ

په كندهاري پښتو

تأليف
مولانا صفى الرحمن مباركيوري

پښتو ژباړه
مولوي عبدالباري مزمل

په لاندې لارښوونې لاندې
د پښتو ژبې د پوهنې د کونړ د کورنۍ د کتابتون له خوا

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ

سيرة النبي ﷺ

الرحيق المختوم

پہ قندھاری پبنتو

تأليف

حضرت علامہ مولانا صفی الرحمن مبارکپوری رحمہ اللہ

الناشر

المكتبة السلطانية الهاشمية

تحت ادارہ اغا صاحب

فون نمبر ۰۳۲۱۸۰۳۱۷۳۵

د کتاب پیژندنه:

د کتاب نوم..... ر حیق المختوم
 مؤلف..... مولناصفی الرحمن مبارک پوري
 کمپوزر..... مولوی عبدالباری مزمل
 تصحیح کوونکی..... مولنا عبد الباري مزمل ابو طلحه

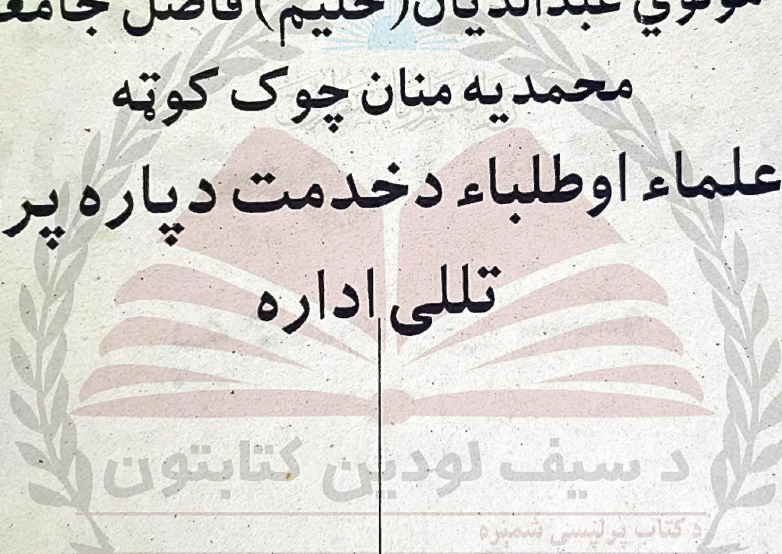
سمون او ترتیب

مولوي عبدالديان (حليم) فاضل جامعه

محمديه منان چوک کوټه

د علماء او طلباء خدمت د پاره پرمخ

تल्ली اداره

المكتبة السلطانية الهاشمية

کاسی روډ کوټه

دمصنف حالاتو ته کتنه

الحمد لله والصلاة والسلام على سيد الانبياء محمد ﷺ خاتم النبيين وعلى اله

واصحابه طيبين الطاهرين

امابعد: لکه چي دا په اول کي لامعلومه سوه چي هغه اسلامي والاو مقاله لیکو نکورابطه باندي پابندي لگولي وه چي دوی به خپل حالات اوزندگی هم نوشته کوي دهمدي وجي په خاطر باندي په اخرنیو کړنو کي یوڅو غټې غټې خبري لیکم:
اول دنسب سلسله: صفی الرحمن بن عبد الله، بن محمد علي، بن عبد المؤمن، بن فقير الله مبارک پوري اعظمي.

زوگړه: په سند کي زما پيدا کيدلو تاريخ دجون (۶) (۱۹۴۳) لیکل سوي ده لیکن دا تخمین دا ټکل څخه معلوم سوی دی اود تحقیق څخه معلومه ده چي د (۱۹۴۲) په مینځ کی دی. **دزوگړي ځای:** حسین اباد چي هغه دمبارکپور شمال ته یومیل فاصله باندي یو کوچنی کلی دی چي هغه دمبارکپور ضلع اعظم گړه یوه معروفه علمي اوصنعتي علاقه ده. **تعلیم اوتعلم:** ماپه وړوکوالي کی قران کریم څه حصه دخپل نیکه اودا کا څخه ویلي ده بیاپه سنه (۱۹۸۴) کي په مدرسه دارالتعلیم مبارک پور کي داخل سوم هلته زه شپږ کاله هلته پاته سوم ترپرائمری اوماډرن درجو پوري مي کورس مکمل کړیوه اندازه فارسي مي هم وویله د دي څخه وروسته دجون دمیاستی سنه (۱۹۵۴) کي مدرسه احیاء العلوم مبارک پور کي داخل سوم هلته مي دعربي ژبي قواعد نحو اوصرف اوبعضي نور فنونو تعلیم مي هم حاصل کړ له دي څخه وروسته فیض عام مئو ته ولاړم وهمدی مدرسي ته په هغه علاقه کي دیواهمی اودیني درسگاه حیثیت حاصل وو مئونات بهجن دقصبه مبارک پور څخه (۳۵) کیلو متره لیري دی په فیض عام کي زما داخله دمی دمیاستي په (۱۹۵۶) کي وسوه هلته مي پنځه کاله تیر کړل دعربي ژبي قواعد شرعي علوم اوفنون یعنی

تفسير، حديث، اصول حديث، فقه اوداسي نور تعليم حاصل کړپه تاريخ جنور
 سنه (١٩٤١) کي زما تعليم مکمل سو وماته باقاعده شهادة التخریج يعني سنه
 تکميل را کړل سو سند فضيلت فی الشريعة اوفضيلت فی العلوم را کړل سو د در
 او تدریس او افتاء په اجازت باندي شامل وو دا زما خوش قسمتي وه چي په ټول
 امتحانونو کي هغه امتیازي نمبرونه راته حاصل شول دتعليم حاصلولو په دور
 کي ما داله اباد بورډ په امتحاناتو کي هم شرکت وکړ په سنه (١٩٩٥) دفروري
 میاست کي مي لوی امتحان ورکړ اوپه سنه (١٩٦٠) کي مي عام امتحان ورکړ
 دواړو کي په اول ډویژن باندي کامیاب سوم بیاد ډیروخت څخه وروسته دمدرسی
 سره دهغه متعلق حديث حالاتو دوجی څخه په سنه (١٩٧٦) کي دعلم ادب امتحان
 ورکړ په سنه (١٩٧٨) کي مي د دینیات امتحان ورکړ په دواړو کي په اول نمبر
 کامیاب سوم.

د ده علمي او دژوند کارنامې: کله چي په سنه (١٩٤١) دفروري په میاست کي
 دهغه فیض عام څخه فارغ سوم ده دهغه څخه وروسته په ضلع اله باد شاه ناگپور کي
 یه درس، او تدریس، تقریر، او خطابت شروع کړ دوه کاله وروسته مادر علمي نا
 اعلی فیض عام مدرسي ته درس او تدریس دپاره دعوت کړل سو دوه کاله یه هلته
 مشکل سره تیر کړل دحالات تقاضا هم دا وه چي زه یه په جداوالي باندي مجبور کړ
 وم راتلونکی کال دجامعة الرشاد اعظم گره نذرشو او فروري مدرسه دارالحدی
 مئوپه دعوت باندي په هغه ځای کي مدرس شوم درې کاله مي هلته تیر کړ
 دتدریس او درس کولو څخه علاوه دنائب صدر په حیثیت نائب صدر مدرسه
 تعلیمی کارونو باندي هلته بوخت سوم او خپل نظرمي پر هغه داخله انتظامات
 باندي هم شامل حال وو په اخیښو ورځو کي دمدرسي انتظامیي په مابین کي زیاده
 له حد څخه دباندی اختلافات موجود سول دا اختلافاتو څخه داسي ښکاریدله چي پ
 اینده کال کي به مدرسه قلف سي هیڅوک به هم نه وي پکي زما سره نوره داسي
 حوصله نه وه اختلافات راباندی بوج سول خاص داخترپه ورځ باندي مي استعفی
 ورکړه لنډي ورځي وروسته دهغه مدرسي د دارالحديث څخه رخصت او مستعفی
 سوم په دي وخت کي دمدرسي فیض العلوم سیونی خدمت ته مأمور سوم چي هغه

کوم د مټونات بهجن څخه اوه کلو متره مدهيه پرديش په حدودو باندې موقعيت لري په سيونۍ کې زما تقرر په سنه (۱۹۶۹) د جنورۍ په مياست کې وسو هلته مې د درس او تدريس دلړۍ څخه بغير د صدر مدرس په حيث باندې هم مامور کړل سوم د مدرسې هغه داخلي او خارجي مجموعه مسئوليتونه راته وسپارل سول حتي د جمعي خطبه په کلو کې هغه زياته اندازه باندې تلل او هغه د دعوت کارونه هم زما په هغه عمده مسئوليتونو کې وو څلور کاله مې هلته تدريس وکړ دهغه څخه وروسته درخصت په شپوکې چې مدرسې رخصت وي اخري هغه سالانه تعطيلات وو نو هغه د مدرسه دارالتعليم مسئولينو همکارانو په زياته اندازه باندې پر ما اصرار وکړ چې زموږ تعليمي انتظامات را سنبال کړه ماته هم دا دعوت قبولول يوه اندازه د مجبورييت حالت وو اوس ما دهغه خپل مادر علمي نوي ذمه واري قبولي کړي دوه کاله وروسته د جامعېه سلفيه ناظم اعلى دهغه د دارالتعليم د مدرسې دهغه سرپرست سره خبره وکړه زه په بيا وجامعه سلفيه ته نقل کړم د جامعېه د خير خواهي او دهغوی د قلبي خواهشاتو په خاطر باندې خبره وسوه بيا زه په سنه (۱۹۷۴) د اکتوبر په مياسته کې جامعېه سلفيه ته راغلم دهغه وخت څخه بيا تر همدې ساعت پورې دلته مشغول يم دخپل زندگۍ او کارنامې دييانولو وروسته وؤس مقصد ته ءم

ومن الله التوفيق. د عربانو سپيڅلې موقعيتونه او قوام

هغه بنائسته معلوم دار نبوي سيرت په حقيقت کې دهغه عربي قومونو او ددوی موقعيت درسالت څخه عبارت دی کوم چې سيد البشر ﷺ درېنا او روشنائي په طور باندې را رسولی او بشري ټولنه يه ورباندې روښانه کړي ده او قومونه يه هم د تورو شپو او تاریکو څخه رها ته رابللي دي او مخلوق چې به د ډيرو خدايانو عبادتونه کول هغه په ديوو الهی رب ﷻ و عبادت ته رابللي دي دهمدي روښانه سيرت هغه حقانه خيره تر هغه پورې نه سي څرگنديدلای ترڅو چې دهمدي رسالت د نشانو او اثارو رها ورسره دهغه څخه په هغه مخکنيو شيانو کې او حالاتو سره نه وي مقايسه شوی نو سبب هم دا وو چې د کتاب په شروع کې موږ د عربي قومونو هغه تر اسلام هم هغه اولين حالات او دهغه بدلون په باره باندې خبرې کوو په کوم کې چې د انبياؤ ستر سالار او د بشري ټولني هغه عالي مخکش محمد ﷺ په نبوت سره مشرف سوی وو.

عرب او دهغوی موقعیت

لغوي معنی: العرب: په لغت کې دښتو اوداسي ډاگونو او دهغوي وهغه بي اوبو
 مخکوته ويل کيږي چي په هغوی کې نه اوبه اونه هم خاشاک بوټي وي.
 دسینا تاپووزمه، اوختیځ ته
 همدې نامه باندې یادېږي لويديځ ته يه سره بحیره، او جنوب ته يه عربي بحیره چي هغه د بحر
 په خليج او د عراق جنوبي زياتي برخې، و شمال طرف ته يه شام اوهم عراق پروت دی، د
 الهند خه هغه امتداد پيدا کوي، و شمال طرف ته يه شام اوهم عراق پروت دی، د
 دي مساحت ديو ميلیون متره مربع او يو ميلیون درې سوه زره ميله مربع ترماين
 اندازه کړل سوي ده، ذکر سوي جزيره دطبعي او جغرافيايي موقعیت له نگاهه څخه
 ډيره قيمتناکه ده دهمدي جزيرې شاوخواه داسي ازاد دښتونه اوريگستانونه دي
 چي دا دهمدي جزيرې دپاره ديوي پخې کلا په اندازه دي دا ديوه داسي حفاظتي
 کلا په شکل ده چي څوک په اساني او سهولت سره قبضه او تسلط نه سي ورباندي را
 وستلای دليل هم داده چي دهمدي جزيرې وسيدونکي اشخاص دقديمه زماني
 څخه په خپلو زندگيو او کارونو کې خودمختاره دي که دهمدي ريگونو او دښتو
 سبب نه وي نو د عربانو سره همدا سي توان او طاقت چيري چي دوی دخپلو پرتو پولو
 څخه اخواته دوه لوی امپراتوران موجود اودوی دي دهغوی حملي او تيرياني
 پرشاکري او يادي ورباندي دغه امپراتوران تسلط پيدانکړي دبل طرف څخه
 داجيزه دنړۍ دهغه مشهورو وچو په ماين کې پروته ده دهغوی ټولو سره دوچي او
 اوبولارې تړل سوي دي په همدې معنا باندي چي شمال کې دافريقا، او شمال ختيځ
 کې داروپ، او هغه لويديځ کې له عجمو، اومنځني اونږدي ختيځ او همدا سي دهند
 اود چين سره هم لارې لري، همدارنگه داوبو دلاري څخه دهمدي ټولو وچو څخه
 کښتۍ او هغه دريايي پيرې څخه مخامخ سيده دهمدي جزيرې بندرونو ته راتگ
 کيدلای سي اودهمدي جغرافيايي موقعیت دبرکت په خاطر باندي د عربي جزيرې
 شمالي اوجنوبي طرفونو په تيره سوي زمانه کې دمختلفو اولسونولاري او هغه
 تجارتي پرمختگونو، تجارتي کارنامو، ديانت، فرهنگ، فن، هنر، اوداسي دعلم
 ديوه عالي مرکز په حيثيت باندي نومول سوی وو.

عربي قومونه په درې برخو ويشل سوي ده

تاريخ دانانو دا خبره ښکاره کړي ده چې عربي قومونه او دهغوی دنسلي او نسبي اساس په خاطر باندې دوی په دریو برخو باندې ويشل سوي دي:

(۱) هغه دمايينه تللي عرب: داهغه اولين عرب دي چې د دوی په باره باندې مکمل تاريخي معلومات نسته هغه نو عاد، ثمود، جدیس، عملاق، او ددوی په رقم باندې داسي نور قومونه. (۲) عاربه عرب: دغه عربان ديعرب بن يشجب بن قحطان، داوادي څخه دي او دوی ته قحطاني عرب هم ويل کيږي. (۳) هغه مستعرب عرب دي: دوی داسماعيل عليه السلام اولاده دي دوی ته عدناني عربان هم ويل کيږي دعاربه عربو هغه (قحطان حصه) د دوی اصلي ځای يمن دی ډيرې قبيلې لري په دي قبيلو کي دوي قبيلې په زياتي مشهورې دي: (۱) هغه (حمير) قبيله ده چې دهغي هغه مشهورې کورنۍ زيدالجمهور، قضا عنه، او هغه سکاسک دي. (۲) (کهلاني) قبيله ده چې مشهورې کورنۍ په انمار، طبي، مزجج، کنده، لخم، جزام، ازد، اوس، خزرج، او نور دشام دبادشاهانو اولاده ده او همدا په آل غسان سره مشهور دی.

عام قبائلو يمن ايله کړ او دجزيره عرب په هغه مختلفو برخو کي خپاره سول د دوی عمومي وطن ايله کيدل او همدا واقع د عرم تر سيلاب هم مخته وه هغه وخت کي د يمن څخه ووتل او کله چې روميانو بيا مصر او شام ونيوی او هغه د يمن پر تجارتي هغه بحري لارو باندې په هم قبضه وکړه هغه وچي لاري په هم سره ور مختلطي کړي او دهمدي قبيلو لکه کهلان، او حمير خپل مابيني جنگونه هم په دي سبب باندې وو دايه يو عمده سبب سو بيا هغه د کهلان قبيلې وطن ايله کړ او د حمير قبيله پز هغه خپل ځاي باندې پاته سوه.

کهلان قبيله او دهغي مهاجرين پر څلورو برخو باندې

(۱) ازد: داد کهلان قبيلې هغه برخه ده چې دوی دخپل مشر عمران بن عمرو مزيقباء په امر باندې خپل وطن ايله کړ دوی اولين په يمن کي دننه ديوو ځای څخه وبل ځای ته تلونکي وو او په ورستو کي دشمال پر طرف باندې ووتل چې ثعلبه بن عمرو په حجاز کي دثعلبيه اوذي قار تر مابين په واپول کله چې د دوی اولادونه لويان سول

تعداد يه هم زيات سو بياومدينې منوري ته ننوتل په هغه ځای کې يه واپړول وُسنې د خزر ج او حارثه بن ثعلبه اولاده هم د (ثعلبه) قبيلې څخه دی. حارثه بن عمرو (خزاعه) او د ده اولاده په ظهران کې ځای پر ځای سول دهغه وروسته يه پرمکه معظمه باندي حمله وکړه هغه اصلي دمکي مکرمي وُسيدونکي يه دمکي څخه خارج کړل دوی په هغه ځای کې داخل سول.

عمران بن عمرو او دده هغه اولاده و عمان ته ولاړل هغه وُس د عمان ازديان دي دلفربن از د کورنۍ په تهامه کې ځاي په ځای سول و دوی ته از د شتوة ويل کيږي. جغنه بن عمرو او دهغه اولاده و شام ته ورسيدل هلته ځاي پر ځای سول جغنه په شام کې دهغه غسانه بادشاهانو پلار و وُس نو دوی ته چي غسانه وويل سول ځکه چي دوی دهمدي څخه مخکي چه شام ته ولاړسي په حجاز کې يه دغسان په نامه باندي دهغه مشهور و چينو په څنگ کې واپړول او دهمدي غسان چنو په خاطر باندي دوی ته غسانه وويل سول. (۳) بنو طي: دازد د کورنۍ د خروج څخه وروسته بنو طي دشمال و طرف ته ولاړل تر داسي حالته چي داجا، او سلمی، په نامه باندي غرونو تر مابين هستوگن شي چي دهغه وروسته دا دواړه غرونه د طبي غرونو په نامه باندي ياد سول شهرت يه په همدي وجه باندي پيدا کړ. (۴): کنده: دوی اول بحرين ته ولاړل دهغه څخه وروسته مجبور سول چي و حضرموت ته ولاړسي په هغه ځای کې يه هم گذاره او هستوگنه ونه سوه بيا و نجد ته ولاړل هلته يه يو عظيم حکومت جوړ کړ هغه هم ډير ژر دمابينه ولاړل دهغه اولين حميره هم يوه قبيله (قضاعه) ديمن څخه ولاړل د عراق دهغه سرحدي برخو په السماوه نومي کلي کې ځاي په ځاي سول وُس په دي کې اختلاف موجود ده چي (قضاعه) له حميره قبيلې څخه دي او که نه دي.

دمستعرب عربانو يونيکه

دهغه مستعربه عربانو يونيکه حضرت ابراهيم عليه السلام اصل کې د عراق د ار نومي ښار کې وُسيدونکی وو. ار: دا د فرات سند په هغه لويديځه غاړه کې له کوفي سره نژدي پروت دی په موجوده وخت کې دمخکي دهغه کندلو او څيرلو څخه وروسته دهغه ذکر سوي ښار او د ابراهيم عليه السلام د کورنۍ او د دوی د ټولنيز او هغه ديني وضعي په باره باندي زيات معلوما په لاس باندي راغلی دی.

دامعلومه خبره ده چي ابراهيم عليه السلام د عراق دهغه «ار» نومي علاقي څخه حاران يا حران ته او دهغه ځای څخه بيا و فلسطين ته تللی وو په همدې محل کي يه دخپل دعوت دپاره ځای انتخاب کړ دلته يه دعوت شروع کړ له دې ځای څخه يه داخلي او هم خارجي سفرونه کړي دي دوخت په تيريدلو سره يو وخت مصر ته تللی وو (۱) هلته له هغه مشهور دوخت د فرعون سره مخ شو فرعون په دې اراده باندي وو چي د همدې نبي ابراهيم عليه السلام و کوروالابي بي ساره عليه السلام ته يوه اندازه ضرر ورسوي لکن الله جل جلاله د همدې فرعون فریبونه دخاورو سره خاوري کړل دا مبارکه له همدې فرعوني فریبو نو څخه محفوظه کړه فرعون ته دامعلومه سوه چي بي بي ساره عليه السلام دخپل رب جل جلاله سره ټنگي او نژدي اړيکي لري نتيجه هم داسوه چي خپله لور (۲) هاجره يه بي بي ساري عليه السلام ته دخادمي په توگه باندي ورکړه دهغه څخه وروسته هاجره بي بي ساري عليه السلام حضرت ابراهيم عليه السلام ته په نکاح باندي ورکړه ۲.

ابراهيم عليه السلام دهغه ځای څخه بيرته مخ پر فلسطين باندي روان سوپه فلسطين کي د بي بي هاجري څخه الله جل جلاله زوی ورکړ په دې وخت کي د بي بي ساري سره يوه اندازه طبعي ټکر راغلی خو دې ته يه اړکړ چي دی خپل کوروالا هاجره او هغه خپل نازولی زوی اسماعيل عليه السلام له همدې محل څخه وباسي نو ابراهيم عليه السلام دوی دواړه له خپل ځان سره روان کړل د بيت الله شريفې پر طرف باندي ولاړل د بيت الله شريفې سره نژدي يه ترهغه درخته لاندي دوی واپول هغه يوه اندازه لوړه غونډۍ او هغه شاوخوا ظرفونه يه سيلابونو وهلي وو هغه درخته هلته ولاړه وه په هغه عصر کي په مکه مکرمه کي يو څوک هم نه و سیدل دليل همداوو چي دا ځای نه اوبه درلودي اونه يه هيڅ خور کي شيان درلودل.

ابراهيم عليه السلام دوی دواړو ته يوه اندازه اوبه اولږ څه خورکه ورپيدا کړل دوی يه دلته پريښوول دی مبارک بيرته و فلسطين ته ولاړی په لنډو ورځو کي د دوی هغه خور کي شيان ټول ختم سول اوبه هم نه وي په دې وخت کي د الله جل جلاله په هغه عظيم

(۱) تفهيم القرآن ۱۰۸/۱.

(۲) شهرت و خبره همدا ده چي هاجره مينځه وه لکن په دې باره باندي هغه عالي محقق ليکوال قاضي محمد سليمان المنصور دامعلومه کړي ده چي هاجره د فرعون لوزده او حره وه. رحمة اللعين ۲/۳۶-۳۷.

(۳) صحيح البخاري کتاب الانبياء ۵/۴۷۴.

فضل اور حم سره دزمزم چينه پيداسوه راو خوتيدله په همدې شکل او ترتيب سره
 الله ﷻ دوى ته خوراک او خښاک ورکړل دا قصه يوه اندازه طوالت لري وروسته
 دهغه څخه ديمانيه قبيلې خلک راغلل د اسماعيل ﷺ دمور مبارکي په اجازه باندې
 يه په مکه مکرمه کې واپړل ويل سوي دي چې دوى تردې مخته دمکي مکرمې د
 درو په شاوخوا کې وسيدل دبخاري شريف دروايت څخه معلومېږي چې یمانيان
 تر اسماعيل ﷺ وروسته لکن مخته تردې چې اسماعيل ﷺ ځوان سي په مکه
 مکرمه کې وسيدل په داسې حال کې چې له همدې څخه وړاندې به هم دوي پرهمدي
 دره باندې تيريدل.^۴

ابراهيم ﷺ به کله کله د اسماعيل ﷺ اوبې بي هاجري دملاقات دپاره راتلې
 ومکي ته به يه تشریف راوړ خودامعلومه نه ده چې دى مبارک څو واره ومکي ته
 دهغه ځای څخه راغلی دی تاريخونه پردي باندې دي چې ابراهيم ﷺ څلور سفرونه
 ومکي مکرمې ته کړي دي.

قرآن کریم کې الله ﷻ فرمايی: چې الله ﷻ ابراهيم ﷺ باندې داسې خوب وليدی چې
 دى د خپل زوى اسماعيل ﷺ ذبح کړي هغه مبارک هم دهمدي امرالهي اتباع
 وکړه هغه يه ځان باندې عملي کړ الله ﷻ فرمائي:

(قُلْنَا اسْلُبْنَا وَلِلْحَبِيبِ. وَتَادِيْنَاهُ أَنْ يَأْتِ اِبْرَاهِيْمُ. قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا اِنَّا كَذَلِكْ نَجْزِي الْمُحْسِنِيْنَ.
 اِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْبَیْنِ. وَفَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيْمٍ. وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِيْنَ) سورة الصافات.

ترجمه: کله چې دوى دواړو غاړه وهغه الهي حکم ته کښيښوده او اسماعيل ﷺ يه
 پرهغه راسته اړخ باندې واچوى او موږ ده ته ژغ وکړ په داسې حال کې چې اى
 ابراهيم ﷺ په تحقيق سره تاخپل خوب رښتيا کړ او بيشکه چې موږ داسې نيکه
 جزا ورکوو بيشکه چې هم دا ذبحه خاماڅاهم دا ابتلاء ازموينه وه ظاهره او ښکاره
 او فديه مو ورکړه دغه اسماعيل ﷺ ته په لويې مذبوحې سره.

په سفرالتکوين کې ذکرسوي دي چې اسماعيل ﷺ تر اسحاق ﷺ ديارلس کاله
 مشروو اود ده دقصبې دسابق څخه دامعلومېږي چې دا واقع دسحاق ﷺ دزيږيدلو

څخه وړاندي واقع سوي وه ځکه داسحاق عليه السلام د زوکړې زیری د قصي په پای کې راغلي دي دا قصه ومکي مکرمي ته د ابراهيم عليه السلام د يو وخت سفر ثابتوي نور سفرونه دده په بخاري شريف کې د ابن عباس رضي الله عنه په روايت سره نقل سوي دي چې دهغوي مختصرات په لاندې ډول دي: (۵) کله چې اسماعيل عليه السلام ځوان سو عربي ژبه يه د جرهميانو څخه زده کړه له ده سره د جرهميانو يوه اندازه مينه پيدا سوه ده ته يه يوه ښځه په نکاح باندې ورکړه په همدې وخت کې يه مور مبارکه بي بي هاجره رضي الله عنها وفات سوه په دې وخت کې حضرت ابراهيم عليه السلام هم د دوی دملاقات اوليدلو دپاره مکي مکرمي ته راغی خو د اسماعيل عليه السلام ښځې دخپل ژوند اوزندگي څخه زيات شکايتونه کول ابراهيم عليه السلام ورته وويل چې که چيرې اسماعيل عليه السلام راغی ده ته ووايه چې دروازه دي بدله کړه اسماعيل عليه السلام چې راغی ښځې يه ورته هغه بيان وکړ دی مبارک دخپل والد مبارک په مقصد باندې پوه سو هغه ښځه يه طلاقه کړه بيا يه د جوهر د قبيلي د مشر مضاض بن عمرو د لور سره نکاح وکړه ده مبارک چې همدا واده وکړ دهغه وروسته ابراهيم عليه السلام مکي مکرمي ته راغی په دې وارباندې يه اسماعيل عليه السلام ونه ليدی خو دهغه د دويم کوروا لاسره يه وليدل دهغوی د احوالو معلومات يه وکړ هغې ښځې د الله جل جلاله حمد او ثنا ويلو باندې ده ته دخپل ژوند د سموالي حال ورکړ خپل ژوند باندې شکرگزاره وه ابراهيم عليه السلام ورته وويل چې اسماعيل عليه السلام ته ووايه چې خپله دروازه ټنگه وساته يعني دا کوروا لاسته دپاره غوره ده دی مبارک بيرته فلسطين ته ولاړی.

دريم وار چې کله ابراهيم عليه السلام ومکي مکرمي ته تشریف راوړ اسماعيل عليه السلام په دې وخت کې د زمزم و او بو ته نژدې تريوي لودرختي لاندې غشي جوړول کله چې يه خپل پلار مبارک وليدی د ځای څخه ولاړ سو دوی دواړو يو د بل سره په ښه محبت باندې پوښتنه سره وکړه داملاقات د دوی د ډير وخت څخه وروسته وه ډير وخت کې دی چې د دوی په مابين کې فراق او جداوالی وو دا يو گران حقيقت دی چې داسې مشفق او مهربان پلار لکه ابراهيم عليه السلام دهغه جداوالی دي وزغمل سي اود داسې

زوي لکه اسماعيل عليه السلام چي په اولادونو کي داسي صالح اونيک اولاد دی دخپل
مبارک پلار فراق وزغمي په همدې وار باندی دوی کعبه معظمه جوړه کړه
ابراهيم عليه السلام دالله جل جلاله په امر باندې خلگو ته اعلان وکړ چي دکعبي مبارکي حج ته
راسئ الله جل جلاله اسماعيل عليه السلام ته دهغه ذکر سوي مضاض دلورڅخه (۱۲) زامن ورکړل
دهغوی نومونه په لاندي ډول دي: نابت يا بنالوط، قیدار، مبشام، مشماع، دوما،
میشا، حدد، يتما بطور، نفیس او قیدمان بياد دوی څخه دوولس کورنۍ جوړې
سوي يوڅه وخت ټول په مکه کي وسيدل دوی به ديمن، شام، مصر، ترمایين
تجارتونه کول دهغه وروسته بيادا کورنۍ په ټوله عربي جزيره کي حتي چي دهمدې
جزيري څخه دباندې هم خپاره سول دهمدي معلوماتو څخه بغير دقیدار اونابت
داولادي څخه بغير دنورو په باره باندې نور معلومات نسته.

انباطي تمدن دحجاز په شمال کي ډير پرمختگ وکړي اودوی هلته يوپياوړی
حکومت جوړ کړ بطراء يه پایتخت جوړ کړه هياچا هم د دوی مقابله نه سواى کولای
ترڅوچي روميان راغلل اودوی يه دمايين څخه يووړل سليمان ندوي په ذي باره
معلوماتونه کړي دي دهغه څخه وروسته يه داسي ويلي دي چي دآل غسان
بادشاهان اوانصار (اوس اوخزرج) دآل قحطان داولادي څخه نه وو بلکه دوی
دثابت بن اسماعيل عليه السلام اولاده دي.^۶ دقیدار بن اسماعيل عليه السلام اولاده په مکه مکرمه
کي پاته سول ترهغه وخته عدنان اودهغه زوي معد پيدا سو هغه دعدناني عربانو
دنسب لړۍ ترهمدي ځايه پوري په صحيح توگه باندې محفوظ ده. وټس ستاسو
توجوه عدنان دسيد البشر عليه السلام (۲۱) نيکه دی په يوه حديث مبارک کي راغلي دي
چی کله به رسول الله صلی الله علیه و آله دهغه خپل مبارک نسب سلسله بيانوله کله چي به دی
مبارک وعدنان ته ورسيدی وبه دريدی نور نومونه به يه هم نه يادول داسي به يه ويل
چي هغه شجره اوسلسله ويونکو دروغ ويلي دي^۷ بعضي علماء بياد عدنان څخه لوړ
هم درسول الله صلی الله علیه و آله دنسب بيانولو ته جواز ورکوي ځکه هغه په دي باره باندې دايان
سوی حديث ډير ضعيف بولي دوی وايي چي دعدنان اوابراهيم عليه السلام څلويښت

(۱) تاريخ ارض القرآن ۷۸/۲ څخه نيټر ۸۶ پوري.

(۷) الطبري ۱/۱۹۱/۱۹۴ اعلام ۵/۶.

پلرونه تیرسوي دي.^۸ داسي ويل سوي دي چي معديوروی درلودی دهغه نوم (نزار) وو دنزار بيا څلور زامن وو د دوی څخه اباد، انمار، بریعه، مضر، څلور لویه کورنۍ جوړې سوي وي ربيعه، اومضر، لوړ وو دا کورنۍ نوري پښي هم لري هغه دربيعه کورنۍ چي کومي څانگي پښي دي: اسد بن ربيعه، عنزه، عبدالقيس، دواثل زامن، بکر، تغلب، حنيفه، اوداسي نور هم سته.

دمضر قبيله: داهم په دوو لويو کورنيو چي هغه قيس عيلان بن مضر، اوالياس بن مضر باندې تقسيم سوي دي بيا دقيس عيلان څخه بنو سليم قبيله، بنو هوازن، بنو غطفان، اود غطفان څخه عبس، ذبيان، اشجع، او غني بن اعصر، اود الياس بن مضر څخه تميم بن مرة، هذيل بن مدرکه، بنو اسد بن خزيمه، اود کنانه بن خزيمه کورنۍ، اود کنانه څخه دقریشو قبيله چي دقهر بن مالک بن النضر بن کنانه اولادي څخه دی دهغه څخه جوړه سوي ده بيا قریش هم په مختلفو کورنيو باندې تقسيم سوی دی چی هغه مشهوريه جمع، سهم، عدی، مخزوم، تيم، زهر، اود قصی بن کلاب کورنۍ دي ټولي پښي يعني عبدالله بن قصی اسد بن عبدالعزی، بن قصی، عبدمناف بن قصی، همدا کورنۍ دي.

د عبدمناف کورنۍ پر څلورو پښو باندې تقسيم ده: هغه عبد شمس، المطلب، نوفل، هاشم، نوميږي اود هاشم دکورنۍ څخه دالله ﷺ هغه معزز رسول محمد ﷺ دی چي سلسله يه داسي ده محمد ﷺ بن عبدالله، بن عبدالمطلب، بن هاشم، همدا سيد البشر ﷺ درسالت دپاره مختار کړل سو.^۹ سيد البشر ﷺ فرمايلي دي: (ان الله الصطفى من ولد ابراهيم اسماعيل واصطفى من ولد اسماعيل کنانه، واصطفى من کنانه، قریش واصطفى من قریش بني هاشم، واصطفاني من بني هاشم. رواه مسلم عن واثله بن الاسقع باب فضل نسب النبي ﷺ ۲/۲۴۵/۲ والترمذي ۲/۲۰۱).

ترجمه: الله ﷻ دابراهيم ﷺ داولادي څخه اسماعيل ﷺ اود اسماعيل ﷺ د اولادي څخه کنانه اود بني کنانه دقبيلي څخه قریش اود قریشو څخه بني هاشم او د بني هاشم دقبيلي څخه يه ز. مختار کړی يم.

(۸) رحمة للعالمين ۷/۳

(۹) محاضرات تاريخ امم الاسلاميه للخضري ۱/۱۵/۱۶

حضرت عباس بن عبد المطلب عليه السلام څخه روايت دی چي سيد البشر ﷺ فرمايي:

ان الله خلق الخلق فجعلني من خير فرقهم وخير الفريقين، ثم تخير القبائل، فجعلني من خير القبيلة ثم تخير البيوت فجعلني من خير بيوتهم فانا خيرهم نفسا وخيرهم بيتا.

رواه الترمذي باب ما جاء في فضل النبي ﷺ ۲۱۰/۲

ترجمه: الله ﷻ مخلوق پيدا کړه په ټولو په غوره فرقه اوډله کي وگړزیدلم بیا ددوی په هغه دوو غوره ډلو کي په هم دهغه زیاتي غورې ډلي څخه گرزولی یم بیا په قبيله غوره کړه زه په بیا تر ټولو په هغه لوړه قبيله کي پيدا کړم بیا په کورنۍ غوره کړه په تر ټولو په غوره کورنۍ کي پيدا کړم نوزه دخپل ذات په وجه اودخپلي کورنۍ دطرفه تر ټولو غوره اود بهتری خاوند یم.

کله چي هغه اولاده دعدنان زیاته سوه نودعربي وطن په هغه مختلفو برخو کي خپاره سول عبدالقیس دبکر بن وائل، اودتمیم بعضي کورنۍ بحرین ته ولاړل او بنو حنیفه بن صعب، بن علی بن بکر، یمامه ته ولاړل او په هغه ځای کي چي نوم په حجر دی په هغه ځای کي ځای پر ځای سول دبکر بن وائل نوري کورنۍ دیمامه څخه بحرین سیف کاظمه، خلیج، حتي دعراقي سیمو دشاوخوا لکه ايله، اوداسي هیت پوري ورسیدلي، او دتغلیب بعضي کورنۍ دفرات په جزیره کي اوداسي نوري په دبکر سره ورسیدلي او بنو تمیم په هغه دبنته دبصري کي واړول.

اوبنوسلیم قبيله مدینه منوره ته نژدي دالقری د دري څخه حتی ترخیبره او دخیبر څخه بیاد مدیني ترهغه ختیځي برخي پوري اودمدیني دختیځ څخه بیا تر جبلین او په همدې ترتیب سره ترنجره منطقي پوري خپاره سول او ثقیف په طائف او هوازن دمکي مکرمي په ختیځ داو طاس په برخه کي چی دبصري اومکی په لاره کي پرته ده هلته ځای پر ځای سول.

بنوا سدهغه بیاد تیما په ختیځ کي اودکوفي په لويديځ طرف کي ځای پر ځای سول ددوی اوتیماء ترمايين دطي قبيلي بخترنومي کورنۍ ورسیدله ددوی دځای څخه ترکوفي پوري دپنځوشپو مزل وو دبیان کورنۍ وتیماء په طرف کي تزحوران پوري پرته ده دکنانه کورنۍ په تهامه اودقریشو پښه په مکه مکرمه او شاوخوا سیمو کي

پاته سول خودوی خپل ماییني ډیر اختلافات درلودل اتفاق یه نه درلودی بلکه په مشکلاتو باندې سره اخته وو ورک وو ترڅو چي قصابین کلاب ځوان سو هغه دوی سره په اتفاق سول هغه دبدبختۍ او نفاق اوریه په خپل مایین کي مړې خپل ځان یه دوی سره متحد کړ په هغه اتفاقي زنجیرونو یه ځانونه سره وتړل دهمدي اتفاق برکت وو چي دوی داسي پرمخ تګ وکړ دقدر او عالي مقام خاوندان سول.^{۱۰}

د عربو حکومت او د دوی امارت

موږ خو په دي کوشش کي سوو چي د عربو هغه تر اسلام مخته حالت څان ته معلوم کړو نو له همدې عزم سره مو دالازمه وبلله چي د عربو هغه حکومت، او امارت، قومونه، او مذهبنه، دتاریخ په باره باندې یوه اندازه تر هر معلومات راقدم کړو د همدې مطلب دپاره چي موږ ته دا اسانه سي چي د اسلام دظهور وخت او د هغه څیرنه او پېښندنه چي هغه د ضروریاتو څخه ده هغه سهولت پیدا کړي وُس توجه وکړئ: د اسلام تر هغه عالي لمر څرک وړاندې عربي واکداران او قدرت لرونکي پر دوو ډلو باندې ویشل سوي وو یوه ډله یه هغه سي تاج لرونکي بادشاهان وو چی هغوی په حقیقت کي پوره د استقلال او د ازادۍ خاوندان وو دویم ډول دقبائلو او کورنیو واکداران او مشیران وو چي هغه هم د بادشاهانو په ډول دپوره استقلال او ازادۍ خاوندان وو او مکمل امتیاز لرونکي وو او ډیر یه بیا دپوره استقلال خاوندان وو او کیدلای سي چي بعضو نورو به یه دیو بادشاه طبیعت هم درلودی دیمن، ال غسان، الحیره، بادشاهان، تاجدار بادشاهان وو او نوریه داسي دتاج خاوندان نه وو.

دیمن سلطنت او بادشاهي

په یمن کي دالعربه عربو دمایین څخه تر ټولو پېښندل سوي او معرفي سوی قوم د(سبا) په نامه سره یادېږي د دوی په باره باندې د میلاد څخه وړاندې هغه د(اور) په نامه محکمه کیندنه کي بعضي معلومات په لاس باندې راغلي دي د دوی هغه پرمخ تګ او پراخوالی د میلاد څخه (۱۱) پېړۍ مخته شروع سوي وه د دوی اختیار او واکمني په لاندې ډول دی په یوه اندازه مختلفو قومونو باندې ویشل سوي ده:

(۱) له (۶۵۰ ق.م) څخه هغه وړاندي پېړۍ په دې وختونو کې د دوی بادشاهان (مکرب سبا) په نامه باندې یادیدل او پایتخت یېه (سرواح) ښار وو خو ورسره په هغه محل کې د مار ب ښار په هغه لوی دیڅ اړخ کې دیوه ورځي د منزل په اندازه باندې په ازاده مسافه کې نشانې لیدل کېږي او نوم یېه هم خریبه دی بل دیمن په تاریخ کې هغه مشهور بند (سد مار ب) هم په همدې عصر کې جوړسوی دی داسې ویل کېږي چې د سبا د قوم هغه واکمني او قدرت په داسې اندازه باندې فراخ سوی وو چې په عربي هیواد کې یېه دننه او د باندې زیاتي مستعمري درلودې. (۲) د (۶۵۰ ق.م) څخه بیا تر (۱۱۵ ق) پورې په دې وخت کې د حمیر قبیلې د سبا بادشاهانو په نامه باندې یادیدل او پایتخت یېه د سرواح څخه و مار ب ته نقل سو په موجوده حالت کې هم د صنعاء وختیځ طرف ته شپيته میله ازاد دهمدې ذکرسوي ښار مار ب علامې او نشانې معلومېږي. (۳) د (۱۱۵ ق) څخه بیا تر (۳۰۰ م) پورې په دې دور کې د حمیر قبیلې د سبا بادشاهانو ته شکست ورکړ او د مار ب پرځای باندې یېه د (ریدان) ښار د پایتختۍ دپاره انتخاب کړ دهغه څخه وروسته همداشار د (ظفار) په نامه باندې ونومول سو بعضي اثار او علامې یېه ورسره و (بریم) ته نژدې دمدور پرغره باندې پاته دي د دوی انحطاط دهمدې دور څخه شروع سوه د دوی تجارتې حال له ناکامۍ سره مخ سو دلیل یېه هم داده چې اولیې د حجاز په شمالي انباتیانو کې خپل تسلط تنگ کړ او د سبا قوم یېه دهمدې ځای څخه واستی په هغه پسي رومیانو په مصر، سورياء، او دویم وار دپاره په شمال حجاز باندې د تسلط او قدرت پیدا کوني وروسته بحري تجارتې لاري هم ترخپل واک او اختیار لاندي راوستلي اوله دې څخه بغير د مختلفو قبیلو خپل ماییني اختلافونه هم د دې سبب سو چې آل قحطان په دور کې او تباهي په څنډه باندې ودرېږي او دخپل وطن څخه بې وطنه او دخپل ځای په ارمان سي (۴) له درې سوه (۳۰۰ م) کال څخه بیا ترهغه اسلامي لمر څرک پورې په همدې دوره کې له دوو قسم قسم کودتاوو سره مخ او دخپل ماییني جنگونو سره لاس او گریوان وو ترڅو دوي هرڅه حتی ازادي هم دلاسه څخه ورکړه په همدې وخت کې رومیان و عدن ته داخل سول حبشیانو ددوی په مرسته باندې همدان او حمیر قبیلو له داخلي جنگونو څخه په استفادي سره په (۳۴۹ م) کال کې داول وار

دپاره یمن تکیه کړ او تر (۳۷۸م) پوري له همدوی سره وو وروسته بیا یمنیانو بیرته خپله ازادي وگټله لکن په بند دمأرب کي همداوخت درزونه او چاکونه پیدا سول ترڅو په (۴۵۰م) او (۴۵۱م) کي هغه لوی سیلاب چي قران کریم کي په سیل العرم سره یادسوی دی دارا وبهیدی هرڅه یه یووړل په زیاته اندازه باندي تباهي او بربادي یه مابین ته راوړه په سنه (۵۲۳م) کي یهودي مشرذونواس دنجران په مسیحیانو سخته حمله وکړه اودایه مطالبه وه چي دوی په زور او زیاتي سره د مسیحیت څخه واړوي لکن کله چي دوی قبوله نکړه نو ذونواس داور کندي ورته وکیندلي هغه مسیحیت باندي ولاړه په هغه کندو کي داور واچول همدا قصه په قران کریم کي په سورة البروج کي اشاره بیان سوي ده اوداسي فرمایي (قَتَلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ) **ترجمه:** وژل سوی دي خاوندان د خندقونو. دهمدي واقعي اویسني په نتیجه کي نصرانیان دخپل انتقام په خاطر باندي دروم دامپراطور ترمشری لاندي په عربو باندي د تسلط اود خپلي واکمنۍ د فراخوالي په هڅه کي شول په دي وخت کي یه حبشیان راپورته کړل بحري قوتونه یه ورته برابر کړل بالاخره (۷۰۰) زره حبشیان سپاهیان پریمن باندي وروختل په (۵۲۵م) کي یه پریمن باندي قبضه وکړه اریاط د دوی حاکم مقرر کړل سونوموړی تريوڅه وخته دیمن حاکم وو چي بالاخره دده دیو فوجي یعنی د لښکر د قومندان ابرهه دلاسه ووژل سو ابرهه د قدرت واکي په خپل اختیار کي واخستلي اودا هغه ابرهه دی چي دمکي مکرمي په وړانولو او وړولو کي ده د لښکر تیار کړی وو او ومکي مکرمي ته را ووتل دی او خپل لښکر د اصحاب الفیل په نامه باندي یادېږي دهمدي الفیل دواقعي څخه وروسته یمنیانو له فارسیانو څخه مرسته وغوښتله بالاخره یه کلک مقاومت وکړه په هغه نتیجه کي یه حبشیان دخپل وطن څخه خارج کړل او په سنه (۵۷۵م) کي یه دمعدیکرب بن سیف ذی یزن الحمیر تر مشرتابه لاندي خپلواکي او ازادي اعلان کړه په دي وخت کی یه معدیکرب بادشاه مقرر کړ نوموړي څه اندازه حبشیان دخپل خدمت په خاطر باندي دځان سره وساتل ترداسي وخته چی دی یوه ورځ دهمدي حبشي خادمانو دلاس ښکار سو دده په مرگ سره د ذی یزن دکورنۍ حکومت هم پای ته ورسیدی په دي

پسي کسری په صنعاء کي فارسي والي مقرر کړل سو په دي وخت کي یمن د فارس یو ولایت اعلان کړل سو په همدې سلسله کي تر (۶۳۸م) پوري یه دوام درلودی لکن په همدې کال باندي فارسي والي (باذان) هم اسلام راوړی په همدې بیان سوي ترتیب باندي پر یمن د فارس د تصرف او تسلطی حکم پای ته ورسیدی.

د الحیره بادشاهي

په عراق کي او دده په هغه شاوخوا علاقو کي دروش، کبیر، خورس، یاساثرس، ذوالقرنین، (۵۲۹م) کلونو پوري بادشاهي چلیدله دا د دوی هغه دزور او توان وخت وو یوچایه هم دمقا کال کي اسکندر مقدوني د فارسینانو وبادشاه ته ماتیه ورکړه او په دي ډول سره همدا دولت تجزیه سو ملک اطوایفي ورباندي حاکمه سوه همدالری تر (۲۳۰م) پوري جریان کي وه په همدې وخت کي قحطانیانو هجرت وکړ د عراق بعضي هغه کلیوالي علاقي یه قبضه کړي په دوی پسي عدنانیان راغلل د دوی سره دزور زیاتۍ څخه وروسته یه دفرات د جزیري څخه څه حصې قبضه کړي. فارسینان د دویم وار دپاره د (۲۲۶م) کال څخه را په دي خوا باندي د ساسانی دولت د بنسټ ایښودونکي (اردشیر) په دوره کي د قدرت خاوندان سول موصوف فارسینان سره متحد کړل پر هغه همسایه عربویه قبضه وکړه نتیجه یه هم داسوه چي د قضاغه قبیلې خلک د شام په تللو باندي مجبور سول حیره او انبار هم داردشیر تر اولکي لاندې راغلل د اردشیر په دوره کي په حیره او د عربي جزیري په هغه کلیوالي سیمو او علاقو کي هغه و سیدنکي قبیلې لکه مضر او ربیع و والي جزیمه الوضاح نومیده او ارشیر په دي باندي پوه وو چي پر عربانو باندي حکومت کول او د دوی د حملو څخه ځان ساتل تر هغه وخته امکان نلري ترڅو چي دوی باندي یه یو داسي څوک مقرر کړی نه وي چي د قومي او ملي قوت څخه برخمن وي او بل په قوم کي هم ځای ولري او داهم وکوي چي درو میانو سره دمقابلې په وخت کي د دوی مرسته راوړي او هم د عراق عرب دروم تر قبضي لاندې شام د عربو په مقابل کي امده کړي هم دارنگه د الحیري د والي سره به د فارسي لښکرونو یو غونډ هم موجود وو ترڅو چي د حکومت په خلاف دهغه صحرائشینو عربانو د قیام په ټکولو کي دهغه څخه کارواخلي جذیمه د (۲۶۸م) په شاوخوا کي د همدې دنیا څخه رحلت کړی دی.

د جزیمه دمرگ څخه وروسته د سابورین اودارد شیرپه دوره کي عمرو بن عدی بن
 لفرالخمی دلخیمانو اولین حاکم دحیری والي وټاکل سو لخمیانو ترهغه وخته
 پرحیره باندي حکومت کاوی ترڅو چي قباذبن فیروز د فارس واکدار مقرر کړل
 سوپه همدی وخت کي مزدک هم موجود سو موصوف دفساد، فحشاء، اود اباحت
 و طرف ته بلنه شروع کړه قباذ او نورو ډیرو د مزدک داخواش قبول کړ وروسته قباذ
 دحیری مشر المنذر بن ماء السماء ته لیک واستوی او هغه ته یه هم دانوی دعوت
 ورکړ لکن هغه دخپل هغه یوه اندازه غرور له وجي څخه هم دا دعوت ته لیک نه
 ووايو قباذ هغه عزل کړ پرځای باندي یه یو د مزدکي مذهب لارټلونکی حارث بن
 عمرو بن حجر الکندی دحیری والي مقرر کړله قباذ څخه وروسته د فارس مشرتابه
 ته کسری نوشیروان ته ورپه غاړه سوه نوموړی د مزدکي مذهب سره زیات بغض
 او عناد درلودی مزدک او دهغوی زیات پیروان یي مړه کړل منزریه بیرته دحیری
 والي مقرر کړ حارث یه را طلب کړ هغه په دي وخت کي ودار کلب ته وتبستیدی په
 هغه ځای کي وفات سو له منذر بن ماء السمار څخه وروسته حکومت له دوی سره وو
 تر داسي وخته چي دنعمان بن منذر دور شروع سو په همدی وخت کي دزید بن عدی
 العبادي دنعمان پر خلاف باندي یوه مقدمه جوړه کړه دهمدي توطی په نتیجه کي
 کسری ورته په غوصه او قهر سو هغه یه را طلب کړ په دي وخت کي نعمان په پوشیده
 حالت سره اول و آل شیبان مشر هائي بن مسعود ته ورغلی خپل مالونه او اولاد یه
 دهغه سره پرېښوول دهغه وروسته دکسری پر طرف باندي ولاړی کسری هغه بندي
 کړ ترهغه وخته چي هغه په بنديخانه کي وفات سو بیایه دده پرځای باندي دیاس بن
 قبیصه الطائي دحیری والي مقرر کړ هغه ته یه امر وکړ چي له هائي بن مسعود څخه
 دنعمان مال طلب کړي خو هائي قبوله نکړه چي دنعمان مال ورکړي بیا کسری دهائي
 پر خلاف باندي دجنگ اعلان وکړ او خپل لښکریه دایاس په مشري باندي دهغه
 پر طرف باندي ولیږل په همدی ترتیب سره د ذي قار په علاقه کي د دواړو تر مابین
 زیاته نیښته وسوه چي دهمدي جنگ په اخر کي بنوشیبان کامیابي ترلاسه کړه
 فارسیان دشکست سره مخ شول او همدا اول وار وو چي عربانو وعجموته ماتیه
 ورکړه داپېښه دسید البشر ﷺ تر ولادت څه موده وروسته وسوه سید البشر ﷺ

پر حیره باندی دایاس بن قبیصه د حکمرانی له شروع څخه اته میاشتی وروسته د نیاته راغلی ووپه ایاس پسی کسری د حیري ولایت یوه فارسي نژاده شخص ته و سپاری لکن په (۶۳۲م) کال کي د حیري ولایت بیرته دال لخم کورنۍ ته په لاس باندی ورغلی او هغه مندر چي هغه په معرور باندی یه شهرت درلودی هغه والي مقرر کړل سو خو دده دولایت اته میاستي نه وي پوره سوي چي دخالد بن ولید تر مشرتابه لاندی اسلامي او قهرمان لښکر وړ داخل سو.^{۱۱}

د شام حکومت

په هغه وخت کي چي عربو دیوو ملک څخه وبل ملک ته هجرت کاوی په همدی وخت کي د قضاعه د قبیلې بعضي ښاخونه د شام په علاقو کي و سیدلو د دوی تعلق د بنو سلیم بن مروان سره وو او په دوی کي یو ښاخ بنو ضجعم بن سلیم وو هغه د ضجاعم په نامه سره شهرت درلودی رومیانو همدا کورنۍ د ځان کړي غوښتل یه چي په دوی سره دیوي خوا د صحرا او وچي د عربو مخنیوی وکړي او د بل طرف څخه د فارس په مقابله کي د دوی څخه فائده واخلي په همدی ترتیب سره یه د دوی د پاره جدا بادشاه مقرر کړ د دوی بادشاهي د دویمي میلادي پیړۍ له شروع څخه تقریباً تر اخره پوري دوام درلودی تر هغه ټولو مشهور بادشاه یه زیاد بن الهبوله وو او د دوی د بادشاهي لړۍ هغه وخت پای ته ورسیدله چي دال غسان کورنۍ و ضجاعمه ته شکست ورکړ په همدی ترتیب سره درومیانو د طرف څخه د شام بادشاهي هم آل غسان ته و سپارله سوه نوموړي کورنۍ درومیانو د مزدورانو په صفت باندی تر (۱۳هـ) پوري د شام پر عربو باندی حکومت وکړ خو په نوموړي کال کي د حضرت عمر رضی الله عنه خلافت په دوران کي د یرموک د غزا په نتیجه کي د دوی حکومت پای ته ورسیدی او د دوی وروستنی بادشاه د جبله بن الایهم اسلام راوړی اوله مسلمانانو سره یو ځای سو.^{۱۲}

د حجاز بادشاهي

^{۱۱} محاضرات تاریخ الامم الاسلامیه للخضري ۱/ ۲۹ څخه تر ۳۲.

^{۱۲} نفس المصدر ۱/ ۳۴ وارض القرآن ۳/ ۸۰ و ۸۳.

دایو مشهور حقیقت دی چي دمکي مکرمي ابادي داسماعيل عليه السلام څخه را شروع
سوي ده د ده عمر (۱۳۷) کاله وو دی ټول عمر دمکي مکرمي مشر او دیت الله
شریفي متولي وو او هم دوحی څخه وروسته ده زامن دیت الله شریفی په مشرتابه
باندي مسؤل وو په یوبل روایت کي بیاداده چي نیابت یه په غاړه باندي واخست او
تردي وروسته دمکي مکرمي مشرتوب د دوی نیکه مضاض بن عمرو الجرهومي ته
وسپارل سو خود اسماعيل عليه السلام اولاده که څه هم د دوی مشري نورو سره وه خودوی د
زیات قدر او عزت خاوندان وو دلیل یه همداوو چي د دوی پلار اونیکه کعبه
معظمه جوړه کړي وه دوخت په تیریدلو سره داسماعيل عليه السلام د اولادي نوم اونېان
دور کیدلو پر طرف باندي روان وو جرهمیان دبخت نصر له عصر څخه مخکي
کمزوري سول او په همدې وخت کي دمکي مکرمي پر سیاسي اسمان باندي د عدنان
د کورنۍ ستوري وځلیدل په (ذات عرق) کي پر عربو باندي دبخت نصر د تیري په
باره باندي رانقل سوي روایت هغه دی چي وای په همدې پېښه کي د عربو مشر د
جرهم د قبیلې څخه نه وو زموږ دهغه یادي سوي خبري تاکید کوي د عدنان کورنۍ
دبخت نصر د دویمي حملې (۵۶۷ق، م) په وخت کي یمن ته وټنستیدل برمیا عليه السلام چي
د بني اسرائیلو نبي وو هغه معد له خپل ځان سره شام ته بوتلی کله چي دبخت نصر
فشارونه او تکالیف ورباندي کم سول معد بیرته ومکي مکرمي ته راستون سو په
هغه وخت کي د جرهمیانو څخه په مکه کي خاص جرشم بن جهلمه پاته وو معد دهغه
دلو رسره نکاح وکړه دهغې څخه یه یوزوی (نزار) پیدا سو د جرهمیانو وضعیت نور
هم مخ پر خرابیدو سو څوک چي به مکي مکرمي ته راتلل دوی به هغوی باندي
ظلمونه کول د کعبې مبارکي ټول مالونه یه د ځان دپاره خاص کړل د دوی همدې کار
عدنانیان په قهر او غصه باندي کړل او کله چي د خزاعه قبیلې خلک په مرظهران
منطقه کي ځای پر ځای سول دوی ولیدل چي د جرهمیانو او عدنانیانو وضعیت ښه
نه وو دوی له همدې وضعي څخه په استفاده سره او د عدنان قبیلې د بعضو کورنیو
په مرسته باندي یه د جرهمیانو په مقابل کي جنگ شروع کړ بالاخره یه د دوهمي
میلادي پیړۍ په نیمایي کي جرهمیان له مکي مکرمي څخه و ایستل او دمکي
مشرتوب دوی پخپله غاړه باندي واخست جرهمیانو چي کله مکه

كان لم يكن بين الحجون الى الصفاء
 انيس ولم يسم بمكتمه
 بل الى نحن كنز اهل افاباذن
 صروف الليالي والجدود الع

ژباړه: ته به داسي وايي چي د حجون او صنعا تر ماين هيشوک نه وو (اشناو دوست
نسته) اوته دمکي مکرمي دشپي د طرف څخه جوړ و سوو محفلونو کي کوم قصد
ويونکي دشپي قصي ويلي دي. موږ د همدې ځای و سیدونکي يو خو دوخت ناکړو
او خرابو قسمتونو او هغه نيمگړيو نصیبونو تباهي او بربادي راکړه اسماعيل عليه السلام په
شلمي قبل الميلا د پيړۍ کي تير سوۍ وو نو په همدې سره ويلای سو چي هغه جرهم
قبيله تقريباً يو ويشت پيړۍ په مکه مکرمه کي و سیدلي او شلو پيړيو په شاوخوا کي
په حکومت کړی دی په دوی پسي دمکي مشرتوب د خزاغه کورنۍ په غاړه واخست
هغوی ته ورسیدی لکن درې هغه لاندیني مسئولیتونه د مضر و کورنۍ ته پاته سوي
دي: (۱) د عرفات څخه و مزدلفي ته خلگ ليزل او په يوم النفيړ يعني هغه دوی
الحجې د ديار لسم په ورځ باندي له مني څخه د تللو اجازه ورکول دا وظیفه د بنو
الغوث بن مرة چي د الياس بن مضر د کورنۍ څخه وو پر غاړه باندي واخسته دوی ته
صوفه ويل کيږي ديوم النفيړ په ورځ به تر هغه پوري بل هيچا هم جمرې نه ویشتلې
تر داسي وخته چي د صوفه يوو نفر به ویشتل نه وو کړي کله چي به خلگ د جمرې
دویشتلو څخه فارغ سول د صوفه خلکو به د عقبې دواړي خواوي ونيولي تر هغه
وخته به چاته د تللو اجازه نه وه ترڅو چي به دوی ټول نه وو تللي کله چي به دوی
ولاړل بيا به نور خلکو ته د تللو اجازه ورکول کيدله د صوفه تر ختم کيدلو وروسته

دامیراث دتمیم قبیلې دبنو سعد بن زید مناه کورنۍ په غاړه واخست. (۲) دنحر (قربانۍ) یالوی اختر په سهار مزدلفې شریفې څخه مناته تلل وو دا کار بیا دبنې عوان پر غاړه باندې وو. (۳) دالاشهر الحرام څخه ورسته یامخته کول چې دا دبنې کنانه قبیلې دبنې تمیم بن عدی کورنۍ اوظیفه وه هغه وخت هم دوی دالاشهر الحرام احترام کاوی په دې میاست وکي به دوی جنگونه نکول کله چې به جنگ روان او جاري وو بیابانه همدا سې فیصله او پریکړه کوله چې دا میاشتي به وروسته کوو یعنې ۱۵ مه به جنگ ته ادامه ورکوو او بیا په راتلونکې میاشتو کې به دالاشهر الحرام راوگرزوو. پرمکه مکرمه باندې دخزاعه دقبیلې مشري درې سوه کاله وه د دوی په دوره کې عدنانیان په نجد، بحرین، اود عراق په شاوخوا کې خپاره سول د قریشو بعضي کورنۍ لکه حلول، اوحرم او دبنې کنانه هغه مختلفې پښې دمکې مکرمې په څنډو کې پاته سوې خو دوی دقصی بن کلاب تر وخته دمکې مکرمې په کارونو کې هیڅ ونډه هم نه درلوده. دقصی په باره باندې ویل کیږي چې دی لادمور په غیږ کې وو چې پلاریه وفات سو دده مور دبنې عذره دکورنۍ دربیعه بن حرام سره واده وکړ او ورسره دهغه اصلي وطن هغه دشام سرحدې علاقې ته ولاړه خو کله چې قصی ځوان سو بیرته ومکې مکرمې ته راغوپه دې وخت کې دمکې مشر د خزاعه کورنۍ حلیل بن حبشه وو قصی دهغه دلور (حبې) سره نکاح وکړه کله چې حلیل وفات سو دخزاعه او قریشو تر مابین جنگ شروع سو په اخر کې دمکې مکرمې ټول کارونه قصی په خپله غاړه باندې واخستل هغه دا کارونه کول.

دهمدي جنگ دسبونو په باره باندې درې روايتونه نقل سوي دي

(۱) کله چې قصی دمالونو او پیرو سړو خاوند سو حلیل هم وفات سو ده خپل ځان د کعبې شریفې دمشرتابه دپاره تر خزاعه او بنې بکر مختار وباله دابه یه ویل چې څرنگه قریش داسماعيل عليه السلام داولادو مشیران دي دارنگه باید مشرتوب هم باید له دوی سره وي په دې باره یه دقریشو او بنې کنانه سره خبرې او مشورې شروع کړي دوی یه هم خبره قبوله کړه په یوو اتفاق یه خزاعه او بنې بکر دمکې مکرمې څخه خارج کړل. (۲) دویم دخزاعه په گمان باندې حلیل توصیه کړي وه چې دکعبې معظمې مشرتوب به وقصی ته سپارل کیږي. (۳) حلیل دمکې معظمې مشرتوب

و چېلي نور (جبي) ته سپارلی وو او ابو غېشان خزاعي په ورته وکیل کړی وو په
 همدې ترتیب سره د کعبې معظمې مشري د (جبي) په نمایندګي سره د ابو غېشان په
 غاړه باندې وو خو کله چې حلیل وفات سو قصی د امشرتوب له ابو غېشان څخه په
 یو وژي (مشک) د شرابو باندې واخستله حال دا وو چې خزاعه وړباندې قانع نه سو
 او دایه غوښتل چې قصی د کعبې معظمې څخه منعه کړي نو قصی هم د دوی
 د مقابلي دپاره د قریشو او بني کنانه خلګ سره راجمعه کړل ترڅو چې خزاعه د مکې
 څخه وباسي او دوی ټول په دې خبره باندې د قصی سره متحد سول په هر ترتیب کله
 چې حلیل وفات سو صوفه خپل کارونه و سرته ورسول یو وخت قصی د قریشو او
 کنانه سره یوځای د عقبی سره د دوی مخته ودریدل او داسي یه ورته وویل د همدې
 کار په سرته رسولو باندې موږ تر تاسو حق داره یو او په هم دې باندې سره مقابله
 شروع سوه خو په اخر کي قصی وړباندې کامیاب سو په همدې سره خزاعه او بنو
 بکر د قصی طرف پرېښووی قصی هم د دوی پر خلاف باندې د جنگ ډګر ته مخه کړه
 سخت جنگ شروع سو دواړو طرفونو ته سخت مالي او بدني نقصانونه ورسیدل
 بالاخره دوی په مصالحه باندې سره راضي سول او د بني بکر د کورنۍ یو غړی یعم
 بن عوف یي ثالث بالخیر سو هغه په د اطور باندې پرېکړه وکړه چې د مکې معظمې
 د مشرتابه دپاره یه قصی تر خزاعه مختار او غوره سو قصی که څوک وژلی وي
 دهغه ویني ورته بخښل سوي دی خو خزاعه او بنو بکر به د وژل سوو کسانو دیتون
 ورکوي او کعبه معظمه دې و قصی ته پرېښووله سي موصوف له همدې ورځي څخه
 په شداخ باندې ونومول سو قصی د پنځمي میلادي پیړۍ په نیمائی برخه یعنې
 (۴۴۰ م) کال کي د مکې مکرمې مشري په غاړه واخستله او په دې ډول پر مکې
 مکرمه باندې د خزاعه مشري تر پایه پیداکړه د قریشو او قصی د مشرتابه دوره پیل
 سوه قصی خپل قوم د مکې د شاوخوا څخه راټول کړ هري قبیلې ته یه جدا جدا
 ځایونه مقرر کړل النساء، آل صفوان، عدوان او مرة بن عوف ته یه خپلي خپلي دندې
 مقرري کړي ځکه ده پر ځان باندې د لازمې بلله چې پوره یه ادا کړي.
 د قصی بل هغه دیاد اوری او مهم کار دا وو چې د کعبې شریفې و شمال ته یه دا
 الدنوه (دمشوري دپاره کوټه) جوړه کړه د همدې کوټې دروازه و کعبې معظمې ته

راختلي وه قريش به دلته دخپلو مهمو مسئلو دحل او فصل په خاطر باندي راجمعه كيدل هغوی دي كوتي ته په زياته درنه سترگه باندي كتل دليل هم داوو چي دهمدي كوتي دبركت په خاطر باندي د دوی ترمايين اتحاد راغو او يو والی راغلی وو ه همدې خای كي به د دوی هغه لوړ لوړ مشكلات حل كيدل څه پيښه چي به وسوه هغه به حل كيده.

قصی پخپله د همداتشریفاتې دندو مسئول وو

(۱) د دارالندوي مشرتوب به قريشو دخپلو مهمو مسائلو په باره باندي مشوري كولي او هم به يه دخپلو لوڼو ودونه هم دلته ترسره كول عقدونه او تړونونه به هم دلته كيدل. (۲) اللواء هغه دجنگ پيرغ به له ده څخه بغير نه پورته كیدی. (۳) الحجابه دكعبې شريفي دروازه به تنها ده خلاصوله او هم به يه ده خدمت او سرپرستي كوله تصرف يه ده په غاړه باندي وو. (۴) حاجيانوته اوبه وركول په خورما او مميزو باندي به يه هغه خوږي سوي اوبه بربرولي دحج په دوران كي به يه په حاجيانو باندي دا اوبه چښلي. (۵) و حاجيانو ته خوركه وركول (رفادة الحاج) دا هغ خوركه وه چي دوی به و حاجيانو ته د مهماني په حالت كي وركاوی قصی پرقريشو باندي دالازمه كړي وه چي دحج په دوران كي ده ته يوه اندازه مال وركړي دهمدي دپاره چي دی وهغه ناتوانه اوبي وسه حاجيانو ته خوراك ورباندي برابر كړوي.

دا ټول كارونه دقصی زمه واري وه نوموړی لاژوندی وو چي د ده زوی عبدمناف دلوړ منزل او مقام خاوندسو لکن عبدالدار ترهغه مشروو له همدې وجي څخه قصی ورته وويل چي ای عبدالداره !زه به تا په قوم كي مطرح كوم كه څه هم دوی ترتاتكه اود عزت خاوندان وي اوستا څخه ميدان وړونكي وي په همدې بنسټ باندي يه و عبدالدار ته د دارالندوي، حجاب، اللواء، السقايه، الرفاده، دهمدي ټولو مسؤليتونه وسپارل داسي حالت وو چي دقصی خبره پرهرچا باندي مؤثره وه يوچا هم نه زدوله دهغه هر امر كه ده په ژوند كي وو او كه دمرگ څخه وروسته وو داسي وو لكه يو ديني حكم او هم دا وجه وه چه د ده ترمرگ وروسته هم دده امر پر خای باندي پاته وو زامنو د مخالفت څخه بغير د ده حكم پر خای كاوی كله چي

عبد مناف وفات سو بيا دهغه زامنو دخپل اکا عبدالدار له زامنو سره دهمدي دندي پر سر باندې اختلاف شروع کړ.

په همدي وجه باندې قريش پردوو ډلو باندې ويشل سوي دي اودانژدي وه چې ددواړو ډلو تر مابين سخته جگړه وسوه بالاخره د دوی تر مابين صلحه وشوه هغه ذکر سوي منصوبونه يه سره تقسيم کړل السقايه، او الرفاده، د عبد مناف د زامنو مسؤليت وو او دارالندوه، اللواء، الحجاب، له بني عبدالدار سره پاته سول دهغه وروسته عبد مناف هم په خپل مابين کي قرعه اندازي وکوله يعني پچه هسک يه سره واچاوه دا مسؤليت د هاشم بن عبد مناف په برخه باندې سو تر هغه وروسته عبد المطلب بن هاشم بن مناف دهمدي منصب دپاره انتخاب سول دا دنده السقايه، الرفاده، د عبد المطلب د زامنو سره وو ترڅو چه اسلام راغی په همدي وخت کي نور منصوبونه او وظيفي يه هم په غاړه لرلي چي په مابين کي يه سره تقسيم کړي وي او يو ه ديموکراتيک دولت ته ورته اداره يه جوړه کړه داوسنی زماني د پارلماني تشکيلاتو په رقم تشکيلات يه درلودل او همدا اداري ورڅخه عبارت دي.

(۱) - الايسار: دويش په خاطر باندې پر بتانو باندې پچه اچول دادنده د بني جمع په غاړه وه. (۲) تحجير الاموال: يعني بوتانو ته دهغه وړاندې سويو هديو او دهغه هديه سويو نذرونو او قربانيو پر برول دشخړو او د بنسټنيو او داسي نورو مسائلو حلول دادنده او مسؤليت له بني سهم سره وو. (۳) شوری: دهغه مسؤليت د بني اسديه غاده وو. (۴) الاثناق: د دينونو او جريموت تنظيمول داد بني تميم وظيفه وه. (۵) العقاب: د ملی بيرغ وړل او پورته کول داد بني اميه دنده وه.

(۶) - القبه: د لښکرونو برابرول او د اسانو مشر داد بني مخزوم وظيفه وه.

(۷) - السقايه: دامسؤليت د بني عدی پر غاړه باندې وو.

قحطاني او عدناني قبيلي

په اول کي دا ذکر سوي دی چي قحطاني او عدناني قبيلي د عربي جزيرې وهغه مختلفو برخو ته هجرت وکړ او داسي موهم وويل چي دمکمل ملک عرب دهغه قبائلو تر مابين تقسيم سوی وو دهمدي څخه وروسته دامارتي سرداريانو نقشه په لاندې ډول باندې وه هغه قبيلي چي و بحيري ته نژدي وي په حيره کي د عربي

بادشاهانو تر ظاهري نفوذ او دهغوی تراغيزي لاندي وي او هغه چي وشام ته پيوست وي هغه بيا د غسانه بادشاهانو تر حکمراني او تسلط لاندي وي لکن حقيقت داسي وو چي دوی عملاً د همدې بادشاهانو تابعيت نه درلودی او هغه قبيلي چي د جزيري په منځنيو برخو کي اوسيدلي هغه په مکمل طور باندې ازادې او خودمختاره وي دي قبيلو قسم قسم رئيسان درلودل هره قبيلي ديوه کوچني دولت غوندي حيثيت درلودی چي هغه د سياسي تشکيل او جوړښت اساس به په قومي اتحاد او د پرديو څخه د وطني دفاع په اړوند په مشترکو گټو باندې ولاړ وو د هري قبيلي مشرتوب چي په کاوی هغه د بادشاه غوندي وو دوی ټولو به يه په سوله او جنگ کي اطاعت کاوی دهغه نظريه به وهر چاته منظوره وه او خپلي غوښتنې به يه ديوو ديکتاتور په رقم باندې پردوی تحميلولي او کله چي به کوم مشر په غصه کيدی تردي وړاندي به زياتي تورې دتيکو څخه وتلي وي چا به هيڅ دپوښتني جرأت هم نه درلودی چي داڅه علت دی؟ خو يوشی چي مشيران به يه دهغه عادي اشخاصو سره و معاملي ته مجبوره کول هغه به د مشرۍ او قدرت لاس ته راوړلو د تېرو نو ترماين مسابقه او مقابله وه هريوو به کوشش کاوی چي په ميلمه پالنه، او غيرت، حلم او داسي زغم کي له نورو څخه پرمخ تگ وکړي ترڅو د خلکو خاص بيا د شاعرانو چي هغوی د قوم د ژبي حيثيت درلودی په ماين کي ځای پيدا کړي او مقبوليت حاصل کړي.

رئيسانو خاص او فوق العاده حقونه درلودل رئيس به د غنيمت په مال کي د المربع يعني د څلورمي حصي او الصفی دهغه چي د ویش څخه مخه يه رئيس د ځان د پاره اخلي النشيطه: هغه چي و رئيس ته په لاره کي وړاندي له دي څخه چي مالونه قوم ته رسېږي په لاس باندې ورځي. الفضول: يعني هغه چي د ویش څخه اضافي پاته سي يعني هغه څه چي په جنگ کونکو باندې پوره نه تقسيمېږي لکه آس، اوبښ، او داسي نورو په نامه برخي درلودي په دي باره باندې يو شاعر وايي:

لک البرباع فينا والصفيا وحکم والنشيطه والفضول

ترجمه: زموږ په مابين کي ستاسو دپاره د مال غنيمت خلورمه حصه ده او مقرر مال دی او هغه مال دی چي دهغه فيصله تاسو کړي وه او هغه مال به په لاره باندې حاصل سي او هغه مال چي هغه د تقسيم څخه وساتل سي.

مربع: د غنيمت د مال خلورمه حصه.

صفي: هغه مال دی چي د تقسيم څخه مخته دمشر دپاره مقرر سوی وي.

نشيطة: هغه مال دی کوم چي به اصل قوم ته رسيدی د سردار تر رسيدلو مخته.

فضول: هغه مال چي د تقسيم څخه وړاندې باقي پاته وي او هغه د غازيانو پر تعداد باندې برابر، برابر تقسيم نه سي د مثال په طور هغه پاته سوي اسونه، اوبنان، اوداسي نور د اټول يو قسم مال وو کوم چي به د سردارانو حق شميرل کيدی.

حالت سياسي: د عرب د جزيرو د حکومتونو او بادشاهانو په باره مو خبري وکړي

بي خايه به نه وي وُس غواړو چي د دوی پر سياسي حالت باندې هم يوه اندازه رڼا واچوو دهغه دروسيمو کومي چي وپولوته نژدي وي دهغوی سياسي حالت ډير خراب وو هلته خلک پردوو برخو باندې ويشل هغه بادار، غلام، حاکم، محکم باندې تقسيم وو هره گټه به د بادارانو خاص د پرديو دپاره وه هرتاوان نقصان جريمه به د غلامانو يا محکومو په برخه باندې وه په يوبل عبارت باندې په هغه خای کي رعيت لکه يو زراعتي فارم داسي و چي ټول حاصلات به يه د حاکمانو او واکدارانو په خوندونو، مصارفو، چرچو ظلمونو او تجاوزاتو کي مصرفيدل خو رعيت به قسم قسم تر څه حالتونه او تکاليف تيرول که به هرڅونه زور او زياتی ورباندې کيدی د يو چا حقوق هم په دي حالت کي محفوظ نه وو ودي برخو ته نژدي هغه پر تي قبيلې هم داسي مذبذبه او داسي بي ارادي وي کله به يه دخپل هوا او هوس په خاطر باندې عراق او يابه کله وشام ته منتقل کيدل او د جزيړي په مابين کي پر تي قبيلې هم يو د بل څخه جدا وي دوی باندې هغه قومي، نژادي، اوداسي ديني تعصبونه مسلط او مقرر و له دوی څخه يو شخص داسي وايي:

غويت وان ترشد غزیه ارشد

وما أنا الا من غزیه ان غوت

ترجمه: زه هم دغزي دقبيلي څخه يو غړی یم که هغوی په غلطه اونا سمه لاره باندې
 ځي زه هم پرهمدي غلطه لاره باندې تلونکی یم او که سمې لارې ته ځي نوزه هم په
 سمه لاره باندې ورسره روان یم دوی داسې څوک نه درلودی چي د دوی دهغه
 استقلال او ازادی تائید او ملاتړي وکړي او یا د مشکلاتو او سختیو په وختونو
 کي مخ هغوی ته ور وړوي او یا د مشکل په روځ کي یه د دوی ته فائده ورسپړي
 خو هغه وخت خلکو د حجاز حکومت په حقیقت کي د دیني او دنيوي مشرتابه
 اوزعامت یو ګډ شکل وو له حرم څخه د باندې خلکو ته یعني عربو ته یه د دیني
 مشرتابه حیثیت درلودی خو په داخل د حرم کي او په شاوخوا نژدې کي یه دیو داسي
 حکومت حیثیت درلودی چي دکعبې معظمې څخه دراتلونکو زیارتکونکو
 اشخاصو دامورو مشرتوب او دهغه ابراهیمي شریعت جاري کیدل او دهغه تطبیق
 یه په غاړه باندې وو په همدي حکومت کي د موجوده دور و پارلمان ته ورته
 تشکیلونه او همداسي یه ادارې درلودې خو په هیڅ صورت هم دایو پیاوړی او تنګ
 حکومت نه وو او خپلي دندې یه په ښه توګه باندې و سرته نه سوای رسولای په خپلو
 کارونو کي په اخره اندازه باندې مانده او پاته وو او همدا حقیقت د حبشیانو د تجاوز
 زاوتیري په ورځ باندې ښه واضح طور باندې معلومه هم سوه.

د عربو ادیان، او مذاهب

په عام طور عربو خو د اسماعیل عليه السلام دعوت قبول کړی وو او د ابراهیم عليه السلام د دین
 تابع دار وو دهمدي وجي څخه یه تنها دیوه الله تعالى عبادت ته مخه کړي وه پر
 وحدانیت د الله تعالى باندې په کلکه باندې ولاړو لکن دوخت په تیریدلو سره دوی
 د الله تعالى د کتاب په درس یوه برخه د ذهن څخه وایستله بیا هم په دوی کي توحید او
 ابراهیمي شعائر موجود وو تر داسي وخته چي د بنو خزاعه سردار عمرو بن لحي
 انتخاب سو دی یوزیات نیک شخصیت وو په صدقات، خیراتونو کي او داسي نورو
 دیني خدمتونو کي یه زیاته همکاري کوله دهمدي وجي څخه به خلکو ده ته په زیاته
 مینه سره کتل دی به یي د مشرانو علماؤ او صلحاؤ اولیاؤ څخه شمیری په یو وخت
 کي هغه وشام ته سته وکړ که گوري چي خلګ هلته د یوتانو عبادت باندې مشغول
 دي داکاریه خوښ سو داسي گمان یه وکړ څرنګه چي دا درسولانو او اسماني

کتابونو دناز لیدلو وطن دی همدا بت فرستي به هم حقه وي او دهمدي گمان په
 اساس باندي په دځان سره یوبت چي هغه د (هبل) په نامه باندي یادیږي رایه وړي
 دکعبي معظمي په مابین کي یه ودرای او هغه نور دمکي مکرمي خلک یه هم وبت
 پرستی او شرک ته راوبلل دوی هم دده بلنه او غوښتنه قبوله کړه لږ وخت وروسته
 دحجاز خلکو هم دشرک اوبت پرستی لاره اختیار کړه دکعبي دمشرکانو سره په بت
 پرستی کي شریک سول^{۱۳} د عربو ترټولو هغه اولین بت د (منات) په نامه باندي وو
 چي هغه دسري بحیري پر څنډه باندي قديد ته نژدي دالمشمل په علاقه کي پروت
 وو^{۱۴} په هغه پسي (لات) په نامه باندي بت یه په طایف کي ودرای بیایه په هغه
 وادي النخله کي چی هغه دیوځای نوم دی د (العزی) په نامه باندي بت مقرر کړ
 همدغه درې ترټولو د دوی هغه لږ بتان وو وروسته شرک او بت پرستي په ټول
 حجاز کي شایع سوه ویل سوي دي چي عمره بن لحي یو پیړی دځان سره ملگری
 کړی وو هغه ورته وویل چي دنوح عليه السلام د قوم بتان خو (ود، سواع، یغوث، یعوق،
 نسر) په جده کي ښخ شوي دي عمرو ورغلی هغه یه را وایستل او دتهامه په نامه
 وعلاقي ته یه یووړل بیایه دحج کولو په دوران کي هغه پرمختللو قبیلو باندي
 تقسیم کړل هغوی دځانونو سره یو وړل.

خلاصه دا چي بتان دومره زیات سول چي هري قبیلې بلکه هرکور جدا جدا بت
 درلودی مسجد حرام یه هم دبتانو څخه ډک کړی وو او کله چي سید البشر صلی الله علیه و آله مکه
 مکرمه فتحه کړه دکعبي معظمي په شاوخواکي (۳۶۰) بتان موجود وو سید
 البشر صلی الله علیه و آله هغه ټول ټوټه ټوټه کړل بیایه داسي امر وکړ چي همدا ټوټې دي دباندې
 وایستلي سي په همدې ترتیب سره هغه ټول دمسجد څخه دباندې وسوځیدل او هغه
 ایرې ځني جوړي سوي^{۱۵} هغه خلک چي ځانونه یه دابراهیم عليه السلام د دین تلونکی
 او پیروان بلل هغه په دي ترتیب سره دجاهلیت په لمنو کي راگیرسول دوی په شرک
 اودبتانو په عبادت کي تر حلق پوري ډوب سول دبتانو په عبادت کي یه قسم قسم

^{۱۳} مختصر سیرت الرسول للشيخ محمد بن عبد الوهاب ص (۱۳)

^{۱۴} اصحيح البخاری ۱/۲۲۲

^{۱۵} مختصر سیرت الرسول ص (۱۳) - ۵۴

رسمونه او رواجونه درلودل چي هغه په زياته اندازه باندي د عمر بن لحي لطفه
 څخه ايجادسوي وودوی په همدا عقیده باندي ولاړوو چي کوم څه چي عمرو بن
 لحي رواج کړي دي دا هغه بدعت حسنه دی نه دا چي دا د ابراهيم عليه السلام په دين کي يو
 بدلون وي دبتانو په عبادت کي د دوی رواجونه په لاندي ډول دي: (۱) دوی به
 د مشکلاتو اوسخت حالاتو په وخت کي بتانو ته توجه کوله له بتانو څخه به يه مدد
 غوښتی د دوی په نامه باندي به يه ناري وهلي، دخپلو حاجاتو دپوره کولو په خاطر
 دهغوی دحل سوالونه کول اودايه هم عقیده وه چي دابتان والله جل جلاله ته د دوی په
 شفاعت کي زياته ونډه لري اوهم د دوی اړتياوي پوره کولای سي. (۲) پربتانو به يه
 هم حج اوهم طواف کاوی اوهم به يه د دوی په مخکي عاجزي کوله سجدي به يه
 وبتانو ته لگولي. (۳) وبتانو ته دزدیکت او تقرب په خاطر باندي به دوی صدقي
 قرباني کولي دبتانو په نامه باندي به يه مالونه حيوانات حلاله ول خواالله جل جلاله دا
 دواړه قسمه قرباني داسي يادي کړي دي: (وَمَا ذُبِحَ عَلَى النَّصَبِ) **ترجمه:** اوحرام دي
 هغه چي حلال کړل سوي وي ديوځای اويايوشي په نامه باندي بل ځای کي
 الله جل جلاله فرمايي: (وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ) **ترجمه:** اومه خورئ تاسو دهغه
 مرداري چي نه وي ياد کړل سوی هغه باندي نوم دالله جل جلاله پرهغه باندي عمداً) (۴)
 بتانو ته به يه د تقرب اونزدیکت په خاطر باندي دخپلو خورکونو اوڅښلو څخه يوه
 اندازه دبتانو په نامه باندي کوله هم دارنگه دهغوی په حاصلاتو باندي اوپه
 حيواناتو کي به هم دبتانو دپاره يوه خاصه برخه وه دتعجب خبرخولا داسي وه چي
 هغوی داسي عادت والاوو چي له دي شيانو څخه به يه يوه برخه دالله جل جلاله دپاره هم
 ټاکله خو بيا د دوی په عقیده کي داسي علتونه او اسباب موجود وو چي دهغوی
 دسبب څخه به يه دالله جل جلاله دپاره هغه ټاکل سوي برخه هم دبتانو په نامه باندي
 گرزوله الله جل جلاله په دي باره باندي داسي ارشاد کوي:

وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَذَا لِشُرَكَائِنَا فَمَا كَانَ

لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَائِهِمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ

ترجمه: او مقرر کړي دي دي مشرکانو الله ﷻ لره دهغه څه څخه چي پيدا کړي دي الله ﷻ هغه له زراعت او چارپايانو څخه يوه برخه وايي دوی دابرڅه دالله ﷻ دپاره ده په زعم د دوی سره او دا بله برخه زموږ د شريکانو دپاره ده نو هغه برخې چي وي دپاره د شريکانو د دوی نو هغه نه رسيږي والله ﷻ ته نو هغه برخه چي دالله ﷻ دپاره وي هغه شريکانو د دوی ته رسيږي چي (بتان) دي ډير بد دی هغه حکم او انصاف چي هغه دوی په کوي. (۵) - بتانو ته د دوی دنزدیکت او تقرب بله طريقه دا وه چي دوی به دبتانو په نامه باندي په خپلو مالونو او کښتونو کي نذرونه ايښودل په دي باره الله ﷻ فرمايي:

وَقَالُوا هَذِهِ أُنْعَامٌ وَهَئِهِ جَبْرٌ لَا يَتَّعِبُهَا إِلَّا مَن تَشَاءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءٌ عَلَيْهِ **ترجمه:** او وايي دوی چي دابرڅه دبتانو که

چارپايان دي او که کښت دی ممنوع حرام دي له دي څخه به خورک نه کوي بلکه هغه څوک چي زموږ خوښ وي په گمان د دوی سره سم او بعضي چارپايان دي چي د دوی شاگاني حرامي کړل سوي دي له سپريدلو څخه او بعضي نور چارپايان دي چي په وخت د ذبحي کي نه يادوي دغه مشرکان پردوی باندي نوم دالله ﷻ بلکه پر هغوی نوم دبتانو يادوي او دهمدي احکامو نسبت والله ﷻ ته کوي په طريقه د درواغ تړلو په الله ﷻ پسي. (۶) له همدې ډول نذرونو څخه دالبحيره، السائبه، الوصيله، الحامي په نامه باندي يادي سوي نذرونه ابن اسحاق وايي: الحيره د السائبه لور ته ويل کيږي او السائبه وهغي او بني ته ويل کيږي چي هغي په مسلسلله توگه باندي لس جونگيان زيږولي وي بيا به نه پر هغي باندي څوک سپريدی شيدي به دمیلمنو څخه بغير بل چانه خوړلي او که به يه چيري يوولسم جونگی. هم راوړه بيا به دهغي جونگی. غوږ چيري اود مور سره به يه هم داسي ازاده پريښوول له بيا به نه څوک ورباندي سپريدی او نه به يه وړی اخستل کيدلي او شيدي به يه هم دمیلمنو بغير بل چانه څښلي په همدې ډول باندي وأوښي ته (البحيره) ويل کيده چي دسائبه لور به وه او الوصيله بيا وهغي ميږي ته ويل کيږي چي په مسلسلله توگه باندي به يه په پنځوڅيتو کي لس وري چي هغوی کي به نارينه وري نه وو هغه سي ترتيب باندي

چي به يه داوري راوړل نوبه دوی ويل چي دا مېړه وصله سوه له دي خنځه وروسته چي به دي مېړي هرڅه راوړل هغه به تنها نارينه وو خوړلای سواي زنانه وو نه سواي کولای چي ويه خوري خو چي به يه کله يو وری مړ پيدا سو اويا به کوم يو مردار سو بيا هغه نارينه اوزنانه ټولو ته جائز وو. **حام:** وهغه نارينه وېن ته ويل کيدو چي دهغه د کوروالي خنځه به لس بچيان پيدا سول په مايين کي به يه نارينه نه وو بيا به نو دهمدي وينه او شا محفوظه وه نه به څوک ورباندي سپريدل اونه به يه وړی اخستل کيدلي تنه په اوښو کي به ايله وو تنها دده همدا کاروو چي ده ته به يه اوښي نيولي وېس الله ﷺ د جاهليت همدا طريقو باندي ردونه کوي: **مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ**

وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَكَثُرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ اية نېدر ۱۰
سورة المائدة **ترجمه:** نه دي روا کړي الله ﷻ له هېڅ بحيري اونه سائبه، اونه واصيلي، اونه دحام، مگر هغه کسان چي کافران سوي دي دوی تړي په الله ﷻ پوري دروغ او ډير له دوی خنځه ناپوهان دي. **وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُنُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَى أَزْوَاجِنَا**

وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ **ترجمه:** او وايي هغه شی چي په نسونو دهمدي چارپايانو کي دی هغه خاص دي دنارينه وو دپاره او هغه حرام کړل سوي دي زموږ پرېښځو باندي او که نه مرداره وي نو بيا نارينه اوزنانه دواړه پکي شريکان دي دهمدي ډول حيواناتو نذرونو دوضاحت په باره نور روايات او تفسيرونه هم موجود دي ۱۶. **اسعيد بن مسيب** رضي الله عنه وايي چي دارنگه حيوانات تنها ددوی د طاغوتيانو وو ۱۷ په صحيح البخاري کي مرفوع روايت دی چي عمرو بن لحي اولين شخص وو چي اوښه يه سائبه ونوموله په هغه بيان سوو شرطونو سره ۱۸. عربو به دا بيان سوي کارونه ټول دبتانو په خاطر باندي ترسره کول ځکه ددوی دا عقیده وه چي بتان به دوی دالله ﷻ سره نژدي کوي او ددوی شفاعت به ورته کوي قران کریم دي ته داسي اشاره کړي ده: **مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى** **ترجمه:** دوی وايي نه کوو ددوی عبادت بلکه

د دي دپاره چي نژدي کړي دوی موب و طرف دالله ﷺ ته: وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شَفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ. **ترجمه:** او عبادت کوي دغه کافران غير دالله ﷺ د هغو بتانو چي نه سي رسولای هېڅ ضرر دوی ته که يه عبادت ونکړ او نه دوی ته فائده رسولای سي که يه عبادت وکړي او وايي دغه کفار چي دا بتان شفاعت کونکي دي زموږ دپاره په نزد دالله ﷺ باندې. مشرکينو به ازلام (دپال غشي) هم استعمالوی ازلام جمع دزلم ده او زلم وهغه غشي ته ويل کيږي چي ټپکه نه وي ورباندې لگيدلي.

دمشركينو ازلام

دمشركينو ازلام پردرې قسمه وو: يو قسم يه داوو چي نعم، اولاً، به يه ورباندې ليکلي وو کله چي به دوی وغوښتل چي سفر وکړي او يانکاح وکړي او يا د دوي په رقم باندې يوبل کار ته شروع وکړي ترهرڅه مخته به يه پردي غشي باندې پال و اچاوی که به په پال کي نعم وو هغه کار يه کاوی او که به ورپکي لاو و بيا به هغه کار تريو کاله نه کاوی ترهغه وخته چي بيا به يه دبت په واسطه باندې دا کار مکرر کړ. دويم قسم يه هغه وو چي ورباندې خاص (المياه) اوبه او (الدية) ديت ورباندې ليکل سوي وو دريم قسم يه هغه وو چي (منکم) او (من غيرکم) او (ملصق) به ورباندې ليکل سوي وو دابه يه په هغه وخت کي استعمالاوه چي دچا دنسب په باره باندې به يوه اندازه شک او شبهه وه نو هغه نوموړی شخص به يه د (۱۰۰) اوښانو په سره د هېل مخ ته بووی اوښان به يه و قداح (پال اچونکي) ته ورکول هغه به ټول غشي سره گډ کړل بيا به يه يو ورڅخه راو کيښ که به چيري (منکم) را و ووت هغه شخص به بيا ددوی څخه وو او که به (من غيرکم) را و ووت بيا به هغه شخص ددوی حليف ملگری يعني ددوی په تړون کي به شامل وو او که به (ملصق) را و ووت هغه به بيا ددوی په مابين کي ددوی په رقم مقام او ځای درلودی خو هم نسب او حليف به نه شميرل کيدی. ^{۱۰} دي ته يوبل رواج و رسم قداح (دخمار غشي) او مشير (خمار وهل) هم دمشركينو په مابين کي عموميت درلودی داهم دخمار ريوډول وو چي د

همدي غشي په راتلو سره به دوی دخمار اوبښ حلاله وی او دهغه غوښه به یه ور باندي تقسیموله.^{۲۰} دوی دکاهنانو او نجومیانو او عرافینو پرخبرو باندي هم ایمان او عقیده درلوده کاهن وهغه چاته ویل کیږي چي دراتلونکو واقعو او پېښو په باره باندي ځان خبربولي دی وایي داسي کیږي داسي به وسي او یابه دانه کیږي کاهن ځان داسي داعي معرفي کوي چي زه په پټو شیانو باندي خبریم اوبعضي خویه لاداسي ویناکوي چي زما پیریان ملگري دي دوی وماته ټول معلوماتونه راوړي او بعضي نور بیواوني چی له پوشیده او غیبی اشیاؤ څخه زما خبري زما دخپل علم او پوهي پر بنیاد باندي ولاړي دي اونور بیاداسي وائي چي موږ دهغه سوال کونکي دخبرو اویاکار اویاحالت وضعي مقدماتو او سببونو په نظر کي نیولو پراساس باندي هغه راتلونکي پېښي څخه معلومات ورکولای سو په دي اندازه باندي کاهن ته عراف ویل کیږي او دا داسي ده لکه څوک چي وایي دغلا، اوهم دغلادشیانو او هم دهغه غلا دځای معلومات کولای سم اونجومي وهغه چاته یل کیږي چي چي هغه دراتلونکو پېښو اوحالاتو په باره باندي دستور و حرکت او وختونو ته دکتلو پر اساس معلومات پیش کولای سي^{۲۱} وئس نو څوک که دنجومیانو پرخبرو باندي یقین او باور لري هغه په حقیقت کي پرستورو باندي ایمان لري او پرستورو باندي د دوی دایمان یوشکل همداده چي دوی به الانواء یعنی ستورو راختلو باندي عقیده در لوده دوی به ویل چي دفلاني ستوري په وجه راباندي اوریډل وسو^{۲۲}. په مشرکینو بدگمانی (طیره) په بله اصطلاح باندي (بدشاگوم) نیول هم رواج وو دی اصلي حقیقت اوصورت همداسي وو چي هروخت به یو مشرک دیوکار سرته روسولو نیت وکړ دی به هوسی اویاکوم مرغه ته ورغلی هغه به یه دهغه خپل ځایه پورته کړ او وبه یه شری که به چیري هغه هوسی یامرغه راسته طرف ته ولاړی بیابه ده هغه کار ته شروع کوله او که به هغه وچپه طرف ته ولاړی ده به دهغه کار څخه اجتناب کاوی

طریقه یه همداسی وه چي دخمار یو اښ به یه حلال کړهغه به یه بیا پرلسو او یا اته ویشټو پرخو باندي تقسیم کړیابه یه په دي غشو سره قرغه (پچه واچوله) داغشی به یه نشانه وواو پبعضوبه درولو نشانه وه که به دچاپرنامه باندي درولو غشی راووتی هغه به کامیاب ووخپله حصه به یه اخستله او که به دیو چاپرنامه باندي بی نشانه غشی راووتی هغه به بیا قیمت ورکاوی.

۲۱ مرقاة المفاتیح شرح مشکوٰۃ المصابیح ۳/۲/۲.

۲۲ صحیح مسلم شرح نووی باب بین کفر من قال مطرنا بالنوء بیان وگورئ مرقاة المفاتیح شرح مشکوٰۃ المصابیح.

دی ته به دوی بدشاگوم او یابد فالي ويله هم دارنگه که به دوی ته کوم مرغه
 اویا حیوان په مخه باندي ورغلی هغه به یه هم په هغه بدشاگومو کي حساب کې. په
 همدې شکل باندي د دوی یوبل کار همداو وچي دسوی دښنگري هلو کي به یه په
 غاړه کول اوداسي دوی بعضي ورځي، میاشتي، حیوانات، کورونه، زانه، او همدا
 رنگه نور شیان هم په بدشاگوم کي حسابول دوی دمرضونو په سرایت باندي هم عقیده
 درلوده اوداسي عقیده یه هم درلوده چي د وژل سوي شخص روح ترهغه وخته ناقاره وي
 ترڅو چي دهغه انتقام نه وي اخستل سوی ده روح لکه دېوم په رقم باندي گزړي په
 دښتونو او صحراوو کي الوزي پروازونه کوي تنده یه زیاته وي ناري وهي چي او به
 راگرځي خو چي کله دهغه انتقام واخستل سي دهغه وروسته ځای پرځای سي ارام سي ۲۳.

بدعتونه دقریشو په دین ابراهیمي کي

دهغه وخت دجاهلیت عقائد همداو او عملونه خوله دي سره سره په دوی کي یوهم
 اندازه دمقدس دین ابراهیمي شعائر هم موجود وو یعنی د پوره دین ابراهیمي
 تارکین نه وو دوی دبیت الله شریفی دتعظیم او طواف کولو سره سره حجونه او
 عمرې هم کولي پرمزدلفه او عرفات شریف باندي به هم دریدل او قربانۍ به یه هم
 حلالولي خودوی به په دي شیانو کي هم بعضي بدعتونه مخه کړي وه هغه یه رواج
 کول له همدې ډول بدعتونو څخه د دوی بعضي بدعتونه په لاندې ډول باندي دي:
 قریشوبه داویل چي موب دابراهیم عليه السلام اولاده، اهل حرم، دبیت الله مشران، او هغه
 دکعبي معظمي و سیدونکي یو ویو چاته هم زموږ په اندازه باندي تقرب او منزلت
 نه ده حاصل اویو څوک هم زموږ په اندازه باندي حق دار نه دي.

دوی ځانونه الحس یعنی زیات دغیرت او جرأت خاوندان بلل اوداسي عقیده یه
 درلوده چي دوی باید د هغه مشرف حرم دحدودو څخه دباندې ولاړ نه سي اودهمدې
 عقیدي په سبب باندي دوی پرعرفات باندي نه دریدل یعنی دوی عرفات ته نه تلل
 اوهم یه یه افاضه نه ځني کوله بلکه هلته به په مزدلفه کي پاته سول او دهغه ځای
 څخه به یه افاضه کوله یعنی بیرته راتگ خوقران کریم دهمدي بدعت په اصلاح کي
 دی اودایه رد کړي ده: **لَمْ أَفِضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ ترجمه:** بیاراکښته کیرئ ای

قريشو دطواف دپاره دهغه ځای عرفات څخه چي راکښته کيږي نور خلک مزدلفي ته دوی به داهم ويل: دقريشو دپاره دانه ده مناسبه چي داحرام په وخت کي غوږي او پښير برابر کړي او داهم نه ده مناسبه چي دوی دوږيو په کوټويعني هغه دسنيو په خيمو کي داخل سي او دوی بايد دڅرمني له خيمي بغير دبل شي ترسايه لاندي نه سي^{۲۴} د دوی يو بل داسي بدعت هم وو چي دوی به ويل چي اهل الحل هغه دحرم شريف څخه خارج ځلگوته ويل کيږي دوی ته داروا نه ده چي دحرم په داخل کي هغه څه وځوري کوم چي دوی دحل څخه دخپل ځان سره راوړي وي خوش شرط يه همدا ده چي دوی به دحج او يا عمري کولو دپاره راغلي وي دوی اهل الحل په دي باندي مکلف کړي وو چي دوی بايد په خپل اولين طواف کي دالحمس قريشو جامې واغوندي او که يه دا جامې نه کړي پيدا ييا به نارينه په لوڅ حالت کي طواف کوي او زنانه وو به هم خپلي ټولي جامي ايستلي وي خاص هغه مخصوص اندامونه به يه پټ وو يوه ټوټه به يه ورباندي اچولي وه او يا داچي وي کوچنۍ خلاص قميص به يه اغوستی وای او په حالت دطواف کي به يه داسي شعروايه:

اليوم يېدو بعضه او کله و ما بَدْأ مِنْهُ فَلَاحِلَه

ترجمه: نن ورځ دشرمگاه څه برخه او يا ټوله ښکاريزي خو هغه چي ښکاره کيږي زه وهغه ته کتل ناروا بولم.

الله جل و اهدي خرافاتو ته د بطلان نوم ورکړی دی په همدې باره باندي داسي

فرمايي: **يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ** ترجمه: ای دادم ﷺ اولاده تاسو

واخلی ښايست خپل په وخت دهرلمانځه کي خو هرڅوک نروي اوزنانه وي که به يه ترهمدي قانون ځان لوړ وباله او په خپلو هغه دحل څخه راوړو جامو کي به يه طواف وکړ ترطواف وروسته به يه همدا کالي غور زول يو چاهم دا نه سواي استعمالولای د دوی يو بل داسي بدعت هم وو چي دوی به داحرام په حالت کي خپلو کورونو ته د دروازو دلاري څخه نه ننوتل بلکه دوی به هغه خپل کورونه دشا دطرف څخه سوري کول دهغي لاري څخه به کورونو نه داخليدل بيرته به دهغي لاري څخه راوتل دوی

دا یونیک عمل بالی لکن قران کریم دی عمل ته بدوایی او منعه کوي لکه په دي اير کریمه کي:

وَأَتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

ترجمه: اودا کار نيکي نه ده چي تاسو کورونو ته راځي دشا دطرف څخه مگر دنیکي. خاوند هغه شخص دی چي دالله ﷻ څخه وييريزي په ترک دمخالفت باندي او کورونو ته ددروازو دطرف څخه راځي او وهم وکړي له الله ﷻ ددي دپاره چي تاسو خلاص سي دالله ﷻ د عذاب څخه و خپلو مقاصدو ته ورسيری. د عربي جزيري ډيرې برخي په دي جاهليت او بت پرستی او نورو خرافاتو باندي اخته وو يهوديت، نصرانيت، مجوسيت، او هغه دستور و لمانځنه چي عربو ته ننوتلی وه هغه هم د دي لاري څخه وه په عربي جزيره کي کم از کم ديهودانو دوي دوري د ياداوري وړدي اول پرفلسطين باندي دبابلانو او آسوريانو له قبضي څخه وروسته دفشار اوزور په نتيجه کي ديهود و هجرت بخت نصر بادشاه په سنه (۵۶۷ق.م) کي ديهودو هيکلونه او کورونه وران کړل ډير شمير يهوديه ونيول دحان سره يه بابل ته يووړل اوبله برخه يه مجبورسول چي دفلسطين څخه وحجاز ته هجرت وکړي او دحجاز په هغه شمالي برخو کي ميسث سول.^{۲۵}

دويمه دامرحله په (۷۰م) کال کي دروماني (تاييتيس) ترمشرتابه لاندي پرفلسطين باندي دروميانو له تسلط څخه شروع کيږي روميانو د دوی يعني يهودو هيکلونه وران کړل او د دوی دزيات فشار په وجه باندي بعضي يهودي قبيلي حجاز ته ولاړي او په يثرب اوخير او تيماء کي ميسث سول هلته يه کورونه برابرکړل نوموړ ويلای سو چي يهود تراسلام مخته اوداسلامي ديني په اولينو کي په سياسي ډگر کي يومطرح سوی قوه اوخواک وو کله چي اسلام زاغی هغه وخت يهودي مشهوري قبيلې په داډول باندي وي: نضير، خيبر، مصطلق، قريظه، قيقاع، خوپه دي باره باندي سمهودي په کتاب وفاء الوفاء صفحه (۱۱۶) کي نوشته کړي دي چي ديهودو د قبيلو تعداد شمير ترشلو هم زيات وو.^{۲۶}

^{۲۵} قلب جزيرة العرب ص ۲۵۱.

^{۲۶} نفس المصدر (قلب الجزيرة العرب).

يمن ته يهوديت

يمن ته يهوديت د تبان او اسعد ابو کرب په لاس باندې داخل سوې دې نوموړې د جنگ دپاره يثرب ته تللې وو په هغه ځای کې يهودي سو کله چې دې بيرته راتلې له ځان سره يه دوه يهودان پوهان چې هغه د بني قريظه د قبيلې څخه وو يمن ته راوستل په همدې ترتيب سره په يمن کې هم يهوديت خپور سو کله چې بيا د اسعد زوی يوسف ذو نواس د يمن مشر وټاکل سو د نجران پر يهوديانو يه حمله وکړه هغه ته يه د يهوديت بلنه ورکړه کله چې هغوی يهوديت قبول نکړ په دې وخت کې يوسف ذو نواس د اور کندي وکيندلې هغه يه پکې واچول ويل شوی دي چې په همدې پيښه کې تقريباً د شلو څخه بيا تر څلوېښتو زرو پورې نارينه، ښځې، کوچنيان، او هم سپين ژيري سوځل سوي دي دا واقعۀ د (۵۲۳م) کال د اکتوبر په مياشت کې پيښه سوي وه او قرآن کریم هم د البروج په سورة کې دايان کړی دی.

نصراني دين و عربي جزيري ته د حبشي اوروميانو د تسلط او واکمنۍ دلاري څخه داخل سو حبشي حکومت په اول وار په (۳۴۰م) کې يمن ونيوی تر (۳۷۸م) کال پورې ورسره وو او هغه مسيحي دين هم په دې وخت کې په دې علاقه کې خپور سو وو او همدې وخت ته نژدې کلونه د مسيحيت پر خوا باندي وبلل سوو خلکو چې د دۀ تصديق او کرامت وليدی د دۀ غوښتنه يه ومنله مسيحيت يه مختار کړ. هغه وخت چې حبشيانو يمن ونيوی ابرهه په هغه ځای کې خپل حکومت محکم کړ په دې ځای کې مسيحي دين په زياته اندازه باندي دلته خپور سو ډير داسي خپل په دوی پسې تلونکي خلک يه پيدا کړل تر داسي چې ابرهه په هغه ځای کې د دۀ په وينا باندي کعبه جوړه کړه غوښتل يه چې عرب هم بايد تر دې وروسته يمن ته د حج کولو دپاره د دۀ وکعبې ته راسي او په دې خاطر چې خلک د دۀ وکعبې ته راسي قصديه وکړ چې بيت الله شريفه ونړوي لکن الله جل د دۀ همدا مکر او فريب کمزوری کړ او هغه يه له دننوي او اخروي شرم اور سواښي سره مخامخ کړ.

له روم سره نژدي اوسيدونكو قبيلو لکه غساسنه، تغلب، طی، اودحيري بادشاهان هم مسيحي دين قبول کړ مسيحيت په هغه عربو کي رواج وو کوم چي هغه د فارس سره نژدی پراته وو لکه د عربو په عراق، بحرین، الاحساء، حجر، اودعربي خليج (خليج فارس) په نژدي څنډو کي و سیدونکي خلک هم دارنگه یمن ته هغه وخت مجوسیت لاس اوږد کړ چي ورباندي فارس قبضه وکړه.

او هغه د صبايي مذهب هغه معلوماتونه چي په عراق اونورو علاکو کي هغه د مخکي کندنې څخه لاس ته راغو وایي چي صابئیت د کلدانیانو دین وو چي د شاه زیات خلک او هم دارنگه یمنیان ډیر پخوا دهمدي دین پیروان وو خو کله چي یهودیت اونصرانیت خپورسو قوت یه پیدا کړ بیا دهمدي دین اکثر کمزوري او پیروان یه کم سوي دي خولاتړوسه په عراق اودعربي خليج په سیمو کي دبعضو خلکو چي هغه دمجوسیانو سره گډسوي او یا د دوی سره همسایه گان وو بعضي اشار اوعلامي یه لیدل کیږي.^{۲۸}

دیني حال اوداسلام رڼا

داسلام درڼا دخلیدلو په دوران کي مذاهب او ادیان شکست ته مجبور کړل سول مشرکین چي یه درلودل دوی به ویل چي موږ دابراهیمي دین تلونکي یو لکن دوی په اصل واقعه کي دابراهیمي شریعت داوامرو اونواهي وو څخه په زیاته اندازه باندي ازاد اولیري وو ټول تر حلق پوري په گناهونو کي مستغرق وو د دوی په مابین کي لکه دبت پرستو ټول خرافات اوداسي بي اساسه او بی بنیاده شیان رواج سوي وو داسي خرافاتو د دوی د زندگی ټولي هغه سیاسي او ټولنيزي هغه دیني برخې ترخپل اثرلاندې راوستلي وي یعنې تحت اثریه گرزولي وي.

یهودیت هم په هغه ریاکاری او تحکم باندي بدل سوی وو د دوی رهبران لکه خدایان داسي گرزیدلي وو پرافرادو باندي به یه دخپلي خوښۍ حکومتونه او مشرتوب کاوی تردي چي د دوی دپټو خیالاتو اودوشوډانو دښوریدلو حساب او پوښتنه به یه هم ځني کوله د قدرت اورؤپو په غم باندي اخته وو هرڅه یه تنها په

همدي خاطر باندې وو دين او هغه ديني احكام يه دروږ او قدرت په مقابله کي څه نه بلل د دوی هغه مادي هدف چي به کله پوره کيدی مطلب يي کار به هم دا وو نور څه يه نه وو دافکريه هم نه کاوی چي الحاد او کفر به خپور سي او دهغه دين حکمونه به ترېښو لاندې سي دکوم په باره باندې چي الله ﷻ امر کوي وايي چي هر شخص بايد دهغه احترام ته امله سي او درناوی پيروي يه په نظر کي ونيول سي .

دنصرانيت څخه داسي دين جوړ کړي چي په هغه باندې پوهيدل ډير گران وو همدا دين د انسان او الله ﷻ تر مابين يو عجيب غوندي ترکيب برابر کړی وو په هم دي سره داهم يوباطل او شرک ډوله دين گرزيدلی وو پر هغه متدينو عربانو يي هم اثر کم سوی وو ځکه چي ددي دين لاره او هغه لارښووني او د دوی عادتونه رواجونه اوج ته رسيدلي وو او په زياته اندازه باندې بدل وو رواجونه يه سره ازاد وو په څه باندې چي دوی عادت وو هغه يه د دين دپاره نه پريښوول هم دا ډول د عربو دنورو اديانو پيروان هم د مشرکينو په څير وو د دوی زړونه او هم د دوی عقيدې عادتونه رواجونه ډير سره قريب نژدي وو .

ډنموني په طور باندې د عربي جاهلي ټولني بعضي ياداوړی

د جزيرة العرب سياسي او مذهبي حالات بيان سول دهغه څخه وروسته د دوی دهغه ځای اجتماعي، او اقتصادي، اخلاقي وضعي د ذکر سويو شيانو په باره باندې يوه اندازه بيان ته ستاسو توجه:

عرب او دهغوی اجتماعي ټولنيز حالات

د عربو ابادي دمختلفو اشخاصو څخه جوړه سوي ده دهرې ډلي حالات سره متفرق او جدا وو داشراف په ډلو کي په نارينه اوزنانه وو کي تعلق په خاص ډول باندې ترقي کړي وه زنانه وويه مکمله ازادي درلوده خبري او نظرونه يه په زياته اندازه باندې منل کيدل وښځي ته داحترام او عزت په سترگه باندې کتل کيدل او داحترام او قدر اندازه يه تر داسي ځايه رسيدلي وه چي دښځي په خاطر باندې داهم کيدلای سوي چي توري دتيکو څخه وزي اوزياته اندازه باندې ويني توی سي او که به چا وغوښتل په کرم سخا او په شجاعت کي کوم چي هغه د عربو په وړاندې تر ټولو هغه عالي او اوچت وصف وو دځان ستاينه وکړي هغه به هم زياتره ښځي ته خطاب کاوی

خلورم قسم نکاح په داسي ډول وه چې زيات خلک به ديوې فاحشي بڼې سره يوځای کيدل هغه فاحشي داسي وي چې دکورونو پردروازو باندې به يه بيرغونه لگولي وو ددې دپاره چې خلک پوه سي چې دا کور د فاحشي ده دلته دا فاحش عمل

تر سره کيدلای سي بي تکليفه خلگ وړسي خو کله چي به يه اولاد پيداسو نو به دوی قیافه شناس راوستی هغه به دخپلي تجربې پر بناء باندې داکوچنی ويو شخص ته منسوب کړ هغه کوچنی به بیا دهغه زوی وو ده داعراض او انکار کولو حق هم نه درلودی خودهغه وروسته چي کله الله ﷻ سيد البشر ﷺ په نبوت باندې مشرف کړ دنکاح هغه ټول اقسام يه باطل کړل نن تنها هغه يوه اسلامي نکاح پاته ده^{۲۹} اوداسي پېښې به هم کيدلي چي خلکو به دتورو او دنيزو په زور باندې ښځې دځان کولي کله چي به څوک په جنگ کي کامياب سو هغه دښمن چي به يه ماتيې وخورله دښمن ښځې به يه نيولي دځان دپاره به يه جائز بللي خو دهمدي ښځو اولادونه به دمرگ تر ورځي دشرم او خجالت سره مخ وو دجاهليت په همدې دور کي هرڅوک حق دار وو چي بي شميره ښځې ولري دزنانه دپاره داسي متعين حد ووپه يو وخت کي داسي هم وو چي دوی د دوو خوندو نکاح جائز بلله زوی هم دپلار دهغه طلاقي سوي ياکونډي ښځې سره نکاح کولای سواي. (النساء ۲۲، ۲۳) په همدې وخت کي طلاق هم ډير په زياته اندازه باندې رواج وو^{۳۰} زنا داسي اوج ته رسيدلي وه يعني دومره زياته وه چي دهري طبقې اشخاص ورباندې مبتلاوو ډير په کم انداز باندې خلگو له همدې فاحش عمل څخه ځان ساتلی وو خو بيا هم ازادي ښځې دمينځو په نسبت باندې ښي اومختاره وي داسي معلومېږي چي دجاهليت ډيرو پيروانو زنا دځان دپاره شرم او عار نه شميری ابوداؤد دعمرو بن شعيب عن ابيه عن جده څخه روايت کوي داسي وايي چي يوسړی ولاړ سو داسي يه وويل: يا رسول الله ﷺ دافلانی سړی زما زوی دی ځکه ما دجاهليت په زمانه کي دهغه دمور سره زنا کړې ده سيد البشر ﷺ ورته امر وکړ چي: لا دعوة في الاسلام ذهب امر الجاهلية الولد للفراس وللعاھر حجر. ترجمه: په اسلام کي دا ډول دعوي نسته دجاهليت احکام پای ته رسيدلي دي کوچنی دهغه چادی چي موريه دچا ښځه او پامينځه وي او دزنا کار دپاره ډبرې تيږي دي همدارنگه دعبدالرحمن بن زمعه دمينځي زوی وو دهغه

^{۲۹} ابوداؤد کتاب النکاح باب وجوه النکاح التي کان يتناکح بها اهل الجاهلية.

^{۳۰} ابوداؤد باب نسخ المراجعة بعد التطلیقات الثلاثة ﷺ دهمدې قول اطلاق مرتنان دسبب نزول په باره باندې مفسرينو همد خبره يادا وړي کړې ده.

پرسر باندي د سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہ او عبد بن زمعه اختلاف او مقابلہ راغلہ
 سید البشر صلی اللہ علیہ وسلم ته راغلل هغه ورته ذکر سوی حدیث و وایه دایوه زیاته مشهوره قصه
 ده دریاده کړه.^{۳۱} د جاهلیت په دوره کې د زوی او د پلار تعلق اړیکه هم په قسم قسم
 باندي وه بعضو به داسې ویل: انما اولادنا بیننا اکبادنا تمشي علی الارض
ترجمه: زموږ اولاده زموږ پرمخکه باندي گرزیدونکي زېږونه دي خوداسې
 پلارونه هم موجود وه چي خپلې لوڼې به یه د فقر او شرم په خاطر باندي ژوندی
 ترخاورو لاندي کولي او د نا قدرتی په خاطر به یه خپل اولادونه قتلول.^{۳۲} د همدې
 ذکر سوي جرم عمومیت ځکه نه وو چي دوی به زیات وختونه په جنگونو باندي اخته
 وو او د دښمن د مقابلې په خاطر به یه و زیاتو زامنو ته ضرورت درلودی له وروڼو،
 د تربرو (اکا زامنو) او داسې نورو سره به یه اړیکي زیاتې محکمي او نژدې وي دوی
 په هغه قومي بعصب کې نوم لرونکي وو په قومي نامه باندي به هم مې او هم ژوندی
 وو د دوی دهغه ټولنیز نظام اساس او بنیاد پر قومیت باندي وو د دوی داسې عقیده
 وه چي سړی باید د قومیت پر بنیاد په حق او باطل دواړو کې له قریبانو سره اوږه په
 اوږه باندي ودریزي دوی داسې وو چي کله کله به د مقام او قدرت په خاطر باندي
 د پلار اوزوی تر مابین هم جنگونه پېښیدل د نموني په ډول لکه وُس، او خرج،
 او یاعبس، وزیان، یابکر و تغلب، هغه خپل مابیني اختلافونه لکه چي موږ ورته
 اشاره وکړه هر څه د قومیت پر بناء باندي سوي وو له همدې وجي څخه دهغه مختلفو
 ډلو او قبائلو تر مابین هېڅ قسم اړیکي او کومکونه نه وو بلکه د دوی ټول قدرت
 او قوه به یو دهغه بل سره په مقابلې کې صرف کیدی کله کله به داسې دښمني د دیني
 خرافاتي او یا نورو عادتونو په وجه باندي کمیدله خوداسې به هم پېښیدله چي
 د همکارۍ، دوستۍ، اطاعت دارنگه تړون چي څو بیلابیلې قبیلې او کورنۍ سره
 یوځای کړي له دي څخه بغیر د حرم د میاشتي هم د دوی د ژوند او د ژوندانه اړتیاوو
 پوره کولو په خاطر ډیرې مهمې او د قدر وړې د میاشتي د دوی د پاره غټ رحمت
 او یو ارزښتناکه حیثیت وو خلاصه دا چي د دوي هغه ټولنیز نظام زیات کمزوری او

^{۳۱} صحیح البخاری ۲/ ۹۹۹-۱۹۶۵- ابوداود الولد للفراش.

^{۳۲} القرآن ۱۶/ ۶۱-۵۸-۵۹-۱۷-۳۱-۸۱-۸.

مختلط وو خلگو د حیوانانو په رقم باندې ژوند درلودی جهالت، ناپوهي، اوداسي خرافات بي دياتي هر طرف ته خپره سوي وه ښځه د حیوان خرشیدله بعضي وختونه به د ښځي سره ترجیوان هم بده گذاره ورسره کیدله دخلکو په مایین کي به کوم داسي یو قانون او نظام هیڅ وجود هم نه درلودی هغه تش په نامه حکومتونه که به څه هم موجود وو خو مطلب یه تنها دخپلو جیبونو دکیدل او دملت دوینو په خرشیدلو به یه د دښمنانو سره مقابله کوله.

اقتصادي ژوند

د دوی اقتصادي حالت هم دهغه ټولنیز حالت تابعدار وو د دي اندازه دغریو د ژوندانه اړتیاوو دپوره کولو په ترتیولو هغه لوړه وښیله او واسطه تجارت وو اوداهم ښکاره خبره ده چي دامنیت قیام نه وي تجارت به دکمي خواخه قائم سي په هغه وخت کي امن او امان هیڅ ممکن نه وو د دوی په مایین کي به جنگونه خاص دحرم په میاشت کي بندیدل او په همدې میاشتو کي به د غریو هغه مشهور بازارونه لکه، عکاز، ذی المجاز، مجنه، په داسي شکل باندې نور خلاصیدل او صنعت هم زیات کمزوری وو تنها په یمن، حیره، او هغه دشام په اولینو برخو کي په لاس سره دټوکر وودل، او دخرمنو رنگیدل، اش ورکول، داسي نور صنعتونه هم رواج وو خو هغه دجزیري په داخلي برخو کي مالداري، کرهڼه، هم موجوده وه دغریانو ټولي ښځي دوریو سنیو په اودلو باندې اخته وي خو چي هرڅه به کیدل هغه به په جنگ کي مصرفیدل دلیل هم داوو چي خلگ د فقر اولوړي سره مخ سول اونیستي ورباندې زور وه.

اخلاقي نیمګړتیاوي

له همدې حقیقت څخه څوک انکار نه کوي چي هغه دجاهلیت پرقدم باندې تلونکي خلگ د ډیرو سپکو اوبدو اخلاقو دخرابو عادتونو اوداسي بیکارو رواجونو خاوندان نه وو لکن له دي څخه هم انکار نه کیږي چي دهمدې باوجود دوی دوی بعضي داسي نیک خویونه، عادتونه، غوره اخلاق هم درلودل هغه هرچاته دافتخار وړ دي دمثال په طور بعضي حسنه اخلاق یه په لاندې ډول دي:

(١) سخا دوی په سخا کي یو دهغه بل سره سیالي کوله دهغه عصر ینمائي شعرونه په همدې باره باندی ویل سوي دي ځانونه یه په دې صفت باندي په هغو شعرونو کي ستایلي دي اویا یه دبل چا صفتونه کړي دي په دوی کي سخاوت زیات عمومیت درلودی چاته چي به په زیاته لوړه او ډیر یخ کي میلمه راغی نیستی به یه هم زیاته وه کور به یه دیوي او ښي څخه چي په هغه باندي به یه ټوله زدندگی روانه وه خپله مجبروي به یه هم په زیاته اندازه باندي وه خود خپل جوادت او سخاوت په خاطر به یه دهغه میلمانه په مخ کي هغه اوښه حلالوله دویم د دوی دهغه سخاوتی کراماتو څخه یو داهم وو چي دیو انساني ویني او دهغه دبقایه خاطر به یه زیاتي قرضي او داسي زیات او داسي زیاتې جرمي قبوله ولي او دایه دځان دباره افتخاري ویاړ باله دکرم او سخا حس یه په داسي اندازه وو چي دوی به شراب څښل په هغوی باندي به یه فخر کاوی دافخر یه په همدې مناسبت باندي نه وو چي شراب نوشي پخپله یو فخر وو بلکه داله همدې امله وو چي شراب څښل هم دسخاوت یوه طریقه وه او همدا کار و انسان ته دخرج او مصرف لاره معلوموي او هم له دې وجي څخه چي دوی به دانگور وټاک ته کرم ویل او دانگورو و شرابو ته به یه بنت الکرم یعنی دانگورو لور ویل که چیري د جاهلیت د دورې و اشعارو ته او دهغوی دیوانونو ته مراجعه و کړل سي نو هلته به په دې باره باندي د فخر دپاره زیات بابونه پیدا سي

عترة بن شداد العبسي وايي:

ولقد شربت من المدام عذبة
 ركد الهو جربام شوف المعلا
 بزجاج عذبة فراء داس
 فرننت بـ ازهر بالـ شمال مفـ دم
 فاذا شربت فـ انتي مستهلك
 مـ الى وعرضى وافـ رلـ مـ يكلـ مـ
 واذا صـ حوت فما اقـ صر عـ نـ نـ دى
 وكما علمـ تـ شـ مائلي وتكرمـ يـ

ترجمه: کله چي د غرمي د گرمۍ زور شکست و خوري ماته يو ژير ليکي داربلورين
جام چي چپه طرف ته اينښوول سوی برينيدونکی (تابناک) اوسړي شيدۀ خم
د شرابو لوبښی سره وونښه سوي صاف او شفاف شراب وڅښل کله چي زه شراب
څښم خپل مال خرڅوم عزت او ابرو مي نه زيانمن کيږي او کله چي راپه حال باندي
سم هم په سخاوت کي تقصير نه کوم زما اخلاق او کرم خواته معلوم دي چي هغه څه
دي دوی خمار ته هم کرم او سخاويله ځکه کوم مال چي به يه له دي لاري گټی هغه به
يه ټول اويا هغه حصه چي د گټونکو تر حصو به زياته وه وړ باندي تقسيميدله به نه
هغه به يه مسکينانو او فقيرانو باندي تقسيم کړه او داهم له همدې ځای څخه دی چي
قران کریم د شرابو او خمار فائدي بلکل نه نفي کوي بلکه په دي باره باندي فرمايي
وَأَشْهَأُكَبْرُ مِنْ تَفْعِهَما ترجمه: او د دوی گناه تر گټه زياته ده. (۲) و فاداهم د دوی له
هغه حسنه اخلاقو څخه دی يو يه هم پر وعده باندي وفا کول وو دوی به پر قول
او عهد باندي زيات تنگ ولاړ وو حتي په دي لاره کي به د ځان اولادونو او مالونو
و قرباني ته تيار وو د دي مطلب د وضاحت او تشریح دپاره دهانی بن مسعود
الشيبياتي، سموال بن عادي، حاجب بن زرارۀ حکايتونه کافي دي هغه مطالعه
کړئ. (۳) ښه خوی او عادت چي دهغوی په مابين کي رواج وو هغه عزت النفس،
دوی د طبيعت درلودی چي ذلت او سپکاوی ته نه تسليميدل د دوی غيرت
او شجاعت زيات ظلم او جبريه بالکل نه قبل او کله به يه هم چي يوه سپکه او د ذلت
خبره واوريدله فی الحال به يه دتوري څخه استفاده کوله جنگ يه شروع کاوه دوی
د خپل عزت په خاطر باندي د ځانونو قرباني ته هم تيار وو. (۴) د دوی دهغه غوره
او مختاره او صافو څخه کلکه او پخه اراده هم وه کوم کار ته چي به دوی اراده وکړه په
هر قيمت په هره اندازه به يه هغه کار سرته رساوی. (۵) د دوی له هغه غوره خويونو
څخه (حلم) بردباري وه او دوی دپاره سنجيدل ديوشي هم دهغه لوړو خويونو څخه
وو خودا چي دوی باندي غيرت او ژر احساسيت پر دوی باندي غلبه درلوده دليل
هم دا وو چي په دوی کي حلم په دوی کي کم وو. (۶) د موجوده عصر د چلونو
او فريبونو څخه منزّه او پاک وو دوی سادگي، رښتيا، امانتداري، او اخلاص مختار
کړي وو موږ دا وينو چي د عربي جزيري د جغرافيايي موقعيت تر څنگ د دوی

د پورته بیان سوي او داسي نور يوه اندازه ښه اوصاف او اخلاق هم ددي سبب سول
 چې الله ﷻ عرب دیو داسي درانه کار او داسي یو عظیم بار دپورته کولو او د بشري
 ټولني د لارښووني او هم د مشرتابه دپاره انتخاب کړل ځکه دا اخلاص که څه هم
 بعضي یه دشر او ضرر څخه خالي نه وو خو هغه په خپل ذات کي د اصلاح څخه
 وروسته په زیاته اندازه باندې د عزت او قدر وړ وو او هغه وخت چې اسلام راغوهغه
 یه بالکل سم او اصلاح کړل دهغه خیر ټولي دنیا ته ورسیدی د دوی په وفا پسې
 تر ټولو خوندور صفت عزت النفس واپخه اراده وه دلیل هم داده چې که عزت النفس،
 غیرت، او تنگه اراده نه وي نو فساد او شر دمابینه نه سي تللای.
 د دوی اوصاف د حد اشمار څخه بهر دي که ټول ولیکم په دي وړو کي کتاب کي یه
 د ځای کولو امکان نسته نو هم داده مشتمل نمونه خروار.

د سید البشر محمد ﷺ نسب او د ده هغه مبارکه کورنۍ

د سید البشر ﷺ نسب نامه: د سید البشر ﷺ هغه نسبي لړۍ په درې برخو باندې
 تقسیم سوي ده یوه برخه یه هغه چې اهل السیر او نسب پوهانو یه پر صحت باندې
 اتفاق کړی دی او همدا برخه په عدنان پوري ده دویمه برخه داسي ده چې بعضي اهل
 السیر هغه صحیح بولي او بعضي نورو توقف کړی دی دا د عدنان څخه تر
 ابراهیم ﷺ پوري ده.

دریمه برخه هغه داده چې هغه د شک څخه بغیر دروغ او هغه غیر صحیح امور په دی
 دریمه کي موجود دي او هغه نو د ابراهیم ﷺ څخه بیا تر آدم ﷺ پوري رسیږي و س
 ستاسو نظر او په درې سره برخو کي زموږ تفصیل:

اوله برخه: محمد بن عبدالله بن عبدالمطلب (اصلي نوم یه شیبه) بن هاشم
 (اصلي نوم یه عمرو دی) بن عبدمناف (اصلي نوم یه مغیره دی) بن قصی (اصلي
 نوم یه زید دی) بن کلاب بن مره بن کعب بن لوی بن غالب بن فهر (چې دهغه لقب
 قریش وو) اود قریشو د قبیلې نسبت هم ده ته ده چې قریشي ورته ویل کیږي بن

مالک بن النضر (چي اصلي نوم يه قيس دی) بن کنانه بن خزيمه بن مدرکه (چه اصلي نوم يه عامر دی) بن الياس بن مضر بن نزار بن معد بن عدنان. ٣٣
دويمه برخه: ترعدنان پورته يعني عدنان بن اد بن هميسع بن سلامان بن عوص بن بوز بن قموال بن ابي بن عوام بن ناشد بن بلدرس بن يدلاف بن طابخ، بن جاصم بن ناحش، بن ماضي، بن عيضر، بن عبقر، بن عبید بن الدعا بن حمدان بن سنبرين يشبري بن يحزن بن يلحن بن ارعوی بن عيضر بن ديشان بن عيصير بن افناد بن ايهام بن مقصر بن ناحث بن زراح بن سمی بن مزی بن عوضه بن عرام بن قیدار بن اسماعيل بن ابراهيم عليه السلام. ٣٤

دريمه برخه: د ابراهيم عليه السلام څخه پورته يعني ابراهيم بن تارح (اصلي نوم يه اذر دی) بن ناحور بن ساروع يا ساروع بن راغو بن فالخ بن عابر بن شالخ بن ارفخشد بن سام بن نوح ابان لامک بن متوشلخ بن اخنوخ (داهم ويل سوي دي چي دا ادریس عليه السلام دی) بن یرد بن مهلائيل بن قينان بن آنوشه بن شيث بن ادم عليه السلام. ٣٥
وُس نبوي کورنۍ: د سيد البشر عليه السلام کورنۍ د ده ونيکه هاشم ته منسوبي دی دهمدي نسبت په خاطر باندي هاشمي ورته ويل کيږي وُس پر هاشم او تر هغه پر وروسته حالاتو باندي يو نظر: (١) هاشم لکه څنگه چي مو په مخکي بيان کړ هغه وخت چي بنو عبد مناف او بنو عبد الدار د سولي په تتيچه کي هغه منصوبونه سره تقسيم کړل نو يه د سقايي اور فادي مسئوليت د بني عبد مناف کورنۍ هاشم په نامه باندي شخص په غاړه باندي واخست هاشم يو مالدار او معزز شخص وو هغه اولين سړی وو چي په مکه مکرمه کی يه و حاجيانو ته شورو او وږو دی ورکړه اصلي نوم يه عمرو خويه څه اندازه باندي چي يه وږو دی په شورو اكي ميده وله دی په دي وخت کي په هاشم باندي مشهور سو ځکه هاشم و ميده کونکي ته ويل کيږي د قريشو

^{٣٣} ابن هشام ١/٢-١، تلقيح فهم اهل الاثر ٥/٦، رحمة للعالمين ١١/٣-١٣-١٤-١٥.

”محمد سليمان المنصور قوري د کلبی په روايت سره د نسب دا حصه جمع کړي ده همد اول ابن سعد له زيات دقيق تحقيق وروسته رحمة للعالمين ٢/١٤/١٥-١٦-١٧- مطالعه کړئ دهمدی حصي په باره تاريخي مصادر يو ديل سره ډير فرق او اختلاف لري.
ابن هشام ١/٢-٢٤ تلقيح فهم الاثر ص ٦ خلاصة السير للطبري ص ١٨-١٩ رحمة للعالمين ١٨/٢- د امصادر د ځينو اسماءو په تلفظ کي مختلف دي او همدارنگه په بعضو کي بعض نه دي بيان سوي.

عمر والذيه شم الشريه لقوم
قوم بمكة م ستين عجا ف
سنتاليه ارحلت ان كلاهم
سفر الشتاء ورحله الاصفاف

ترجمه: داعمرو وو چي خپل هغه قحطۍ خپلي وکم طاقت اوډنگر قوم ته يه پر شورواکي ميده سوي ډوډۍ ورکړه اوهم داعمرو وو چي دژمي اودوبي د دواړو سفرونو ته داب او اساس ده ايښۍ دۍ.

دده په ژوند کي يوه داسي پيښه او واقعه هم وه چي شام ته دى د تجارت دپاره روان سو کله چي دى ومدينې ته ورسيدى هلته يه دښي عدی بن التجار د کورنۍ د سلمى بنت عمرو سره واده وکړ اوڅه ورسره پاته سو دهغه وروسته بيا شام ته ولاړى دا هغه وخت وو چي دده ښځه حامله وه هاشم په همدې سفر کي د فلسطين په غزه نومې سيمه کي وفات سو او په (۴۹۷م) کي دده زوى عبدالمطلب پيدا سو خو څنگه چي د زوى په سر کي يه سپين وينستان وو نو دده مور سلمى د (شيبه) په نامه باندي ونوماوه ^{۳۶} او په دې ځاى يثرب کي يه دزوى پالنه کوله په مکه مکرمه کي دهاشم د کورنۍ هيڅوک هم ورباندي خبر نه وو دهاشم څلور زامن چي دهغوى نومونه يې لاندي ډول دي: اسد، ابوصيفي، نضل، عبدالمطلب، او دلونو نومونه يه هم په دې ډول دي شفاء، خالده، ضعيفه، رقيه، جنه ^{۳۷}. (۲). عبدالمطلب په هاشم پسي سقايد او رفا ده وحاجيانو ته اوبه او ميل مستيا ورکول دمطلب بن مناف په غاړه باندي ولويده مطلب هم يو شريف او هم په خپل قوم کي د شرف خاوند وو ښه اعتبار يې درلودى خلکو به دده خبرې منلي او هم دزيات سخاوت دوجي څخه به قريشو فياض بالى شيبه (عبدالمطلب) چي په مدينه منوره کى لس کلن سو اکا مطلب يه باندي خبر سو ورپسي ورغلى کله چي يه دى وليدى له سترگو څخه يه اوښکى را رواني

سوي په غير کي يه تنگ تکیه کړ پر هغه خپله سورلی باندی یه ورسره سپور کړ خو
 عبدالمطلب وویل چي زه تر هغه وخته ستاسره نه ځم ترڅو چي زما مور اجازه
 رانکړي مطلب وخیلي مور ته وویل چي زما وراره راسره پرېږده موریه انکار وکړ ده
 ورته وویل چي ماته اجازه راکړه هغه دخپل پلار وطن او دالله وځو حرم ته ځي په دي
 خبره سره یه مور ورته اجازه ورکړه او په همدې ترتیب باندي مطلب دهغه ځای څخه
 دځان سره پراوښ باندي سپور کړ مکي ته راغلل کله چي خلکو وليدی ویه ویل چي
 دا (عبدالمطلب) دی ده ورته انکار وکړ چي یه دا زما دورور هاشم زوی دی
 عبدالمطلب هم دلته دخپل اکا مطلب تر ۳۸ یه اوساتني لاندي لوی سو ترڅو مطلب
 دیمن په رومان علاقه کی وفات سو دهغه مسئولیت و عبدالمطلب ته وسپارل سو ده
 هم وخیل قوم ته ډیر هغه خدمتونه وکړل کوم چي هغه ده پلرونو به کول بالاخره په
 خپل قوم کي دیوداسي شرف او عزت خاوند سو چي پلرونه او اجداد یه هم دي درجې
 ته نه وو رسیدلي خلکو زیاته مینه ورسره درلوده اوده ته یه زیاته اندازه باندي
 درناوی کاوی. ۳۸ کله چي مطلب وفات سو نوفل د عبدالمطلب پریوه برخه مخکه
 باندي قبضه ولگوله عبدالمطلب دخپل اکا په مقابل کي له قریشو څخه معاونت
 طلب کړ قریشو په جواب کي ورته وویل چي موږ ستا اوستا داکا ترمایین هیڅ
 مداخله نکوو بیایه وخیلو ماماخیلو ته چي هغه دبنی النجار قبیله وه خو شعرونه
 ولیږل په هغوی شعرونو کي یه د تعاون مطالبه کوله مامایي ابوسعده بن عدی
 داتیا سپر ورسره راوان سو دمکي مکرمي په ابطح کي یه وارول عبدالمطلب ورغلی
 اوداسي یه ورته وویل چي چي تاسو کورته راځئ؟ مامایه ورته وویل چي نه ما چي
 ترڅو نوفل نه وي لیدلی کورته نه درسره ځم بیا ونوفل ته ورغلی هغه دقریشو
 دمشرانوسره په حطیم کي یوځای ناست وواوسعده خپله توره دتیکي څخه وایستله
 ورته ویه ویل چي زه قسم کوم د دي کوټي دمالک په نامه که چیري ته زما وخوربی
 ته هغه مخکه بیرته ورنه کړي په همدې توره باندي به دي وهم نوفل ورته وویل چي
 صحیح ده ما هغه بیرته ورکړه دقریشو مشران ورباندي شاهدان سول بیا ابوسعده
 د عبدالمطلب وکورته ولاړی درې ورځې ورسره میلمه وو دهغه وروسته یه عمره

ادا ڪرہ پيرتہ و مديني منوري تہ ولاړی. پۀ همدی واقعہ پسي مناف د بني هاشم پر خلاف لہ بني عبد شمس بن عبد مناف سرہ تړون وکړ خو کله چي خزاعہ وليدل چي بني النجار د عبد المطلب ملا تړ او تعاون وکړ نو يہ وويل هغہ عبد المطلب لکۀ څنگه چي ستاسو دا ولادي څخہ دی دارنگہ زمور د دا ولادي څخہ هم دی پر مور باندی هم حق لري چي مور يہ هم مرسته وکړو او دا ځکه چي د عبد مناف مور د خزد کورنۍ څخہ وه هم دا وو چي د خزاعہ خلکو پۀ دار الندوه کي دنو فل او بني عبد شمس پر خلاف لہ بني هاشمو سرہ تړون وکړ او هم دا تړون وو چي وروسته بينا دمکي مکرمي د فتحي سبب سو د زيادت وضاحت د پاره يہ پۀ اينده کي تفصيل وگورئ.^{۳۹} عبد المطلب چي پۀ بيت الله شريفه کي وو د بيت الله شريفی پۀ امورو کي لہ دوو پيښو سرہ مخ سو^{۴۰} چي هغہ يوه د فيل واقعہ وه او بل هغہ د زمزم د څاه کيندنه وه ؤس تاسو د همدی دويمی واقعي بيان تہ مکمل متوجه سئ.

عبد المطلب تہ پۀ خوب کي د زمزم د څاه امر

د زمزم د څاه پيښه او دهغي لنډيز پۀ داسي طور باندی دی عبد المطلب يو وخت پۀ خوب کي د زمزم د څاه پر کيندلو باندی مامور سو او هغہ د څاه وهلو د پاره ځای هم ورته مقرر او معرفي سو ده هم شروع وکړه څاه يہ لوڅ کړ هغہ ټول شيان يہ پکي پيدا کړل کوم چي هغہ جرهميانو پۀ وخت د هجرت کي پکي ښخ کړی وو هغہ زغرې، تورې، او دواړي طلائي هوسۍ، ټول يہ راو کښل تورې او هوسۍ يہ د کعبې شريفې پۀ دروازه کي نصب کړل او د حاجيانو د پاره يہ اوبه د زمزم تياري کړي کله چي د زمزم څاه ښکاره سو قريشو و عبد المطلب تہ وويل چي مور هم درسره شريک يوه نه ورسره ومنله دا يہ ورته وويل چي زه خاص پر همدی کار باندی امر کړل سوی يم دوی مخالفت ورسره وکړ ترڅو د بني سعد يو ي کابني تہ د محاکمي د پاره ولاړل دوی لا پر لاره وو چي الله جل و اوتاه ورته معرفي کړه چي عبد المطلب و زمزم تہ خاص سوی دی پۀ هم دي وخت کي عبد المطلب نذر ومانی کۀ چيري ماته الله جل و اوتاه لس زامن را کړل او هغہ ټول ځوانان سول يو به پۀ کعبه کي ذبح کوم.

د قیل قصه

خلاصه دهمدي قصې په داسي ډول باندي دی چي په یمن کي دنجاشي نمایندې ابرهه الصباح الحبشي وو ده داسي حالت مشاهده کړ چي عرب د حج دپاره وکعبې شریفې ته ځي په دي وخت کي ده په صنعاء کي یوه لویه کلیسا برابره کړه مطالبه یه هم داوه چي عرب د کعبې پرځای باندي دلته دهمدي کلیسا حج وکړي دا برهه دا خبره د بني کنانه یوو سړي واوریدله دی د شپې په تیاره کي کلیساته ننوتی او هغه قبله یه په مرداري باندي وروړله ابرهه چي کله له همدې پیښې څخه اگاه سو ډیر زیات په غصه شو شپيته زړه پیاوړی لښکر یه مکي مکرمي پر طرف باندي روان کړ دهمدي مطلب دپاره چي کعبه معظمه ونړوي اوده سره (۹) نه داني پیلاني او (۱۳) داني نارینه فیلان وو دی خپله پوریولوی پیل باندي سپور سو دمکي مکرمي پر طرف باندي روان سو کله چي دی مغمس نومي ځای ته ورسیدی هلته یه لښکر سره برابر کړ پیلان یه اماده کړل ومکي مکرمی ته دننوتلو په اراده سو کله چي دی دمزدلفي اومنی ترماين دمحسرو علاقي ته ورسیدی پیل یه په دي ځای کي چو سو دمکي مکرمي پر طرف باندي یه قدم هم نه پورته کاوی اوبل هر طرف ته چي به یه حرکت ورکړ په تاخه باندي تللی د کعبې طرف باندي نه ورتلی دوی په همدې حالت کي وو چي الله ﷺ یوسیل مرغان ورباندي مقرر کړل اودوی یه په داسي شگو باندي وویشتل لکه هغه په اور باندي پخ سوي شگي په دي سره الله ﷺ او خورل سوي بوسه داسي کړل دي مرغانو دابابیل او قمري سره ورته والی درلودی مشوکي یه اوژدې وزرونه یه نري او لکی یه پیړي وي له هغو مرغانو سره دنخود داني په شکل باندي دري دري کاني وو یو کانی په مشوکه اودوه داني په پښو کي وو پرهر شخص باندي چي به ولگیدل اندامونه به یه پریسول او مړ به سو ټول په همدې کانیو باندي نه ولگیدل هغوی د زیات وهم څخه پرهر طرف باندي تاخه کوله یوبل به یه ترپښو لاندي کول په زیاته اندازه باندي د دوی مړې په نظر راتلل پرهره چینه اوهرځای باندي به یه مړې په زیاته اندازه باندي پراته وو او په دي وخت کي ابرهه په یو داسي مرض باندي مبتلا سو چي د گوتو سرونه یه دگوتو څخه جدا سول کله چي دی صنعا ته ورسیدی داسي سو لکه هغه بي ښو چرگونۍ هلته یه سینه دوه ځایه

٣ ابن هشام ١/ ٤٣ تا ٥٦ تفهيم القرآن ٦/ ٦/ ٤٦٢ تا ٤٦٩.

دائري څخه لوړه او اوچته وه عبدال مطلب لس زامن درلودل دهغه د زامنو نومونه په داسي ډول دي حارث، زبير، ابوطالب، عبدالله، ابولهيب، غيدان، مقوم، صغار، عباس عليه السلام او داهم ويل سوي چه يوولس زامن يې درلودل او دوي د عبدالكعبه او حجل نومونه ورزيات كړي دي داهم ويل كيږي چه عبدالكعبه هم دامقوم او حجل هم داغيداق او د قتم په نامه يې زوي نه درلودي خولوني يې شپږ وي دهغو نومونه دا دي : ام حكيم «البيضاء»، برة، عاتكه، صفيه، اروي، اواميه، ۴۲.

در رسول الله ﷺ پلار عبدالله صاحب

د عبدالله مور فاطمه بنت عمرو بن عائذ بن عمران بن مخزوم بن يقظه بن مرة وه، د عبدال مطلب په اولادونو كي عبدالله تر ټولو بنياسته شريف غوره او ټولو ته گران او په ذبيح سره مشهور وو ذبيح يې ځكه باله كله چه د عبدال مطلب لس زامن پوره سول ټول ځواني ته ورسيدل نور يې دده ملاتړ او دفاع كولا ي سواي له خپل هغه نذر څخه يې چه ايښي وو خبر كړل زامنو يې خبره ورسره ومنله عبدال مطلب د دوي ټولو نومونه د پال پر غشو وليكل بيا يې دهيل منجور ته وركړل منجور غشي سره گډ كړل وروسته يې يو ورڅخه راوكيښ كه گوري د عبدالله نوم راوتلي دي عبدال مطلب چاره راواخستله خپل زوي عبدالله يې ونيوي ترخوپوري چه كعبي ته يې بوزي او هلته يې ذبح كړي خو قريشو خصوصاً د عبدالله ماما خيلو اورور يې ابوطالب عبدال مطلب له دي كار څخه منع كړ عبدال مطلب ورته وويل نو چاره څه ده؟ زه خپل نذر څرنگه ادا كم؟ دوي ورته وويل له فلانئ عرافي ښځي څخه په دي هكله مشوره وغواړه عبدال مطلب عرافي ته ورغي هغه ورته وويل چه د عبدالله اولسو اوښانو تر مينځ قرعه اندازي وكه كه بياهم د عبدالله نوم راوواتي نولس اوښان نور ورباندي زيات كه په دي ترتيب سره لس لس ورزياتوه ترڅو چه الله جل و اعلیٰ راضي سي او داوښانو پچه وخيژي په دي ترتيب سره هغه راغي د عبدالله اولسو اوښانو تر مينځ يې پچه واچوله د عبدالله نوم راوواتي عبدال مطلب لس نور ورزيات كړل خويياهم د عبدالله نوم راوواتي په دي ډول يې لس لس ورزياتول ترڅو چه سل اوښان پوره سول بيا د اوښانو پچه وختله عبدال مطلب داسل اوښان د عبدالله پر ځاي حلال كړل او همداسي

يې كېښينوول هر چاچه وړل وړل يې سواي نه يې انسان ځني منع كاوه او نه حيوا
تردي پېښي مخکې په عربو او قريشو کې د ديت بدله لس اوښان وو له دي وروسته
يې سل اوښان تائيد کړل له رسول الله ﷺ څخه په يوو روايت کې راځي چه فرمايې
«انا ابن الذبحين».

ترجمه: زه د دوو ذبيحانو يعني اسماعيل عليه السلام او عبد الله زوي يم. ۴۳

عبد المطلب خپل زوي عبد الله ته امنه بنت وهب، بن عبد مناف، بن زهرة، بن کلاب
په نکاح کړه امنه هغه وخت په قريشو کې دنسب او مقام له اړخه تر ټولو غوره ښځه و
پلار يې دنسب او شرف له پلوه د بني زهرة مشر وود عبد الله او آمنې واده په مکه کې
تر سره سوله واده څه موده وروسته عبد المطلب هغه مدينې ته وليږي ترڅو چه دوي
ته خرماوي راوړي عبد الله هلته په مدينه کې وفات سو ځيني وايې چه د تجارن
لپاره شام ته تللي وو او بيرته د قريشو له يوو کاروان سره راتلي چه مدينې ته
راورسيدي عبد الله مريض وو بيا هلته د (۲۵) کالوپه عمر کې وفات سوپ
دار النباغه الجعدي کې خاورو ته وسپارل سو هغه وخت رسول الله ﷺ نه وو زيږيدلي
که څه هم ځيني روايتونه وايې چه عبد الله در رسول الله ﷺ تر ميلاد دوي مياشتي
وروسته وفات سوي ده ۴۴ خوزياتره مؤرخين اول نظر تائيدوي کله چه د عبد الله
د مرگ خبر مکې ته را ورسيدې آمينې دده په مرثيه کې دا شعر ووايه:

عفا جانب البطحاء من ابن هاشم «و جاور لحد اخرجافي الغمام
دعته المنايا دعوة فاجابها «و ماترکت في النـ س مثل ابن هاشم
عشية را حواي حملون سريره «تا و ره اصحابه في التـ زاحـ
فان تک غالتـ المنايا و ريبها «فقد کان معطاء كثير التـ راحـ ۴۵

ترجمه: د بطحاغېړه د هاشم له زوي څخه خالي سو هغه دا وازونو او ژړاگانو (غوغا)
په مينځ کې دلحد ملگري سو مرگي و غوښتي هغه هم دي بلنې ته لېيک ووايه اوس
مرگي دخلکو په منځ کې دا بن هاشم د زوي په رکم څوک نه ده پري ايښي هغه ماښام

۴۳ ابن هشام ۱/ ۱۵۱ تا ۱۵۵ / رحمة للعالمين ۲/ ۸۹ - ۹۰ - مختصر سيرت الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص ۲۱/ ۲۲ - ۲۳.

۴۴ ابن هشام ۱/ ۱۵۶ / ۱۵۸ / فقه السيرة لمحمد الغزالي ص ۴۵ / رحمة للعالمين ۳/ ۹۱.

۴۵ طوقاوت ابن سعد ۱/ ۲.

چه خلگودده کټ پراوړو اخيستي وو کڅه هم مرگ او د مرگ حوادثو هغه ختم کي
(خود هغه دهغه کړيو اعمالو ياد به تل وي) هغه ډير پوه، رحيم، او سخي سړي وه د
عبدالله ټول ميراث پنځه اوښان يوه رمه مېړي يوه حبشي مينځه وه چه نوم يې برکه
او کڼيه نوم يې ام ايمن وو داهم هغه ام ايمن ده چه رسول الله ﷺ به يې په غيږ کي
گرځاوه. ۴۶

نيکمرغه ميلاد او در رسول الله ﷺ د ژوند اول څلويښت کلونه

نيکمرغه ميلاد: سيد المرسلين حضرت محمد ﷺ د بني هاشم په شعب مينه کي
د دوشنبې په سهار چه دربيع الاول نهمه نيټه وه دنيا ته يې سترگي وغړولي دغه وخت
د فيل له پيښي څخه يو کال او د کسري او نوشيروان د باچه يي څلويښت کاله تير سوي
وو د ستر عالم محمد سليمان المنصور فوري او ملکي محقق محمود د بادشاه د
تحقيق پر اساس د تاريخ د (۵۷۱م) کال د اپريل د مياشتي له شلمي او يادوه ويشتمې
نيټي سره سمون خوري. ۴۷

ابن سعد روايت کوي چه در رسول الله ﷺ مور وايې کله چه هغه ﷺ وزيريدي زماله
جسم څخه يونور وواتي چه دشام قصرونه يې روښانه کړل احمد هم له عرباض بن
ساريه څخه دي ته ورته يوروايت نقل کړي ده.

۴۸ ځيني روايتونه وايې چه د نيکمرغه ميلاد په وخت کي ځيني او هاضات د بني
تربعت مخکي ځيني خارق العاده پيښي واقع سوي وو وايې د قصري دمانئ
څوارلس کينگري راو لويدل د مجوسيانو آتش کيده چه نمانځنه به يې کوله مړه شول
د ساوه بحيره وچه سوه په شا وخوا کي يې موجودي کليساگانې ونړيدي داروايتونه
پيهقي را نقل کړي دي خو محمد الغزالي رحمه الله يې نه مني.

۴۹ کله چه له موره پيدا سو مور يې عبدالمطلب ته يو څوک ورو لېږي چه د لمسي زيري
ورکي عبدالمطلب خوشحاله راغي خپل لمسي يې په غيږ کي واخيستي کعبې

۴۶ مختصر سيرة الرسول ﷺ للشیخ النجدي صفحه (۱۲) تلخیص فهم اهل الاثر صفحه (۴) صحيح المسلم ۲/۹۶.

۴۷ محاضرات تاريخ الامم الاسلامية للنخري ۶۲/۱ رحمة للعلمين ۳۹/۳۸/۱ او د ميلادي جنتريو د توفیر او اختلاف له امله د اپريل
د شلمي او دوه ويشتمې نيټي په ټاکلو کي هم اختلاف راغلي ده.

۴۸ مختصر سيرة الرسول ﷺ للشیخ النجدي صفحه (۱۲) ابن سعد ۱/۶۳.

۴۹ فقه السيرة محمد الغزالي صفحه (۶۴) وگورئ.

شريفى ته يې داخل كړد الله شكري ادا كړدعايي وكړه وروسته يې
 د محمد ﷺ نوم ورباندي كښيښووي هغه وخت د محمد نوم په عربوكي شهرت
 اورواج نه درلودي د عربو دعادت تر مخي يې په اوومه ورځ سنت كړ.
 د رسول الله ﷺ په مور پسي لومړنۍ ښځه چه ده ته يې شيدي وركړي وي ثويبه
 نوميده د ابولهب مينځه وه ثويبي هغه وخت خپل زوي مسروح ته هم شيدي وركولي
 او هم دي ثويبي له دي څخه مخكي حمزه ﷺ ته هم شيدي وركړي دي په دي پسي يې
 ابوسلمه بن عبد الاسد المخزومي ته هم شيدي وركړي دي.^{۵۰}

حليمه د سعد بن بكر له كورنۍ

د عربو د ښار د اوسيدونكو خلكو دعادت و وچه خپلو اولادونو ته به يې صحرايي
 دايې گاني شيدي وركوونكي ښځي نيولي ددي لپاره چه دوي له ښاري مرضونو
 څخه خالي پاته سي اندامونه يې پياوړي اعصاب يې مضبوط او په ځانگړي
 فصيححه عربي ژبه زده كړي دهمدي عادت پر بناء عبدالمطلب هم دخپل لمسي لپاره
 دايې لټوله بالاخير ه يې د بني سعد بن بكر كورنۍ يوه ښځه چه حليمه بنت ابي ذؤيب
 نوميده درسول الله ﷺ لپاره يې دايې ونيوله حليمي ميره حارث بن عبد العزي
 نوميده كڼه نوم يې ابو كبشه وو له همدې قبيلي بني سعد بن بكر څخه وو هلته
 درسول الله ﷺ رضاعي وروڼه او خوندي داوو عبد الله بن حارث، انيسه بنت
 الحارث، حذافه او يا جذامه بنت الحارث لقب يې شيماء وو دالقب يې تر نامه زيات
 مشهور وو نوموړي به رسول الله ﷺ اكا حمزه ﷺ هم تر رسول الله ﷺ وړاندي د بني
 سعد بن بكر په قبيله كي وو يوه ورځ د حمزه رضاعي مور هم رسول الله ﷺ
 رضاعي ورور وو يو دثويبي له خوا اوبل دهمدي ښځي له پلوه^{۵۱} درضاعت په
 دوران كي حليمي درسول الله ﷺ داسي بركتونه ليدل چه بالكل به ورته حيرانه وه
 راځئ چه په دي اړه يوه قيصه خپله د بي بي حليمي له خولي څخه واوړو:

د بي بي حليمي سره د سيد البشر ﷺ يتيم والي

۵۰ ابن هشام ۱۶۰/۱۵۹/۱ محاضرات تاريخ الامم الاسلامية للبخاري ۶۲/۱ د احم ويل سوي دي چه هغه ﷺ سنت پيدا سوي ده تلليغ
 الفهوم الاثر صفحه (۴) وگورئ خوابن القيم په دئ هكله ثابت حديث نسته زاد المعاد ۱۸/۱.
 ۵۱ تلليغ الفهوم الاثر صفحه (۴) مختصر سيرة الرسول ﷺ للشيخ النجدي صفحه (۱۲).
 ۵۲ زاد المعاد ۱۹/۱

ابن اسحاق وايي: حليمي به داسي ويل چي زه دخپل خاوند او کوچني زوی سره چي هغه ته مي شيدي ورکولي د بني سعد کورنۍ ديوي ډلې زنانو سره په دي نيت باندي ووتلم چي دشيدو ورکولو دپاره کوچنيان پيدا کړو دا وايي چي په همدې کال باندي زياته قحطي وه موږ ته هيڅ هم نه وو راپاته دا وايي چي په دي سفر کي زه پر خپل سپين خره باندي سپره وم او يوه زړه اوښه هم راسره وه هغي هيڅ شيدي هم نه کولي کوچنيان مو هم په زياته اندازه باندي وژي وو په ټوله شپه کي داسي ساعت نه وو چي موږ دي خوب کړي وای هغه کوچنی به نا ارامه وو په دي حالت کي خو خوب نه کيږي زما تيان هم داسي نه وو چي څه دي پکښي وي او اوښي هم داسي شيدي نه درلودي چي د ده دپاره دي کفايت وکړي لکن د اطعمه او اميد مو درلودی چي باران به وسي يوه اندازه وساعت به راسي خلاصه داده چي زه پر همدغه خره باندي سپره وم حال دا وو چي داخر داسي ډنگر او خوار وو دزيادت خوارۍ له کبله به ودریدی په قرار تللو کي داسي وو چي د قافلي هغه اخرين خروو اوزيات خوار وو په زياتو تکاليفو سره موږ مکي مکرمي ته ورسيدلو په مکه مکرمه کي مو کوچنيان کتل سيد الانبياء محمد ﷺ زموږ دکاروان ټولو بنځوته وړاندي کړل سو هغوی چي به په دي باندي باندي خبري سوي چي د اهلک يتيم دی منعه به يه وکړه د دوی مطلب دا وو چي داسي يو کوچني پيدا کړي چي پلار ولري او دهغه پلار راسره يوه اندازه مرسته او تعاون وکړي په دي باندي چي خبري سوي چي پلار نلري نو نيکه او مور به يه زموږ سره په کومه اندازه باندي تعاون وکړي؟ له همدې سبب څخه دی چانه واخست ټولو بنځو کوچنيان واخستل تنها زه وم چي کوچنی مي نه وو اخستی کله چي زه په دي اراده باندي سوم چي ولاړسونومي خپل خاوند ته وويل چي زما هغه ټولې انه يو الانبي چي وي هغوی کوچنيان واخستل زه ځان دپاره داسي حالت دعار او شرم بولم چي زه بغير دکوچني څخه څم قسم په الله ﷻ باندي زه ورځم او هغه کوچنی يتيم دځان سره اخلم ميره هم راسره موافق سو چي هو دا خبره پرځای ده بده يه مه حسابيه ممکن چي الله ﷻ به هغه ديو وسعت او پراخوالي سبب راته وگرزوي حليمه وايي چي زه ولاړم هغه يتيم کوچنی مي دځان سره واخست کله چي مي هغه تي ته واچاوی فی الحال مي په تيانو کي شيدي پيدا سوي او هغه يتيم کوچني

مور سو دهغه وروسته به هغه رصعي ورور هم شيدي وروډلي هغه هم مور سو په
 ارامه باندي ويده سو حال داو و چي تردي حالت مخته ده نه خوب درلودی اوننه هم
 ارام هغه زما خاوند ولازی په دي اراده سو چي هغه زړه اوښه ولوشي که گوري چي
 داوښي غولانخي بالکل ډکي دي هغه اوښه ولوشله دومره اندازه باندي شيدي به
 وکړي موږ هم دواړه ورباندي ماره سوو همدا شپه موږ زياته ارامه اوپه راحت
 باندي تيره کړه سهار مي خاوند راته وويل چي ای حليمي په رب العلمين باندي
 قسم چي تا په څه اندازه باندي يومبارک روح اخستی دی ماپه جواب کي ورته
 وويل چي زه دالله ﷻ څخه هم داسي غواړم حليمه قول کوي چي بيا موږ دهغه ځای
 څخه روان سوو زه پر هغه خپل ډنگر او خوار خره باندي سپره سوم هغه يتيم کوچني
 هم زما سره وو په الله ﷻ باندي قسم چي دزما خرپه داسي اندازه باندي پناښک وو
 ټول هغه اولين خره په شاته کړل زه له دوی ټولو څخه مخته سوم هغه ملگرو راپسي
 ژغ کړ چي ای دايي ذويب لوري موږ باندي هم يوه اندازه دمهرباني نظر وکړه ايا
 دا هغه خردي چي زموږ سره دي په تيره ورځ را روان کړی وو؟ مابه دوی ته په جواب
 کي ويل چي هو دا هم هغه خردی بيا زما ملگرو دا خبره راته وکړه چي حتما يو خاص
 سرسته په تللو تللو سره اخر خپلي علاقې خپلي ميني ته را ورسيدلو په دي وخت
 کي زموږ مينه له هغو ځايونو څخه وه چي بل يوداسي قحطۍ خپلې ځای وجود نه
 درلودی موږ چي کله دهمدي مبارک بشر په وړلو باندي مشرف سوو هغه مويو
 وړی دهغي ورځي څخه بيا زموږ حالت داسي سو چي ميري به موي او غولانخي
 به يه دشيده څخه ډکې وي موږ به دهمدي شيده څخه استفاده کوله ميري به مو
 لوشلي حال هم داو و چي دنورو ميري ټولي وچي وي يو چاکره به هم شيده وجود نه
 درلودی خوزموږ به په رزق اوما ل کي زيات برکتونه وو ترداسي حال پوري چي دوی
 به دشپنو سره دا خبره کوله چي هرځای دښت زويب شفه خپلي ميري پيايي (خروي)
 يه تاسو يه هم پر هغو ځايونو باندي خروي بهر حال د دوی ميري به وژي اونری را
 رواني وي زموږ ميري به موي او غولانخي به يه دشيده څخه ډکي وي زموږ پر طرف
 باندي دبرکتونو مخه په داسي ډول وه ترڅو چي دهمدي يتيم کوچني چي هغه سيد
 البشر ﷺ وو زموږ سره يه دوه کاله پوره سول اودی دشيده څخه جدا کيدی يو

خصوصیت به همد اوو چي ترنور و کوچيانو به دی ډیر ژر غټیدی د دوو کلونو په تیریدلو سره هغه یو داسي غوښتلی هلک سو بي بي حلیمه وایي چي بیامور هغه یتیم مور و خپلي مور ته راوړ مور دا امیدا او خواش درلودی چي له همدی کلونو څخه وروسته هم دی څه وخت زموږ سره تیر کړي مور د ده مبارک برکتونه مشاهده کړل د ده و مور ته مو وویل چي دا ستازوی یو څه وخت نور هم زموږ سره پرېږده دی به لوی سي په دي وخت کي په مکه کي و با مرض هم وو نوموړ ته وویل چي زه په دي باندي وهم لرم چي و با مرض یه تاواني نه کړي حلیمه وایي ترهغو هم هلته ورسره وو چي دده مبارکه مور بیرته و همدی خبري ته امله سوه چي دی مبارک بیاز موږ سره ولیږي.

شق الصدر د سید البشر ﷺ د سيني مبارکې افریشن

سید البشر ﷺ تر پنځو اويا څلورو کالو پوري په ذکر سوي ترتيب سره په همدی بني سعد کورنۍ کي پاته سو په همدی وخت کي ورته همدا د سینه څیرلو واقعہ پیښه سوه چي ورته په عربي کي شق الصدر ویل کیږي امام مسلم له حضرت انس رضی الله عنه څخه په یو روایت کي داسي وایي: یوه ورځ سید الانبیاء د کوچیانو سره لوبي بازی کولي جبرائیل علیه السلام ورته راغی دی یه تکیه کړ پر مخکۀ باندي یه پرستی سینه مبارکه یه ورڅیري کړه د ده زړه یه د باندي را وکښی یوه ټوټه غوښه یه ورڅخه لیري کړه په دي وینا سو وول دا ستا په بدن کي د شیطان برخه ده بیا یه د سرو زرو په تال کي د زمزم په اوبو باندي ورپریولی سره یو ځای یه کړ بیرته یه په هغه خپل ځای کي کینووی کوچیان په تاخه باندي د ده و مور ته ورغلل ورته ویل یه چي محمد ﷺ ووژل سو دوی را ووتل که گوري د سید البشر ﷺ پر رنګ باندي په زیاته اندازه باندي اثر موجود دی.^{۵۳}

دهمدي در دناکه واقعي څخه وروسته

له دي واقعي څخه وروسته حلیمي سره و اهما پیدا سوه دی یه و خپلي مور ته تسلیم کړ تر شپږ کلن عمر پوري دی د مور سره وو^{۵۴} بي بي امینه په دي اراده باندي سوه

^{۵۳} صحیح مسلم باب الاسراء ۱/۹۲.

^{۵۴} تلخیص الفهرم الاثر ص ۷ محاضرات تاریخ الامم الاسلامیه للنضري ۱/۶۳ فقه السيرة الغزالی.

چي دوفايه دود باندي دخپل خاوند دقبر زيارت وکړي په دي وخت کي يه ديشرب
پرطرف باندي حرکت وکړ اندازا پنځه سوه کيلو متره لاره يه طی کړه په همدې
سفرکي دهمدي یتیم زوی سيدالبشر عليه السلام خادمه ام ايمن وه اوسرپرست يه
عبدالمطلب هم ورسره وو امنه په هغه ځای کي يوه مياشت پاته سوه دهغه وروسته
يه دبیرته راتللو اراده وکړه په دي وخت کي مريضه سوه دلاري په اژدو کي يه هغه
مرض مخ پرزيادت باندي روان وو دمکي مکرمي اومدیني منوري په مابين کي په
ابوالمقام کي وفات سوه ۵۵.

دسيدالبشر عليه السلام سره د عبدالمطلب تر هر چا زياته نرمي

دي عبدالمطلب چي زيات سپين ژيري وو خپل یتیم لمسی يه ومکي ته راوستی او
وسره يه زيات محبت وو زيات ورباندي زهير وو ځکه دده هغه اولين غم لانه وو هير
چي غم بيانوی سو دليل همداوو چي عبدالمطلب له دي لمسي سره زياته اندازه
باندي نرمي کوله چي ده داسي نرمي له نورچاسره نه وه کړي هغه تنها چرت
اوفکرو هلو ته نه ايله کاوی ترخپلو اولادو يه وده ته توجه زياته وه ابن هشام ويلي
دی چي دکعبی ترسايه لاندي به عبدالمطلب ته ځای برابریدی زامن به ورباندي
راجمع وو چي دی به راتلی دده پرځای باندي به يوڅوک هم نه کښينستی
خوسيدالبشر چي وُس لاکشر هم وو خو دی به دبابا پرځای باندي کښينستی
اکاگانو به دب منعه کاوی ده ته به يه دهمدي ځای دناستی اجازه نه ورکوله
عبدالمطلب چي به کله داحالت وليدی دوی ته به يه داويل چي تاسو کار مه
ورباندي لرئ قسم په الله تعالى چي دی دلور شان خاوند دی بيابه سيدالبشر عليه السلام
دخپل بابا په څنگ کي ناست وو بابا به ورسره زيات محبت کاوی ده په کردار
او عمل باندي به زيات خوشحاله کيدی ۵۶ چي دسيدالبشر عليه السلام عمر اته کالودوي
مياشتو لس ورځوته ورسیدی نو دده بابا عبدالمطلب هم په مکه مکرمه داجل داعی
ته لبيک ووايه خونیکه داکار په خپل ژوند کي کړی وو چيدهمدي مبارک لمسي

۵۵ ابن هشام ۱/ ۱۶۹ تلقيح الفهوم الارض ۷ معاضرات تاريخ الامم الاسلامية للخصري ۱/ ۶۳ فقد السيرة الغزالي ص ۵۰.

۵۶ ابن هشام ۱/ ۱۶۸.

د حفاظت دپاره په ابوطالب انتخاب کړی وو چي هغه د سيد البشر ﷺ سکنی اکا وو ٥٧.

سيد البشر ﷺ دا کاپه حفاظت کي

ابوطالب هم داسي شخص وو چي دخپل وراره حقوق په ډير ښه انداز سره ادا کړل دخپلو زامنو سره يوځای بلکه ترهغوی يه هم وځان ته نژدي کړ زيات ورباندی مشفق او مهربانی کونکی وو ترڅلو يښت کاله لاهم زيات وخت ورباندی ولاړ وو يورقم تعاون يه دده خڼه نه منعه کاوی دده مبارک په وجه به يه دخلگو سره دوستی دښمنۍ کولی دهمدي قصي تفصيل را روان دی.

د سيد البشر محمد ﷺ په وجه باندي باران غوښتنه

يوروايت سوی دی چي دهغه راوي عساكر بن جلهمه بن عرفطه دی دی وايي چي زه مكي مكرمي ته راغلم په همدې زما دراتللو په وخت کي داخلک دزيات وچکالي او همدارنگه ديوه اندازه قحطۍ سره لاس وگريوان وو قريشو و ابوطالب ته وويل چي حالت خو په داسي ډول دی چي خلگ دزيات مشکل سره مخ دي وچکالي ده قحطي ده همدا وخت ده چي موږ اوتاسو دباران خواست اودعا وکړو دهغه وروسته ابوطالب دهمدا سي هلک سره راووتی دهغه مخ دلمر په شان ځل وبل کيدی دهمدي هلک په شاوخوا کي نور هلکان هم ولاړ وو ابوطالب هغه هلک تکيه کړ او شامبارکه يه دکعبي معظمي د ديوال سره ووهله هلک دهغه گوتي نيولي وي په همدغه وخت کي په اسمان کي يوداسي ټوټه هم نه په سترگو کيدله لکن په قرار فرار باندي يودبله اوريځ سره پيدا سوه هغه سره محکمه سوه په داسي انداز باندي باران وسو چي علاقه اوبو پرسرباندي واخستله ټول وطن اوبه سو او خوشحاله خوشحالی پيدا سوه وُس و همدي پيښي ته په اشاره کولو سره ابوطالب د سيد البشر ﷺ په داسي انداز باندي ستاينه کوي او وايي:

وابيض يستسقى الغمام بوجهه شمال اليتامى عصمة للارامل⁵⁸

ترجمه: هغه سپين او بښاښته دى د ده په روى باندې د باران سوال كيږي هغه د يتيمانو پناه ځاى او هغه د بې خاونده زنانو د پاره محافظ دى.

بحيره راهب او دهغه قصه

سيد البشر عليه السلام چي كله دوولس كلن سو او په يوبل روايت كي داسي دى چي د دروولسو كالو او دوو مياشتو لسو ورځو سو ^{٥٩} ابو طالب د ځان سره شام ته د تجارت د پاره بوتلى شام ته ولاړل دبصري د ښار په اراده وو چي هغه په شام كي د حوران د منطقي يونبار وو ورسيدل او د اښار په هغه وخت كي په عربي جزيره كي درومي مستعمرو مركز وو په دي ځاى كي يو راهب وو چي هغه په بحيرا سره شهرت درلودى هغه دلته ورسيدى اصلى نوم يه جرجيس وو كله چي كاروان وهغه ځاى ته ورسيدى راهب دوى استقبال ته راووتى دوى يه ټول ميلمانه كړل تردي مخته به د چامخ ته نه راوتى سيد البشر عليه السلام په دهغه نشانو او صفتونو په خاطر باندې وپيښدى په داسي حال كي چي دده مبارك لاس يه نيولى وو داسي يه ويل دا ټول عالم سيد او پيشوا دى الله تعالى د عالميانو د پاره رحمت راليزلى دى ابو طالب له ده څخه سوال وكړ چي ته د كومه دا قول كوي؟ بحيره راهب ورته وويل چي تاسو كله د همدې غونډۍ څخه راښكاره سواست ټولې درختې او تيږې تاسوته پرسجده سول دا معلومه ده چي درختي او كانې په انسانانو كي تنها نبى ته سجده كوي او بل زه يه د نبوت دمهر دمخي څخه هم پيښم كوم چي دده دا وږو په مايين كي دى او شكل يه هم د سيب دى موږ په خپلو كتابونو كي هم دده په باره باندې معلوماتونه ليدلي دي وروسته يه له ابو طالب څخه وغوښتل چي بيرته مكې مكرمي ته ولاړسه دى بوزه ممكن هلته يهودان يوه اندازه زيان ور ورسوي ابو طالب هم دا خوښه كړه د څو نفرو سره يه بيرته واستاوى ^{٦٠}

د فجار جنگ بيان

^{٥٩} دا خبره باندې ابن جوزى قائل دى تلقيح فهوم الاثر ص ٧.

مختصر سيرت الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص ١٦، ابن هشام ١٨١/١٨٠ - ١٨٢ - ١٨٣ - په ترمذى او داسى نورو كتابونو كي راغلى دي چي ابو طالب بلال ورسره وليږي. تحفة الاحوذى او دا معلوم د اړه غلطى ده ځكه ممكن چي بلال په هغه وخت كي بالكل موجود نه وو او كه چيري موجود هم واى نو نه له ابو بكر سره وو او نه له ابو طالب سره. زاد المعاد ١٧/١.

سید البشر ﷺ پنځه لس کلن وو چي دفجار جنگ شروع سو دا هغه سي جنگ وو چي
 قريش او کنانه يوو طرف ته او قيس و عيلان و بل طرف ته د قريش او کنانه و مشرتابه
 ته حرب بن اميه انتخاب سوی وو دليل همد اوو چي هغه تر ټولو مشر او دزيات
 شرف خاوند وو دورځي په اولينه برخه کي قيس پر کنانه باندي غالب وو لکن
 دورځي په نيمايي برخه کي جنگي حالت بدل سو غلبه د کنانه په طرف کي سوه
 او دا جنگ چي حرب الفجار بولي دليل همدا ده چي په دي کي د حرم شريف او هغه
 د حرمت د مياشتو شرف او عزت د مايينه ولاړی سید البشر ﷺ هم په دي جنگ کي
 حصه واخستله خپلو قريبانو د پلار وروڼو ته به يه غشي برابرول.^{٦١}

د فضول تړون

د ذکر سوي جنگ څخه وروسته په مياشته د ذی القعدي کي چي هغه د احرام
 د مياشتو څخه دی او ورته حلف الفضول هم ويل کيږي هغه پای ته ورسیدی نو
 د همدې کار اهتمام د قريشو بعضو نورو خاندانونو لکه بني هاشم، اسد بن العزی،
 بنو المطلب، زهرة بن کلاب، تميم بن مروه، کړی وو ټول هغه د شرف او عزت
 خاوندان د عبد الله بن جدعان التيمي په کور کي سره راجمعه سوي وو دوی داسي
 عهد او پريکړه وکړه چي دوی به په مکه مکرمه کي د هر مظلوم سره ولاړ وي هغه که
 هم دلته و سیدونکی وي او که د بل ځای څخه راغلی وي تر هغه وخته به دوی د مظلوم
 حمايه کوي څو چي په هغه د مظلوم حق د ظالم څخه نه وي ترلاسه کړی سید البشر ﷺ
 هم په دي تړون او پريکړه کي حاضر وو کله چي سید البشر ﷺ په رسالت باندي
 مشرف سوده به فرمايل: لقد شهدت فی دار عبد الله بن جدعان حلفا ما احب ان لی به
 حمر النعم ولو ادعی به فی الاسلام لاجبت.^{٦٢} ژباړه: زه په هغه تړون کي شریک وم
 چي هغه د عبد الله بن جدعان په سرای کي و سو زه دهغه په بدل کي سر و بس هم نه
 خوښوم نو که و س د اسلام په دور کي هغه ته طلب کړل سم هم به لبيک ورته ووايم.
 همدا تړون او د تعصب پر بناء باندي جاهليت او يو د بل سره تناقض او تضاد منافات
 لري د همدې تړون او پريکړي په اساس او علت باندي ويل کيږي چي ومکي مکړه

^{٦١} ابن هشام ١/ ١٨٤، ١٨٥، ١٨٦، قلب جزيرة العرب ص ٢٦٠ محاضرات تاريخ الامم الاسلامية
 للخصري ١/ ٦٣.

^{٦٢} ابن هشام ١/ ١٣١، ١٣٥، مختصر سيرت الرسول للشيخ عبدالله النجدي ص ٣٠، ٣١.

ته دزید قبیلې یوه سړي یوه اندازه سامان راوړی وو همداسامان عاص بن وائل
 السهمي په بیعه ځني واخست خویبیا په دهغه حق ادا نه کړ هغه شخص په همدې باره
 باندي دملگرو څخه مرسته کومک وغوښتی د دده ملگري لکه عبدالدار، جمع،
 مخزوم، سهم، عدی، خود توجه څوک په نه سوو پیدا دده قول په داسي صرف
 نظر کړی ولاړی دابي قبیس وغره ته وختی په لوړ صوت باندي په داسي اشعار
 وویل په اشعارو کي په و خپل مظلومیت ته اشارې کولې په دي وخت کي زییر بن
 عبدالمطلب دي طرف ته متوجه سو اودابه په ویل چي همدا شخص چي جبل
 ابوقیس ته ختلی دی اوداسي مظلومانه اشعار وایي داوولي داسي بي همکاره ابي
 مددگاره دی؟ کوشش په وکړ هغه په اول کي یادې شوې قبیلې سره راجمعه کړي
 داترون په لاس لیک کړ پردي باندي سره متفق سول دهمدي اتفاق کولو څخه
 وروسته وعاص بن وائل ته ورغلل هغه دمظلوم حق په دهغه څخه وصول کړ.^{٦٣}

دتکالیفو اومشقتونو ژوند

سید البشر ﷺ په هغه نوجواني عصر کي یعني په هغه وخت کي چي دده نویه ځواني
 وه دی داسي دیو معلوم کار عامل نه وو معلوم دار کار په نه درلودی لکن داسي
 روایتونه راغلي دي چي میړې په پووي (خړولي)^{٦٤} او میړي په هم د بني سعد خړولي
 اوداسي هم ویل سوي دي چي دیوه اندازه قراطونو په عوض کي په دمکي مکرمي
 دخلگورمه هم پوولیه (خړولیه) ده.^{٦٥}

داخو دسید البشر ﷺ هغه الینه ځواني وه کله چي دی (٢٥) کلن سو دشام پر طرف
 باندي په دبې بي خدیجي ﷺ مالونه دتجارت دپاره بوتلل په دي باره باندي ابن
 اسحاق داسي وایي چي بي بي خدیجه بنت خویلد ﷺ دزیات مال اودعالي شرف
 خاونده وه خپل مالونه به په و خلگو ته د تجارت دپاره ورکول دمضاربت داصولو
 پر بناء باندي به په هغوی ته یوه اندازه معلومه حصه مقرر وه په هغه وخت کي
 قریش دتجارت په کار وبار باندي بوخت وو بیانو کله چي بي بي خدیجه

^{٦٣} مختصر سیرت الرسول ص ٣٠، ٣١.

^{٦٤} ابن هشام ١/ ١٦٦.

^{٦٥} نزهة السیرة لمحمد الغزالي، صحیح البخاري، الجارات، باب رغبی الغنم علی قرايط ١/ ٣٠١.

الكبرى ﷺ دسيد البشر محمد ﷺ دامانت داری، دیانت، تقوی او نیکو اخلاقو
 خخه خبره سوه ده مبارک، ته یه حال واستوی چي راسه دا زما مال دتجارت دپاره
 وشام ته یوسه او دده حصه به هم ترنورو اشخاصو زیاته وي او هم به دده سره خپل
 غلام میسره هم ولیږي سید البشر ﷺ هم دبی بي خدیجي ﷺ هغه را یزل سوی خبر
 قبول کړ میسره یه ځان سره مل او دشام پر طرف باندي په سفر ولاړی. ٦٦

د خدیجي ﷺ سره واده دشام د سفر خخه وروسته

کله چي سید البشر ﷺ له شام خخه راغی خدیجي ﷺ په همدې سفر د سید البشر
 ﷺ کي او په هغه ورل سوي مال کي زیات برکتونه ولیدل او هم یه په مال او ده کي
 زیادت اندازه باندي امانت داري او دیانت ولیدی برکتونه هم په دي مال کي دپخوا
 په پرته باندي یو په لسه وو او بل هغه د سید البشر ﷺ سره تللی د خدیجي ﷺ
 مری میسره هم د سید البشر ﷺ د امانت داری او دیانات او دکاملي تقوی شاهد وو
 د ده هغه د سفر امانت داری او نور هغه د دیانت او زیادت تقوی حال یه د
 خدیجي ﷺ سره شریک کړ په دي وخت کي بي بي خدیجي ﷺ هم خپل هغه په زړه
 کي دوخت خخه درلودونکی هدف پیدا کړ بي بي خدیجه ﷺ یوه داسي ښځه وه
 چي هغه په عربو کي لوړو لوړو اشخاصو د دي طلب کاوی او ورخخه یه دنکاح
 کولو غوښتنه کوله ي ته هېڅ هم دا خبره دممنلو وړ نه وه خو کله چي سید البشر ﷺ له
 همدې عالي شخصیت او زیادت امانت داری خخه خبرداره سوه په زیاته اندازه
 باندي متأثره سوه په زړه کي یه ورسره د واده اراده وکړه کله چي یه دا د زړه اراده
 ورباندي غالبه سوه همدا په زړه کي جوړ مرام یه دهغه خپلي ملگري نفیسه سره
 شریک کړ د زړه باطني راز ته یه ظاهري جامه ورکړه هغه نفیسه بنت منبه
 د سید البشر ﷺ په حضور کي حاضره سوه د خدیجي ﷺ سره یه د واده خبره مطرح کړه
 سید البشر ﷺ هم دا خبره ومنله قبوله یه کړه له اکاگانو سره یه خبره وکړه دده اکاگان
 د خدیجي ﷺ واکاته ورغلل په همدې ترتیب سره یه دنکاح عقد وشو دواړو نکاح
 سره وکړه د دوی د واده په مراسمو کي د بني هاشمو مشیران او داسي نورو لکه

دمضر قبيلې والا شرکت درلودی سید البشر ﷺ چې د بي بي خديجي سره واده وکړ
دا د شام د سفر څخه دوي مياشتي بعد وو.

د بي بي خديجي ﷺ مهر

سید البشر ﷺ بي بي خديجي ته په مهر کي شل دانې او بنان ورکړل د دي عمر په دي
وخت کي څلويښت کاله وو دخپل عصر ترهغه ټولو زنانو د شرف او قدر خاونده وه
مال او پوهنه يه هم تر ټولو ښځو زياته وه بي بي خديجه ﷺ د سید البشر ﷺ هغه
اولينه بي بي وه په امهات المؤمنين کي هم دي اوليت درلودی ترڅو چې دي له
همدي دنيا څخه رحلت نه وو کړی سید البشر ﷺ بل واده نه ده کړی يعني د دي په
ژوند کي د سید البشر ﷺ سره دا تنه او ٦٧ د سید البشر ﷺ اولادونه د ابراهيم څخه
بغير نور ټول د بي بي خديجي ﷺ څخه وو اولين مشر زوی يه قاسم نوميدی له
همدي وجي څخه ده مبارک اسم کنیه (ابوالقاسم) وو دويم اولاد يه زينب، دريم
رقيه، څلورم ام کلثوم، ورپسي فاطمه الزهراء ﷺ دهغي وروسته عبدالله پيدا سوي
دی د عبدالله په طيب او ياطاهر سره ملقب وو د ده مبارک زامن ټول په کوچنيوالي
کي وفات سوي دي او اولونو يه اسلام راوړی او هم يه هجرت کړی دی او د بي بي
فاطمې ﷺ څخه بغير نوري ټولي دخپل والد مکرم سید البشر ﷺ په ژوند کي
وفات سوي دي او فاطمه ﷺ د ده د وفات مبارک څخه شپږ مياشتي بعد وفات
سوي ده ٦٨.

دوباره دکعبي شريفې ابادي

سید البشر ﷺ ديرش کلن وو قریش په دي کوشش باندي سوو چې کعبه معظمه بيا
ودانه او اباده کړي په دي وخت کي دکعبي معظمي اندازه ترانساني قد لږ څه لوړه
او څلور طرفه هغه ديوالی شکل باندي مربع وه د حضرت اسماعيل علی نبينا و ﷺ
په زمانه کي دکعبي شريفې لوړوالی نه (٩) گزه وو په دي وخت کي يه بام چت هم نه
درلودی اوله دي څخه په استفاده سره دکعبي معظمي په ماين کي هغه ايښودل

^{٦٧} ابن هشام / ١، ١٨٩، ١٩٠، فقه السيرة لمحمد الغزالي ص ٥٩، تلخيص فهوم الاثر ص ٧.

^{٦٨} ابن هشام / ١، ١٩٠، ١٩١، فقه السيرة ص ٦٠، فتح الباري ٥٧، ٥٧، که څه هم په دي باره باندي دامصادر يوه اندازه اختلاف سره لری
خومو ژبه دي کي هغه راجع قول نقل کوو.

سوي خزانہ غلویو وره اوبل زیات وخت ورباندي تیرسوی وو تعمیر او هغه قدیمه
 ابادي یه یوه اندازه دمایینه تللي وي هغه قدیمه دیوالونه یه هم خراب سوي وو
 چا کونه او درزونه یه کړي وو او د سید البشر ﷺ تربعت پنځه کاله مخته یو ډیر غټ
 سیلاب راغلی وو دهغه مخه دکعبی معظمي پرخوا باندي وه کعبه معظمه یه زیاته
 اندازه باندي کمزوري کړي وه هروخت یه دنړیدلو احتمال وو له همدې وجې څخه
 قریش مجبور سول چي دهمدي باعزت او وقار مقام حفاظت وکړي او دبقاء ترتیب
 یه جوړکړي دوی ټول پردي باندي متفق سول چي دکعبی شریفی په ودانولو کي به
 حلالي روپی مصرفوي په دي مبارک مقام کي به په سود باندي اخستل سوي
 روپی او هم هغه درنډی اجرة او هغه په ظلم باندي اخستل سویه روپی نه مصرفوي
 اوداهم په دویم وار ابادي کي ضروري وه چي اولنی تعمیر ونړول سي خو پردي
 نړولو باندي دچا جرأت نه وو ترڅو چي ولیدبن مغیره المخزومي شروع په وکړه
 خلکو هم دمشاهده وکړه چي ده ته څه تاوان نه ورسیدی دهغه وروسته ټولو دا کار
 شروع کړ هره قبیلله پر هغه خپله برخه باندي په کار باندي شروع سوه جدا جدا یه
 ډبري راوړي کار هم په دي ترتیب باندي شروع شو او معماری دهمدي دویم جوړښت
 باقرنومي رومي کوله دا کار شروع وو.

د حجر اسود دا ښودلو پر سر باندي منازعه

کله چي کار دي ته ورسیدی چي نور نو د حجر اسود اښودلو وخت ده دلته د دوی
 تر مابین اختلاف پیدا سو چي داعزت او شرف به دچا په برخه باندي کیږي؟ دا منازعه
 جنجال دوام پیدا کړ څلور یانځه ورځې همدا مشکل جوړ وو داهم قریبه وه چي
 یو خونړی او سخت جنگ دي شروع سي خو په دي ځای کي ابوامیه مخزومي یوه
 ویناوکړه چي هر څوک دلته اول وار دمسجد حرام ودربازي ته داخل سو نوبه هغه
 شخص دافصله کوي ټول پردي باندي متفق سول دایوه الهي اراده وه چي
 سید البشر ﷺ په دي دروازه باندي اول وار داخل سو ټول په یوه ټڅ سره دا وویل
 چي دا فیصله بالکل صحیح ده دایقینا امین دی زموږ قبول دی دوی ته چي
 سید البشر ﷺ را ورسیدی دوی له همدې واقعي څخه خبر کړه د مبارک په دي وخت
 کي یو پټو شادر راواخست په دي پټو کي یه حجر اسود کښیښو وی دهغه وروسته

یه هغه د قبیلو مشرانو ته وویل چې راسی د همدې پټو طرفونه تکیه کړی کله چې یه حجر اسود وهغه ټاکلي او متعین خای ته ورساوه هلته سید البشر ﷺ په خپل لاس مبارک باندې حجر اسود تکیه کړ او پر هغه خای باندې یه کنبینېووی دایوه داسې معقوله او هم مقبوله فیصله وه چې دهغه ټولو قبیلو اشخاص ورباندې راضي سول په همدې وخت کې د قریشو سره پاک مال د حرامو څخه خلاص مال روپیې تمامی سوي په دې باندې مجبور سول چې دشمال طرف ته د کعبې څخه تقریبا شپږ (۶) متره په اوږدوالي باندې محکمه پرېږدي هغه یه پرېښووه و همدې پاته سوي ټوټې ته حجر یا حطیم ویل کېږي قریشو هغه دخل دروازه دمخکې څخه پورته کړه د همدې دپاره چې څوک دا جازي څخه بغیر کعبې معظمې ته داخل نه سي کله چې کعبه معظمه پنځه لس متره لوړه سوه دوی دهغې چټ په شپږو ستنو یعنی میلانو باندې ودرای کله چې مکمله سوه نو د کعبې معظمې خوني داسې یو مربع شکل و نیوی دهغې لوړ والی (۱۵) متره وو او هغه دیوالونه چې د حجر اسود مقابل دي یعنی جنوبي او شمالي دیوالونه او خاص هغه دیوال چې حجر اسود پکښې دی هغه لس لس متره دي یعنی اوږدواله یه لس لس متره ده حجر اسود د طواف د خای څخه یونیم متر لوړ ښودل سوی دی او هغه دروازي والادیوال او دهغه سره مقابل دیوال دوولس دووولس (۱۲) متره اوږد دی او دروازه په دمخکې څخه دوه متره لوړه ده د کعبې معظمې تر دیوالونو گړد اوږد د کرسی په شکل باندې یوه ضلعه راگرزیدلې ده د همدې ضلعي هغه متوسط لوړوالی (۲۵) سانتي متره دی او هغه متوسط پلنوالی یه (۳۰) سانتي متره دی او همدا دشازوان په نامه باندې یادېږي په حقانه طور باندې داهم د کعبې شریفې یو جز دی لکن قریشو داهم پرېښی دی ۶۱.

د اجمالي سیرت بیان د نبوت څخه وړاندې

سید البشر ﷺ د ټولو هغو نیکو او بنیاسته او حمیده اخلاقو خاوند وو کوم چې هغه وخت کې بعضي دشرافت خاوندان په داسې متفرقه توگه باندې دهغه درلودونکي وو سید البشر ﷺ د یو روښانه فکر او پیاوړي نظر، اود مکمل استعداد، پرمخ تللی

زکات، د دماغ تازگي، د درست او هم صحيح هدف ټاکونکی، ډیره خاموشي،
 دزيات فکر او حقانه تقش او پلټنې څخه دښه فرصت خاوند وو دالله ﷻ هغه
 نازولی رسول ﷺ په خپل هغه مکمل ذهن او روښانه فطرت سره دزندگۍ ټولي پاني
 دالله ﷻ دمخلوق او خلکو ټول حالات ويلي او هم څيرلي وو او په هغو خرافاتو کي
 چي داخلک به راگير وو دهغوی څخه يه خپل ځان ساتنه او دخپل ځان ورڅخه ليري
 ساتل دده اوظيفه وه په عقل او هم په بصيرت کي پرمخ تللی دخير په کارونو کي
 تلونکی که به دخير کار نه وو بيا گوښه نشين وو سيدالبشر ﷺ هيڅ وخت هم شراب
 نوشي نه ده کړي هغه دبتانو په نامه باندي چي کوم حيوانات ذبحه کيدلو دهغوی
 غوښه يه نه ده خوړلي او هغه دبتانو په نامه جوړو مجالسو او محفلونو کي يه هيڅ
 کله هم شرکت نه دی کړی.

په زندگي کي يه دابتداء څخه بيا تر انتهاء دهغه باطلو معبودانو او هم دهر قسم
 خرافاتو او ناوړه شيانو سره په سخته باندي کين لرونکی وو او هم داسي وو چي
 دلات او عزې په نامه باندي قسم يا دول يه هم دبرداشت څخه دباندي کاروو (۱).
 دادشېهي او شک څخه دباندي خبره ده چي سيدالبشر ﷺ په تقديري حفاظت سره
 محفوظ وو دی مبارک دمقدر په ساتنه کي وو ځکه کله به يه دهغه دنوي لذات د
 حصول په سبب باندي دده هغه نفساني جذبات راپاريدل او يابه يه هغه منور زړه
 ودي ته تيار او امده سو چي ديوو ناخوښه او غير مختار رواج مقلد شي سمدلاسه به
 ورباندي الهي رحمت وسو او هغه الهي عنايت به هم په دی وخت کي مداخله کوله له
 دي کار څخه به دی منعه سو په يو روايت دابن اثير سره سيدالبشر ﷺ فرمايي:

ماهمت بشئ مما كان اهل الجاهلية يعملون غير مرتين كل ذالك يحول الله بيني
 وبينه ثم ماهمت به حتى اكرمني برسالته قلت ليلة للغلام الذي يرعى معي الغنم
 باعلى مكة لو ابصرت لى غنمي حتى ادخل مكة واسمر بها كما يسمر الشباب فقال
 افعل فخرجت حتى اذا كنت عنه اول دار بمكة سمعت عزفا فقلت ما هذا؟ فقالوا
 عرس فلان بفلاة فجلست اسمع فضرب الله على اذنى فممت فما ايقظنى الاحر

الشمس فعدت الى صاحب فسئلني فاخبرته ثم قلت ليلة اخزط مثل ذالك ودخلت بمكة فاصابني مثل اول ليلة ثم ما همت بسوء^{۷۰}.

ترجمه: هغه کارونه چي هغه د جاهليت د زماني خلکو به کول له دوو مرتبو څخه بغير ماد هغوی تصور حتي بلکه دهغه مي هيڅ خيال هم نه دی کړی خودا دواړې مرتبي هم الله ﷻ زما او هغه کار ترماين پرده او خنډ پيدا کړ يعني هغه مي سرته نه ورساوی او په دي پسي مي بيا يوه نوعه اراده هم نه ده کړي ترڅو چي الله ﷻ په رسالت باندي مشرف کړم يوه شپه مي خپل ملگري ته چي دمکي مکرمي په اولينه حصه کي يه مېړي راسره پوولي ما ورته وويل: که ته زما مېړو ته گوري زه به مکي مکرمي ته ولاړسم زه به هم هلته دنورو ځوانانو په رقم باندي په هغه کيسو ويلو کي شرکت وکړم هغه ملگري راته وويل چي دا خبره صحيح ده ولاړسه زه هلته ولاړم دمکي مکرمي هغه اولين کورته چي ورسيدلم په هغه محل کي مي دباجي اواز ونه ترغوږو سول سوال مي وکړ چي دا څه خبره ده دوی په جواب کي راته وويل چي دا دفلانی او فلاني واده ده زه هلته کښينستلم هغه اواز هم اورم الله ﷻ زما غوږونه رابند کړل خوب راباندي غالب سو هم دلته په دي ځای کي ويده سوم تر داسي وخته چي لمر گر می باندي راوینس سوم بيرته دهغه خپل ملگري پر طرف باندي ولاړم هغه سوال راڅخه وکړ ماد هغه په جواب کي مي ټوله هغه تيره سوي قصه ورته بيان کړه دهغه وروسته مي بيا يوه بله شپه و خپل ملگري ته هم داسي وويل لکه هغه مخته هغه بيا هم داسي راته وويل چي ولاړم ومکي بيا هم هغه ذکر سوي ډول باندي عمل راسره وسو دهغه څخه وروسته مي بيا بالکل دا اراده هم نه ده کړي اودا اراده مي غلطه وبلله.

يوبل روايت امام بخاري رحمه الله د جابر بن عبد الله څخه کوي دی وايي هروخت چي کعبه معظمه جوړيدله سيد البشر ﷺ او عباس ﷺ د تېرو راوړلو دپاره ولاړل عباس ﷺ وسيد البشر ﷺ ته وويل چي خپل لنگ دي خلاص کړه او پر اوږه باندي يه کښېږده نوبه دي اوږي د تېرو څخه وساتي نه به خوږ شي سيد البشر ﷺ په دي سره پر مخکې باندي وغورزیدی اوسترگي يه داسمان پر طرف باندي ونيولي

^{۷۰} حاکم او ذهبی دا حدیث صحیح کړی دی لیکن ابن کثیر په البدایه والنهایه ۲/ ۲۸۷ کي ضعیف بللی دی.

بیهوشه شو کله چي پرهوښ باندی راغی داسي چيغي به یه وهلي په دي کي به یه دا خبره کوله چي زما لنگ زمالنگ بیا به د سید البشر ﷺ لنگ ورتاری په یوبل روایت کي داسي خبره هم سته چي له دي څخه وروسته یو چاهم دده عورت نه دی لیدلی.^{۷۱}

سید البشر ﷺ زیادت نیکو اخلاقو خاوند وو ترټولو غیرتمند اودنیکی معامله لرونکی انسان وو په حلم بردباري عفت او هم نرمي کي ترټولو مخته وو نیک عمله او هم دخیر خاوند وو وفادار او هم دی زیات وعده پالونکی شخص وو، هرڅوک یه پردي اخلاقو باندی قایل وو، ده ته خپلو قومیانو دامین لقب ورکړی وو لکه چي دده په باره باندی ندیجة الکبریٰ ﷺ فرمایي (يحمل الكل ، ويكسب المعدوم، ويقرى الضيف، ويعيب على نواب الحق).^{۷۲}

ترجمه: سید البشر ﷺ به د بي وزلانو سره مرسته او کومک کاوی د دوی بار به یه پورته کاوی، د فقیرانو او تش لاسو دپاره به بندوبست کاوه، د میلمانه قدر او درناوی کاوی، د حق په مصیبتونو کي به یه مرسته او کومک کاوی.

غار حرا ته ور تگ

کله چي سید البشر ﷺ خلویښت کلن سو دده افکارو او نظریاتو دده او د قوم تر مابین هغه فکري او ذهني واټنونه یوه اندازه سره ازاد کړل نتیجه یه همدا سوه چي دی به عزلت مختاره وو یعنی گوښه به یه خوښوله دخپل ځان سره به یه هغه دخورک مایکفي انداز باندی شی واخست اوبه به یه یووړي په جبل نور کي به د غار حرا طرف ته ولاړی هلته به یه سکونت مختار کړ دا غار حرا دمکي معظمي څخه دوه میلونه ازاده فاصله لري داپه داسي اندازه باندی برابر غار دی څلور متره اوژدواله لري او هم پیاوړم دوه متره یه عرض دی اوحال هم دادی چي دا غار په محکه کي نه دی بلکه همدا غار دیو دوو ډبرو دیو ځای کیدلو څخه جوړسوی دی اوداهم یوکت دی سید البشر ﷺ چي به هم دلته دی غار ته راتلی ام المؤمنین خدیجة الکبریٰ ﷺ به هم ورسره ملګري وه ده مبارک ته به نږدي و سیدله سید البشر ﷺ به دروژي

^{۷۱} صحیح البخاري باب بنیان الکعبة ۱/ ۵۴۰.

^{۷۲} صحیح البخاري ۳/ ۱.

مياشت مڪمله په هم دي غار کي تيرو له فقير چي به ورباندي پيښ سو يوه اندازه خورک به يه ورکاوی دی مبارک به ټول وخت په عبادت باندي بوخت اولگياو و دی به دکائناتو او دهغه قدرت په باره باندي په غور او فکر کي وو چي همدا ټول شيان يه پيدا کړي دي بل داوو چي ده دخپل قوم هغه طريقې او مسلکونه نه سواي قبلولای د دوی ټول تصورات او هم مفکوري يه ور ردولي او حال هم داوو چي دخپل ځان سره يه هم داسي يو معلوم منهج او تګ لاره نه وه او هم داسي لاره هم نه وه ورته معلومه چي هغه د قبول وړسي او ورباندي مطمئن او په ډاډ مند زړه دهغي لاري پيروي ۷۲

دی مبارک له همدې تنها والي سره زيات خوشحال او د الله ﷻ په عبادت باندي به اخته وو او دا د سيد البشر ﷺ گوښه والي په حقيقت کي يو الهي تدبير وو اخرا لامر داسي و سول چي سيد البشر ﷺ در سالت د همدې درانه بار د پورته کيدلو د پاره تيار او امده سو او داهم يو ښکاره حقيقت دی چي هغه د داسي روح خاوند شخص چي د يوداسي الهي فريضي او د يوداسي عالي درانه کار د پاره انتخاب وي نو دا ورته ضروري هم ده چي دی تنها او دنورو څخه گوښه وي د زندگۍ له کړاوو نو او داسي نورو زميني مشکلاتو څخه ځان گوښه کړي هم داوو د الله ﷻ در رسول الله ﷺ د پاره مطالبه يه وه چي هغه دلوی امانت او زمه واری د پورته کولو د پاره په محکمه او هم نړۍ کي د يوه عالي انقلاب او هم د تاريخ د مسير د بدلون په خاطر باندي اماده کړي دري کاله تربعت مخته ديوازي والي او عزلت همدا لړۍ پيل سوه مڪمل يوه مياشت به سيد البشر ﷺ فکر کاوی چي دا ټول شيان الله ﷻ پيدا کړي دي ترڅو چي د الله ﷻ په اذن او هم په اراده سره له همدې غيبي قدرت سره د تعامل د پاره اماده سي ۷۴

دوحي راورونگی جبرائيل عليه السلام

سيد البشر ﷺ چي کله څلويښت کلن سو چي همدا څلويښت کاله دهغه ذهني او عقلي کمال عمر دی ويل سوي دي چي پيغامبران عليهم السلام په همدې عمر کي

دوی ته نبوت سپارل کیدی دژندگۍ دافق څخه دنبوت اثار اوهم علامې را ظاهره او ښکاره کیږي او هغه حقیقت یه خوبونه وو سید البشر ﷺ چې به هرکله خوب ولیدی هغه به لکه دسیدو داغ په انداز باندې راښکاره وو په همدې حالت کې یه شپږ میاشتي دوام وکړ دسید البشر ﷺ دنبوت دوره (۲۳) کاله وه همدا وخت د نبوت د دورې شپږ څلویښتمه برخه وه دسید البشر ﷺ دحراء په غار کې هغه گوښه او عزلت کې چې وو په دریم کال د روژې په میاشت کې دالله ﷻ هغه دمخکې پرېښه گانو باندې هغه دالهي رحمت باران شروع شو الله ﷻ سید البشر ﷺ په نبوت باندې مشرف کړ او دسید البشر ﷺ په واسطه باندې یه دقران کریم څو ایتونه ورباندې نازل کړل سوو^{۷۵} که یوه اندازه په دې باره باندې غور وکړو اوهم یه په ښه دقت سره تر فکر لاندې کړو داویناکولای سو چې دا (۲۱) تاریخ د رمضان مبارک وو اوهم د دوشنبې شپه وه چې د (۶۱۰م) داگست دمیاشتي سره سمون خوري همدا وخت دسید البشر ﷺ عمر مبارک په هغه قمري حساب باندې مکمل (۴۰) کاله (۶) میاشتي او (۱۲) ورځې وواو هم په شمسي حساب سره (۳۰) کاله (۳) میاشتي (۱۲) ورځې وو.^{۷۶}

^{۷۵} ابن حجر وایي چې یهقی ویلي دي چې دخوب لیدلو مرحله شپږ میاشتي وه اوپه دې سره موږ وایو چې دخوب دلاري څخه دنبوت شروع په څلویښت کلن عمر کې وه اوپه میاست دریع الاول کې سوي ده اوپه وینښه باندې دوحی راتلل دروپي په میاست کې سوي ده فتح الباري ۲۷/۱.

^{۷۶} دبعثت اوهم دوحی دنزول واولینې میاشتي دتجدید په باره باندې تاریخ پوهان په خپل مابین کې اختلاف لري ډیر یه په همدې نظر باندې دي چې دا دریع الاول میاشت وه اوبعضي داسې وایي چې دروژي میاست وه اوبعضو نورو ویناکړي ده چې درجب میاشت وه حواله (مختصر سیرت الرسول للشیخ النجدي (۷۷۵). لکن موږ په همدې نظر باندې یو چې هغه دروژي میاست زموږ تائید ده دلیل همدا ده چې الله ﷻ فرمائي (شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ) ۱۸۵/۲ ترجمه: دروژي مبارکې میاشت هغه میاشت دی چې نازل کړل سوی دی په دې کې قران مجید اوهم په بل ځای کې الله ﷻ فرمائي: (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ) ترجمه: ییشه موږ نازل کړی دی دا قران کریم په شپه دقدر باندې دقدر شپه څو په میاست دروژي کې ده اوهمدې شپ قدر ته الله ﷻ اشاره کوي اوفرمائي: (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مَبْرُكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ) ۲/۴۴. او بله دا چې سید البشر ﷺ په دروژي میاشت په غار حراء کې تیروله اوداڅو معلومه ده چې جبرائیل ﷺ اول وار په غار حراء کې ورته راغلی وو هغه اشخاص چې وائي چې نزول دوحی د رمضان دمیاستي څخه شروع سوی دی دا په همدې کې اختلاف سره لري چې دا په کومه ورځ باندې وو ویل شوي دي چې دا دروژي اوومه وه او نور بیا داسې وایي چې د روژې دمیاستي اوولسم تاریخ وو په یو بل روایت کې راغلي دي چې اتلسم تاریخ دی. مختصر سیرت رسول ﷺ صفحه (۷۵) رحمه للعالمین ۴۳۹/۱ او خضري په دې باره باندې په خپل کتاب کې ویلي دي چې دا د رمضان اوولسمه نیټه ده همدا قول په تائید کړی دی. محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة الخضري ۶۹/۱. لکن موږ بیا په دې کې د رمضان مبارک یو ویشتم تاریخ صحیح بولو که څه هم یو چا دا خبره نه ده کړې چې دا یو ویشتمه نیټه وه خو څنگه چې ټول ویا اکثر سیرت پوهان په دې باندې متفق دي چې سید البشر ﷺ د دوشنبې په ورځ باندې په نبوت باندې مشرف سوی دی اوحدیث هم د دې نظر تائید کړی دی هغه حدیث چې امامانو روایت کړی دی له ابوقحاده^{۷۷} څخه روایت سوی دی چې د دوشنبې دورځي دروژي په باره باندې دسید البشر ﷺ څخه سوال وسو ده ورته وویل چې په همدې ورځ باندې زه پیدا سوی یم اوپه همدې ورځ باندې دحی راته راغلي ده اویل عبارت داسې دی چې دا هغه ورځ ده چې زه پکښې پیدا سوی یم او دا هغه ورځ ده چې زه په نبوت باندې پکې مبعوث شوی یم

دبي بي عائشي عليها السلام په قول همدا پيښه چي د الهي نور يوه داسي شعله وه چي د كفر او هم جاهليت هغه تيارې يه د مايينه يو ورلي او هم د ژوند تگلاره او هم مسيري به بدل کړ او هم يه د تاريخ مخ بل طرف ته وړاوي ام المؤمنين عائشه عليها السلام فرمائي:

قالت عائشة عليها السلام: أول ما بدئ به رسول الله صلى الله عليه وسلم من الوحي الرؤيا الصالحة في النوم، فكان لا يرى رؤيا إلا جاءت مثل فلق الصبح، ثم حبيب إليه الخلاء، وكان يخلو بغار حراء فيتحنث فيه وهو التعبد الليالي ذوات العدد قبل أن ينزع إلى أهله، ويتزود لذلك، ثم يرجع إلى خديجة فيتزود لمثلها، حتى جاءه الحق وهو في غار حراء، فجاءه الملك فقال: اقرأ، فقلت: ما أنا بقارئ، قال: فأخذني فغطني حتى بلغ مني الجهد، ثم أرسلني فقال: اقرأ، فقلت: ما أنا بقارئ، فأخذني فغطني الثالثة، ثم أرسلني فقال: اقرأ باسم ربك الذي خلق. خلق الإنسان من علق. اقرأ وربك الأكرم. ⁷⁷

ترجمه: و ووايه اى محمد صلى الله عليه وسلم قران په برکت د نامه د الله خپل هغه چي پيدا کړي يه دى ټول مخلوقات او پيدا کړي يه دى انسان له ټوټو دهغه ترل سويو وينو څخه ووايه اى محمد صلى الله عليه وسلم قران حال دا چي ستا الله عز وجل لوى کريم ذات دى پر ټولو کريمانو باندې.

فرجع بها رسول الله صلى الله عليه وسلم يرجف فؤاده، فدخل على خديجة بنت خويلد فقال: زملوني زملوني، فزملوه حتى ذهب عنه الروع، فقال لخديجة: مالي، وأخبرها الخبر، لقد خشيت على نفسي، فقالت خديجة: كلا، والله ما يخزيك الله أبدا، إنك لتصل الرحم، وتحمل الكل، وتكسب المعدوم، وتقري الضيف، وتعين على نوائب الحق، فانطلقت به خديجة حتى أتت به ورقة بن نوفل بن أسد بن عبد العزى ابن عم خديجة وكان امرأ تنصر في الجاهلية، وكان يكتب الكتاب العبراني، فيكتب من الإنجيل بالعبرانية ما شاء الله أن يكتب، وكان شيخا كبيرا قد عمي فقالت

اوى را باندې وحي نازله سوي ده. صحيح مسلم ۱/ ۲۶۸. احمد ۵/ ۲۹۸/ ۲۹۹. په نوموړي کال باندې دروژي دمياشتي اوومه غور لسمه يو ويشتمه اوهم اته ويشتمه نيټي د دوشنبې دورځي سره سمون خوري او صحيح روايات هم دابني او دقدر شپه دروژي دمياشتي په اخري لسيزوکي هغه طاق شپي دي او په همدې شپوکي د له يوې نيټي څخه بيا وبلي ته نقل کېږي او کله چي د الله عز وجل ودي قول ته (انا انزلناه في ليلة القدر) اوهم دابو قتاده رضي الله عنه وهمدې روايت ته چي واي رسول الله صلى الله عليه وسلم بعثت د دوشنبې په ورځ باندې وو اوهم دا رنگه د علمي تجربوي جتريانو له رويه هم دنوموړي کال د دوشنبې ورځي تر نظر تيري سوي وېس دا ټول سره مقايسه کړو دا په بندراته واضع شي چي د سيد البشر صلى الله عليه وسلم بعثت درمضان مبارک د يوې نيټي د شپي څخه شروع سوي دى.

۷۷ همدا ايتونه د الله عز وجل تر همدې قول پوري (علق الإنسان عالة يعلقه) پوري رانازل سوي وو.

له خديجة: يا ابن عم! اسمع من ابن أخيك، فقال له ورقة: يا ابن أخي ماذا ترى؟ فأخبره رسول الله صلى الله عليه وسلم خبر ما رأى، فقال له ورقة: هذا الناموس الذي نزله الله على موسى، يا ليتني فيها جذعاً، ليتني أكون حياً إذ يخرجك قومك فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم أو مخرجي هم؟ قال: نعم، لم يأت رجل قط بمثل ما جئت به إلا عودي، وإن يدركني يومك أنصرك نصراً مؤزراً، ثم لم ينشب ورقة أن توفي وفتر الوحي (۱) ترجمه: پرسید البشر ﷺ باندي دوجي شروع دله هغه نیکو اوبشتیا خوبونو څخه سوي دي سيد البشر ﷺ چي به هرکله یو خوب ولیدی لکه دسپیدو داغ په طور باندي به ښکاریدی اوهم به داسي څرگندیدی ورپسي سيد البشر ﷺ ته تنه والی او عزلت ډیر خوښ اوهم ورته گران ووپه هغه ذکر سوي غار حراء کي په تنهائي اویوازي والي باندي اخته ووزیاتې شي به کورته نه راتلی دهغه خوشو شيو چي هغه ده به په غار حراء کي تیرولي خوراک اوهم څښاک به یه دځان سره وړی کله چي به هغه خلاص سويیابه سيد البشر ﷺ وخديجي ﷺ ته راتلی دهغه ورځوپه انداز باندي خورکه به یه دځان سره یووپه دابه یه وپه ترهغه وخته چي ده ته حق راغی په همدې وخت کي دحراء په غار کي وو ملائکه ورته راغله داسي یه ورته وویل چي ووايه؟ سيد البشر ﷺ ورته وویل چي زه ویل نه سم کولای فرمایي چي همدغه وخت زه هغه نوموړي ملائکي تکیه کړم په داسي اندازه زور باندي یه په غیږکي ټنگ کړم چي زه بالکل بیسده سوم دهغه وروسته یه پرېښوولم دایه راته وویل چي ووايه ماورته په جواب کي وویل چي زه نسیم ویلای ویونکی نه یم دویم وار یه بیابه داسي زور سره ټنگ کړم تر داسي اندازي چي زه بیسده سوم چي پری یه ښوولم بیابه راته وویل چي ووايه؟ ماورته وویل چي زه ویونکی نه یم دریم وار یه هم هغه ذکر سوی عمل راسره وکړ بالکل بیهوشه سوم کله چي یه پرېښوولم همدا ایتونه یه راته تلاوت کړل: اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ترجمه به دریاده کړی ستاسو په مخ کي تیره سويده ده.

سيد البشر ﷺ دهمدي ایتونو په ویلو سره خپل کورته راغی زړه یه درپیدلوپه حالت کي وو حضرت خديجي ﷺ ته راغی داسي یه ورته وویل چي ماونغارئ ماونغارئ يعني په یو څادر او یا داسي بل شي کي مي پټ کړی هغي هم په څاد رکي پټ کړ ترڅو چي واهمه او بیره یه دزړه څخه ووتله بیاسید البشر ﷺ دهمدي واقعي بیان ورته وکړ داسي یه وفرمایل: چي په ماباندي څه سوي دي هغه ذکر سوي قصه یه ورته بیان کړه او دایه هم زیاته کړه زه پر خپل ځان باندي ویریدلم خديجي ﷺ ورته وویل چي داسي نه ده قسم په الله ﷻ باندي چي رب العلمین به هیڅکله هم تار سوا

او خوار نه کړي زه دا وایم چي ته دخپلوی اړیکې ټنګي او محکمي ساته ته دوصله
رحمي خاوند یې اوهم په دیبچاره گانو بار پورته کونکی شخص یې اوهم دندارو
اومساکینو لاس نیوی اوهم مدد کوی مهمان نواز اوهم د دوی قدر کونکی یې
عزتونه ورکوي اوهم ته داسي څوک یې چي دحق په مصیبتونو کي همکاري کونکی

یې

دهغه وروسته خدیجی عليه السلام هغه دخپل اکا زوی ورغه بن نوفل بن اسد بن عبد العزی
ته سید البشر عليه السلام بوتلی ورغه هم دجاهلیت په دوره کي عیسایي سوی وو اوهم په
عبراني زبان باندي لیکل کولای سوای اوپه همدې ژبه کي دهغه خپل توان
تراندازي پوري انجیل لیکونکی وو لکن دی دهغه وخت ډیر سپین ژیری وو په
سترگوباندي یه نه لیدل خدیجی عليه السلام ورته وویل ای دا کازویه ته دي دوراره قصه
واوره اوهم ځان ورباندي خبرکړه دی څه وایي ورغه ورته وویل ای وراره وایه څه دي
لیدلي دي؟ سید الشر عليه السلام دخپلو سترگو هغه لیدلی حال ورته بیان کړ ورغه ورته
ووېل: دا هغه ملائکه ده چي الله جل جلاله موسی عليه السلام ته رالېږلي وه ای افسوس چي زه
طقتور اوهم پیاوړی وای او کاش چي زه په هغه وخت کي ژوندی وای چي خپل قوم
تاشري سید البشر عليه السلام ورته وفرمایل چي ایا دابه هم پېښه سي چي داخلک به
ما شري؟ ورغه ورته وویل چي هو هرکله چي ستاپه رقم باندي پیغام چار اوړی دی
هغه سره دښمنان هم زیات سوي دي که زه حیات وم زه به ستاسره مکمله مرسته
او کومک کوم لکن څه وخت وروسته ورغه وفات سو او هغه وحی هم په موقت ډول
باندي بنده سوه وُس دا خبره دطبري او ابن هشام دروایاتو څخه معلومېږي چي
سید البشر عليه السلام دناڅاپي راتللو دوحی څخه وروسته دحراء دغار څخه وتلی وو لکن
پیا بیرته راگرزیدلی وو او هغه خپل ټاکلی وخت یه دلته تیرکړ دهغه وروسته یه
مکي مکرمي ته تشریف یو وړی دطبري په روایت سره د سید البشر عليه السلام ذکر څخه د
وتلو اوهم تللو سبب راته معرفي کوي هغه داسي روایت دی چي سید البشر عليه السلام
دوحی دراتللو یادونه کوي داسي فرمایي: دالله جل جلاله په مخلوق کي دشاعر لیوني
څخه زیات مي بل شی بدنه ایسیدل یعنی دهمدي ذکر سويو دواړو سره مي په زیاته
اندازه باندي کین درلودی حتی چی دوی ته هسي کتلو تحمل مي هم نه سوای

کولای کله چي وحی راغله دخپل ځان سره مي داسي وويل چي دا يعني هغه خپل مبارک بشريه شاعر او ياليونی دی زما په باره باندي به قریش هيڅکله هم داسي خبره ونه سي کړای زه دغره و سرته خيزم او دهغه ځای څخه ځان را غورزوم چي زه مړ سم او دهميش دپاره په امن او هم هوساشم سيد البشر ﷺ فرمايي: زه په همدې فکر باندي ووتلم لکن کله چي دغره وهغه نيمايي حصي ته ورسيدلم له اسمان څخه مي يو اواز واوريدی هغه ماته وايي: ای محمده ﷺ! ته دالله ﷻ رسول اوزه هم جبرائيل ﷺ يم دی مبارک فرمايي کله چي مي داسمان پرطرف باندي وکتل جبرائيل ﷺ ديوه سړي په شکل باندي اوهم دسپين ژيري په څيره کي داسمان په افق کي پښي ايښي دي داسي وائي ای محمد ﷺ ته دالله ﷻ رسول يي زه جبرائيل يم دی فرمايي چي ودريدلم په همدې باندي مشغول سوم اوخپله اراده مي نه کړه عملي په کوم باندي چي زه وتلی وم زه پرځای باندي ولاړوم هيڅ مخ وشاته هم نه يم تللی داسمان وهرطرف ته چي به ما وکتل جبرائيل ﷺ به په هغه طرف کي ولاړوو په هغه بيان سوي صورت اوشکل کي به هلته وو زه دلته ولاړوم ترهغه وخته چي په ماپسي خديجي ﷺ څوک راوړپدی دوی ترمکي مکرمي رسيدلي وو زه هم هلته ولاړوم بيا جبرائيل ﷺ راڅخه ولاړی زه هم بيرته وخپل اهل ته راغلم.^{۷۸}

خديجي ﷺ ته ورغلم اوهم دهغي دزنگانه مبارک سره په داسي حالت کي کښيښتلم چي تکیه مي ورباندي کړي وه هغي راته وويل چي ای ابوالقاسم ﷺ ته چيري وي؟ قسم په الله ﷻ چي مادرپسي خلگ وليږل هغه ترمکي مکرمي ولاړل او هغه بيزته راغلل ته نه وي بيا ما ورته هغه دسترگو ليدلی حال بيان کړ دی راته وويل چي ای دا کا زويه خوشحاله اوسه اوهم ته دثبات څخه کارواخله زما دي په هغه الله ﷻ باندي قسم وي چي دخديجي ﷺ ځان دهغه په اختيار کي دی چي زما دا هيله ده چي ته به دهمدي امت رسول اونبي يي^{۷۹} دهغه وروسته ورځه بن نوفل ته ورغلل هغه يه دهمدي پيښي څخه خبرکړ ورځه ورته وويل قدوس، قدوس، قسم په الله ﷻ چي دورځه ځان دهغه الله ﷻ په اختيار کي دی چي هغه ناموس اکبر ملائکه

راغلي ده کومه چي و حضرت موسی ﷺ ته راغلي وه دادهمدي امت نبي دی ورته ووايه چي محکم اوټنگ وُسه دهغه وروسته خديجه ﷺ ورخه راغله او سيدالبشر ﷺ ته يه دورقه خبري مکملې و کړي بياچي کله سيدالبشر ﷺ په غار حراء کي هغه خپل ټاکلی وخت مکمل کړ ومکي ته يه تشریف راوړی دورقه سره يه ملاقات و سو کله چي ورقه د سيدالبشر ﷺ هغه خبري واوريدلي ورته ويه ويل: قسم په هغه ذات اقدس باندي چي هغه زمانفس دهغه په اختيار کي دی ته دهمدي امت نبي يي وتالره هغه ناموس اکبر ملائکه راغلي ده کومه چي و حضرت موسی ﷺ ته راغلي وه ته په حقه سره نبي يي ۸۰.

کله چي وحي موقتي بنده شوه

په همدې باره باندي چي وحي موقتي طور باندي بنده سوه سعد له ابن عباس رضی الله عنه څخه يوروايت رانقل کړی دی چي دامعرفي کوي چي وحي صرف څو ورځي بنده سوه ۸۱ اودهمدي مسئلي په ټولو اړخونو او طرفونو کي له ستري څيړني اوهم تحقيق څخه وروسته هم دانظريه دنورو په پرتله باندي دصحت وړده اوهم قوي ده بلکه داخبره يقيني ښکاريږي او هغه چي ويل کيږي همدا موده دري او يادوه نيم کاله وه د داډول نظريه باره دلته تنها دومره ويلای سو چي دا د حقيقت څخه ليري او بي اساسه ويناده دوحي دبنديدلو په ورځو کي سيدالبشر ﷺ زيات پريشانه اوهم غمجن وو وهم اوهم حيرانتيا اخستی وو امام بخاري رحمه الله په کتاب التعبير کي يو روايت په داسي انداز باندي رانقلوي: ۸۲

وفتر الوحي فترة حتى حزن النبي صلى الله عليه وسلم فيما بلغنا حزناً عدا منه مراراً كي يتردى من رؤوس شواطئ الجبال، فكلما أوفى بذروة جبل لكي يلقي نفسه منه تبدى له جبريل فقال: يا

۸۰ دابن هشام ۲۳۸/۱ لنديز دبخاري شريف دروايت دسياق اوپه همدې باره باندي دنورو رواياتو دتقابل څخه اوهم دهغوی دڅيړني څخه وروسته ويلای سو چي مکي ته د سيدالبشر ﷺ راتلل اوهم دورقه سره ملاقات کول دوحي ترنزول وروسته په هم هغه ورځ باندي ترسره سوی دی اوهم ټاکلي موده په غار حراء کي مکمله کړي وه او ياد مکي څخه بيرته تللی وو.

۸۱ فتح الباری ۱/۲۷۰، ۲۷۱، ۳۶۰.

۸۲ په ځين سره دي وټولگ ته ويل کيږي.

محمد إنك رسول الله حقاً، فيسكن لذلك جأشه، وتقر نفسه، فيرجع، فإذا طالت عليه فترة الوحي غدا المثل ذلك، فإذا أوفى بذروة الجبل تبدى له جبريل فقال له مثل ذلك.⁸³

ترجمه: دڅه وخت دپاره وحى بنده سوه سيد البشر ﷺ په داسي اندازه باندي غمجن سو چي څو واره يه دغره وهغه لوړي څو کي ته اراده وکړه او ولاړی به ترڅو چي دهغه ځای څخه ځان را وغورزوي جبرائیل ﷺ به ورته را ښکاره سو داسي به يه ورته وويل چي ای محمد ﷺ ته په حقه باندي دالله ﷻ رسول يي په همدي سره به دسيد البشر ﷺ زړه ډاډمن سو او پریشاني به يه ورکه سوه بيرته به راستون سو خوييا چي به کله دوحى دبنديدلو وخت ورباندي اوږد سو سيد البشر ﷺ به بيا هم په دي اراده باندي ووتی کله چي به دغره وڅو کي ته ورسیدی بيا به جبرائیل ﷺ ورته راښکاره سو هغه بيان سوي خبره به يه ورته بيان کړه او هم به يه ورته تکراروله دا دسيد البشر ﷺ دپاره دتسل او اطمینان وړ وه.

دویم وار دجبرائیل ﷺ وحی

ابن حجر رحمه الله ويلي دي چي دا دوحی څو ورځي بنديدل دهمدي په خاطر باندي وو چي دسيد البشر ﷺ څخه هغه واهمه ليري سي کومه چي هغه دوحی دنزول سره پيدا سوي وه او دوحی بيا راتگ ته زيات خواش مند سي⁸⁴ کله چي وهم او حيرانتيا پردې څيري سوي دحقيقت او هم دواقعيت ته داب هم ټنگ سو او سيد البشر ﷺ په علم اليقين سره پوه سو چي هغه دلوی الله ﷻ له پلوه په نبوت باندي مشرف سوی دی او هغه ملائکه چي ورته راغلي وه هغه دوحی راوړونکي ملائکه وه چي هغه ده ته داسمان څخه وحی راوړي دوحی بيا راتللو ته دده زيات شوق او انتظار دوحی د بيا راتللو په صورت کي دده دثبات او ټنگار سبب سو بلاخره جبرائیل ﷺ بيا ورته راغی امام بخاری رحمه الله له جابر بن عبدالله څخه روايت کوي دی وايي چي ماله سيد البشر ﷺ څخه اوریدلي دي چي دوحی دبنديدلو په باره باندي فرمايي:

«فبينما أنا أمشي سمعت صوتاً من السماء، فرفعت بصري قبل السماء، فإذا الملك الذي جاءني بحراء قاعد على كرسي بين السماء والأرض، فجلثت منه حتى هويت إلى الأرض، فجلثت أهلي

⁸³ صحيح البخاري كتاب التعبير باب اول ما بدء به رسول الله ﷺ من الوحي الرؤيا بالصالحه ۲/ ۲۰۳.

⁸⁴ فتح الباري ۱/ ۲۷.

فقلت: زملوني زملوني، فزملوني، فأنزل الله تعالى: يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ! إِنْ قُلْتَ: فَاهْجُرْ، ثم حيي الوحي وتتابع 85.

ترجمه: زه روان وم چي داسمان دطرف خخه مي يوناخاپه اواز واوړيدى پورته واسمان ته مي وکتل هم هغه ملائکه چي هغه په غار حراء کي راته راغلی وه داسمان او دمخکي ترمايین پرچوکۍ باندي ناسته وه زه ځني وويريدلم پرمخکه باندي راولويدلم دهغه وروسته خپل اهل اوکورنۍ ته راغلم دامي ورته وويل چي ما ونغاړئ ماونغاړئ دوی زه په يوه کفره کي ونغبتلم اويياالله ﷺ (يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ، تر وَالرُّجُزُ فَاهْجُرْ پوري ماباندي نازل کړ په همدې پسي دوحې طريقه تيزه سوه په دوامي توگه باندي به وحي راباندي نازلیدله.

دوحې اقسام اوپه دي باره باندي څيړنه

له دي خخه مخته چي درسالت اوهم دنبوت دزندگۍ په باره باندي په زيات تفصيل سره ورداخلېزو اودالازمي شميرو چي اولين حالت کي دوحې قسمونه اوډولونه وپېښو هغه وحې چي هم مصدر درسالت اوهم دعوت منبع اصل او اساس په دي اړه باندي ابن القيم داسي فرمايي:

داوحي يوه اندازه درښتياوو خوب وو همداوو دسيد البشر ﷺ دوحې پيل او شروع. (۲) دايبياپه هغه رقم باندي وحي وه چي ملائکي به دده په زړه کي واچوله لکن هغه ملائکه ده نه ليدله لکه چي سيد البشر ﷺ په دي باره باندي فرمايي

كَمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنْ رُوحَ الْقُدُسِ نَفَثَ فِي رُوعِي أَنَّهُ لَنْ تَمُوتَ نَفْسٌ حَقًّا

تستكمل رزقها. فاتقوا الله، وأجملوا

ترجمه: روح القدس به زماپه زړه کي راپوه کړل چي هيڅ نفس اوساکنونکي به ترهغه وخته مړ نه سي چي هغه خپله روزي مکمله نکړي وروسته دالله ﷻ خخه وهم وکړئ اوهم حلاله روزي طلب کړئ اوهم دروزي سستيادي تاسو باندي هم باعث نه وي چي تاسويه دگناه په کولو سره طلب کړي دليل همدا ده هغه څه چي دالله ﷻ سره دي هغه لاس ته نه راځي لکن دالله ﷻ په اطاعت سره راځي.

دریم: قسم هغه وو چي سيد البشر ﷺ ته به دسړي په شکل باندي فرشته راغله له ده سره به وژغیدله ملائکي چي به څه ویل سيد البشر ﷺ به هغه ورڅخه حفظ کول په همدې صورت کي به کله کله داملائکه صحابه کرامو هم لیدله.

څلورم: قسم هغه وو چي وحي به دزنگ داواز په رقم باندي راتله او دا به زیاته اندازه باندي گرانه وحي وه ملائکه به ورسره یوځای کیدله او داسي سخته وحي وه چي دهغه سخت یخنی په موسم کي به هم دسيد البشر ﷺ پر هغه مبارک اونیګ تندي باندي دخولو باران وو دهمدي وحي راتللو داسي حالت وو چي په دي حال کي به دی پراوښه باندي هم سپوروو خو هغه اوبني لره د ډریدلو نور توان او طاقت نه وو هغه به پرمخکه باندي پریوتله په همدې روایت کي ویل سوي دي چي یوه ورځ سيد البشر ﷺ ته وحي راغله په داسي حال کي چي ده خپل ورون مبارک دزیدبن ثابت ﷺ پر ورون باندي ایښی وو پریزید باندي په داسي انداز باندي زور راغی چي دا دزید ورون وماتیدلو ته قریب وو.

پنځم قسم داسي وو چي سيد البشر ﷺ به ملائکه په هغه اصلي او خپل شکل کي لیدله هرڅه چي به دالله ﷻ خوښه وه هغه به یه ورته وحي کړل او دا هغه وحي ده چي په وخت کي دوه واره سوي ده او همدا دوه واره وحي په سورة النجم کي الله ﷻ بیان کړي ده.

شپږم قسم وحي هغه وه چي الله ﷻ دمعراج په شپه باندي پورته په اسمانونو کي ورته کړي وه چي هغه عبارت دی دلما نځه د فرضیت او هم دنورو احکامو څخه.

اووم قسم وحي هغه وحي ده چي هغه دالله ﷻ قولونه دواسطې څخه بغیر وي يعني په مابین کي کومه واسطه نه وي لکه څنگه چي الله ﷻ دموسی ﷺ سره خبري کړي وي دا دموسی ﷺ سره خبري کول په نص دقران کریم سره ثابت دي همدارنگه زمور نبي سيد الانبياء محمد ﷺ ته په حدیث داسراء او هم دمعراج باندي ثابت دي.

او په وحي کي بعضو علماؤ اتم قسم هم ثابت کړی دی چي هغه خاص دالله ﷻ خبرې دي دسيد البشر ﷺ سره دحجاب او پردې بغیر لکن دا یوه اختلافي مسئله ده

سلفو اوهم خلفو په دي کي اختلاف کړی دی دابن قیم بیان دیوه اندازه اختصار سره
چي په اول او اتم قسم کي وسو هغه اخرته ورسیدی.^{۸۶}
دعوت الی الله ته د دریدلو امر

دالله ﷻ په دي قول کي :

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ وَتُبَّكَ فَطَهِّرْ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ وَلَا تَنْسُنْ تَسْتَكْثِرُ وَلِرَبِّكَ
فَاصْبِرْ

فَاصْبِرْ

ترجمه: ای په جامه کي نغښتونکي دوحی دواهمه څخه پورته سه دخوب دځای
څخه وییروه خلک (دالله ﷻ دعذاب څخه که ایمان نه راوړي) اوهم دخپل الله ﷻ
لویي بیان کړه او کالي خپل وساته پاک، گندگي اوهم بتان پریږده، اوداسي احسان
مه کوه چی دهغه بدل زیات غواړي او دخپل رب ﷻ دپاره صبر کوه (اوهم هیله ورته
لره اوهم په احکامو ته منتظر سه) سید البشر ﷺ په دي کي څو او امر تر لاسه کړل دا
او امر په ښکاره ډول باندي ډیر ساده معلومیږي لکن په حقانه طور باندي ډیرو لوړو
اوهم عالي اهدافو اوهم دواقعیتونو په دنیا کي دیولوی عمل درلودونکي دي.

(۱) دخلگو دویرولو (انذار) دپاره دریدل اوهم ورته چمتو کیدل دهغوی انتهایي
برخه داوه چي په ټول عالم کي څوک هم پاته نه سي هغه څوک چي دالله ﷻ
دمرضیاتو څخه وي باید له خپل وخیم اوخطر ناک انجام اوعاقبت څخه
خبر او وییرول سي ترڅو چه په زړه کي یې بیرته اولړزه راولاړه سي.

(۲) دالله ﷻ دتکبیر او په لویي سره دهغه یادولو تقاضا او غوښتنه داده چه دمځکي
پرمخ باید بل هیچاته هم لویي او کبر پاته نه سي بلکه دداسي کبریاء اولویي ماني
باید رانسکوره کړل سي ترڅو دمځکي پرمخ له الله ﷻ بغیر بل هیڅوک دلویي
او کبریاء درلودونکي نه وي.

(۳) دجامو له پاکي اوله هر ډول چټلي څخه دځان ساتلو هدف داده چه په ظاهري
اوباطني صفایي او پاکي له هر ډول گندگي اوشائبو څخه دنفس په تزکیه کي دکمال
هغه لوړي پوړي ته وخیږي چه انسان ورته یوازي دالله ﷻ په رحمت، حفظ، هدایت

اونور سره رسيداي سي هدف داده چه هغه دکمال دي درجي ته په رسيدو سره دانساني ټولني لپاره داسي قدوه او عظيمه نمونه وي چه سليم زړه نه ورباندي نښلي اوله حق څخه منحرف او کاره زړونه يې له هييت او عظمت څخه په لږزه راځي وبلاخه ټوله دنيا د موافقت يا مخالفت په صورت کي دهغه پر شاو خوار او څرخي .

(۴) داچه امر ورته کوي چه په ښکي او احسان سره دکثرت يازيات بدل هيله او غوښتنه مه کوه مطلب يې داده چه خپل عمل هلې ځلې لويې او غټي ونه شميري بلکه په مسلسل توگه په يوو عمل پسي دبل په لټه او کوشش کي وي زيات مشقت وگالي عظيمي قرباني وړاندي کي خويي دا ټول هيرکړي اوداسي وانگيري چه دادالله ﷺ په وړاندي هيڅ شي هم نه دي يعني دالله ﷻ په ياد او دهغه په وړاندي د جواب ورکولو له بيري خپلي ټولي قربانۍ تکليفونه له ياده وباسي او په هيڅ يې وشميري .

(۵) په وروستي آيت کي الله ﷻ دي ته اشاره کوي چه دعوت اوبلني په لاره کي به هغه ﷺ د دښمنانو او معاندينو له خوا ډول ډول کړاوونه او تکليفونه ويني مخالفت به ورسره کيږي ملنډي به ورباندي وهل کيږي آن تردې چه دده اودده ﷺ داصحابو دقتل او وږل کيدو کوششونه به کيږي الله ﷻ امر ورته کوي چه ددي ټولو مشکلاتو په وړاندي له صبر اوزغم څخه کار واخلي اود فولادي غره په څير ثابت او ټينگ ودرېږي خود اصبر او ثبات به ددي په خاطر نه وي چه کومه شخصي گټه اونفسي غوښتنه يې په پوره سي بلکه دا ټول به يوازي اويوازي دالله ﷻ درضا په خاطر کوي .

الله اکبر: دا حکمونه او اوامر په ظاهره باندي څومره بسيط او هم الفاظي يي په څه انداز باندي جذب لرونکي دي او هم د ډير لانديزن اثر لرونکي دي او همدا په ظاهر باندي بسيط او هم اسانه او امر د عمل او هدف په ميدان کي يو ډير لوی او هم سخت دي او د دوی په نتيجه کي يوزيات عظيم طوفان ميدان ته راغلی دی چي د دنيا و هر طرف ته رسيدلي دي يو عظيم انقلاب يه راوستلی دی او هم يه دا دنيا يو دبله موافق او اتحاد کړي ده او دغه ايتونه يوداسي اصول راته معرفي کوي چي هغه د تبليغ او هم دعوت مواد او هم دهغوی د اصولو دپاره دورتللو لاره ده په ايت کریمه کي د انداز مطلب او حکمت هم دادی چي دا راوښيي چي انساني کسبونه او اعمال په

داسي اندازه دي چي دهغوى اندازه او اخر زيات خطرناک دي او څرنگه چي وهر شخص ته د معلومه ده چي په دي دنيا کي انسان دهغه خپلو ټولو اعمالو افعالو جزاء او هم نتيجه نه ويني په دي صورت کي د انداز يوه تقاضا داده چي انسان دخپلو هغه ټولو کړنو د بدلې او هم جزا دپاره له دنيا څخه ور بل طرف ته يوه بله ورځ هم راتلونکي ده اودا هغه ورځ دى چي وهغي ته په قران کریم کي يوم القيامة وييلي سوي ده اودا بيا دهمدي طلب داره ده چي دهمدي دنياوي ژوندون څخه بغير نور ژوند هم موجود دى ذکر سوي ايتونه د بندگانو څخه داسي غوښتنه کوي چي بايد بندگان تنها د توحيد لاره خپله کړي ټول کارونه وهغه ذات ته وسپاري چي د شريک څخه پاک دى په دي کي هغه خپل هرڅه مطالب بايد شاته کړي څه چي داحد ﷺ او امر او نواهي دي هغه بايد عملي کړي.

د دعوت موادو او هم اصولو ته ستاسو توجه

(۱) توحيد. (۲) پريوم القيامة يعني قيامت پر ورځ باندې کامل ايمان لرل. (۳) تزکيه دنفس له قسم قسم منکرات او هم له بديو څخه ځان ساتل ټول هغه کارونه پريښوول چي هغه د خطر څخه ډک او هم دهغوى انجام خراب وي اوداسي کول چي هر قسم نيکي کمال او هم خير سرته رسول. (۵) هرڅه والله ﷻ ته مفوض کول. (۶) د سيد البشر ﷺ پر رسالت باندې مکمل او پوخ او هم په زياته اندازه باندې ټنگ ايمان لرل او هم د ټول د سيد البشر ﷺ تر امر لاندې او دهغه درهنمايي سره سم په سر رسول. اودا مبارک او منور ايتونه دهمدي لوى کار او زيات مسئوليت سيد البشر ﷺ ته امر کوي چي ته نور ولاړسه خوب، او هم استراحت په ارامه بستره کي پرېږده او د مشقتونو او تکاليفو د جهاد لاره خوښه کړئ (يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنذِرْ) دهمدي ايتونو ژباړه او مفهوم په پورتنيو ليکو کي تيرسوهغه شخص چي تنها دخپل ځان دپاره ژوند کوي ممکن چي خوب او هم ارام ولري لکن ته اى سيد البشر محمد ﷺ په داسي اندازه باندې مسئوليت په غاړه لري نورستا دپاره بايد داسي سهولت ارامتيا نه وي ستا بار دروند دى په داسي انداز باندې ثقالت لرونکى بار دى چي دهغه سره د مشقت او مشکل څخه بغير نورڅه نه ليدل کيږي ولاړيدل پکار دى زيات او عظيم مسئوليت درته سپارل سوي دى تر ټولو ستا بار دروند دى پورته سه هغه

جهادي لاره او هغه اغزنه دمشقونو لاره ووهه څه دخوب وختونه نور ستاسره نسته په موجوده حال کي دهغه مسلسل تکليف دور شروع سوی دی پورته سه دهمدي لور او عالي بار دپاره ځان تيار کړه دايوه داسي عظيمه اوباهيېته کلمه ده چي سيدالبشر ﷺ دهغه گرمي بستري اوهم دسهولت دژوند څخه را پورته کوي او سيدالبشر ﷺ د ده هغه نوراني بشر ديو داسي کړاوونو اوهم دزياتو مصيبتونو ودرياب ته لاهو کوي کورنی ژوندون ورباندي پريږدي اوهم په دخلگو دژوندنيو حقيقتونو دمقابلې ميدان ته راباسي اوهم په وهمدې مقابلې ته دروي.

سيدالبشر ﷺ هم دهمدي الهي حکم له نزول اوهم اوريدلو سره فی الحال ولاړسو دی مبارک تقريباً شل کاله دهمدي مقابلې په ډگرکي چي هغه دجهاد اومقاومت ميدان وو ودریدی راحت اوهم آرام په نه درلودی دهمدي عظيم مسئوليت دادا کيدلو په لاره کي په خپل ځان اوهم اولادونه اوهم نور اهل بيت په زياته اندازه باندي هيرکړي وو په مکمل غيرت او اسلامي جذبه باندي په دالله ﷻ و طرف ته بلنه کوله اوداسي احساس په هم نه وکړ چي دا څومره ستر او عالي امر دی دهمدي درانه بار په پورته کيدلو کي په هيڅ کمزوري نه ده اختيار کړي دا حقيقه يو عظيم کار وو دروند بار وو دليل همدا ده چي دا دتولي بشري ټولني اود مکملې عقيدې رسول الله ﷺ په جهاد جنگونو اوهم په ډگرونو کي وو داسي پيښه په وخت کي بالکل نه ده راغلي چي ديو کار په سبب دي هغه بل کار پاته وي چي کله دسيدالبشر ﷺ تر غوږونو هغه الهي حکم سوی وي په هغه دم باندي په هغه خپل ټول ژوندون دهميشه جهاد او دهميشتوب جنگونو په ميدان کي تير کړ جزاه الله عنا وعن البشرية كلها خيرا.^{۸۷}

راځئ په اينده کي دسيدالبشر ﷺ په هغه نه ستړي کيدونکو کارونو اوهم په جهاد پيله لړۍ کي يوه اندازه بحث وکړو.

دعوت او دهغه مراحل

د سید البشر ﷺ هغه درسات عزتمند ژوند پر دوو بیلابیلو برخو باندي ویشل سوی دی په مکه کي ژوند کیدنه تقریباً (۱۳) کاله په مدینه منوره کي ژوند کیدنه پوره او مکمل (۱۰) لس کاله بیا په دي کي هر دور مختلفي مرحلې لري په دي کي هره مرحله د خاصو ځانګړتیاوو او هم دیلونکو خصائصو درلودونکی ده که د دعوت او بلني په دي دواړو دورو باندي یوه اندازه دقیق نظر واچوو دابه ښه راته معلومه سي چي دور مکي پردرو مختلفو دورو باندي تقسیم سوی دی.

(۱) د پتي بلني مرحله د بعثت د څلورم کال د شروع څخه د بعثت د لسم کال تراخه.

(۲) دمکي څخه د باندي د دعوت او اعلان خپریدل د بعثت د لسم کال د اخر څخه بیا مدیني ته د سید البشر ﷺ تر هجرته دمدي دور د مراحلوزیات وضاحت خپل ځای لري.

«په مراحلو کي لومړۍ مرحله دعوت او تبلیغ»

درې کاله پټه او سري بلنه : دا خو هر چاته معلومه ده چې مکه هغه وخت د عربو دیني مرکز و د کعبې شریفې ساتونکي او دامورو مشران د عربو په نزد د مقدسو بتانو ساتونکي هم دلته په مکه کي و، نو ددې ځای اصلاح او ددې خلکو پرسیده لار روان یو دنورو په نسبت ډیر ګران او مشکل کار و، دلته د دعوت لپاره داسي پخې ارادې او ټینګ عزم ته ضرورت و چې مصیبتونو او مشکلاتو طوفانونه یې له ځایه ونه سي خو څولای او په داسي حالاتو کي د حکمت تقاضا او غوښتنه هم دا وه چې دعوت اوبلنه باید په لومړي سر کي په پټه او مخفي توګه ترسره سي تر څو دمکي اوسیدونکي په ناڅاپه او نابیره توګه له یوه راپارونکي حالت سره مخ سو.

«د اسلام لومړني مخکشان»

طبعي خبره وه چې سید البشر ﷺ باید لومړی هغه کسان اسلام ته راوبولي چې له ده او آل بیت سره دوستي او نژدې اړیکي لري، هم داسي رسول، رسول الله ﷺ خپل لومړني دوستان اسلام ته راوبلل او هغه کسانو ته یې د اسلام بلنه ورکړه چې دخیرتمه ورڅخه کېده او پیژندل یې چې دوی تل د حق او حقیقت خواته ودرېږي اودده ﷺ په صدق رېښتولۍ او اصلاح باندي پوخ باور لري، له دې ډلي څخه هغو

کسانو دده ﷺ خبره ومنله کوم چې درسول الله ﷺ د عظمت، صلاح، صدق او صداقت په هکله شک نه وکړي، دادالله تعالی غوره بندگان په اسلامي تاریخ کې د السابقون الاولون په نامه شهرت لري، ددې ډلي په سر کې درسول الله ﷺ بې بې حضرت خدیجه الکبریٰ ﷺ درسول الله آزاد سوی غلام حضرت زید بن حارثه ﷺ بن شرحبیل الکلبی و و^{۸۸}.

او د حضرت محمد ﷺ دا کاږوی علی بن ابی طالب چې هغه وخت لا کوچنی ؤ او درسول الله ﷺ تر کفالت لاندې ؤ او درسول الله تر ټولو نژدې ملگری حضرت ابوبکر صدیق ﷺ ؤ داهغه کسان دي چې د دعوت په لومړنیو ورځو کې په اسلام مشرف سوي دي، ددې وروسته ابوبکر صدیق ﷺ د اسلام لور ته د بلني لپاره مټي ونغښتلې، ابوبکر صدیق ﷺ په خپل قوم کې یو منل سوی او مخور سړی ؤ، دخپلو نیکو اخلاقو، تدبیر، پوهې او په تجارت کې د تجربې له برکته به همېش خلک ده ته ور تلل، ناسته پاسته یې ورسره درلوده، نوله هم دې فرصت څخه په استفادې سره یې هغه کسان اسلام ته رابلل چې باوريې ورباندي درلودې او خپل راز یې ورته ویلای سواي، بالاخره د ابوبکر صدیق ﷺ د دعوت او تبلیغ په نتیجه کې عثمان بن عفان الاموي ﷺ، زبیر بن عوام الاسدي ﷺ، عبدالرحمن بن عوف ﷺ، سعد بن ابی وقاص ﷺ، طلحه بن عبیدالله التيمي ﷺ په اسلام مشرف سول او په دې ترتیب سره د آتة (۸) کسان د اسلام لومړني لاروي او مخکښان دي.

هم دا راز بلال بن رباح الحبشي ﷺ هم د لومړنیو مسلمانانو څخه دی، ورپسې د اسلامي امت امین ابو عبیده عامر بن جراح ﷺ (بن الحارث بن فهر له کورنۍ څخه) ابوسلمه بن عبدالاسد ﷺ، ارقم بن ابی الارقم ﷺ (المخزومیان) عثمان بن مظعون او وروڼه یې قدامه او عبدالله، عبیده بن الحارث بن المطلب بن عبد مناف ﷺ، سعید بن زید العدوی ﷺ او بنحیه یې فاطمه بنت الخطاب العدویه (د عمر بن خطاب ﷺ خور) خباب بن الارت ﷺ، عبدالله بن مسعود الهذلي او داسي نور ﷺ.

^{۸۸} د زید په جنگ کې نیول سوی او غلام اسیر سوی و و حضرت خدیجه دهغه مالکه وه بیا یې هغه و سید البشر ﷺ ته هبه کړ یو وخت دهغه پلار او اکا راغلل چې دی دخان سره بوږي خو هغه سید البشر ﷺ پر خپل اکا او پلار باندي غوره کړ سید البشر ﷺ دهغه مټنې خپل نسبت والاږی وبالی ده په زید بن محمد سره شهرت پیدا کړ خو اسلام راغی دغريانو د اعادت ذماینه ولاری.

په اسلام مشرف سول او هم دوی السابقون الاولون دي، دوی دقریشو په مختلفو کورنیو پوري اړه درلوده، ابن هشام ددوی شمیره څلویښت ښوولی او نومونه یې هم ذکر کړي دي،^{۸۹}خوپه دې کې ځیني کسان داسي دي چې له السابقون الاولون څخه یې شمېرل پوره ثابت نه دي او په هکله یې اختلاف وجود لري.

ابن اسحاق وايي وروسته ډله ډله خلک (نارینه او ښځینه) په اسلام مشرف سول. تردې چې په ټوله مکه کې داسلام نور خپور سو او دخلکو پر ژبو به یادېدی،^{۹۰}دې ټولو کسانو په پټه اسلام راوړی و، رسول الله ﷺ به هم په مخفي توگه له دوی سره غونډې کولې او دین ښوونه به یې ورته کوله، ځکه دغه وخت مخفي او وگړیز (فردی) و، وحی هم دالمدر سورته له لومړنیو آیتونو وروسته په مسلسل توگه راتله، دغه وخت به چې کوم آیتونه رانازلېدل هغه به لنډلېد و، خاتمه به یې په ډیرو زړه راکښونکو الفاظو سره کېده، دا آیتونه به پر زړونو د ژوري اغیزي درلودو نکې او د هغه وخت له سکون او رقت څخه ډکې فضا عین مطابق و، دې آیتونو د نفس تزکیې او پاکۍ ته بلنه ورکوله او په دنیوي چټلېو باندې دملوث کېدو د ککړېدو زیانونه یې په گوته کول، دجنت او دودېخ خبرې به یې کولې او داسي به یې ورڅخه سپمول تابه ویل چې هم دلته اوس حاضر موجود دي، مؤمنان به یې د وخت له بشري ټولنې څخه لوړ او یوې بلي فضا ته تشویقول.

«لمونځ»

دلمانځه امر داسلام په لومړنیو ورځو کې نازل سوې و، مقاتل بن سلیمان وايي داسلام په لومړنیو کې الله تعالی دوه رکعته سهار او دوه رکعته ماښام لمونځ فرض کړی و، الله ﷻ فرمایي: **ترجمه:** اوتسبیح وایه سره دثناء درب خپل هم په آخردورځي کې او (هم) په اول دورځي کې. ابن حجر وايي: ترمعراج مخکې هم رسول الله ﷺ او صحابه کرامو رضی الله عنهم په قطعي توگه سره لمونځ نه کوی، خواختلاف په دې کې دي چې دپنځه وخته لمانځه فرضیت څخه مخکې هم کوم لمونځ فرض و او که نه؟ ویل کیږي چې هغه وخت یوازې له لمر ختواو لمر لوېدو مخکې لمونځ

فرض و اوبس، حارث بن اسامة دابن لهيعة له لاري له زيد بن حارث خخه موصول روايت كوي چې په لومړنيو ورځو كي رسول الله ﷺ ته وحي راغله جبرئيل عليه السلام ورته راغلی داودسه طريقه يې وروښووله او كله چې له اودسه خخه فارغ سو نويوه لپه اوبه يې واخېستې او پرعورت (شرمگاه) يې وروښندلې، ابن ماجه هم په دې مفهوم يو حديث رانقل كړی دی. له براء بن عازب رضي الله عنه اوله ابن عباس رضي الله عنه خخه هم دې ته يوشان يو حديث روايت سوى دی، د ابن عباس رضي الله عنه په حديث كي راځي: وكان ذالك من أول الفريضة^{۹۱}. **ترجمه:** د المونخ له لومړنيو فرائضو خخه و، ابن هشام وايي كله به چې دلمانځه وخت سو نو رسول الله ﷺ او اصحابو به درواو خوړو ته تلل او هلته به يې دخپل قوم خخه په پټه لمونځ ادا كاوه، يوځل ابوطالب ولېدل چې رسول الله ﷺ او حضرت علي رضي الله عنه لمونځ كوي نو په دې هكله يې پوښتنه وړخخه وكړه او كله چې په حقيقت پوه سو نو د ثبات او ټينگار امر يې ورته وكړی^{۹۲}.

«قریش په اجتماعي توگه له مسئلې خخه ځان خبروي»

ددعوت اوبلني په مختلفو پيښو او واقعاتو كي له غور او دقت خخه وروسته دا په ډاگه كيږي چې دعوت كه څه هم په دې مرحله كي پټ مخفي او انفرادي شكل درلو دی خو بيا هم قریش ورباندي خبرو، خوچندداني باك به بې نه په كاوه اودې خواته يې زياته توجه نه درلوده، محمد الغزالي رحمه الله عليه وايي ذاخبره دقریشو غوږو ته رسېد لي وه خودوی ځان ښوروی اوباك يې نه ورباندي راوړی، كېدای سي دوی به دا گومان كاوه چې محمد ﷺ به هم دهغه ديني خلگو په خپروي كوم چې دالوهيت او الهي حقوقو په هكله خبري كوي لكه اميه بن ابي الصلت قس بن ساعده، عمرو بن نفيل اوداسي نور، خو كله چې در رسول الله ﷺ دعوت مخ پر خپرېدو سو، اغيزه يې زياته سوه هم داوه چې دوی هم وړخخه وپېرېدل اود وخت په تيرېدو سره يې رسول الله ﷺ اودده دعوت ترنظر اومراقبت لاندي ونياوه،^{۹۳} درې كاله تيرسول خو

^{۹۱} مختصر سيرت الرسول للشيخ النجدي ص ۸۸.

^{۹۲} ابن هشام ۱/ ۲۴۷.

^{۹۳} فقه السيرة ص ۷۶.

اسلامي دعوت هم داسي پټ او انفرادي شکل درلودی، په دې موده کي يوداسي مؤمنه ټولگي جوړه سوه چې غړي يې دوروری او تعاون په مزې يوله بل سره تړل سوي و، درسات تبليغ او دعوت اوچت منزل ته درسېدو لپاره هڅي جاري وې چې دالله تعالی له لوري وحی راځي او رسول الله ﷺ ته امرکي چې خپل قوم په ښکاره او څرگنده توگه اسلام ته راوبولي، ددوی له باطل سره ډاگېري مقابلې ته ملا وتړئ او ددوی بربتانو د حقيقت گذار وکړي اوله مخه يې پردې پورته کړي ترڅو يې خلگ په حقيقت باندې خبردارسي.

«دويمه مرحله په ظاهره دعوت او ښکاره تبليغ»

(ددعوت داغلانېدو لومړی فرمان)

په دې هکله ترټولو لومړی دالله تعالی دا قول رانازل سو.

وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ. سورة الشعراء آيت (۲۱۴)

ترجمه: او وييره ته (له عذابه اې محمده! هغه) خپلوان ستا چې ډير نژدي دي (درته) دا آيت (په سورة (الشعراء) کي دی، ددې سورة په پيل کي دموسی عليه السلام کيسه راغلی ده دا کيسه داسي بيان وي چې دموسی عليه السلام دنبتو پيل څرنگه ويا هغه له خپل قوم (بني اسرائيلو) سره هجرت وکړی الله جل و علا دوی ته له فرعون څخه نجات ورکړی، فرعون اولښکري يې غرق سو، په بل عبارت کي دغه کيسه دموسی عليه السلام ددعوت پرټولو مرحلورنځي اچوي.

په داسي وخت کي دموسی عليه السلام د کيسې بيان چې رسول الله ﷺ په ښکاره او اعلانیه بلنه مامور کيږي زما په نظر ددې په خاطر و چې رسول الله ﷺ او اصحاب يې ددعوت ترپيل مخکي دخپلي لاري له هرڅه څخه خبره وي، ددوی په وړاندي يوه داسي نمونه اويوداسي مثال موجود وي چې دهغه په رڼا کي دې ته آماده او تيارسي چې دښکاره او اعلانیه دعوت په مرحله کي به دوی له راز، راز، مشکلاتو سره مخامخ کيږي، ددرواغونښت به ورته کيږي او ډول ډول ظلمونه به ويني، دهغو قومونو له عاقبت او انجام څخه به هم يادونه کوي کوم چې دالله جل و علا درسلانو تکذيب يې کړی وي او ددوی له اطاعت څخه يې سرغړولی دی لکه دنوح عليه السلام او عاد، قوم ثمود، دابراهيم عليه السلام او دلوط عليه السلام قومونه.

د فرعون او د دې قومونو له عاقبت او انجام څخه یادونه او خبرې د دې په خاطر دي چې در رسول الله ﷺ تکزيب کوونکي او دهغه له امر څخه سرغړونکي په دې پوه سي چې که سمې لاري ته برابر نه سي او د حق پيروي ونه مني نو دوی به هم له یوه خطرناک انجام سره مخامخ کيږي او الله ﷻ به یې مواخذه کوي او ترڅو مؤمنان مطمئن او ډاډه سي چې پای او راتلونکی د دوی دی ، بری د دوی او ناکامي د دښمنانو په برخه ده .

«نژدی قریبانو ته دعوت»

د دې آیت له نازلیدو وروسته رسول الله ﷺ خپلي کورنۍ (بني هاشم) راوبلل دوی بله ومنله راغلل او د بني المطلب بن عبد مناف له کورنۍ څخه هم څه کسان ورسره وټوله پنځه څلویښت (۴۵) کسان راټول سول .

ځوابولهې وړاندي سو سړې ونيوی او محمد ﷺ ته په خطاب کي وویل : گوره ! دا ستا اکاگان او دا کا زامن دي خبري وکړه څو نا پوهي پرېږده په دې ښه پوه سه چې ستا کورنۍ د ټولو عربو زور نه لري نوزه تر ټولو مستحق یم چې تا ونیسم (له دې کار څخه دي منع کړم) ستا لپاره هم دا ستا کورنۍ کافي ده ، که چيري ته پر خپله خبره هم داسي ټینگ پاته سی نو د قريشو لپاره به دا ډیره اسانه وي چې ټول ستا پر خلاف راپورته سي او نور عرب یې هم مرسته وکړي ، بیا زه نه پوهیږم چې بل څوک به ستا په خیر پیدا سي چې دخپل قوم د تباهی او بربادۍ دا ډول سبب وگرځي ، رسول الله ﷺ چوپ پاته سو او په دې مجلس کي یې هیڅ خبره ونه کړه .

رسول الله ﷺ دویم ځل یې بیادوی راوغوښتل کله چې غوښد سول نو وی فرمایل :

الحمد لله احمده واستعينه واومن به وأتوكل عليه واشهد أن لا اله الا الله وحده لا شريك له، ثم قال: ان الرائد لا يكذب أهله والله الذي لا اله الا هو ، اني رسول الله اليكم خاصة والى الناس عامة والله لتموتن كما تنامون ولتبعثن كما تستيقضون ولتحاسبن بما تعلمون وانها الجنة أو النار ابدًا .

ترجمه: ټول حمدونه او ثناء الله ﷻ لره دي زه دهغه ثناء وایم له هغه څخه مرسته غواړم ، پر هغه ایمان لرم او پر هغه بروسه او توکل کوم او پر دې شاهد یم چې له الله تعالی پرته بل هیڅوک هم د عبادت وړ نه دي هغه واحد دی هیڅ شریک نه لري

بیایې وویل: مشراولارښود دخپل اهل اودخپل کور خلکوته ذرواغ نه وایي، قسم په خدای ﷻ چې له ده پرته بل اله (دعبادت وړ معبود) نسته، زه دالله ﷻ له لوري ستاسي لپاره په خاصه توگه اودټولو خلگو لپاره په عامه توگه رسول واستازی رالېږل سوی یم، قسم په الله ﷻ داسي به مری لکه څرنگه چې بیده کیږی اوداسي به بیرته را ژوندي کیږی لکه څرنگه چې له خوبه راوینښیږی اودهر عمل حساب او کتاب به درسره کیږي بیابه دتل لپاره یا جنت وي او یا دبوخ.

ورپسې ابوطالب داسي وویل: موږ ته ستامرسته کول ډیر غوره دی، موږ ترهر چازیات ستا نصیحت ته غوږ تیسو، اومنویې موږ ترهر چازیات ستا خبره رښتونی گڼو دادي ستا اکاگان اوتر برونه ټول حاضر دي زه هم ددوی یو غړی یم خوزه ستاسي دخوښۍ او هدف دتکمیل په لار کي تردوی وړاندي یم نوپه پوره ډاډ او اطمینان سره مخ په وړاندي دورمه خپله دنده په ښه توگه ادا کړه، قسم په خدای ﷻ تل په دې خواته ولاړ یم اوملاتر به دي کوم، خو طبیعت او نفس مي ددې اجازه نه راکوي چې د عبدالمطلب دین پرېږدم.

دلته ابولهب وویل: والله چې دا ډیره بده ده مخکي تردې چې نور خلک یې له دې کفر (العیاذ بالله) څخه منع کړي باید تاسي دده لاس ونیسی اوله دې لاري یې راواړوی ابوطالب په جواب کي ورته وویل: قسم په خدای ﷻ ترڅو چې ژوندي یو دفاع به یې کوو.^{۹۴}

«د سید البشر اطمینان او د صفا غونډۍ»

کله چې سید البشر ﷺ په دې ډاډه سو چې نوره ابوطالب د دعوت په لاره کي دده دفاع او ملاتړ کوي نویوه ورځ د صفا غونډۍ ته وختی او په لوړ آوازي یې وفرمایل: یا صباحاه^{۹۵} (ای سهاره)؟ ددې ږغ په اورېدو سره د قریشو خلک راټول سول او بیا رسول الله ﷺ هغوی پر توحید، رسالت او آخرت باندي ایمان ته راوبلل، بخاري شریفی ددې کیسې یوه برخه له ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت کوي او وایي: لما نزلت

^{۹۴} ابن الاثیر فقه السیره ص ۷۷، ۷۸.

^{۹۵} دغږیو داعدات وو چې د ښځو له حملې څخه دغږولو او هم داعلان په وخت کي به پرلوړ ځای باندي دریدل د (یا صباحا) الفاظ

وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ. **صعد النبي ﷺ على الصفا فجعل ينادي يا بني فھر! يا بني**

عدی! لبطن قريش، حتی اجتمعوا فجعل الرجل اذا لم يستطع ای يخرج أرسل رسولا لينظر ما هو؟ فجاء ابوله و قريش فقال: ارايتكم لو اخبرتكم ان خيلا بالوادی تريد ان تغير عليكم اكنتم مصدقي؟ قالو: نعم، ماجربنا عليك الا صداقا، قال فاني نذير لكم بين يدي عذاب شديد، فقال ابوله تبالک سائر اليوم. الھذا جمعتنا

فنزلت: **تَبَّتْ يُدَا أَيْ لَهَبٍ وَتَبَّ. ترجمه: کله چې دواؤنډر عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ آیت رانازل** رسول الله ﷺ دصفا غونډۍ ته وختی اود قريشو کورنیوته یې جلا جلا یرغ کاوه، اې بنی فھر! اې بنی عدی! ترڅو ټول راغونډ سول ابوله هم اعلی، نور رسول الله ﷺ وفرمایل: که درته ووايم چې په دې دره یا خوړ کي یوه ډله شهسواران دي غواړي حمله درباندي وکړي نو آياتاسي به زما دغه خبره ومني؟ دوی وویل هو! موږ ستا څخه همېشه رښتیا اورېدلي دي، نویيایې ورته وفرمایل: زه تاسي ته له یوه سخت عذاب څخه مخکي خبر ورکوونکی راغلی يم، په دې وخت کي ابوله وویل: ټوله ورځ هلاک اوسی، آیا دهمدې لپاره دي موږ راټول کړي و؟ په دې **تَبَّتْ**

يُدَا أَيْ لَهَبٍ وَتَبَّ هلاک دي سي دواړه لاسونه دابی لهب او په خپله دي هم هلاک سي. سورة رانازل سو مسلم شريف د حضرت ابوهريره رضي الله عنه څخه په روايت سره ددې

کيسې بل اړخ را نقلوي وايي: کله چې دواؤنډر عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ آیت رانازل سو رسول الله ﷺ آواز وکړی دا آواز عام هم و او خاص هم، وی فرمایل اې قريشو! ځانونه له دوږخ څخه وساتی، اې بنی کعب! ځانونه له دوږخ څخه وساتی، اې دمحمد ﷺ لوري فاطمې! ځان له اوره وساته، ځکه قسم په خدای چې زه دالله تعالی له مواخذي او گرفت څخه ستاسي دخلاصون په لاره کي هيڅ واک او اختيار نه لرم، خودادی چې ستاسي سره دنسب اړيکي لرم اوزه کوښښ کوم چې هغه ټينگي او پر ځای وساتم^{۱۱}، دابلنه پوره اوبشپړ اعلان اوتبليغ و، رسول الله ﷺ خپلو خپلوانوته دا وښووله چې نور دارپکو ټنگښت پر دې رسالت باندي ترايمان

راور لوبوري اړه لري اودالله ﷺ له لوري ددې اعلان او انداز له نازلېدو وروسته
د عربو باطل قوميت او قومي تعصب له مينځه تللی .

« دهمدې آواز واثرات دمکې په شاوخوا کي »

ددې آواز انگازې دمکې په شاوخوا کي لا اورېدل کېدی چې دالله تعالی یوبل

امر رانازلسو او هغه داسي و: **فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ** . سورة الحجرات (٩٤)

ترجمه: نو ښکاره او په جهر کړه اې محمده ﷺ ! هغه چې ته مامور یې پردې مخ
واړوه له مشرکانو څخه (او مه کوه التفات او پروا ددوی ویلو ته) نور رسول الله ﷺ
پیل وکړی، دشرک او خرافاتو له مخ څخه پردې پورته کوي، نقصانات یې په گوته
کوي، دبتانو اصلي خیره خلکو ته ښيي او د مثالونو په رڼا کي ددې باطلو معبودانو
کمزوري او ناتواني په گوته کوي او دا اعلانوي چې هر څوک چې دبتانو عبادت
کوي او یا بتان دځان او الله ﷻ تر مینځ وسیله گرځوي دوی ټول گمراهان او بې لاري
دي دمکې خلکو چې واورېدل چې سید البشر ﷺ په بتانویسې خبري کوي او په
ډاگه سره وایي چې مشرکان او دبتانو عبادت کوونکي ټول گمراهان او پر باطله روان
دي نو دا حق آواز لکه تندر داسي ورباندي ولگید اور ورباندي بل سو، پيري
واخستل چې هسې نه دا عظیم انقلاب دهغوی ټول عادات او عنوانات ختم نه کړي
نوهم داوه چې ددې به حق انقلاب په وړاندي ودرېدل او ددښمنۍ لاری یې ورسره
ونیوله .

مشرکان ځکه ددې بدلون او عظیم انقلاب په وړاندي ودرېدل چې دوی پوهیدل چې
له یوه الله ﷻ علاوه له بل هر چا څخه د الوهیت نفی او پر رسالت او آخرت باندي
ایمان دامعني لري چې انسان باید په کامله توگه مطیع او فرمانبردار وي او دې
رسالت ته داسي تسلیم سي چې بیاد ځان او مال سودا او خبره ورسره نه وي، هرڅه
یې الله ﷻ ته سپارلي وي، څرگنده ده چې په دې صورت کي خوییا د مشرکانو هغه
باطله مشري او واکداري له مینځه تله او بیایې نه سوای کولای خلکو ته د دین په
نامه بازی ورکړي او داممکنه نه وه چې نور یې پر مظلومانو باندي خپلو ظلمونو ته
ادامه ورکړی وی هو! دوی دایمان په ریښتني معنی پوه و ځکه یې زړه نه سوای
ورته ښه کولای، دوی خپله گمراهي او باطله مشري نه سوای پر ښوولای نو ځکه یې

درسالت له قبلو لوخه انكار كاوه ، الله ﷻ فرمايي : **بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ**
سورة القیامة.

دوی ټول په دې ښه پوه وه خو حیران ؤ چې د محمد ﷺ په څیر صادق ، امین ، کریم ، عزیز اود داسي عظیم تشخص درلودنکي چې په لوړو اخلاقو او سپیڅلتیا کي یې په ډیر پیړیو کي مثال نه دی لېدل سوی په وړاندي څه وکړي ؟ او کومه لاره ورسره ونیسی له سلا ، مشورو ، غوراو فکر وروسته دې فیصلې ته ورسېدل چې در رسول الله ﷺ اګا ابوطالب ته ورسي او غوښتنه ورڅخه وکړي چې خپل وراره له دې کار څخه راوگرځوه کونښن یې کاوه چې خپله دا غوښتنه جدي او کلکه وښيي نو دا خبره یې سره غوټه کړه چې ابو طالب ته به داسي وایي : دبتانو د عبادت برېښوولو ته بلنه اودا خبري چې دابتان باطل دي هیڅ وس او توان نه لري دا ټول په حقیقت کي زموږ (مشرکانو) اود دوی دپلرونو سپکاوی دی او دا د دوی د دین توهین دی چې دوی یې زغملای نه سي ..

« دقریشو ځیني مشران ابوطالب ورغلل »

ابن اسحاق وایي دقریشو ځیني مشران ابوطالب ورغلل اوداسي یې ورته وویل : ابوطالبه ! ستا وراره زموږ خدايانو ته دېدو نسبت کوي ، زموږ دین باطل گڼي زموږ پلرونه بې لاري او گمراهان بولي او موږ ته بې عقلان او احمقان وایي ، نو یایې له دې کاره منع کړه او یاته له مینځه ليري سه چې موږ ورسره پوه او خپل حساب ورسره تصفیه کړو ، ته هم زموږ په څیر اختلاف ورسره لری نو پرېږده چې ورڅخه بې غمه دي کړو خو ابوطالب په ډیر ښه او نرمه لهجه دوی ته جواب ورکړی او رخصت یې کړل ، رسول الله ﷺ خپل دعوت جاري ساته اود الهي دین د قیام او حاکمیت لپاره یې نه سترېدونکي هلي ځلي کولی .^{۹۷}

« دحج په وخت کي دقریشو غونډه د دعوت د بندیز په اړه »

دښکاره بلني له پیل څخه یوازي څو میاشتې تیري سوي وی چې دحج وخت رانژدی سو ، قریش متوجه سول چې په دې وخت کي خود مختلفو ځایونو خلگ راځي نو په

کار ده چې يوداسي تدبير ونيول سي اوداسي يوه خبره سره جوړه سي چې عربيان ورباندي قانع کړل سي ترڅو حضرت محمد ﷺ خبره ونه مني اود دعوت يې اغيزه ورباندي ونه کړي، نوهم داوه چې ټول وليد بن مغيره ته ورغلل ترڅوپه دې هکله مشوره ورسره وکړي، وليد ورته وويل: په کار ده په دې هکله يوه خبره جوړه کړو: داسي ونه سي چې يوبل يوڅه وايي اوبل به بل څه، ځکه داپه خپله يودبل دخبري اثر کموي او ارزښت يې له مينځه وړي، دوی ورته وويل: ته ووايه چې څه بايد ووايو؟ وليد وويل: نه! لومړی تاسي خپل نظرونه څرگند کړئ زه به يې اورم دوی وويل: داسي به ووايو چې حضرت محمد ﷺ کاهن دی، وليد وويل: نه والله که هغه کاهن وي کاهنان خوموړلېدلی دوی داسي نه وي، دمحمد ﷺ خبري دکاهنانو له خبرو سره نه په سجع واقافيه اونه زمزمه په هيڅ شي کي هم ورته والی نه لري، قريشو وويل: دابه ووايو چې محمد ﷺ شاعردی.

وليد وويل: نه هغه شاعر هم نه دی، موږ په شعر يوهيږو، دشعرتول ډولونه راته معلوم دي دمحمد ﷺ اقوال او خبري شعر نه دي بيا دوی وويل: نووايو به چې محمد ﷺ ساحر (جادوگر) دی، وليد وويل: ساحر هم نه دی، ساحران مولېدلي دي دوی داسي نه دي، نودوی ورته وويل اوس ته ووايه څه ورته ووايو؟ وليد ورته وويل: قسم په خدای دمحمد ﷺ خبري ډيري خوږې دي، ريښې يې ډيري ټينگي دي، اصل يې مضبوط او ځانگي يې ميوه داري دي، تاسي چې دده په هکله هرڅه وايست خلک هغه درواغ شميري خوزما په نظر ترټولو مناسبه داده چې وويل سي هغه جادوگر دی، داسي څه يې راوړي چې دهغه په واسطه دپلار اوزوی، وروڼو، ميره او ښځي، قوم قبيلې تر مينځ بيلتون راوړي، يودبل سره ددوی اړيکي شکوي، بالاخره ټول پرهمدي متفق سول اومجلس يې پای ته ورسيد. ۹۸

ځيني نور روايتونه وايي کله چې وليد دقريشو ټولي خبري اونظرونه رد کړل نودوی ورته وويل نو اوس ته خپله صحيح اوبې داغه نظر راته څرگند کړه، ووايه ستارايه څه ده؟ وليد ورته وويل: اجازه راکړی په دې اړه څه سوچ وکړم، له ډير سوچ

او فکر وروسته يې دوی ته خپل مخکې ذکر سوي نظر وړاندې کړی چې د ټولو اتفاق ورباندې راغلی.^{۹۹}

اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ وَلِيدٌ بِهِ أَرَاهُ فِي سُورَةِ مَدَّثَرِ كِي (۱۶) ایتونه نازل کړي دي او دامبارک آیتونه دنوموړي خبرې په هکله د ولید د فکر او سوچ کولو حالت ته هم اشاره کوي فرمایي :

إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ . ثُمَّ نَظَرَ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ فَقَالَ

إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَرُ إِنْ هَذَا إِلَّا أَقْوَلُ الْبَشَرِ . سورة المدثر

ترجمه: بیشکه هغه فکر وکړی (چې څرنگه طعن وکړم پر قرآن) او اندازه يې وکړه په زړه خپل کي چي (محمد ﷺ) ووژل سو (ملعون کړل سو) څرنگه يې اندازه کړه بيا دي ووژل سي (معلون دي کړل سي) څرنگه اندازه يې وکړه (په طعن د قرآن او محمد ﷺ کي) بيا يې وکتل (محمد ﷺ يا قرآن ته) بيا يې مخ تريو کی او تندي يې غوټه کی (له کراهته) بيا يې شا و اړوله (له محمده) او غاړه يې وغږوله (له اسلاميته) نووی ويل نه دی دا (قرآن) مگر خوشخردی چې نقل کاوه (له نورو سا ترانو څخه) نه دی دا (قرآن) مگر خو خبره دبشر بني آدم ده .

د قريشوهم پردې خبره سلا راغله او کله چې د حج وخت راوړسیدی نو قريشو دمکې ټولي لاري ونيولی هر څوک به چې راتلل نو د حضرت محمد ﷺ په هکله به يې هغه مخکي جوړه سوی خبره ورته کوله او کوبښن به يې کاوه چې دخلگو توجه بلي خواته واړوي.^{۱۰۰}

ددې باطلې وظيفې په سرته رسولو کي ابولهب تر ټولو مخکي ؤ ، رسول الله ﷺ به د حج په دوران کي حاجيان په خپلو ځايونو لکه عکاظ ، مجنة او ذی المجاز کي د الله ﷻ لوري ته رابلل هلته به يې تشریف وروړه او دوی ته به يې د اسلام دعوت ورکاوه ، ابولهب به ورپسې ؤ او خلگو ته به يې ويل : د محمد ﷺ خبره ونه منی دا يودروا غجن اوله خپل دين څخه او بنستی شخص دی.^{۱۰۱}

^{۹۹} فی ظلال القرآن ۱۸۸ / ۲۹ مطالعه کړی .

^{۱۰۰} ابن هشام / ۱ / ۲۷۱ .

^{۱۰۱} روی فعله هذا الترمذی عن یزید بن رومان ورواه احمد فی مسنده ۲ / ۳۹۲ .

ددې هلوځلو تتيځه داسوه چې دغريو در رسول الله ﷺ دنبوت خبره له ځان سره خپلو
ځايونو ته يووړي او په دې ترتيب سره در رسول الله ﷺ نوم اود دعوت خبره په ټولو
غريو کي خپور سو.

«له اسلامي دعوت سره مقابل او دهغه قسم قسم اشکال»

کله چې قريشو وليدل چې محمد ﷺ په هېڅ ډول هم خپله لاره اوبلنه نه پرېږدي
نو يوځل يې بيا سوچ وکړ او د اسلامي دعوت له مينځه وړلو په خاطر يې لاندي هلي
ځلي او توطيې په کار واچولې.

(۱): تکذيب، ملنډي، خداگانې، استهزاء او مسخرې، قريشو غوښتل په دې ډول
سره اوله دې لاري د مسلمانانو روحيات کمزوري، ارادې يې ماتي اود دوی دذلت
رسوايي او سپکاوی کوښښ وکړي، نو هم داوه چې په رسول الله ﷺ پوري يې ډول
ډول تورونه او تهمتونه وتړل، دهغه جناب ﷺ په شان کي يې ډيره بې ادبي
سپکوالی کړی، کله به يې ليونی باله، قرآن کریم فرمايي: **وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ**

الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ. سورة الحجرات (۶) **ترجمه:** او ويل يې (دغو کفارو محمد ﷺ ته) اې
هغه سړيه چې نازل کړل سوی دی پر هغه باندي ذکر (قرآن پند) (په زعم دمنکړينو)
بيشکه ته خوا مخواه ليونی يې کله به يې دسحر او درواغو نسبت ورته کاوه، الله
تعالی فرمايي: **وَعَجَبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ**. سورة ص آيت (۴)

ترجمه: او تعجب کوي (کفار) له دې څخه چې راغلی دی دوی ته (نبي) بيرونکی
له دوی څخه او وايي دا کافران چې دغه (بيرونکی نبي) ساحر کوډگړدی درواغنجن
دقريشو کفارو به رسول الله ﷺ ته په ډيره بده سترگه کتل، تر حد زياته کينه او
عداوت يې ورسره درلودی، تل به په دې هڅه کي و چې په سترگو کي يې خوړلی
وي **وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ**. سورة القلم آيت

(۱۵) **ترجمه:** او بيشکه نژدی و هغه کسان چې کافران سوی دي خوا مخواه وبه
ښويوي تا (وبه دي غورځوي پر زمکه) په خپلو سترگو سره هرکله چې واورېده دوی
قرآن (ستاله ژبي) او وايي دوی (دکيني له مخ) بيشکه دغه (محمد ﷺ) ليونی
دی، رسول الله ﷺ چې به کله له خپلو اصحابو سره ناست و، قريشو به له استهزاء

خځه ډکه لهجه سره ويل: دادده ملگري دي قرآن کريم فرمايي: **هَؤُلَاءِ مِنَ اللَّهِ عَلَيْهِمْ مِّنْ**

يَبِينًا **ترجمه:** آياهم دا (خواران) فضل کړی دی الله پر دوی په مينځ زموږ کي (په

هدايت سره) الله ﷻ ددې په جواب کي فرمايي: **أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ** **ترجمه:**

آيا نه دی الله ﷻ ښه عالم په شکر کوونکو (په نعمت د اسلام، بلکه دی نوځکه

تفضلا احسان پرکوی) قرآن کريم د مشرکينو دا کيفيت او حالت په گوته کوي

فرمايي

إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَرُونَ . وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ انْقَلَبُوا

فَكَهِنِينَ وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُّونَ وَمَا أَرْسَلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ . سورة المطففين .

ترجمه: بيشکه هغه کسان چې کافران سوي دي، و دوی به هغو کسانو باندې چې

ايمان يې راوړی و خندل يې او مسخرې به يې پرکولی او کله چې تير يې منکران

پر مؤمنانو باندې دوی په خپلو مينځو کي سره سترگي وهي (لپاره داستهزاء) او کله

چې وگرځي خپلو کورنوته (نو) گرځي دوی خوشحاله (خبري جوړونکي په سبب

د تمسخر او استهزاء پر مؤمنانو باندې) کله چې وبه لېدل (کفارو) دغه (مؤمنان) نو ويل به

يې په خپل مينځ کي چې بيشکه دغه (مؤمنان) خوا منخوا بې لاري دي حال دا چې نه دي ليرېدل

سوي (کافران) پر دغو (مؤمنانو) باندې ساتونکي

(۲): د نبي کريم ﷺ د ذات، شخصيت او هداياتو پر خلاف د بې اساسه شکونو او شبهاتو

راولارول او د هغه پر خلاف درواغ او دومره زيات پروپاگند په کار اچول چې عوام خلک

هيڅ ددې فرصت پيدا نه کړي چې در رسول الله ﷺ د دعوت اورسالت په اړه غور، فکر

او تامل وکړي، مشرکانو چې د قرآن کريم په هکله څه عقیده درلوده الله ﷻ هغه داسي

بيانوي .

وَقَالُوا أَطِيعُوا الْأَمْرَيْنِ الْاَوَّلَيْنِ اَلَّذِي نَتَّبِعُهَا فَيَهِنُ قُوَّتُهُ وَنَبَتُهَا فَيَكُونُ عَنَّا يَدُورًا .

ژباړه: او وايي (کفار) دا کيسې دي دلومړنيو خلکو چې ليکلي دي هغه (محمد) پر

ليکونکو نو هغه ويل کيږي په ده: **إِلَّا إِنْ أَفْتَرَاهُ وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ** **ترجمه:** مشرکينو

به داهم ويل (انما يعلمه البشر) بيشکه هم دا خبره ده چې ښوونه کوي ورته انسان در رسول

الله ﷺ په باره به يې دا اعتراض په توگه داهم ويل: **آيَةُ وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ**

وَيَشْهِي فِي الْأَسْوَاقِ **ترجمه:** او وايي (کفار) چې څه دي دغه رسول ته چې خوري دودۍ

اوگرځي په بازارونو کي (لکه نور خلگ لپاره د طلب د معاش) قرآن کریم ځای ځای
دمشکینو دې ډول پروپاگندارو تبلیغاتو اوله دښمنۍ څخه ډک اوبې اساسه انتقاد تر
ته اشاره کړی او دهغه جواب یې ویلی دی .

(۳) : د پخوانیو کیسو په بیان سره د قرآن کریم مقابله او په هم دې کیسو سره له قرآن کریم
څخه د خلگو لیري ساتل ویل کیږي ، چې نضر بن حارث یو ځل قریشو ته وویل : ای
قریشو ! قسم په خدای چې تاسي له یوې داسي پیښي سره مخامخ سوي یاست چې تراوسه
پوري مو یې هیڅ بندوبست نه دی کړی ، محمد ﷺ یو داسي ځوان ؤ چې ستاسو په مینځ
کي تر ټولو زیات منل سوي ، ریښتونی او امین شخصیت ؤ ترڅو یې په سرکي سپین ولگېدل
او دانوی دین یې درته راوړی نویاتاسي ساحرو باله خو قسم په خدای هغه ساحرنه دی
ساحران خومور لېدلي دي دوی داسي نه دي ، دامو ویل چې هغه کاهن دی ، قسم په خدای
هغه کاهن هم نه دی ، تاسو وویل چې شاعردی قسم په خدای شاعر هم نه دی ، شعر او شعر
ډولونه خومور پیژنو هغه داسي نه دي ، دامو وویل چې لیونی دی خو قسم په خدای هغه
لیونی هم نه دی ، ای قریشو ! بیدار سئ تاسي له یوې ډیري لوي پیښي سره مخ سوي یاست

وروسته نضر بن حارث خیرې ته ولاړی او هلته یې د فارس د باچاهانو لکه رستم او اسفندیار
کیسې او نقلونه یې زده کړل او بیرته راغی او کله چې به نبي کریم ﷺ په کوم مجلس کي
وعظ او تبلیغ کاوه خلگ به یې له الهي عذاب څخه بیړول ، نضر به پسې ورتلی او ویل به
یې : قسم په خدای محمد ﷺ تر ما ښامه غوره خبري کولای سي او شروع به یې وکړه
خلگو ته به یې درستم او اسفندیار کیسې اورولی بیابه یې ویل : د محمد ﷺ خبري
زما تر خبرو په څه غوره او ښې دي ، له حضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت کی رانقل سوي
دي چې نضر بن حارث یو شمیر ډمي په پیسو اخیستي وی ، کله چې به خبر سو چې فلانی
سړی د نبي کریم ﷺ خواته میلان پیدا کړی دی نویوه ډمه به یې ورپسې کړه ډمي به
نوموړي سړي ته خوراک ، څښاک برابر وه ، سندرې به یې ورته ویلې ترڅو به یې له اسلام
سره دنوموړي اړیکي وشلولی ، الله ﷻ په دې اړه فرمایي : **وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ**

بُيُضٌ عَن سَبِيلِ اللَّهِ ترجمه : ځيني خلگ داسي هم دي چې بیهوده او لهو خبري اخلي ترڅو
د الله له لاري څخه خلگ ورباندي بې لاري کړي . (۴) : قریشو د سازش او توطیې لاره هم
نیولی وه ، غوښتل یې دیوې داسي سودا بازي په نتیجه کي اسلام او جاهلیت سره ګډ کړي

پیشنهاد یې وکړی چې له څه څخه به موږ تیر سو او له یو څه څخه به محمد ﷺ تیر سي قرآن کریم دې ته اشاره کوي او فرمایي: **وَدُّوا لَوْ كُنْهُمْ فَيَذَرُوهُنَّ** **ترجمه:** خوښوي دوی چې که ته نرمي کوی (له دوی سره) نودوی به هم نرمي کوي (ستاسره) دابن جریر او طبراني یو روایت دی چې وایي، مشرکینو نبي کریم ﷺ ته وړاندیز وکړی چې یو کال ته زموږ د خدایانو عبادت وکړه او یو کال به موږ ستاد خدای عبادت وکړو، "خود عبد بن حمید روایت وایي چې دوی رسول الله ﷺ ته وویل که ته زموږ خدایان منی نو موږ به ستا درب عبادت وکړو، ابن اسحاق وایي: یو وخت رسول الله ﷺ پر کعبه شریفه طواف کاوه چې د قریشو مشران لکه الاسود بن عبد المطلب بن اسد بن عبد العزی، ولید بن مغیره او امیه بن خلف او عاص بن وائل السهمي ورته راغلل او ورته وی ویل: راحه ته زموږ د خدایانو عبادت کوه او موږ به ستاد خدای عبادت کوو، په دې ډول به عبادت سره شریک کړو، که چیري ستا معبود زموږ تر معبودانو غوره وي نو موږ به هم څه فائده کړی وي او که زموږ معبودان ستا تر معبودو غوره وي نو بیا به تاهم څه گټه کړی وي، ددوی د پیشنهاد الله رد کړی او سورة الکافرون یې نازل کړی. **قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ** **ترجمه:** ووايه (ای محمده ﷺ چې) ای کافرانو! نه کوم زه عبادت دهغه شي چې تاسي یې عبادت کوی، په دې ترتیب سره الله ﷻ د دوی د سازش هم له خاورو سره خاوري کړی او په ډاگه سره یې اعلان وکړی چې د مشرکینو لاره له اسلام څخه بیله او جلاده، په دې هکله دروایتونو له اختلافه دا څرگندیږي چې کېدای سي مشرکینو څو ځلې ددې سازش کوښښونه کړي وي.

«پر مسلمانانو د قریشو ظالمانه حالات»

د نبوت د څلورم کال په لومړیو کې قریشو د اسلامي دعوت د مخنیوي په خاطر پورته یادي سوي لاري چاري یوه په بلې پسې په کار واچولې، څو میاشتي هم داسي تیري سوی کله چې پوه سول چې نوډا هلي ځلي ناکامه دي او نه سي کولای په دې سره د اسلامي دعوت مخه ونیسي نو یو ځل بیا سره راټول سول او یوه پنځه ویشت کسيزه گومیتې یې جوړه کړه مشر یې ابولهب و د کومتې غړو له ډیر غور او فکر وروسته فیصله وکړه چې نو باید د محمد ﷺ اسلام او اصحابو کرامو پر خلاف له زور زیاتي، وحشت او تیري څخه کار واخیستل سي.

دوی دافیسله وکړه اوفیصلې دپلې کولو لپاره یې مټي راوغښتل دوی په آساني سره کولای سوای پراصحابو خصوصاً پربې وسه کسانو هر ډول ظلم اوزیاتې وکړي خود رسول الله ﷺ په هکله هرچا د اجرات نه سوای کولای ځکه هغه دداسي عظیم شخصیت درلودنکی ؤ چې له دوستانو وړاندي دښمنانو ورته دقدر او احترام په سترگه کتل اودهغه په وړاندي یوازي هغه کسانو یې بې ادبي او گستاخي کولای سوای چې له عقل او حیاه بالکل خلاص ؤ اوددې ترڅنګ محمد ﷺ دابو طالب غوندي مهم سړی له تائید اوملاتر څخه هم پرځمن ؤ، هغه ابو طالب چې دمکې سر او د خلکو په مینځ کي دقدر اومنزلت څښتن ؤ، چا د اجرات نه سوای کولای چې دهغه تړون مات کړي اودده پرکورنۍ تجاوز وکړي، دې وضعي قریش څه اندیښمن کړی ؤ او جرأت یې ورڅخه سلب کړی ؤ خو کله چې د دوی زعامت اوددین په نامه تر لاسه سوي مشري دنوي اسلامي دعوت تر تهدید لاندې راغله نور نولکه لیونیان راپورته سول اود رسول الله ﷺ پر خلاف یې هم ظلمونه اوتیری شروع کړل، په دې کار کي ابولهب تر هرچا مخکي ؤ، وموکتل چې د بني هاشم په غونډه اود صفایر غونډۍ یې له رسول الله ﷺ سره څه وکړل، ځیني روایتونه وایي چې د صفایر غونډۍ وروسته له هغه چې رسول الله ﷺ خپله بلنه واوړوله نو ابولهب یوه تپه راواخیسته او غوښتل یې رسول الله ﷺ په وولي "تربعت مخکي دابولهب زامنو عتبہ او عتبیه در رسول الله ﷺ له لوبو (رقبې) او أم کلثوم (رضی الله عنہا) سره ودونه کړي ؤ خو تربعت وروسته ابولهب خپل زامن دې ته راوستل چې در رسول الله ﷺ لوبو ته طلاق ورکړي هغه وخت در رسول الله ﷺ دویم زوی عبد الله (رضی الله عنہ) وفات سو، ابولهب له ډیري خوشحالی منډي کړی او خپلو ملگرو ته یې زیری ورکاوه چې محمد ﷺ ابتر (میراث) سو. ۱۰

لکه مخکي موچې وویل ابولهب به د حج په دوران اویازارنو کي په نبی کریم ﷺ پسې راوان ؤ طارق بن عبد الله محاری وایي: ابولهب نه یوازي دا چې در رسول الله ﷺ خبري به یې تکذیب گڼلې بلکه هغه جناب به یې په ډبرو هم ویشتی اود بشریت د عظیم لارښود مبارکي پوندي به یې په وینورنگولی. ۱۱

دابولهب ښځه (ام جمیل اروی بنت حرب بن امیه) چې دابوسفیان خور وه، نوموړي هم له رسول الله ﷺ سره دابولهب په څیر دښمني او کینه درلوده، اغزي به یې راټولول اودشپې

۱۰ نقل الرویه من الترمذي.

۱۱ فی ظلال القرآن ۲۸۲/۳۰ / تفهیم القرآن ۶/۲۲۲.

۱۲ تفهیم القرآن ۶/۲۹۰.

۱۳ جامع الترمذي.

له مخي به يې د نبي کریم ﷺ په دروازه اولارو کي ورته شیندل، نوموړي ډیر خرابه ژبه درلوده، د الله تعالی در رسول الله ﷺ په شان کي يې ډیر گستاخي او بې شرمي کوله، تورونه او تهمتونه به يې پسې تړل، فتنې او فسادونه به يې جوړول او هم دا وجه ده چې قرآن کریم (حمالة الحطب) وايي.

اروی چې کله واورېدل چې قرآن کریم ددې او دمیره يې (ابولهب) غندنه کړی ده نو په داسي حال کي جومات (مسجد الحرام) ته راغله چې په مټو کي يې هم ډبري ورسره وی، رسول الله ﷺ او ابوبکر صدیق ؓ د کعبې شریفې خواته ناست و، کله چې ورژدې سوه نو الله ﷻ يې پر سترگو پرده واچوله او نبي کریم ﷺ يې نه لېدی، ابوبکر ؓ ته يې وویل: ملگري دي چيري دي؟ خبره سوی يم چې هغه زما بدي بيان کړی ده، قسم په خدای که مي وليدی نو په دې ډبرو به يې پر داخوله وولم، کوره زه يوه شاعره يم، بيایي داسي وویل:

مذمما عصينا وامره ودينه قلينا

ژباړه: موږ د مذمم (په بدو يادسوي) نافرمايي کی دهغه مونه ده منلی او دهغه دين مو د نفرت او حقارت له مخ پرېښووي، دا خبره يې ورته وکړه او ووتله، وروسته ابو بکر صدیق ؓ وویل يا رسول الله ﷺ آیا هغې ته ونه ليدلی؟ رسول الله ﷺ وفرمايل: نه زه يې نه ليدم ځکه الله ﷻ دهغې پر سترگو پرده واچوله، ابوبکر بزار دا کيسه را نقلوي او وايي کله چې اروی راغله ابوبکر ؓ ته يې وویل: ستا ملگری زموږ هجوه (بدي) ويلي ده، ابوبکر ؓ جواب ور نه کړی، نه قسم په الله هغه شعر نه وايي، ام جميل ورته وویل ته مصدق يې ابولهب سره ددې چې د نبي کریم ﷺ اکاهم و او همسايه هم، خوييا يې هم دا ټول ظلمونه ترسره کول، د ابولهب کور د نبي کریم ﷺ له کوره سره بالکل موبښتی او خواپه خوا و نوموړي به لکه دنورو مشرکينو په خير رسول الله ﷺ ته په خپل کور کي هم ضرر او اذيت رساوه.

ابن اسحاق وايي در رسول الله ﷺ دهمسايگانوله جملې څخه ابولهب، حکم بن ابی العاص بن اميه، عقبه بن ابی معيط، عدی بن حمراء الثقفي او ابن الاصدا الهذني دومره خبيث و چې رسول الله ﷺ ته به يې په خپل کور کي هم ضرر رساوه، اوله دې جملې څخه يوازي

^{۱۰۸} اکثر مشرکينو به سيد البشر ﷺ دمذمم په نامه باندي يادوي دمذمم معنی محمد دمعنی سره زيات مخالفت لري.

حکم بن ابی العاص په اسلام مشرف سوی او نور ټول مشرکان مړه سوي دي، ددوی دا دیت رسولو یوه طریقه دا وه چې کله به نبي کریم ﷺ لمونځ کاوه نو له دوی څخه به کوم یوه دمیري پریوان (لري) ورباندي وغورځوی او یابه چې کله نبي کریم ﷺ دیگ باندي کړی و نو دوی به لری راواخیستی اود دیگ پرسره یې وروغورځاوی، بالاخره نبي کریم ﷺ مجبور سو چې یوه پنا جوړه کړي ترڅو دلمانځه په وخت کي ددوی له شره په امن وي او کله چې به نوموړو مشرکینو لري ورباندي وغورځوی نو دالله رسول الله ﷺ به په یوه لرگي سره هغه رااخیستی اودهغه سړی دروازې ته به ورتلی او ورته ویل به یې اې بني عبدمناف! دا څرنگه همسایتيوب دی؟ او ییابه یې هغه لری ليري وروغورځوی.

عقبه بن ابی معیط په دې خباثت نور هم وړاندي تللی و، بخاری شریفی د عبدالله ابن مسعود رضی الله عنه څخه روایت کوي، یوحمل نبي کریم ﷺ دکعبې شریفی خواته لمونځ کوی، ابوجهل اوډله یې نامست وه، کوم یوه یې وویل: څوک به د بني فلان دا وښ لری او کولمې راوړي او کله چې محمد ﷺ پرسجده سي نو هغه لری به یې پرشا ورکښیږدی په دې وخت کي تر ټولو بد بخته او خبیث سړي (عقبه بن ابی معیط) ولاړ سو هغه شیان یې راوړل، کله چې نبي کریم ﷺ سرپر سجده کښووی هغه شیان یې ورباندي واچول، ابن مسعود رضی الله عنه وایي ما ورته کتل خو هیڅ مي په وسه پوره نه وه، ابوجهل اوډلي یې خندل، له ډيري خوشحالی او غرور څخه یو پر بل ورکېدل، یوې اوبلي خواته او بښتل، نبي کریم ﷺ هم داسي سرپر سجده پروت و ترڅو فاطمه رضی الله عنها راغله او هغه شیان یې ورڅخه اېسته کړل، رسول اکرم ﷺ سرراپورته کړی اودرې ځله یې وویل: (اللهم علیک بقریش) **ترجمه:** اې خدایه! ته د قریشو چاره وروکړی، پر مشرکینو هم د نبي کریم ﷺ دادعا اثر وکړی او ډیره سخته ورباندي تمامه سوه ځکه دوی داسي باور درلودی چې دلته دعا گاني قبلېږي رسول الله ﷺ بیا وفرمایل: اې خدایه! ته دا بوجهل، عتبه بن ربیع، شیبه بن ربیع، ولید بن عتبه، امیه بن خلف او عقبه بن ابی معیط چاره وروکړی، ابن مسعود رضی الله عنه وایي چې اووم نوم یې هم یاد کړه خو هغه زما څخه هیردی، ابن مسعود رضی الله عنه بیا وایي: قسم په خدای ﷻ دا ټول کسان کوم چې رسول الله ﷺ یې نومونه واخیستل دبدر په ورځ ما ولیدل چې دوی ټوله مړه او مردار پراته او په کنده کي لوېدلي و.

امیه بن خلف به چې کله رسول الله ﷺ وليدی نواسته زه به يې ورپورې کوله، اشارې به يې کولې، دده په باره الله جل و علاه دا آیت نازل کړې: **وَيُلِكُ لِكُلِّ هَمَزَةٍ لَمَزَةٌ** [سورة همد] ابن هشام وايي: همزه هغه سړي ته ويل کېږي چې په ښکاره سره بل سړي ښکني، په پسخندونو او اشارو سره ملنډي ورباندي وهي او (لمزه) هغه ته وايي چې په پټه سره دخلگو بد وايي او اذيت ورسوي.^{۱۱۰}

دامیه ورور ابی بن خلف د عقبه بن ابی معیط ډیر نژدې ملگری و، یو ځل عقبه د رسول الله ﷺ په حضور کې کښینستی او څه خبرې يې ورڅخه واورېدی، خو کله چې ابی بن خلف په خبرسو نو عقبه يې ډیر بې زړه وباله، زیات يې تهديد کړی، هغه خبیث هم هم داسې وکړل اوده خپله یعني ابی بن خلف یو وروست سوی هډوکی راواخیستی میده يې کړی او د رسول الله ﷺ پر خوا يې ورپو کړی.^{۱۱۱}

اخنس بن شریق الثقفي به هم رسول الله ﷺ ته زیات تکلیف او اذیت رساوه، قرآن کریم نوموړي ته اشاره کوي او فرمایي:

وَلَا تُطْعَمُ كُلَّ حَلَاٍ مَّهِينٍ . هَكَذَا مَشَاءُ بَنِيهِمْ مَنَاعٌ لِلْخَيْرِ مُعْطَى أَيْمِهِمْ عَثَلٌ بَعْدَ ذَلِكَ زَيْجِمُ . سورة القلم.

ترجمه: نوته خبره مه منه دهر ډیر قسم خورونکي سپک عیب ویونکي تلونکي په چغلی سره، منع کوونکي د خیر، له حده تیرېدونکي (په ظلم کي) ډیر گناهکار بدخوی سخت ویونکي، وروسته له دې ټولو عیبو حرام زاده، ابو جهل به کله ناکله د رسول الله ﷺ په حضور کي حاضرېدی او قرآن کریم به يې ورڅخه اورېدی خوايمان به يې نه پر راوړی، نه به يې اطاعت کاوه او نه به يې په زړه کي خوف او بیره پیدا کېدل بلکه رسول الله ﷺ ته به يې هر ډول زیان او تکلیف رساوه، خلک به يې د خدای له دین څخه منع کول او بیا به يې په خپل دې باطل او ناروا عمل فخر او ویاړ هم کاوه، قرآن کریم دده (ابو جهل) په اړه فرمایي: **فَلَا صَدَقَ وَلَا أَصَلَى** . سورة القیامه **ترجمه:** بیا يې یقین ونه کی (پر مؤمن باندي) او نه يې لمونځ وکی.

ابو جهل به تل ددې کوښښ کاوه چې رسول الله ﷺ له لمانځه څخه منع کړي، یوه ورځ يې رسول الله ﷺ وليدی چې له مقام ابراهیم سره پر لمانځه ولاړ دی نو ورته وی ویل: ای محمد ﷺ! آیاماته له دې کاره نه يې منع کړی له دې سره اخطارونه او تهديدونه هم

^{۱۱۰} صحیح البخاری کتاب الوضوء باب اذا لقی علی المصلی قدر او وجیفة ۱/ ۳۷.

^{۱۱۱} ابن هشام ۱/ ۳۶۱، ۳۶۲.

شروع کړل رسول الله ﷺ هم ورباندي په غوصه سواو کلک جواب يې ورکړی، نوډه ورته وويل: اي محمد ﷺ! په څه مي بيړوی؟ په دې منطقه کي هيڅوک هم ترمازيات زوړ اوزواک نه لري په دې پسې الله ﷻ دا آيت رانازل کي: **لَمَّا يَلِدُ نَادِيَهُ** ۱۷ سورة العلق تر جمده نور اودي بولي اهل دمجلس خپل.

په بل روايت کي راځي چې رسول الله ﷺ ابو جهل ترغاړه راوښوی او ښراوه يې او ورته فرمايل يې: **أَوَّلَى لَكَ فَأَوَّلَى ثُمَّ أَوَّلَى لَكَ فَأَوَّلَى** سورة القيامة تر جمده: ورده تاته (اي کافر انسانه هغه شی چې بديې بولي سختي دمرگ، نوورده) هغه شی چې يې بولي چې سختي دقبرده (بياورده) تالره هغه شی چې بديې بولي (چې قيامت دورځي سختي ده) نوورده (تالره هغه شی چې بديې بولي چې همېشه عذاب دی ستا په دوښه کي) دلته دالله ﷻ دښمن (ابو جهل) ورته وويل: اي محمده ﷺ! آياته ماييړوی؟ قسم په خداي چې ته اوستارب زما هيڅ هم نه سي کولای، زه ددې سيمي تر ټولو غوره او عزيز او سيد ونکي يه.

په هر ترتيب ابو جهل له خپل رذالت او خباثت څخه لاس وانه خيستی، مسلم شريف له حضرت ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت کوي وايي ابو جهل يو ځل دقریشو سردارانوته وويل آيا محمد ﷺ ستاسي په وړاندي خپل مخ پر خاوره ايږدي؟ دوی ورته وويل هو، نوډه وويل: په لات او عزی قسم يادوم که ما هغه په داسي حال (سجده) کي وليدی نو پرغاړه به يې قدم کښيږدم او مخ به يې په خاوره ولېم، بيا وروسته کله چې ابو جهل وليدل رسول الله ﷺ لمونځ ادا کوی هغه ور روان سواو غوښتل يې چې پر مبارکه غاړه يې پل ورکښيږدي خو خلگو کتل چې بيرته پرشار روان دی اولاسونه يې داسي مخ ته نيولی چې ته به وايی له څه شي څخه دځان دفاع کوي، خلگو ورته وويل: ابو الحکمه! څه خبره ده؟ ده وويل: زما او محمد ﷺ تر مينځ دا وړيوه کنده ده هغه هولناک اواز دي رسول الله ﷺ فرمايي که چيري ابو جهل ماته راتړدی سوی وای نو ملائکه به ټوټه ټوټه کړی وای، دا هغه ظلمونه و چې درسول الله ﷺ په حق کي ترسره کېدل، هغه رسول الله ﷺ چې دټولو په وړاندي عزيز او قدرمن و او دابو طالب چې دمکي ډير محترم او مخور شخصيت و تايد او ملاتړ هم ورسره و، نو ويلای سو هغه ظلمونه چې مشرکانو پر نورو اصحابو کرامو خصوصا پر هغه بې کسه او بې وزله کسانو باندې راوستلي و له دې څخه څو چنده سخت او دردوونکي و.

دهري قبيلې مشرکانو به دخپلي قبيلې مسلمان غړي په ډول ډول عذابونو تعذيبول، او که
 شوک داسي مسلمان پيدا سو چې دلته به يې خپل خپلوان نه درلودل بې کسه او بې وطنه به
 و نو د قريشو سردارانو به داسي ظلمونه ورباندي کول چې وجدان يې له ياده شرميري .
 ابو جهل چې به خبر سو فلانی سړی مسلمان سوی دی نو که هغه به دمقام او شرف څښتن و د
 تهديد او اخطار لاره به يې ورسره نيوله او په دې به يې بيروي که له اسلام څخه وانه وړي
 نو د ځاني او مالي زيان انتظار باسه او که به دانوی مسلمان کمزوری او بې وسه و نو بيا به يې
 تر مټ وکه لاندي نیوی او واهه به يې او دوهلو ته کولو دلاري به يې دهغه د بې لاری او
 ارتداد کو شسونه کول^{۱۱۰}، او هم داراز نور خلک به يې هم دهغه پر خلاف راپورته کول .
 د حضرت عثمان بن عفان رضي الله عنه اکا به هغه دخرم او په پزکي ونغښتی او بيا به يې له لاندي څخه
 دويه ورپسې لگوله دودونه يې ورته جوړول^{۱۱۷}

دمصعب بن عمير رضي الله عنه مور چې کله دخپل زوی د اسلام راوړلو څخه خبريږي نو خپل هغه
 نازولي زوی او نعمتونو کي پټ زوی له کوره شري ، دومره لوږه او تنده ورباندي راوولي
 چې هغه نرم او نازک پوست او څرمن يې لکه دمار د پوستکي په رقم زېږ او کلک شي^{۱۱۰} .
 بلال بن رباح رضي الله عنه چې داميه بن خلف الجمحي غلام و کله چې په اسلام مشرف سو نو اميه
 بن خلف دهغه په غاړه کي رسی و اچوله او هلکانوته به يې په لاس ورکاوه چې دمکې په
 غرونو کي يې تاو راتاؤ کړی رسی به يې په غاړه کي وه ، اميه به په ډير سختی سره
 راکشاوی او په لرگي به يې واهه لمرته به يې کښينوی ، سخته لوږه به يې ورباندي راوستله
 او په سره غرمه کي به يې په سرو شگوکي پرې ايستی او پرسينه به يې لويه ډبره
 ورکښينول او ورته ويل به يې ، قسم په الله ﷻ چې هم داسي به پروت يې ترڅو يا و مزی
 او بيا پر محمد ﷺ باندي کافر سي اودلات او عزلی عبادت وکړی خو بلال رضي الله عنه به په هم دې
 سخت حالت کي ويل : احد ، احد (الله يودی الله يودی) ترڅو يوه ورځ ابو بکر صديق رضي الله عنه
 تيریدی او بلال رضي الله عنه يې په دې حالت کي وليدی نو يې هغه واخست ازاد يه
 کړ دا خستلو قيمت يه په يوروايت کي راغلی دی چي د سپينو زرو په اوو يا پنځو او آقوي غني

^{۱۱۰} ابن هشام ۱/ ۳۲۰ .

^{۱۱۷} رحمة للعالمين ۱/ ۵۷ .

^{۱۱۸} رحمة للعالمين ۱/ ۵۸ - تلقيح فهوم اهل الارض ۶۰ .

دوه سوه اتيا درهم چې يوه كيلو زيات سپين زر کيږي اودوه سوه درهمه (۷۳۵) گرامه
سپين زر کيږي ورڅخه زانيوی او آزاديې کړي.

د عمار بن ياسر ؓ دمور او پلار سره د ابو جهل ظلم

عمار بن ياسر ؓ چې د بني مخزوم غلام ؤ مور او پلار چې يې کله ايمان راوړی نو مشرکانو
خصوصاً ابو جهل به دوی په ټکنده غرمه کې له کوره ايستل او پرسرو شوگو به يې تعذيبول.
يوه ورځ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: صبر آل ياسر فان موعدکم الجنة اي دياسر اولادې
صبر کوئ ستاسي ځای جنت دی، ياسر دهمدې تعذيبو نو په نتيجه کې شهيد شو، سميد
صبر کوئ (د عمار ؓ مور) هم د ابو جهل دنيزې په گوزار چې ددې په فرج کې هغه گذاروي
شهيد سوه په دې ترتيب سره نوموړی د اسلام لومړنی شهيد بلل کيږي، پر عمار يې
تکليفونه او عذابونه نور هم زيات کړل، کله به يې سره لمر ته ودراره او کله به يې پرسينه
سړې ډبرې وراېښوولی او کله به يې په اوبو کې اچاوه ورته ويل به يې تر هغودي نه
پرېږدو ترڅو محمد ﷺ ته بد ونه وايي او يادا چې ووايي: لات او عزى غوره
دي، عمار ؓ مجبور سو چې داور سره ومني خو وروسته په ژړا د رسول الله ﷺ
حضور ته راغی او عذرونه يې ورته وړاندي کول، الله ﷻ د آيت رانازل کړ: ۱۲۰ مَنْ

كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ اِيْمَانِهٖ اِلَّا مَنْ اٰكْرَهٗ وَقَلْبُهٗ مُطْمَئِنٌّ بِاِلْيَمٰنٍ ترجمه: هر څوک چې کافر سو پر الله
وروسته له ايمان راوړلو دده (نو د الله غضب دی پر) مگر هغه څوک چې زور پر وکړل
سو (او مجبورايي دا کلمه وويله) حال دا چې زړه دده آرام نيوونکی دی په ايمان سره

ابو فکهيه چې (افلح) يې نوم دی د بني عبدالدار غلام ؤ، هغه به يې په پښه په رسۍ
وتړی او يابه يې پر مخکې را کشاوه. ۱۲۱

جناب بن الارت چې د انمار بنت سباع الخزاعية غلام ؤ، مشرکينو هغه هم په ډول ډول
رېږنو رېږولی دی، د سرتروينستانوبه يې ونيوی او کشوی به يې، ورمير به يې ور

^{۱۲۰} رحمة للعالمين ۵۷/۱ - تلقيح الفهوم ص ۶۱، ابن هشام ۳۱۷/۱.

^{۱۲۱} ابن هشام ۳۱۹/۱ - ۳۲۰ - فقه السيرة للمحمد الغزالي ص ۸۲ / همدارنگه عوفی هم له ابن عباس ؓ څخه د دې يوه حصه
روایت کړي ده د شيخ عبد الله مختصر السيرة ص ۵۳ مطالعه کړئ.

^{۱۲۱} رحمة للعالمين ۵۷/۱ - من اعجاز التنزيل ص ۵۳.

وييچي اوديرخله به يي پرسرو سگرو تو برې اېستلی و اودلوړي خوابه يي ډبري ورباندي اېښي وی چې راپورته نه سي. ۱۲۲

زنيړه، نهديه اولوريي، ام عبيس هغه مينځي وی چې اسلام يي راوړی و اوداسلام په خاطر يي د مشرکينو له خوا ډير زيات تکلفونه اورېونه گاللي دي، د بني عذي قبيلې مؤمل کورنۍ يوې مينځي اسلام راوړی نو حضرت عمر رضي الله عنه چې هغه وخت مشرک و هغه مينځه يي دومره ووهله خوچي ستړی سو او وی ويل: که ستړی سوی نه وای نو ووهله مي پسې. ۱۲۳

ابوبکر صديق رضي الله عنه دغه مينځي رانيولی او آزادي يي کړی، لکه څرنگه چې بلال رضي الله عنه او عامر بن فهيره رضي الله عنه آزاد کړي و. ۱۲۴

مشرکينو به ځيني اصحاب دا وښ يا غوايي په څرمنه کي نغبتل اوبيا به يي سره لمر ته غورځول، ځينو نورو ته به يي دا وسپنې زغري ورواغوستی او پرسرو ډبرو به يي پرېستل. ۱۲۵

هغه کسان چې د الله ج په لار کي رېږدلي او ځورېدلي ډيري، خوپه لنډه توگه دا ويلای سو هر چا به چې ايمان راوړی او مشرکان به په خبرسول نو هغه به يي آرامي ته نه پرېښووی او ډير غذا بونه به يي ورباندي راوستل.

«د دعوت مرکز دارالارقم»

د مشرکينو ددې شکنجو او فشارونو په مقابل کي د حکمت تقاضا او غوښتنه دا وه چې رسول الله ﷺ خپلو اصحابو ته هدايت ورکړی چې خپل اسلام پټ وساتي او همدا راز له دوی سره خپل لیده کاته هم پټ وساتي، ځکه که چيري په ښکاره ډول سره راټول سي نو مشرکان به کله هم ددې اجازه ور نه کړي او پرې به يي نه ږدي چې د الله ج خپل اصحاب وروزي، د الله ج کتاب او حکمت ور زده کړي او داهم کېداسوای چې د ښکاره غونډي د دواړو ډلو تر مينځ تصادم او ټکر سبب سوی وای، لکه څرنگه چې د نبوت په څلورم کار هم داسي يوه پيښه و سوه پيښه داسي وه

۱۲۲ نفسی المصدر ۵۷/۱ تلقيع فہرم الارض ۶۰.

۱۲۳ رجمۃ للعالمين ۵۷/۱ - ابن هشام ۳۱۹/۱.

۱۲۴ ابن هشام ۳۱۸/۱.

۱۲۵ رجمۃ للعالمين ۵۸/۱.

چې صحابه کرام په يوه پسته مخکې سره راټولېدل او هم دلته به يې په پټه لمونځونه کول، يوه ورځ مشرکينو وليدل نو بد زد يې ورته وويل اوبالاخړه يې ترمينځ شخړه ونيسته سعد بن ابي وقاص رضي الله عنه يوسړی وواهه اوويني پرراماتي سوی او داپه اسلامي تاريخ کي لومړی پيښه وه چې وينی په کښي وبهیدی. ۱۱۰

خرگنده ده که چيري دغه ډول ټکرونه په پرلپسې او مکرر ډول پيښې سوي وای نو دا به حتما د مسلمانانو دور کېدو او تباهی سبب سوی وای، نو د حکمت غوښتنه دا وه چې صحابه خپل اسلام، عبادت، دعوت، او غونډې پټې وساتي، خورسول الله ﷺ په خپل عبادت په ډاگه ترسره کاوه او خپل دعوت به يې هم په ښکاره توگه مشرکينو ته اعلانوی خوله اصحابو سره به يې لیده کاته په پټه وه او داهم د اسلام او مسلمانانو د مصحلت په خاطر او څرنگه چې دارقم بن الارقم المخزومي کور د صفا پر غونډی او د مشرکينو له نظر څخه گوښه پروت و نو رسول الله ﷺ هم دغه حای د مسلمانانو سره د غونډو لپاره مناسب وبللی او د نبوت له پنځم کال څخه يې هم داکور دخپل دعوت مرکز وټاکی. ۱۱۷

«د ظلمونو د زیادت په وجه حبشي ته لومړی هجرت»

پر مسلمانانو باندي د مشرکينو ظلمونه د نبوت دخلورم کال په منځی او یا آخرنی برخه کي پیل سو، دغه ظلمونه په لومړي سرکي لږ خو ورځ په ورځ مخ پر زیاتیدو و ترڅو چې د پنځم کال په نیمايي کي خپل اوج ته ورسیدل او مسلمانان دومره په تنگ سول چې نوريې په مکه کي اوسېدل گران سواوپه دې فکر کي و چې له دې عذاب څخه څه ډول ځانونه خلاص کړي، په هم دې سختو شپو اوروځو کي سورة کهف رانازل سو، دې سورة د مشرکينو هغه پوښتنې جواب کړی چې له رسول الله ﷺ څخه يې کړي وی، خوددې ترڅنگ دې سورة درې داسي کيسې هم بيان کړی چې په هريوه کي د مسلمانانو لپاره ښکاره هدايات او لارښوونې وی، د اصحاب الکهف کيسه داپه گوته کوي چې کله مسلمانان د دين له پلوه له خطر سره مخ سي نو بايد پرالله تعالی باندي په توکل سره دکفر او ظلم له مرکز څخه دامن حای ته هجرت

و کړي، الله تعالى فرمايي: وَإِذْ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يُغْبُورُونَ إِلَّا اللَّهُ فَأُوْءَالِي الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَهْتِكْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مَرْفَقًا. سورة الكهف آيت (۱۶) **ترجمه:** او كله چې پر څنگ
سوی تاسي له دغو مشرکانو او له هغه (بتانو) چې عبادت یې کوی دوی بې له الله،
نوحای ونیسئ هغه غارته (اوپه کښي دیره سی) خپور به کړي تاسي ته رب ستاسي
ته له رحمته خپل اوتیار به کړي تاسي ته له کار ستاسي اسباب دگزران (خوشحالي)
د حضرت خضر عليه السلام او موسی عليه السلام کیسه دانبيی چې د حالاتو او واقعاتو نتیجه او
پای تل داسي نه وي لکه څرنگه چې په ظاهره معلومېږي، بلکه ډیر ځله داسي کیږي
چې د پېښو او حالاتو نتیجه د ظاهري شکل بالکل مخالفه او برعکس وي او دادې ته
اشاره کوی چې داد مسلمانانو او مشرکینو تر مینځ پیل سوی جگړه په بالکل
داوسني ظاهري بني پر خلاف وي، په دې معنی چې هم دامشركين او ظالمان به چې
اوس یې د مسلمانانو پر خلاف جگړه پیل کي، که چیري اسلام رانه وړي حتما به
دهمدې مظلومو مسلمانانو په وړاندي له ماتي اوسوايي سره مخامخ کیږي.

د ذی القرنین کیسه دا ثابتوي چې مخکه د الله تعالى ده، هرچاته چې وغواړي هم هغه
ته یې په میراث ورکوي او همدا راز په گوته کوي چې بری او نیکبختي په ایمان کي
ده نه په کفر کي اوبله دا چې الله تعالى همېشه دخپلو مظلومو بندگانو اود زماڼي
د یاجوج اوماجوج له شرڅخه د دوی د نجات لپاره خپل ځیني بندگان رالیري اودا هم
نښی چې دمخکي دواکداري تر ټولو مستحق خلک د الله تعالى صالح بندگان دي.

په دې پسې بیاد (الزمر) سورة رانازل سو داسورة دهجرت پلوته اشاره کوي او
دا علانوي چې د الله تعالى مخکه ډیره پراخه ده، قرآن کریم فرمايي:

لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ۝۱۰ الزمر

ترجمه: سته هغو کسانو ته چې نیکي یې کړی ده په دغه دنیا کي (په طاعت سره)
نیکي (په آخرت کي چې جنت اورضوان دی) او مخکه د الله جل جلاله پراخه ده، بېشکه هم
دا خبره ده پوره ورکول سي صابرانوته اجر (ثواب) د دوی بې حساب.

رسول الله صلی الله علیه و آله خبرو چې د حبشې باچا اصحمة النجاشي یو عادل سړی دی اودده په
باچهي کي ظلم اوزیاتوب نسته، نویي مسلمانانو ته امر وکړ چې حبشې ته هجرت

و کړي، په ترتيب سره د نبوت په پټنځ کال درجب په مياشت کي د اصحابو لومړنی ډله چې دولس نارینه او څلور ښځي په کي وی د عثمان بن عفان رضي الله عنه تر مشرۍ لاندې حبشې ته هجرت وکړ، له عثمان رضي الله عنه سره دده بي بي او در رسول الله صلي الله عليه وسلم لور حضرت رقيه رضي الله عنها هم ملگری وه، رسول الله صلي الله عليه وسلم د دوی دواړو په هکله فرمايي:

انهما أول بيت هاجر في سبيل الله بعد ابراهيم ولوط عليهما السلام. ۱۲۸

يعني تر ابراهيم او لوط عليهما السلام وروسته دوی دواړه (عثمان رضي الله عنه او رقيه رضي الله عنها) هغه لومړنۍ کورنۍ ده چې د الله ج په لاره کي هجرت کوي نوموړي مهاجرين د دې په خاطر چې قریش په خبرنه سي د شپې په تياره کي په پټه سره له مکې څخه ووتل او د الشعيبه نومي بندرگاه په لور ولاړل، هلته خدای ج د دوی تجارتی کښتۍ ورته برابري کړی او حبشې ته يې يووړل، قریش چې په خبرسول وړيسې ووتل خو کله چې بندرته ورسېدل دوی مخکي لاپه خیر او سلامتيا سره تللي و، په دې ډول سره نوموړي مسلمانان حبشې ته ولاړل او هلته يې دامن ژوند پیل کړ. ۱۲۹.

دهمدې کال دروژې په مياشت کي رسول الله صلي الله عليه وسلم حرم ته ولاړی چيري چې د قریشو زيات شمير مشران اولويان موجود وه، رسول الله صلي الله عليه وسلم ولاړ سو او په ناڅاپه توگه يې دا (النجم) سورة تلاوت کړی، په داسي حال کي چې کفارو مخکي تردې د الله تعالی کلام نه و اورېدلی، ځکه د دوی اسلوب اولاره داسي وه چې قرآن کریم ته به يې غوږ نه نیوی او يو بل ته به يې توصيه کوله چې د الله تعالی کلام وانه وری، قرآن کریم د دوی دې کارته اشاره کوي او فرمايي:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا هَذَا الْقُرْآنَ وَالْغَوْا فِيهِ

لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ. ۳. سورة فصلت **ترجمه:** او وايي هغه کسان چې کافران سوي دي (په وخت د قرأت) (قرآن) چې مه اورئ دغه قرآن (چې محمد يې وايي) او شرو ماشور واچوي (په وخت د ويلود) ده کي ښايي چې تاسي غالب سی (پرې اوله تبليغه يې ساکت کړی) خو کله چې رسول الله صلي الله عليه وسلم د قرآن کریم دا تلاوت ورته پیل کړی او د الله ج هغه اوچت ښکلی او عظيم کلام يې ورته واوراوه چې انساني ذهن او ژبه يې له بيان څخه عاجز دی نو د مشرکينو حالت يو ځل بدل سو، پخواني وصيتونه يې هير کړل.

ټولو په ډیر دقت قرآن کریم اورېدی یوازې هم دې ته غوږ و نور هرڅه ورڅخه هیر و،
تر دې چې ددې سورة وروستني آیتونه یې ورته تلاوت کړل هغه چې لهجه یې دومره
تنده او سخته ده زوړونه ویلوي او کله چې د آیت: **فَاسْجُدْ وَابْتَهِ** و غږېد، سورة النجم

ترجمه: نو سجده کوی تاسي (خاص) الله ﷻ ته او عبادت کوی د همدغه (الله ﷻ)
رسول الله ﷺ وکړی نویو ځل ټول پر سجده پرېوتل ځکه د حق قوت ددوی عناد،
کبر او باطل له مینځه یو وزي نو ټول د الله ﷻ په وړاندې سر په سجده سول. ۱۳۰

او کله چې متوجه سول چې د الله تعالی کلام ددوی حالت بدل کړی او هغه څه یې په
خپله وکړل چې دهغه د مینځه وړلو په خاطر یې خپل توان په کار اچولی و او ددې
ترڅنګ هغه مشرکینو چې په دې مجلس کې حاضر نه و دغه سجده کوونکي
مشرکین یې ډیر ورتل، پرېه او ملامتیا یې ورباندې اچوله نوله همدې ځایه وه چې
دوی به په رسول الله ﷺ پسې درواغ تړل او داسې افتراء یې جوړه کړه چې گویا
رسول الله ﷺ ددوی د بتانو ستاینه وکړه او داسې یې: **تلك الغرائقة العلى**، وان شفا عتھن

لترتبی. ترجمه: د الوړ دیوان دی او ددوی د شفاعت هیله او امید کېږي دوی دا
افتراء او درواغ په دې خاطر جوړ کړل ترڅوله نبي کریم ﷺ سره یو ځای هغه خپله
سجده توجیه کړي او دهغه په هکله دالکه عذر او دلیل وړاندې کړي.

او دا څه نوی او عجیب خبره نه وه چې دوی کړی وي بلکې دوی تل هم داسې درواغ او
افتراء گانې جوړولی. ۱۳۱

دغه خبره په حبشه کې مهاجرینو ته ورسیده خو د پېښې له واقعیت او حقیقت څخه
خبر نه و، دوی داسې واورېدل گویا قریشو اسلام راوړی نو د همدې کال د شوال په
میاشت کې دوی هم مکې ته راستانه سول خو کله چې مکې ته رالښ سول
او د موضوع په حقیقت خبر سول نو ځیني یې بیرته حبشه ته وگرځیدل او نور یې یاپه
پټه توګه او یادګوم چاپه ضمانت او تړون مکې ته ننوتل، وروسته قریشو
پر مسلمانانو باندې خپل ظلمونه څو چنده کړل، مشرکینو دا هم نه سواي زغملای چې

۱۳۰ امام بخاري د همدې سجدې قصه په لنډه توګه له ابن مسعود او ابن عباس رضی الله عنهما څخه روایت کوي په دې باره
بلادي د باب سجدة النجم و باب سجدة المسلمين و المشركين / ۱۴۶ و باب مالتی النبی ﷺ و اصحابه من المشركين
بمكة / ۵۳۳.

۱۳۱ تھم القرآن ۵ / ۱۸۸ - محدثینو هم دا توجیه تائید کړې ده.

مسلمانان دي دنجاشي په باجهۍ كي دامن ژوند وكړي ،نوني كريم ﷺ لازمه وگڼله چې يو محل بينا خپلو اصحابو ته حبشې ته دهجرت امر وكړي ،خودادويم هجرت مشكل ؤ ځكه قريش ورته بيدار اوتيارؤ كوښښ يې وكړ چې داهجرت ناكام كړي خوالله ﷺ مسلمانانو ته لاره هواره كړه اود نجاشي وطن ته ورسېدل ،داوار مهاجرين (۸۳) نارينه (كه چيري عمار ؤ) ورسره وشميرل سي ځكه په دې هكله اختلاف دى چې آيا عمار هم ورسره ؤ او كه نه ؟ (اوتلس يا نولس ښځي وى ۱۳۲. علامه محمد سليمان المنصور فوري لومړنۍ شميره تائيده وي . ۱۳۳

«په حبشه كي ومهاجرينو ته دقريشو پلان»

مشركينودانه سواى زغملای چې مسلمانان دي په امن ژوند وكړي او هلته په حبشه كي دي هم داسي پاته سي نويې عمرو بن العاص او عبدالله بن ابي رييعه چې دواړه ډير پوه او ځيرك خلك وه حبشې ته وليږل ،دنجاشي اودهغه د درباريانو لپاره يې ډيري قيمتي تحفې هم وركړې ،نوموړو دنجاشي درباريانو ته هغه تحفې وړاندي كړې اوتول هغه دلايل يې وروښوول چې بايد مسلمانان ورباندي وشړل سي او كله چې درباريان په دې راضي سول چې نجاشي ته به د مسلمانانو دښړلو مشوره وركوي نودوى دواړه نجاشي ته وړاندي سول اوتحفې يې وركړې او ورته وى ويل اې باچا! وطن ته څوداسي كم عقله انسانان راغلي دي چې دخپل قوم دين يې پري ايښى دى اوستادين هم نه دى منلى ،دوى دځان لپاره يونوى دين غوره كړى ،دا داسي يو دين دى چې نه يې موږ اونه يې تاسي پيژنى نواوس د دوى پلرونو ،اكاگانو ،خپلوانو اود قوم مشرانو موږ تاته راليرلي يو چې ته دوى بيرته ورواستوى (له دې ځاى څخه يې وباسى) ځكه هغوى ددوى په احوالو ښه خبردي ،د دوى عيونه ورته معلوم دي او په دې هكله يې ملامت كړي اورتلي هم دي .

درباريانو هم ورته وويل دوى رښتيا وايي باچاهغه مهاجرين دوى دواړو ته وسپاره ترڅو خپل وطن اوقوم ته يې بوزي ،خونجاشي وغوښتل دمسلې په ټولواړخونو ځان پوه كړي اوله دواړو جانبينو څخه دلايل واوري ،مسلمانان يې راوغوښتل

دوی پردې اتفاق کړی ؤ، چې رښتیا به وایو نور که هرڅه پېښېږي پېښ دي سي
او کله چې دربار ته راغلل، نجاشي ورته وویل: دا کوم دین دی چې په هغه سره
موخپل قوم پرې اېښی دی او هم داراز موزما وایاله دې موجوده ادیانو څخه بل دین
هم نه دی منلی.

په جواب کي حضرت جعفر بن ابی طالب رضی الله عنه د مسلمانانو په نمایندګي داسي وویل:
ای باچا موږ د جاهلیت په تیارو کي ژوند کاوه، د بتانو عبادت به مو کاوه او مرداری به
مو خور له فساد او فحشاء عمومیت درلودی، دخپلوی اړیکي موشلولی، د همسا
یگانو حقوق مونه مراعتول، د زور څښتنانو به د مظلومو خلکو ویني زیښلی موږ په
داسي یوه حالت کي ؤ چې الله تعالی زموږ له مینځ څخه رسول راته راو لیږي، داسي
رسول چې موږ یې د توحید او یوه خدای جبار د عبادت په لور دعوت کړو او دایې راته
وښوول چې د توحید لاره ښه کړو او داد کانو او بتانو عبادت چې موږ اوزموږ
پلرونو به کاوه پرېږدو، نوموړي (رسول اکرم صلی الله علیه و آله وسلم) موږ ته دا امر کوی چې رښتیا به
وايو، امانت به ساتو دخپلوی اړیکي به ټینګي او مضبوطه ؤ، له همسا یگانو سره به
نیکي کوو، له ویني تویولو او محارمو څخه به ځان ساتو، له هر ډول، فساد او فحشا
، درواغو دیتیم له مال خوړلو، په پاک لمنو ښځو پسې له تور او تهمت ویلو څخه یې
به ککله منعه کړي یو او دا امر یې راته کړی چې یوازي دیوه الله جبار عبادت به
کوو، له هغه سره به شریک نه نیسو دلمانځه روژو امر یې راته کړی دی او داسي
نور اسلامي اموريې ورته یاد کړل.

نوموږ هم دهغه خبره ومنله او ایمان مو ورباندې راوړی او هغه دین مو ومانه چې
دالله جبار له لوري یې راته راوړی دی، دیوه الله جبار عبادت مو پیل کي، هیڅ شریک
ورسره نه نیسو هغه څه چې یې حرام کړي دي هغه حرام او څه چې یې روا کړيدي هغه
حلال بولو، او همدا وجه وه چې زموږ قوم د بتانو عبادت پیل کي، او بیرته هم هغه
خبثات او جاهلیت ته وروګرځېدو، دوی پر موږ هم ډول ډول ظلمونه وکړل، موږ یې نه
پرېښوولو چې خپل دیني شعائر ادا کړو، موږ یې له خپل دین څخه منع کولو، نو
مجبور سو چې خپل وطن پرېږدو اوستا وطن ته راسو، موږ ته غوزه کړی یې
اوستا همسایه توب مو اختیار کي او داهیله لرو چې ستا په باچهي کي پر موږ ظلمونه

سي نجاشي ورته وويل : له هغه څه څخه چې رسول الله ﷺ دالله تعالى له لوري راوړي څه شي درسره سته؟ جعفر ؑ ورته وويل : هو!

نجاشي ورته وويل : نور اته وی وایه نو جعفر ؑ دسورة مریم دیپیل خواتونه ورته تلاوت کړل ، نجاشي دومره وژړل چې بریږه یې لنده سوه ، اساقفه (دیني عالمانو) هم دقرآن کریم په اورېدو سره وژړل ، بیان نجاشي ورته وويل : قسم په خدای چې دا او هغه څه چې حضرت عیسیٰ ؑ راوړي دي دواړه له یوې منبعې څخه سرچینه اخلي بیایې عمرو بن العاص او عبد الله بن ابی ربیعته ته په خطاب سره وويل : ځی ولاړسی قسم په خدای چې دوی به تاسي ته ونه سپارم ، دوی دواړه له نجاشي څخه راووتل ، بیاعمر و بن العاص خپل ملګري عبد الله بن ابی ربیعته ته وويل : سبابه زه ورسره ګورم . داسي کار به پرې وکړم چې دوی به هم حیران سي بیخي به یې ورباندي ورکړم ، عبد الله بن ربیعته ورته وويل : نه داسي مه کوه ، ځکه هغوی هم خپلوان لري که څه هم هغوی زموږ سره مخالف دي خو عمرو بن العاص پر خپل نظر ټینګار کاوه او د عبد الله خبره یې ونه منله .

سبایې نجاشي ته وويل اې باچا ! آياته خبرې دا خلک (مهاجرین) د عیسیٰ ؑ په هکله څه وایي؟ نجاشي دوی راوغوښتل او پوښتنه یې ورڅخه وکړه چې د عیسیٰ ؑ په هکله څه عقیده لری؟ هغوی لومړی وپېرېدل خو بیایې پر رښتیا ویلو اتفاق وکی ، دربار ته ورغلل ، نجاشي پوښتنه ورڅخه وکړه جعفر ؑ ورته وويل : موږ د عیسیٰ ؑ په اړه هغه څه وایو چې زموږ نبي ﷺ راته راوړي دي ، موږ وایو چې عیسیٰ ؑ دالله ﷻ بنده دالله ﷻ رسول او دالله ﷻ روح او هغه کلمه ده چې پاک لمني او پیغلي مریمي ته القاء کړی وه . ددې خبري په اورېدو سره نجاشي له مخکي څخه یو ډکي راپورته کی او ویل : قسم په خدای چې عیسیٰ ؑ تردې چې تاسو وويل ددې ډکي په اندازه هم آخوا دیخوا نه دی درباریان یې وپښېدل او وځمېدل ، نجاشي ورته وويل که تاسي هر څو وپښیږی خبره هم داسي ده .

بیایې مسلمانانو ته وويل ځی ، تاسي زما په ملک کي په امن یاست ، که چا بد درته وويل جریمه به سي ، درې ځله یې دا خبره وکړه زه دانه خوښوم چې یوه ستاسو ته تکلیف ورسوم ، که څه هم څوک دسرو زرو غرونه را کړي .

بیایې خپلو کسانوته امر وکړی چې ددوی دواړو تحفې بیرته ورکړي زه څه اړتیا نه ورته لرم، قسم په الله تعالی چې کله ماته خپله باچایی بیرته را کړي نور شوت یې نه دی راڅخه اخیستی، تر څوزه په دې لاره کې رشوت واخلم هم دارا ز الله تعالی زما په هکله دخلگو خبرې نه دي منلي چې زه اوس د الله تعالی په اړه دخلگو خبرې ومنم ددې کیسې روایت کوونکي أم سلمه رضی الله عنہا وایي دوی دواړو له خپلو تحفو سره په ډیر شرم او خجالت راووتل، موږ هم هلته په هم هغه غوره ځای اوله غوره ګاونډي سره پاته سوو ^{۱۳۴} دادابن اسحاق روایت دی، نور وایي چې عمرو بن العاص نجاشي ته تر بدر وروسته ورغلی و ^{۱۳۵} او ځیني نور وایي چې عمرو بن العاص دوه واري حبشې ته ورغلی و، خو هغه روایتونه چې وایي عمرو بن العاص دوه ځله حبشې ته ورغلی و، نو دوی په دویم وار ورتګ کې تقریباً هم هغه سوال او جواب را نقلوي کوم چې په لومړي وار کې د جعفر رضی الله عنہ او نجاشي تر منځ سوی و او ابن اسحاق را نقل کړی دی بله دا چې دهمدې سوال او جواب موضوع او مطلب په دې دلالت کوي چې دا د نجاشي په وړاندې لومړنۍ مرافعه وه.

دمشرکینو داپلان شنې سو، مکر او فریب یې ونه چلیدی او په دې پوه سول چې د خپلو پولو آخوا د دوی مکرونه اغیزه نه لري، نو په بل فکر کې سول او بالاخره دې نتیجې ته ورسېدل چې ددې مشکل حل دادی چې رسول الله صلی الله علیه و آله له خپل دعوت څخه واپوړي او که نه نواعدام یې کړی، خو په دې لاره کې سترڅنډه ابو طالب و ځکه هغه دخپل وراره پرخوا ولاړ و او دمشرکینو له ظلمونو څخه یې خوندي ساتی نومشرکینو پلان جوړ کړی چې په دې اړه ابو طالب سره مقابله وکړي.

«ای ابو طالبه خپل وراره له دي کاره بند کړه»

دقریشو مشران او مخور خلګ ابو طالب ته ورغلل او ورته ویل: ای ابو طالبه! ته زموږ یو شریف مشر یې، موږ تاته په ډیر اهمیت قایل یو، موږ ستا څخه غوښتي و چې خپل وراره له دې کار څخه منع کړه خو تاهغه منع نه کړی نو اوس موږ نور دانه سو زغملای چې زموږ پلرونو ته دي بد رد وویل سي، زموږ په پلرونو پورې دي ملنډي

ووهل سي اوزمور محبوبان دي ورتل سي او خبري دي ورپسې وسي ،ستاخوبنه وراره له دې کاراوي اويابه زمور سره مخامخ جگړه اعلانوي، ترخويو طرف تبا او مسئله حل سي .

پرابو طالب باندي داتهديد او اطلاع سخت تمام سو خپل وراره حضرت محمد ﷺ يې راوغوښتی او ورته وی ويل : وراره ! ستاد قوم خلگ راته راغلی ؤ ، داسي خبري يې راته وکړي نولړ زما او دخپل ژوند خيال وساته او مایه داسي څه مه مجبوره وه چې تروس مي لوړ وي ، رسول الله ﷺ گومان وکی چې لکه اکايې هم دده مرسته پرېښوه ، کومک نه ورسره کوي نويې وفرمايل : يا عم والله لووضعوا الشمس في يميني والقمر في يساري على ان اترك هذا الامر حتى يظهره الله او اهلك فيه ماترکته . **ترجمه:** اي کاکا ! قسم په خدای که دوی لمړپه راسته لاس او سپوږمۍ په چپه لاس کي راکړي ددې لپاره چې زه داکار پرېږدم نو زه به داکار ترهغو پوري پرې نه ږدم چې يايې الله تعالی بريالی کړي اويايې زه په لاره کي ووژل سم .

دا خبره يې وکړه له سترگو يې اوبښکي رواني سوی او ولاړسو ، ابوطالب ږغ پسې وکی هغه مخ ورته را واره وه نوده ورته وويل وراره ! ورځه څه چې دي زړه غواي هم هغه وايه ، قسم په الله چې له مرستي به دي لاس وانه خلم اونه به دي چاته پرېږدم ^{۱۳۶} اويايې داشعرونه وويل :

والله لن يصلوا اليك بجعهم حتى اوسد في التراب دفينا

فاصدع بأمرک ما عليك عضاضة وابشر وقربذک منك عيونا ^{۱۳۷}

ژباړه : قسم په خدای که دوی له خپلودې ټوليو سره تاته در ورسيدای سي ، ترخوزه په خاورو کي ښخ سوی نه يم خپله خبره په ډاگه کوه پرتاهيڅ اعتراض نسته ، خوشحاله اوسه او سترگي دي په دې سره روښانه .

«قریش او دویم واریا ابوطالب»

کله چې قریشو ولیدل چې نبي کریم ﷺ خپل دعوت پر مخ بيایي ، ابوطالب هم در رسول الله ﷺ مرسته نه پرېږدي او په دې لاره کي دقریشو دښمني او مقابلې ته

تیار دی نومشکران سره راټول سول اوعمار بن ولید بن مغیره یې ابوطالب ته ورواستوی اوورته وی ویل: ای ابوطالبه دادقریشو ترټول غیرتی پوه اوښکلی ځوان دی، نوته داواخله دده له عقل او قوت څخه گټه اخله اودځان لپاره یې زوی ونیسه په بدل کې یې خپل وراره مود ته راکړه کوم چې ستاوستا دپلرونو له دین څخه اوښتی دی، په قوم کې یې بې اتفاقي اچولی ده، ترڅو هغه مې کړو سړی به دي په سړي وي نور څه غواړی؟ ابوطالب ورته وویل داستاسي ډیره غلظه فیصله ده اودا څومره خرابه سودا ده چې زما سره یې کوی تاسي خپل زوی ددې لپاره ماته راکوی چې درته لوی او چاغ یې کړم اوزما څخه غواړی چې خپل زوی درته وسپارم چې مریې کړی، قسم په خدای چې هیڅکله به هم داسي ونه سي، په دې وخت کې مطعم بن عدی بن نوفل بن عبدمناف وویل: ابوطالبه! دې خلکو دانصاف خبره درته وکړه، دوی له خپل طرفه ډیرې هلي ځلی وکړی اوڅه چې نه خوښوی دهغه څخه دخلاصون هڅي یې هم وکړی خوته نه غواړی چې د دوی پیشنهادونه ومني، ابوطالب ورته وویل: قسم په خدای که دا انصاف وي، هغو بالکل دانصاف خبره نه ده کړی لکه چې ته هم زما پر خلاف له دوی سره یوځای درېدلی یې، نوهرڅه چې کوی کوه یې^{۱۳۸} تاریخي مصادرو ددې دواړو لیدنو او یا په بل عبارت ابوطالب ته دقریشو ددې پیشنهادونو وخت او نیټه نه ده ښوولی خودقرائنو او شواهدو له لېدو او پلټلو وروسته دا په ډاگه کیږي چې دا دواړي پېښي دنبوت د شپږم کال په مینځنۍ برخه کې واقع سوي دي اود دواړو ترمینځ ډیره کمه موده وه.

«در سول الله ﷺ و مرگ ته د طاغوتیانو پلانونه»

کله چې د مشرکینو دا ټول پلانونه ناکام سول اوله دې لاري څخه څه په لاس ورنغلل نویې بیرته هم هغه د ظلم اوزیاتو بپخوانۍ لاره ونيوله، خپل ظلمونه او وحشتونه یې څوچنده کړل او په دې لټه کې سول چې رسول کریم ﷺ له بلې لاري په شهادت ورسوي خود دوی دافریب اوچم هم بیرته د دوی په زیان اود مسلمانانو په گټه تمام سو اودقریشو دهمدې ظلمونو اوهمدې توطئو په نتیجه کې دمکې دوه قهرمانان حمزه بن عبدالمطلب او عمر بن خطاب په اسلام مشرف سول.

دقریشو له دې وحشتونو او ظلمونو څخه خود مثال په توګه وړاندي کوو، یوه ورځ
عتبه بن ابی لهب نبي ﷺ ته ورغلی او ورته یې وی ویل: زه په (والنجم اذاهوی)
او (ثم دناقتدلی) کافریم دانه منم، ورپسې یې د نبي کریم ﷺ کمیس ورڅیري کړی
، پرمخ یې ورتف کړل خو نارې ورباندي ونه لګیدی، په دې وخت کې رسول الله ﷺ
بنا ورتو وکړه او وی فرمایل: اللهم سلط علیه کلبا من کلابک.

بنا ورتو وکړه او وی فرمایل: اللهم سلط علیه کلبا من کلابک. الله جل و علاه دخپل
ژباړه اې خدای له خپلو سپیانو څخه یوسپی ورباندي وګوماره. الله جل و علاه دخپل
رسول الله ﷺ دا دعا قبوله کړه څه وخت وروسته عتبه بن ابی لهب دقریشو له یوې
ډلې سره په سفر ولاړی او کله چې یې دشام په (زرقا) نامي سیمې کې واپول په
همدې شپه یو زمری راغلی عتبه چې یې ولیدی نو وی ویل افسوس اې وروره قسم
په خدای دا زمری ماخوري، لکه څرنګه چې محمد ﷺ بنا راته کړی ده، څه په
مکه کې دی خوزه یې دلته (په شام کې) ووژلم، زمري ورباندي تپ کړل او ترسري
ونیوی ډري وړي یې کړی. ^{۱۳۹} ویل کیږي چې یوځل رسول الله ﷺ دالله تعالی په
وړاندي سر پر سجده اېښی ؤ چې عقبه بن ابی معیط راغلی او دالله در رسول ﷺ
پر مبارکه غاړه یې پښه ورکېښووه او دومره زور یې ورباند وکی چې نژدی وه
در رسول الله ﷺ مبارکي سترګې راووزي ^{۱۴۰} دا چې دقریشو طاغوتیانو غوښتل
رسول الله ﷺ په شهاد ورسوی ددې خبري دصحت او اثبات لپاره دابن اسحاق هغه
اورد روایت کافي دي چې وایي، ابو جهل وویل: اې قریشو! وینی چې محمد ﷺ
زموږ دین عیبجن کوي، زموږ پلرونو ته بدوایي، زموږ پر عقلونو ځاندي زموږ
معبودان هم ښکښي، نوزه له خدای سهر عهد کوم چې یوه دومره لوه تپه به اخلم
چې پورته میده سي، نو تاسي بیامو ساتی، او دفاع مي وکړی، بیا دې دبنو عبد
مناف لاس خلاص وي څه چې کولای سي ودي یې کړي، قریشو ورته وویل: قسم په
خدای که دي هیچا ته هم ورکړو، ته خپل کار وکړه، موږ درسره یو، سبا سهار
ابو جهل هم داسي یوه ډبره راواخیستله او در رسول الله ﷺ په انتظار کېښی.

^{۱۳۹} تفهیم القرآن ۶/۵۲۲- له الاستیعاب، الاصابه، دلائل النبوة، الروض الانف، مختصر سیرت الرسول للشیخ عبد الله النجدي ص

۱۳۵.

^{۱۴۰} سیرة الرسول لعبد الله النجدي ص ۱۱۳.

رسول الله ﷺ له خپل عادت سره سم راغلی او په عبادت يې پيل وکړ، قریش هم ټول راغلي و او په خپلو ځايونو کي ناست و او کتل يې چې ابو جهل څه کوي، کله چې رسول الله ﷺ پرسجده سو او ابو جهل هغه ډبره راپورته کړه او د رسول الله ﷺ خواته روان سو خو کله چې ورنژدې سو په بیره سره پرشاراغلی، بنه يې الوتی وه، دومره بيړي اخيستی و چې ډبره يې له لاسو ولویده، د قریشو مشرکان ورپورته سول او ورته وی ويل، څه درباندي وسوه اې ابا الحکمه؟ ده ورته وويل زه ور روان سوم ترڅو لکه پرون چې مي تاسو ته ويل و هغه ډبره يې پرسرو رايله کړم خو کله چې ورنله سوم يوداسي او بن مي مخ ته راغلی چې ډير لوی سر، غټ غاښونه او اوږده غاړه يې وه ماته خپل ژوند کي داسي او بن نه دی ليدلی غوښتل يې چې ماو خوري.

ابن اسحاق وايي اورېدلي مي دي چې رسول الله ﷺ فرمايلي: ذالک جبريل لودنا لآخذہ. ژباړه: هغه جبريل عليه السلام و که ورنژدې سوی وای نو نيولی به يې وای^{۴۱} ورپسې ابو جهل له نبي کریم ﷺ سره هغه څه وکړل چې د حمزه بن عبد المطلب د اسلام راوړلو سبب سو چې په راتلونکي کي به يې يادونه وکړو، د قریشو طاغوتيا نو د رسول الله ﷺ د قتل دوسسه په خپلو زړونو کي ښه پنځه کړی وه، ابن اسحاق له عبد الله بن عمرو بن العاص څخه روايت کوي چې وايي قریش د کعبې خواته غونډه ناست و زه هم هم ورغلم او د دوی سره کښينستم، دوی د رسول الله ﷺ په اړه خبري شروع کړی او ويل يې موږ له دې سړي سره له دومره صبر او حوصلې څخه کار واخيستی چې بل هيچا ته مو هم دومره صبر نه دی کړی، دوی هم دا خبري کولی چې نبي کریم ﷺ راښکاره سو، راغلی رکن يې مسح کړ، حجر اسود يې مچ کړ، د بيت الله طواف يې شروع کړ او کله چې د طواف په ضمن کي تر قریشو تير سو نو دوی ځيني بدي خبري ورته وکړی، مادر رسول الله ﷺ په مخ کي ددې خبرو اثر وليدی، دويم وار چې بيا ورسره تير سو بيا يې هم هغسې بدي خبري ورته وکړی، بيا مي ددې خبرو اثر دده په مخ مبارک کي وليدی، دريم وار چې بيا تيریدی، دوی بيا بدي خبري ورته وکړی، نور رسول الله ﷺ ودرېدی او وی فرمايل: آي قریشو! او ورې قسم په هغه ذات چې زمانفس دهغه په واک کي دي چې ماتاسي ته ستاسي د ذبحي او قتل

حکم را وری دی، در رسول الله ﷺ دې ارشاد خلک تر خپل تاثیر لاندې راوستل داسې چوپ او آرام کښینستل تابه ویل چې د هریوه پر سر مرغه ناست دی تردې چې در رسول الله ﷺ په مقابل کې تر ټولو شدید او سخت سړی به هم ډیرې نرمې او خوږې خبرې کولې او په دې سره به یې له رسول الله ﷺ څخه درحمت سوالونه کول او ورته ویل به یې اې ابو القاسمه! بیرته ولاړسه، قسم په خدای ته کله هم نادان نه وی، په سبا باندې بیا په داسې حال کې چې دوی در رسول الله ﷺ په هکله خبرې کوي هغه مبارک تشریف راوړی نو کله چې دوی ولیدی یو وار ټول ور ولاړ سول او د الله ﷻ رسول یې راگیر کړ عبدالله بن عمرو بن العاص وایي ما ولیدل چې یو سړی رسول الله ﷺ یې تر خادر کلک نیولی ؤ، ابو بکر ؓ در رسول الله ﷺ خواته ولاړ دی او په داسې حال کې ژاړي وایي آیاتاسو هغه څوک وژنی چې وایي الله زما رب دی، وروسته بیا قریشو رسول الله ﷺ پرېښووی، راوي وایي تر کومه چې مالیدلی دایر رسول الله ﷺ باندې د قریشو تر ټولو ستر ظلم ؤ. ۱۴۲

امام بخاري رحمه الله له عروة بن الزبير ؓ څخه روایت کوي وایي ما ابن عمرو بن العاص ؓ ته وویل چې پر رسول الله ﷺ باندې د قریشو تر ټولو د ستر ظلم په اړه چه دی مبارک په عبادت بوخت وو او عقبه بن ابی معیط راغلی خپل پټویې در رسول الله ﷺ په غاړه کې ورواچوی او دومره یې وپیچې چې نژدې وه چې زندی سي، په دې وخت کې ابو بکر ؓ راغلی هغه یې ټینګ ونيوی اوله رسول الله ﷺ څخه یې لیرې پرې واهه او وی ویل آیا هغه څوک وژنی چې وایي الله زما رب دی. ۱۴۳

او په هغه حدیث کې چې آسماء ؓ روایت کړی دی راځي چې یو چا ابو بکر صدیق ؓ ته ناره کړه چې هله دملګري کومک ته دي ورسه نو ابو بکر صدیق ؓ په خغستا ورووتی دغه وخت چې له کوره ووتی دهغه دسروښستان څلور کوڅې وی او وی ویل آیاتاسي هغه څوک وژنی چې وایي: الله زما رب دی، یعنی یوازي په دې ګناه یې وژنی چې وایي الله ﷻ زما رب دی، په دې وخت کې مشرکینو رسول الله ﷺ پرېښووی او پر ابو بکر صدیق ؓ ورتول سول او کله چې بیرته کورته راغلی نو

پرسريې يو وينسته هم نه ؤ، كوڅي يې ټولي ورباندي شكولي وي اوچې كوم يو وينسته پاته ؤ نو هغه زموږ له لاسونو سره توي سو. ۱۴۴

«د حمزه ؑ ايمان راوړل دمؤمنانو د زړونو خوشحالي»

په داسي حال كي چې دمكې فضا دظلم او طغيان تورو تيارو نيولى وه دحمزه بن عبدالمطلب ؑ په ايمان راوړلو سره دمؤمنانو زوونوته نويو هيلو او آرزوگانو لاره پيدا كړه، حمزه ؑ د شپږ كال په وروستيو په غالب گومان دذى الحجې په مياشت كي ايمان راوړى دى.

دحمزه ؑ دايمان راوړلو كيسه داسي ده، يوه ورځ ابوجهل دصفاله غونډۍ سره رسول الله ته اذيت رساوه، بدي خبري يې ورته كولى خورسول الله ﷺ چوب ؤ هيڅ يې هم نه ورته ويل بيا ابوجهل پورته سو اورسول الله ﷺ يې په يوه ډبره وويشتى، دهغه مبارك سريې ورمات كى او ويني ورڅخه راوبهيدى، بيا ابوجهل ورڅخه روان سواو دكعبې په خواكي له قريشو سره كنينستى، د عبد الله بن جدعان يوې مينځي چې دصفاه غونډۍ كي په خپل كور كي وه داصحنه وليده، په دې وخت كي حمزه ؑ له ښكاره راغى، ليندى يې په لاس كي وه، نوموړي مينځي دابوجهل كيسه ورته وكړه، حمزه ؑ يوځل په غوصه سوروان سوترڅواو بوجهل وويني او حمله وړ باندي وكړي، مسجدته ننوتى اودابوجهل سره ودرېدى اوورته وي ويل (يامصفر استه) ځكه ابوجهل په مقعده كي په پيس مرض اخته ؤ ته زما هغه وراره ته ښكنځل كوى چې زه دهم هغه په دين يم؟ بيا يې په ليندى يوكلك واړپروكړى او سريې ورمات كړى په دې وخت كي دابوجهل كورنى (بن مخزوم) او دحمزه ؑ د كورنى (بنو هاشم) خلك سره راپورته سول، خوا بوجهل وويل: ابوعمار (حمزه ؑ) پرېږدى ما دحمزه ؑ ايمان راوړل په لومړي سر كي ديوه تنگ او غيرت له امله ؤ، په دې تنگ كي راغلى ؤ چې دده وراره ته څوك په سپكه سترگه گوري خو وروسته الله ﷻ دهغه سينه پراخه كړه او پر اسلام ټينگ ودرېدى ۱۴۵ او دحمزه ؑ ايمان هغه

حمزه چي په غيرت او شجاعت کي يې ساري نه درلودی د مسلمانانو لپاره د ډير عزت او قوت سبب سو.

« حضرت عمر رضي الله عنه هم د مؤمنانو صفونو ته ورگډ سو »

په همدې وختو کي چې مکه د کفر او طغيان وريځو تياره کړې وه د الله تعالی له پلوه مسلمانانو ته يو بل د اميد څراغ بل سو يعنی عمر رضي الله عنه د مؤمنانو په ډله ورگډ سو. حضرت عمر رضي الله عنه د حضرت حمزه رضي الله عنه تر اسلام منلو درې ورځي وروسته د نبوت د شپږم کال د ذې الحجه په مياشت کي په اسلام مشرف سو ^{۴۶} رسول الله ﷺ د الله ج څخه دهغه د اسلام راوړلو غوښتنه کړې وه، تر مذي له ابن عمر رضي الله عنه او طبراني له ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت کوي چې رسول الله ﷺ فرمايلي و:

اللهم اعز الاسلام بأحب الرجلين اليك بعمر بن خطاب و بأبي جهل بن هشام.

ژباړه اې الله! ته اسلام ته په عمر بن خطاب رضي الله عنه او يا ابو جهل بن هشام هريو چې تاته گران وي عزت او قوت ورکړی الله ج ته حضرت عمر رضي الله عنه منظور و او همدې په اسلام مشرف سو ^{۴۷} که ټولو هغو روايتونو ته کوم چې د عمر رضي الله عنه د اسلام راوړلو په هکله راغلي دي نظر واچوو نو د اېه راته په ډاگه سي چې اسلام د حضرت عمر رضي الله عنه زړه ته په تدريجي توگه لاره پيدا کړې ده خو مخکي تردې چې روايتونو لنډيز وړاندې کي لازمه وينم چې د حضرت عمر رضي الله عنه د احساساتو او عاطفې په هکله څه خبره وکړم.

حضرت عمر رضي الله عنه په شجاعت او غيرت مشهور و د حساس او تندخوي څښتن و دده د لاسه مسلمانانو ډير کړ او ونه ليدلی دي، خو دده په ذهن کي به تل کشمکش او مقابله وه، له يوې خوا هغه د پلرونو او نيکه گانو عاداتو او تقاليدو ته زيات احترام درلودی، له لخواه او لعب او شرابو سره روږدي او عادت سو و خو له بلې خوا به دې ته هم په تعجب کي و چې مسلمانان دخپلي عقيدې په لار کي د اومره تکليفونه اورنځونه څه ډول گالي اود مسلمانانو له دې غيرت او ثبات څخه ډير متاثر سوې و او کله کله به يې په زړه کي د احم راگرځېدل چې کېدای سي د اسلام تر نورو پاک

^{۴۶} په دې باره باندې په يوبل روايت په اينده کي را نقل کړو.

^{۴۷} الترمذی ابواب المناقب مناقب أبي حفص عمر بن الخطاب رضي الله عنه ۲۰۹/۲.

اولوړوي، لکه امام غزالي رحمۃ اللہ علیہ چې فرمايي: چې دده په ذهن کې ۱۴۸ دهمدغه متناقضو نظرياتو له امله وه چې کله به احساساتي سونو ډیر ژر به بیرته نرم او آرام سو.

«د حضرت عمر رضی اللہ عنہ د اسلام راوړلو په باره دمختلفو روایاتو خلاصه»

یوه شپه عمر رضی اللہ عنہ له کور څخه دباندي راووتی حرم شریف ته راغی او کعبې شریفې ته ننوتی که گوري چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم پرلمانځه ولاړ دی اود (الحاقة) سورة تلاوت کوي عمر رضی اللہ عنہ قرآن کریم ته غوږ ونيوی ډیر ورته په تعجب کي سو، حضرت عمر رضی اللہ عنہ وایي له ځان سره مي وویل: دامحمد صلی اللہ علیہ وسلم شاعر نه دی لکه څرنگه چې قریش وایي، وایي چې په همدې وخت کي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د آیت تلاوت کي: **إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ** **كَرِيمٍ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَّا تَأْمِنُونَ** **ترجمه:** بیشکه دا (قرآن) خبره در رسول مکرم عزتمند ده اونه ده دا خبره دکوم شاعر، بیخي لږ ایمان راوړی تاسي (بلکه نه مؤمنان کيږي) وایي بیامي وویل: دا کاهن دی نو هغه دا آیت تلاوت کي: **وَلَا يَقُولُ كَاهِنٌ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ تَنْزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ** ۴۲. سورة الحاقة الخ **ترجمه:** اونه ده دا خبره دکاهن (ترويتي لکه تاسو چې گومان کوي) لږ پند اخلی تاسي (بلکي نه يې اخلی) وایي نو په دې وخت کي مي اسلام پر زړه اغیزه وکړه. ۱۴۹

دا د حضرت عمر رضی اللہ عنہ پر زړه د اسلام لومړنۍ اغیزه وه خو جاهلي عادات او د پټو سترگو تقلید پر هغه دومره زور وړو چې هغه يې نه پرېښووی حق ته تسلیم سي هم هغه د جاهلیت پر لار روان و او د اسلام پر خلاف يې خپلو هلو ځلو ته ادامه ورکوله.

هغه له رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره زیاته کینه او دښمني درلوده، یوه ورځ يې توره واخیستله او په دې نیت له کوره ووتی چې نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم به په شهادت رسوي، دلاري په اوږدو کي له نعيم بن عبد الله بن النحام العدوی سره مخامخ سو ۴۵ څوک وایي د بنی زهره

۱۴۸ فقه السيرة ص ۹۲/۹۳.

۱۴۹ تاريخ عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ له ابن جوزي ص ۶۷ ته نژدی ابن اسحاق له عطاء او مجاهد څخه هم پوروايت رانقل کوي که څه هم په پای کې هغه ددي سره مختلف دی ابن هشام ۱/ ۳۴۶ تر ۳۴۸ پوري اودي ته نژدی هغه روايت هم دی چي ابن الجوزي د جابر څخه رانقل کړی دی خو هغه اخرنی برخه يه له دي سره مختلف دی تاريخ عمر بن الخطاب ص ۹/۱۰.

داروايت دا بن اسحاق دی ابن هشام ۱/ ۳۴۴ مطالعہ کړی.

د قبیلې له کوم سړي سره ۱۵۱ او په بل روایت د بني مخزوم قبیلې له کوم سړي سره
 مخامخ سو ۱۵۲ هغه ورته وویل: ای عمره! چیرته راوان یې؟ ده ورته وویل: ځم چې
 محمد ﷺ قتل کړم هغه وویل: بیا به له بني هاشم او بنی زهره څخه څنگه ځان
 خلاصوی؟ نو عمر ﷺ په جواب کي ورته وویل: داسي بنکاري لکه ته چې هم له
 خپل دین څخه او بستی یې هغه ورته وویل: ای عمره! له یوې عجیبي پیښي نه دي
 خبر نه کړم؟ هغه دا چې ستا خور او ستا د خور خاوند دواړه ستاله دین څخه او بستی دي
 ، حضرت عمر ﷺ بیرته راوگرځېدی خپلي خور او دهغې خاوند ته ورغی، د دوی په
 کور کي جناب بن الارت ﷺ و او یوه صفحه هم ورسره وه چې د (طه) سورة باندې
 لیکل سوی و او دوی دواړو ته یې ورزده کاه، جناب ﷺ چې کله پوه سو چې حضرت
 عمر ﷺ راغلی نو ژر پټ سو او د حضرت عمر ﷺ خور فاطمې ﷺ هغه صفحه هم
 پټه کړه، خو عمر د جناب ﷺ یرغ اوړېدلی و چې دوی ته یې قرآن کریم تلاوت کوی
 ، کله چې کورت وړدنه سو ویل داڅه و چې ما او اوړېدل؟ دوی ورته وویل: موږ
 په خپل مینځ کي خبري کولی، ورڅه خونه و ده ورته وویل لکه چې دخپل دین څخه
 او بستی یاست؟ د خور خاوند یې ورته وویل ای عمره! که حق ستاله دین پرته په بل څه
 کي هم وي؟ عمر ﷺ وړباندې ټول کړل او پر مخکې یې راچپه کي، خور یې راغله
 او خپل خاوند یې له حضرت عمر ﷺ څخه راپورته کي، هغې ته یې داسي چپلاڅه
 ورکړه چې پر مخ یې ویني را رواني سو، ابن اسحاق وايي هغه یې ووهله او سړې
 ورمات کړی، نوموړي ﷺ په داسي حال کي چې غوصې اخیستی وه، ورته وویل ای
 عمره! په داسي حال کي چې حق ستاله دینه پرته په بل څه کي دی نوزه شاهدي وایم
 چې: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ. **تر جمه:** شاهدي وایم چې له یوه
 الله ﷻ پرته بل څوک د عبادت وړ نسته او شاهدي وایم چې محمد ﷺ د الله ﷻ رسول
 رسول دی کله چې حضرت عمر ﷺ ناامیده سو او دا چې د خور ویني یې ولیدی خفه
 او پر خپلو کړو پښیمانه سو او وی ویل دا کتاب چې درسره و رایې کړی چې وی
 وایم، خور یې ورته وویل: ته نجس او ناپاک یې او دا کتاب ناپاکان نه سي

۱۵۱ د انس بن مالک روایت دی تاریخ عمر بن خطاب ص ۱۰۱، مختصر سیرت الرسول ﷺ للشيخ النجدي ص ۱۵۲ او گوری.

۱۵۲ ابن عباس روایت کړی دی وروستی مصدر ۱۰۲ مخ وگوری.

اخيستلای، ولاړسه غسل وکړه هغه هم ولاړ سو غسل يې وی اويایې هغه صفحه
واخيستله او بسم الله الرحمن الرحيم يې تلاوت کړه، وی ویل پاک اوسپيڅلی نومو
نه ييايې (طه) تر: اِنِّي اَنَا اللهُ لَا اِلَهَ اِلَّا اَنَا فَاعْبُدْنِي وَاَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي ۱۴.

ترجمه: بيشکه زه چې هم دازه الله يم نسته لائق دعبادت هيڅوک مگر همدا زه يم،
نوعبادت کوه زما اوسم دروه (ادا کوه) لمونځ لپاره د ذکر (يادولو) زما پوري يې
تلاوت کړ، ييايې وويل داڅومره ښکلې اولور کلام دی ماته محمد ﷺ وښايست
جناب ﷺ چې کله د حضرت عمر ﷺ خبري واورېدی راووتی او وی ویل زيري مي
درباندي اي عمره هيله ده چې دپنجشنبې په شپه درسول الله ﷺ دعاستا لپاره
وه، هغه دعا چې فرمايلي يې ؤ: اللهم اعز الاسلام بأحب الرجلين اليك بعمر بن خطاب او
بأبي جهل بن هشام. نبي کریم ﷺ اوس دصفا سره په دار الارقم کي تشریف لري.

نوحضرت عمر ﷺ خپله توره له تيکي څخه راويسته اوله کوره ووتی ترڅو دار
الارقم ته ورسیدی، دروازه يې وروته کوله يوصحابي راوړاوسو اود دروازې ترچولو
يې وکتل چې د حضرت عمر ﷺ په لاس کي توره ده او ولاړ دی، ژرېې رسول الله
ﷺ ته خبر ورکي، حاضر خلک سره راټول سول حمزه ﷺ ورته وويل: څه خبره ده؟
دوی ورته وويل عمر ﷺ دی ده وويل: دروازه ور خلاصه کړی که چيري په خير او
ښه نيت راغلی ؤ مرسته به يې وکړو او که چيري دشر په خاطر راغلی وي نو په خپله
توره به يې ووژنو، په دې وخت کي نبي کریم ﷺ دننه ؤ وحی ورته کېدله، وروسته
راووتی او عمر ﷺ يې په کوټه کي وليدی نو يې له کالو اود توري تربند ونيوی
اوپه ډير زور سره يې راکش کي او وی فرمايل: اي عمره! آیاتاته له خپلي لاري
ترهغه نه گرځې ترڅو چې الله تعالی دolid بن مغيره په شان سپکاوی او عذاب
درباندي نازل نه کړي؟ دا عمر بن خطاب دی اي خدايه! ته اسلام ته په عمر خطاب
ﷺ باندي عزت او قوت ورکړی، همداوه چې حضرت عمر ﷺ وويل: أشهد أن لا اله
الا الله وأشهد أن محمداً رسول الله. اوپه دې ترتيب سره هغه په اسلام مشرف سو، او کله

چې حضرت عمر رضي الله عنه د شهادت کله وويله په دارالارقم کي په يوه آواز سره د تکبير ناري پورته سوي او ټولو خلگو واورېده. ۱۵۳

حضرت عمر رضي الله عنه د بې ساري غيرت او شجاعت درلودونکی ؤ او دده اسلام راوړل د مشرکينو لپاره د ذلت او سپکاوي او د مسلمانانو لپاره د عزت او قوت پيغام ؤ، ابن اسحاق په خپل سند سره له حضرت عمر فاروق رضي الله عنه څخه روايت کوي چې وايي کله چې مي اسلام راوړی فکر مي وکړ چې په مکه کي څوک له رسول الله صلي الله عليه وسلم سره ډيره کينه او د بښني لري؟ ومي ويل دا ابو جهل دی، نو کورته يې ورغلم، دروازه مي وروټکوله راووتی اوراته وی ويل په خير راغلی خيريت دی، څنگه راغلی يې ما ورته وويل ددې لپاره راغلم چې په دې دي خبر کړم چې ما پر الله ج او د الله ج پر رسول صلي الله عليه وسلم ايمان راوړی دی او ټول هغه څه مي ومنل چې رسول الله صلي الله عليه وسلم راوړي دي، وايي نو ابو جهل دروازه ورپسې بنده کړه او وی ويل خدای دي تا او هغه څه چې راوړي دي خراب او برباد کړي. ۱۵۴

ابن جوزي وايي چې حضرت عمر رضي الله عنه ويلي دي کله چې به چا اسلام راوړی نو خلگو به هغه نه پرېښووی جنگونه به يې ورسره کول دوی به هغه او هغه به دوی وهل خو کله چې چطزه په اسلام مشرف سوم نو خپل ماما (عامي بن هاشم) ته ورغلم اوله پيښي مي خبر کړی هغه په خونه ننوتی بيا د قريشو يوه بل مشر (لکه چې ابو جهل وي) ته ورغلم ورته ومي ويل چې زه مسلمان سوم هغه په خپل کور راڅخه ننوتی. ۱۵۵

ابن هشام او همدا راز په لنډه توگه ابن جوزي داروايت رانقل کړيدی کله چې حضرت عمر رضي الله عنه اسلام راوړی نو جميل بن معمر الجمعي ته ورغی، نوموړی به د قريشو خبرونه يو بل ته وړل راوړل، معمر ته يې وويل چې زه په اسلام مشرف سوي يم، جميل بن معمر په لوړ آواز چيغه کړه چې اې خلگو عمر رضي الله عنه له دين څخه اوښتی دی، حضرت عمر رضي الله عنه ورپسې وويل درواغ وايي بلکه ما اسلام راوړی دی، يو ځل مشرکين ورباندې راټول سول او وهل ټکول شروع سول ترڅو چې لمر ښه راپورته

^{۱۵۲} تاريخ عمر بن خطاب رضي الله عنه ص ۱۰/۱۱/۱۲ مختصر سيرت الرسول صلي الله عليه وسلم للنجدی ص ۱۰۲.

^{۱۵۳} ابن هشام ۱/۲۴۹/۲۵۰.

^{۱۵۴} تاريخ عمر بن خطاب رضي الله عنه ابن الجوزی ص ۸.

سو، حضرت عمر رضی اللہ عنہ ڏیر ستري سو نو کڻينستي دوی يي پر سرور کڻينستل، ده ورته وويل کوی چې څه کولای سی، قسم په خدای که موږ درې سوه کسه وای نو بیا به مویدا او طن در پرېښی وای او بیا به تاسو را پرې اښی وای. ۱۵۶

تر دې وروسته مشرکینو د حضرت عمر رضی اللہ عنہ پر کور حمله وکړه او غوښتل يي هغه په شهادت ورسو، بخاري شریفی له حضرت عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہ څخه روایت کوي وایي په داسي حال کي چې حضرت عمر رضی اللہ عنہ په کور کي و او بيري اخیستی ؤ چې عاص بن وائل السهمي ابو عمرو ورته راغلی، ښکلی لیک دار چینه او ورینمن قميص يي اغوستی ؤ نو موږي له سهم قبیلې څخه ؤ په جاهلیت کي زموږ او د دوی ترمینځ تړون هم ؤ، ورته وی ویل څه پېښه ده؟ ده ورته وويل پر تاهيڅوک هم لاس نه سي پورته کولای، کله چې يي دا خبره وکړه موږ ډاډه سو. بیا عاص بیرته ووتی او که گوري چې خوږ خلگو په سر اخیستی ؤ ورته وی ویل چيري څي؟ دوی ورته وويل: داد خطاب زوی عمر رضی اللہ عنہ له خپل دين څخه اوښتی دی په هغه پسې ورځ، ده ورته وويل هغه ته څوک څه نه سي ویلای، نو يو ځل خلگ راپه شاسول او د ابن اسحاق په روایت کي راځي چې داسي سول لکه دمه چې ورڅخه ختلی وي.

داخو د مشرکینو دریځ او حال ؤ، د مسلمانانو په هکله مجاهد له ابن عباس رضی اللہ عنہ څخه روایت کړی دی وایي له حضرت عمر رضی اللہ عنہ څخه مي وپوښتل تاته ولي الفاروق ويل کيږي؟ ده وويل حضرت حمزه رضی اللہ عنہ تر مادړې ورځي وړاندي ایمان راوړی ؤ بیا يي دخپل اسلام راوړلو کیسه ورته وکړه او د کیسې په پای کي يي وويل: کله مي چې اسلام ومنی نو ومي ويل اي د الله رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم! آیا موږ پر حقه نه یو که مړه سو او یا ژوندي یو؟ هغه راته وفرمایيل هو! موږ پر حق یو، قسم په هغه ذات چې زما ځان دهغه په واک کي دی چې تاسي پر حق یاست که مړه سی او که ژوندي یاست، عمر رضی اللہ عنہ وایي نو ما ورته وويل چې داپته نو څه معنی لري؟ قسم په هغه ذات چې ته يي په حق مبعوث کړی يي موږ به خامخا د باندې وځو، په دې ترتیب سره موږ په دوو صفونو (لیکو) کي له رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره یوځای د باندې راووتلو په یوه صف کي

حمزه عليه السلام و او په بل صف کي زه (عمر عليه السلام) زموږ له پښو سره لکه داوړو دگړد په خیر گرد هم پورته کېدی، مسجد حرام ته ننوتلو، عمر عليه السلام وایي کله چې قریشو زه او حمزه ولیدو نو په داسي غم غمجن سول چې هېڅکله یې هم دومره لوی غم نه و لېدلی، په همدغه ورځ ماته رسول الله صلی الله علیه و آله د (الفاروق) لقب را کړی. ^{۱۵۷}

ابن مسعود رضی الله عنه وایي موږ تر هغوله کعبې شریفې سره لمونځ نه سوای کولی ترڅو چې حضرت عمر رضی الله عنه اسلام راوړی، صیب بن سنان رومي رضی الله عنه وایي کله چې عمر رضی الله عنه اسلام راوړی نو اسلام ښکاره سو دعوت هم په ښکاره ډول کېدی، موږ د کعبې تر څنګ حلقه ووهله طواف مو وکړ او هغه چا چې ظلمونه راباندې کړي و له هغوی څخه مو څه ناڅه انتقام او غچ واخیستی او حساب مو ورسره وکړی ^{۱۵۸}، عبدالله ابن مسعود رضی الله عنه وایي له کومي ورځې چې عمر رضی الله عنه په اسلام مشرف سوی دی موږ عزتمند او سرلوري یو. ^{۱۵۹}

«د حمزه عليه السلام او د عمر عليه السلام په ایمان راوړلو د قریشو ناگامي»

کله چې دمکې هغه دوه قهرمانان حمزه بن عبدالمطلب رضی الله عنه او عمر بن خطاب رضی الله عنه په اسلام مشرف سول نو د قریشو په زړونو کي ماته ګډه سوه، دمکې له آسمان څخه د ظلم هغه توري وریځي مخ پرشکېدو سوی، مشران له خپلي مستی څخه لږ په هوښ کي سول، پوه سول چې نور ځورول او رنځول څه ګټه نه لري، نویې له رسول الله صلی الله علیه و آله سره د سازش او سولي لاره ونيوله او ددې په خاطر چې د الله تعالی رسول یې له خپل دعوت څخه منع کړی وی هر ډول پېشکشونه او وړاندزونه یې ورته وړاندې کړل خو دوی له دې څخه بې خبر و چې دا ټوله دنیا دهغه د دعوت په مقابل کي غوماشي دیوه وزر په اندازه هم ارزښت نه لري نو ځکه د دوی د اهیلي هم له خاورو سره خاوري سوی.

ابن اسحاق وایي یزید بن زیاد له محمد بن کعب قرطبي څخه ماته روایت کوي وایي ماته ویل سوي دي چې د قریشو مشر عتبه بن ربیع یوه ورځ د قریشو په ډیره کي

^{۱۵۷} تاریخ عمر بن خطاب رضی الله عنه ابن الجوزي ص ۷/۶.

^{۱۵۸} تاریخ عمر بن خطاب رضی الله عنه ابن الجوزي ص ۱۳.

^{۱۵۹} صحيح البخاری باب اسلام عمر بن خطاب رضی الله عنه ۵۳۵/۱.

ناست و او رسول الله ﷺ هلته په مسجد کي يوازي تشریف درلودی، عتبه وويل اې قريشو! خوښه مونه ده چې محمد ﷺ ته ورسم خبري ورسره وکړم څه وړاندیزونه ورته وکړم کېدای سي څه ومني، او موږ به يې بيا هغه شرط پوره کړو او هغه به هم بيا له موږ څخه لاس واخلي، داداسي وخت و چې حمزه ؓ هم ايمان راوړی و او دوی لېدل چې در رسول الله ﷺ د اصحابو شميره مخ په زياتيدو وه، قريشو ورته وويل صحيح ده ورسه اې ابوالوليد! او خبري ورسره وکړه، عتبه ولاړی او د رسول الله ﷺ په حضور کښينستی او ورته وی وويل وراره! ته خو زموږ په مينځ کي د لویي او قدامتي کورنۍ او محترم اولورنسب خاوند يې او تاخپل قوم ته يوه لويه مسئله راوړی او په دې سره دي دوی بې اتفاقه کړل، د دوی دين او معبودان دي عيبن کړل، د پلرونو دين او عادات دي پرېښوول، نواوس وراره زه خو پيشنهادونه درته کوم فکر په کي وکړه کېدای سي کوم يو ومني.

راوي وايي رسول الله ﷺ ورته وويل وايه اې ابوالوليد څه وايی؟ هغه وويل اې وراره! که چيري غواړی په دې دعوت چې تاشروع کړی دی مال او پيسې لاس ته راوړی نوموږ به دومره مال ستالپاره راټول کړو چې ترټولو زيات مالدار به سي او که له دې لاري مشري غواړی نوموږ به دي خپل مشرو تا کو او هيڅ فيصه به ستاله مشورې پرته نه کوو او که باچهي غواړي نو باچابه دي کړو او که چيري داڅه چې وايي دکوم مرض له کبله وي او ځان نه سي ور څخه خلاصولی نوموږ به په خپلو پيسو علاج اوتداوي درباندي وکړو ترڅو جوړ سي ځکه کله کله داسي هم پېښېږي چې حق پرانسان غلبه پيدا کوي او بيا د هغه د علاج ضرورت پيدا کيږي، عتبه خبري پای ته ورسولی، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: ابوالوليد! خبري دي خلاصي سوي؟ هغه ورته وويل هو! ده ﷺ ورته وفرمايل: اوس ماته غوږ سه هغه وويل وايه غوږ می دی، نور رسول الله ﷺ خبري داسي پيل کړی:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ حم تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ وَقَالُوا أَلْقُونَا فِي الْكِنِّ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ.

ترجمه: دغه (قرآن) رالپرل سو دی (له هغه الله ﷻ) خنجه چې خورامهربان، ډیر رحم والا دی داسي کتاب دی چې په تفصیل سره بیان سوي دي آیتونه دده، په دې حال چې ویل سوي دي په عربي ژبه لپاره دهغه قوم چې پوهیږي، زیری وړکونکی دی (مؤمنانوته په جنت) او بیرونکی دی (کفاروته په دوزخ) نومخ وگرځوی زیاترو ددغو (کفارو) بس دوی نه اوري (حق په اورېدو دقبول سره) او وایي (دغه کفار محمد ﷺ ته) زړونه مو په پردو کي دي له (فهم) دهغه شي چې بولی ته موږ هغه ته (چې توحید یا قرآن دی)

رسول الله ﷺ قرآن کریم ورته تلاوت کوي او عتبه چوپ ورته ناست و، غوږ یې ورته نیولی و لاسونه یې شاته اېښي او تکیه یې ورباندي کړی وه، ترڅو رسول الله ﷺ سجدې آیت تلاوت کی او سجده یې وکړه او بیایې وویل: ابوالولیده! وادي ورېدل اوس په خپله فکر وکړه، ابو الولید ولاړ سو او خپلو ملگرو ته روان سو، هلته هغوی سره وویل چې قسم په خدای دابو الولید بڼه بدله سوی ده، اولکه چې هغه راغی او کښینستی دوی ورته وویل څه کیسه ده؟ ده وویل خبره خوداده چې اوس ماداسي خبري واورېدی چې قسم په خدای که مي په ټول عمر اورېدلي وی، قسم په خدای هغه شعر نه و، سحر نه و، جادوگري او مداري نه وه، اې قریشو زما خبره ومني او مسؤلیت یې هم زما پرغاړه، داسې محمد ﷺ پرېږدی قسم په خدای چې دا خبري مي ورڅخه واورېدی پردې دلالت کوي چې هغه دلوی خیرخاوند دی، تاسي هغه پرېږدی که چیري عربو هغه له مینځه یو وړی نو تاسي به ورڅخه بې غمه سی او که چیري دې پر عربو بریالي سو نو بیا دهغه باچايي ستاسي باچايي ده، دهغه عزت ستاسي عزت دی، دوی ورته وویل لکه چې جادو یې درباندي وکړه اې ابوالولیده! ده ورته وویل: دهغه په هکله زمانظر هم دادی، نور ستاسي خوښه ده هرڅه چې مو زړه غواړي هغه وکړی. ۱۶۰ په بل روایت کي راځي چې عتبه هم داسي غوږ ورته نیولی و ترڅو رسول اکرم ﷺ دآیت تلاوت کی: فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ ۱۳.

ترجمه: نوکه چيري مخ و مگرخوي (دغو کفارو له حقه) نو ووايه (اي محمد ﷺ دوی ته) چې بيروم زه تاسي له سخت عذابه په مثل د سخت عذاب دعاديانو (لکه د صرصر باد) او شموديانو (لکه چيغه د جبرئيل ﷺ) عتبه يو وار وار خطا سو ولاړ سو خپل لاس يې در رسول الله ﷺ پر مبارکه خوله ونيوی او ورته وويل دخداي په خاطر رحم راباندي وکړه، داځکه چې ويبریدی هسي نه الهي عذاب يې راگير کړي، بيا خپلو ملگرو ته ورغلی او هغوی ته يې خپل نظرييان کړي. ۱۶۱

« له بني هاشم او بني عبدالمطلب سره د ابوطالب غونډه »

که څه هم وضعي او حالاتو بدلون موندلی و خو ابوطالب بيرېدی چې هسي نه مشرکين دده وراړه حضرت محمد ﷺ ته څه تاوان ورسوي، دهغه په ذهن کي هغه پخوانۍ پېښي ترسميدلی او دا يې ښه په ياد و چې قريشو يو وار د جنگ اخطار ورکړی و دا يې هم له ياده اېستلي نه و چې قريشو يو وار عمارة بن الوليد ورته راوستلی و چې دا واخله خپل وراړه موږ ته راکړه چې مړيې کړو، دابه يې بل په سترگو کي گرځېدل چې ابو جهل څنگه دده خوږ وراړه ﷺ په ډبرو وويشتی او مبارکي ويني يې توی سوی او هغه چې عقبه ابن ابي معيط دده زړه ته ډير نژدې او د الله تعالی مختار رسول ﷺ تر څادر نيولی و او نژدې و چې زندې يې کړي عمر بن خطاب ﷺ توره را اېستلی وه چې هغه ﷺ په شهادت ورسوي، دا ټولي پېښي به د ابوطالب د دماغ پر پرده تلې او راتلې، هغه يې ډير ځوراوه او په دې فکر کي به و چې دا پېښي هم هسي عادي پېښي نه دي، مشرکينو غواړه دده وراړه ﷺ په شهادت ورسوي، که چيري کوم مشرک په ناڅاپه توگه په محمد ﷺ حمله وکړي نو بيا به حمزه ﷺ او عمر ﷺ څه وکړي ابوطالب پر دې ښه متيقن و او واقعيت هم همداسي و، مشرکينو په دې اتفاق کړی و چې رسول الله ﷺ به په ښکاره توگه وژني، د دوی دې گډ تصميم ته قرآن کریم داسي اشاره کوي: **أَمْرٌ أَمْرًا مُّؤَمَّرًا** ۷۹. سورة الزخرف

ترجمه: بلکه محکم کړی دي (کفارو پر خلاف دانبياء) يو کار نو بيشکه موږ هم محکم کوونکي يو (د تدبير خپل) نو په داسي حالت کي ابوطالب بايد څه وکړي؟ کله

چې ده دخپل وراره پر خلاف دقریشو دا دریز اوپلان ولیدی نوې خپل دبنی هاشم
 او بنی عبدالمطلب خلگ سره راټول کړل اوله دوی څخه یې دا وغوښتل چې دده
 وراره په دفاع او ملاتړ کې له ده سره ټول ودرېږي دوی ټول ورسره ودرېدل مسلمان و
 که کافر، ټولو دقومي تعصب پر اساس خپل ملاتړ ورته څرگند کړی، خو یوازې
 ابولهب له دوی سره دا خبره ونه منله او ولاړی دقریشو په خوا کې ودرېدی. ۱۶۱

«دقریشو زیاته حیرانتیا»

په څلورو هفتو یا تردې هم په کمه موده کې مشرکین له څلورو لویو پیښو سره مخ
 سول حضرت حمزه رضی الله عنه اسلام راوړی، ورپسې حضرت عمر رضی الله عنه په اسلام مشرف
 سو، بیا رسول الله صلی الله علیه و آله د مشرکینو سازشونه او پېښنهادونه رد کړل، په دې پسې بن
 المطلب او بنی هاشم ټول له یوسره مسلمان و که کافر پر دې متفق سول چې د حضرت
 محمد صلی الله علیه و آله دفاع او ملاتړ به کوي، په دې پیښو پسې قریش هک پک او حیران
 ودرېدل، او د دوی حیرانتیا بې ځایه ځکه نه وه چې په دې ښه پوه سوي و که چیرې
 محمد صلی الله علیه و آله په قتل ورسوي نو په مکه کې به د وینو لښتیا و بهیرې او یا کېدای سي د
 دوی دکاملي تباهی او بربادۍ سبب وگرځي نوله همدې امله وه چې دقتل منصوبه
 یې پرېښووه او دیوه بل داسي ظلم پرېکړه یې وکړه تر مخکې یادو سوو ظلمونو
 زیات اوسخت ظلم و.

«دظلم او دښمنۍ پرېکړه»

مشرکین دمحبص په وادي او دبنی کنانه په خیف کې سره راټول سول او دبنی هاشم
 او بنی المطلب پر خلاف یې یو ظالمانه تړون وکی او داسي پرېکړه یې وکړه چې نوره
 څوک له دې دوو کورنیو سره نه دوستي اونه خپلوی کوي (نکاح کول ورسره منع ده)
 نه به بیع (اخیستل خرڅول) ورسره کیږي، نه به ورسره ولاړه پاسته کیږي، نه به څوک
 د دوی کورونو ته ورځي دا ډول خبرې کول هم ورسره منع دي، لندا دا چې له دوی
 سره ترهغو دا عمومي اوبشپړه پرېکړه دوام ولري ترڅو یې محمد صلی الله علیه و آله مشرکینو ته
 سپارلی نه وي، دوی ددې تړون لپاره یوه صحیفه (لیک یا خط) ولیکی او په دې
 صحیفه کې یې پردې خبره تړون او اتفاق کړی و (دبنی هاشم دسولي وړاندیز به

هیڅکله هم نه مني او نه به ورسره کوم ډول مرسته او همدردی کوي ترڅو محمد ﷺ د قتل لپاره ورتسلیم کړي) ابن قیم وایي: ویل کیږي دا خط منصور بن عکرمه بن عامر بن هاشم لیکلی ؤ او داهم ویل سویږي چې ددې صحیفې لیکونکی نصر بن حارث ؤ، خو صحیح خبره او روایت دادی چې دا صحیفه بغیض بن عامر بن هاشم لیکلی وه چې رسول الله ﷺ بڼرا ورته وکړه اولاس یې شل سو. ۱۶۳

ترون وسو او دا صحیفه د کعبې شریفې په مینځ کې راوځړول سوه او ددې په نتیجه کې له ابولهب پرته د نبی هاشم او بني المطلب ټول غړي که مسلمانان ؤ او که کافران ټول یو ځای د ابوطالب په شعب دده خوږ کې محاصره سول د ادنبوت داووم کال دمحررم میاشتې د لومړنۍ شپې واقعده.

«پر مظلومانو درې کلن بندیز»

محاصره او کلابندي سخته سوه، پر محاصرینو مظلومانو باندې غله، د خوراک څښاک ټول شيان بند سول ځکه مکې ته به یې چې څه خوارکي مواد اویانور داڅېستلو او پیرو دلو شيان راتلل نو سمدستي به مشرکینو رانیول، په دې ترتیب سره د محاصره سویو کسانو وضعه ډیره خرابه سوه، د خوراک لپاره یې څه نه درلودل له ډیرې مجبوري څخه به یې پاني او پوستکي خوړل، له لوږې څخه به د کوچنیانو اوبښو د ژړا آوازونه ترشعب ابوطالب دباندې هم اورېدل کېدل، د خپلو اړتیاؤ دپوره کولو اوضروري شيانو داڅېستلو لپاره یوازې په حرمت لرونکو میاشتو (اشهر حرام) کې له شعب څخه راوتلای سواى، او په دې موده کې به یې له مکې څخه دباندې دراغلیو کاروانونو څخه مواد اخیستل خو مشرکینو په دې کې هم دام ورباندې وواهه او د موادو قیمت به یې دومره زیاتول چې په هغه قیمت به یې دوی درانیولو توان نه درلودى حکیم بن حزام به کله کله په پټه سره خپلې عمه خدیجې ته په غالب گومان سره غنم وروړل، یو ځل ابو جهل په منځه ورغلى او قصد یې وکى چې حکیم منع کړي خواوې بختري مداخله وکړه او حکیم یې پرېښووى چې غنم خپلې عمه ته ورسوي ..

ابوطالب به پر رسول الله ﷺ ډیر بیریدی او دده امنیت ته یې ډیره پاملرنه درلوده ، کله به چې خلگ بیده کېدل نو رسول الله ﷺ ته به یې وویل : چې په خپل ځای دي بیده سه ، دادې په خاطر و که چیري څوک در رسول الله ﷺ دقتل نیت لري وگوري چې هغه چیري بیده سو ، خو کله به چې خلگ بیده سول نویابه یې خپل کوم زوی یا ورور یا داکا زوی ته وویل چې ولاړسه او در رسول الله ﷺ پر ځای بیده سه اور رسول الله ﷺ ته به یې وویل چې راسه او د هغه په ځای کی بیده سه ، د حج په دوران کی به رسول الله ﷺ اونور مسلمانان له شعب څخه دباندي وتل خلگو ته به ور تلل او دوی به یې اسلام ته رابلل چې ابولهب به څه کول هغه وړاندي تیرسو .

«د عهد او شوي تړون ماتېدل»

پوره درې کاله تیر رسول خو حالات هم داسي و ترڅو دبعثت په لسم کال دمحررم په میاشت کې^{۱۶۴} صحیفه نقض او تړون مات سو ، ددې تړون د ماتیدو سبب هم دا و چې ځیني قریش له پیل څخه په دې تړون خوشحاله نه و او همدې ناخوښو کسانو د تړون د ماتولو لپاره هلي ځلي کولی ترڅومات سو ، د تړون د ماتولو اصلي محرک د بني عامر بن لوی کورنۍ غړی هشام بن عمرو و نوموړي به د شپې له خوا بني هاشم ته خواړه لیږل ، یو ځل هشام د ابوطالب خور یی زهیر بن ابي امیه المخزومي ته ورغلی د زهیر مور عاتکه د عبدالمطلب لور وه ، او ورته وی ویل : اې زهیره په داسي حال کې ته خوری او څښی نو څرنگه به دې راضي یې چې د ما ما خیلو دی دا حال وي زهیر وویل : افسوس صد افسوس زه په یوه سر څه کولی سم ؟ قسم په خدای که یو بل سړی راسره ملگری وي نو ددې تړون د ماتولو لپاره به راپورته سوی وای ، هشام ورته وویل څه یو بل سړی هم درسره دی ، ده ورته وویل : هغه به څوک وي ؟ هشام ورته وویل هغه زه یم ، زهیر وویل اوس دریم نفر راگوره ، په دې پسې هشام مطعم بن عدي ته ورغلی هغه ته یې د بني عبد مناف له اولادې (بني هاشم ، بن المطلب) سره دوستي او نژدې نسبي اړیکي یادونه وکړه ، ملامتیا او پره یې ورباندي واچوله چې

^{۱۶۴} ددې خبري دلیل دادی چې ابوطالب د صحنې تر نقض شپه میاشتی وروسته وفات شو اوصحیح روایت دادی چې ابوطالب درجب په میاشت کې وفات سوی دی او هغه څوک چې وایی ابوطالب درمضان په میاشت کې وفات کړی دی ددوی په نظر ابوطالب د صحنې تر نقض اته میاشتی او څو ورځي وروسته وفات سوی دی.

ته ولي په دې ظالمانه تړون او عهد كي دقریشو خواته ولاړيې، نو مطعم ورته وويل
 افسوس نو زه څه وکړم؟ زه یو تن یم هشام ورته وويل دویم کس هم درسره دی، ده
 ورته وويل هغه څوک دی؟ ده ورته وويل هغه زه یم، مطعم ورته وويل اوس دریم
 کس راگوره، هشام ورته وويل دریم سړي مې هم پیدا کړیدی، مطعم ورته وويل:
 څوک دی؟ ده ورته وويل: هغه زهیر بن ابی امیه دی، مطعم ورته وويل اوس څلورم
 کس راگوره، بیا هشام ابی البختری بن هشام ته ورغلی، هغه یې داسې خبرې وکړې
 لکه معطم ته چې یې کړی وی، نو ابو البختری ورته وويل آیا داسې څوک به وي چې په
 دې هکله مرستی ته حاضر وي؟ هشام بن عمرو ورته وويل هو! سته هغه وويل
 څوک دی؟ ده ورته وويل زهیر بن بی امه، مطعم بن عدي 'وزه هم درسره یم، بیا هغه
 ورته وويل اوس پنځم کس راگوره، بیا زمعه بن اسود بن المطلب بن اسد ته ورغلی
 ، په دې هکله یې خبرې ورسره وکړې اوله بني عبد مناف سره دده دقرابت او ددوی
 د حقوقو یادونه یې ورته وکړه، نو زمعه ورته وويل: کوم څوک داسې سته چې ستا
 ددې نظر او پیشنهاد تائید او ملاتړ وکړي، هشام بن عمرو ورته وويل هو! په دې
 هکله فلانی او فلانی او..... ټول نومونه یې ورته یاد کړل کلک ولاړدي،
 بالاخره ټول له حجون سره راټول سول، او ددې صحیفې دنقض او تړون د ماتولو عزم
 او تړون یې وکی، زهیر وويل دکار پیل به زما څخه وي یعني لومړی به زه په دې
 هکله خبرې کوم.

سهار سو خلک ټول خپل خپل دمجلس ځایونو ته ورغلل، زهیر هم په داسې حال كي
 چې بنائسته جامې یې اغوستي وی راغلی، پریت الله شریفی اووه ځله طواف وکی
 ، پیایې خلکو ته مخ کی او ورته وی وويل: ای دمکې خلگو! موږ دې خورو
 او څښو څو بني هاشم دي له لوږې مري، نه دي څه ورڅخه اخېستل کېږي او نه دي څه
 ورباندي پلورل کېږي؟ قسم په خدای زه به ترهغو نه کښینم ترڅو د اظالمانه تړون
 مات سوی نه وي او ترڅو د اصحيفه نقض او څیري سوی نه وي، ابو جهل چې د
 مسجد حرام په کونج كي ناست ؤ وويل: درواغ دي وويل: قسم په خدای دا صحيفه
 به څیري نه سي، په دې وخت كي زمعه بن اسود دوويل: قسم په خدای چې ته ډیر
 درواغ وایی ددې صحيفې دليکلوپه وخت كي موږ هم راضي نه ؤ، ابو البختری هم

بڼ وکی او وی ویل : زمعه رښتیا وایي په دې صحیفه کي چې څه لیکل سوي دي
 موږ په خوښ نه یو او نه یې ملاتړ کوو، مطعم بن عدی هم وویل تاسي رښتیا وویل
 او څوک چې بل څه وایي هغه درواغجن دی، موږ له دې صحیفې او هغه څه چې په
 کي لیکل سوي دي خپل برائت اعلانوو، بیا هم هشام بن عمرو هم دې ته ورته خبري
 وکړی، نو ابو جهل وویل : ددې خبري تړون د شپې سوی دی او په دې هکله مشوره
 چیري بل ځای سوی ده، په دې وخت کي ابو طالب هم دمسجد حرام په کومه غوښه
 کي ناست ؤ، دهغه دراتگ سبب هم دا ؤ چې الله ﷻ خپل رسول ﷺ ته د صحیفې په
 هکله خبر ورکړی ؤ چې الله تعالی ورباندي وینه (بویه) مقرره کړی وه چې د الله ﷻ له
 نامه پرته ټولي د ظلم زیاتې او د بښمنۍ کلمې یې خوړلی دي، رسول الله ﷺ دا خبره
 خپل اکا ته وکړه، نو ابو طالب هم قریشوته راغلی او ورته وی ویل چې وراره مي
 داسي وایي که چیري درواغ یې ويلي ؤ نو بیا تاسي پوهیږئ او هغه او که چیري په
 دې ادعا کي رښتونی ؤ نو بیا له دې ظلم څخه لاس واخلئ او زموږ محاصره ختمه
 کړئ، دوی ورته وویل دادانصاف خبره ده او کله چې د ابو جهل او ددې نورو ترمنځ
 دا خبري تبادله سوی نو مطعم ولاړ سو چې هغه صحیفه څیري کړي، چې گوري
 د صحیفې ټوله ټکي په وینو لړلي او یوازي (باسمک اللهم) او هر چیري چې د الله
 ﷻ نوم وي هغه پاته ؤ نور هیڅ هم پاته سوي نه ؤ، نو صحیفه نقض سوه، تړون مات
 سو، او رسول الله ﷺ سره له ټولو محاصره سوو کسانو له شعب څخه
 راووتل، مشرکینو در رسول الله ﷻ د نبوت یوه عظیمه نښانه او معجزه دسره سترگو
 ولیده، خوله دې سره هم د دوی رویه داسي وه لکه چې د آیت مبارکه ورته اشاره
 کوی : **وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَبْرَأٌ** ۲. سورة القمر
 ژباړه : او که ووني دغه (کفار د قریشو) کوم دلیل (قدرت) نو پر څنګ به سي دوی
 (مخ به واوړي) ترې او وایي به دوی (دغه) سحر کوډي دی کوی، چې له پخوا
 راهیسي راځي هوکي ! مشرکین له دې نښاني او معجزې هم مخ واړوی، اعرض یې
 وکړی، پر خپل کفر او گمراهي لاپسې وړاندي ولاړل. ۱۶۵

« دابو طالب دمرض سختي دقریشو دواهمي سبب »

رسول الله ﷺ له شعب ابي طالب څخه په راو توم سره د دعوت او تبليغ کار ته د پخوا په څیر اهامه ورکوله ، قریشو که څه هم په ظاهر د محاصره او بایکات ختم کړی و خو په حقیقت کې یې پر مسلمانانو باندې خپل ظلمونه او فشارونه هم داسې جاري ساتل او خلک یې د الله ﷻ له دین څخه منع کول ، ابو طالب هم د پخوا په څیر د خپل وراره تر شاتینګ ولاړ و ، خو عمر یې تر اتیا کلونو اوښتی و ، او ددې څلور کلونو سختو او دردوونکو پیښو خصوصاً درې کلنې محاصرې هغه ډیر کمزوری کړی ، د محاصرې له خلاصون څخه لا څو میاشتې نه دي تیرې سوي چې ابو طالب مریض سو ، ناروغي یې مخ پر زیاتیدو سوه ، دغه وخت مشرکینو وویل که ابو طالب مړ شي اویا موږ دده له وراره سره ظلم اوزیاتی کوو نو دابه زموږ لپاره لویه بدنامي وي ، د همدې بدنامۍ له بیړي څخه دوی یو وار بیا د خبرو اترو لاره ونيوله اونیت یې وکی چې دابو طالب په وړاندې د محمد ﷺ سره د خبروله لاري معامله وکړي اودا ځل دداسي شیانو په ورکړه هم راضي سول چې مخکي یې هغه نه ورکول نوهېدا و چې ابو طالب ته یې خپله ورستی جرگه ورولیږله ، ابن اسحاق اونور وايي کله چې ابو طالب ناروغ سو او قریش پوه سول چې حالت یې مخ پر خرابیدو دی نو په خپل مینځ کې یې سره وویل : عمراو حمزه په اسلام مشرف سول ، د محمد ﷺ دین د قریشو په ټولو کورنیو کې خپور سوی دی ، راځي چې ابو طالب ته ورسو ، ترڅو هغه خپل وراره د کومي خبرې پابند کړي اوزموږ څخه هم په دې اړه عهد او وعده واخلي ، قسم په خدای بیرېزو چې خلک به بیا زموږ له ارادې او کنټرول څخه ووزي ، په بل روایت کې داسي راځي چې بیرېزو چې که دابو د مړسي اویا له محمد ﷺ سره کوم ظلم اوزیاتی وسي نویابه عرب موږ ته د اطعنه راکوي چې وگوري دوی محمد ﷺ پرې اېښي و اود هغه په مقابل کې یې د ظلم اوزیاتي جرأت نه درلودی خو کله چې یې اکا وفات سو نور اگیریې کړی او ظلمونه یې ورباندې شروع کړل ، د قریشو داوفا دابو طالب ته هم ورغی ، د وفد (هیئت) غړی د قریشو اشراف اومخوړ خلک

و، لکه عتبه بن ربیعہ، شیبہ بن ربیعہ، ابو جہل بن ہشام، امیہ بن خلف، ابوسفیان بن
 حرب اودقیشو نور اشراف چې دټولو شمیرہ (۲۵) کسانو ته رسیدہ دھیئت غړوله
 ابوطالبہ سره خبري اتری وکړی اوداسي یې ورته وویل ته چې زموږ په مینځ کي
 کوم مقاوت او منزلت لری هغه تاته ښه معلوم دی، په کوم کي چې اوس قرار لری هغه
 هم ویني، ددې بیرہ ده چې داستا آخري شپې او ورځي دي، زموږ اوستا د وراره
 ترمینځ کوم کشمکش روان دی په هغه هم ښه خبریې، نولازمه ده چې ته هغه
 راوغواړی اوزموږ څخه دهغه لپاره اوله هغه څخه زموږ لپاره قول اوتړون واخلي
 يعني داسي چې هغه زموږ څخه لاس واخلي اوموږ له ده څخه، موږ دي پریږدي چې
 پر خپل دین ووسیږو، اودې به پریږدو چې پر خپل دین وي، ابوطالب خپل وراره
 حضرت محمد ﷺ راوغوښتی هغه هم راغلی، ابوطالب ورته وویل: وراره!
 داستا د قوم مشران اومخور خلگ درته راغلي دي اودا غواړي چې دڅه شيانو قول
 او وعده ستا څخه واخلي اودڅه شيانو قول او وعده دوی درکړي، بیایې د دوی
 وړاندیزونه ورته واورول اودایې وزته وویل: چې غواړی داسي تړون سره وکړی
 چې یو په بل غرض نه سره لری.

رسول الله ﷺ ددې خبرو په جواب کي دھیئت غړو ته مخ ورواړه وه اوداسي یې
 ورته وویل: داراته وواياست که زه داسي کلمه او خبره درته وړاندي کړم چې دهغه
 په ویلو سره به تاسي د عربو باچاهان سی، عجم به ټول درته سلامي سي نو ستاسي
 څه نظر دی؟ په ځینو روایتونو کي راځي چې رسول الله ﷺ ابوطالب ته وفرمایل زه
 له دوی څخه دیوې داسي خبري غوښتونکی یم چې که چیري هغه ووايي نو عرب به
 ټول ورته تسلیم سي او عجم به جزیه ورکوي، په بل روایت کي راځي چې خپل اکا ته
 یې وفرمایل: کاکا جانہ! ته ولي دوی یوې داسي کلمې ته نه راغواړی چې هغه د
 دوی لپاره غوره اوبهتره ده؟ ابوطالب ورته وویل: ته دوی څه شي ته رابولی؟ ده
 ورته وفرمایل: زه غواړم دوی داسي یوې کلمې ته راوبولم چې دهغې په ویلو سره
 به یې د عربو باچاهان او عجم ټول ورته سلامي سي.

په هر حال کله چې رسول الله ﷺ دا خبره وکړه دوی ټول چوپ او حیران سو چې څنگه
 کېدای سي تردې حده یوه گټوره خبره رد کړي؟ بالاخره ابو جہل ورته وویل:

دا کومه خبره ده؟ ستا په پلار قسم ووايه داسي يوه خبره نه بلکي لس خبري وکړه موږ منلو ته تيار يو، نبي کریم ﷺ ورته وفرمايل: تاسي دا ووايست: لا اله الا الله، ژباړه: له يوه الله ﷻ پرته بل د عبادت وړنسته له يوه الله ﷻ علاوه د بل هر څه عبادت پرېږدی، د دې خبري په اورېدو سره دوی لاسونه سره ووهل او وی ويل: اي محمد ﷺ! ته غواړی چې د دې ټولو خدايانو پر ځای يوازې يو خداى ونيسو، په رښتيا چې ستا دامعامله ډيره عجيبه او غريبه ده، بيا يې يو بل ته سره وويل قسم په خداى چې داسې ستاسي هيڅ يوه خبره هم نه مني، نو ځي چې څو او د خپلور پلرونو پر دين ټينگ ووسېږو تر څو الله تعالى زموږ او دده تر مينځ پرېکړه وکړي، په دې ترتيب سره دوی هريو پر خپله لار ولاړل، او د همدې خلکو په اړه د قرآن کریم دا آيتونه رانازل سول:

ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ كُمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِّن قَرْنٍ فَكَذَّبُوا وَلَا تَجِدَ لَهُمْ مَنَاصٍ وَعَجَبُوا أَن جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ أَجَعَلَ الْآلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ وَانطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَى آلِهَتِكُمْ إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ مَا سَبَعْنَا بِهَذَا فِي الْآخِرَةِ إِنَّ هَذَا إِلَّا اخْتِلَافٌ ۝۷ سورة ص.

ترجمه: قسم دی په قرآن چې څښتن دپند، ذکر، بیان، شرف، عظمت دی (داسي نه دی چې کفار د معبودانو په نسبت وايي) بلکه هغه کسان چې کافران سوي دي په کبر، سرکښي کي دی (له قبولود حق څخه) او په مخالفت کي دي (له مسلماني سره) (نه گوري منکران چې) څومره ډير هلاک کړي دي موږ پخوا له دوی څخه له اهل د زمانې، نوناري به يې وهلی (عند نزول العذاب حال دا چې نه به و هغه وخت دخلاصيدو (او تبديدو) او تعجب کوی (کفارو) له دې څخ چې راغلی دي وی ته (نبي) بيرونکی له دوی څخه او وايي دا کافران چې دغه (بيرونکی نبي) ساحر کوډگړدی درواغجن، آيا ده گرځولي دي دغه (۳۶۰) معبودان الله يو؟ بيشکه دغه (گرځول د ډيرو معبودانو يوه ته چې تاسي نور معبودان پرېږدئ او د يوه الله ﷻ عبادت کوی) خواخواه يوشی ډير عجيب دی (چې مثل نه لري) او ولاړل په تلوار سره مشران له دوی څخه (له مجلسه چې سره ويوونکي و يوبل ته) چې ځي (پاڅي له دې ځايه) اوصبر وکړی (او محکم اوسئ) پر (عبادت د) معبودانو خپلو، بيشکه

دغه شی (توحید) خامخایوشی دی چې اراده یې کړل سوی ده (له موږ څخه) نه دی
اورېدلی موږ دغه (توحید، وحدانیت په ورستني) عیسوي کي، نه دی ده
(توحید) مگر له خپله ځانه جوړ کړل سوی درواغ دي.

«عام الحزن يعني دغم کال»

د ابوطالب وفات: د ابوطالب ناروغي سخته سوه بالاخیره دبعثت په لسم کال درجې
په میاشت کي وفات سو، دغه وخت د اقتصادي محاصرې له ماتیدو څخه یوازي
شپږ میاشتي تیري سوي وی^{۱۶۷}، په بل روایت سره ابوطالب دخدیجې رضی الله عنه تروفات
درې ورځي مخکي درمضان په میاشت کي وفات سوي دی، په صحیح البخاري کي
له مسیب رضی الله عنه څخه روایت سوی دی چې کله د ابوطالب څکندن و، ابوجهل ورسره
ناست و، رسول الله ﷺ هم ورغلی او ورته وویل: کاکاجانه! د: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. کله ووايه
یوازي هم دایوه کلمه ترڅود الله ﷻ په وړاندي یې ستا لپاره حجت او دلیل په توگه
وړاندي کړم، دلته ابوجهل او عبدالله ابن امیه ورته وویل: ابوطالبه! آیا
د عبدالمطلب له دین څخه اوړی؟ دوی دواړو هم داسي خبري ورته کولی ترڅو له
خلگو سره د ابوطالب ورستی خبره داسوه چې وی ویل: د عبدالمطلب په ملت
(دین) یم، نو بیا رسول الله ﷺ وفرمایل: ترهغو به له الله ﷻ څخه بخښنه ورته
غواړم ترڅو له دې څخه منع سوی نه یم، په دې پسې د آیت شریف نازل سو: مَا كَانَ
لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْبَشَرِ كَيْنَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ
الْجَحِيمِ ۱۱۳. سورة التوبة. **ترجمه:** نه دی لائق او جائز نبي ته او (نه دی لائق او روا)
هغو کسانو ته چې ایمان لرونکي دي دغه چې مغفرت وغواړي د دوی لپاره د
مشرکانو او که څه هم دا (مشرکان) خاوندان دخپلو وي، وروسته له دې خبري چې
بنکاره سي دوی ته چې بیشکه دوی صاحبان د دوږخ (او پرکفر مړه دي).

او د آیت هم رانازل سو: إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ. سورة القصص آیت (۵۶)

^{۱۶۶} تاریخ الاسلام للشاه اکبر خان ابادی ۱۲۰/۱ تاریخي مصادر په دي باره زیات اختلاف سره لري چې ابوطالب په کومه میاشت کي
وفات کړی دی خو موږ چې میاشت څکه انتخاب کړه چې زیاتره مصادر پردي اتفاق دی چې ابوطالب د شعب څخه تر راوتلو
شپږ میاشتي وروسته وفات سو دا اقتصادي محاصره درې کاله وه او شروع یه دبعثت داروم کال دمحررم داوولۍ شپي څخه وو نو په دي
حساب سره دده مرگ نیټه دنبوت دلم کال درجې میاشت راغي.

^{۱۶۷} مختصر سیرت الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص ۱۱۱.

ترجمه: بیشک ته (ای محمده ﷺ!) نه سی بنوولای (لارحقه) هغه چاته چې خوښ وي ستا دلته ددهې ضرورت نه وینو چې ابوطالب څومره اوڅه ډول درسول الله ﷺ حفاظت او ملاتړ کړی و، ابوطالب دمکې د جاهلانو اولویانو د حملو په وړاندې د اسلامي دعوت لپاره دیوې پخې اولورې کلا حیثیت درلودی خو هغه دخپلو پلرونو او مشرانو پر ملت او دین مړ سو، نو ځکه یې پوره او کامله کامیابي اورستگاري په برخه نه سوه ..

په بخاري شریفې کې له حضرت عباس بن عبدالمطلب څخه روایت دی وایې عبالله رسول الله ﷺ وفرمایل ته خپل اکا ته څه کولای سی؟ په داسې حال کې چې هغه به ستاساته کوله اوستا په سر به یې له نورو سره شخړې او جگړې کولی اوستا په خاطر به نورو ته په غوصه کېدی، رسول الله ﷺ ورته وفرمایل: هغه د دوېځ په باندینۍ برخه کې دی اوک چیرته زه نه وای نو هغه به د دوېځ تر ټولو ژوره کنده کې وای. ^{۱۶۸}

ابوسعید خدری رضی الله عنه وایې چې یو وخت درسول الله ﷺ په وړاندې دده ډاکا ابو طالب یادونه وسوه نو ده وفرمایل: لعله تنفعه شفاعتی يوم القيامة فيجعل في ضحضاح من النار تبلغ كعبیه ^{۱۶۹}. **ترجمه:** کېدای سی چې د قیامت په ورځ زما شفاعت گټه ورته ورسوي او د دوېځ په لوره برخه کې یې ځای سي چې اوره یې یوازي تر بنسټه پورې ورسېږي ..

«د حضرت خدیجې رضی الله عنها له دار دفنا څخه ودار د بقاته انتقال»

د ابوطالب له وفات څخه دوی میاشتي او یایوازې درې ورځې وروسته دروايتونو د اختلاف په اساس دبعثت په لسم کال دروژې په میاشت کې أم المؤمنین حضرت خدیجة الکبری رضی الله عنها د (۶۵) کالو په عمر کې له دې فاني دنیا څخه سترگې پټې کړې اودغه وخت درسول الله ﷺ مبارک عمر پنځوسم کال و، خدیجه رضی الله عنها درسول الله ﷺ لپاره دالله تعالی له خوا لوی او ډیر گرانېها نعمت و، پنځه ویشته کاله یې یو ځای سره تیر کړل، خدیجه رضی الله عنها دغم او خفگان په وخت درسول الله ﷺ لپاره خوشحالي

^{۱۶۸} تلخیص ابن الجوزی ص ۷ رحمة اللعین ۲/ ۱۲۶.

^{۱۶۹} رواه الامام احمد بن حنبل مننده ۶/ ۱۱۸.

اوډا گيرنه وه، په سختيو کي به يې خواته ولاړه وه، درسات دتبليغ په لاره کي به يې مرسته ورسره کوله، دجهاد کړاوونه اوسختي لاري به يې ورسره گاللي په ځان اوما ل سره به يې له رسول الله ﷺ سره غم شريکي کوله رسول الله ﷺ دآدم المؤمنين خديجې ﷺ په باره فرمايي: آمنت في حين كفر بي الناس وصدقتني حين كذابي الناس، اشركتني في مالها حين حرمتني الناس و رزقني الله ولدها وحرمت ولد غيرها^{۱۷۰}

ترجمه: خديجې ﷺ هغه وخت پرمايمان راوړی چې خلک راباندي کافران و او هغه وخت يې زما تصديق وکړی چې خلگوزه درواغجن بللم او هغه وخت يې زه په خپل مال کي شريک کړم کله چې خلگوزه محروم کړی وم، او الله تعالی ماته له دې څخه اولاد راکی اوله نورو څخه يې اولاد رانه کړی، بخاري شريفي له حضرت ابوهريره ﷺ څخه روايت کوي چې وايي: أتى جبرئيل ﷺ النبي ﷺ فقال: يا رسول الله

هذه خديجة ﷺ قد أتت معاً انا و فيه ادم او طعام او شراب فاذا هي أتتك فقراً عليها السلام من ربها، وبشرها ببیت في الجنة من قصب لا خصب فيه ولا نصب^{۱۷۱}

ترجمه: يعنى جبرئيل ﷺ در رسول الله ﷺ حضورته تشریف راوړی او ورته وی وفرمايل: يا رسول الله! داده خديجې ﷺ تشریف راوړی او يولوبنی هم ورسره دی چې په کنيي څه کتغ (سالن) خواره يا څه دڅنبلو شيدې او کله چې هغه تاته راورسيده نوته ددې درب له طرفه ورته سلام ورسوه، او په جنت کي دزمرودو اوباقوتو دداسي يوکورزيري ورکړه چې هلته به نه ځوز (ازغی) نه شور، نه ستوماي اونه درماندگي وي.

«دغمونو شروع او دوې درد لرونکې پيښې»

دا دواړي ډيري درد رسوونکي پيښي وى، چې په ډير کمه موده کي يوه په بل پسې پيښي سوي، رسول الله ﷺ يې ډير ودر داوه اوزړه يې غمجن او خفه سواوپه همدې پسې دغمونو ورته مخه سوه، دا بوطالب له وفات وروسته مشرکينو ورباندي راوړدي سول او جرأت يې پيدا کړی، رسول الله ﷺ ته به يې په ښکاره اذيت رساوه

^{۱۷۰} رواه الامام احمد في مسنده ۱۱۸/۶

^{۱۷۱} صحيح البخاري باب تزويج النبي ﷺ خديجة وفضلها ۵۳۹

او ظلمونه يې ورباندي کول، رسول الله ﷺ دومره غمونو واخيستی اوزره يې دومره ودرېدې چې نور يې له دې خلکو اميد قطع سواوپه دې هيله يې د طائف لاره ونيوله چې کېدای سي هلته يې څوک دعوت ومني، پناه ورکړي او دخپل قوم په مقابل کي مرسته ورسره وکړي، خو هلته هم چا د الله تعالی در رسول الله ﷺ دعوت ونه مانه، پناه يې ورنه کړه، او هيڅ ډول مرسته يې ورسره ونه کړه، بلکي دهغه ځای خلکو د نيکۍ پر ځای دومره بدې ورسره وکړه چې په مکه کې چانه وه ورسره کړی څومره چې پر رسول الله ﷺ دمکې د مشرکينو ظلمونه زيات سول دومره پراصحابو هم ظلمونه او رېږونه ډير سول، تردې چې در رسول الله ﷺ تږدې ملگری ابوبکر صدیق (رضي الله عنه) هم مجبور سو چې د حبشې په لور دهجرت لار ونيسي، له کوره ووتی او تر (برک الغماد) پوري ورسيدی خو هلته ابن الدغنه وليد او بيرته يې په خپل جوار او پناه کي مکې ته راوستی. ۱۷۲

ابن اسحاق وايي د ابوطالب له وفات څخه وروسته قريشو پر نبي کریم ﷺ باندي داسي ظلمونه وکړل چې د ابوطالب په ژوند کي يې دهغه تصور قدرې هم نه سواي کولای، آن تردې چې د قريشو يوه گمراه او جاهل يوه ورځ در رسول الله ﷺ پر مبارک سر خاوري ورواچولی او د الله تعالی رسول هم داسي گردجن او په خاورو لړلی سرکورته تشریف يو وړی.

معامله او رویه نه وه کړی ترڅو ابوطالب وفات سو، او څرنگه چې په دې کال کي رسول الله ﷺ ته يوپه بل پسې غمونه او دردونه پيښېدل نو دا کال يې دعام الحزن (دغم کال) په نامه و نومووه، او په همدې نامه په تاريخ کي شهرت لري.

«دامهات المؤمنین حضرت سوده (رضي الله عنها) سره د سيد البشر ﷺ واده»

په همدې يعني دبعثت په لسم کال دشوال په مياشت کې نبي کریم ﷺ له حضرت سوده (رضي الله عنها) سره واده وکړی، حضرت سوده (رضي الله عنها) په اسلام مشرفه سوي وه او په دويم ځل هجرت کي حبشې ته مهاجره سوي وه، لومړنی ميره يې سکران بن عمرو نوميدی دهغه هم مسلمان ؤ او له دې سره يې يوځای هجرت کړی ؤ، خو هلته په حبشه کي

۱۷۲ شاه اکبر خان ابادی وايي چې دا واقع په همدې کال سوي ده تاريخ الاسلام ۱/ ۱۲۰ وگورئ دا اوږده قصه په ابن هشام ۱/

۲۷۲، ۲۷۳ و صحيح البخاری ۱/ ۵۵۲-۵۵۳- کی هم نقل سوي ده.

وفات سو یاد اچې مکې ته راستون سوا و وفات سوا و کله چې د حضرت سوده
 ﷺ عده پوره سوه نور رسول الله ﷺ کوزده ورسره وکړه او بیایې په نکاح کړه او دا
 لومړنۍ بي بي ده چې د حضرت خدیجې ﷺ له وفات وروسته رسول الله ﷺ نکاح
 ورسره کړی ده، خو وروسته دې مبارکي خپل نوبت حضرت عائشې ﷺ ته بځنځلی
 ؤ.

«تیز او لوړ عقل هم دي ته په حیرت کي دی»

دلته د ډیر پیاوړي عقل او غټ زړه خاوندان هم له حیرت څخه ګوته په غاښ درېږي
 او د لوی علم او پوهي خاوندان هم د اېوښتنه کوي چې هغه کوم عوامل او اسباب ؤ
 چې د مسلمانانو د دومره عظیم صبر او ثبات سبب سوي دي؟ دوی د داسي ظلمونو
 په وړاندي چې تش په اورېدو یې وینستان غوني نیغ درېږي، له یاده یې زړونه په لږزه
 راځي، څنگه او څه ډول ټینګ ولاړ ؤ؟ او دا کوم زور ورسره ؤ چې داسي ظلمونه
 او کړاونه یې ګاللي دي؟ نو ددې په خاطر چې دا ډول پوښتني جواب سوي وی،
 لازمه وینو چې د لومړنیو مسلمانانو د صبر او ثبات ځیني عوامل تر نظر تیر کړو.

(۱): ددې ثبات او مقاومت لومړنی او اساسي عامل او سبب پروا خدا الله ﷻ باندې
 ټینګ ایمان او د هغه حقیقي پیژندنه او صحیح معرفت دی، ځکه یو وار چې زړه
 د ایمان په نور منور سي، او د ایمان شمع په زړه کي بله سي نو بیا هغه له غرونو څخه
 هم ټینګ وي او هم دروند او د داسي ایمان خاوند د دنیا ټول مشکلات او کړاونه
 که هر څومره ډیر او خطرناک وي په هیڅ شمیر او هغه ټول دخپل ایمان په مقابل کي
 لکه داوبو زګ او یا لکه دیوه طوفاني او نړوونکي سیلاب په مخ کي د ښکونډ
 شمیری، هغه د ایمان د ذلت او خپل اعتقاد د راحت په وړاندي هیڅ مشکل ته مشکل
 نه وایي او د ایمان په لاره کي دهیڅ کړاو پروا نه ساتي: فَأَمَّا الزُّبُرُ فَيَذَرُهَا جُمُاعًا
 وَيَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمُوتُ فِي الْأَرْضِ. سورة الرعد آیت (۱۷). **ترجمه:** نور هر څه زګ او خیري
 نو ولاړي به سي په دغه حال کي چې پرېوتی وي له نظره (او بې ګټي به وي) او هر څه
 هغه شی چې نفع سوی خلکو ته (او ویل سوي یې غشه فلزات) نو پاته کیږي په مخکه

کي (دگتي په خاطر) د اساسي علت او سبب نوري خانگي هم لري چې هره يوه يې د ثبات او صبر په لاره کي دييل بيل اهميت درلودونکي ده او هغه دادي.

(۲): داسي قيادت او مشرتابه چې پر زړونو حکومت کوي، رسول الله ﷺ چې نه يوازي د اسلامي امت بلکه د ټول بشريت قائد او لارښود د داسي جسماني جمال، نفساني کمال، کريمانه او نیکو اخلاقو، عظيم کردار او ډيرو غوره عاداتو او خصائلو درلودونکي ؤ چې زړونه به خپله ورته تسليمېدل او خلگ به ورته خاړېدل ځکه هغه کمالات او ښيگڼي چې خلگ ځان ورته قربانوي، رسول الله ﷺ ته له هغو څخه دومره برخه ورکړل سوې وه چې بل هيڅ بني بشر ته هم دومره لويه برخه نه ده ورکړل سوې، رسول الله ﷺ د شرف، عظمت، فضل او کمال تر ټولو لوړ او اوچت خلي ؤ، د هغه ﷺ په عفت امانتداري، ريښتنولي او نورو ټولو ښيگڼو باندې له دوستانو وړاندې د ښمنانو اعتراف کاوه، هره خبره به چې در رسول الله ﷺ دخولې مبارکي څخه وتله حتي ډير غټ د ښمنان به يې هم پر صدق پوره متيقن ؤ.

ډيري داسي پيښي وجود لري چې زموږ دمخکي تيري سوي خبري تصديق او تائيد کوي، يو ځل د قریشو درې کسان سره راټول سول، دوی هريوه جلا جلا او په پټه قرآن کریم اورېدلی ؤ، لومړی يو له بله څخه خبر نه ؤ خو بالاخره يې راز فاش او يوپه بل خبر رسول، له دې درو کسانو څخه يو هم ابو جهل ؤ، کله چې درې سره راټول سول نو يوه يې له ابو جهل څخه وپوښتل چې ووايه دهغه څه په هکله چې له محمد ﷺ څخه دی اورېدلی دي ستاڅه نظر دی؟ ابو جهل په جواب کي ورته وويل ماڅه اورېدلی دی؟ اصلي خبره داده چې په شرف او عظمت کي زموږ او بنو عبدمناف تر مينځ مقابله او مسابقه وه، دوی غريبانو ته خواږه ورکول موږ هم ورکول دوی خلگو ته سپړلې بندوبست کاوه موږ هم سپړلې ورته برابر ولي، دوی خلگو ته مرستي ورکولې، موږ هم کوم مکونه ورسره کول يعني څه چې به دوی کول موږ هم داسي کول ترڅو دواړه بالکل سره برابر سي، موږ او دوی په مسابقه کي لکه يودوه آسان داسي سوو چې هريو دا کوښښ کوي چې له بل څخه مخکي سي خواوس بني عبدمناف وايي چې زموږ په مينځ کي داسي ښي دي چې له آسمانه وحې ورته راځي، نو تاسو

وواياست موږ به کله هم دې ته ورسېدای سو؟ قسم په خدای موږ به کله هم پر دې
 نسرې ایمان رانه وړو او کله به هم دده تصدیق ونه کړو. ۱۷۳
 همدا راز ابو جهل به داهم ویل اې محمده! ﷺ موږ تا درواغجن نه بولو خو هغه شه
 تکذیبوو چې تاراوړی دی، نو الله تعالی دآیت شریف نازل کړی: فَالْهُمْ لَا يَكْذِبُونَ
 وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ۱۷۴. **ترجمه:** نویشکه دوی نه کوي تکذیب ستا (په)
 واقع کي) ولیکن دظالمان په آیتونو دالله انکار (مسخري) کوي.
 داکيسه خومخکي تيره سوه چې يوه ورځ کفارو رسول الله ﷺ ته درې واره طعني
 ورکړی او په دریم وار رسول الله ﷺ ورته وفرمایل اې قریشو! ماتاسي ته قتل
 او ذبح راوړی ده يعني دایو ډول تهديد ؤ چې دوی ته یې ویل مادرته ستاسي دقتل
 خبر راوړی دی، دې خبري پر دوی باندي دومره اغیزه وکړه چې په هغه مجلس کي له
 رسول الله ﷺ سره له ټولو دزیات عداوت اود بنسني درلودونکي هم په ډیره نرمه
 لهجه او خوږو کلماتو در رسول الله ﷺ درضا او خوښي حاصلولو کوشش کاوه، دا
 موهم مخکي وویل چې یوه ورځ رسول الله ﷺ پرلمانځه ولاړ ؤ کله چې یې سر پر
 سجده کینسووی، کفارو داوښ لری ورباندي واچوی، خو کله چې رسول اکرم ﷺ
 له سجدي څخه سر راپورته کړی نو دوی ته یې بڼرا وکړه، نویو وارد مشرکینو خندا
 گاني په خولو کی وچي سوی، غم او بیړي واخیستل او په دې باوري سول چې حتما
 به هلاک کیدو نور نجات نسته.

داکيسه هم مخکي تيره سوه چې رسول الله ﷺ دابولهب زوی عتبه ته بڼرا وکړه
 ،نو عتبه پر دې پوره يقين درلودی چې دانبرا به حتما ورته لگيږي او کله چې یې په
 شام کي زمري وليدی نو وی ویل قسم په خدای چې محمد ﷺ زه په داسي حال کي
 ووژلم چې په خپله په مکه کي ناست دی، همدا راز ابي بن خلف به تل رسول الله ﷺ
 ته دقتل اخطارونه ورکول يو ځل رسول الله ﷺ ورته وویل دده په جواب کي چې
 داسي نه ده بلکي زه به تا وژنم (ان شاء الله تعالی) او کله چې داخذ غزا کي رسول الله
 ﷺ دابی بن خلف پر غاړه دنیزې واروکی، خو که څه هم معمولي ټپي سو خوداسي

گر چېدلی وه ، له هري خوا راگيرؤ نژدې ؤ چې له غمه يې زړونه وچوي ، په دې
 غمجنو حالاتو کي به قرآن کریم د پخوانيو انبياؤ عليهم السلام او د دوی
 د مشرکو اقوامو حالات او واقعات بيانول او دې آيتونو به دهغه حالاتو او واقعاتو
 کيسې کولی چې دمکې د مسلمانانو او کفارو له حالاتو سره به يې ډير ورته والی
 او مشابهت درلودی او په دې ترتيب سره به يې مسلمانانو ته د پخوانۍ زمانې د حق
 او باطل د جگړې هغه نقشه نتيجه هم ورته اعلانوله او د ابه يې ورته بنووله چې الله
 تعالى کافران او ظالمان څه ډول هلاک او برباد کړی او د محکمې حاکميت يې خپلو
 نیکو بندگانو ته سپارلی ؤ له دې ډول کيسو څخه د ايه ډاگه کېدله چې دمکې
 مشرکان به په ډير نژدې وخت کي له شرميدونکي ماتي سره مخ کيږي ، مسلمانانو به
 بريالي کيږي او اسلامي دعوت به خپل منزل ته رسيږي .

وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ وَإِنْ جُنَدُنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّى
 حِينٍ وَأَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ .
 سورة الصافات **ترجمه** : په تحقيق پخوا لا صادر سوی دی حکم زموږ لپاره
 د مرسلينو بندگانو زموږ ، چې بيشکه دوی له هم دوی سره مدد کړل سوی دی
 ، او بيشکه لښکري زموږ خامخاهم دوی کامياب (پر کفارو) نومخ وگرځوه ته (اې
 محمد ﷺ !) له دوی څخه تريوه وخته ، او گوره ته دوی ته بس ژر ده چې وبه وينی
 دوی (عاقبت خپل) يانو (په راتلو) د عذاب زموږ تلوار کوي دوی ، نو کله چې نازل
 سي (عذاب) په ميدان د دوی نوبد به وی سبا ديږول سويو . سَيَهْرُمُ الْجَنَعُ وَيَوَلُّونَ الدُّبُرَ .
ترجمه : ژر ده چې ماته به کړل سي جمع د دوی او وبه گرځوي دوی شايي خپلي
 مسلمانانو ته له جنگه . جُنْدٌ مَا هَئِلَكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْأَحْزَابِ . **ترجمه** : دوی خويو لښکر
 گوتي دي په دغه ځای کي چې ماته ورکړل سوي له هغو ډيرو لښکرو څخه دي .

دهغو اصحابو په هکله چې حبشې ته يې هجرت کړی ؤ د الله ﷻ دا قول رانازل سوی
 دی . وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا لَنَكْتَبَنَّ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَالْآخِرَةِ الْآخِرَةَ الْكُبْرَىٰ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ
ترجمه : او هغه کسان چې هجرت يې کړی دی په لاره د الله ﷻ کي وروسته له هغه
 چې ظلم پر وکړل سو ، نو خامخای به ورکړو موږ دوی ته په دنيا کي ښه ځای

هم اونداري پيښي به هم په راټلونکو پاڼو کي وواياست ، خصوصا دا حد دغزا پيښي او دځييب ﷺ او نورو اصحابو تاريخي واقعاتي .

(۳) : دمسئوليت احساس : اصحابو دابنه ادراک کړی ؤ چې دبشریت په هکله د دوي په غاړه دمسئوليت څومره دروند پيټی پروت دی او دخپل انساني مسئوليت پوره احساس يې درلودی او په دې باروي ؤ چې ددې مسئوليت ادا کول حتمي او لازمي دي له دې څخه غاړه غړول او اوږه خالي کول ، له دې اوسنيو کړاوونو او ظلمونو څخه ډير خطرناک او ضررناک عواقب لري او ددې عظيم مسئوليت له ادا کولو څخه سرغړول د دوی او ټول بشریت لپاره دومره بدبختي او زيانونه راوروي چې له هغه تکليفونو څخه چې ددې ډنډي د ترسره کولو په لاره کي يې ګاللي څو چنده زيات او درد ونکي بلکه له هغې سره بالکل د مقاييسې وړ نه دي .

(۴) : په آخرت باندي ايمان : پر آخرت باندي ايمان د دوی په زړونو کي مسئوليت نور هم پياوړی کوي ، دوی پر دې ټينګه عقیده درلوده چې له مرګه وروسته بيا ژوندون سته ، الله تعالی به دټولو ګوچنيو او غټو پټيو او ښکاره عملونو حساب ورسره کوي ، بيا به دتل لپاره يا جنت ته ځي او بيا به ددوخ په سوځيدونکو لمبو کي وي ، ژوند يې دخوف او رجاء تر مينځ ؤ يعنې دالله ﷻ رحمت او مهرباني ته هيله مند ؤ ، اوله عذاب څخه يې بيرېدل ، ددوی حالت داسي ؤ لکه دامبارک آيت چې ورته اشاره کوي : **وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجَلَةٌ اِلَيْ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ۚ** . سورة المؤمنون .

ترجمه : او هغه کسان چې ورکوي (له زکاتونو او خيراتونو) حال دا چې زړونه د دوی بيرېدونکي دي (له عدم قبول ځکه چې) بيشکه دوی رب خپل ته وربلونکي دي ، دوی پر دې پوخ باور درلودی چې دا ټول دنيا د آخرت په مقابل کی مچ او غوماشي ديوه وزر قدر ارزښت هم نه لري ، نو همدا ټينګه عقیده او صحيح معرفت ؤ چې ددنيا هر مشکل يې ورته آسانه کړی ؤ ، هر ډول کړاو او درد يې زغملی سواى ، تر ټولو ستر ستر مشکلات او کړاوونه يې هم دهدف په لار کې خنډ او مانع نه سواى ګرځېدلی .

(۵) : قرآن کریم : د مشکلاتو او کړاوونو په دې تر ټولو سخت وخت کي دقرآن کریم هغه سورتونه او آياتونه رانا زليدل چې داسلام داساسي اصولو او مبادئو لپاره يې

په زړه رابښکونکي اندازه او قاطع لهجه دلایل او براهین قائم کړي دي، دغه وخت اسلامي دعوت د همدې اصولو په محور چورلیده او دې آیتونو مسلمانانو ته هغه بنيادي او اساسي امور او مسائل په ګوته کول کوم چې د بشریت له ټولو څخه اوچتي او سپڅلي ټولني (اسلامي ټولني) جوړښت الله تعالی په هم هغو امرو تړلی ؤ هم دار از دې آیتونو مسلمانانو ته د زغم او صبر ثبات او پایمردي درس هم ورکاوه، په دې هکله یې مثالونه ورته راوړل او په دې کي نغښتي حکمتونه یې ورته بیانول

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخِلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسْتَهْتُمُ الْبُأْسَاءِ وَالضُّرَاءِ
وَلَزِلْوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللَّهِ أَلاَ إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ ۝ ۲۴ سورة البقرة
ژباړه: آیا ګومان کوی تاسي (اې مؤمنانو) چې نن به وزي تاسي جنت ته حال دا چې راغلی به نه وي پر تاسي باندي په مثل (د سخيیو) دهغو کسانو چې تیر سوي دي پخوا تر تاسي چې رسېدلی وه دوی ته سختي (لکه فقر او مرض) او ګرځول سوي ؤ دوی په سختیو سره) تر هغه پوري چې ویل به (هم) رسول او (هم) هغو کسانو چې ایمان یې راوړی ؤ سره له ده چې کله به وي نصرت د الله؟ خبردار سی! چې یشکه نصرت د الله ﷻ نژدی دی (مؤمنانوته)

الْم أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ
اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ. سورة العنكبوت. **ترجمه:** آیا ګومان کوي دغه خلګ چې پرې به ښوول سي دوی (په همدې قدر چې ووايي دوی چې ایمان راوړی دی موږ حال دا چې دوی به ونه آزمویل سي) او خوا منخواه په تحقیق سره آزمویلی ؤ موږ هغه کسان چې له دوی څخه مخکي ؤ، نو دومره معلوم به کړي الله (په علم ظاهري سره هم) هغه کسان چې رېښتني دي (په دعوه دایمان کي) او خوا منخوا معلوم به کړي الله ﷻ (هغه) درواغجن (په علم ظاهري هم) ددې تر څنګ دغه وخت داسي آیتونه هم نازلېدل چې کفارو او ټولو معاندینو او مخالفینو ته به یې غاش ماتوونکي جوا بونه ورکول، د دوی ټولي هیلې به یې ورماتولی او هیڅ بهانه به یې نه ورپرېښووله او په پوره څرنګنده او صریحه توګه به یې دا ورته اعلا ونول چې که دوی حق ته غاړه کښېږدي او هم داسي ګمراه او بې لاري پاته سي نو پای او عاقبت به

يې ډير خراب اوزيانمن وي، په دې اړه به يې د پخوانيو قومونو کيسې او نور داسي تاريخي شواهد ورته وړاندي کړل چې دابه ورڅخه معلوميدنه چې د مسلمانانو او کافرانو په هکله د الله تعالی سنت او فيصله څه ده، خوله دې تهديد او بيړي سره سره داسي آيتونه هم رانازلېدل چې له کرم او مهرباني څخه به ډک و، لهجه يې نرمه وه، دافهام او تفهيم، وعظ او ارشاد خوابه يې نيولی وه ترڅو گمراهان له خپلي گمراهۍ او ضلالت څخه حق او هدايت ته واړوي.

قرآن کریم په حقيقت کي مسلمانانو ته يوه بله دنيا او بيل جهان جوړ کړی و، له دې خاوريني دنيا څخه يې لوړ کړی و هلته يې دکائناتو مشاهد، دريوييت جمال او کمال، الدلوهيت، عظمت او رفعت او درحمت، رضا او مهرباني داسي صحنې ورنښولې چې په ليدو سره به يې دوی دومره پياوړي کېدل چې بيا به د کړاوونو او مشکلاتو غرونه ورته لکه ديوه طوفاني سيلاب په وړاندي د ښکونکو بندونه داسي و.

دې آيتونو به مسلمانانو ته د الله تعالی له طرفه درحمت، رضا اوله همېشنيو نعمتونو څخه ډک جنت زيری هم ورکول او د دوی د ظالمو او کافرو د ښمنانو هغه حالت به يې هم دورته تمثيل او ترسيم او په دقيامت په ورځ به دالهي عدالت محکمې ته راوستل کيږي محاسبه به ورسره کيږي او بالاخره به پرمخي په دوږځ کي اچول کيږي چې غی اوس دا ورخوند گوری.

(۶): د بري زيری: د دې ټولو ترڅنگ مسلمانانو دکوم وخت څخه چې له کړاوونو سره مخ سول بلکه ترهغه وړاندي هم په دې ښه پوهېدل چې اسلام قبلول او مسلمان کېدل يوازي دامعنی نه لري چې تل به دردونه، ظلمونه او کړاوونه گالي بلکه داسلامي دعوت هدف دا دی چې دجاهليت داتوري تيارې ختمي کړي او دادظم مانی رانسکوره او پرځای يې دعدل څلي ودروي، همداراز ددې دعوت داغوبښتنه ده چې دنړۍ په سياسي ډگر کي ترنورو مخکي سي، هلته خپل نفوذ او حاکميت قائم کړي ترڅو اسلامي امت او ټول بشریت دبنده گانو له عبادت څخه آزاد او يوازي ديوه الله ﷻ عبادت ته يې بوزي او الهي رضايې په برخه سي.

قرآن کریم به مسلمانانو ته کله په صريحه لهجه او کله به کنايي سره دا ډول زيری ورکول په دې سختو شپو او ورځو کي چې تر مسلمانانو لاندې محکه سور اور

او خامخا جر (بدل) ثواب د آخرت دیر لوی دی، که وی دغه کفار چې پوهېدای په ثواب دهجرت، کفارو له رسول الله ﷺ څخه د حضرت یوسف ﷺ د کیسې پوښتنه وکړه نو الله ﷻ په جواب کې داسې ورته وویل: لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٍ لِّلسَّالِكِينَ.
ترجمه: په تحقیق چې وپه کیسې دیوسف او وروڼه دده کې دلائل (د قدرت د الله او نبوت ستا) لپاره دپوښتونکو.

یعني داچې مشرکین د حضرت یوسف ﷺ د کیسې پوښتنه کوي نو دوی به هم لکه یوسف ﷺ د وروڼو په شان له ناکامۍ سره مخ کیږي، او آخر به دوی هم لکه د دوی په خیر د تسلیمۍ سر پر مخکې ږدي. بل حای قرآن کریم درسلانو یادونه کوي او فرمایي: وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُوذُنَّ فِي مِلَّتِنَا فَأُولَٰئِكَ إِلَهُهُمْ وَلَهُمْ لُتُهْلِكُنَّ الْقَالِيدِينَ وَلَتُشْكِنَنَّكُمْ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذَلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ. سورة ابراهيم.
ترجمه: او وویل هغو کسانو چې کافران سوي ورسولانو خپلوته چې خامخا به باسو موږ تاسي هرومرو له مخکې خپلي یابه خامخا ورگرځي تاسي خامخا په دین زموږ کې، پس وحي وکړه دوی ته رب د دوی چې هرومرو هلاک به کړو موږ ظالمان او خامخا به ووسو موږ تاسي په مخکې د دوی کې وروسته تر هلاکت د دوی، دغه هلاک او اسکان حق دی لپاره دهغه چا چې بیرېږي له درېدو په مخ زما کې او بیرېږي له وعدې د عذاب زما، هغه وخت چې د فارسیانو او رومیانو تر مینځ جگړه گرمه وه د کفارو د اهیله وه چې فارسیان بری تر لاسه کړي ځکه هغوی هم مشرکین و، خود مسلمانانو امید دا و چې بر درومیانو پرېږخه سي ځکه رومیانو خو هم پر الله ﷻ، رسولانو وحي کتاب او آخرت باندي ایمان درلودی خود اخل بری د فارسیانو په برخه سو، خو په همدې وخت کې الله ﷻ مسلمانانو ته زیږی ورکوي چې په دې لنډ څو کلونو کې به رومیان پر فارسیانو غلبه پیدا کړي او ددې زیږي تر څنګ یې مسلمانانو ته د فتحي او بري زیږی هم ورکړی. بَعْدُ وَكَوْ مِنْ ذِي الْقُرْنَيْنِ (۳) بِقَضَرِ اللَّهِ.

ترجمه: او په دغه ورځ دروم د غلبې پر فارس خوشحاله به سي مؤمنان په نصرت د الله ﷻ (له کتابیانو سره په مجوسیانو) رسول الله ﷺ به په خپله هم وخت پروخت دا ډول زیږی ورکوی، د حج په وخت کې به یې چې په عکاظ، ذی المجاز، او مجنه

کي خلگ دالله ﷻ دين ته رابلل نونه يوازي داچې مؤمنانو ته به يې دجنت زيری ورکوي بلکي په ډاگه سره به يې داهم فرمايل : چې اې خلگو (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) ووايست ترڅو بريالی سي او ترڅو په همدې کلمې سره عربان لاندي کړي او عجم هم ترخپلي قبضې لاندي راوړي او که په دې لاره کي ومري نوپه جنت کي به باجهان ياست ، د حديث شريف متن په لاندي ډول دی .

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ تَلْحَقُوا وَتَلْكَوْا بِهَا الْعَرَبُ وَتَدِينُ لَهَا بِهَا الْعَجَمُ ، فَإِذَا مَتَمَّ كُنْتَ مُلُوكًا فِي الْجَنَّةِ . **ترجمه** : رسول الله ﷺ ابوطالب ته دقریشو وروستنی هیئت ته هم په صريحو ټکو کي فرمايلي ؤ چې زه له تاسي څخه يوه خبره غواړم چې راسره وي مني او هغه داسي خبره ده چې په منلو سره به يې دعربو او عجمو ټولو باچاهي ستاسي وي . خباب بن الارت ؓ وايي : آتيت النبي ﷺ وهو متوسد بردة وهو فظي ظل الكعبة وقد لقينا من المشركين شدة ، فقلنا لا تدعوا الله ، فقعد هو محمر وجهه فقال لقد كان من قبلكم ليمشط بمشاط الحديد مادون عظامه من لحم وعصب ما يصرفه ذلك عن دينه وليتمن الله هذا الامر حتى يسيّر الركب من صنعاء الى حضر موت ما يخاف الا الله ، والذئب على غنمه ^{۱۷۹} وفي رواية ولكنكم تستعجلون ^{۱۸۰} . (رواه ترمذی) **ترجمه** : خباب بن الارت ؓ وايي يوځل زه درسول الله په خدمت کي حاضر سو ، رسول الله ﷺ دکعبې شريفي ساپې ته پريوه چادر تکیه وهلی وه ، دغه وخت موږ دکفارو له لاسه ډير په عذاب ؤ ، ما ورته وويل : اې رسول الله ﷺ ته الله تعالی ته سوال اودعاو کړه ، رسول الله ﷺ ددې خبري په اورېدو سره راکښښستی مخ مبارک يې تک سور سو او وی فرمايل : هغه خلگ چې تر تاسو مخکي تير سوي دي ، غوښی او اعصاب به يې ترهل وکو پوري داوسپنې په ښځو توږل کېدل خو په دې سختيو سره به هم دوی له خپل دين څخه نه اوښتل او بيا يې وفرمايل : الله تعالی به دادين مکمل غالب او بريالی کوي ، تردې چې سپور به له صنعا څخه تر حضر موت پوري سفر کوي اوله الله ﷻ پرته به دبل بيره ورسره نه وي .

^{۱۷۸} رواه الترمذی

^{۱۷۹} صحيح البخاری ۵۴۳/۱

^{۱۸۰} صحيح البخاری ۵۱۰/۱

البته مېړو ته به د لوه خطر ه او بېره هم نه وي ، په يوه روايت کي د اهرم راځي چې
 خوتاسي عجله کوي د اهرم بايد وويل سي چې دفتحي دازيري څه پټ او مخفي نه وي
 بلکه د اهرم مسلمانانو او کفارو ټولو غوږونو ته رسيدلی ؤ وايي چې اسود بن المطلب
 او ملگرو به يې چې کله د رسول الله ﷺ اصحاب وليدل نو داستهزاء او رشخند له
 مخي به يې ويل دادي دمځکي باچهان راغلل ، وگوري دوی به پر قيصر او کسري
 بريالي کيږي ، بيا به يې چک چکي کولی او لاسونه به يې سره پر کول . ۱۸۱
 هم د اهرم د خزانده مستقبل او بالاخره په جنت کي د ابدي اودائمي ژوند زيري او اميدونه
 ؤ چې مسلمانانو ته يې دهغه لويو دردونو او سختو ظلمونو ګالل اوز غمل آسانه
 کړي ؤ او دوی يې په دې باوري کړي ؤ چې د اتياړي به حتما روښانه کيږي او د اهرم
 دور به خاتمه پيدا کوي نور به بيا خوشحالي او سعادت وي .
 د دې ترڅنگ به رسول الله ﷺ تل دوی ته روحي غذا هم ورکوله ، د دوی زړونه
 او دماغونه به يې د ايمان په وړانگو روښانه کول ، قرآن کریم او احاديثو په واسطه به
 يې د دوی نفساني تزکيه کوله ، په ايمان او عقیده به يې روزل ، د روحاني او چتوالي
 ، قلبي سپيڅلتيا ، غوره او لوړو اخلاقو له مادياتو او شهواتو څخه د آزادي او
 يوازي له يوه الله ﷻ سره دميني او د يوه الله ﷻ د بندګي لور ته به يې رابلل په زړونو
 کي به يې د هرواقيتو او حقيقت شعلي را اوچتولی ، له تيارو څخه به يې رڼا ته را
 اېستل ، د زغم ، صبر او حوصلې درس به يې ورکاوه ، نو د دې لارښوونو او هداياتو
 نتيجه داسوه چې دهغوی په زړونو کي دين او ايمان کلک ځای ونيوی ، له مادياتو
 او شهواتو سره يې اړيکي وشليدلی ، د الله ﷻ د رضا حاصلولو لپاره هر ډول قرباني
 ته آماده ؤ د جنت په تمه او هيله او سپدل ، علمي تنده يې لاپسې زياته سوه ، له نفس
 سره دمحاسبې روح او احساس يې پياوړی سو ، خپل اعصاب ، احساسات او
 عواطف يې تر ادارې او کنترول لاندې ساتل د صبر ، سکون ، عزت او وقار په وسل
 يې د هر مشکل مقابله کوله .

«دويمه مرحله رسول الله ﷺ په طائف کي»

رسول الله ﷺ په طائف کي: دنېوت په لسم کال دشوال په مياشت کي چې (۶۱۰م) کال دمئي له وروستيو اود جون له لومړيو سره سمون خوري ^{۱۸۲} رسول الله ﷺ دطائف په لور روان سو، طائف له مکې څخه تقريبا شپيته ميله ليري دی، رسول الله ﷺ داټوله مسافه تگ اوراتگ په پښو وکړي، په دې سفر کي دده آزاد کړل سوي غلام زيدبن حارثه رضي الله عنه هم ورسره ملگري و. رسول الله ﷺ به چې هري قبيلې ته ورسيدی نو داسلام بلنه به يې ورکوله خو هيچا يې هم دعوت ونه منی اوکله چې طائف ته ورسيدی نو دتقيف له قبيلې څخه درو وروڼو ته چې درې سره يې رئيسان اومشران وه ورغلی (ددوی نومونه عبدياليل، مسعود اوحبيب و او دپلار نوم يې عمر بن الثقيف و) اودالله ج طرف ته يې راوبلل، داسلام دتائيد اوملاتي غوښتنه يې ورڅخه وکړه، له دوی څخه يوه ورته وويل که الله ج ته رسول راليرلی يې نوزه به دکعبې پردې څيري کړم، بل ورته وويل الله له تاعلاوه بل څوک نه دی پيدا کړی چې ته يې رسول راليرلی يې، دريم ورته وويل قسم په خدای که زه ستاسره خبري وکړم، ځکه که چيري ته په رښتيا سره رسول وي نو بيا ستا خبري ردول زيات خطر لري او که چيري په الله ج پوري درواغ تړی نو بيا ددې وړنه يې چې خبري درسره وکړم، نور رسول الله ﷺ ورڅخه ولاړ سو خو دا يې ورته وويل: تاسي خو داوکړل خو گوري داخبره اوراز به پټ ساتی.

رسول الله ﷺ لس ورځي په طائف کي پاته سو، دهغه ځای ټولو سردارانو اومشرانو ته ورغلی داسلام بلنه يې ورکړه خو هيچا هم ونه منله په پای کي دوی ورته وويل چې زموږ له وطنه ووزه اونه يوازي داچې در رسول الله ﷺ دعوت يې ونه منی بلکي خپلو اوباشانو او بدمعاشانو ته يې داوويل: چې رسول الله ﷺ ته آذيت ورسوي، کله چې رسول الله ﷺ ديترته ستينيدو اراده وکړه هغه جاهل او گمراه خلک ورباندي راټول سول، له له پسې روان و نارې اوشور يې جوړ کړی و، ښکښل به يې ورته کول، له بدو ردو سره به يې په ډبرو هم ويشتی، اوله مبارکو پښو يې دومره ويني بهيدلی چې دواړي شپلۍ يې په وينو لندې سوي، زيدبن

^{۱۸۲} دانتاريخ الاسلام دمؤلف نجيب ابادی خبره ده اوزه هم دهمدي په صحت قائل یم.

حارثه عليه السلام به لکه دال داسي دفاع ورڅخه کوله، ځان به يې گوزار ته وړاندي کوی ترڅو رسول الله ﷺ په امن ورڅخه پاته سي، بالاخره دزید عليه السلام سرهم مات سو، دا احمقان او جاهلان هم داسي ورپسې و ترڅوله طائف څخه درې ميله ليري رسول الله ﷺ پر دې مجبور سو چې درييعه د زامنو عتبه او شيبه باغ ته پناه يوسي، او هم دلته بيا هغه ظالمان او احمقان ورو نه گرځېدل، رسول الله ﷺ دانگورو ترسيورو لاندې يوه ديوال تکیه وکړه او کله چې يې دمه جوړه سوه نو يې هغه دعا وکړه چې دمستضعفينو د دعا په نامه مشهوره وه، ددې دعا له هري فقرې څخه دا څرگنديږي چې د طائف دخلکو ددې ظلم، بدسلو کي اوله دې څخه چې هيچا هم اسلام ونه منی، در رسول الله ﷺ زړه څومره ځورېدلی او درد مند سوی و اوله دې دعا څخه دا معلو ميږي چې هغه وخت رسول الله ﷺ څومره خفه، غمجن او دردېدلی و، هغه دعا داسي ده چې کومه چې رسول الله ﷺ وفرمايله:

اللهم اليك اشكو ضعف قوتي وقلة حيلتي، وهواني على الناس، يا ارحم الراحمين، انت رب المستضعفين وانت ربى الى من تكلنى الى بعيد يتجهمنى أمر الى عدو ملكته المرى؟ ان لم يكن بك على غضب فلا أبالي، ولكن عافيتك هي اوسع لى، اعوذ بنور وجهك الذى اشرقت له الظلمات، وصلح عليه امر الدنيا والاخرة من ان تتول بى غضبك او يحل على سخطك لك العتبى حتى ترضى ولا حول ولا قوة الا بك.

ترجمه: اې الله ﷻ زه دخپلي کمزورى، بې بسۍ او دخلگو په وړاندي دخپلي بې قدرۍ شکایت تاته کوم، اې تر ټولو رحيم او مهربان خدايه، ته دبې وزلانو رب يې اوته زما رب يې ته مې چاته سپارې؟ پردی او بيگانه ته مې سپاری چې ظلم اوزياتی راسره وکړي؟ او يامي کوم داسي دښمن ته سپاری چې زما معامله دي هغه ته سپارلی ده، که ته ماته په غضب او قهر نه يې نو زما هيڅ پروا نسته خوستا عافيت ماته ډير وسيع او پراخه دی، زه ستا دمخ په هغه نور پناه غواړم کوم چې تيارې يې رڼا کړيدي، او هغه چې دنيا او آخرت ورباندي جوړسوی او برابر سوی دی، له دې څخه پناه غواړم چې ته راباندي خپل غضب وکړي او يا ستا د عتاب مورد وگرځم، ستا رضا غواړم ترڅو ته راضي سی او پرته له تاڅخه بل دزور او قوت څښتن وجود نه

لري كله چې درييعه زامنو رسول الله ﷺ وليدی زړه يې پرې وسوو، خپل غلام يې چې عداس نومیدى او نصراني ؤ راوغوښت او ورته وی ويل دایو وږی انگور واخله او هغه سړي ته يې وروړه كله چې عداس انگور درسول الله په مخ کي کښيښودل، رسول الله ﷺ بسم الله وويله لاس يې وراوږد کى او انگور يې وخوړل، عداس ورته وويل ددې وطن خلک خو دا خبره يعني (بسم الله) نه وايي رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: ته دکوم خای يې؟ او دکوم دين پيروي کوى؟ عداس وويل زه په دين نصراني اود نينوا اوسيدونکى يم، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل ښه! ته د صالح سړي يونس بن متى عليه السلام کليوال يې، عداس ورته وويل ته يونس عليه السلام کومه پيژنى؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: هغه زما ورور ؤ هغه نبي ؤ اوزه هم نبي يم، ددې په اورېدو سره عداس يوځل درسول الله ﷺ پرسر لاسونواو پښو ورپرېوتى او مچول يې هلته درييعه زوى خپل ورور ته وويل غلام خوى يې درته بې لاري کى، او عداس چې بيرته راغى دوى ورته وويل څه کيسه وه اې عداسه؟ عداس ورته وويل: اې باداره! په دې ټوله دنيا کي تردې سړي غوره سړى وجود نه لري، ماته يې داسي معلومات راکړل چې په هغو له نبي پرته بل څوک نه پوهيږي، دوى ورته وويل عداسه گوره چې تاله خپل دين څخه وانه روي ستا دين دهغه تردین غوره دى.

رسول الله ﷺ له باغ څخه راووتى او په داسي حال کي دمکې په طرف روان سو چې زړه يې له حسرتونو او غموډک ؤ او کله چې قرن المنازل ته ورسيدى نو الله جل و علاه جبرئيل عليه ورته راوړپړى له هغه سره دغرونو ملائکه هم ورسره وه، دوى ورته وويل چې که غواړى نو امر راته وکړه چې دطائف پر خلکو دا خشيين دواړه غرونه راچپه کړو. بخاري شريف کي دا کيسه په مفصله توگه له عروه بن زبير رضي الله عنه څخه روايت کړى ده وايي حضرت عائشې رضي الله عنها راته ويلي دي:

انها قالت للنبي ﷺ هل اتي عليك يوم كان اشد عليك من يوم احد؟ قال: لقيت من قومك ما لقيت، وكان اشد ما لقيت منهم يوم العقبة. اذ عرضت نفسي على ابن عبدالمكيل ابن عبدلال، فلم يجبنى الى ما اردت، فانطلقت وانا مهموم على وجهي، فلم استفق الا وانا بقرن الثعالب، وهو السى بقرن المنازل، فرفعت راسي فاذا انا بحابة قد اظلمتني وفظرت فاذا فيها جبريل، فناداني، فقال ان الله قد سمع قول

قومک لک، ما ردوا عليك ، وقد بعث الله اليك ملك الجبال لتأمره بما شئت فيهم . فناداني ملك الجبال، فسلم علي ثم قال : يا محمد ذلك فما شئت ان شئت ان اطبق عليهم الاخشبين اي لفعلت والاخشبان هما جبلا مكة ابوقيس والذي يقابله وهو قعيقان . قال النبي ﷺ بل ارجو ان يخرج الله (عزوجل) من اصلايهم من يعبد الله (عزوجل) وحده لاشريك به شيئا. ^{۸۳} **ترجمه:** حضرت عائشه رضي الله عنها وايي يووخت مادرسول الله ﷺ خنجه پوښتنه وکړه چې آيا پرتا باندي واحد ترورځي هم سخته ورځ راغلی ده ؟ رسول الله ﷺ وفرمايل هو ! ستا دقوم دلامسه مي چې څه ناکړدي لېدلي هغه لېدلي خوترتولوزيات اوسخت مصيبت هغه و چې دعقبې په وځ ورسره مخ سو چې دعبدياليل بن عبدالکلال زوی ته ورغلم ، دعوت مي ورکي خو هغه زما خبره اوبلنه ونه منله نوزه په داسي حال کي چې غمونو او حسرتونو اخېستی وم بيراروان سوم ، هيڅ په ځان نه وم خبر ، ترڅو قرن ثعالب ته را ورسيدم دلته متوجه سوم ، پورته مي وکتل که گورم يوه ټوټه وريځ مي پرسروانه ده او سايه راباندي کوی ، په ځير مي ورته وکتل که گورم چې جبرئيل عليه السلام په کښې دی ، آوازيې راته وکي اوراته وی فرمايل ستاقوم چې څه خبري درته وکړي هغه الله تعالی واورېدی ، نو اوس الله جبرئيل دغرونو ملائکه درته رالېږلي ده ، اوس ستا خوښه چې څه امر ورته کوی هغه به هم داسي کوی ، په دې پسې دغرونو ملائکي ښځه راوکي ، سلام يې راباندي واچاوه اوراته وی ويل : اي محمد ﷺ ! ستا خوښه څه امراته کوی ؟ که ته امر راته کوی چې دا دواړه غرونه (ابوقبيس اوقيعان چې اخشين ورته وايي) ورباندي راچپه کړم ، نو همداسي به وکړم ، خورسول الله ﷺ ورته وفرمايل نه زما داهيله ه چې کېدای سي الله تعالی له دوی څخه داسي نسل پيدا کړي چې يوازي ديوه الله جبرئيل عبادت به کوي او هيڅ شريک به نه ورسره نيسي .

درسول الله ﷺ له دې جواب څخه دده شخصيت ، عظمت اودده دمبارکو اخلاقو ، رفعت او اوچتوالی ښه څرگنديږي اوددې جواب په اورېدو سره سليم عقل داحکم کوی چې رښتيا هم رسول الله ﷺ د دومره عظيم شخصيت او لوړ اخلاقو درلودونکی و چې انساني عقل يې له ادراک څخه عاجز دی .

لنډ داچې رسول الله ﷺ په دې الهي او غيبي نصرت او کومک چې الله تعالی له آسمان څخه ورته رالېږلی و، ډیر ډاډه او مطمئن سوو، غمونه او حسرتونه یې له زړه څخه ووتل او په پوره ډاډ سره دمکې پرخوا وړاندي ولاړی ترڅو وادي نخله ته ورسیدی، هلته څو ورځې پاته سو، هغه وخت په دې حای کې یوازي د السیل الکبیر او الزیمه سیمې داوسیدونکو وړوي ځکه هلته اوبه او آبادي وی، خوموږ له تاریخي مصادر و څخه دا معلومه نه کړل سوه چې رسول الله ﷺ دلته په کومه سیمه کې وسیدلی و په همدې موده او حای کې الله تعالی رسول الله ﷺ ته یوه ډله پیریان هم راولېږل، قرآن کریم دوه ځایه ددې پیریانو یادونه کوي او فرمایي: **وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ قَالُوا يَا قَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ. يَا قَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَآمِنُوا بِهِ يَغْفِرَ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ وَيُجِزَّكُمْ مِّنْ عَذَابِ أَلِيمٍ ۝۳۱**

ترجمه: او یاد کړه هغه وخت اې محمد ﷺ! کله چې وگرځول موږ تاته یوه ټولۍ له پیریانو څخه چې غوږ به یې اېښووی قرآن ته، نو کله چې حاضر رسول دوی دې قرآن ته وویل دوی په خپل مینځ کې چپ سئ تاسې اې پیریانو! بیا کله چې تمام سو د قرآن تلاوت پیرته وگرځېدل قوم ته بیروونکي له عذابه که هم هغسي کافران پاته سي، وویل دوی اې قومه زموږ بیشکه موږ واورېدل داسې یو کتاب چې نازل کړل سوی دی وروسته له موسی ﷺ په دې حال کې چې تصدیق کوونکي موافق دي له دوی کتابونو سره چې پخوا له دې نه و، لاره ښيي حق دین ته اولاري سمی ته، اې قومه زموږ! قبول کړی تاسې قول دېلونکي دالله ﷻ اوایمان راوړی پرده باندې چې مغفرت درته وکړي الله ﷻ تاسې ته گناهونه ستاسې، او خلاص به کړي الله ﷻ تاسې له عذاب دردناک څخه، بل حای په سورة جن کې داسې فرمایي:

قُلْ أُوْحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَمْ نُشْرِكْ بِهِ شَيْئًا أَحَدًا سورة جن **ترجمه:** ووايه (اې محمده ﷺ! دوی ته) وحی راغلی ماته چې بیشکه شان دا چې واورېدی (قرائت زما) یوې ټولۍ له پیریانو څخه نو وویل (دوی نورو قومونو خپلو ته کله چې بیرته ورغلل چې بیشکه موږ واورېدی

یو قرآن عجیب په فصاحت او بلاغت سره چې هدایت کوي رشد (ایمان او حق) ته نوایمان راوړی موږ پر هغه قرآن او هرگز به شریک نه کړو وروسته تردې ورځې له رب خپل سره بل هیڅوک .

ددې آیتونو له سیاق او همداراز ددې پیښې په هکله رانقل سوو روایتونو څخه راڅرگندېږي چې رسول الله ﷺ تر هغو د پیریانو د ډلې په راتگ خبر نه و څو چې الله ﷻ د همدې آیتونو په ذریعه خبر ورکړی او رسول الله ﷺ ته دا د پیریانو لومړی حل راتگ و او له احادیثو څخه دا په ډاگه کیږي چې په دې پسې درسول الله ﷺ حضور ته د پیریانو تگ راتگ څو ځله تکرار سوی دی ، د پیریانو دا راتگ او ددوی اسلام منل په حقیقت کې یو غیبی کومک و چې الله تعالی دخپل غیب مکنون له خزانه څخه دهغه دلنیکرو په واسطه له رسول الله ﷺ سره وکی کوم چې له الله تعالی پرته بل څوک ورباندې خبر نه دی ، اوبل داچې ددې پیښې په هکله رانازل سوو آیتونو درسول الله ﷺ د دعوت د بري زیری هم ورکاوه اودايې په ډاگه اعلانوله چې د مخکې پر مخ هیڅ قوت هم ددې دعوت مخ نه سي نیولای اونه یې له خپل څخه پر شا کولای سي لکه فرمایي چې : **وَإِنَّا كَلَّمْنَا أَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللَّهَ فِي الْأَرْضِ وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَبًا** ۱۲. سورة جن . **ترجمه** : او بيشكه موږ يقين کوی چې دسره به موږ عاجز نه کړو الله په محکه کې (چې پټ او خلاص سو ورڅخه) او دسره به نه عاجز کوو موږ دغه (الله) په تينستې سره (که وتښتو ورڅخه) دا الله تعالی په دې بشارتونو او کومکونو سره درسول الله ﷺ له زړه اودماغ څخه غمونو او تشویشونو کوچ وکی ، هغه په داسې حال کې له طائف څخه راوتلی و چې په سينه کې يې دنورو غمونو ځای نه و ، ناهيلي اوناامیدي يې سترگو سترگو ته کېدله ، خلگو یوازې نه چې خبره يې منلې نه وه بلکه له خپلي سیمې څخه يې راشړلې و خودلاري په اوږدو کې الله تعالی داسې زیری او غیبی کومکونه ورسره وکړل چې غمونه او دردونه يې ټول هیرسول ، په ټینگ عزم سره دمکې په طرف ولاړی ، ترڅو هلته له نوي عزم اولویي روحيې سره خپل دعوت مخ په وړاندې یوسي او خلگو ته دا الله تعالی دین ورسوي .

په دې وخت کي زیدبن حارثه رضی الله عنه ورته وایي جنابه ! صلی الله علیه و آله ته څنگه بیامکې ته
 ننوځي په داسي حال کي چې دمکې خلکو ته ددې ځای پرېښودو ته اړکړي یې؟
 رسول الله صلی الله علیه و آله ورته وفرمایل : اې زیده رضی الله عنه ! دا حالات چې ته گوري الله به خامخا
 موږ ته د نجات او خلاصون لار پیدا کوي الله تعالی حتما دخپل دین مرسته کوي
 او خپل نبي صلی الله علیه و آله ته به بری وړپه برخه کوي رسول الله صلی الله علیه و آله روان سو ترڅو د حراء لمني
 ته ورسیدی هلته معطل سو او هغه ځایه یې دخزاعه کورنۍ یوسړي (اخنس بن
 شریق) ته حال ولیږی اوله هغه څخه یې د پناه غوښتنه وکړه، خو هغه معذورت
 وغوښتی او وی ویل : چې زه په خپله حلیف یم (د تړون او عهد خاوند یم) او حلیف
 چاته د پناه ورکولو حق او صلاحیت نه لري نو بیا رسول الله صلی الله علیه و آله سهیل بن عمرو ته
 پیغام ورولیږی چې ده ته پناه ورکړي ، سهیل په جواب کی ورته وویل نبي عامر
 د بني کعب په مقابل کي چاته پناه نه سي ورکولی ، نور رسول الله صلی الله علیه و آله مطعم بن عدي
 ته د پناه غوښتنې پیغام واستوي مطعم په جواب کي ورته وویل هو ! زه ستا پناه
 پرغاړه اخلم ، نور یې خپله وسله راواخیستله زامن او د قوم خلک یې راوغوښتل
 ورته وی ویل : خپلي وسلې راواخلئ اود کعبې شریفې سره شاوخوا کي ودړیږی
 ځکه ما محمد صلی الله علیه و آله پناه ورکړی ده بیا یې محمد صلی الله علیه و آله ته پیغام واستوی چې اوس
 راځه ، مکې ته رادننه سه نور رسول الله صلی الله علیه و آله هم په داسي حال کي چې زیدبن حارثه
رضی الله عنه هم ورسره ؤ مکې ته رانتوتی او مسجد حرام ته یې تشریف یووړی ، په دې وخت
 کي مطعم بن عدي پرځپله سپرلی ودرېدی او اعلان یې وکی چې اې
 قریشو ! ما محمد صلی الله علیه و آله ته پناه ورکړی ده ، نوره به هیڅوک غرض نه ورسره لري ، هلته
 رسول الله صلی الله علیه و آله حجر اسود ته ورغلی مچ یې کی ، دوه رکعت له منوځ یې وکی بیا خپل
 کور ته راستون سو مطعم ، زامن یې او د قوم خلک یې هم داسي مسلح شاوخوا راوان
 و ترڅو رسول الله صلی الله علیه و آله خپل کور ته دننه سو ، ویل کیږي چې ابو جهل له مطعم بن عدي
 څخه پوښتنه وکړه چې تا محمد صلی الله علیه و آله ته پناه ورکړه او که دهغه دین دي و منی او دهغه
 پیروکار سوی ؟ مطعم ورته وویل : ما پناه ورکړه ، نو ابو جهل ورته وویل : چاته چې

تا پناه ورکړی ده موږ هم پناه ورکو. رسول الله ﷺ دمطعم بن عدی دانیکی
هیڅکله هم هیږه کړی نه ده، هلته ددېر په ورځې مسلمانانو یو شمیر مشرکان په
اسارت نیولي و او جیبر بن مطعم د ځینو بندیانو د آزادولو په خاطر د رسول الله ﷺ
حضور ته راغلی و، رسول الله ﷺ داسې وفرمایلي و: لوکان المطعم بن عدی حیا
ثم کلمنی فی هؤلاء النتنی لترکتهم له. ۱۸۵

ترجمه: که چیرې مطعم بن عدی ژوندی وای او ددې بندیانو په هکله یې درته
خبره کړی وای نو مابه دده په خاطر دوی آزاد کړی وای.

«نورو قبائلو ته د سید البشر ﷺ اسلامي بلنه»

دبعثت په لسم کال د ذی القعدې په میاشت کې چې د (۶۱۰م) کال د جون د وروستیو
او یا جولای له لومړیو سره سمون خوري، رسول الله ﷺ له طائف څخه مکې ته
راستون سو او دلته یې بیا خلگ او قبائلې د اسلام طرف ته رابلل او څرنگه چې د حج
وخت راتلونکی و نو خلگ له هر لیرې او نژدې ځایه څخه د حج په خاطر سپاره او پیاده
مکې ته راتلل، رسول الله ﷺ به له دې موقع څخه په استفادې سره هرې قبیلې ته
جلا جلا ورتلی او د اسلام بلنه به یې ورکوله او د ملا تر غوښتنه یې ورڅخه کوله او په
دې سره یې د نبوت له څلورم کال څخه پیل سوی لری یو ځل بیا راژوندی کړه.

«هغه قبیلې چې د سید البشر ﷺ په دعوت اسلام ته رابلل سوي دي»

امام زهري رحمه الله وايي دهغو قبیلو څخه چې رسول الله ﷺ دوی ته تشریف وروړی
او اسلام ته یې رادعوت کړی دي، بنو عامر بن صعصعه، محارب بن خصفه، فزارة،
غسان، مرة حنیفه، سلیم، عبس، بنو نصر، بنو البکاء، کلب، حارث بن کعب، عذره،
حضارمه خوله دې ټولو څخه یوه قبیله هم په اسلام مشرفه نه سوه. ۱۸۶
خو یادونه باید وکړو دا قبیلې چې امام زهري رحمه الله یې نومونه یاد کړي دي ټولي په
یوه کال یاد حج په یوه موسم کې اسلام ته نه دي رابلل سوي بلکه دا د نبوت له څلورم
کال څخه بیا دهجرت څخه مخکې تر وروستني حج پوري چې لس کاله کیږي اسلام

۱۸۴ د طائف د سفر تفصیلات موږ له دې کتابونو څخه اخستی دي ابن هشام ۱/ ۲۱۹، ۴۲۲، رحمه للعالمین ۱/ ۷۱، تاریخ اسلام

للنجیب ابادی ۱/ ۱۲۳،

صحيح البخاری ۲/ ۵۷۳.

۱۸۵
ترمذی مختصر السيرة للشيخ عبدالله ص ۱۴۹.

ته رابلل سوي دي، ^{۱۸۷} اودانه سو ویلای چې فلانی قبيله په فلانی کال اسلام ته رابلل سوی ده، که څه هم علامه منصوري رحمۃ اللہ علیہ د ځینو قبیلو نومونه اخیستي اودايې ویلي دي چې دا قبیلې د بعثت په لسم کال اسلام ته رادعوت سوي دي ابن اسحاق اسلام ته د ځینو قبایلو د رابللو کیفیت او د دوی جوابونه بیان کړي دي چې موږ یې لنډیز په لاندې ډول وړاندې کوو.

بنو کلب: رسول الله ﷺ د دې قبیلې یوې پښې ته چې بنو عبد الله نومیده ورغی د الله ﷻ طرف ته یې راوبلل، اود ملاتړ غوښتنه یې ورڅخه وکړه اودايې ورته وویل: چې دې له ځانه سره بوزي او دخپلو خبرو په ترڅ کې یې د احم ورتنه وفرمایل: اې د عبد الله اولادې! الله تعالی ستاسې په نیکه ډیر غوره شرم اېښی دی خونو موږي قبیلې در رسول الله ﷺ دعوت ومانه.

بنو حنیفه: رسول الله ﷺ دوی ته ورغی د اسلام بلنه یې ورکړه، د اسلام غوښتنه یې ورڅخه وکړه او دخپل تگ پیشنهاد یې ورته وکړی خوددې قبیلې خلگو په ټولو عربو کې ډیر خراب او ناوړه جواب ورکړی.

عامر بن صعصه: رسول الله ﷺ دې قبیلې ته هم ورغلی، د الله ﷻ دین ته یې راوبلل اوله دوی سره د تګ هیله یې ورته څرګنده کړه، په جواب کې له دوی څخه یوه سړي چې (بحیره بن فراس) نومیدې داسې ورتنه وویل قسم په خدای که زه دا ځوان له قریشو څخه خپل کړم نو ټول عرب به ورباندې وخورم یعنې ټول عرب به د ځان کړم، بیا یې رسول الله ﷺ ته وویل ښه دا راته ووايه که چیرې موږ ستا پر دې دین بیعت در سره وکړو بیا الله ﷻ د دښمنانو په وړاندې تاته بری در په برخه کړی نو هغه وخت به بیا د کارونو واګي موږ ته راګوی او که څنګه؟ رسول الله ﷺ ورتنه وفرمایل: د کارونو واک او اختیار له الله ﷻ سره دی، هغه چاته یې ورکوي چې خوښه یې وي نو بیا هغه سړي ورتنه وویل ته دا غواړي چې موږ له عربو څخه ستا د دفاع په لار کې خپل سرونه قربان کړو خو کله چې الله ﷻ بری در کړي نو بیا به واک او قدرت له بل چا سره وي نو موږ ستا دې دین ته اړتیا نه لرو، په دې ترتیب سره دې قبیلې هم اسلام ونه مانه.

خو کله چې ددې قبیلې خلک تر خج وروسته خپل وطن ته ستانه سول هلته یې خپل مشر ته چې دکمزوری او زړښت له وجې حج ته نه وړاغلی) ته داکيسه وکړه او ورته وی ویل: دقریشو دبنی عبدالمطلب دکورنۍ یوځوان چې دنبوت دعوه یې کوله موږ ته راغی او دایې راڅخه وغوښتل چې موږ دده ملاتړ وکړو، له ده سره ودرېږو او هغه خپلې سیمې ته راولو، بډا چې دا خبرې واورېدی غبرگ لاسونه یې پر سر کښیښول او وی ویل ای دعا مر اولادې! آیاستاسي دا خطا خبران کېدای سي؟ آیا دا له لاسه وتلی مرغه بیرته لاس ته راتلای سي؟ قسم په هغه ذات چې دفلاني نفس دهغه په اختیار کي دی چې اسماعيلي کله هم په درواغو دنبوت دعوه نه ده کړې، یقینا چې دا حق دی هغه وخت ستاسو عقل چیرته و. ۱۸۸

«له مکې څخه خارج ایمانی برېښناوې (وړانګې)»

لکه څرنگه چې رسول الله ﷺ قبیلې او هیئتونه اسلام ته رابلل همدا راز یې ځیني افرادو او وګړي هم دالله تعالی دین ته را دعوت کړل چې دځینو عکس العمل هم ښه و او تردې موسم څه موده وروسته ځیني افراد په اسلام مشرف سول، راځی چې ددې پیښې په هکله لاندنۍ څرګندوني سره ووايو.

(۱) **سويد بن صامت**: ديثرب اوسیدونکی، ډیر ځیرک او ذکي شاعر و او دخپلې سنجیدګي شاعري، شرف او نسب له امله یې په کامل مشهور و، مکې ته دحج لپاره راغلی و، رسول الله ﷺ داسلام بلنه ورکړه، نوده ورته وویل: کېدای سي دا کوم څه چې له تاسره دي داسي وي لکه زما سره چې دي، رسول الله ﷺ ورته وفرمایل: له تاسره څه دي، سويد ورته وویل: زما سره دلqمان حکمت دی، رسول الله ﷺ ورته وویل: ماته یې وړاندي کړه، نو هغه هم له دې حکمت څخه څه ورته تیر کړل، نویي رسول الله ﷺ ورته وفرمایل دا غوره کلام دی خو هغه څه چې له تاسره دي تردې غوره او افضل دي هغه قرآن کریم دی چې الله ﷻ پرمانازل کړیدی، هغه رڼا او هدایت دی، بیایې یو څو آیتونه ورته تلاوت کړل او اسلام ته یې راوبالی، سويد هم بلنه ومنله او په اسلام مشرف سو او وی ویل: دا تر ټولو غوره قول دی، خو کله

چط بیرته مدینې ته ستون سو هلته دبعاث په جنگ ووژل سو^{۱۸۹}، سوید دنبوت د یوولسم کال په پیل کي په اسلام مشرف سوی و^{۱۹۰}.

(۲) **ایاس بن معاذ**: دیشرب اوسیدونکی و نوموړی نوی رسیدلی ځوان و چې داوس قبیلې له وفد سره مکې ته راغلی و، دادنبوت دیوولسم کال پیل اودبعاث دجنگ څخه مخکي پېښه وه نوموړي وفد په دې نیت راغلی و چې دخرج په مقابل کي له قریشو له حلف اوتړون وکي، هغه وخت داوس اوخرج ترمینځ ددښمنۍ اور تود و، داوس قبیلې شمیره هم کمه وه، څو کله چې رسول الله ﷺ په نوموړي وفد خبر سو تشریف یې وروړی او ورته وویل: تاسي چې دکوم مقصد لپاره دلته راغلي یاست آیاترهغه غوره شی قبلوی؟ دوی ورته وویل: هغه په څه شی وي؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمایل: زه دالله ﷻ رسول یم خلکو ته یې رالیږلی یم زه انسانان دې رابولم چې یوازي دیوه الله ﷻ عبادت وکړي، هیڅ شریک ورسره ونه نیسی الله ﷻ پرما کتاب هم نازل کړی دی، بیایې داسلام یادونه ورته وکړه، قرآن کریم یې ورته تلاوت کي، نوایاس بن معاذ وویل: اې قومه! قسم په خدای ﷻ داترهغه څه چې تاسي پسې راغلی یاست ډیرغوره دی، په دې وخت کي دوفد له غړو څخه یوسړی چې (ابولحسیر انس بن رافع) نومیدی یوموتي خاوري راواخیستی اودایاس مخ ته یې وروشیندلی او ورته وی ویل: زما په عمر قسم چې موږ ددې لپاره نه یو راغلي، زموږ د راتلو مقصد بل څه دی، ایاس چوپ سو او رسول الله ﷺ هم ولاړ سو، وفد هم وروسته تردې چې له قریشو سره په تړون او عهد کولو کي ناکام سول بیرته مدینې ته ستانه سول.

مدینې ته له رسیدو سره ایاس مړ سو خود ځکندن په وخت کي یې: لا اله الا الله، الله اکبر، الحمد لله، سبحان الله. په ژبه جاري و، نویښکه الله هغه مسلمان مړ سوی دی.

(۳) **ابوذر غفاري** رضی الله عنه: دیشرت اوشاوخواسیمو اوسیدونکی و، کله چې دسويد بن صامت او ایاس بن معاذ په ذریعه د رسول الله ﷺ دبعثت خبر مدینې ته ورسیدی

نو دا خبر د ابوذر رضی اللہ عنہ غور ته هم ورسیدی او هم دایی د اسلام راوړلو سبب سو، امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ له ابن عباس رضی اللہ عنہ څخه روایت کوي وايي :

قال ابوذر كنت رجلا من غفار ، فبلغنا ان رجلا قد خرج بهكة يزعم انه نبي ، فقلت لاغي انطلق الى هذا الرجل وكلمة واتني بخبره ، فانطلق فلقيه ثم رجعت فقلت : ما عندك ؟ فقال : والله لقد رأيت رجلا يأمر بالخير وينهى عن الشر ، فقلت له : لم تشفني من الخبر ، فآخذت جرابا وعصا ثم اقبل الى مكة فجعلت لا عرفه ، واكره ان أسال عنه واشرب من ماء زمزم واكون في المسجد قال فمربي علي فقال : كان الرجل غريب ؟ قال قلت نعم : فانطلق الى المترو فانطلقت معه لا يألاني عن شي ولا أسأله ولا اخبره ، فلما أصبحت غدوت الى المسجد لاسال عنه وليس احد يخبرني عنه بشي قال فمربي علي فقال : اما زال الرجل يعرف مترو له بعد ؟ قال قلت : لا قال فانطلق معي ، قال : فقال : ما امرك ؟ وما قد مك هذه البلدة ؟ قال قلت له : ان كنت على اخبرتكم ، قال فاني افعل ، قال قلت له : بلغنا انه قد خرج ههنا رجل يزعم انه نبي الله ، فارسلت اخي يكلبه ، فرجع ولم يشفني من الخبر فاردت ان القاه ، فقال له : اما انك قدر شددت ، هذا وجهي اليه ، ادخل حيث ادخل ، فاني ان رأيت احدا اخافه عليك قمت الى الحائط كاني اصلح نعلي وامض أنت فضي ، ومضيت معه حتى دخل ودخلت معه على النبي ﷺ فقلت له : اعرض على الاسلام فعرضه ، فأسلت مكاني ، فقال لي : يا أباذر اكتم هذا الامر وارجع الى بلدك ، فاذا بلغك ظهورنا فاقبل ، فقلت : يا معشر قريش : اني اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمد عبده ورسوله ، فقالوا قوموا الى هذا الصابي ، فقاموا ، فضربت لاموت ، فأدركني العباس ، فأكب علي ، ثم اقبل عليهم فقال : ويلكم تقتلون رجلا من غفار ؟ ومتجركم ومبركم علي غفار فاقبلوا عني ، فلما ان أصبحت الغد ، جعت فقلت مثل مال بالامس فقالوا قوموا الى هذا الصابي وصنع بي ما صنع بالامس ، فأدركني العباس فأكب علي وقال ومثل مقالته بالامس .^{۱۹۱}

ترجمه: ابوذر رضی اللہ عنہ فرمايي زه د بني غفار قبيلې يو غړی وم ، خبر سوم چې په مکه کي يو داسي څوک پيدا سوې دی چې ځان نبي بولي ، ما خپل ورور ته وويل ته دې سړي ورسه خبري ورسره وکړه او ماته يې احوال راوړه . ، هغه ولاړی ملاقات يې ورسره وکی او بيرته راغی ما پوښتنه ورڅخه وکړه چې څه خبر دي راوړی دی ؟ ده

راته وویل قسم په الله ﷻ چې مایوداسي سړی ولیدی چې په نیکی یې امر اوله
 بدې څخه یې نهی کوله، ماورته وویل: پوره خبر دي نه دی راوړی زړه مي پرې ډاډه
 نه سو، نویامی خپله دتوبنې توبره اولکړه راواخیستله اودمکې په طرف روان سوم
 ، مکې ته ورسیدم خورسول الله ﷺ مي نه پیژندی اوداهم ښه نه راته ښکاره کېدله
 چې له چاڅخه یې پوښتنه وکړم، دزمزم اوبه مي څښلی اوپه مسجد حرام کی به وم
 بالاخره حضرت علي ؑ راغی راته وویل: بیګانه معلومیزې ماورته وویل
 : هو! ده راته وویل نوراڅه زما سره کورته ولاړسه، زه هم ورسره ولاړم، خونه هغه
 دڅه شي پوښتنه راڅخه کوله اونه ما پوښتنه ورڅخه کوله اونه مي څه ورته وویل
 کله چې سهار سو نویامسجدحرام ته ولاړم ترڅودرسول الله ﷺ په اړه څه
 معلومات ترلاسه کړم، خوهیڅوک هم نه ؤ چې درسول الله ﷺ په هکله یې
 معلومات راکړی وای، بیا حضرت علي ؑ راته راغی وی لیدم راته وي ویل دي
 سړی تراوسه خپل ځای نه دی پیژندلی؟ ماورته وویل نه دي راته وویل ښه نوراڅه
 زما سره ولاړسه، بیایې راته وویل: داراته ووايه ستا کار څه دی؟ اودڅه په خاطر
 دي ښارته راغلی یې؟ ماورته وویل که ته زما راز ساتی نودرته وبه وایم، هغه راته
 وویل: صحیح ده ساتم یې ماورته وویل: زه خبرسوی یم چې دلته یوداسي څوک
 پیدا سوی دی چې ځان دالله ﷻ نبي بولي، ماخپل ورور دلته رالیرلی ؤ چې راسي
 خبري ورسره وکړي، هغه بیرته راستون سو خوڅه اطمینان اوتسلي بخش خبرې نه
 ؤ راوړی، نومي تصمیم ونیوی چې زه باید په خپله له دې سړي سره ووينم، حضرت
 علي ؑ راته وویل ته صحیح ځای ته رارسیدلی یې، ګوره زه دهم هغه په طرف
 روان یم، په کومه چې زه تلم په هغه طرف راپسې راځه اوکه دلاري په اوږدو کی له
 چاسره مخامخ سوو چې ستا لپاره خطرناکو نوزه به ددیوال خواته په دې بهانه درېږم
 چې ګویا زه خپلي خپلۍ جوړوم خوته به تیرېږي اوخپله لاربه وهی، بیا حضرت علي
 ؑ روان سو زه ورپسې وم ترڅوهغه ننوتی اوزه هم ورپسې درسول الله ﷺ
 حضورته ورسیدم اوعرض مي ورته وکی چې ماته اسلام وړاندي کړه رسول الله
 ﷺ اسلام راته وړاندي کی زه پرهم هغه ځای مسلمان سوم، بیا رسول الله ﷺ راته
 وویل ابوذره! داخبره پته ساته اوبیرته خپل وطن ته ولاړسه اوکله چې زموږ دبري

خبر در ورسیدی نوییارسه، ماورته وویل په هغه ذات قسم چې ته یې په حقه رالیرلی یې، زه به د دوی په مینځ کي داپه ډاگه اعلانوم، بیا زه مسجد حرام ته راغلم قریش ناست و، ماورته وویل: ای قریشو واواری! اشهدان لاله الاالله واشهدان محمد عبده ورسوله.

دوی وویل دابې دینه راوینیسی، یو ځل خلک راو لاړسول او په مرگ یې وو هلم، ترڅو حضرت عباس شراغلی پر مایې ځان واچاوه بیا یې قریشو ته مخ ورواړاوه او ورته وی ویل: تباہ سی! تاسي د غفار قبیلې یوسړی وژنی، په داسي حال کي چې ستاسي تجارت اوستاسي لار په غفار قبیله پرته ده، نو په دې سره خلگو زه پرېښوولم او راڅخه ولاړل، سبا سهار بیا هلته ورغم پرونی خبره مې بیا اعلان کړه، خلگو بیا وویل: دابې دینه ونیسی، او بیا یې هم هغه پرونی معامله راسره وکړه (ډیریې وو هلم) دا ځل بیا حضرت عباس عليه السلام ورڅخه خلاص کړم او هم هغه پرونی خبره یې ورته وکړه.

(۴): **طفیل بن عمرو الدوسی** عليه السلام: دایو شریف انسان د عقل، پوهي خاوند، څیرک شاعر او دخپل قوم مشر و، دده قبیلې (دوس) دیمن پر ځینو برخو حاکمیت او یا څه ناڅه تسلط درلودی، نو موږي د نبوت په یوولسم کال مکې ته راغی، دمکې خلگو یې ډیر تود هرکلی وکړ او ډیر قدر او عزت یې وکړ او دابې ورته وویل ای طفیل! تازموږ ښار ته تشریف راوړی او دا شخص چې زموږ په مینځ کي پیدا سوی دی زموږ لپاره ډیرو مشکلاتو سبب سوی دی، زموږ اتحاد ته یې صدمه رسولی ده، زموږ یووالی یې ختم کړیدی، دده خبري لکه د سحر او جادو په څیر اثر او اغیزه لري، دپلار، زوی، وروڼو او میره او ښځي تر مینځ بیلتون راوولی، موږ بیرېږو چې دا مشکلات کوم چې موږ ورسره مخ یو ته اوستاقوم هم ورسره لاس وگریوان سي، نو ته به له ده سره هېڅ خبري نه کوی اوله هغه څخه هېڅ هم باید وانه وری حضرت طفیل عليه السلام وایي دې خلگو ماته هم دا خبري کولی تردې چې ما کلکه اراده وکړه چې له رسول الله صلی الله علیه و آله سره به نه خبري کوم اونه به څه ورڅخه اورم، آن تردې چې کله سهار زه مسجد حرام ته ولاړم نو په غوږونو کي مې پمبه کینښوول چې هسي نه در رسول الله صلی الله علیه و آله کومه خبره مې تر غوږو سي، رسول الله صلی الله علیه و آله له کعبې سره

لمونځ کاوه اوزه يې په طرف کي ودرېدم اوڅرنگه چې دالله تعالی اراده داسي وه چې زه به در رسول الله ﷺ څه خبري اورم نوهم داسي وسول ما ډيره غوره خبره ورڅخه وارېدله ،بيامي په زړه کي وويل : موري راباندي بوره سي زه يو څيرک اوپوه شاعريم ،ښه اوپديېژنم ،نويياولي ددې سړي خبري نه اورم ؟که يې خبري ښيې او صحيح وي وبه يې منم اوکه خرابي وي نو نه به يې قبلوم ، داسوچ مي وکي اوهم دلته پاته سوم ترڅورسول الله ﷺ کورته روان سو زه هم ورپسې سوم ،اوکله چې رسول الله ﷺ کورته ننوتی زه ورپسې وم او هلته مي دخپل راتگ دخلگو دخبروپه غوږونو کي دپمبو اېښوول اوله دې سره سره در رسول الله ﷺ دځينو خبرو اورېدو ټول تفصيلات ورته بيان کړل ،بيامي عرض ورته وکي چې ته خپلي خبري راته واوروه ،رسول الله ﷺ راته وړاندي کړی او قرآن کریم يې راته تلاوت کي ،الله ﷻ شاهد دی چې ما کله هم تردې غوره قوم او تردې دزيات او عدل او انصاف خبري نه وي اورېدلی ،نوهمدا وه چې هم هلته په اسلام مشرف سوم اود حق شهادت می ادا کي يعنی دشهادت کلمه مي وويله ،بيامي رسول الله ﷺ ته عرض وکي چې زما قوم زما خبري مني ،زه بيرته ورځم اودوی اسلام ته رابولم ،نوته الله تعالی ته سوال وکړه چې ماته څه ښاني را کړي ،رسول الله ﷺ دعا ورته وکړه ،حضرت طفيل عليه السلام ته چې کومه ښه ورکړل سوی وه هغه دا وه چې کله هغه خپلي قبيلې ته وړلند سو نوالله تعالی دهغه په مخ کي لکه څراغ داسي رڼا پيدا کړه ده په دې وخت کي دعا وکړه او وی ويل اي الله ﷻ !دمخ پرځای دارڼا په کوم بل ځای کي پيدا کړه ،هسي نه چې خلگ ونه وايي چې دامثله ده ،نودعا يې قبوله سوه اودارڼايې هم شاته ولاړه ،بيايې خپل پلار اوبښه اسلام ته راوبلل او هغه دواړه مسلمانان سول خو هغه په داسي حال کي هجرت وکي چې دخپل قوم اويا (۷۰) يا اتيا (۸۰) کورنۍ ورسره وي ،حضرت طفيل عليه السلام داسلام لپاره ډير خدمتونه سرته رسولی دی اوله ډيرو هلو ځلو وروسته ديمامه په جنگ کي په شهادت رسيدلی دی .روح دی ښادوي .

(۵) :ضما دالزدی :نوموړی ديمن اوسيدونکی اود ازد شنوۃ قبيلې غړی ؤ ،دم او چوپ يې وظيفه وه ،مکې ته راغلی هلته يې دسيمي له جاهلانو څخه واورېدل

چې محمد ﷺ لیونی دی، ضَماد وویل: زه دې سړي ته ورځم کېدای سي الله تعالی یې زما په دم جوړ کړي ورغلی او له رسول الله ﷺ سره یې ملاقات وکړی او وی ویل ای محمد ﷺ! زه د مرضونو دم اوچوپ کوم، څنگه ته دم اوچوپ ته ضرورت لری؟ رسول الله ﷺ په جواب کي ورته وویل: ان الحمد لله ونستعینه من یده الله فلا مضل له ومن یضللہ فلا هادی له، و اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له و اشهد ان محمدا عبده و رسول امام بعد:

ترجمه: ټوله ثناء او صفات خاص د الله تعالی لپاره دي، موږ دهغه حمد او ثناء وایو او له هغه څخه مرسته غواړو چاته چې الله ﷻ هدایت وکړي نو هیڅوک هم هغه بې لاري کولای نه سي او الله ﷻ چې څوک بې لاري کړي نو هیڅوک هم هغه ته هدایت نه سي کولای او زه شاهدي وایم چې له الله ﷻ پرته بل معبود نسته، هغه واحد دی هیڅ شریک نه لري او زه شاهدي وایم چې محمد ﷺ د الله ﷻ بنده او رسول دی. ضما د ورته وویل: دا خبري یو محل بیاراته واوروه رسول الله ﷺ درې حله ورته تکرار کړی بیا ضما د وویل: ما د کاهنانو، جادوگرانو او شاعرانو خبري اورېدلي دي خو ما کله هم ستا د خبرو په خیر خبري نه دي اورېدلي، دا د سمندر تل ته رسېدلي خبري دي، راوړه لاس دي را اوږد کړه ترڅو بیعت در سره وکړم، په دې ترتیب سره په اسلام مشرف سو او له رسول الله ﷺ سره یې د اسلام بیعت وکړ. ۱۹۲

«دمدیني منوري شیر بختور انسانان»

د نبوت په یوولسم کال د حج په موسم کي چې د (۶۲۰ م) کال د جولای له میاشتې سره سمون خوري اسلامي بلني داسي نیالگي و موندل چې ډیر ژر په داسي لویو ونو بدل سو چې د کلونو، کلونو سترېو او ظلم خپلو مسلمانانو یې تر څپې سایې لاندې د امن او راحت ژوند پیل کړی، دمکې مشرکینو چې د رسول الله ﷺ د تکذیب او له اسلام څخه د خلگو د منع کولو لپاره کوي لاري چاري او هلي حلي په کار اچولی وی، رسول الله ﷺ د دوی ددې کوښښونو د نا کامولو په خاطر دا لاره نیولی وه او دا حکمت یې

په کاراچولی و چې د شپې په تیاره کې به قبائلو ته ورتلی ترڅو دمکې مشرکین څه موانع ایجاد نه کړي. ۱۹۳

یوه شپه رسول الله ﷺ د دعوت په منظور ووتی، ابوبکر صدیق رضی الله عنه او حضرت علي رضی الله عنه هم ورسره ملگری و، د بنو ذهل او بنو شیبیان بن ثعلبه هستوګنځی ته ورغلل او د اسلام په هکله یې خبرې ورته وکړې، دوی که څه هم نیک او هیله مند جواب ورکې خو فی الحاله یې اسلام قبول نه کى، په دې وخت د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه او بنو ذهل دیوه سړي ترمینځ د نسب د شجرې په هکله ډیر په زړه پوري سوال او جواب هم وسو، دوی دواړه نسب پوهان و، ۱۹۴ ییا رسول الله ﷺ په منی کې له عقبې سره تیرېدی چې دخلگو خبرې یې ترغورېدو سوي، د دوی په طرف ور روان سواو ورغلی، داله یثرب څخه راغلی شپږ ځوانان و او ټول دخزرج له قبیلې څخه و او نومونه یې دادي: (۱): اسعد بن زرارہ له بني النجار قبیلې څخه. (۲): عوف بن الحارث بن رفاعه ابن عفراء له بني النجار قبیلې څخه. (۳): رافع بن مالک بن العجلان، له بني سلمه قبیلې څخه. (۴): قطبه بن عامر بن حديدة، له بني سلمه قبیلې څخه. (۵): عقبه عامر بن نابی، له بني حرام بن کعب قبیلې څخه. (۶): جابر بن عبد الله بن رثاب، له بني عبيد بن غنم قبیلې څخه

د مدینې دخلگو یوه نیکبختي داهم وه چې دوی به دخپلو حلیفانو یعنی د مدینې له یهودیانو څخه دا اورېدل چې ویل به یې: په دې زمانه کې یونېي مبعوث کېدونکى دى ډیر ژر به هغه رانېکاره سي، موږ به د هغه متابعت او پیروي وکړو او دهغه په ملګرتیا به تاسي لکه د عداد او ارم په شان ووژنو. ۱۹۵

کله چې رسول الله ﷺ دوی ته ور ورسیدى پوښتنه یې ورڅخه وکړه چې تاسي څوک یاست؟ دوی ورته وویل موږ دخزرج قبیلې غړي یو، رسول الله ﷺ وفرمایل: د یهودیانو حلیفان؟ دوی وویل، هو! نور رسول الله ﷺ ورته وویل: نو تاسي کښینی چې څه خبرې درسره وکړم دوی کښینستل، رسول الله ﷺ د اسلام حقیقت

^{۱۹۲} تاریخ اسلام للنسب ابادى ۱/ ۱۲۹.

^{۱۹۱} مختصر سيرت الرسول ﷺ للشيخ عبد الله ص ۱۵۰/ ۱۵۲.

^{۱۹۰} زاد المعاد ۲/ ۵۰/ ابن هشام ۳۲۹- ۵۴۱.

ورته بیان کی، دوی یې د الله ﷻ طرف ته راوبلل او قرآن کریم یې ورته تلاوت کی، دوی په خپل مینځ کي سره وویل داسي ښکاري چې د ابه هم هغه نبي ﷺ وي کوم چې یهود یې یادونه کوي او په همدې سره تاسي بیروي او اخطارونه درکوي، نو په کار ده چې یهود درڅخه مخکي نه سي په دې پسې دوی در رسول الله ﷺ دعوت ومانه او په اسلام مشرف سول.

د ادیثرب پوه او څیرک خلک ؤ، دوی خپل منځني جگړو چې اورو نه یې لابل و ډیر سترې کړي ؤ، نوله همدې امله د اهیله ورسره پیدا سوه چې کېدای سي در رسول الله ﷺ دا دعوت جگړې او جنگونه پای ته ورسوي، نو دوی رسول الله ﷺ ته داسي وویل موږ خپل قوم په داسي حال کي پرې اېښی دی چې بل څوک به د دوی په څیر په عداوت او بدبختۍ نه وي اخته، هیله ده چې الله ﷻ دوی ستا په برکت سره یو کړی موږ ورځو او خلک ستا دعوت ته را بولو او د ادین چې موږ ومانه دوی ته یې هم وړاندي کوو که الله ﷻ ستا په واسطه دوی سره متحد کړل نویا ستا په شان عزیز او معزز څوک نسته، او کله چې داخلگ مدینې ته ستانه سول نوله ځان سره یې د اسلام پیغام هم یو وړی او د همدې په واسطه د مدینې په هر کور کی در رسول الله ﷺ یادونه پیل سوه. ۱۹۶

«د سید البشر ﷺ د حضرت عائشې ؓ سره نکاح او واده»

په همدې کال یعنی د نبوت دیوولسم کال د شوال په میاشت کی رسول الله ﷺ له حضرت عائشې ؓ عمر شپږ کاله ؤ او واده یې په مدینه کي د هجرت په لومړي کال د شوال په میاشت کي ترسره سواو دغه وخت د دې مبارکي عمر (۹) کاله ؤ. ۱۹۷

«د اسراء او معراج د نیتې په باره د تاریخ پوهانو نظرونه»

په داسي حال کي چې در رسول الله ﷺ دعوت او تبلیغ د ظلم او ستم په مینځ کي د بري لار وهله او د فتحې دافق په لیرو څنډو کي د برلاسي او غلبې دستور وگڼه شاتته رڼا تر سترگو کېدله، په همدې وخت کي د اسراء او معراج پیښه وسوه، د دې پیښې د نیتې په هکله تاریخ پوهان مختلف نظرونه لري.

(۱): ویل کيږي په کوم کال چې رسول الله ﷺ په نبوت مشرف سو په هم هغه کال د اسراء پيښه هم وسوه د ادطبراني قول دی. (۲): تربعت پنځه کاله وروسته داپيښه سوی ده (امام نووي رحمه الله عليه او امام قرطبي رحمه الله عليه) د اقول راجح قول بولي. (۳): د نبوت د لسم کال درجې د مياشتي په اوويشتمه د اسراء او معراج واقع پيښه سوی ده، د اقول د علامه منصور پوري رحمه الله عليه غوره کړی دی. (۴): ویل کيږي چې داپيښه دبعثت د دوولسم کال درمضان په مياشت کی يعني تر هجرت شپاړس مياشتي مخکي واقع سوی ده. (۵): ویل سوي دي چې داپيښه تر هجرت يو کال او دوې مياشتي مخکي يعني د نبوت د ديارلسم کال دربيع الاول په مياشت کي پيښه سوی ده. (۶): يوروايت داهم دی چې داپيښه له هجرت څخه يو کال مخکي يعني د نبوت د ديارلسم کال دربيع الاول په مياشت کي واقع سوی ده، له دې قولو څخه لومړني درې قولونه ځکه صحيح نه شميرل کيږي چې حضرت خديجه رضي الله عنها د نبوت د لسم کال درمضان په مياشت کي وفات سوی ده او دا خو ثابت ده چې نومړی تر پنځو لمونځونو تر فرضيت مخکي وفات سوی ده او داهم ثابت ده چې دپنځو لمونځونو ادا کول د اسراء په شپه فرض سوي دي. ۱۹۸

خو د درو ورستيو روايتونو په هکله ماهم داسي څه نه کړل پيدا چې له هغو څخه کوم يو غوره او راجح و بولم، يوازي دومره ويلاي سم چې د اسراء سورة له سياق څخه دا څرگنديږي چې اسراء او معراج ډير وروسته واقع سويدي، حديث پوهانو د دې پيښي ټول تفصيلات رانقل کړي دي، موږ يې په لنډه توگه يادونه کوو.

ابن القيم وايي: د صحيح روايت مطابق رسول الله ﷺ جسما په داسي حال کي چې پر براق سپور او جبرئيل عليه السلام ورسره ملگری و له مسجد حرام څخه بيت المقدس ته بوتلل سو، هلته کښته سو براق يې د مسجد د دروازې له يوې کړۍ سره وتړی او انبياء عليهم السلام ته يې لمونځ ورکړ، بيا په همدې شپه له بيت المقدس څخه د دنيا تر آسمان پوري پورته يووړل سو، هلته جبرئيل عليه السلام د دروازې خلاصولو اجازه وغوښتله، نو دروازه ورته خلاصه سوه او هلته يې آدم عليه السلام وليدی

سلام يې ورباندي واچاوه ، هغه هم دسلام جواب ورکى ، اوبښه راغلاست يې ورته ووايه اودرسول الله ﷺ پرنبوت يې اقراروکى ، اوهم هلته الله ﷻ خپل رسول الله ﷺ ته دده په راسته خواکي دشهيدانو اوپه چپه خواکي ددبختانو ارواوي وښوولى ، ورپسې دويم آسمان ته وخيژول سو ، دنتوتلو اجازه ورته واخيستله سوه ، رسول الله ﷺ هلته يحيى بن زكريا ﷺ او عيسى بن مريم ﷺ وليدل ، سلام يې ور واچاوه ، دوى دواړو دسلام جواب اوبښه راغلاست ورته وويل : اودده پرنبوت يې اقرار وکى تردې وروسته څلورم آسمان ته وخيژول سواوهلته له ادریس ﷺ سره مخامخ سو ، سلام يې ور واچاوه هغه دسلام جواب وکى ، هرکلى يې ورته ووايو اودده پرنبوت يې اقرار وکى ، بياپنځم آسمان ته وخيژول سو هلته يې هارون بن عمران ﷺ وليدى ، سلام ور واچاوه هغه دسلام جواب اوبښه راغلاست ورته وويل اودده پرنبوت يې اقرار وکى .

بياشپږم آسمان ته وخيژول سو هلته يې له موسى بن عمران ﷺ وليدى ، سلام يې ور واچاوه هغه دسلام جواب اوبښه راغلاست ورته وويل اودده پرنبوت يې اقرار وکى خوکله چې حضرت محمد ﷺ مخ په وړاندي رهي سو نوموسى ﷺ وژړل پوښتنه ورڅخه وسوه چې ولي ژاړي ؟ ده په جواب کي ورته وويل : له دې امله ژاړم چې ترماوروسته يو داسي ځوان په نبوت مشرف سوى دى چې زمادامتياڼو په نسبت به دده دامت زيات شمير خلک جنت ته داخليږي ، ورپسې حضرت محمد ﷺ اووم آسمان ته وخيژول سو هلته يې له ابراهيم ﷺ سره ليدنه وسه هغه دسلام جواب اوبښه راغلاست ورته ووايه اودده پرنبوت يې اقراروکى ، بياسدره المنتهى ته وخيژول سو ، ورپسې محمد ﷺ ته بيت المعمور وښوول سو ، بيا دجبار خداى ﷻ حضور ته يو وړل سو ، اورسول الله ﷺ خپل رب ته دومره وړلند سو چې د دوو لينديو دلرگي په اندازه اوياتردې هم کمه فاصله پاته وه ، هم دلته الله تعالى خپل رسول ﷺ ته هغه څه وحي کړل چې وحي يې کړل اوپنځوس لمونځونه يې ورباندي فرض کړل ، بيارسول الله بېرته راستون سوترڅوموسى ﷺ ته راورسيدى ، هغه پوښتنه ورڅخه وکړه چې الله ﷻ په څه مامور کړى ؟ رسول الله ﷺ په جواب کي ورته وويل الله ﷻ دپنځوسو لمونځونو امر راته وکى ، موسى ﷺ ورته وويل : ستا امت

دپنځو سولمونځونو توان نه لري، بیره خپل رب ته ورته اودخپل امت لپاره
دتخفيف سوال ورڅخه وکړه.

رسول الله ﷺ خبرايل ﷺ ته په داسي انداز وکتل لکه مشوره چې ځني غواړي
هغه ورته وويل: صحيح ده که ستاڅوبنه وي نو همدا وه چې جبرئيل ﷺ بيارسول
الله ﷺ دالله ﷺ حضور ته حاضرکړو او هغه په خپل ځای و، په ځينو طريقو کې د
ديڅاري شريف لفظ دی، الله ﷺ لس لمونځونه ورڅخه کم کړل، بيارسول الله ﷺ
راکښته سو حضرت موسی ﷺ يې په دې خبره خبرکي، موسی ﷺ ورته وويل ته
بیره دخپل رب ﷺ حضور ته ورته اودنور تخفيف سوال هم ورڅخه وکړه، په دې
ډول سره رسول الله ﷺ دالله تعالی او موسی ﷺ ترمينځ ترهغو پوري تلې راتلې
ترڅو الله تعالی يوازي پنځه لمونځونه فرض پرېښوول بيا هم موسی ﷺ ورته وويل
بیره خپل رب ته ورته اودنور تخفيف سوال ورڅخه وکړه خورسول الله ﷺ ورته
وويل نور له الله تعالی څخه شرم او حياراځي، زه ورڅخه راضي او ورته تسليم يم
، او کله چې رسول الله ﷺ لېليري ولاړی نو آواز وسو چې ماخپله فريضه نافذه کړه
او پر خپلو بندگانو مي تخفيف او آساني وکړه.^{۱۹۹}

په دې پسې ابن القيم ددې خبري په هکله اختلاف ذکرکړی دی چې آيا رسول الله
ﷺ ليدلی او کنه؟ بيا يې دابن تيميه رحمه الله تحقيق رانقل کړيدی چې دهغه
لنډير داسي دی، چې په سترگو سره دالله تعالی لېدل ثابت سوي نه دي او نه هم کوم
صحابي پر دې قول قائل دی، او دا چې له حضرت ابن عباس رضي الله عنهما څخه مطلقا لېدل
او په پل روايت دزړه لېدل رانقل سوي دي نو دا لومړنی روايت چې مطلقا لېدل دي
ددويم روايت سره چې دزړه لېدل دي منافي نه دی.

ابن قيم رحمه الله وايي دالله ﷺ دا قول چې وايي: ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى. **ترجمه:** بيا نژدی سو
(جبرئيل ﷺ محمد ﷺ ته) نوبته نژدی سو داسراء په کيسه کي ذکر سوي نژدې
والی په دې آيت کي له ذکر سوي نژدېوالي سره توپير لري ځکه دنجم سورة په دې
پورته ذکر سوي آيت کي نژدېوالی دجبرئيل ﷺ له نژدې والي او تدلی څخه عبارت

دی لکه څرنگه چې عائشې رضی اللہ عنہا او حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمایلي او همدا راز د
جملې سیاق هم پرهمدې دلالت کوي او هلته داسراء په حدیث کي نقل سوی نژدې
والی دالله تعالی له نژدې والي او تذلي څخه عبارت دی، په دې هکله هیڅ اشکال
نسته اود سورة نجم کي داموضوع نه ده څیرل سوی بلکي هلته داسي ویل سوي چې
رسول الله ﷺ هغه د دویم ځل لپاره له سدرة المنتهی سره ولید او داجبرئیل ﷺ
چې رسول الله ﷺ دوه ځله په خپل اصلي شکل کي لېدی، یو ځل یې په محکه کي
لېدلی او بل ځای یې هلته له سدرة المنتهی سره لیدلی دی ^{۲۰۰} والله اعلم.

په همدې ځل درسول الله ﷺ دمبارکي سینې دڅیرېدو پېښه هم سوی ده او په
همدې سفر کي رسول الله ﷺ ډیرشيان لېدلي دي، رسول الله ﷺ ته شیدې
او شراب وړاندي سول هغه جناب ﷺ شیدې غوره کړی، نو ورته وویل سول چې
د فطرت لاره درته ښوول سوی ده یادي فطرت غوره کړی او په یاد ولره که دي چیري
شراب غوره کړي وای نواست به دي بې لاري سوی وای.

رسول الله ﷺ په جنت کي څو رودونه ولیدل چې دوه یې ظاهري اوده نورې
باطني و ظاهري یې دنیل اوفرات رودونه و اوددې معنی داوه چې رسول الله ﷺ
رسالت به دنیل اوفرات په حاصل خیزو محکو کي خپرېږي اودهغه ځای خلک به
پشت په پشت داسلام پیروان وي اوددې معنی دانه چې گویا ددې دواړو رودونو
اوبه له جنت څخه راوځي.

رسول الله ﷺ ددوېځ مالکان او خازن هم ولیدل، هغه نه خنډل اونه یې په مخ کي
دخوشحالی او خوښۍ څه نښي نښانې ښکارېدی، همدا راز دالله تعالی رسول الله ﷺ
ﷺ جنت او دوېځ هم ولیدل، رسول الله ﷺ هغه کسان هم ولیدل چې په ظلم
اوناحقه دیتیمانو مالونه خوري، ددوی داوښانو په څیر شوندي وی، ددېرو په څیر
داور سکروتي به یې په خوله کولی چې بیرته به یې دمقعد له لاري وتلی.

سودخواره یې هم ولیدل چې دومره غټ غټ نسونه یې وه چې له ځایه به نه سواي
ښورېدلی او کله به چې آل فرعون د دوېځ په لور بیول کېدل نو پر دې سودخورو به

تیرېدل او دوی به یې ترېښو لاندې کول، رسول الله ﷺ هلته زناکاران هم ولیدل چې مخ ته یې ښه پاکه تازه او چاغه غوښه اېښی وه او بلي خواته یې توره وچه او بدبویه غوښه وه، دوی به د پاکه او تازه غوښه پرېښووله او هغه مرداره غوښه به یې خوړله.

هلته رسول الله ﷺ هغه ښځې هم ولیدی چې په خپلومرو نو پسې دېل چا اولاد ترې (یعنې په دې معنی چې دېل چاسره زناکوي او له زنا څخه حمل اخلي او بیا په یې خبرې دا اولاد دهغه میره شمیرل کېږي، رسول الله ﷺ دا ډول ښځې هم ولیدلې چې د آسمان او مځکې تر مینځ په تیانو راخړول سوی وی، همدا راز رسول الله ﷺ په تگ راتگ کې دمکې دخلگو یوه قافله هم ولیدله او دوی ته یې هغه اوبښ هم ور وښووی کوم چې ورڅخه تنبېدلې ؤ، رسول الله ﷺ ددې کاروان له یوه سرپټې لوبښي څخه اوبه هم وڅښلې، د کاروان خلک ټول بیده ؤ او دهغه لوبښي سرپټې هم داسې پټ پرې اېښي ؤ او هم دا خبره د اسراء د شپې په سهار د رسول الله ﷺ د صدق اورېښتولي یو دلیل هم سو. ۲۰۱

ابن قیم رحمه الله وايي: کله چې سهار سو نور رسول الله ﷺ خپل قوم ته دهغولولو لویو ښوونښانو خبر ورکې کومي چې الله جل جلاله ته ورښوولی وی، قوم یې دا خبرې ونه منلې د رسول الله ﷺ تکذیب یې وکې، او دده پر خلاف یې ظلمونه او جبرونه لاپسې زیات کړل اوله رسول الله ﷺ څخه یې وغوښتل چې دوی ته د بیت المقدس کیفیت بیان کړي، نو په دې وخت کې الله تعالی خپل رسول الله ﷺ ته بیت المقدس رابښکاره کړ او د رسول الله ﷺ سترگوته ودرېده او ده پیل وکې خپل قوم ته یې دهغه ښې او ښانې وویلې، دوی نه سواي کولای چې دده مبارک کومه خبره رد کړي، همدا راز رسول الله ﷺ قریشو ته د دوی دهغه کاروان خبر هم ورکړی کوم چې دمعراج ته د تگ راتگ په وخت کې لېدلی ؤ او دوی ته یې دنوموړي کاروان د راتگ نېټه هم وښووله، او دهغه اوبښ ښانې یې هم ورته وویلې کوم چې د کاروان په سر کې را روان ؤ وروسته څرگنده سوه چې حقیقت هم داسې ؤ لکه څرنگه چې رسول الله ﷺ بیان کړی ؤ، خوله دې ټولو سره سره دوی حق ونه منی، بلکه لاپسې

بې لاري سول اودخپل کفر اوانکار له امله يې هيڅ ډول حقيقت ته غاړه نه
اېښوول،^{۲۰۲} ويل کيږي چې ابوبکر صدیق رضي الله عنه ته په همدې وخت کي دصديق لقب
ورکړل سو، ځکه نوموړي په داسي وخت کي ددې پيښي اسراء اومعراج تصديق
وکړ چې نورو خلکو يې تکذيب کاوه،^{۲۰۳} داسراء اومعراج دسفر دگټو او علتونو
دييانولو په هکله ترټولو لويه او ترټولو لنډه خبره دالله ج داقول دی چې فرمايي:

لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا. سورة بني اسرائيل آيت (۱) **ترجمه:** چې هلته وښيو موږ محمد ص ته ځيني
له دلايلو دقدرت خپل، دانبياء عليهم السلام په هکله د الله ج سنت دادي چې
فرمايي: وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ۷۵. سورة الانعام

ترجمه: لکه چې مو وښووه ابراهيم ته دده دقوم دگمراهي قبحه، همدارنگه ښيو
موږ ابراهيم ته عجائبات دآسمانونو اودمخکي، لپاره ددې چې دليل ونيسي په
وحدانيت زما، اولپاره ددې چې سي له يقين کوونکو، عيانا هم لکه چې وييانا.

بل ځای حضرت موسی عليه السلام ته خطاب کوي اوفرمايي: لِنُرِيكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى
۲۲. سورة طه. **ترجمه:** لپاره ددې نبوتاته ځيني له هغو معجزاتو څخه چې ډير لوی
دی، الله تعالی ددې ښو نښانو دښوولو هدف اومقصده اشاره کوي، اوفرمايي:

وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ. **ترجمه:** او کله چې دانبياء علوموته دداسي مشاهدو ليدنه
اوکننه هم ورزياته سي نو ورته دعين اليقين هم وجه حاصليږي چې اندازه کول يې
ممکن نه دي، په فارسي کي کي يو متل دی (شنیده گي بودمانند دیده) اواهم
داوجه ده چې انبياء به دالله تعالی په لارکي داسي مشکلات اوکړاوونه گالي چې
دبل چاله وسه پوره نه و، اودهم دې عين اليقين په برکت ددنياټول قوتونه ددوی په
وړاندي دماشي ديوه وزر قدر اوارزښت هم نه درلودی، اوله همدې امله وه چې
دهغوی دهيڅ کړاو اوعذاب پروايې نه درلوده، داچې معراج ددې عظيم سفر
ترشانورکوم حکمتونه اواسرار پراته دي دهغوی دييانولو اصلي ځای دشریعت
داسرارو کتابونه دي، خوداسي څه حقايق هم سته چې له دې مبارک سفر څخه

سرچینه اخلي اودنبوي سیرت دگلشن په لور امتداد کوي، نو دې ډول حقایقو ته داسې اشاره کوو.

گورو چې الله ﷻ داسراء سورة یوازي په یوه آیت کي داسراء کیسه یاده کړې ده ییایې دیهودانو جرائم بیان کړي دي او د دوی له جنایاتو څخه یې پرده پورته کړې ده، ورپسې یې دوی دې ته متوجه کړي دي چې دقرآن ترټولو سمي اوصحیح لاري ته هدایت کوي، کېدای سي چې دقرآن کریم تلاوت کوونکي ددې آیتونو په تلاوت سره داسې وانگيري چې د دواړو خبرو اومسئلو ترمنځ څه ارتباط اواروند نسته، خو حقیقت داسې نه دی بلکه الله ﷻ په دې اسلوب سره دې ته اشاره کوي چې دا سفر داسراء دبییت المقدس پرخوا ترسره سوی دی او داهم ځکه چې یهودبه نور دانساني امت له قیادت اومشرتابه څخه لیري کیږي ځکه دوی داسې جرائم اوجنایتونه کړي دي چې نور ددې وړ نه دي چې د بشريت رهبري وکړي نوالله تعالی اوس دامنصب خپل رسول الله ﷺ ته سپاري او دابراهیمي دعوت دواړه مرکزونه (مکه اوبیت المقدس) دده ترامر لاندې راوړي، اوس هغه وخت رارسیدلی دی چې معنوي مشرتابه اوقیادت له یوه امت څخه بل امت ته وسپارل سي، په بل عبارت اوس ددې وخت دی چې دامعنوي قیادت له هغه امت څخه واخیستل سي کوم چې تاریخ یې ټول له غدر، خیانت، ظلم اوبدکاریو څخه ډک دی، اوداسې یوه امت ته وسپارل سي چې نیکی اواصلاح یې شعار اورسول یې له ټولو څخه سیده لاري ته دلارښوونکي قرآن په وجه مشرف دی.

خو خبره داده چې داقیادت به څه ډول انتقال پیدا کوي، په داسې حال کي چې ددې امت رسول الله ﷺ دخلکو دظلم له لاسه دمکې په غرونو کي لالهانده گرځي؟ داسوال له یوه بل حقیقت څخه پرده پورته کوي اوهغه دادی چې داسلامي دعوت داپراؤ نور سرته رسېدلی اوس به بل نوی پراؤ پیلیږي اوله همدې امله ده چې قرآن کریم په صریحه اوشدیده لهجه مشرکین تهدید وي لکه چې فرمایي: وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ

نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَا هَاتِلًا مِيزًا. (سورة بني اسرائيل آیت (۱۶))

ترجمه: او کله چې اراده و فرمایو موږ ددې چې هلاک کړو کوم کلی نوامرو کړو موږ غټانو او متمولانو دهغه ښارته په طاعت دالله سره نوفسق وکړي دوی په هغه کي نوح (او ثابت) سي پرځمکه د اوسیدونکو هغه خبره د عذاب نه هلاکوو موږ دوی په هلاکولو سختو سره له ګډولو دمکیو او ښارونو ددوی.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا. سورة نبي اسرائيل آيت (۱۷)

ترجمه: او ډیر هلاک کړي دي موله (اله د) قرنونو له نوح لکه عاديان او ثموديان او کافي دی رب ستا په ګناهونو د بندګانو خپلو ښه خبردار ښه لیدونکي په عالم په پټو او ښکاره و. او د دوی وعید لرونکو آیتونو تر څنګ داسي آیتونه هم راغلي دي چې مسلمانانو ته دهغه تمدن، اصول او قواعد ورپه ګوته کوي په کوم سره چې د دوی اسلامي ټولنه ودانېږي، داسي ښيي لکه چې دوی په کوم ځای کي میشته سوی، ټول کارونه د دوی په لاس کي دي او یوله بل سره د یووالي په داسي مزی تړل سوي دي چې ټولنه دهم هغې په محور راڅرخي، نو په دې آیتونو کي دې ته اشاره ده او یاداپه ګوته کوي چې رسول الله ﷺ به ډیر ژر داسي یوه پناه ګاه او مینه پیدا کړي چې هلته به یې دین استقرار پیدا کوي، او همدایو مینه به یې په ټوله دنیا کي د دعوت دخپرېدو مرکز وي، د اسراء او معراج دمبارک له پټو حکمتونو او اسرارو څخه یوهم داسي حکمت اوراز و چې زموږ له بحث اوموضوع سره یې پیوند درلودی نو ځکه یې دلته یادونه وکړه، په دې ترتیب سره دې حکمت اودې ته ورته نورو حکمتونو ته له نظر کولو وروسته ویلای سو چې اسراء او معراج یاله بیعت اوعبه اولی څخه مخکي او یاد دواړو بیعتونو ترمینځ واقع سوی دی. والله اعلم.

«د عقبه او دهغه اولین بیعت»

مخکي مو وویل چې د نبوت دیوولسم کال د حج په موسم کي د یثرب له خلکو څخه شپږ کسانو ایمان راوړی له رسول الله ﷺ سره یې ژمنه وکړه چې د رسول الله ﷺ رسالت به خپل قوم ته رسوي، ددې نتیجه داسوه چې په راتلونکي کال یعنی د نبوت د دولسم کال د حج په موسم کي چې د (۶۲۱ م) کال د جولایي له میاشتې سره سمون خوري دوولس کسان د رسول الله ﷺ حضور ته راغلل له جملې څخه پنځه کسان هم هغه و کوم چې تیر کال حاضر سوی و او جابر بن عبد الله بن رثاب دهغوی شپږم و چې

په دې کال چې په دې کال نه و راغلی اوددې دوولسو کسانو دپاته اووکسانو نومونه په لاندې ډول دي .

- (۱) : معاذ بن الحارث بن عفرأ له بني النجار د کورنۍ څخه (خزرج)
- (۲) : ذکوان بن عبد القيس، له بني زريق د کورنۍ څخه (خزرج)
- (۳) : عباده بن صامت له بني غنم د کورنۍ څخه (خزرج)
- (۴) : يزيد بن ثعلبه د بني غنم له ملگرو څخه (خزرج)
- (۵) : عباس بن عباده بن نضلة له بني سالم له کورنۍ څخه ... (خزرج)
- (۶) : ابو الهشيم بن التيهان له بني عبد الاشهل له کورني څخه ..
- (۷) : عويم بن ساعدة له بني عمرو بن عوف له کورنۍ څخه .

له دې کسانو څخه يوازي دوه وروستي کسان داوس له قبيلې څخه و نور ټول دخزرج د خاندان غړي و .^{۲۰۴}

دې کسانو په مني کي عقبې ته نژدې له رسول الله ﷺ سره ملاقات وکړ او له رسول الله ﷺ سره يې د داسي خبرو بيعت وکړ چې بيا وروسته يعنې دمکې د فتحې په وخت کي له بنځو څخه دهم هغه خبرو بيعت واخيستل سو ، اودې بيعت ته بيعه النساء يعنې د بنځو بيعت ، د بنځو بيعت ځکه وايي چې د بيعت بندونه مادي لکه د بنځو د بيعت او مادو په ډول وي .

امام بخاري رحمه الله له عباده بن صامت ؓ څخه روايت کوي وايي رسول الله ﷺ وفرمايل : راسع زما سره پردې بيعت وکړی چې له الله تعالى سره به هيڅ شريک نه نيسي غلا به نه کوی زنا به نه کوی خپل اولادونه به نه وژني بهتان به نه کوی په بنو کارونو کي به زما نافرماني نه کوی ، چاچې په دې خبرو پوره عمل وکړ نو اجر يې پر خداي جل جلاله دی او که څوک له دې امورو څخه دکوم يوه مرتکب سو يعنې په دې هکله يې په کوم څه کي زما له امر سرغړونه وکړه او بيا يې په دنيا کي دهم هغه عمل جزا وليدله نو همدا دده لپاره کفار ه ده او که چا په دې امورو کي کوم يو ترسره کړي يعنې له دې کارونو څخه ديوه کار مرتکب سو بيا الله تعالى دهغه پرده وکړه نو دده معامله له الله تعالى سره ده که د جزا اراده يې وکړه نو جزا به ورکړي او که يې

د عفوي اراده وکړه نو عفوه به ورته وکړي، عبادۀ بن صامت (عليه السلام) وايي نومى په دې شيانو کي بيعت ورسره وکړى او په بل روايت کي د جمعي صيغه راځي يعنې پر همدې شيانو مو بيعت ورسره وکړى. ۲۰۵

«په مدينه منوره کي د اسلام استازى»

کله چې بيعت سرته ورسيد او د حج موسم هم تير سو، نور رسول الله (صلى الله عليه وسلم) له هغو کسانو سره مدينې ته خپل لومړنى سفير واستاوه، ترڅو هغه مسلمانانو ته د اسلام احکام او هدايات ورزده کړي او د مشرکينو په مينځ کي د اسلام تبليغ وکړى رسول الله (صلى الله عليه وسلم) د دې دندې لپاره د سابقينو اولينو له جملې څخه يو ځوان انتخاب کى چې نوم يې مصعب بن عمير (رضي الله عنه) ؤ.

«ستره کاميابي»

کله چې مصعب بن عمير (رضي الله عنه) يثرب ته ورسيدى نو د اسعد بن زرارۀ (رضي الله عنه) په کور کي مېشت سو، دوى دواړو په ډيره مينه، جوش او خروش سره د اسلام تبليغ کاوه، مصعب بن عمير (رضي الله عنه) د مقري په نامه مشهور سو (يعني استاذ او معلم)، د دعوت او تبليغ په ډگر کي دده له سترو کاميابيو څخه يوه داده چې يو ځل اسعد بن زرارۀ (رضي الله عنه) هغه د بني عبد الاشهل او بن ظفر ځاى ته وروست، هلته د بني ظفر د يو باغ په دننه کي له مرق نومي شاه سره کښينستل، څه شمير مسلمانان ورته راتلونک سول هغه وخت د بني عبد الاشهل دواړه سرداران سعد بن معاذ او اسيد بن خضير مشرکان ؤ او تراوسه په اسلام نه ؤ مشرف سوي، دوى دواړه چې کله له دې څخه خبر سول نو د سعد بن عبد الاشهل بل سردار اسيد ته وويل ولاړسه او دغه دواړه يعنې مصعب (رضي الله عنه) او اسعد (رضي الله عنه) ښه تهديد کړه او زموږ ځاى ته له راتلونڅخه يې منع کړه ځکه دوى دواړه راغلى ترڅو زموږ کمزوري کسان بې لاري او بې وقوفه کړي او که چيري اسعد بن زرارۀ (رضي الله عنه) زما د خاله زوى نه وای نو دا کار به ما په خپله کاوه، په دې سره اسيد خپله نيزه واخيستله او د دوى په لور روان سو او کله چې د اسعد سترگي ورباندي ولگېدلى نو مصعب (رضي الله عنه) ته يې وويل: دادي دخپل قوم سردار راته را

روان دي دده په هکله له الله تعالى سره رېښتولي غوره کړه، مصعب عليه السلام ورته وويل : که کښينستی نو خبري به ورسره کړم، اسيد راغی دوی ته ودرېدی او سختي خبري يې ورته وکړی ورته وی ويل : تاسي دڅه په خاطر دلته راغلی یاست ددې لپاره راغلی یاست چې زموږ کمزوري کسان احمقان جوړ کړی؟ نور که خپل ژوند درته گران وي نو زموږ څخه ليري سي .

مصعب عليه السلام ورته وويل : بده به نه وي که لږڅه کښینی او زما خبري واوری که دي کومه خبره خوښه سوه نوقبوله يې کړه او که دي خوښه نه سوه نومه يې منه ، حضرت اسيد عليه السلام ورته وويل : دانصاف خبره دي وکړه ، نوخپله نيزه يې ودروله او کښينستی ، مصعب عليه السلام داسلام خبره ورته وکړه او قرآن کریم يې ورته ووايه : هغه وايي قسم په خدای مخکي تردې چې اسيد عليه السلام خبري وکړي موږ يې په مخ کي داسلام رڼا وليدله ، بيا يې وويل : داڅومره ښکلی او خوږ کلام دی ، داراته ووايست چې که څوک په دې دين کي ځان شاملول غواړي نوڅه به کوي ؟ دوی ورته وويل : لومړی غسل وکړه ، پاک کالي واغونډه بيا دحق او شهادت کلمه ووايه او دوه رکعت له مونځ ادا کړه .

حضرت اسيد عليه السلام ولاړ سو غسل يې وکړی ، پاک کالي يې واغوستل ، د شهادت کلمه يې وويله او دوه رکعت له مونځ يې وکړی ، په دې پسې يې دا خبره وکړه په ما پسې يوبل شخص هم دی که چيري هغه ستاسي متابعت غوره کړي نو د هغه قوم به ټول په تاسي پسې روان سي اوله دوی څخه به هيڅوک هم ستاسي مخالفت ونه کړي ، زه اوس هغه تاسي ته رالېږم ، سعد بن معاذ عليه السلام ته اشاره ده ، بيا حضرت اسيد عليه السلام خپله نيزه واخيستله او سعد بن معاذ عليه السلام ته ورغلی ، هغه له خپل قوم سره په ديره کي ناست ؤ سعد عليه السلام چې کله هغه وليدی نو وی ويل : قسم په خدای دا چې په کوم مخ تللی ؤ په هغه بيرته نه دی راروان ، حضرت اسيد عليه السلام ورسیدی نو سعد بن معاذ عليه السلام ځيني وپوښتل : څه دي وکړل ؟ ده ورته وويل : ماله هغو دواړو سره خبري وکړی خو قسم په خدای چې څه مشکل مي نه په کښي وليدی ما هغوی منع کړل خو دوی راته وويل : چې څه ستا خوښه وي هغه به کوو او بله دا چې زه خبر سوم چې بني حارثه راوتلي ترڅو اسعد بن زراره عليه السلام ووژني او داپه دې خاطر چې دوی خبر سوي دي چې

اسعد ستا دخاله زوی دی په دې سره دوی غواړي ستاسره خپل تړون مات کړي، سعد بن معاذ چې دا خبرې واورېدی قهر او غوصې پر سر واخیستې سمدستي راولاړ سو، خپله نیزه یې را واخیستله او د دوی دواړو پر خوا ورغلی خو کله چې یې دوی ډاډه ولیدل نو پوه سو چې په دې خبره سره اسید غوښتل چې زه د دوی خبرې واورم او کله چې ښه ورننوتو ورته ودرېدی او دوی دواړو ته یې ډیرې سپورې ستوغې واورولې، بیایې اسعد بن زرارہ رضی اللہ عنہ ته وویل ای ابوامامه! قسم په الله ج که زما او ستا تر مینځ خپلوي نه وای نو تابه زما څخه دا طمع او امید نه وای کړی، ته راځي زموږ په کور او کلي کی داسي کارونه کوی چې زموږ نه خوښیږي، تردې مخکي حضرت سعد رضی اللہ عنہ حضرت مصعب رضی اللہ عنہ ته ويلي و دادی داسي سردار درته راروان دی چې تر شایې ټول ولاړدی، که چیري ده ستا پیروي غوره کړه نو ټول قوم به یې ستا پیروان سي، هم دلته وه چې مصعب رضی اللہ عنہ ورته وویل مهرباني وکړه له کښینه اوز ماڅو خبري واوره که دي کومه خبره خوښه سوه قبوله به یې کړي او که دي خوښه نه وه نو مه یې منه، سعد بن معاذ رضی اللہ عنہ په جواب کي ورته وویل: دا نصاب خبري دي وکړه، بیایې خپله نیزه ودروله او کښنستی حضرت مصعب اسلام ورته وړاندې کی او د قرآن کریم تلاوت یې ورته وکی، وایي قسم په خدای مخکي تردې چې څه ووايي موږ یې په مخ کي د اسلام رڼا ولیدله، بیایې راته وویل کله چې څوک اسلام مني نو څه به کوي؟ دوی دواړو ورته وویل:

ته لومړی غسل وکړه، خپل کالي پاک کړه بیا د حق او شهادت کلمه ووايه او ورپسې دوه رکعت له مونځ ادا کړه، حضرت سعد بن معاذ رضی اللہ عنہ هم ولاړ سو او دا ټول کارونه یې تر سره کړل، بیایې خپله نیزه واخیسته او د قوم پر طرف رهي سو دوی چې سعد رضی اللہ عنہ ولیدی نو یو بل ته یې وویل: قسم په خدای په کوم مخ چې تللی و هغه بیرته نه دی راروان، سعد رضی اللہ عنہ چې کله مجلس ته راوړسیدی نو ویل: ای بنو عبد الاشهل ستاسي په مینځ کي زما مقام او معامله څنگه ده؟ دوی ورته وویل: ته زموږ سردار یې او تر موږ ټولو د پاڅه نظر خاوند او تر موږ ټولو برکتي او زموږ نمائنده او سرپرست یې، نوده ورته وویل ښه واورئ! ستاسي ټولو زه او ښځو سره تر هغه زما خبري حرامي دي ترڅو مي پر الله ج او دهغه پر رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ایمان نه وي راوړی، د

سعد بن معاذ رضي الله عنه ددې خبرې اثر دا و چې تر ما بنامه دده ټول قوم نارینه او ښځينه په اسلام مشرف سول، يوازې يوسړی چې (اصيرم) نوميدی هغه اسلام رانه وړی هغه هم بيا وروسته دا حد په جنگ کې مسلمان سو، دالله تعالی په لاره کې يې جنگ وکړ او په داسې حال کې په شهادت ورسيدی چې الله تعالى ته يې يوه سجده هم نه وه کړې رسول الله صلى الله عليه وسلم دده په هکله فرمايي: عمل قليلا واجر كثيرا. ژباړه: نوموړي عمل کم کړی خو اجر يې زيات تر لاسه کړی.

حضرت مصعب بن عمير رضي الله عنه تر هغو پوري داسعد بن زرار په کور کې و او داسلام تبليغ يې کاوه ترڅو په انصارو کې داسې کورنۍ پاته نه سوه چې څوکسان دي نراوښځي نه وي په کې مسلمان سوی، يوازې د بني اميه بن زيد او خطمه او وایل کورنۍ داسې وې چې د دوی څوک نه و په کې مسلمان سوی او داهم ځکه چې مشهور شاعر قيس بن اسلم د دوی له ډلې څخه و او دوی به دده خبره په کلکه سره منله او هم دې شاعر دوی دخندق تر غزا يعني پنځم هجري کال پوري له اسلام څخه بيل اوليري ساتلی و، په دې ترتيب سره حضرت مصعب بن عمير رضي الله عنه دبعثت د دربار لسم کال دحج تر موسم لږ مخکې مکې مکرمې ته ستون سو او هلته يې خپل عظيم لارښوونه حضرت محمد صلى الله عليه وسلم ته دفتحي زيري واورول او هغه يې ديثرب دخلگو له حال و احوال د دوی له جنگي او دفاعي صلاحيتونو او نورو ښوښو استعدادونو څخه خبر کړی.

«عقبه او دهغه دويم بيعت»

دنبوت د ديارلسم کال دحج په موسم کې يعني د (۶۲۲م) کال دجون په مياشت کې دمدینې منورې له اوسيدونکو څخه تراويازيات کسان مسلمانان دخپل قوم له مشرکانو سره يوځای دحج په خاطر مکې ته ورسېدل دوی لاپه مدينه او ياد مکې پر لاره و چې دا خبره سره ياده کړه چې ترڅو به رسول الله صلى الله عليه وسلم د مکې په غرونو کې لالهانده له غمونو او مشکلاتو سره لاس وگريوان پاته وي؟ ددې مکې ته تر رسيدو وروسته له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره تماس ونيوی او پر دې سره اتفاق سول چې ددې الحجې په دولسمه شپه به په منی او د جمره عقبه سره نژدې غونډه يږي.

اوس راڻي ڪعب بن مالڪ الانصاري ﷺ ته غور سوچي ددي تاريخي غونڊي په
هڪله ڪومي چي دڪفر او اسلام دجگري مخه يي بدله ڪړه څه وايي : حج ته ولاړو
اوله رسول الله ﷺ سره مو تشريق منځنۍ ورځ وعده وټاکله بالاخره ټاکل سوی
شپه را ورسیده موږ دا خبره دخپل قوم له مشرکینو څخه پټه ساتله ، خويوازي له
عبدالله بن عمرو ابن حرام سره مويه دې هکله څه خبري وکړي ، نوموړي زموږ له
مشرانو او شريفانو څخه شميرل کېدی ، موږ ورته وويل : ابو جابره ! ته زموږ له
مشرانو او شريفانو څخه يي موږ نه غواړو چې د دودڅ په اور کي وسوزي
بيا مو اسلام ته راوبلی اوله رسول الله ﷺ سره دکري ژمني په اړه مو خبر کړي ڪعب
وايي نوهغه هم په اسلام مشرف سو اود عقبی په بيعت کي يي گډون وکي اودخپل
قوم استازي وټاکل سو ، ڪعب وايي : دنوموړي شپې په سرکي له خپل قوم سره
يوځای په خپله مينه کي بيده سوو خودشپې د دريمي برخي ترتيبدو وروسته
راکښينستو او په پټه دټاکل سوي ځای پرخوا ولاړو ترڅو له عقبی سره نژدې سره
راتول و ، زموږ شميره درې اوياخلگ اودوی ښځي چې يوه يي د بني مازن بن النجار
نسيبه دکعب لور يعني أم عمارة اوبله يي د بني سلمه قبيلې اسماء د عمرو لور أم منيع
وه . ۲۰۶

هم دلته سره راتول سوو اود رسول الله ﷺ دراتلو انتظار موايستی ، ترڅو رسول الله
ﷺ تشریف راوړي ، له ده سره اکا عباس ﷺ هم و نوموړی هغه وخت لامسلمان
سوی نه و خودا يي غوښتل چې دخپل وراره په دې معامله کي برخه ولري اوتينگ
عهد ورته واخلي اوددې غونډي لومړی خبري کوونکی هم حضرت عباس ﷺ و .
«ددیني او عسکري مسئلې پراهميت دعباس ﷺ له طرفه رڼا اچول»

کله چې دمجلس غړي پوره سول نو ددیني او عسکري تړون په اړه خبري شروع سوی
ترټولو مخکي حضرت عباس ﷺ په پوره صراحت سره دمسلې دارزښت اود دوی
دمسؤوليت د دروند والي په هکله خبري وکړي اووی ويل : اې خزر جيانو ! دهغه
وخت عربو ټولوا نصارو يعني اوس خزر ج دواړو ته خزر جيان ويل تاسي زموږ په
مينځ کي درسول الله ﷺ مقام اومنزله ويني موږ هغه دخپل قوم زموږ سره په

عقیده کي شریکو خلکو څخه په آمن ساتلی، هغه په خپل قوم کي دعزت خاوند دی اودلته په خپل وطن کي زموږ له ملاتړ او حمایت څخه برخمن دی خودې غواړي چې تاسي ته درسي او ستاسي طرف ته میلان لري، نو اوس که چیري تاسي له ده سره پرکړي وعده وفاکوی او مخالفینو څخه یې ساتي نو صحیح ده تاسي پوه سي اومسئولیت مو که ستاسي داخیال وي چې له دې ځایه له وتو وروسته یې ملاتړ پرېږدی نو سر له اوسه یې پرېږدی ځکه په خپل وطن کي دعزت خاوند اوزموږ له ملاتړ څخه برخمن دی دی، کعب وایي: موږ په جواب کي ورته وویل:

موږ ستا خبري واورېدی نو اوس ته خبري وکړه اې رسول الله ﷺ اود خپل ځان اورب ﷺ لپاره په خپله خوښه عهد او تړون واخله ۲۰۷ دانصارو له دې جواب څخه داښه په ډاگه کیږي چې دوی ددې عظیم مسؤلیت په ادا کولو کي څومره مخلص او ټینگ ولاړ و او په دې لاره کي یې دهر راز مشکلاتو زغملو ته په پوره ایمانداري سره اوږه ورکوله، په دې پسې رسول الله ﷺ خپلي خبري وکړی او بیعت ورسره وسو.

«د سید البشر ﷺ څخه دیبعت زده کړه»

امام مالک رحمته الله علیه په دې هکله د جابر رضی الله عنه روایت په مفصله توگه رانقل کړیدی جابر رضی الله عنه وایي موږ رسول الله ﷺ ته وویل په څه شي بیعت درسره وکړو؟ وی فرمایلي: پر دې بیعت راسره وکړی چې:

اول: په هر حالت سستی او چالاکي کي به زما خبري اورئ او منی به یې.

دویم: په فقر او بډایي دواړو کي به مال خرڅوی او مصرفوی.

دریم: په نیکي به امر او له بدو څخه به نهی کوي.

څلورم: دخدای د دین په خاطر راپورته سی او په دې لاره کي دهیچا پروامه ساتی.

پنځم: کله چې زه درغلم نو ملاتړ به مې کوی اود خپلو ځانو، ښځو او اولادونو په شان به زما دفاع هم کوی، اود دې ټولو په بدله کي زه د جنت وعده درکوم. ۲۰۸

۲۰۷ ابن هشام ۱/ ۴۲۱-۴۲۲.

۲۰۸ امام احمد دا په حسن استاد سره راقل کړي دي حاکم او ابن حبان داروایت صحیح بللی دی د عبد الله النجدي مختصر سیرت الرسول ﷺ نومی کتاب ۱۰۵، صفحه هم وگورئ ابن اسحاق هم له عباد بن صامت څخه دی ته ورته روایت راوړی دی خو په هغه کي دا ماده زیاته ده چه وای موږ د حکومت په وجه له حاکمانو سره مخالفت نه کوو ابن هشام ۴۵۴/۱.

د کعب عليه السلام په روايت کي چې ابن اسحاق راوړی دی یوازي وروسته بند ذکر سوی دی په دې روايت کي راځي کعب وايي : نو بيا رسول الله ﷺ خبري وکړی ، د قرآن کریم له تلاوت د الله ﷻ طرف ته له بلني او اسلام ته له ترغيب او هڅوني وروسته يې وفرمايل : په دې بيعت درڅخه اخلم چې زما داسي دفاع او ملاتړ وکړی لکه څرنګه چې يې له خپلو ښځو او اولادنو څخه کوی . نوبراء بن معرور په خپل لاس دده مبارک لاس ونيوی او وی فرمايل : قسم په هغه ذات چې ته يې په حقه راليرلی يې چې دخپلو اولادنو په څير به ستاد دفاع هم کوو زموږ څخه بيعت واخله اې د الله رسول ﷺ ! موږ د جنگ بچيان يو وسله زموږ سينګار ده دا موږ ته له پلرونو څخه په ميراث راپاتي ده .

راوي وايي ابو الهشيم بن التيهان د براء خبري ورپوري کړی او وی ويل : اې رسول الله ﷺ ! زموږ او يهودو تر مينځ اوس ښې اړيکي دی خو موږ هغه غوڅو ، هسي نه چې اوس موږ دا اړيکي هم غوڅي کړو ، پيا ته تر فتحې او بري وروسته موږ پر د اګ پرېږدی او بيرته خپل قوم ته راسی ، نور رسول الله ﷺ تبسم وکی او وی فرمايل : نه داسي نه ده ستاسي وينه زما وينه او ستاسي تباهي زما تباهي ده زه ستاسي او تاسي زما ياست له چاسره چې تاسي جګړه کوی زه هم ورسره جنگيږم او د چاسره چې سوله کوی زه هم سوله ورسره کوم .^{۲۰۹}

«ديعت په باره نور زيادت اسرار»

وروسته تردې چې ديعت د شرتونو په هکله خبري وسوی او خلګو يې د تړون اراده وکړه ، د لومړي دلي مسلمانانو له جملې څخه دوه هغه کسان چې د نبوت په يوولسم او دوولسم کال يې اسلام راوړی ؤ ولاړ سول تر څو خپل قوم دده بيعت له اهميت او خطر څخه يو ځل پيا خبر کړي او تريعت کولو مخکي دوی ښه پوه سي او تر څو په دې ځان پوه کړي چې قوم يې په دې لاره کي څومره قرباني ورکولو ته تيار دی ، ابن اسحاق وايي کله چې خلګو ديعت کولو اراده وکړه عباس بن عباد بن فضله وويل : اې خلګو ! ايا تاسي پوهيږی چې له دې سړي سره د څه شي بيعت کوی ؟ دوی وويل هو ! ده ورته وويل : چې تاسي ددې بيعت ورسره کوی چې له ټولو خلګو سره

پوستکو اوتور پوستکوسره به جنگیږی نوکه ستاسي داخیال وي چې دخپلو مالونو له مکملې تباهي او مشرانو له وژلو وروسته دهغه ملاتړ پرېږدی نو همدا اوس يې پرېږدی ځکه هغه وخت دده له ماتړه لاس اخیستل د دنیا او آخرت تباهي اورسوابي ده او که دا اراده لري چې د مالونو له تباهي اود سردارانو له مرگ سره سره به له دده سره پر خپل تړون وفا کوی نو بيا يې له ځان سره واخلي ځکه داد دنیا او آخرت گټه ده. دوی وویل په دط لاره کي موږ د مالونو د تباهي د مشرانو اور هېرانو د مرگ ژوبلي خطر پر ځان منو يا رسول الله ﷺ دا راته ووايه که موږ په دې وفا وکړو نو ددې په بدله کي به زموږ لپاره څه وي؟ ده وفرمايل: ددې په بدله کي ستاسي لپاره جنت دی نو دوی وویل لاس دي را اوږده کړه، ده مبارک لاس وراوږد کي اودوی بيعت ورسره وکي،^{۲۱۰} اود جابر رضي الله عنه په روايت کي راځي ولاړسو ترڅو بيعت ورسره وکي کله چې يې اسعد بن زرارہ رضي الله عنه لاس ونيوی نو موږي تر ټولو کشر و اووی ويل: لږ تم سئ اي ديشرب خلگو! موږ دده حضور ته د حاضري په خاطر دا اوږد سفر له دې يقين او باور سره کړی چې بيشکه هغه دا الله ﷻ رسول دی نن ورځ دده وتل له ټولو عربو سره دمقاطعې اود بنمې معنی لري داستاسي سردارانو د مرگ اوتورو چلولو غوښتنه کوي، که تاسي دې قرباني ته تيار ياست نو در سره وایی خلی، خدای ﷻ به اجر در کړي، او که چيري تاسي پر خپلو ځانونو بيرېږی نو بيا يې پرېږدی اودا به دا الله ﷻ په وړاندي ستاسي څه ناڅه مقبول عذر وي.^{۲۱۱}

«ديعت سلسله په مصافحي سره شروع سوه»

ديعت پر شرطونو او بندونو له موافقې اوله يادسوي تاکيد وروسته ديعت سلسله په مصافحي سره شروع سوه، جابر رضي الله عنه د اسعد بن زرارہ رضي الله عنه دخبرو له روايت څخه وايي نو دوی وویل: اسعده! لاس دي ليري کړه قسم په خدای موږ دا بيعت حتما کوو او بيا يې نه ماتوو په دې سره اسعد پوه سو چې قوم يې په دې لاره کي څومره قرباني ورکولو ته تيار دی، دې له دې پلوه ډاډه او مطمئن سو، نو موږي ديعت کوونکو ديني رئيس سو، ځکه دمصعب بن عمير رضي الله عنه ملگری داعي و اوتر ټولو لومړی ده

بیعت وکی، ابن اسحاق وایي بنو النجار داگومان کوی چې ابو امامه اسعد بن زرارہ
 ﷺ لومړنی کس ؤ چې رسول الله ﷺ ته یې د بیعت لاس ورکړی. ۲۱۲

ورپسې عام بیعت شروع سو جابر ﷺ وایي موږ یو یو ورولاړېدو او بیعت به مو
 کاوه په مقابل کي به یې د جنت وعده راکوله. ۲۱۳
 خود هغه اود بنحو بیعت یوازي زباني ؤ حکم رسول الله ﷺ پر دېو بنحو ته هیڅکله
 هم لاس نه دی ورکړی. ۲۱۴

« دخزرج او داوس قبیلې دمشرانو ټاکل »

د بیعت ترتکیمیل وروسته رسول الله ﷺ د دوو لسو کسانو دا انتخاب غوښتنه وکړه
 دا کسان به دخپلو قوم مشري اود بیعت د بندونو د تطبیق او تنفیذ مسؤلیت پر غاړه
 لري دوی ته یې وفرمایيل : تاسي له خپل مینځ څخه دوو لس کسان وټاکي چې دوی
 به دخپل قوم استازي اود دوی له طرفه مسؤلین وي، نو سمدستي دوو لس کسه
 وټاکل سول چې نه (۹) یې دخزرج او (۳) یې داوس له قبیلې څخه وه.

« دخزرج قبیلې استازي »

اول : اسعد بن زرارہ ﷺ .

دویم : سعد بن الربیع بن عمرو ﷺ .

دریم : عبد الله بن رواحه بن ثعلبه ﷺ .

څلورم : رافع بن مالک بن العجلان ﷺ .

پنځم : البراء بن معرور بن صخر ﷺ .

شپږم : عبد الله بن عمرو بن حرام ﷺ .

اووم : سعد بن عبادہ بن دلیم ﷺ .

اتم : المنذر بن عمرو بن خنیس ﷺ .

نهم : عبادہ بن الصامت بن قیس ﷺ .

۲۱۲ ابن اسحاق وایي بنو عبد الاشهل وایي همداراز ابو الهیثم بن التیهان او کعب بن مالک وایي لومړی سری براء بن معرور وواين
 هشام ۱/ ۴۲۷، اوزه داسی وایم چه ممکن ده داگمان کړی وي چې نوموړی به د دوی او در رسول الله تر ماین هغه تیري سوي خبري
 بیعت بولي لیکن صحیح قول دادی چي اولین بیعت کونکی اسعد بن زرارہ دی.

۲۱۳ مستند امام احمد ﷺ

۲۱۴ صحیح مسلم باب كيفية بيعة النساء ۲/ ۱۲۱ .

«داوس قبيلي استاذي»

اول: اسيد بن حضير بن سماک

دويم: سعد بن خثيمه بن الحارث

دريم: رفاعه بن عبد المنذر بن زبير

داهم ويل کيري چي داوس دريم نماينده ابو الهيثم بن التيهان و، کله چي دادو ولس کسان و ټاکل سول نورسول الله ﷺ له دوي څخه درئيسانو او مسؤلينو په حيث يوبل ترون هم واخيستی اوداسي يې ورته وفرمايل: تاسي دخپل قوم استازي او کفيلان ياست لکه څرنگه چي حواريون د عيسي ﷺ کفيلان و اوزه دخپل امت يعني مسلمانانو کفيل يم، دوی وويل هو! صحيح ده.

«شیطان ددې ترون سر اوراز اښکاره کړ»

ترون اوبيعت ترسره سو خلک دخورېدو په حالت کي و په همدې وخت کي يوه شيطان ترون اوبيعت راز افشا کړی، خو څرنگه چي غونډه تقريبا پای ته رسيدلی وه اودامکنه نه وه چي دقریشو مشران په پټه سره خبر کړي، ترڅو بيعت ته حاضر سوي کسان په نابره توگه راگير کړي نو شيطان پريولورځای ودرېدی او په ډير لور آوازي چيغه کړه اي خلگو! اي ددې کورونو اوسيدونکو! محمد ﷺ او ورسره يې دينان له خپل دين څخه اوبستي کسان وگوري و س ستاسي سره دجنگ په خاطر راتول سوي دي.

رسول الله ﷺ وفرمايل: داددې عقبې شيطان دی اي دالله دښمنه! واوره زه اوس درخلاصم بيا يې حاضر وکسانو ته امر وکړي چي خپلو ځايونو ته ولاړسي.

«انصار د قریشو په مقابل کي»

دشيطان ددې آواز په اورېدو سره عباس بن عباد بن نضله وويل: قسم په هغه ذات چي ته يې په حقه رسول رالېږلی يې که ته غواړي نوسبابه موږ دمنی پراوسيدونکو دتورو حمله وکړو، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: تراوسه ددې

^{۲۱۰} زبير، يازبير ويل کيري چي دا ابو الهيثم بن التيهان وو.

^{۲۱۱} ابن هشام ۱/ ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۶.

^{۲۱۲} زادالمعاد ۲/ ۵۱.

اجازه نه ده راکړل سوی خپل میټو ته ستانه سی، بیا دوی هم ستانه او هم الته بیده.

«د قریشو احتجاج دیشرب مشرانوته»

دې آواز د قریشو غم او غوصه هم راوپاروله ځکه دوی ښه پوهیدل چې پردوی او د دوی پرمالونو به د داسي یوه بیعت اغیزه او اثر څه وي، نو کله چې سهار سود قریشو له مشرانو څخه یوه ډله دیشریانو ځایونوته ورغلل ترڅو دوی ددې بیعت په هکله له خپل عکس العمل او احتجاج څخه خبر کړي او داسي یې وورته وویل: خزر جیانو! موږ خبر سوي یو چې تاسي راغلی یاست ترڅو زموږ ملګري له ځایه وباسی او د جنگ بیعت هم ورسره کړی دی خو قسم په خدای چې موږ د ټولو عربي قبیلو په نسبت ستاسي سره جنگ بد بولو. ۲۱۹

خو څرنگه چې د خزر ج مشرکان په دې مسئله خبر نه و ځکه دا بیعت د شپې په تیاره کي په ډیره پټه سره سوی و، یو ځل راپورته سول، قسمونه یې خوړل چې هیڅ داسي پیښه زموږ په مینځ کي نسته، او موږ په دې هیڅ خبر نه لرو بالاخره د قریشو وفد عبداللہ ابن سلول ته ورغلی هغه هم ورته وویل: چې دا خبره درواغ ده داسي څه نه دي ترسره سوي او دا هم امکان نه لري چې زما قوم دي زما په پټه داسي کارو کي، که هلته په مدینه کي هم و زما قوم زما له مشورې پرته داسي کار نه کوي، مسلمانانو یو بل ته کتل او چوپ ناست و په دې هکله یې هیڅ هم ونه ویل قریشو هم د مشرکانو خبره ومنله او بې فائدې بیرته ولاړل.

«د بیعت په باره د قریشو اعتماد او دیشریانو پلټنه»

د قریشو مشران د دوی له مینې څخه په داسي حال کي ستانه سول چې د بیعت د خبرو په درواغ والي څه یقیني سوي و خو پر دې سربیره په دې لټه کي و چې صحیح معلومات لاس ته راوړي او په دې هکله یې خپله پلټنه جاري ساتله، بالاخره په دې باوري سول چې د بیعت خبر صحیح دی خو دا داسي وخت و چې حاجیان ټول دخپلو وطنونو په طرف تللي وه، په هر ترتیب د قریشو سپاره په یثریانو پسې ووتل، مخکي

ولاړل ترخو سعد بن عبادۀ او منذر بن عمرو يې وليدل تعقيب يې کړل منذر ورڅخه وتښتيدى خوشعديې ونيوى لاسونه يې له ورميږه سره دده د کجاوې په رسۍ ور وتړل تروهلو او ټکولو يې لاندې کړى او په کښولو کښولو يې مکې ته ورساوه ، هلته مطعم بن عدي او حارث بن حرب بن اميه وليدى او د دوى له لنډه يې آزاد کړى ، حکه سعد به په مدينه کې د دوى د قافلو ملاتړ کاوه ، انصار چې پوه سول چې سعد ورڅخه پاته سى دى نو پرې سره اتفاق سول چې بيرته به ورپسې ځي خودوى لاخو ځيدلي نه و چې هغه ورته راوړسيدى او ټول يوځاى مدينې ته ورسيدل . ۲۲۰

داؤد عقبې دويم بيعت چې دلوى بيعت په نامه يادېږي دا بيعت په داسې حالت کې ترسره سو چې د مسلمانانو زړونه يو له بل سره له مينې او محبت څخه ډک و ، او په دې لاره کې په پوره همت او ميرانه سره هر راز قربانۍ ورکولو ته چمتو و د مدينې مسلمانانو په مکې پر خپل مسلمان ورور شفقت کوي ، زړه يې ورباندې سوځي غم شريکي ورسره کوي ، دهغه چاپه وړاندې چې دمکې پر مسلمانانو ظلم کوي خپل قهر او غوصه څرگندوي ، لنډا دا چې دخپل ديني ورور سره پر هرڅه کې ځان ګډ او شريک بولي .

دامينه او محبت هسي هم نه وه چې دوخت په تيرېدو سره له مينځه ولاړه سي حکه د دې مينې سبب او مصدر پر الله ، رسولانو ، کتابونو باندې ايمان و ، داسې ايمان چې هيڅ ظالم او جابر دهغه د مينځه وړلو توان او قدرت نه لري ، دا داسې ايمان و چې د عمل او عقيدې په ډګر کې به يې داسې کارنامې ترسره کولى چې د عادي بشر له وسه نه دي پوره ، او په دې ايمان سره دهغه وخت مسلمانانو داسې کارونه او قهرمانۍ ترسره کړې چې نه يې اوس مثال سته ، نه پخوا و نه به يې په راتلونکي کې مثال وليدل سي .

«دهجرت شروع»

وروسته تردې چې د عقبې دويم بيعت ترسره سو او اسلام و توانيدى چې له کفر او جهالت څخه به ډکي بيديا کې د ځان لپاره مينه پيدا کړي ، رښتيا هم چې د دعوت له پيل څخه دا د اسلام لويه سوبه وه ، رسول الله ﷺ مسلمانانو ته دهجرت کولو اجازه

در کره دغه وخت دهجرت معنی د خان د احتمالي نجات او خلاصون په خاطر د ټولو
گټو او مصلحتونو تر پېښولاندې کول او هر راز مالي قرباني پر خان منل، خو هر
هجرت کوونکی به په دې ښه پوهیدي چې سر یې هم په امن نه دی کېدای سي
دلاري پر سر او یا پای کې ووژل سي، راتلونکی یې هم مجهول او نامعلوم دی
، خدای خبر چې سبا به له څه ډول مشکلاتو او کړاوونو سره مخ کېږي.
مسلمانانو دهجرت سفريیل کړل، دا ټول تکلیفونه یې پر خان ومنل، مشرکین هم
د خطر په درک کولو سره زیار اېشته چې دهجرت مخ ونیسي راځي په دې اړه لاندې
خبرو ته غورږ سو.

(۱) لومړی مهاجر ابو سلمه رضی الله عنه و، ابن اسحاق وایي نوموړي د عقبې له دویم بیعت
څخه یو کال وړاندې هجرت کړی و کله چې ده دهجرت اراده وکړه نو خپله ښځه او
زوی یې هم له خان سره ییول، خو خسرگنۍ یې ورته وویل: دخپل خان په هکله
خوڅه نه سو درته ویلای خود استا ښځه چې زموږ خپله ده څنگه یې در سره پرېږدو
چې ليري وطن ته یې بوځي، هم دا و چې ښځه یې ورڅخه راوگرځوله، په دې وخت
کې دا ابو سلمه رضی الله عنه کورنۍ په غوسه سوه او وی ویل: موږ هم خپل ماشوم نه پرېږدو
چې له مور سره یې ستاسي سره وي، د دواړو قبیلو خلکو کوچنی له یو بل څخه
کشوی ترڅو د کوچني لاس وختی او بیا دا ابو سلمه کورنۍ واخیستی او ابو سلمه
رضی الله عنه یوازي دهجرت لار ونيوله، خو ښځه به یې هر سهار له کوره وتله او د (البطح)
نامي ځای ته به تلله او تر ماښامه پوري به یې هلته ژړل، پوره یو کال یې هم داسي
بده ورځ وۀ بالاخره یې دخپلوانو له جملې څخه دیوه سړي زړه ورباندې وسوځیدي
او نورو ته یې وویل دا مسکینه پرېږدی، له زوی او میره څخه موجلا کړی ده نو
ورته وی ویل: که غواړی خپل میره ته ورسی نو ورسه، ښځي هم خپل زوی د
پلرگنۍ څخه راواخیستی، او د مدینې په طرف ولاړه، هو دې اوږد سفر ته یې چې
تقریباً پنځه سوه کیلومتره اوږد و یوازي ملا وتړله، ترڅو تغیم ته ورسیده، هلته
عثمان بن طلحه ولیده، د حال او احوال له پوښتني وروسته ورسره روان سو

ترخو قباء ته ورسیدل، هلته یې ورته وویل: میره دي دلته دی، ورسه او دې په خپله بیرته مکې ته روان سو. ^{۲۲۱}

(۲): هغه وخت چې صهیب د هجرت نیت وکړ نو د قريشو کفارو ورته وویل ته چې کله دلته راغلی نو یو حقیر او نادار سړی وی، همدلته د مال او شتو څښتن سوی، او یې غواړی دلته گټلی مال له ځان سره یو سی داهیڅکله هم نه سي کېدای، صهیب په جواب کي ورته وویل: که زه خپل مال تاسي ته درکړم نو بیا ما پرېدی چې ولاړ شم؟ دوی وویل هو! ده ورته وویل زما مال ستاسي سو دا خبره رسول الله ﷺ ته ورسیده نو وی فرمایل: صهیب گټه کړې گټه کړې. ^{۲۲۲}

(۳): عمر بن خطاب رضی الله عنه عیاش بن ابی ربيعة او هشام بن ائیل یو ځای سره وټاکي چې سهار به هم الله سره راټولېږي بیا به مدینې ته هجرت کوي سهار عمر رضی الله عنه او عیاش رضی الله عنه راغلل خو هشام ورڅخه وگرځول سو، او کله چې دوی دواړه قباء ته ورسیدل ابو جهل او ورور یې حارث راغلل او عیاش رضی الله عنه ته یې وویل: موري قسم خوړلی چې تر هغوبه نه سر به منځوي او نه به سایې ته کښيني ترڅو یې ته لېدلی نه یې نوزږه ورباندي وسوځه د دوی درې سره و مورپوه وه په دې وخت کي عمر رضی الله عنه ورته وویل: عیاشه! دوی غواړي تاله خپل دین څخه وگرځوي متوجه اوسه موري که د شپږو څخه په عذاب سي حتما به سره به منځ کړي او که گرمي یې پسې واخلي خامخابه سایې ته ځي خو عیاش رضی الله عنه تصمیم ونيوی چې له دوی سره به بیرته مکې ته ځي ترڅو دخپلي مور قسم رښتیا کړي، نو عمر رضی الله عنه ورته وویل: اوس چې دا اراده لری نو دا زما اوښه درسره بوزه، دا ډیره ښه آرامه او چټکه اوښه ده، مه ورڅخه کښته کيږه او دې دخلگو له طرفه څه شکمن حرکت ولیدی نو سمدستي تښته، درې سره روان سول په لاره کي ابو جهل ورته ویل قسم په خدای چي دا زما اوښه سرکښه ده څه کيږي که زه هم ستاسره سپور شم؟ عیاش رضی الله عنه ورته وویل صحیح ده اوښی یې ودرولی او بیا یې چوکړی، په همدې وخت کی دواړو (ابو جهل او حارث) ناڅاپه حمله ورباندي وکړه ټینګ یې ونيوی او بیا یې وتری او مکې ته یې یووړی، هلته یې

خلگو ته وويل تاسي هم له خپلو بې عقلانو سره داسي چلند وکړی لکه څرنګه چې موږ له خپل دې جاهل سره وکړی. ۲۲۳

داووله هجرت کوونکو سره د مشرکینو چلند، خوسریره پردې هم مسلمانان یوپه بل پسې له مکې څخه ووتل، اودعقبې له دویم بیعت څخه یوازي دوې میاشتي اوڅوورځي تیري سوی وی چې په مکه کې له رسول الله ﷺ، ابوبکر صدیق (رضی الله عنه)، علي (رضی الله عنه) اوله هغو مسلمانانو پرته چې مشرکینو په زور نیولي و بل مسلمان نه و پاته سوی، ابوبکر (رضی الله عنه) او علي (رضی الله عنه) رسول الله ﷺ په امر دلته پاته سوی و، رسول الله ﷺ او ابوبکر صدیق (رضی الله عنه) دسفر تیاری و نیولی وه خو په دې انتظار کې و چې کله به دوتو امر ورته کیږي. ۲۲۴

امام بخاري رحمه الله علیه له حضرت عائشې (رضی الله عنها) څخه روایت کوي فرمایي: رسول الله ﷺ مسلمانانو ته وويل ماته ستاسي دهجرت ځای راښوول سوی دی اودلاري د دوو غرونو تر مینځ یو نخلستاني علاقه ده، په دې پسې مسلمانانو مدینې ته هجرت وکړی، دحبشې مهاجرین هم ټول مدینې ته راغلل، ابوبکرش هم مدینې ته دسفر تیاري کوله خو رسول الله ﷺ ورته وفرمایل: لږ صبر وکړه، هیله ده ماته هم دهجرت اجازه را کړل سي، نو حضرت ابوبکر صدیق (رضی الله عنه) ورته زمایلاړدي تر تقربان وي، ایا ته ددې امید لری؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: هو! زه امید لرم نو حضرت ابوبکر صدیق (رضی الله عنه) هم پاته سو تر څوله نبي کریم ﷺ سره ملګری سي، ده دوې اوبني هم برابري کړی دي اوپوره څلور میاشتي یې دسمر درختي بلګونه ورکړی اوبني یې وساتلی. ۲۲۵

۲۲۳ هشام اوعیاش هم داسي کفارو په بندګي وو ترڅو رسول الله ﷺ هجرت وکړی یوه ورځ په وفرمایل څوک به هشام اوعیاش راخلاص کړي د ولید زوی ولید وويل چې یاسید البشر ﷺ زه په راخلاص وم دهغه وروسته ولید په پټه توګه کلي ته ولاړی هلته یه یوه ښځه ولیدله چې هغه دوی ته خواړه وروري په دې سره یه دوی ځای معلوم کړ او دایو یې چته کوروو ماښام پردیوال باندې ور اووښتی دواړه په راخلاص کړل دخان سره په مدینې ته بوتلل ابن هشام ۱/ ۴۷۴. حضرت عمر (رضی الله عنه) دڅلو کسانو سره مدینې ته تللی وو بخاری ۱/ ۵۸۵.

۲۲۴ زاد المعاد ۲/ ۵۲.

۲۲۵ صحیح البخاری باب هجرة النبی ﷺ واصحابه ۱/ ۵۵۳.

«قریش او د هغوی پارلمان دارالندوه»

قریشو ولیدل چې در رسول الله ﷺ اصحاب مهاجر رسول اولادونه او مالونه یې مدینې ته یو وړل، نویو ځل یې په زړونو کې بې ساري غم او غوسه راوپارېدله او اور ورباندې بل سو خپل دیني او اقتصادي وجود یې په خطر کې ولیدی، ځکه دوی حضرت محمد ﷺ ښه پیژندی او پوهېدل چې هغه څومره عظیم او موثر لارښود دی په دې هم پوه و چې اصحاب څومره د صبر، استقامت خاوندان او قرباني ته تیار کسان دي، داوس او خرزج قوت او زور یې هم لیدی او په دې هم پوره باوري و چې ددې دواړو قبیلو مشران او د عقل خاوندان ددې توان او استعداد لري چې خپل منځني دښمني ختمې کړي او یو بل ته د ورورۍ او همکارۍ لاس ورکړي.

د مدینې استراتیژیک موقعیت یې هم له سترگو پټ نه و او په دې خبرو چې دا علاقه دهغه تجارتی لاري لپاره د څومره اهمیت درلودونکې ده کومه چې د سرې بحیرې پر غاړه له یمن څخه تر شام پورې غځیدلی ده دمکې خلکو به هر کال شام ته د (۲۵۰) زرو طلائی دینارو په بیه تجارت درلودی، د طائف او نورو ځایونو داوسیدونکو تجارت له دې څخه جلا و او ښکاره ده چې ددې لاري امن او آرامي د دوی د تجارت لپاره ضروری وه، خود ا هم باید ووايو چې قریشوپه مدینه کې د اسلامي دعوت له ځای پر ځای کېدو او د دوی په مقابل کې دهغه ځای د خلکو له راپارېدو څخه هم غټ خطر احساسه وه، دا ټول خطرونه یو ځای د قریشو سترگو ته ودرېدل، نو په دې لټه کې سول چې در رسول الله ﷺ په لاس کې راپیدا سوی خطر بالکل او په پوره توګه له مینځه یوسي.

د عقبې له دویم بیعت څخه تقریباً دوې نیمې میاشتې وروسته د پنجنشنبې په سهار د نبوت د څوارلسم کال د صفر د میاشتې په (۲۶) مه چې د (۶۲۲ م) کال د ستمبر د میاشتې له (۱۲) سره سمون خوري^{۲۲۶}، د قریشو پارلمان (دارالندوه) په خپل تاریخ کې تر ټولو خطرناکه غونډه پرانیستله^{۲۲۷} په دې غونډه کې د قریشو د ټولو

^{۲۲۶} د انټه دهغه تحقیق او څیړنې څخه وروسته معلومه سوه کوم چه علامه محمد سلیمان منصور پوري په رحمة للعالمین کتاب کې لیکلی ده ۱/۹۵، ۲/۲۹۷، ۳/۶۷۱.

^{۲۲۷} د ابن اسحاق رحمته روایت دی چې حبرائیل عليه السلام سید البشر عليه السلام ته د دې غونډې په باره باندې خبرو کو او اجازه ده هجرت یه ورکړه په دې باره باندې بل دلیل د حضرت عائشې رضی الله عنها روایت دی.

قبیلو استازو برخه واخیسته ترڅو د اسلامي دعوت دستر لارښود له منځه وړلو لپاره لاري چاري ولټوي او په دې اړه مناسبه پرېکړه وکړي اول: ابو جهل بن هشام، د بني مخزوم له قبیلې څخه. دویم: جبیر بن مطعم بن عدی او حارث بن عامر، د بني نوفل بن عبد مناف قبیلې څخه. دریم: دربیعه زامن شیبه او عتبہ او ابوسفیان بن حرب، د بني عبد شمی بن عبد مناف له قبیلې څخه. څلورم: نضر بن حارث له بني عبدالدار قبیلې څخه د احم هغه لړۍ ده کوم چې پر رسول الله ﷺ یې داوښي پرېوني وراچولی و. پنځم: ابو بختري بن هشام بن زمعه بن اسود او حکیم بن حزام له بني اسد بن العزی قبیلې څخه شپږم: د حجاج زامن نبیه او منبه له بني سهم قبیلې څخه. اووم: امیه بن خلف له بني جمع قبیلې څخه.

ټول له وعدې سره سم راغلل، که گوري چې شیطان دیوه مخور سړی په شکل کي په دورازه کي ولاړ دی، قیمتي چینه یې اغوستی وه دوی ورته وویل دامشر څوک دی؟ ده ورته وویل: زه د نجد قبیلې یو مشریم ستاسي د غونډي خبرو اوړېدی راغلم ترڅو ستاسي خبري واورم کېدای سي زه هم په دې هکله ښه مشوره درکړم، دوی ورته وویل: ډیر ښه، راجه او په دې ترتیب هم هغه په غونډه کې شریک سو.

«دپارلمان ټولو اشخاصو دسیدالبشر ﷺ دوژلو پرېکړه وکړه»

دپارلمان ټول غړي حاضر سول، خبري او مناقشي پیل سوی، هر چا خپل رایه وړاندې کوله ابو اسود وویل راجی چې محمد ﷺ له وطنه وشړو، هر چیر چې ځي ولاړ دي سي زموږ څه کار ورسره نسته، خودده په اخراج کي به زموږ مشکل حل سي او اړیکي به مو بیرته سره ټینګي او وحدت به موقائم سي.

خونجدي شپږم ډیري (شیطان) وویل نه د اصحیح نظر نه دی گوري چې محمد ﷺ څومره بلیغ او منطقي شخصیت دی، دهغه زړه وړونکي او خوږې خبري نه وینی، او دانه گوري چې هغه دنورو زړونه څه ډول ځان ته راکشوي نو ددې بیرته موجوده چې هغه یوې بلي عربي قبیلې ته ولاړ سي او دوی د ځان پیروی وگرځي بیا به پر تاسي حمله وکړي او دلته په خپل وطن کي به مو تنس نس کړي او بیا به خپله رایه در باندې تحمیل کړي، غوره داده چې په دې هکله نور فکر وکړي او بل فلان جوړ کړي.

ابوالبختری وویل : هغه دا اوسپنې په پنځرو کي بند کړی ترڅو د پخوانیو شاعرانو په ډول زهیر او نابغه مړسي د نډد مشر (شیطان) بیا وویل نه دا هم چندان صحیح نظر نه دی ، ځکه که تاسي هغه بندهم کړی هغه به خپل ارشادات اصحابو ته رسوي ، کېدای سي دوی حمله وکړي او هغه له بنده آزاد کړی بیا به یې پیروان ډیرسي او پر تاسي به برلاسی پیدا کړي ، نویه بله لاره وگورئ .

پارلمان دا د وړه پېشنهادونه رد کړل ، خو دا حل د مشریکانو او مکې غټ مجرم ابو جهل داسي ظالمانه وړاندیز وکی چې ټول ورسره موافق سول او هغه داسي و چې ابو جهل وویل زه دده هکله داسي نظر لرم چې تاسي یو به یې هم نه لری ، دوی ورته وویل : وایه ستاڅه نظر دی ؟ ده وویل موږ باید له هري قبیلې څخه یو یو غښتلې تکره او دښه نسب څښتن ځوان غوره کړو دوی ټولو ته توري ورکړ او د هغه ﷺ د مرگ لپاره یې ورو لېږو ، ټول به یو ځای گوزار وړباندی وکړي او په قتل به یې ورسوي ، او موږ به ورڅخه بیغمه سو ، که داسي وکړو نو دده خون به پر ټولو قبیلو وویشل سي او عبد مناف به هم ددې وس نه لري چې له ټولو قبیلو سره چگړه وکړي نو مجبور به سي دیت اخیستل به ومني او موږ به یې دیت ورکړو ، نجدي مشر وویل ددې سړي خبره او نظریه دمنلو وړ ده زما نظر هم دادی .^{۲۲۸}

نو د پارلمان ټولو غړو دا نظریه او وړاندیز ومني او تصمیم یې ونيوی چې دا طرحه به ژر او سمدستي عملي کوي او پر همدې غونډه پای ته ورسیده .

«د سید الانبیاء ﷺ هجرت»

کله چې قریشو د رسول الله ﷺ د وژلو ظالمانه پرېکړه وکړه نو جبرائیل ﷺ وحي راوړه ، رسول الله ﷺ یې د قریشو له دې توطئې څخه خبر کی او د هجرت اجازه یې ورکړه ، د هجرت ورکولو وخت یې ورته وټاکي او داسي یې ورته وویل : نن پر خپل ځای مه بیدیره .^{۲۲۹}

نبي کریم ﷺ هم په دې غرمه کي د حضرت ابو بکر صدیق رضی الله عنه کورته ورغلی ترڅو د هجرت په هکله پلان جوړ کړي ، عائشه رضی الله عنها وایي سره غرمه وه موږ

^{۲۲۸} ابن هشام / ۱ ، ۴۸۰ ، ۴۸۱ ، ۴۸۲

^{۲۲۹} ابن هشام / ۱ ، ۴۸۲ ، زاد المعاد / ۲ ، ۵۲

د ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ په کور کي ناست ؤ چې یوسړي آواز وکی دادی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم راغلی، سربې پټ کړی دی داداسي وخت ؤ چې عادتاً به رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په دې وخت کي زموږ کره نه راتلی، ابوبکر رضی اللہ عنہ وویل: زما مور او پلار دی ترده قربان سي، قسم په خدای چې دیو مهم کار لپاره راغلی دی، عاشئ رضی اللہ عنہ وایي: رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم راغلی اود اجازې تراخیستلو وروسته کورته راننوتی، ابوبکر رضی اللہ عنہ ته یې وویل: دا حاضرین وباسه، ابوبکر رضی اللہ عنہ ورته وویل: زما مور او پلار دي تر تقربان وي یار رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم دا خو ټول ستا اهل دي، ده وفرمایل ماته دهجرت اجازه سوی ده ابوبکر رضی اللہ عنہ ورته وویل: ای رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم مادر سره ملگری کوی؟ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ورته وفرمایل هو ۲۳۰ د هجرت له پلان جوړلو وروسته رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم بیرته خپل کورته ولاړی اود شپې انتظار یې کاوه

«د قريشو لطرفه د سيد البشر محمد صلی اللہ علیہ وسلم د کور محاصره کېدل»

د قريشو مجرمانو ټول ورځ پردې تيره کړه چې د دارالندوه پر پکړه عملي کړي اود دې لپاره یې یوولس مشران وټاکل چې نومونه یې په لاندې ډول دي:

- ۱: ابوجهل بن هشام، ۲: حکم بن ابی العاص، ۳: عقبه بن ابی معیط، ۴: نضر بن حارث، ۵: امیه بن خلف، ۶: زمعه بن اسود، ۷: طعیمه بن عدی، ۸: ابولهب، ۹: ابی بن خلف، ۱۰: نبیه بن حجاج، ۱۱: منبه بن حجاج، ۱۲: ۳۱

ابن اسحاق وایي: کله چې د شپې تیاره خپره سوه دوی ټول درسول الله صلی اللہ علیہ وسلم پر کور راچاپیره سول اود دې انتظار یې کاوه چې هغه بیده سي اود دوی حمله ورباندي وکړي. ۳۲۲ مشرکانو پوره باور درلودی چې د دوی دا توطئه به حتماً کامیابه کیږي، تردې حده چې ابو جهل د کبر او غرور په حالت کي خپل ملگرو ته مخ کوي او وایي: محمد صلی اللہ علیہ وسلم وایي که تاسي دده پیروي وکی نو د عربو او عجمو پاچهان به سی، او بیابانه تر مرگ وروسته بیار اژوندي کیږي او هلته به دا اردن د باغونو په څیر باغونه درکړل سي او که تاسي داسي ونه کړل، دده دین مو ونه مانه نویابانه دده له لاسه ستاسي په مینځ کي قتل او قتال وسي او کله چې بیار اژوندي کړل سي نویابانه په اور

کی سوخی ۲۳۳ دپلان دشروع کولو وخت نیمه شپه ټاکل سوی ده دوی ټول بیدار او وینس ولاړو دټاکل سوي وخت انتظار یې ایستی، خو الله ﷻ ترټولو لوی غالب ذات دی، د محکي او آسمان باچايي له ده سره ده څه یې چې اراده وي هغه کوي، هغه پناه ورکوونکی دی چاته چې پناه ورکوي هیشوک هغه ته ضرر نه سي رسولای او که وغواړي څوک راگیر کړي نویاد هغه خلاصون نسته، الله ﷻ خپل رسول الله ﷺ وساتي، او دقرآن کریم دا آیت موقف داسي تشریح کوي:

وَإِذْ يَنْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَنْكُرُونَ وَيَكْفُرُونَ ۚ وَاللَّهُ خَبِيرُ الْمَاكِرِينَ ۳۰. سورة الانفال

ترجمه: او یاد کړه (ای محمد ﷺ!) هغه وخت چې مکر فریب به کاوه ستاسره کافرانو لپاره ددې چې بندي کړي تیااووژني تا، یاوباسي تادمکې څخه او پټ فریب کوي دوی ستاسره او جزا دفریب ورکوی الله دوی ته او الله ﷻ بهتر د جزا ورکوونکو دمکړدی.

« قریش بیا هم له فاحشي ناکامۍ سره مخ سول »

سره له دې چې قریشو دخپل وحشیانه پلان دتطبیق لپاره پوره تیاری نیولی وه خو بیا هم له فاحشي ناکامۍ سره مخ سول په همدې سخت وخت او مشکل وخت کي رسول الله ﷺ دابوطالب زوی حضرت علي (علیه السلام) ته وویل: ته زما په بستره کی بیده سه اودازما شین حضرمي خادر درباندي واچوه ۲۳۴، بیده سه، تاته به د دوی له لاسه هیڅ ضرر درونه رسیږي رسول الله ﷺ به په همدې پټو کي بیدیدی. ۲۳۵

بیا رسول الله ﷺ له کوره ووتی د دوی په په مینځ کي تیرسو او یوموتې شگلنه خاوره یې واخیستله د دوی پرسرونو یې وروشیندله الله ﷻ د دوی سترگي ورباندي رنډې کړی او وی نه لیدی اودامبارک آیت یې تلاوت کوی: وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ۹. سورة يس

ترجمه: او گرجولی مودی په مخ د دوی کي دیوال او وروسته د دوی دیوال، نو پټي کړی مودي سترگي د دوی، نو دوی هیڅ نه ویني، رسول الله ﷺ دټولو مشرکانو پر سرخاوره ورواچوله،

اوسیده د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه کورته ورغلی له هغه ځای دواړه دشپې له مخ دیو کړکۍ له لاري ووتل او د یمن پرخوا روان سو او غار ثورت ورسېدل ۲۳۶، هلته محاصره کوونکي د ټاکل سوي وخت دراسیدو انتظار کوي خو د وخت له رارسیدو لږ شیبه مخکي په خپله نامرادي او ناکامۍ پوه سول، یو سړی ورته راغلی او ورته وویل: څه انتظار باسی؟ دوی ورته وویل: د محمد صلی الله علیه و آله انتظار کوو، ده ورته وویل: نامراده سی ناکام سواست هغه درڅخه تللی اوستاسي پرسرونو یې خاوري در اچولی دي، هغه پر خپله لار تللی دی، دوی وویل قسم په خدای موږ خونه دی لیدلی سرونو ته یې لاس کی او خاوري یې ورڅخه پاکي کړی، نود دروازي له چاک څخه یې دننه وکتل که گوري چې حضرت علي رضی الله عنه بیده دی دوی وویل قسم په خدای هغه دي محمد صلی الله علیه و آله لار اوسه بیده دی، دوی ترسهاره منتظر و ترڅو سهار سو حضرت علي رضی الله عنه له ځایه را ولاړ سو دوی هغه را ونیوی او د محمد صلی الله علیه و آله په هکله یې معلومات ورڅخه غوښتل ده ورته وویل: زه دهغه په هکله هیڅ معلومات هم نه لرم. ۲۳۷

«له کوره بیا تر غار ثوره»

رسول الله صلی الله علیه و آله د نبوت په څوارلسم کال د صفر د میاشتي په (۲۷) شپه چې (۶۲۲م) کال ۲۳۸ د ستمبر د میاشتي له (۱۳/۱۲) سره سمون خوري له خپل کور څخه ووتی او د ابوبکر رضی الله عنه کورته ورغلی او دهغه ځای څخه دواړه د کور له ورستي کلکین څخه په ډیر چټکۍ سره ووتل ترڅو سهار دریا ندي نه سي، رسول الله صلی الله علیه و آله په دې پوهیدې چې مشرکان به یې په لټه پسې وزي، او لومړۍ لار چې مشرکان به یې ورته نیسي هغه دشمال خوانه د مدینې لویه لار ده نوده په خپل حکمت سره د دې مقابله یعنی د جنوب لار ونیوله، دا لار یمن ته تللی وه، تقریبا پنځه میله لیري مخکي ولاړل ترڅو د ثور غر ته ورسیدل، دا ډیر لوړ، سخت او د لویو لویو ډبرو درلودونکی غردی، د رسول

۲۳۶ ابن هشام ۱/ ۴۸۳، زاد المعاد ۲/ ۵۳.

۲۳۷ ابن هشام زاد المعاد.

۲۳۸ رحمة للعالمین ۱/ ۹۵، که د هجري کلونو شروع له محرم څخه فرض کړو نو د میاشت صفره د نبوت د څوارلسم کال میاشت راځي او که د کلونو پیل د بیعت له میاشتي څخه فرض کړو نو بیا دا د نبوت د دیارلسم کال میاشت راځي او د سیرت زیات لیکونکي کله اول او کله دوهم فرضیه صحیح بولي او دا وجه ده چې د حوادثو په ترتیب کې څه غلطی هم ورڅخه وسي نو موږ د دې شیانو په فهم کې نیولو سره دا ښه بولو چې د کلونو شروع د محرم د میاشتي څخه وشي.

۲۳۹ رحمة للعالمین ۲/ ۹۵، مختصر سیرت الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص ۱۶۷.

الله ﷺ دواړي پښې لڅي وي بلکه داهم ويل کيږي چې رسول الله ﷺ دپښو په گوتو تلی ترڅو دپلونو اثر يې پاته نه سي ، او په دې سره يې پښې زخمی سوی په هر حال ابوبکر (رضي الله عنه) دغره له لمنې څخه دغره په څو که کي واقع غارته رسول الله ﷺ په شا يووړی ، دا غار په تاريخ کي دثور دغار په نامه يادېږي . ۲۳۹

« غار ته اول حضرت صدیق (رضي الله عنه) بيا سيد البشر ﷺ داخل سو »

کله چې غار ته ورسيدل ابوبکر صدیق (رضي الله عنه) وويل : يا رسول الله ﷺ ! ته به غار ته ترهغو نه ننوځی ترڅو زه ورننوتلی نه يم او وگورم که هلته څه مضر شی وي چې لومړی زه ورسره مخ سم ، ابوبکر (رضي الله عنه) غار ته ننوتی او جاړو يې کی او ټول سړي يې دخپلي لنگوټې په ټوټو بند کړل ، يوازي دوه سوري پاته سول هغه يې په خپلو پښو بند کړل ، بيا يې رسول الله ﷺ ته وويل : مهرباني وکړه غار ته راننوزه ، رسول الله ﷺ غار ته تشریف يووړی او هلته يې د ابوبکر صدیق (رضي الله عنه) په غيږ کي سرکښووی او ويده سو په دې وخت کي ابوبکر صدیق (رضي الله عنه) له سړي څخه پرېښه يوشي وچيچی اوله دې بيړي چې رسول الله ﷺ راويښ نه سي هيڅ ونه ښورېدی خواوښکي يې درسول الله ﷺ پر رخسار مبارک راتوی سوی هغه راويښ سو او ورته وی ويل : څه خبره ده ابوبکره ! ده ورته وفرمايل څه شي وچيچلم زما مور او پلار دي تر تا قربان وي ، نور رسول الله ﷺ پر هغه ځای خپلي مبارکي ناري واچولی او په دې سره د ابوبکر (رضي الله عنه) درد ورک او آرام سو ۲۴۰ دوی درې شپې يعني د (جمعي ، هفتې او يکشنبې) شپې په غار کي پټ و . ۲۴۱

د ابوبکر (رضي الله عنه) زوی عبدالله به د شپې له دوی سره بیده کېدی ، حضرت عائشه (رضي الله عنها) وايي عبدالله تنکې پوه او ځيرک ځوان و سهار وختي به له دوی څخه را ووتی او داسي وخت به مکې ته راورسیدی چې گومان به کېدی شپه يې هم دلته تيره کړی ده او قريشو به چې درسول الله ﷺ پر خلاف کومي خبري کولی ، ټولي به يې اورېدلی او ځان به يې ورباندې پوه کوی او بيا به د شپې په تياره کي دوی ته ورتلی او دا خبري

۲۴۰ داروايت د حضرت عمر (رضي الله عنه) څخه هم روايت سوی دی په هغه کي داهم سته چي ددي زهرو اثر د ابوبکر (رضي الله عنه) د مرگ په وخت کي بيرته ښکاره سو او هم دغه زهر په د مرگ سبب سو مشکوٰۃ المصابيح باب مناقب ابی بکر ۵۵۶/۲

به يې ورسولی، د حضرت ابوبکر رضی الله عنه غلام يعني عامر بن فهیره به مه پيوله او کله چې به شپه پخه سوه نور مه به يې د غار خولې ته راوستله او د غار دواړو ملگرو به شيدی څښلی او په آرام به يیده کېدل، عامر به بيا سهار وختي رمه پيوله پرکومه به چې عبد الله بن ابوبکر رضی الله عنه تللی و ترڅو هغه د پلونو اثر او نښه پاته نه سي. ۲۴۲

هلته د توطيې د تطبيق د شپې په سهار قریش له خپلي ناکامۍ او د رسول الله صلی الله عليه وسلم له نجات څخه باوري سول نژدی و چې ليونیان سي لاره ورڅخه ورکه سوه لومړی يې حضرت علي رضی الله عنه راونيوی ښه يې وواه کعبې ته يې يو وړی هلته يې بندي کړی ترڅو د رسول الله صلی الله عليه وسلم په هکله معلومات ورڅخه واخلي ۲۴۳، او کله چې يې له حضرت علي رضی الله عنه څخه څه ثبوت نه کړل نو د ابوبکر صدیق رضی الله عنه کور ته ورغلل او دروازه يې ور وټکوله د ابوبکر صدیق رضی الله عنه لور اسماء رضی الله عنها راووته ورته وويل پلار دي چيري دی ؟ دې جواب ورکړ چې والله که زه خبره يم چې پلار مي چيري دي په دې جواب سره خبيث ملعون ابو جهل داسي کلکه څپيره ورکړه چې د غوږ لښتی ايسته ولويده ۲۴۴

قریشو ديو عاجلي او فوق العاده غوندي په نتيجه کی فيصله وکړه چې بايد د نبي کریم او ملگري دنيو لولپاره يې ټول وسايل او امکانات په کار واچول سي نو سمدستي يې له مکې څخه د باندې ساحې ترکلکي مسلحي څارني لاندي ونيولی او اعلان يې وکی هر چا که دوی دواړه مړه يا ژوندي دوی ته راوستل نو دوی به د هريوه په بدل کي سل او ښان جايزه ورکوي ۲۴۵ د دې جايزې تر اعلان وروسته ټولو خپلي هڅي گرندې کړې پلي او سپاره او پل پيژوندونکي يوې خوا بلي خواته خپاره سول، غرونه د ښتي خوړونه او درې يې پلټلی خو ټول نامراده و او هيڅ په لاس نه ورتلل.

ځيني پلټونکي هم د غار خولې ته ورغلل، خو الله تعالی په خپل کار کي غالب او برلاسی دی، امام بخاري رحمه الله عليه دانس رضی الله عنه او هغه له حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه څخه روايت کوي وايي زه له رسول الله صلی الله عليه وسلم سره په غار کي وم کله مي چې سراپورته کی که گورم چې دخلگو پښې راته ښکارېږي، نور رسول الله صلی الله عليه وسلم ته مي

وویل که د دوی کوم یو هم هسي لاندي وگوري نو موږ به وويني ده وفرمايل: چوپ
يا ابابکر! موږ دوه يو دريم مو الله ﷺ دی او په بل روايت کي راځي چې ابوبکره
دهغو دوو کسانو په هکله څه گومان کوی چې دريم يې الله ﷺ دی. ۲۴۶
دا يوه معجزه وه چې الله تعالی خپل رسول الله ﷺ په مشرف کړی پلټونکي بيرته
ورځخه وگرځېدل په داسي حال کي چې د دوی اود رسول الله ﷺ ترمينځ يوازي
د څو قدمو فاصله وه.

«د مدينې پر طرف د سيد البشر ﷺ سفر»

کله چې دلتي او پلټني هلي ځلي کراري سوی او قریش تر درو ورځو مسلسلو خوبې
تتيځې مندو تر ندو څخه وروسته څه ناڅه آرام سول، نور رسول الله ﷺ او ملگری يې
له غار څخه د وتو تياری ونيوله، دوی مخکي لاد عبد الله بن اريقط الليثي سره چې
به صحرايي لارو پيژندنه کي يې خاص مهارت درلودی د پيسو په مقابل کي مدينې
ته در سولو خبره کړی وه، نو نوموړی هغه وخت لاشرک و خودوی ته د اعتماد وړ و
، خپلي اوبني يې ورته سپارلي وی اود او عده يې ورسره کړی وه چې درې ورځي
وروسته به د غار خولې ته راځي همدا وه چې عبد الله بن اريقط د دوشنبې په شپه
دهجرت د لومړي کال دربيع الاول په لومړي نيټه چې (۶۲۲ م) کال د ستمبر له (۱۶)
سره سمون خوري اوبني د غار خولې ته راوستلی، نو ابوبکر رضي الله عنه نبي کریم ﷺ ته
وويل: پلارمي له تا قربان سه يار رسول الله ﷺ! له دې دوو اوبنو څخه يوه اوبنه يې
ستا وهغه بهتره اوبنه يې وړاندي کړه، رسول الله ﷺ ورته وويل صحيح ده خو په
ييه.

په دې وخت کي اسماء بنت ابوبکر صدیق رضي الله عنه دلاري توبنه ورته راوړه خوددې
د تړلو لپاره يې څه نه و ورسره راوړی او کله چې دوی د سفر اراده وکړه اسماء رضي الله عنه
څه پيدا نه کړل چې هغه توبنه په کي وتړي نو سمدستي يې دخپل ملا کمربند دوه

۲۱۶ صحيح البخاری ۱/ ۱۶-۵۵۸، د ابوبکر رضي الله عنه واهمه دخپل ځان په خاطر نه وه بلکه دوهم سبب يه دا و لکه په يوه روايت کي چې
راغلی دي چې کله دوی وليدل نو در رسول الله ﷺ په باره باندي زيات غمجن سو او ويه ويل که زه ووژل سم يو شخص يم پروا نسته
خو که ته ووژل سي ټول امت هلاک سو په دي وخت کي سيد البشر ﷺ ورته وويل مه خفه کړه الله ﷻ زموږ سره دی. مختصر سيرت
الرسول ص ۱۶۴.

ځايه کي په يوه ټوټه يې خوراک وتری او په بله يې ملاوتړله او په دې سره ذات
النطاقين وبلله سوه. ۲۴۷

بيا رسول الله ﷺ او ابو بکر صدیق ؓ روان سول عامر بن فهيره ؓ هم ورسره و
اولاري پيژندونکی عبدالله بن اريقط دبحري دغاړي لاره غوره کړه او همداسي
مخکي ولاړل،

کله چې له غاره ووتل لومړی د جنوب پلوته ديمن په طرف ولاړل، بيا دبحر دغاړي
پرخوا دلويديځ لوري ته راوگرځېدل او مخکي ولاړل ترڅو داسي لاري ته ورسېدل
چې عام خلک به نه ورباندي تلل، بيا شمال طرف ته وگرځېدل او دسرې بحيرې
غاړي ته نژدې پرداسي لار روان سول چې له کوم يوه سړي پرته هيڅوک هم نه
 ورباندي تلل.

ابن اسحاق دهغو ځايو نومونه ذکر کړي دي له کومه څخه چې رسول الله ﷺ په دې
سفرکي تيرسوی دی هغه وايي لاري پيژندونکی لومړی دوي دمکې په لاندنۍ
برخه کي بوتلل بيا د ساحل په لاره روان سول او عسفان په لاندنۍ برخه کي يې لاره
غوڅه کړه بيا دامچ په لاندنۍ برخه کي روان و او کله چې له قديد څخه تير سول
نوييا يې لاره غوڅه کړه هم داسي مخکي ولاړل دخراړ په لاره ولاړل بيا په ثنية المره
او ورپسې په لقفا او بيا دلقف له بيابان څخه تير سول، ورپسې دمجاح دبنته ونيوه
، بيا دمجاح له گرځندۍ (موړ) څخه پوري وتل او ذی الغضوين گرځندۍ يې
ونيوله، په ذی کشر ورثوتل او داسي په جلا جلا بيا په اجرد ذا سلم او د اعداء له
لاري دتعص په دبنته او مخکي عباييد او داسي په فاجه بالاخره په عرج راکښته
سول او مخکي دقبا ۲۴۸ په طرف ولاړل، اوس راځی دلاري په اوږدو کي واقع سوي
ځيني پيښي ترنظر تيري کړو.

لومړی: امام بخاري رحمه الله له حضرت ابو بکر صدیق ؓ څخه روايت کوي وايي
کله چې دشپې له غاره ووتو نو دا ټوله شپه اوسبا ورځ تر غرمې مومزل وکی دغه
وخت لاره بالکل خالي وه، هيڅ لاروی هم نه لېدل کېدی، که گورو چې يوه پرېښه ده

اوپه سرو يې تراوسه لالمر نه وړاغلی، موږ هم دلته واپول ما په خپل لاس رسول الله ﷺ ته خای تیار کی او یو پوستین مې ورباندې هوار کی او ورته ومي ويل: یارسول الله ﷺ! دلته بیده سه زه به شاوخوان څارنه او مراقبت کوم، رسول الله ﷺ بیده سو او ما څار کاوه په دې وخت کې مې یوشپون ولیدی چې رمه يې دې ډبرې پرخوا را روانه کړی وه او غواړي زموږ په څیر دلته واپوي ما ورته وویل ته د چایې؟ هغه دمکې یا مدينې د کوم سړي نوم واخیستی، ورته ومي ويل: مېرې دي شیدې لري؟ ده وویل هو! او یوه مېړه يې راو نیوله ترڅو يې ولوشی ما ورته وویل داتی يې له خاورو، ویشتانو او نورو شيانو څخه پاک کړه بایې په یوه لوبښي کې شیدې راو لوشلی زما سهر یوه چرمي بدنۍ وه رسول الله ﷺ به او به ورڅخه چنبلی او اودس به يې په کاوه، بیا رسول الله ﷺ ته راغلم خو مناسبه مې ونه بلله چې راوینښ يې کړم، ترڅو لاندنۍ برخه یخه سوه او ورته ومي ويل: یارسول الله ﷺ! مهرباني وکړه شیدې وڅښه رسول الله ﷺ دومره شیدې وڅښلې چې زه ډیر پرې خوښ سوم بیا يې وفرمایل: د حرکت وخت نه دی؟ ما جواب ورکی هو! د تگ وخت دی بیا روان سوو. ۲۴۹

دویم: په دې سفر کې د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه عادت دا و چې په رسول الله ﷺ پسې به وروسته پراوښه سپور و، او څرنگه چې پوخ ښکاریدى نو د خلکو توجه به هم ده ته وه او د رسول الله ﷺ په څیر کې د ځوانۍ ښښي ډیري وی د خلکو زیاته توجه به ورته نه وه، او همدا وجه وه چې کله به له چاسره مخامخ سول نو دوی به له حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه څخه پوښتنه کوله چې داسې څوک دی؟ ابوبکر صدیق رضی الله عنه به په جواب کې ورته وویل: دا زما لارښود دی او رېدونکو به داسې گومان کاوه چې د الارشېي خو دده مراد به هغه د خیر او دین لار وه. ۲۵۰ دریم: سراقه بن مالک د دوی په لټه پسې وتلی و هغه وایي زه دخپل قوم بني مدلج له خلکو سره ناست وم چې له دوی څخه یو سړی راغلی راته ودرېدی او وی ويل: اې سراقه! ما هم دا اوس له ساحل سره څو کسان ولیدل، فکر کوم چې هغه محمد ﷺ او ملگری

يې وي سراقه وايي زه پوه سوم چې دا کسان هم دوی دي خوده ته مي وويل : دادوی
 نه سي کېدای اوداتا چې څوک لېدلي دي هغه فلانی فلانی دی چې زموږ مخ ته
 تیرسول ، بياڅه وخت هم دلته په مجلس کي پاته سوم ، وروسته ولاړ سوم او کورته
 ولاړم خپلي مينځي ته مي امر وکی چې آس راوباسي او هلته دغونډې په شاکي
 راته انتظار سي ، ماخپله نيزه راواخيستله او دکور د شاله دروازې څخه په داسي حال
 کي راووتلم چې دنيزې څوکه مي په مزکه ولگوله او پورتنۍ خوا مي يې هم کېسته
 نيولی وه آس ته ورغلم ورباندي سپور سوم او پوه سوم چې هغه مي دمعمول په څير
 په غغاسته مخ ته وړي ، آن تردې چې دوی ته وړلنډ سسوم توبري ته مي لاس کی
 اود فال غشی مي ورڅخه راويستل اوفال مي ورباندي واچاوه چې آیا دوی ته توان
 ورسوم که نه ؟ نو هغه غشی راووتی چې ماخوښ نه ؤ خو ددې غشي پروامي ونه
 کړه پر آس سپور سوم او په چټکي سره يې دوی ته دومره وړلنډ گرم چې درسول الله
 ﷺ د قرائت آواز مي اورېدی ، هغه خپل قرائت کاوه ، هيڅ بل طرف ته يې التفات نه
 کاوه ، خوابو بکر ﴿﴾ ډير يوې بلي خواته کتل په دې وخت کي زما د آس پښې
 ترگونډو په مټکه کي ښځي سوی ، زه ورڅخه ولويدم بيا مي آس ووايه او هغه په
 ډير مشکل سره خپلي پښې راويستی او کله چې چگ ودرېدی نو دپښو له نښانو
 څخه يې د دود په شان گرد پورته سو دلته مي بيا په غشو فال واچاوه بيا هغه غشی
 راووتی چې زماخوښ نه ؤ نو دامان ږغ مي ورباندي وکی هغوی راته ودرېدل
 ، ما پر آس پښه واړوله او ورغلم ، او هغه وخت چې زه له دوي څخه منع کړل سوی وم
 نو دا خبره مي په زړه کي پخه سوی وه چې رسول الله ﷺ به غالب او امر به يې برلاسي
 کېږي ، ورته ومي ويل ستاقوم ستا پر سر جايزه ټاکلی ده اوله دې څخه مي هم
 خبر کړی چې خلگ دده په هکله څه نيت او اراده لري ، وروسته مي خپل زاد او توبښه
 وروړاندي کړه خو هغوی څه ورڅخه وانه خيستل اونه يې دڅه سوال راڅخه وکی
 ، يوازي دومره يې راته وويل : چې حال پټ ساته ما ورته وويل : دامن خط راته

ولیکه نو عامر بن فهیره رضی اللہ عنہ ته یی د خط لیکلو امر وکی هغه د پوستکي پریوه توتیه
خط ولیکی بیار رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم مخ په وړاندي ولاړی. ^{۲۵۱}

په دې هکله له حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ څخه یو روایت هم را نقل سوی دی هغه
وايي مودروان سو او خلگ زموږ په لټه کي و خوله سراقه رضی اللہ عنہ پرته هیچا هم پیدا نه
کړو او کله چې د سراقه رضی اللہ عنہ آس رالڼد سو ما وویل یار رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم دادی پلټونکی
را ورسیدی ده صلی اللہ علیہ وسلم راته وفرمایل ^{۲۵۲}: لَا تَخْزَنَنَّ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا. سراقه رضی اللہ عنہ بیرته ستون سو
او خلگ لاپه تلاش کي و. ده ورته وویل: مامکمل او پوره احوال درته راوړی،
نور دلته ستاسي هلي ځلي بې گټي دي په دې خوا کي چې څه لازم و هغه و رسول په دې
طریقه یې خلگ را وگرځول، نوموړي د ورځي په پیل کي د دوی په لټه پسې وتلی و
خو د همدې ورځي په پای کي د دوی نگهبان اوساتونکی گرځیدلی و.

څلورم: په دې سفر کي یې دخزاعیه کورنۍ دام معبد نومي ښځي خیمو هم گزر
وسو، نوموړي مشهوره او تکړه ښځه وه اکثر وخت به څرخ په لاس دخیمې په خوله
کي ناسته وه او څوک به چې ورتلل نو دخوراک او څښاک بند و بست به یې ورته کاوه
، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او ملگري یې د څه شي غوښته ور څخه وکړه دې ورته وویل قسم په
خدای که مي څه درلودای نو ستاسي په میزباني کي به مو کوتاهي نه وای کړی زموږ
میږي هم ډیري لیري دي او دغه ډیر وچ کال و.

رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وکتل او دخیمې به کونج کي یې یوه میږه ولیدله نو وی فرمایل
: داڅه ډول میږه ده اې ام معبدي! دې وویل: داد ډیري کمزوری له امله له رمی
څخه پاته سوی ده رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل شنیدي کوي؟ دې ورته وویل: داله
پښو لوېدلی ده نوشیدې په څنگه وکړي ده ورته وفرمایل: اجازه راکوی چې وی
لوشم، دې وویل مور او پلار مي تر تقربان که لازمه وینی نووی لوشه، وروسته
رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په خپل مبارک لاس دهغې غولانځه مسحه کړه، بسم الله یې وویل
او دعا یې وکړه یو وار د میږي غولانځه څه که سوه او بښي سره لیري کړی نو رسول الله

^{۲۵۱} نفس المصدرا/ ۵۵۴- سراقه هغه وخت ورپسې ووتی چې دوی تر قديد تیر رسول زاد المعاد ۲/ ۵۲، په غالب گمان سره سراقه ده
دوی د سفر په دریمه ورځ پسې وتلی وو.
^{۲۵۲} صحيح البخاری/ ۱/ ۵۱۶.

دام معبد هغه غټ لوښی و غوښتی کوم چې دیو ټولگی لپاره بس و او میره یې په کي ولوشله ترڅو په مور گوښي ځک ودرېدی بیایې ام معبد ته شیدی وروځنبلې ترڅو ښه مړه سوه بیایې خپل ملگري ماره کرل په پای کي یې په خبله وځنبلې او ورپسې میره بیا ولوشله ترڅو لوشی ښه ډک سو اوله دې سره یې پرېښووی او دوی ځيني روان سول.

لږ ساعت وروسته ابو معبد له خپلو کمزورو سستو او ډنگرو بزو سره را ورسیدی او کله چې یې شیدی ولیدلی نو حیران سو او خپلي ښځي ته یې وویل : داشیدی له کومه سوی ؟ رمه خو ليري ده او په کور کي هم شیدې ورکوونکی مېړه نسته ، دې ورته وویل : قسم په خدای همدا اوس ډیر مبارک سړی راڅخه رخصت سو چې دا اوداسي خبري یې وی حال یې داسي اوداسي و ، ده وویل : هو فکر کوم دا هغه څوک دی چې قریش یې لټوي ، نو اې ام معبد ! راته معرفي یې کړه او ښي یې راته ووايه : دې هم په خپله بليغه ژبه دهغ عظیم صفات داسي ورته بیان کړل ، که ته وایی همدا اوس یې په مخ کي ولاړدی ، د کتاب په پای کي به دایان رانقلوو ، ابو معبد وویل قسم په خدای چې دا دقریشو هم هغه ملگری دی د کوم په هکله چې دوی مختلفي خبري کوي ، زه دهغه دملگریا اراده لرم ، اودامکان په صورت به هغه حتما داکار سرته رسوم ، له بلي خوا هلته په مکه کي یو داسي آواز پورته سو چې ټول خلک یې اوري خو ویونکی یې نه معلومېږي ، دا آواز داسي و .

جزی الله رب العرش خیر جزائه رفیقین خلا خیمتی ام معبد

هیا نزل بالبروار تحلابه وافلح من أمسی رفیق محمد

فی القصص ما زوی الله عنکم به من فعال لایحاذی وسودد

لیهن بی کعب مکان فتاتهم ومقعدا للئو من برصد

سلوا اختکم عن شاتها وانائها فانکم ان تسالوا الشاة تشهد

ترجمه : دعرش دمالک الله ﷻ ددوو هغو ملگریو ته بهترینه جزا اوبدله ورکړی کوم چې دام معبد خیمې ته راغلی و ، دوی دواړه هلته په خیر اونیکی راغلی و اوبیرته په خیر اونیکی سره ولاړل ، اوبریالي دي هغه څوک چې دمحمد ﷺ

ملگرتیا کوي، اې قصی! الله ﷻ له هغه سره ژومره بې مثاله کارنامې او سرداری له تاسي څخه یو وړی بنو کعب ته د دوی دسیاه سری کور او د مؤمنانو د نگهداشت ځای مبارک دی، تاسي له خپلي خور څخه ددې مېرې او لوبني په هکله پوښته وکړي، که تاسي له هغه مېرې څخه هم وپوښتی نو هغه به هم شاهدي ووايي.

اسماء رضی الله عنها وایي موږ خبر نه و چې رسول الله ﷺ کومې خواته تللی ترڅو دمکې لاندنۍ برخي څخه یو جن راغلی او داپورتني ایات یې وویل خلک ورپسې ورغلل او ورپسې تلل آواز یې اورېدی خو هغه یې نه لېدی ترڅو هغه دمکې له پورتنی برخي څخه ووتی اسماء رضی الله عنها وایي کله موچې دا خبري واورېدلی نو په سوو چې رسول الله ﷺ د مدینې و طرف ته تللی دی. ۲۵۳

پنځم: رسول الله ﷺ دلاري په اړدو کي له ابو بريد سره هم مخامخ سوی و نوموړی دخپل قوم مشر و او دقریشو له طرفه دا اعلان سوي جائزې کتولو په طمعه در رسول الله ﷺ او ابو بکر صدیق رضی الله عنهما له لټه پسې راوتلی و خو کله چې له رسول الله ﷺ سره مخامخ سو او د هغه مبارکي خبري یې واورېدی نو پرهم هغه ځای دخپلو قوم له اویاکسانو سره په اسلام مشرف سو، بیایې خپله لنگوته را خلاصه کړه او دیرغ په ډول یې د نيزې پرڅوکه ټینګه کړه په دې سره یې دا اعلانول غوښتل چې دادي دامت او سلامتیا باچارا روان دی ترڅو دا دنیا په عدل او انصاف سره ودانه کړي. ۲۵۴

شپږم: دهجرت په لاره زیږ رضی الله عنه هم در رسول الله ﷺ په ملاقات مشرف سو زیږ رضی الله عنه چې له یوې ډلې مسلمانانو تجارانو سره له شام څخه راگرځیدلی و، رسول الله ﷺ او ابو بکر رضی الله عنهما ته یې یوه جوړه سپین کالي هم هدیه کړل. ۲۵۵

«د سید البشر ﷺ و قباء ته رسیدل»

د دوشنبې په ورځ د نبوت د څوارلسم او دهجرت د لومړني کال دربيع الاول په اتمه چې د (۶۲۲ م) کال د ستمبر له (۲۳) سره سمون خوري رسول الله ﷺ قباء ته ورسیدی. ۲۵۶

۲۵۳ زاد المعاد ۲/ ۵۳-۵۴

۲۵۴ رحمة للعالمین ۱/ ۱۰۱

۲۵۵ داله عروة بن زبير څخه د امام بخاری روایت دی ۱/ ۵۵۴

عروه بن البير وايي چې په مدينه کي مسلمانانو له مکې څخه در رسول الله ﷺ روانېدو خبر اورېدلی و نوهرسهار وختي به دحرة پراخوا راوتل او هلته به يې تر ټکنده غرمې پوري در رسول الله ﷺ انتظار کاوه ، يوه ورځ هغوی له ډير انتظار وروسته کورو ته ستانه سول په دې وخت يويهودي دکوم شي دکتلو لپاره خپل برج ته ختلی و که گوري چې رسول الله ﷺ او ملگري يې په سپينو کالوکي چې د سپوږمۍ په شان رهاکوي راروان دی نويوخل يې له خولي څخه په لوړ آواز داسي الفاظ ووتل : اي عربو ! دادی ستاسي هغه پلار چې تاسي يې په انتظار کي واست راغلی ، ددې آواز په اورېدو سره مسلمانان ټول راپورته خپل وسلې يې واخيستی او دخپل رهبر محمد ﷺ استقبال ته ورروان سول . ۲۵۷

ابن قيم رحمه الله وايي په همدې وخت کي په بني عمرو بن عوف چې د(قبا) اوسيدونکي و) کي هم دتکبير آوازونه پورته سول ، مسلمانانو له ډير خوشحالي څخه په لوړ آواز تکبيرونه ويل او دده مبارک استقبال ته ورروان و ترڅو حضور ﷺ ته ورسېدل ، اودنبوت په سلام سره يې دده استقبال وکی او کله دپوراگانو په شان پر خپل لارښود راچاپيره سول ، رسول الله ﷺ دوقار او عظمت دلوی غره په شان د دوی په مينځ کي تشریف درلودی او دالله تعالی له خوا داآيت ورباندي نازل سو ۲۵۸

فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاةُ وَجِبْرِيلَ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ . سورة التحريم

ترجمه : نوپيشکه الله هم دهغه مددگار دی دهغه نبي او جبرئيل او صالح دمؤمنانو يې هم مددگار دي او ملائکي يې هم وروسته له دغه مددگاري څخه مددگاراني دي عروه بن الزبير وايي له خلکو سره تر لېدنې او کتنې وروسته رسول الله ﷺ له خلکو سره يوځای راسته طرف ته ولاړی اود بني عمرو بن عوف په مينه کي يې واپړول ، دادريع الاول مياشت اود دوشنبې ورځ ده . دلته ابوبکر صدیق ؓ دخلکو دهرکلي لپاره ودرېدی او رسول الله ﷺ چوپ ناست و او هغه انصار چې رسول الله

رحمة للعالمين ۱۰۳/۱ ، په دې ورځ باندي در رسول الله ﷺ عمر مبارک پوره ۵۳ کاله وو او که دنبوت شروع دعام الفيل ۴۱ کال څخه ومنو چي وای رسول الله ﷺ دعام الفيل په ۴۱ کال درمضان په مياشت کي په نبوت مشرف شو نو په دې ورځ قبا ته درسيډو ورځ دنبوت ۱۲ کاله پنځه مياشتي ۱۸ يا ۲۲ ورځي تيري سوي وي .
صحیح البخاری ۵۵۵/۱ .
زاد المعاد ۵۴/۲ .

ﷺ يې مخکې نه ولېدلی دوی به دسلام او ښه راغلاست په خاطر مستقما ابوبکر
صديق ته ورتلل ترڅو پر رسول الله ﷺ لمر راغلی نو ابوبکر خپل خادر
واخيستی ، او پر رسول الله ﷺ يې سایه جوړه کړه ، تردې وروسته خلکو رسول الله
ﷺ وپيژندل . ۲۵۹

مدینه د استقبال او هرکلی په دود ټوله شور او زوږ اخيستی وه او داسي يوه ورځ وه
چې د مدینې په تاريخ کي يې ښاری نه لېدل کيږي په دې ورځ يهودو هم د حقوق
النبي دهغه زيري رښتينوالی په سترگو لېدی چې ويل به يې الله د جنوب او هغه
چې قدوس دی د فاران د غرونو له خوا راغلی ، رسول الله ﷺ په قباء کې د کلثوم بن
هدم په بل روايت د سعد بن خيشمه په کور کي واپول ، خولومړی قول راجح دی
، حضرت علي درې ورځي په مکه کي پاته و ترڅو يې له رسول الله ﷺ سره
د خلکو اماتونه ټول خپلو خاوندانو ته تسليم کړل ، بيا يې پياده دهجرت لاره
و نيوله او په قباء کي له رسول الله ﷺ سره د کلثوم بن الهدم په کور کي يوځای سو ۲۶۰
رسول الله ﷺ څلور ورځي يعني دوشنبه ، سې شنبه ، چارشنبه ، او پنج شنبه په قباء
کي تيری کړی او دلته يې د قباء مسجد جوړ کړی او لمونځ يې په کي ادا کړی دادده تر
نبوت وروسته لومړی مسجد دی چې بنياد يې په تقوی سره اېښوول سوی دی ، تر
خوپه پنځمه يعني د جمعې په ورځ د الله تعالی د امر مطابق په خپله سپړلې چې
ابوبکر صديق يې ردیف و سپور سو خپلو ماما خيلو يعني بني نجار ته يې اطلاع
ورکړه چې دوی له تورو سره ورته راغلل او بيا د مدین په طرف ورسره روان سول
او کله چې بني سالم بن عوف ته ورسيدل نو د جمعې د لمانځه وخت سو رسول الله
ﷺ د بطن وادي په هغه ځای کي د جمعې لمونځ ادا کړی چيري چې اوس يو مسجد
ورباندې جوړ دی او د دې لمونځ کوونکو شمير سلو کسانو ته رسيدی . ۲۶۱

۲۵۹ صحيح البخاری ۱/ ۵۵۵.

۲۶۰ زاد المعاد ۲/ ۵۴. ابن هشام ۱- ۴۹۳، رحمة للعالمين ۱/ ۱۰۲.

۲۶۱ داد ابن اسحاق روايت دی ابن هشام ۱/ ۹۹۴، علامه منصور پوري هدا روايت غوره شميرلی دی رحمة للعالمين ۱/ ۱۰۲، په
صحيح البخاری کي راځي چې سيد البشر ﷺ په قباء کي ۲۴ ورځي پاته سوی وو، ابن قيم دا ۱۴ ورځي غوره قول شميرلی دی او په
خپله وايي چې سيد البشر ﷺ په دوشنبه باندې قباء ته رسيدلی دی او د جمعې په ورځ باندې ورڅخه روان سوی دی زاد المعاد ۲/
۵۴-۵۵- او ښکاره ده چې د دوشنبې او جمعې تر مابين له لسو ورځو زياتی نه وي بيله دي چې دوتو او رسيدو دوي ورځي ورسره
حساب کړو او په دې سره هم ۱۲ ورځو نه سي زياتيدلای البته په دوو هفتو کي.

«دني کريم ﷺ و مديني منوري ته رسيدل»

د جمعې تر لمانځه وروسته رسول الله ﷺ مدینې ته تشریف یوړی اوله همدې ورځې څخه د شرب نوم (مدینه الرسول ﷺ) سو او اوس دا مختصار په توګه مدینه ورته ویل کیږي، دایوه تاریخي اوبې ساري ورځ وه د مدینې ټولي لاري او کوڅې د تکبیر، تحمید او تقدیس نارو پر سر اخیستی وی، اود انصارو لویونه ډیري خوشحالي څخه داییتونه ویل:

طلع البدر علينا..... من ثنیاات الوداع

وجب الشکر علينا..... ما دعا الله داع

ایها المبعوث فینا..... جئت بالامر المطاع

ترجمه: د جنوبی طرف له غرو څخه پر موږ د څوار لسم سپوږمۍ راوختله، پر موږ د الله ﷻ شکر واجب دی، دا څومره عمره او عظیم دین او تعلیم دی، داستا د حکم اطاعت فرض دی ستا رالیږونکی لوی کبریائی والا ذات دی^۱. انصار که څه هم د ذاتي سرمایې څښتنان و خو هریوه یې د اهیله او آرزو درلوده چې رسول الله ﷺ له ده سره ولاړسي او پر هریوه کور چې به تیرېدی د کور مالک به یې داوښي واګي نیولی او ورته وویل به یې تشریف راوړی دلته زیات تعداد ډیر سازو سامان وسله او حفاظت ستاسي په خدمت کې دی، رسول الله ﷺ به ورته وویل: اوبښه پرېږدی د اماموره سوی ده اوبښه ورسیده تر څو د مسجد نبوي ﷺ ځای ته ورسیده او هلته چو سوه خور رسول الله ﷺ ورڅخه کښته نه سو وروسته اوبښه ولاړه لږمخکي ولاړه بیایې یو خوابلي خواته وکتل بیرته راوګرځیده او پر خپل لومړني ځای چو سوه رسول الله ﷺ ورڅخه را کښته دا د رسول الله ﷺ د ما ماخیلو دعزت او احترام په خاطر له دوی سره واړوی په دې وخت کې خلګو رسول الله ته له دوی سره د تلو پیشنهادونه کول، خوابو ایوب انصاري رضی الله عنه واره لومړی کی د رسول الله ﷺ بار او کجاوه یې خپل

^۱ علامه منصور پوري دا اشعار داسي ترجمه کړي دي ابن قیم لیکي چې دا شعرونه د تنوک څخه د سید البشر ﷺ دراکښته کیدلو په وخت کې ویل سوي دي او دا چې وايي چې مدینه ته د رسول الله ﷺ د دخول په وخت کې ویل سوي دي هسې بي ښایده خبره ده زاد المعاد ۳/۱/۱۰. خوابن قیم په دې باره څه قوي دلیل نه دی وړاندې کړی اوده پر خلاف منصور پوري دا خبره ثابته کړي ده او راجع په بولي چې وای دا شعرونه مدینتي ته د داخلیدلو پروخت باندې ویل سوي دي اوده سره خپلي خبرې د اثبات دپاره کافی اومعقول دلائل هم موجود دي رحمه للعالمین ۱/۱۰۶ زاد المعاد ۵۵/۲.

کورته یو وره نورسول الله ﷺ وفرمايل مسافر له خپل بار او کجاوی سره وي او اسعد بن
زراره (رضي الله عنه) راغلی او داوښي پری یې ونيول اوله ځان سره یې بوتله اوله همدې سره وه.
امام بخاري (رضي الله عنه) له حضرت انس (رضي الله عنه) څخه روايت کوی وایي رسول الله ﷺ وفرمايل
زموږ دکوم یوه سړي کور ډیر نژدی دی ابوایوب انصاري (رضي الله عنه) ورته وویل زما کور
ډیر نژدی دی یا رسول الله ﷺ دامی کور او دایې دروازه ده رسول الله ﷺ ورته وفرمايل
درځه او زموږ لپاره دغرمې دیدېدو ځای برابر کړه هغه عرض وکړ تاسي دواړه مهرباني
وکړی په برکت دخدای سره.

څو ورځې وروسته درسول الله ﷺ بې بی أم المؤمنین سوده (رضي الله عنها) او دواړي لوني یې
فاطمه (رضي الله عنها) او ام کلثوم (رضي الله عنها) او اسامه بن زید، ام ایمن له عبدالله بن ابوبکر (رضي الله عنه) چې
عائشه (رضي الله عنها) او د ابوبکر (رضي الله عنه) نوره کورنۍ یې را ایستلی وه راوړسېدل، خو حضرت زینب
(رضي الله عنها) هلته په مکه کې له ابوالعاص سره پاته سوه ځکه هغه اجازه نه ورکوله ترڅو له بدر
وروسته را مهاجره سوه.

عائشه (رضي الله عنها) وایي کله چې رسول الله ﷺ مدینې ته ورسیدی هلته ابوبکر (رضي الله عنه) او بلال (رضي الله عنه)
سختي تبي ونيول، زه ورغلم او ورته ومي ویل بابا جان څنگه یې؟ او بلال ته څنگه یې؟
دا وایي: چې ابوبکر صدیق (رضي الله عنه) به د تبي په وخت کې دا شعر وایه:

کل امرئ فی أهله..... والیوت ادنی من شر اک نعله

ژباړه: هر چاته په خپل کور کې سهار په خپرویل کېږي، په داسې حال کې چې مرگی یې
د خپلۍ له تسمې څخه هم ورنه وی، او وایي چې کله به چې د بلال (رضي الله عنه) حال لږ غوندې ښه
سو نو په خپل ښکلي آواز سره به یې داسې ویل:

الالیة شعری هل ایبتن... یو دا وحو لی اذخر و جلیل

وهل اړ دن یوما میاه مجنة... وهل یبدون لی شامة و طفیل

ترجمه: کاشکې خبروای چې کومه شپه په مکه کې تیرولاي سم او شاوخوا مي اذخر
او جلیل بوټی وي او آیا کومه ورځ به مي دمجنې پرچینه گذرسي او آیا دشامي او طفیل
غرونه به بیا ووينم.

عائشه رضي الله عنها وايي زه بيارسول الله ﷺ ته ورغلم اوله دې حال څخه مي خبر کړې، نورسول الله ﷺ وفرمايل: اي! الله ﷻ! ته زموږ په زړونو کي دمکې دمحبث په شان اوياله هغه څخه هم زيات دمدينې محبت واچوی او اې خدای! ته دمدينې فضاء او هوا صحيح اوصحت ورکوونکې وگرځوی، اوددې ځای دغله جاتو په پيمانو کي برکت واچوای اوددې ځای تبه له دې ځای پورته کړی او جحفه کي يې وگرځوی. ۲۶۵

الله ﷻ درسول الله ﷺ دعا قبوله کړه اودمدينې حالات يې بدل کړل دلته دمکې دعوت لري پای ته ورسیده اودرسول الله ﷺ دژوند دلو مړي برخي حالات او واقعات موهم ترنظرتيرسول.

«په مدينه کي ژوند»

(دمدني دور درو مختلفو حالاتو ته تقسيم سوی دی)

لومړی مرحله چې مختلف مشکلات اوفتنې په کسبي راولاړی سوي وی له یوخوا ننې خنډونه بې شميره وه، له بلې خوا دښمنانو له بهر څخه دمدينې دختمولو کونښنونه کول دامرحله دحدیبیې په صلح يعني دشپږم هجري کال دذی القعدې په میاشت کي پای پیدا کوی دویمه له شرک اوبت پرستانو سره د اوربند او اسلام ته دباچهانو د رابللو مرحله چې دمکې په فتحه يعني داتم هجري کال درمضان په میاشت کي پاته رسيږي. دریمه دالله ﷻ په دین کي دډلو ډلو خلکو داخليدو اومدينې ته دبيلابيلو اقوامو اوقبائلو د راتگ اودا درسول الله ﷺ دژوند ترپايه يعني ديوولسم هجري کال ترربيع الاول پوري ادامه پیدا کوي.

«اوله مرحله»

(هجرت او دمدينې حال)

هجرت یوازي له فساد، شر، فتنې اوملنډو څخه دنجات په معنی نه ؤ بلکه ددې ترڅنگ هجرت په نوي آرام وطن کي دیوې نوي ټولني دجوړېدو کونښن اوپیام هم ؤ اوهمدا وجه ده چې پرهرمسلمان باندي دافرض سول چې دخپل توان په اندازه ددې نوی وطن په جوړېدو کي برخه واخلي اوددې وطن په ترقي آرامۍ اودفاع کي خپل ټول زور په کار واچوي، اوبیشکه چې رسول الله ﷺ ددې نوي ټولني یوازي امام، مشر اولارښود اودټولوامورو او کارونو واگي په بشپړه توگه دهمده په لاس کي وی، رسول الله ﷺ په

مدینه کی له درو مختلفو اوجلا جلا داسي قومونو سره مخامخ ؤ چې حالاتو یې یوله بل سره ډیر توپیر درلودی. مسائل او مشکلات یې هم سره بیل او گوښه وه دادرې قومونه عبارت ؤ له: (۱): مکرم، نیک او غوره اصحاب. (۲): دمدينې هغه اصلي اوسیدونکي چې تراوسه یې لاشرک څخه نجات نه ؤ ترلاسه کړی. (۳): یهود. (الف): داصحابو له هغو مسائلو څخه چې رسول الله ﷺ ورسره مخ ؤ یوه هم دا مسئله وه چې دلته دمدينې حالات دمکې له حالاتو څخه بالکل جلا اوبیل ؤ، ځکه دوی په مکه کې دیوې کلمې اویو هدف درلودونکي ؤ خو په ییلایلو کورونو کې ویشل سوی، رڼل سوی، غم ځپلي او مظلومان ؤ، دهیڅ شي واک او اختیار یې نه درلودی، ټول کارونه د دوی د دشمنانو په لاس کې ؤ، دوی هلته ددې وس او توان نه درلودی چې داسي یوه نوی اسلامي ټولنه بیله هغو پښو نه سي درېدای او هم داعلت دی چې مکې سورتونه یوازي اسلامي اصول او مبایدي په گوته کوي او داسي امرونه کوي چې هر څوک به گوښه توگه به هغه عمل کولی سي او د نیکو اخلاقو و خیراونیکی طوف ته بلنه اوله ردائلو اوبداخلاقو څخه منع کوي خو په مدینه کې وضعه بدله وه دلته له لومړي ورځي څخه مسلمانان دخپل واک او اختیار خاوندان ؤ هیچا تسلط او واکمني نه ورباندي درلوده، نواوس ددې وخت ؤ چې دوی باید نور دترقي، آبادي، اقتصاد، سیاست، حکومت، سولي، جنگ اونورو ژوندنیو امورو په هکله فکر وکړي اونور داپه کار وه چې دوی ته حلال، حرام عبادت، اخلاق اونور مسائل په مفصله توگه بیان او توضیح کړل سي.

اوس ددې وخت رارسیدلی ؤ چې دوی یوه ټولنه جوړه کړي. داسي اسلامي ټولنه چې هرڅه کې له جاهلي ټولني څخه مختلفه اود بشري نړۍ له هرېلي ټولني څخه لوړه اوبیله وي اودهغه اسلامي دعوت ممثله اونمائنده ټولنه وي دکوم په لار کې چې مسلمانانو پوره لس کاله ډول ډول کړاونه او تکلیفونه گاللی ؤ اوداوخوځرگنده وده چې ددې ډول یوې ټولني جوړول دورځي، میاشتي او کال خبره نه ده بلکه دا اوږد وخت په کار لري ترڅو تشریح او قانون جوړول له تربیې، تعلیم او عملي تمرین سره خوا په خوا په تدریجي توگه دتکامل پړاو ووهي، الله ﷻ په خپله ددې تشریح کفیل ؤ درسول الله ﷺ وظیفه ددې قانون تنفیذ او تطبیق دي طرف ته لارښوونه اوله همدې قانون سره سم دمسلمانانو روزنه وه.

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ. سورة الجمعة

آیت (۲) ترجمه: الله هغه ذات دی چې پورته کړی (لیږلی یې دی) په امیانو ناپوهانو کې

یورسول محمد ﷺ له دوی څخه چې لولی پردوی باندې آیتونه ددې (قرآن) او پاکوي دوی (له شرکه له نورو رذيله اخلاقو) اېشېي دوی ته کتاب (قرآن) او احکام (د قرآن) د اصحابو کرامو زړونه په رهبر او قانون پوري تړلی و د هغه احکام به یې په ډیره خوشحالی سره شروع کول. وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا (سورة الانفال آیت (۲) **ترجمه:** او کله چې وویل سي پردوی باندې آیتونه (کلام) د الله ﷻ نور زیاتوي دغه آیتونه دوی له ایمان، او څرنگه چې د امسائل زموږ د بحث موضوع نه وه نو ځکه یوازې هغو امورو ته اشاره کوو چې یادول یې ضروري بولو، په هر حال داد مسلمانانو له هغو لویو مسئله ده چې رسول الله ﷺ ورسره مخ و او په حقیقت کې داپه پراخه پیمانه سره دمحمدي رسالت او اسلامي دعوت هدف او مقصد هم و خو دامسئله عاجله نه بلکه مستقله او دائمي مسئله وه هلته داسي نور مسائل هم و چې عاجل او فوري حل او اقدام ته یې اړه درلوده په مدینه کې د مسلمانانو ټولګۍ له دوه ډوله خلکو څخه جوړسوی وه، یوه ډله انصار و چې د خپلي مخکې، وطن او مال خاوندان و او په دې هکله د دوی فکر او غم د هغه چا د فکر او غم په اندازه و چې له خپل عیال او اولاد سره یوځای دامن په کور کې شپې او ورځې تیروي، خو دومره چې د دوی تر مینځ زړه او کلکه دښمني موجوده وه، بله هغه ډله مهاجرین و چې هیڅ یې هم نه درلودل ټول یې له لاسه وتلي و یوازې ځانونه یې مدینې ته رارسولي و اوبس، دلته یې نه ځان و نه ځایګی نه دکار او کسب درک و اونه یې دومره درلودل چې خپل ژوند ورباندې روان کړي، ددې مهاجرینو تعداد هم ډیر و، او ورځ په ورځ پسې ډیریدي، ځکه دا اعلان سوی و چې هر مسلمان باید مکه پرېږدي او مدینې ته هجرت وکړي، او دا خو هم په ډاګه وه چې دمدينې اقتصادي بنسټ هم دومره پیاوړی نه و چې دا ډول مشکلات وزغملای سي نو همدا وه چې یوځل یې اقتصادي حالت مخ پر خرابیدو سو او په همدې سختو شرائطو کې اسلام دښمن ځواکونوله بهر څخه له مدینې سره داقتصادي پرېکړې غوندي لار او پالیسي غوره کړې او په دې سره د وارداتو اندازه کمه او مشکلات نور پسې زیات او حالات کړکېچن سول (ب): دویم قوم یعنې مدینې اصلي اوسیدونکي مشرکان دوی پر مسلمانانو څه واک او حاکمیت نه درلودی ځیني یې داسي و چې د پلرني دین پرېښودو ته زړه نه سواي ښه کولی خود اسلام او مسلمانانو سره یې کینه او دښمني هم نه درلوده بالاخره لږ وخت وروسته په اسلام مشرف سول، په مشرکینو کې ځیني داسي هم و چې زړونه یې له رسول الله ﷺ او مسلمانانو سره له بغض او دښمنۍ څخه ډک و خو په عین وخت کې یې ددې جرأت او همت هم نه درلودی چې مخامخ مقابله ورسره وکړي

او حالاتو دې ته مجبور کړی ؤ چې له مسلمانانو سره د مینې او خلوص څرگندونه وکړي، ددې ډلي مشر عبداللہ بن ابی ؤ، اوس او خراج یې د هیچا په مشرنه ؤ راضي سوي دبعثت له جنگ وروسته یې پردې اتفاق کړی ؤ چې نوموړی به خپل مشرتاکي او عملا یې دده د باجهنۍ لپاره تیاری پیل کړی ؤ قیمتي ملغري او غمي یې راټول کړي ؤ ترڅو تاچ ورته جوړ کړي او پر تخت یې کښینوي، خو یو ځل رسول الله ﷺ مدینې ته تشریف راوړی او ټول قوم دهغه پرخوا ورمات سو نو عبداللہ بن ابی دا عقیده درلوده چې رسول الله ﷺ دده تخت او باجهي په لغته ووهله اوله همدې امله یې سخته کینه ورسره درلوده، خو کله چې پوه سو چې نور شرک دده په گټه نه دی او حالات داسي دي چې د شرک په واسطه یې ډیر دنیوي گټي له لاسه وزي نو مجبور سو چې د بدر ترغزا وروسته په خوله اسلام راوړي خو زه یې هم هغسي له کفر او شرک څخه ډک ؤ او کله چې به یې لاس برسو نو د رسول الله ﷺ او مسلمانانو پر خلاف به یې له هیڅ ډول فریب او غدر څخه ډډه نه کوله، له ده سره هغه کسان هم ملگري ؤ کوم چې دده ناجوره سوي باجهي کي لوی لوی منصبونه ورته په نظر نیول سوي ؤ دوی به دده د شیطاني پلانونو او توطیو په پلي کولو کي ورسره مرسته کوله او کله کله به له ځینو واقعاتو او پیښو او حتی له ځینو کمزورو او کم عقلو مسلمانانو څخه هم دخپلو شومو اهدافو د تحقق په لار کي گټه پورته کوله. (ج): دریم قوم یهود ؤ هغه چې د آشوریانو او رومیانو له ظلم څخه حجاز ته راغلی ؤ دوی اصلا عبرانیان ؤ خودلته په حجاز کي له اوسیدو وروسته یې ژبه، عادات د افراډواو قبائلو نومونه یې عربي سوي ؤ. له عربو سره یې دخپلو اړیکي هم ټینګي کړی وی خوله دې ټولو سره سره دوی خپل ملي هویت ساتلی ؤ او په پورته توګه په عربي ټولنه کي نه ؤ منحل سوي بلکه پر خپل یهودي ملت یعنی (اسرائیلیت) یې فخر او ویاړ کاوه، عرب یې ډیر زیات تحقیر او سپکول آن تردې چې دوی ته به یې امیین یعنی چاربان، مرتجعین او رذیلان ویل، د عربو مالونه یې د ځان لپاره روابلل او کله چې به یې لاس پر برکېدی نو خوړل به یې.

قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيَّتِينَ سَبِيلٌ
سوره آل عمران آیت (۷۵) **ترجمه:** وویل (کتابیانو) نسته پر

موږ باندې په (حق) ددې امیانو کي هیڅ ګناه (چې مالونه یې وخورو) دوی خپل دین پر نشر او ترویج کي ډیر فعال نه ؤ اود دوی ټول دین پر دم، چپ، فال سرح او جادو کي خلاصه کېدی، او یوازي په همدې سره یې ځانونه د پوهي، روحانیت، قیادت او صلاحیت خوندان ګڼل، دوی به کسب او کار مال گټلو اولاسه راوړلو کي خاص مهارت درلودی، د غلې، دانې، خرما، شرابو او کپرو تجارت له هم دوی سره ؤ، ټوکر، غلې، دانې او شراب به

يې راوړل او په مقابل کي به يې خورما صادروله اود تجارت ترڅنگ يې نور کسبونه هم کول د عربو څخه به يې شوچنده گټه اخيستله ، پردې يې هم اکتفانه کوله بلکه د سود بازار يې هم ښه تود کړی ؤ ، د عربو مشايخو او مشرانو ته به يې قرضونه ورکول هغه به داپيسې يې مطلبه او بې ځايه پرمداحانو ، شاعرانو او ځان ښوونه اوستاينه کې خرڅولی ، يهودو لومړی ددې قرضونو په بدل کي د دوی مخکي ، باغونه او کښتونه گروکول خو څو کاله وروسته به يې د ملکيت قبضه ورباندي ولگوله دوی په فساد ، فتنو ، توطئو اودسيسو کي ترهرچا مخکي ؤ ، دوی به په ډير مگرواچالا کي سره شاوخوا پرته عربي قبيلې يوپه بل کي سره اچولی اود دوی تر مينځ به يې دارېدو جگړو اور بلاوه اوپه ډيره مرموزه توگه به يې ددې اور لمبې غوري ساتلی ، عرب به سره جنگېدل اودوی به دخير پرغوندی ورته ناست ؤ څوکه به دکوم طرف پيسې کمي سوی نو دوی به په سود ډير قرض ورکاوه ترڅو دپيسو دکمۍ له امله جگړه بنده نه سي ، دوی به په دې سره دوی گټي کولی يعني په يوه غشي به يې دوه مرغان ويشتل ، يوبه يې خپل يهودي شخصيت او هويت ژوندی ساتی اوله بل پلوه به يې د سود بازار ښه گرم ساتی او ډيري پيسې اوسرمایې به يې گټلی . په مدينه کي ديهودو درې مشهورې قبيلې اوسيدلی .

۱ : بنوقينقاع . دې قبيلې له خزر ج سره تړون درلودی او کورونه يې په مدينه کي دننه ؤ . بنونضير . بنوقريظه . دوی دواړو له اوس سره تړون درلودی اود مدينې په شاوخوا برخو کي اوسيدل هم دې قبيلو له ډير پخوا څخه داوس او خزر ج تر مينځ د جگړو اور بلاوه اود بعات په جنگ کي خوپه خپله دوی هم هريوه له خپل حليف سره په جنگ کي شريکه وه . طبيعي وه چې يهود به له اسلام اومسلمنانو سره کينه اوعداوت کوي اوله دوی څخه د خير طمعه بې ځايه وه ځکه نه رسول الله ﷺ له دوي څخه ؤ ترڅو د دوی نژدې او توکمي عصيت ته چې په ذهن اوزړه کي حاکم اوسکون او اطمینان حاصل سي ، اوله داچې اسلامي دعوت دسولي او يووالي داسي يوپيغام او آواز ؤ چې مات زړونه يې سره پيوندول ، د کينو اود ښمني اوروڼه يې مړه کول ، په ټولو کارونو کي دامانت اواماتداري غوښتونکي ؤ ، اوپه هرڅه کي يې يوازي دپاک اوحلال شي دخوړلو اجازه ورکوله اوددې لازمي معنی داوه چې نور به په مدينه کې عربي قبيلې سره يوکيږي اوپه دې سره به ديهودو له خيښو پنجو څخه هم آزادي ترلاسه کوي ، چې په نتيجه کي ديهودو تجارت زيانمن کيږي اود سود له هغو گټو به بې برخي کيږي چې د دوی دسرمایو اساس ورباندي ولاړ ؤ ، اودا هم کېدای سواي چې دا عربي قبيلې متوجه سي او هغه مالونو ته يې فکر سي

چې يهودو په سود ورڅخه اخيستي ؤ اوله يهودو څخه په سود کی دتلومځکو باغونو او کښتونو بېرته اخيستلو هڅي وکړي .

يهودو دا ټول حساب کړی ؤ اوله کومي ورځي څخه چې پوه سول اسلام په مدينه کې ميشت کېدل غواړي نو دا ټول شيان يې دذهن پر پرده را تير سول او مدينې ته رسول الله ﷺ له تشریف آوري سره سم يې له اسلام اور رسول الله ﷺ سره دښمني پيل کړه ،خودادښمني يې څه موده پټه او وروسته يې ښکاره او په ډاگه يې کړه .

ددې موضوع بڼه تصوير او تفسير دابن اسحاق هغه روايت کولی سي چې له حضرت صفيه څخه يې کړی دی ،ابن اسحاق وايي له صفيه بنت حبی بن اخطب څخه روايت دی چې وايي زه پرپلار اواکا (ابوياسر) له ټولو اولادونو څخه زياته گرانه وم او کله چې به د دوی له بل هريوه اولاد سره زه ورسره مخامخ سوم نو حتما به يې زه اخيستلم ،وايي خو کله چې رسول الله ﷺ مدينې ته راروان ؤ او په قباء کې يې له بني عمرو بن عوف سره واپول پلارمي (حيي بن اخطب) اواکامي ابوياسر بن اخطب سهار وختي ورغلل او آن له لمر لوېدو سره بېرته راستانه سول وايي داسي سست پست له پښو لوېدلی ،کشال کشال را روان ؤ وايي زه دخپل عادت سره سم ورپه غغستاسوم خو قسم په خدای دوی دومره غم اخيستي ؤ چې يوه يې هم زما خواته التفات او توجه ونه کړه وايي وامي ورېدل چې اکامي زما پلار ته وايي آيا داهم هغه دی ،پلارمي ورته وايي هو !قسم په خدای داهم هغه دی ،اکامي ورته وويل : آياته يې ښه صحيح پيژنی ؟ده وويل :بالکل يې ښه پيژنم ،اکامي بيا وويل : نو ته دهغه په هکله څه نظر لري ؟پلارمي ورته وويل دښمني ،قسم په خدای تر مرگه به دښمني ورسره کوم ددې خبري تايد دبخاري هغه روايت هم کوي کوم چې د عبدالله بن سلام ؓ اسلام راوړلو په هکله يې را نقل کړيدی ،نوموړي ديهودو لوی او عظيم عالم ؤ او کله چې خبرسو چې رسول الله ﷺ مدينې ته د بني النجار ميني ته تشریف راوړی نو په تلوار سره د رسول الله ﷺ حضور ته ورغلی او داسي پوښتنه يې ورڅخه وکړه چې جواب يې يوازي نبي ويلاى سواى او څرنگه چې يې د رسول الله ﷺ جوابونه واورېدل نو سمدستي پرهم هغه ځای په اسلام مشرف سوی ،بيا يې رسول الله ﷺ ته وويل :يهودان خبري جوړونکي او بهتان کوونکي خلگ دي که دوی مخکي تردې چې ته زما په هکله پوښتني ورڅخه وکړی په دې خبرسول چې زه په اسلام مشرف سوی يم نو بهتانونه به راپسې وتړي ،همدا وه چې رسول الله ﷺ يهود راوغوښتل دوی راغلل ،عبدالله بن سلام ؓ په کورکي دننه ناست ؤ ،رسول الله ﷺ ورته وويل :عبدالله بن سلام

څنگه سړی دی؟ اوستاسي په مینځ کي دکوم مقام خاوند دی؟ دوی وویل: هغه د لوی عالم زوی او ترموږ ټولو دزیات علم څښتن دی او هغه ترموږ ټولو غوره اود ډیر غوره سړي زوی دی، په بل روایت کي راځي چې هغه زموږ مشراو زموږ د مشر زوی دی او په بل لفظ هغه زموږ تر ټولو د بهتر او بهترین سړي زوی دی او په بل لفظ هغه زموږ افضل او د افضل سړي زوی دی، نور رسول الله ﷺ ورته وفرمایل: ښه اوس نو دارته ووايست که هغه اسلام راوړي نو بیا؟ یهودو دوه درې ځله وویل: الله ﷻ دي هغه له دې څخه وساتي هم دلته عبدالله بن سلام راووتی، او وی ویل: اشهدان لا اله الا الله واشهدان محمد عبده ورسوله. کله چې دوی د عبدالله بن سلام ﷺ کلمه واورېدله یو دم یې ژبي بدلي کړی او وی ویل: دازموږ په مینځ کي تر ټولو شریر او دشیر سړي زوی دی، دا ډول یې نوري خبري هم ورپسې وکړی، عبدالله بن سلام ﷺ په جواب کي ورته وویل: ای یهودو! له خدایه وپیریږی قسم په هغه ذات چې له ده پرته بل دعبادت وړ نسته تاسي په دې ښه پوهیږی چې دا د الله ﷻ رسول دی او په حقه راغلی دی، دوی ورته وویل: درواغ دي وویل، داوه په مدینه کي در رسول الله ﷺ د ژوند لومړي ورځ له یهودو سره لومړي تجربه داؤ د مدین داخلي حالات اوله مدینې څخه د باندې د اسلام تر ټولو سخت دښمن قریش و پوره لس کاله د مسلمانانو پر خلاف له هر ډول ظلم، زیاتۍ، تهدید او جبر څخه یې کار اخیستی و د مظلومو مسلمانانو د ځورولو او خپلو په خاطر یې د وږي کول او اقتصادي پریکړي سیاست خپل کړی و، اود مصیبتونو او کړاوونو تر څنګ یې د دوی پر خلاف ستړی کوونکي عصبي، نفساني او تبلیغاتي جنگ هم پیل کړی و او کله چې مسلمانانو مدینې ته هجرت پیل کړی نو دوی به یې محکي او مالونه مصادره کول دوی به یې له خپلو ښځو او اولادونو څخه جلا کول او که به یې پر چالاس برسو نوبښه به یې تعذیبا وه، داڅو لاشه هغوی د دعوت د لارښود ﷺ د مرګ او وژلو اراده هم وکړه او د دې توطیې د پلي کولو لپاره یې ډیري منډي ترنډي هم وکړی اوله دې څخه آخوا هغه وخت چې مسلمانان مدینې ته ورسېدل اود دوی له ظلمونو څخه یې نجات تر لاسه کړی اوله دوی څخه (۵۰۰) کیلومتره لیري ولاړل نو قریش دلته هم په آرام کینښستل او څرنگه چې دوی د حرم اوسیدونکی اود بیت الله همسایگان و نو د عربو په مینځ کي په دیني او دنيوي لحاظ د لوړ قدر او مقام خاوندان و، دلته یې له خپل هم دې اثر اورسوخ څخه په استفادې سره یو سیاسي رول لوبول غوښتل، ولاړ سول اود عربي جزیرې نور مشرکان یې د مدینې

داوسیدونکو پر خلاف راوپارول اومدینه یې له اقتصادي بحران سره لاس او گریوان کړه نژدی وه تربشپري اقتصادي محاصرې لاندې راسي واردات یې ډیر کم سول داهم په داسي حال کي چې د مهاجرینو شمیر ورځ په ورځ مخ پر زیاتیدو و حقیقت دادی چې دمکې مشرکینو او مسلمانانو د دوی په نوی مینه مدینه کي د جنگ حالات او اسباب برابر سوي و او دابه ډیره بې عقلي او بې انصافي وي چې ددې جگړو اود بنمنیو پړه پر مسلمانانو ور وتپل سي .

مسلمانانو حق درلودی چې دخپلو مصادر سوو مالونو په بدل کي دقریشو مالونه مصادر ه کړي او حق یې درلودی چې د دوی دظلم جواب ورکي اود دوی دژوند دقافلې په وړاندي داسي خنډونه راپیدا کړي لکه دوی چې دمسلمانانو دژوند په مخ کي پیدا کړي دي ، او حق یې درلودی دخپل ځان او هویت دفاع وکړي او د دوی ټولي هغه توطئې شنډي کړي چې هدف یې داسلام ختمول وي دا و هغه مشکلات او مسائل چې رسول الله ﷺ مدینې ته در رسول ، رهبر ، امام اولارینوونکي په صفت له رسیدو څخه وروسته ورسره لاس او گریوان و رسول الله ﷺ په مدینه کي در رسول اورهبر په ډول معامله کوله ، له هرچا او هر قوم سره یې دهغه دمقام او اهلیت سره برابر عمل کاوه ، څوک چې درحم او کرم وړ و د دوی پرسر یې درحمت اوشفقت لاس راتیره وه او که دچا چاره او علاج به یوازي په شدت اوسختي وه نو دهغه دوا او علاج به یې په سختي سره کاوه خودا باید له یاده ونه باسو چې درحمت اوشفقت پله یې ډیره درنه وه اودهمدې حکیمانه قیادت پربرکت په ځولنډو کلونو کي ټول کارونه داسلام اومسلمانانو لاس ته ولویدل ، ویونکو ته په راتلونکو پانوکي په دې اړه پوره معلومات ورکوان شاء الله تعالی .

«د نوي جامعي جوړښت او ترتیب»

په تیرو صفحو کي مو وویل چې رسول الله ﷺ دجمعي په ورځ دهجرت دلومړي کال دربيع الاول په (۱۲) چې د (۶۲۲م) کال دستمبر له (۲۷) سمون خوري په مدینه کي دنبی النجار میني ته تشریف راوړی اودابوایوب انصاري رضی الله عنه دکور تر مخ یې واړول اووی وفرمایل : هم دتله زموږ منزل دی . ان شاء الله تعالی بیادابوایوب انصاري رضی الله عنه کورته منتقل سو .

«دمسجدنبوي ﷺ ابادیدل»

تر دې وروسته در رسول الله ﷺ لومړی کار دمسجدنبوي جوړول و ، دمسجد لپاره یې هغه ځای وټاکي په کوم ځای کي چې یې اوبښه چوسوی وه ، دغه محکه د دوو یتیمانو وه چې

له دوی څخه یې په قیمت واخیستله، رسول الله ﷺ په خپله د مسجد په جوړه لو کې فعاله ونډه واخیستله، څښتي او ډبرې به یې ورته راوړلې او داسې یې فرمایيل:

اللهم لا عيش الا عيش الآخرة... فاغفر لانصار والمهاجرة

ژباړه: اې الله ﷻ زنده کړي او ژوند خو يو ازې دا څرته ژوند دی، نو ته انصار او مهاجرينو ته بخښه وکړه. او دا شعر به یې هم زمزمه کاوه.

هذا الحمال لاحمال خيبر... هذا أبر بنا وأطهر

ژباړه: د ابار د ځيبر بار نه دی د ازموډ درې پاک او سپيڅلي بار دی

د رسول الله ﷺ کار به د اصحابو کرامو نشاط او فعالیت نور هم زیاتوي او یوه صحابي به د کار په وخت کې داسې ویل:

لئن قعدنا والنبي يعمل... لذاک منا العمل المضل

ژباړه: که چیرې موږ کښینو او نبي کار کوي، نو د ابر زموږ د گمراهۍ او بې لارۍ کاروي. پردې ځای د مشرکینو څه شمیر قبرونه، خرابه، د غرقه او خورما درختي هم وی، رسول الله ﷺ امر وکړ چې قبونه راڅخه او پاک کړي، دا خرابي هم هواره کړي، درختي یې وکښلي او لرگي یې د قبلي طرف ته واچول سول، هغه وخت قبله بیت المقدس وه د دروازې دواړي پای یې له ډبرو څخه جوړي کړي، دیوالونه یې د خټو وڅښتو وه، بام یې د خورما په تنو او بلگو نوپټ کی په غولي کې یې ریگ اوشگي هواري کړي ټول مسجد یې درې دورازي کړي، د قبلي د مخامخ دیوال اوږدوالی سل گزه او د څنگونو دیوالونو اندازه یې هم تقریبا هم دومره وه، ته د ابر یې نژدې درې گزه راتلی له مسجد سره یې نژدې د خټو او ډبرو څو څو نوي هم جوړي کړي، بامونه یې د خورما په تنو او شاخونو پټ کړل، د ادامات المؤمنین خوني وی، او کله چې تکمیل سوی نور رسول الله ﷺ د ابوایوب انصاري رضی الله عنه له کور څخه ورمقتل سو. ۳۷ دغه مسجد یوازې د لمانځه ځای نه ؤ بلکه دیوه داسې پوهنتون حیثیت یې درلودی چې مسلمانانو به په کې خپل دین زده کاوه او یو داسې غونډه ځای ؤ چې په خپل زړه کې به یې په ډیره مینه او محبت د داسې یوه عمومي مرکز په ډول ؤ چې مسلمانانو ټول کارونه له همدې ځایه اداره کېدل، د هر څه قوماندې له همدې ځایه وه او په نننۍ ژبه د ایو داسې پارلمان ؤ چې ټول مشورتي او نفیزي مجلسونه به هم دلته

ترسره کېدل او دې تر څنگ دامسجد د هغو فقيرانو مهاجرينو کور هم و کوم چې په نه درلودی نه يې مال او نه يې خپل او خپلوان.

دهجرت په لومړيو کي آذان هم شروع سو، آذان دا آسماني آواز چې هر ورځ پنځه ځله دمخکي او آسمان ترمينځ گونگسي کړی او ټول عالم په لږزه راوړي په دې هکله د عبد بن زيد بن عبد ربه د خوب کيسه چې ترمذي، ابوداؤد او ابن خزيمة روايت کړی مشهور.

۳۰۰۵۳

«دمسلमानو خپل مينځ کي اخوت»

لکه څرنگه چې رسول الله ﷺ د نبوي مسجد په جوړولو د غونډيدو او يو کېدو يو عظيم مرکز مينځ ته راوړی همدا ډول يې د انصارو او مهاجرينو په وروړي سره په انساني تاريخ کي يوه بله نه هيرېدونکي او بې ساري کارنامه ترسره کړه، ابن قيم رحمه الله وايي بيا رسول الله ﷺ د انس بن مالک (رضي الله عنه) په کور کي (۹۰) کسان چې نيم يې انصار او نيم نور يې مهاجرين و سره وروڼه وگرځول ددې ورور گلوی اصل اساس داؤ چې دا وروڼه به يوله بل سره همدري او غم شريکي کوي او نسبي خپلولي پرځای به دوی يو دبل ميراث وړي دا حکم دبدر غزا تر وخته پاته و ترڅو د الله ﷻ دا حکم نازل سو: **وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ**. سورة الانفال آيت (۷۵) **ترجمه:** او خاوندان دخپلو ځيني د دوی غوره دي په ميراث وړلو سره پر ځينو نورودې آيت د ديني وروڼو ترمينځ دميراث وړلو حکم لغوه کړی، خو د ورورۍ عقد او پيمانه هم داسي پرځای پاته ده، ويل کيږي چې رسول الله ﷺ دوی وار دمهاجرينو ترمينځ ورور گلوي ټينگه کړی وه خوداخبره کمزوری معلومېږي ځکه مهاجرين چې يوله بل سره يې ديني، وطني نژادي او نسبي وروري او خپلوي درلوده وروري دی ډول عقد او تړون ته اړ نه و په داسي حال کي چې انصارو له مهاجرينو خبره او معامله بيا داسي نه وه. لکه امام محمد غزالي رحمه الله وايي: ددې ورورۍ معنی دا وه چې جاهلي تعاصب او عصبيت له مينځ يوسي، حميت او غيرت که وي نو بايد يوازي د اسلام په خاطر وي او بس، د رنگ او نسل وطن او نسب پر بناء د برترې او امتيازو دورنور ختم دی ځکه د بلندي او پستي يوزانی معيار انسانيت او تقوی ده نه بل څه، رسول الله ﷺ دا وروري يوازي تر ژبي او کلماتو پوري محدوده نه وه ساتلی بلکه دې تړون ته يې

دعمل داسي جامه وراغوستی وۀ چې ترويني اومال پوري تړلی وه ، داتړون دژبي او الفاظو له دائرې څخه وتلی دقرباني همدردی او غم شریکی په ډگر کي داسي پلي سوی ؤ چې دې نوي ټولني ته يې ترټولو لوړ مثال وړاندی کاوه . امام بخاري رحمه الله روایت کوي چې کله مهاجرین مدينې ته راغلل ، رسول الله ﷺ عبدالرحمن له سعدبن الربيع رضي الله عنه سره د ورورۍ په مزي سره وتری ، نوسعد خپل ورور عبدالرحمن ته وويل زه په انصارو کي ددير مال اودا رايي خاوند يم نومال دوي برخي کړه ، همدا راز زه دوي ښځي لرم وگوره کومه يوه چې دی خونه وي ماته ووايه ، زه هغه طلاق وم اوچې عده يې پوره سوه نوته يې په نکاح کړه ، عبدالرحمن رضي الله عنه ورته وويل : خدای ﷻ دي ستا په مال او اولاد کي برکت واچوي ماته بازار راوښيه ده دبنوقينقاع بازار ور وښووی دې بازار ته ولاړی او کله چې بيرته راوگرځیدی نو يوه اندازه غوري اوپنير يې هم له ځان سره راوړل په همدې ترتيب هغه هزورځ بازار ته تلی څه وخت وروسته داسي ورځ راغله چې دخه زیر والي اثر ورباندي ښکاره کېدی ، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل داڅه دي ؟ ده ورته وويل : واده مي کړی ، رسول الله ﷺ وفرمايل : څومره مهردی ورکړی ؟ ده وويل : تقريبا پاباندي يوه توله سره زريعني (۱۲) گرامه .^{۳۰}

له حضرت ابوهريره رضي الله عنه څخه روایت دی وايي انصارو رسول الله ﷺ ته وويل : ته زموږ دخور ماؤ باغونه زموږ دوروڼو (مهاجرينو) ترمينځ وويشه ، ده وفرمايل : نه نو دوی وويل نو تاستی مهاجرين زموږ سره کار وکړی اوموږ به تاسي په ميوه کي راسره شریک کړو ، دوی (مهاجرينو) وويل دابالکل صحيح اومقبوله ده .^{۳۱}

له دې څخه دابښه په ډاگه معلومېږي چې انصارو دخپلو مهاجرينو وروڼو دعزت اواحترام همکاري اوهمدردي په خاطر له څومره زيات اخلاص ، قرباندي ، ميني اومحبت څخه کار اخيستی اوله دې څخه داهم ښه څرگنديږي چې مهاجرينو د دوی دعزت اوهمکاري احسان او کرم څومره قدر اوپاس درلودی ، اود دوی له همکاري اواخلاص څخه يوازي دومره گټه واخيستله چې خپل مات اوگود ژوند يې ورباندي راوانولی سواي بيشکه چې دا ورور ولي عظيم ، حکمت ، پوخ اوعاقلانه سياست اودمسلمانانو د زيات شمير يادسويو مشکلاتو لپاره کافي اوشامل حل ؤ .

۳۰. فقه السيرة ۱۴۰، ۱۴۱.

۳۱. صحيح البخاري باب اخاء النبي ﷺ بين المهاجرين والانصار ۱۵۵۳.

۳۲. صحيح البخاري باب اذا قال اكفني مؤنة النخل ۳۱۲/۱.

«داسلامي اتحاد تړون او عهد»

رسول الله ﷺ لکه څرنگه چې مؤمنان د ورور ولی په مزي سره وټول همدا ډول يې يو بل داسي عهد او تړون ترسره کړی چې دهغه په واسطه يې د جاهليت ټول کشمکش، ناروا قومي او قبيلوي عصبیتونه له هر ډول جاهلانانه رسم او رواج سره يوځای له مينځه يووړل، دادی لاندی ددې تاريخي تړون مادي په لنډه توگه وړاندي کوو. اول: دوی ټول له دوي څخه پرته ټولو انسانانو ته جلايوامت دي.

دويم: قريشي مهاجرين به دخپلو پخوانيو رواياتو مطابق يو بل ته ديت او دمؤمنانو په مينځ کي به په نيکي او انصاف سره دخپلو بنديانو فديه ورکوي، دانصارو ټولي قبيلې به هم دپخوا په شان يو بل ته ديت ورکوي او ددوی هر ډله او طائفه به دمؤمنانو په مينځ کي په نيکي او انصاف سره دخپلو بنديانو فديه ورکوي.

درېم: مؤمنان به د فديې او ديت په معامله کي خپل بې وسه او بې کسه لږه خپلي نيکي ورکوي او دسزا څخه به يې نه بې برخي کوي. څلورم: ټول ريښتنی مؤمنان به يوموتی دهرهغه چامقابلې ته درېږي چې پردوی ظلم کوي يا غواړي چې دمؤمنانو ترمينځ ظلم، تيری او فساد خپور کړي پنځم: مؤمنان به ټول يولاس ددا ډول سړي پر خلاف وي که څه هم هغه ددوی دکوم يوه زوی هم وي. شپږم: هيڅ مؤمن به دکافر په بدل کي بل مؤمن نه وژني او وم: اونه به دمؤمن په مقابل کي دکوم کافر ملاتړ او مرسته کوي اتم: دالله ﷻ (ذمه) عهد يوه ده، ديوه معمولي انسان له خوا وړکړل سوی ذمه پر ټولو مسلمانانو لازمه او واجبيږي. نهم: هغه يهود چې زموږ پيروي يې غوره کړی ددوی مدد او کومک په کول کيږي نه به پر دوی ظلم کيږي اونه به ددوی پر خلاف دچاملاتړ کوي لسم: دټولو مسلمانانو سوله يوه ده، هيڅ مسلمان له بل مسلمان پرته دخداي ﷻ په لار کي په جنگ کي سوله او جوړه نه کوي، بلکه ټول به يوځای دعدل او برابري پر بناء کوم تړون او عهد سرته رسوي. يوولسم: مسلمانان په هغه وينه کي يوله بل سره برابر دي کومه چې څوک يې دخداي ﷻ په لار کي تويوي. دوولسم: هيڅ مشرک به قريشو ته دځان يامال پناه نه ورکوي اونه به ددوی دساتني په خاطر دمسلمان په وړاندي درېږي. ديارلسم: که چاکوم مؤمن بې موجه قتل کي اوقتل ورباندی ثابت سو نو هغه قاتل به قصاص کيږي څوکه دمقتول ولي راضي سو بيا به نه وژل کيږي. څوارلسم: داټول مؤمنان به دهغه پر خلاف راپورته کيږي، او پرته له دې چې دهغه پر خلاف ودرېږي په بل څه يې نه مسؤليت ادا کيږي اونه بل څه ورته روا دي. پنځلسم: هيڅ يوه مسلمان ته روا نه دي چې دکوم مشکلات

راپیدا کوو نکي يابدعتي مرسته ورکړي اوياپناه ورکړي اوکه يې څوک مرسته کوي ياپناه ورکوي نوپر هغه به د قيامت په ورځ د الله ﷻ لعنت او غضب وي اودهغه هيڅ به هم نه قبلېږي يعني نه به يې فرض قبلېږي اونه نفل شپاړسم: که تاسي مسلمانان په هر څه کې سره مخالف سواست هغه بايد يوازي الله ﷻ او محمد ﷺ ته راجع کړئ.

«پر ټولنه باندي معنوی تاثرات»

په دومره عظيم حکمت او ځيرکي سره رسول الله ﷺ ددې نوي ټولني ته داب کينډوی خو دټولني داظاهري بڼه دهغه معنوياتواثر اوتصوير و چې د رسول الله ﷺ د صحبت اوملگرتيا په برکت ددې عظيمو پرگنو په برخه سوی و، رسول الله ﷺ به همپشه ددوی د ښووني اوروزني، تزکې اونیکواخلاقو باندی دآراسته کولوزيار اېسته اودوی به يې په مينه، ورورۍ، عزت، شرف اوعبادت اوطاعت سره روزل. يوه صحابي له رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې کوم ډول اسلام ډير غوره دی؟ يعني په اسلام کي کوم ډول عمل ډير غوره دی، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: خلکو ته خواږه ورکوه پرتولو پيژندگلو اوناپيژندگلو سلام اچوه.

عبدالله بن سلام ﷺ وايي کله چې رسول الله ﷺ مدينې ته تشریف راوړی زه ورغلم اوکله مې چې دده مبارک مخ وليدی نوپوه سوم چې دادکوم درواغجن مخ نه سي کېدای اودده ﷺ لومړي خبره داوه چې وی فرمايل اې خلکو! سلام خورکی، خواږه ورکړی، صله رحمي کوی، د شپې هغه وخت لمونځ کوی چې خلک بیده وي نوپه سلام اوسلامتيا سره به جنت ته داخلېږي. رسول الله ﷺ فرمايي هغه څوک به جنت ته داخل نه سي چې همسايگان يې له شراوزيان څخه په امن نه وي، همدا راز فرمايي: کامل مسلمان هغه دی چې نور مسلمانان يې دژبي اود لاس څخه په امن وي. بل ځای فرمايي: له تاسو څخه هيڅوک ترهغو کامل مؤمن نه سي کېدی ترڅو يې چې دخپل ورور لپاره هغه څه نه وي خوښ کړي کوم چې دخپل ځان لپاره يې خوښوي. رسول الله ﷺ فرمايي: ټول مؤمنان دپوه سړي په ډول دی که دهغه سترگه په دردسي نوټوله جسد يې په درد راځي

ابن هشام ۱/۵۰۲، ۵۰۳.

صحیح البخاری ۶/۱-۹.

رواه الترمذی، ابن ماجه الدارمی، مشکوة المصابیح ۱/۱۶۸.

مسلم، مشکوة المصابیح ۱/۱۶۸.

صحیح البخاری ۶/۱.

صحیح البخاری ۶/۱.

، او که یې سرخوږېږي نو ټول بدن یې دردمند کیږي.^{۲۸۰} اوبل حای فرمایي: چې یو مؤمن بل مؤمن ته د عمارت او تعمیر حیثیت لري چې په خپل مینځ کې یو بل سره قوي او پیاوړی کوي.^{۲۸۱} او فرمایي یوله بل سره بغض، کینه او حسد مه کوئ و، یو بل ته شامه اړوی، یعنې یوله بل څخه نفرت مه کوئ، د الله ﷻ بندگانو یو د بل وروڼه او سی، هیڅ مسلمان ته روانه ده چې له خپل مسلمان ورور څخه تردرو وړځو زیات خفه سي.^{۲۸۰}

مسلمان د مسلمان ورور دی، مه پر هغه ظلم کوئ او مه یې د ښمن ته سپاری، څوک چې دخپل ورور د حاجت او ضرورت پوره کولو کوښښ کوي، الله ﷻ به دهغه ضرورتونه دفع کوي او هغه څوک چې د کوم مسلمان غم او درد دواکړي الله ﷻ به له هغه څخه د قیامت دورځي له غمونو او دردنو څخه کوم غم لیري کوي او څوک چې د مسلمان پرده کوي الله تعالی به د قیامت په ورځ دهغه پرده وکړي.^{۲۸۱} دمځکي پراوسیدونکو رحم وکړ ترڅو هغه ذات رحم درباندي وکړي چې په آسمان کې دی.^{۲۸۲} هغه څوک کامل مؤمن نه دی چې په خپله موږ وي او په خواکي یې همسایه وږی وي.^{۲۸۳} د مسلمان ښکېل، فسق او جنگ ورسره کفر ده،^{۲۸۴} په همدې ترتیب سره رسول الله ﷺ دلاري څخه د ضرري شيانو لیري کول صدقه بولي او د ادایمان له ښاخونو څخه ښاخ شمیري.^{۲۸۵} اصحاب یې خیرات او صدقې ورکولو ته هڅول او د صدقې دومره فضایل یې ورته بیانول چې زړونه به به خپله ورماتېدل، فرمایي: به یې صدقه گناهونه داسي له مینځه وړي لکه څرنگه چې اوبه اور وژني.^{۲۸۶} رسول الله ﷺ فرمایي کوم مسلمان چې بل لڅ مسلمان په کالو پټ کړي الله ﷻ به هغه ته د جنت شنه کالي ورواغوندي، او کوم مسلمان چې بل مسلمان ته د لوږې په حالت کې خواړه ورکړي الله ﷻ به هغه د جنت میوه وروخوري او کوم مسلمان چې بل تېري مسلمان ته اوبه ورکړي الله ﷻ به هغه ته د جنت مهرسوي پاک شراب وروڅښي،^{۲۸۷} له اور څخه ځان

^{۲۷۹} مسلم مشکوة المصابیح ۴۶۶/۲.

^{۲۸۰} متفق علیه مشکوة المصابیح ۴۶۶/۲.

^{۲۸۱} صحيح البخاری ۸۹۶/۲.

^{۲۸۲} متفق علیه مشکوة المصابیح ۴۶۶/۲.

^{۲۸۳} سنن ابی داؤد، ۳۳۵/۲، الترمذی ۱۴/۲.

^{۲۸۴} البيهقي مشکوة المصابیح ۴۲۴/۲.

^{۲۸۵} صحيح البخاری ۸۳۹/۲.

^{۲۸۶} په دي باره حديث په بخاري او مسلم كي روايت سوی دی مشکوة المصابیح ۱۶۵، ۱۲/۱.

^{۲۸۷} احمد ترمذی ابن ماجه مشکوة المصابیح ۱۶۹/۱.

^{۲۸۸} ابوداؤد الترمذی، مشکوة المصابیح ۱۶۹/۱.

وساټی . که څه هم دخورما په یوه ټوټه صدقه ورکولو سره وي ، او که داهم نه لری نو په نیکي خبري سره^۱ اوددې ترڅنگ يې له سوال کولو څخه دځان ساتلو کلک امرهم کاوه دصبر او قناعت فضایل يې بيانول ، اوسوال کول يې د سوال کوونکي لپاره دمخ داغ ، درز او زخم بللی^۲ ، خوله دې څخه هغه فقير او محتاج مستثنی دی چې له سوال پرته بل هېڅ چاره نه لري ، رسول الله ﷺ به د عبادتونو فضائل اجرا و ثواب هم بيانوي اومسلمانان به يې پرده باندي له آسمان څخه رانازلې سوي وحي سره ټينگ تړل ، حي به يې دوی ته ويله اودوی به بيا ده ته ويله ، ترڅو په دې کار سره له پوهي او تدبر څخه پرته د دوی په زړونو کي د دعوت د حقوقو اورسالت دمسؤوليتونو احساس هم بڼه پوخ او ژوندی سي ، په دې ترتيب سره رسول الله ﷺ د اصحابو معنويات اوروحیات لوړ کړل ، د دوی استعدادونو ته يې نیکه وده ورکړه ، دوی يې له ټولو څخه لوړو اخلاقو ، اقدارو او اعمالو سمبال کړل او دوی يې د فضل او کمال هغي درجې ته وڅیژول چې په انساني تاريخ کي يې له انبياؤ عليهم السلام پرته مثال نه ليدل کيږي .

عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه وايي څوک که کومه لاره غوره کول غواړي نو هغه دي مخکي تلليو رسول الله ﷺ اصحاب ؤ ، دوی ددې امت غوره او فضله ډله وه ، تر ټولو دينکو اوصافو زرونو ، زيات او ژور علم اود ډير کم تکلف خاوندان ؤ ، الله تعالی دوی دخپل رسول ﷺ صحبت او خپل دين د قيام او حاکميت لپاره غوره کړی ؤ ، نو دهغه فضل او مقام وپيژني ، د دوی متابعت او پيروي وکي اود امکان تراندازې د دوی اخلاق اوسيرت خپل کړي ، ځکه دوی د هدايت پر نیکه لار برابر خلگ ؤ ، اوبله دا چې زموږ عظيم نبی لارښوونکی ﷺ په خپله د دومره اوچتو معنوي او ظاهري صفاتو مجد ، عظمت ، فضل نیکو اخلاقو ، غوره کردار او بې ساري عمل درلودونکی ؤ چې زړونه به ورپوري نښتل او ځانونه اونفسونه به ورڅخه قربانيدل او کله به چې يې له مبارکي خولې څخه کوم امر صادریدی نو اصحابو به سمدستي هغه ته د عمل جامه ور واغوستله ، که به يې دکومي نیکۍ او هدايت خبره کوله نو دوی به سمدستي خپل ځانونه په هغه سره سنيگارول .

په دې کوښښونو او هلو ځلو سره رسول الله ﷺ پردې وتوانيدی چې په مدينه کي يوه نوی ټولنه جوړه کړي داسي ټولنه چې په ټول تاريخ کي تر ټولو لوړه اود زيات شرف درلودونکی ټولنه وه ، اوددې ټولني مشکلاتو ته يې داسي يو حکيمانه حل راوايست چې له اوږدو

زمانو په تورو تيارو کي سترې انسانيت په کښې د اطمینان او آرامي ساه واخيستله، ددې نوي ټولنې عناصرو او اجزاؤ په دې ډول لوړو ارشاداتو او معنویاتو سره تکامل داسې پراو وواهه چې نور د زمانې هر ډول مقابلې ته تیار و، په پوره ځوانمردي يې د حالاتو مقابلې کوله، بالاخره يې د زمانې مخه او د تاريخ تگ لاره بدله او پر نيکه لاره برابر او روان کړه.

«له يهودانو سره تعهد»

کله چې رسول الله ﷺ مدينې ته له هجرت څخه وروسته د نظام، سياست او عقيدې د يووالي په واسطه دنوي اسلامي ټولنې ته د ابونه ټينگ کړل نو يې خپله توجه له نامسلمانانو قوتونو سره دارپکو ټينگولو خواته واړوله، د رسول الله ﷺ هيله او هدف دا و چې ټول انسانان د امن نيک بختۍ، خير او آرامي لاندې ژوند وکړي او دايې غوښتل چې مدينه او شاوخوا سيمي تريوې فدرالې ادارې لاندې سره رټولي کړي او د زغم، عفو او گذشت داسي قوانين يې جوړ کړل چې دهغه وخت له تعصب او افراط څخه ډکي دنيا کي يې تصور غوندي هم نه سواي کېدلای، د مدينې تر ټولو نژدې ګاونډيان يهوديان و کي يې په تصور غوندي هم نه سواي کېدلای، د مدينې تر ټولو نژدې ګاونډيان يهوديان و دوی که څه هم په زړه کي له مسلمانانو سره دښمني درلوده خو په خوله يې لاتراوسه ددې دښمني څرګندونه نه وه کړې، نو رسول الله ﷺ له دوی سره داسي تړون لاسليک کړی چې دهغه په رڼا کي يهودو ته د دين او مال پوره آزادي ورکړل سوی وه، اوله دوی سره د دښمني مال او جائيداد ضبطولو او افراري کولو له سياست څخه بالکل ډډه سوی وه، د تړون د مسلمانانو دخپل مينځي تړون کوم چې مخکي تير سو په ضمن کي ترسره سوی و، ددې معاهدې ځيني مهم سرتګي په لاندې ډول دي:

«د تړون بعضي مادې»

- ۱: د بني عوف يهود له مسلمانانو سره يودي، يهود به په خپل دين او مسلمانان به په خپل دين عمل کوي، د ادوی او د دوی د پيروانو او غلامانو حق دی، له بني عوف څخه علاوه دنورو يهودو هم همدا حقوق دي. ۲: مسلمانان او يهود هر ډله بيله بيله دخپلو مصارفو او اخراجاتو مسؤليت او ضمانت په غاړه لري،
- ۳: هر څوک چې ددې معاهدې د کوم طرف پر خلاف جنگ اعلان کړي د معاهدې ټول اطراف به دهغه پر خلاف درېږي. ۴: ددې معاهدې د تړون کوونکو اړيکي به خير خواهي، نصيحت او ګټي رسولو پر بنام ولاړي وي نه د ګناه پر اساس. ۵: هيڅوک هم دخپل حليف په وجه مجرم نه شميرل کيږي. ۶: له مظلوم سره به مرسته او کومک کول کيږي.
- ۷: تر څو چې جنگ روان وي تر هغو پوري به يهود له مسلمانانو سره د جنگ په څرخ او

مصرف کي پوره ونډه اخلي ۸: د معاهدي پر ټولو اړخونو باندې په مدينه کي فتنه اوفساد راولاړول او وينه تويول حرام دي ۹: که د معاهدي د اړخونو تر مينځ کومه داسي منازعه راپيداسي چې د خطر اوفساد احساس ور څخه کيږي نو د هغه فيصله به الله ﷻ او رسول الله ﷺ کوي ۱۰: قريشو او د دوي همکارانو ته به پناه نه ورکول کيږي ۱۱: هر څوک که پر مدينه حمله وکړي نو د معاهدي ټول اطراف به د دوي پر خلاف برځي جنگ کوي، او هر څوک به دخپل طرف دفاع اوساتنه کوي ۱۲: د اترو د ظالم او مجرم لپاره د پناه اونجات سبب نه سي کېدای ۱۳: په دې تړون سره مدينه اوشاخوا سيمي د يوه فدرالي حکومت تر ادارې لاندې راټولي سوي، د دې حکومت مرکز مدينه اورئيس يې رسول الله ﷺ ؤ چې واک او خبره د مسلمانانو په کي چلیده، او په دې سره مدينه واقعا د مسلمانانو او اسلام مرکز وگرځیده په ټوله سيمه کي د امن او آرامي د قيام او برقرارۍ په خاطر له نورو قبائلو سره هم د حالاتو او واقعاتو مطابق معاهدي وسوي، چې په راتلونکو صفحو کي به يې يادونه وکړو، ان شاء الله

«مسلمانان مبارزه»

په مخکي پانوکي موويل چې دمکې کفارو پر مسلمانانو څه ډول ظلم اوزياتوب کوي اوله دوی سره يې دهجرت په وخت کي څه ډول وحشيانه معامله کوله نور د دواړو ظلمونو او تيريو له امله کفار د دې مستحق ؤ چې مالونه يې ضبط او د جنگ لاره ورسره ونيول سي، دوی لاپر سدنه ؤ راغلي ظلم او وحشت يې نه پرېښووي بلکه چې مسلمانانو د دوی له ظلم او څخه نجات تر لاسه کي، او په مدينه کي د امن دکور خاوندان سول، دوی سمدستي عبدالله بن ابی بن سلول ته چې هغه وخت لامشرک ؤ ليک راوليږي، نوموړي تر هجرت مخکي دانصارو رئيس ؤ، که رسول الله ﷺ هجرت نه وای کړی اوانصارو ايمان نه ؤ ورباندې راوړی نو عبدالله بن ابی به يې خپل باچا ټاکلی وای د قريشو ليک ډير توند ؤ چې په کبني راغلي ؤ تاسي زموږ ملگري ته پناه ورکړی ده قسم په خدای چې يابه ورسره جنگيږي او يابه يې له وطنه څخه شړي او که نه نو موږ ټول درڅو تر څو ستاسي ټول جنگيالي ووژنو او د بنځو عزت او حرمت مو ترېښوولاندي کړو. د ليک له رسيدو سره سم عبدالله بن ابی دخپلو مشرکينو دامر د تنفيذ او پلي کولو په خاطر مټي راوغښتلې، دده زړه له مخکي څخه رسول الله ﷺ ته ډک ؤ ځکه ده گومان کوی چې رسول الله ﷺ يې

^{۱۱۱} ابن هشام ۱/ ۵۰۳، ۵۰۴.

^{۱۱۲} ابو داؤد باب خبر النضر.

باچهي ور خرابه کړی وه، عبدالرحمن بن کعب وايي کله چې عبدالله ابن ابی او ورسره مشرکينو ملگرو ته يې دا خبر ورسيدی، نو له رسول الله ﷺ سره د جنگ کولو لپاره راټول سول، خو کله چې رسول الله ﷺ په موضوع خبر سو ورغلی او ورته وی ويل: د قریشم اخطار او تهديد پرتاسي ډیر ژور اثر کړی دی خوتاسي په خپله خپل ځانونه دومره زیانمن کړی چې قریشو تاسي ته دومره لوی زیان او ضرر نه سي در رسولای، آياتاسي غواړی له خپلو زامنو او وروڼو سره جنگ وکړی مشرکينو چې در رسول الله ﷺ دا خبر واورېدی نو بیره سره خواره سول.^{۲۹۳}

په دې سره عبدالله بن ابی د جنگ اراده پرېښووه، ځکه وی لیدل چې ملگري يې و تربیدل او یا دا چې په خبره پوه سول او سربې خلاص سو نو د اښکاره وه چې نوموړي له قریشو سره سرخوځاوه او کله چې يې مناسب فرصت پیدا کي نو د مسلمانانو او مشرکانو تر مینځ به يې د شر او فتنې اور بلاوه، دده سره د یهودو همکاري هم وه خو رسول الله ﷺ به تل د دوی د شر او فتنې پر اور دخپل حکمت یخي اوبه اچولی او فساد به يې سرپورته کولو ته نه پرېښووی.^{۲۹۴}

«د سعد بن معاذ ﷺ او د ابو جهل يو دبله اختارونه»

څه وخت وروسته سعد بن معاذ ﷺ د عمرې دادا کولو په نیت مکې ته ولاړی هلته دامیه بن خلف میلمه سو، او امیه ته يې وویل: داسي مناسب او د فرصت وخت راته گوره چې طواف وکړم، هغه غرمې ته په نژدې وخت کي حرم شریف ته بوتلی، هلته ابو جهل ورسره مخامخ سو او امیه ته يې وویل: ته گوره دلته په مکه کي په امن او آرامي سره طواف کوی په داسي حال کي چې زموږ بې دینانو ته مو پناه ورکړې ده او دامو هم پتيلي ده چې د دوی مرسته او کومک به هم کوی، خو قسم په خدای که ته له ابو صفوان سره نه وای نو بیرته به ژوندی نه وای تللی، سعد په لوړ آواز جواب ورکي، قسم په خدای که ته ماله دې څخه منع کړی زه به دې له هغه څه څخه منع کړم چې تابع تردې ډیر سخت او دروند وي يعني له مدينې څخه تیره سوی ستاسي تجارتی لار.^{۲۹۵}

«د قریشو د جانب څخه مهاجرينو ته تهديدی اختار»

^{۲۹۳} نفس المصدر.

^{۲۹۴} صحيح البخاری ۲/۶۵۵، ۶۵۶، ۹۱۶، ۹۶۳.

^{۲۹۵} صحيح البخاری کتاب المغازی ۲/۵۶۳.

بیاقربشو مسلمانانو ته داسي اخطار او تهديد وليږي چې گوري په دې غره نه سی چې مدینې ته راڅخه ولاړ است موږ پسې درځو او هم الله مو تنس کوو.^{۳۰}

داهسي لفظي تهديد او اخطار نه وه، رسول الله ﷺ د قريشو له فتنو او فاسدو ارادو څخه ښه خبر و نو ځکه به یې ټول شپه په رڼو سترگو تیروله او یابه د اصحابو تر بهرې لاندې بیده کېده، مسلم شریف له حضرت عائشې رضی الله عنها څخه روایت کوي وایي چې رسول الله ﷺ مدینې ته دراتگ وروسته یوه شپه هم داسي وینې ناست و او وی فرمایل: کاشکي له اصحابو څخه مې یوه صالح سړی نن شپه پیره راباندې کړی وای، عائشه رضی الله عنها وایي موږ په هم دې حالت کې و چې دوسلې کړپ کړوپ مو و اوږدې، رسول الله ﷺ و فرمایل: څوک یې؟ ده وویل سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه یم رسول الله ﷺ ورته وویل ولي راغلی یې؟ ده وویل هسي په زړه کې مې د رسول الله ﷺ په هکله بیره راپیداسوه نو راغلم چې پیره ورباندې وکړم نو بیا رسول الله ﷺ دعا ورته وکړه او بیده سو.^{۳۱} داپیره او بیداري دکومي یوې یا دوو شپو خبره نه وه بلکه رسول الله ﷺ هودا حال و له عائشې رضی الله عنها څخه روایت دی فرمایي پر رسول الله ﷺ باندې به د شپې پیره کېدله تر څو دا آیت نازل سو: وَاللَّيْلِ عُصْبِكَ مِنَ النَّاسِ. سورة البانده.

ترجمه: الله تعالی تادخلگو څخه ساتي، نور رسول الله ﷺ خپل مبارک سر له قبی څخه را ویستی او وی فرمایل: اې خلکو! ورځی ولاړسی الله تعالی زما حفاظت کوي.^{۳۲} داسي هم نه وه چې دا خطر یوازي رسول الله ﷺ ته متوجه و بلکه ټول مسلمانان تربیري او خطري لاندې وه، ابی ابن کعب روایت کوي وایي کله چې رسول الله ﷺ او اصحاب یې مدینې ته ورغلل او انصارو پناه ورکړه نو ټول عرب د دوی پر خلاف سره یو موټي سول، نو مسلمانان به نه د شپې اونه د ورځې له خوا بغیر د سلاح گرځېدل.

«دالله ﷻ د طرف څخه مسلمانانو ته د جنگ اجازه»

په دې حساسو او خطرناکو حالاتو کې چې د مسلمانانو وجود تر خطر لاندې و او داسي ښکارېده چې قريش پرسد نه راځي او په هیڅ قیمت هم خپل کبر او ظلم نه پرېږدي په همدې وخت کې الله تعالی مسلمانانو ته د جنگ اجازه ورکوي خو دا جنگ ورباندې فرض کوي نه بلکه ورته وایي: اَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ۚ سورة الحج **ترجمه:** حکم ورکول سوی دی د قتال هغو کسانو ته چې قتال ورسره کول کېږي

(د کفارو له خوا) په دې سبب چې ټیښکه پردوی ظلم سوی دی ، او بیښکه چې الله ﷻ پرمسته د دوی ښه قادر دی ، د آیت له هغو آیتونو سره نازل سو چې مسلمانانو یې په دې پوهول چې ددې اجازې هدف جنگ دجنگ په خاطر نه بلکه اصلي هدف یې دادي چې باطل له مینځه یووړل سي ، اود الله ﷻ احکام او شعائر پرځای سي ، الله ﷻ په قرآن کریم کي فرمایي :

الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ . سورة الحج آیت (۴۱) . **ترجمه:** دغه مهاجر هغه کسان دی چې که چیري قدرت ورکوو موږ دوی ته په محکه کي دښمن باندې دغلبې په اعتبار ، نوقائموي دوی (سم ادا کوي له سره له ټولو حقوقو) لمونځ او ورکوي به زکات او امر حکم په کوي (خلکو ته) پرمعروف (نیک شرعي کار) سره او منع کوي به خلگ له بدکار څخه .

صحيح خبره داده چې دجنگ دا اجازه تر هجرت وروسته په مدينه کي نازله سوی ده ، خوداموونه سواي کړای چې دنزول معين او دقيق تاريخ يې وټاکو . دجنگ اجازه خو وسوه خوپه داسي حالتو کي چې دقریشو زور اوزياتی ښه په جوش کي و ، د حکمت تقاضا داوه چې مسلمانان دمکې اوشام ترمينځ دقریشو تجارتي لاري ترخپلي ولکی لاندي راولي ، رسول الله ﷺ ددې هدف دتحقق لپاره دوی لاري غوره کړی ، دمکې اوشام ترمينځ دلاري پرسر اویا ددې لاري اومدينې تر مينځ پرتو قبيلوسره همکاري اویایوپر بل دعدم تجاوز اونه تيري تړونونه ترسره کول ، مخکي موله يهودو سره د رسول الله ﷺ له معاهدې څخه يادونه وکړه له وسله والي مبارزې څخه مخکي هم دې ته ورته يو تړون له جهينه قبيلې سره هم سوی و ددې قبيلې ميني له مدينې سره په درو برخو کي پرتې وی همدا راز رسول الله ﷺ له نورو قبائلو سره هم دخپلو عسکري عملياتو په وخت کي تړونونه لاسليک کړي دي چې په راتلونکي کي به يې يادونه وکړو ۲ : دې لاري ته دگزمې او گڼستي گروپونو لپرل .

«د بدر څخه وړاندي سراياوې او غزوات» ۲۹۹

مؤرخين وهغه ته چې پخپله رسول الله ﷺ پکښي وتلی وو او جگړه په کړي وه هغه ته غزا وايي او په کم کي چې به يې بل چاته قومنده ورکړي وه هغه ته سريه ويل کيږي .

د جنگ دا جازې له نزول څخه وروسته مسلمانانو د پورته یادو سویو دواړو پلانونو د تطبیق په خاطر عملاً په عسکري تحرکاتو لاس پورې کړی شاوخوا ته به یې د کشف او گزمنې ډلي لیرې ترڅو له یوخوا د مدینې له شاوخوا برخو څخه مکې ته غځیدلي لاري ځانته معلومي کړي او له بلې خوا دلته پرتو قبیلو سره د همکارۍ تړونونه لاسلیک کړي او د مدینې مشرکینو یهود او نورو اعرابو (کوچیانو) ته داوښيي چې نور مسلمانان د پخوا په ډول کمزوري نه دي بلکه دوی د قوي ځواک او قدرت خاوندان گرځېدلي دي او ددې عسکري تحرکاتو بل هدف داهم و چې قریش و بیروي، او سديې سرته راوړي ترڅو د کبر او غرور له نیلي څخه راکښته سي او دخپل اقتصاد او مهمو ژوندنیو لارو په هکله د خطر احساس وکړي او د سولي لاره غوره کړي له مسلمانانو سره د جنگ اراده پرېږدي د الله ﷻ په لاره کې نور خنډونه را ولاړنه کړي په مکه کې د مسلمانانو له تعذیب او ځورولو څخه لاس په سر سي او مسلمانان پرېږدي چې په پوره آزادي سره په عربي جزیره کې د الله ﷻ پیغام وځلگو ته ورسوي.

«په مختصره توګه دسرایاؤ یاد اوري»

۱: د سیف البحر سریه: د هجرت لومړۍ کال درمضان په میاشت کې چې د (۶۲۳م) کال د مارچ له میاشتي سره سمون خوري، رسول الله ﷺ مهاجرینو دیرش کسيزه ګروپ چې مشري یې د حضرت حمزه رضی الله عنه پرغاړه وه، په دې وګومارل چې د قریشو د هغې درې سوه کسيزي قافلې مخه ونیسي په کومه کې چې ابو جهل په کښي و او د شام څخه را روانه وه مسلمانان چې کله د عیص ^{۳۰۰} له خوا د سیف البحر منطقي ته ورسیدل نوله کفارو سره مخامخ سول دواړو طرفونو د جنگ تیاری و نیولو خو مجدي بن عمرو الجهنی چې له دواړو طرفونو سره یې تړون درلودی راغلی او دوی یې له جنگ څخه واپړول، د حضرت حمزه رضی الله عنه بیرغ لومړی بیرغ و چې رسول الله ﷺ پورته کړی، رنګ یې سپین او وړونکي یې ابو مرشد کنازبن حصین الغنوی و.

۲: درابع سریه

دهجرت د لومړي کال دشوال په میاشت کي چې د (۶۲۳م) کال د اپریل له میاشتي
سمون خوري، رسول الله ﷺ د عبیده بن حارث بن المطلب په مشري د مهاجرینو په
شپيته کسيزه ډله تیاره کړله او وی لیږله، دا ډله د ابوسفیان په مشري د قريشو له دوه
سوه کسيزه کاروان سره درابح په سيمه کي مخامخ سول یو پر بل یې غشي واورول
خولاس په لاس جنگ ونه سو په دې سريه کي دکفارو له لښکر څخه دوه
کسان (مقداد بن عمرو البهراني) او عتبه بن غزوان المازني) له مسلمانانو
سره یوځای سول دوی دواړو مخکي لاپه اسلام مشرف سوی و او له کفارو سره په
دې خاطر راوتلی و ترڅو ځانونه مسلمانانو ته ورسوي، د عبیده ﷺ بیرغ سپین او
وړونکي یې سطع بن اثایه بن المطلب بن عبد مناف ﷺ و.

۳: د خړار سريه: ۳۰۱ دهجرت په لومړي کال د ذی القعدې په میاشت کي چې
د (۶۲۳م) کال دمې له میاشتي سره سمون خوري، رسول الله ﷺ د حضرت
سعدی ابی وقاص ﷺ تر مشري لاندې د سپرو یوشل کسيزه ډله ته امر وکړ چې
د قريشو دکاروان مخ ته ورسي خودایې ورته وفرمایل: چې خړار تر سيمي اخواته
به نه تیر یږي دوی پیاده حرکت وکړ د شپې یې مزل کوی او د ورځي به چیري غلي
کېدل ترڅو د پنځمي ورځي په سهار خړار ته ورسېدل او هلته خبر سول چې کاروان
پرون له دې سيمي څخه تیر سوي دي د سعد بن ابی وقاص ﷺ بیرغ سپین او
علمبردار یې مقداد بن عمرو و. ۴: **د ابواء یا ودان غزا:** ۳۰۲ د دویم هجري کال
د صفر په میاشت کي چې د (۶۲۳م) کال داگست له میاشتي سره سمون خوري
، رسول الله ﷺ په خپله له اویا کسانو مهاجرینو سره ووتی، سعد بن عبادہ ﷺ یې
په مدینه کي خلیفه وټاکي، رسول الله ﷺ غوښتل د قريشو دکاروان مخه ونیسی
، تر ودان پوري ورسیدی خو دکوم خطر سره مخامخ نه سو، په دې غزا کي د بني
ضمرة له رئیس عمرو بن مخشى الضمري سره تړون و سو، د دې تړون متن دادی.

^{۳۰۱} خړار د خاه په زور سره او د زام په تشدید سره له جغی سره نږدې دیو ځای نوم دی.

^{۳۰۲} ودان دمکي اومدني ترمابين ديوي علاقې نوم دی د دې ځای اورابع ترمابين ۲۹ ميله مسافه ده او ابواء د ودان طرف ته يوه
علاقه ده.

د ابني ضرر ته در رسول الله ﷺ ليک دی، د دوی سرونه او مالونه په امن دی، که چا حمله ورباندي وکړه نو مرسته به يې کيږي خو که دوی د الله ﷻ د دين پر خلاف جگړه وکړي نو بيا ورسره کومک او مرسته نسته دامعا هده تر هغه وخته دا اعتبار ور ده ترڅو د درياب اوبه وجود لري يعني د هېمېشه لپاره معتبر گڼل کيږي، او هر کله چې رسول الله ﷺ له دوی څخه مرسته وغواړي نو دوی به يې مرستي ته ورځي. ۳۰۲
 دا در رسول الله ﷺ لومړنۍ غزا وه، ده مبارک پنځلس ورځي له مدينې څخه دباندې تيري کړی، بيرغ يې سپين او وړونکی يې حمزه بن عبد المطلب ؓ و.

۵: د بواط غزا: د دويم کال دربيع الاول په مياشت کي چې د (۶۲۳م) کال د ستمبر له مياشتي سره سمون خوري، رسول الله ﷺ له دوو سوو اصحابو کرامو سره د قريشو د کاروان مخ ته ورغلی، په دې کاروان کي اميه بن خلف الجمحي او د قريشو سل نور کسان اودوه زره پنځه سوه اوبنان و، رسول الله ﷺ مخکي ولاړی ترڅو درضوی له طرفه بواط ته ورسدی خوله څه واقعې سره مخامخ نه سو، رسول الله ﷺ په دې غزا کي حضرت سعد بن معاذ په مدينه کی خپله خليفه ټاکلی و، د دې غزا بيرغ سپين او علمبردار يې حضرت سعد بن ابي وقاص ؓ و.

۶: د صفوان غزا: د دويم کال دربيع الاول په مياشت کي چې د (۶۲۳م) کال د ستمبر د مياشتی سره سمون خوري د جابر دلفهري زوی لرز له يوشمير مشرکانو سره د مدينې په خير پرځايونو حمله وکړه او څه شمير څاروي يې بوتلل، رسول الله ﷺ له اويا کسه اصحابو سره ورپسې ووتی اود بدر له طرف د صفوان سيمي ته ورسيدی خو کرزي يې له لاسه وتلی و او بيرته بهي جگړې راستون سو دا غزا د لومړنۍ بدر په نامه ياديږي دا وار يې زيد بن حارثه ؓ په مدينه کي خپل خليفه وټاکي، بيرغ يې سپين او وړونکی يې علی ابن ابي طالب ؓ و.

۷: د ذی العشيرة غزا: د هجرت د دويم کال د جمادي الاولى او جمادی الاخر په مياشت کي چې د (۶۲۳م) کال د نومبر سره سمون خوري، رسول الله ﷺ له (۱۵۰) يا (۲۰۰) مهاجرينو سره ووتی رسول الله ﷺ هيشوک هم دحان سره په زوزنه

و بيولى، ټول په خپله رضا او خوښۍ روان سول، له دوى سره يوازې د يرش او ښار
 و چې په نوبت به ورباندي سپرېدل، د دوى هدف دهغه کاروان نيول و چې له مکې
 څخه شام ته روان و، داسې خبر راغلى و چې دا کاروان له مکې څخه روان سوى
 دى، په دې کاروان کي د قريشو خاص او قيمتي مالونه و، رسول الله ﷺ مخکې
 ولاړى ترڅو د ذى العشيرې^{۲۰۴} سيمې ته ورسيدى هلته خبرسو چې کاروان څو
 ورځې مخکې تير سوى دى، او هم هغه کاروان دى چې له شام څخه دبهره ستنيد
 وپه وخت کي يې رسول الله ﷺ مخ ته ورغلى و کاروان نجات وموندى، خودبدر
 لويه غزا پيښه سوه، د ابن اسحاق په خوله دا وار رسول الله ﷺ د جمادى الاول
 وروستيو کي وتلى او د جمادى الاخره په لومړيو ورځو کي بيرته راستون سوى و
 ، او کېدای سي هم دادمورخينو تر مينځ د دې غزا دنيتې په هکله دا اختلاف سبب وي.
 په دې غزا کي نبي کریم ﷺ له بني بدلع او په بني ضميره کي د دوى له حليفانو سره
 د عدم تجاوز تړون هم لاسليک کړى، ابوسلمه بن عبدالاسد المخزومي يې په
 مدينه کي خپل خليفه پرې اېښى و، بيرغ يې سپين او وړونکي يې حمزه بن
 عبدالمطلب ؑ و.

۸: دنخلة سره: د دويم هجري کال رجب په مياشت کي چې د (۶۲۴م) کال
 د جنوري له مياشتې سره سمون خوري رسول الله ﷺ د عبدالله بن جحش اسدي ؑ
 تر مشري لاندې د مهاجرينو يو دولس کسيزه گروپ دنخلة سيمې ته وليږى له دوى
 سره شپږ اوبښان و چې په نوبت به ورباندي سپرېدل، رسول الله ﷺ د گروپ
 قومندان ته يو خط ليکلى و او امر يې ورته کړى و چې داليک به تر دوو ورځو مزله
 وروسته گوري، عبدالله ؑ دوې ورځې مزل وکى بيا يې خط خلاص کى چې
 داسي په کي ليکلي و، کله چې دي زما داليک ولوستى نو مخکې ولاړس، د مکې
 او طائف تر مينځ په پرته نخلې سيمې کي واړوه، هلته د کاروان څارنه کاوه او موږ
 ته خبر راکوه، خط يې ووايه او وى ويل: امر مو په سترگو قبول دى خپل ملگري
 يې خبر کړل خودايې ورته وويل: چې زه تاسي نه مجبور کوم څوک که شهادت

غواړي نور اسره ځي دي او که چيري د چامرگ خوښ نه وي نو بيرته دي ستون سي خوزه به ځم، ملگري يې هم ټول ورسره روان سول، دلاري په اوږدو کي سعد بن ابې وقاص رضي الله عنه او ملگري يې عتبه بن غزوان خپل اوښ ورکړی او دهغه په لټه کي له گروپ څخه پاته سول.

عبداللہ بن جحش رضي الله عنه مخکي ولاړی او نځلې ته ورسیدی چې گوري د قريشو يو کاروان چې ممیز، څرمني د عبداللہ بن مغیره دوه زامن عثمان او نوفل او د بني مغیره مری حکیم بن کيسان يې ملگري و، مسلمانانو په خپل مينځ کي سلا او مشوره وکړه چې څه بايد وکړو نن درجې اخري شپه ده، که اوس ورسره وجنگېږو نو د شهر حرام بې حرمتي کېږي او که يې نن پرېږدو نو بيا د حرم حدود ته داخلېږي، بالاخره معاهده پردې وسوه چې همدا نن به مقابلې ورسره کوو، اوله دوی څخه کوم يوه عمرو بن الحضرمي ووينستی او مړې کړی، عثمان او حکيم يې بنديان کړل، نوفل ورڅخه وتښتیدی، بيا يې کاروان له بنديانو سره يوځای مدينې ته راوستی، له دې مال څخه يې خمس جلا کي داپه اسلام کي لومړی خمس او لومړني بنديان و، رسول الله ﷺ د دوی داکار وغندی او ورته وی وفرمايل: ماخو په شهر حرام کي دقتال امر او اجازه نه وه درکړی او د کاروان د بنديانو په هکله يې فيصله محفوظه وساتله په دې پيښي سره مشرکينو ته فرصت په لاس ورغلی چې د مسلمانانو پر خلاف خپله زهرجن تبليغات لاپسې زيات کړي، اودا پروپاگنډ يې شروع کي چې مسلمانانو د شهر حرام احترام نه ساتي، او د الله ﷻ له خوا حرام حلال گرځوی په دې هکله يې ډير څه ويل ترڅو د قرآن کریم آيتونه نازل سول، دا مسئله يې حل کړه او په ډاگه يې کړه چې د مسلمانانو دې کار په انډول د کفارو جرم او گناه ډيره لويه ده.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدُّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكَفْرٌ بِهِ وَالنَّسْجِدِ
الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ. سورة البقرة آيت (۱۱۷)

ترجمه: پوښتنه کوي خلک ستا څخه اې محمد ﷺ! له مياشتي حرامي څخه له جنگ کولو په دې کي چې روا دی که ناروا؟ ووايه اې محمد ﷺ! دغو پوښتنو

نکو ته چې جنگ کول په دې شهر حرام کی عمداً لویه گناه ده او که منع کول له لاري (دين) دالله ﷺ څخه او کافر کېدل په الله ﷻ او منع کول له مسجد حرام څخه اېستل داهل دمسجد حرام له ده څخه گناه ډیره لویه ده په نزد دالله ﷻ له قتاله په شهر الحرام کې او فتنه له دين څخه دخلکو اېستل ډیره لویه گناه ده تر جنگ.

قرآن کریم په دې آيتونو سره دواضاح کړه چې دمسلمانانو جنگيالي دسیرت او اخلاقو په هلکه چې کفارو داناری په کار اچولي دي ټولي بې ځايه او بې بنياده دي، ځکه قريشو له اسلام سره په دښمني او پر مسلمانانو باندي په ظلم، زیاتي سره ټول حرمونه ترېښو لاندي کړي دي آيا قريشو له هجرت څخه وروسته دمسلمانانو دمالونو دضبط او غصب اود رسول الله ﷺ دقتل او وژلو فيصله په همدې مکه کې نه وه کړی؟ او څه وسول چې د دوی له خو ترېښو لاندي سوي حرمت بيرته راپيدا شو او څه وسول چې اوس ددې شيانو دحرمت ماتول دشرم او عيب خبره وگرځيده؟ بيشکه دمشرکانو له خوا داناروا او بې بنياده پروپاگند د دوی د بې شرمۍ او بې حيايۍ يوه نمونه ده تردې وروسته رسول الله ﷺ دواړه بنديان ايله کړل اود وژل سوي سړي خپلوانوته يې دهغه ديت ورکړی. ۳۵ داوی له بدر څخه مخکي پيښي سوي غزاگانې او سړي په دې ټولو کې دمالونو لوټ اود خلکو وژلو ته خبره نه وه رسيدلی، ترخوپوري چې دمشرکينو کرزن جابر فهري ترمشري لاندي دمسلمانانو څاروي نه و لوټ کړي نو بيا ددې شروع هم دمشرکينو له خوا سوي ده دا خو پريږده چې تردې مخکي ې څه کړي و، د عبدالله بن جحش له سړي څخه وروسته دمشرکينو په زړه کې ريښتني بيرې ځای ونيوی لوی خطر يې سترگوټ ودرېدی او څه بيره چې درلوده هم هغه وسول، او په دې باور سول چې دمدینې قيادت وينس او باحکمه قيادت دی، د دوی ټول تجارتي حرکات يې ترکلکي څارني لاندي نيولي دي او اوس مسلمانان ددې توان لري چې آن درې سوه ميله مخکي ولاړسي او بيا هلته مشرکان ووژني يا يې بنديان کړي او مالونه يې له

تفصيلات ددې غزوات او سراياوو له همدې لاندي کتابونو څخه را اخستي دي: زاد المعاد ۲/ ۸۲، ۸۴، ۸۵، ابن هشام ۱/ ۵۶۱ تا ۶۰۵، رحمة للعالمين ۱/ ۱۱۵، ۱۱۶، ۲/ ۲۱۵، ۲۱۶، ۱/ ۴۶ تا ۴۷، د امر جعونه د غزواتو او سراياوو دې ترتيب کونکو دشپږه باره باندي اختلاف کړی دی خو موږ دابن قيم او علامه منصور پوري په تحقيق اعتماد لرو.

خان سره یوسي ، او دوی تجارت تر داسي خطر لاندې دی خوله دې ټولو سره سره دوی خپله د کبر او حماقت لاره نه پرېښووه او پر خای د دې چې د بن ضمره او جهینه په څیر د سولي او اخلاص لاره ونیسي د دوی کینه او دښمني نوره هم پر جوش راغله . مشران یې دخپلو تهدیدونو او اخطارونو د پلي کولو لپاره میدان ته را وړاندې سول او اراده یې وکړه چې د مسلمانانو پر وطن حمله وکړي او هم هلته په خپل وطن کې یې تصفیه کړي ، د مسلمانانو وینوته د دوی هم د اتنده وه چې دوی یې د بدر تر میدان نه را ورسول ، د عبد الله بن جحش رضی الله عنه له سربې وروسته یعني د دویم هجري کال د شعبان په میاشت کې پر مسلمانانو باندې جنگ او قتال فرض سو او په هکله یې دا څرگند آیتونه رانازل سول .

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ . وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تَقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يَقَاتِلُوا كُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ فَإِنْ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَاقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ . سورة البقرة .

ترجمه : او جنگ کوئ اې مؤمنانو په لاره د الله کې له هغو کسانو سره چې جنگ کوي له تاسې سره او مه کوئ زیادت پر هېچا باندې ، بېشکه چې الله جبار نه خوښوي ظلم کوونکي له حده او وژني دوی په هر خای کې چې یې پیدا کړی ، و باسی دوی له هغه ځایه چې ایستلي دي دوی تاسی او فتنه یعني شرک اوله دین څخه اړول ، ډیر سخت دی له وژلو څخه ، او جنگ مه کوی له دوی سره په نزد د مسجد الحرام کې تر هغه پورې چې و جنگیږي دوی له تاسې سره په دغه حرم کې ، نو که جنگ وکړي دوی ستاسې سره نو وژني دوی هم داسې (لکه تیري سوي جزا) جزا ده د کافرانو ، نو که منع راوړي له شرکه نو الله به یې و بڅښي ، نو بېشکه الله ډیر بڅښوونکی پوره رحم لرونکی دی ، او جنگ کوئ تاسې له دوی سره تر هغه پورې چې فتنه پاته نه سي اوسي دین (حکم) خاص الله جبار لره ، نو که چیرې و څښل (دوی له شرکه نو تاسې تجاوز مه کوی پر دوی باندې ، نو نسته هیڅ تیری مگر خوسته جزا د ظلم پر ظالمانو باندې په دې پسې لږ وخت وروسته الله جبار بل ډول آیتونه رانازل کړل چې په هغو کې یې د جنگ طریقه

وینووله اومسلمانان یې د جنگ طرّف ته بلل او په دې هکله یې احکام ورته بیانول هغه مبارک آیتونه دادی .

فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدَ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانتَصَرْتُمْ مِنْهُمْ وَلَكِنْ لِيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالُهُمْ سَيَهْدِيهِمْ وَيُضِلِّحَ بِالْهَمِّ وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَفَهَا لَهُمْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ . سورة محمد

ترجمه: نوکله چې مخامخ سواست په جنگ کې له هغو کسانو سره چې کافران سوي دي نووې وهل د ورمېرونو (دهغو) ترهغه پوري چې بنه ډير مو ووژل دوی او پر غالب سواست نو وتری دوی بیا سخت محکم کړی ترل د دوی چې ورڅخه خلاص نه سي ، نو بیا احسان ورسره وکړی احسان کول ، وروسته له بندي کولو او ترلو څخه یې او یا تاسي فديه کړی دوی فديه کول په عوض کې یې مال واخلي یا مسلمانان بنديان را خلاص کړی ، جنگ ورسره کوی ترهغه پوري چې کنسېردي (جنگيالان) د جنگ وسلې خپلې دغه (حکم الله په دوی کې) دی او که اراده فرمایلی وای الله د بدل اخیستلو نو خامخا به بدل اخیستی وای الله له دوی سره یې له جنگه او مگر امر یې درته وکی په جهاد له دوی سره ، لپاره ددې چې آزموینه وکړي الله دځینو ستاسو په ځینو نورو په جنگ کې ، او هغه کسان چې وژل سوي دي په لاره کې د الله ، نوله سره ضایع نه کړي الله عملونه د دوی ، ژبه سمه لارو ښيي دوی ته الله په دنیا او آخرت کې او ښه به کړي مال د دوی په دارینو کې او داخل به کړي الله ﷺ دوی په جنت کې چې معلوم کړي دی الله ﷺ دغه جنت دوی ته ، اې هغه کسانو! چې ایمان یې راوړی دی (یعني اې مؤمنانو!) که کومک وکړی تاسي له دین د الله اور رسول د الله سره نو کومک به وکړي الله ﷺ ستاسي سره په غلبه پر دشمن او ثابت به کړي قد مونه ستاسي په ځای د جنگ کې ، په دې پسې الله تعالی دهغه خلکو مذمت وکی او وی غندل کوم چې د جنگ د حکم په اورېدو سره بیري اخیستي و او له ډیر خوف څخه زړونه رپرېدل . الله ﷺ فرمایي :

فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ النُّعْشَةِ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَئِكَ لَهُمْ . . . سورة محمد

ترجمه: نوکله چې نازل کړل سي يو سورة محکم او یاد کړل سي په هغه کې جنگ نووینی به ته هغه کسان چې وي په زړونو د دوی کې ناروغي دنفاق گوري تاته لکه کتنه دهغه

چاچې بې هوښي راغلي وي پر هغه باندې له بيري دمرگ څخه ، هلاکت دی وي دوی لره حقيقت دادی چې دجنگ فرضيت او جنگ ته دتياري امر او دې طرف ته هڅونه دهغه وخت دحالاتو او شرائطو له غوښتني سره بالکل مطابق او برابره خبره وه ، که له حالاتو خبر او څيرک کوم قومندان هم وي نو هغه به هم خپل لښکر ته ددې فوق العاده او عاجلو حوادثو او حالاتو دمقابلې لپاره خپل پوځ ته داحضاراتو نمبر اول او اما باش حکم صادره وه ، نو په هر څه عالم او تر هر څه لوړ الله ﷻ به ولي داسي له حالاتو سره برابر حکم نه کاوه ، دا واقعيت دی چې حالاتو دحق او باطل ترمينځ ديوې سرنوښت ټاکونکي او فيصله کوونکي جگړې غوښتنه کوله خصوصاً د عبداللہ بن جحش رضي الله عنه له سربې وروسته کومه چې د مشرکينو پر غيرت او حميت لوی او ملا ماتوونکی گذار ؤ او کوم چې ټول مشرکان يې په سرو سکر وټواړولي ؤ دجنگ دآيتونو له سياق او سباق څخه دا څرگنديده چې نور دداسي خونړيزو جگړو وخت را لنډسوی دی چې بری او برلاسي به په کي دمومنانو وي ، گوره الله ﷻ دمومنانو ته څه ډول حکم کوي چې مشرکان له هغه حايه وباسی له کوم څخه چې تاسي ايستلي ياست ، بيا هغوی ته دفاتح لښکر په حيث څه ډول دبنديانو دتړلو ، نيولو او ددښمنانو ترمکملې خاتمې پوري دجنگ کولولار ښوونه کوي ، دا ټول دې طرف ته اشاره وه چې وروستی بری به دمسلمانانو په برخه وي خودا خبره هم داسي داشارو تر پردو لاندي پټه وساتله ، ترڅو هر مسلمان دالله ﷻ په لاره کي دخپلي جذبې عملي ښکارونه وکړل سي .

په همدې ورځو کي يعني ددويم هجري کال دشعبان په مياشت کي الله تعالی دبيت المقدس پر ځای کعبه الله دمسلمانانو قبله وگرځوله ، ددې فائده داسوه چې هغه کمزور او منافق يهود چې يوازي دشراوفتني درا ولاړولو په خاطر مسلمانان سوی ؤ بيرته خپل حالت ته وگرځيدل اوله مسلمانانو څخه جلا سول ، او په دې سره دمسلمانانو ليکي له ډيرو غدارانو څخه پاکي سوی ، دقبلې بدلول دې ته هم اشاره کوله چې اوس يوه نوی داسي مرحله شروع کېدونکی ده چې پر قبله باندي دمسلمانانو تر تسلط او حاکميت څخه مخکي پای پيدا کوي ، ځکه داد ډير حيرت او تعجب خبره ده چې دکوم قوم قبله دي ددوی دښمنانو تر ټولو کې لاندي وي او که فرضاً ددوی تر قبضې لاندي وي نو بايد حتماً ددوی له تسلط څخه آزاده کړل سي .

له دې اوايمرو او اشاراتو وروسته دمسلمانانو حرکت او نشاط زيات سو ، دالله ﷻ په لاره کي يې دجهاد جذبې په مستی راغلی اوله دښمن سره دپربکنده جگړې لپاره ليوال سول .

«دبدر عظيمه غزا» (د اسلام اولين جنگ)

د غزا سبب: د عشيرو په غزا کي مو وويل چې د قريشو يو کاروان چې دمکې څخه شام ته روان ؤ د رسول الله ﷺ د لاسه ووتی خولکه چې هم دا کاروان له شام څخه بيرته راستنيدی نو رسول الله ﷺ طلحه بن عبیدالله ؓ اوسعيد بن زيد ؓ د کاروان د خبر راوړلو په خاطر د شمال طرف ته وليږل دوی توخوړاء پوری ولاړل او هم البته پاته سول ترڅو د ابوسفیان کاروان ورسره تيرسو، دوی په غنځستا ځانونه مدينې ته ورسول او رسول الله ﷺ يې خبر کړی.

په دې کاروان کي د قريشو ډير مالونه ؤ يعني زر اوبنان چې د پنځو سو زرو طلائي دينارونو (دوه سوه شپته ينم کيلوسره زر) په اندازه سامان ورباندي بارؤ په داسي حال کي چې يوازي څلوېښت ساتونکي ورسره ؤ.

دادمدينې د خلگو لپاره طلائي موقع وه خودمکې د کفارو لپاره له دې دومره ډير مال څخه محرومېدل ملا متونکی نظامي، سياسي او اقتصادي ضربه وه، هم دا وجه چې رسول الله ﷺ مسلمانانو ته وفرمايل: د د قريشو په مال او سامان بار کاروان دی، مخ ته يې ورسې کېدلی سي الله تعالی هغه تاسي ته د غنيمت په ډول درکړي.

خوښي کریم ﷺ د کاروان مخ ته ورتلل پر هېچاهم لازمي نه کړل، ټول يې خپلي خوښي ته پرېښوول، ځکه په دې وخت کي دا گومان نه کېدی چې د قافلې پر ځای به دبدر په ميدان کي له کفارو سره يوه پرېکنده جگړه صورت پيدا کړي، له همدې امله ډير اصحاب په مدينه کي پاته سول ځکه دوی فکر کاوه چې د رسول الله ﷺ د اعماليات به له پخوانيو عملياتو سره څه توپيرونه لري او په همدې سبب د جنگ څخه پر پاته سوو کسانو باندي څه عتاب او ملامتيا هم نه وه.

«د اسلامي لښکر حساب او پر ډلو تقسيميدل»

رسول الله ﷺ درواښدو لپاره تيارسو، له ده سره (۳۱۳ يا ۳۱۴ يا ۳۱۷) کسان ؤ له دې جملې څخه (۸۲ يا ۸۳ يا ۸۶) مهاجرين نورانصار چې (۶۱) له اوس او (۱۷۰) له خزرج قبيلې څخه ؤ، دې لښکر د جنگ څه انتظام نه وکړی اونه يې پوره تياری نيولی وه، په ټول لښکر کي يوازي دوه آسان چې يې د زيربن عوام ؓ اوبل يې د مققداد بن اسود کندی ؓ ؤ او د پاته کسانو د هرو دوو يا درو پرسريو اوښ رسيدی، ځکه ايله اويا اوبنان ورسره ؤ، رسول الله ﷺ اوعلى ؓ او مرثد بن ابی مرثد غندوی ؓ درې سره پريوه

اوبښ په نوبت سره سپړېدل. رسول الله ﷺ لومړی د مدینې د ساتلو اولمانځه دادا کولو لپاره ابن أم کلثوم خپل خلیفه وټاکي خو کله چې روحاء ته ورسیدی نو ابو لبايه عبدالمنذر ؓ یې د مدینې والي په حیث ورولیږي.

دلنښکر عمومي بیرغ سپین او علمبردار یې مصعب بن عمیر قرشي عبدري ؓ ولښکر یې پر دوو برخو یا غونډو نو تقسیم کړی.

۱: د مهاجرینو غنډ چې بیرغ یې له حضرت علی ؓ سره و.

۲: د انصارو غونډ او علمبردار یې سعد بن معاذ ؓ و دراسته اړخ قومندان یې زبیر بن عوام ؓ د چپه اړخ قومندان یې مقداد بن عمرو اوساقي ؓ مشري یې قیس بن ابی صعصعه ته سپارلی وه او دلنښکر عمومي قومندان یې رسول الله ﷺ په خپل لاس کې وه.

«د بدر په طرف دلنښکر لیږل»

رسول الله ﷺ ددې غیر مجهز لښکر سره روان سو، له مدینې څخه ووتی او مکې ته غځیدلی عمومي لاره یې ونيوله، مخکې تر روحاء پورې ورسیدی او کله چې له هغه ځایه وځوځیدی نو دمکې دلاري چپه خوا یې پرېښووه او راسته خواته وگرځیدی نازی ته ورسیدی، دبدر په طرف دنایي له یوې برخې تیر سو اوصفراء دتڼي او نازیې ترمینځ پرته احقان نومي وادي یې ووهله بیا له تنګي تیر سو او بیرته دصفراء پر خوا مخ ته ولاړی له هغه ځای څخه یې دجیهنه قبیلې دوه کسان بسیس بن عمر او عدي بن ابی الزعباء دکاروان په هکله د معلوماتو راټولو په خاطر دبدر طرف ته ولیږل.

«په مکه مکر مه کې خطري اعلان»

له بل طرفه دکاروان مشر ابوسفیان په ډیر احتیاط سره د حالاتو څارنه کوله، هغه پوهیدی چې دمکې لاره د ډیرو خطرونو سره مخامخ ده، هروخت یې په اوضاع ځان پوه کوی، اوله نورو کاروانو څخه یې دلاري په هکله معلومات اخیستل او بالاخره په دې خبر سو چې رسول الله ﷺ خپل اصحاب پر قافلې باندي د حملې لپاره تیار کړي دي، نو سمدستي یې ضمضم بن عمرو غفاري ته پیسې ورکړې او مکې ته یې ولیږي ترڅو قریش دکاروان د نجات او مرستي لپاره راوبولي ضمضم په ډیر تلوار ځان مکې ته ورسوی او هلته یې د عربو له عاداتو سره سم داوښ پزه او خپل کمیښ کی، کجاوه ی چپه کړه او پراوښ لوړ ودرېدی او په لوړ آوازي یې ناري کړی اې قریشو! قافله، قافله محمد ﷺ او اصحاب یې له ابوسفیان سره ستاسي پر مالونو حمله کوي فکر نه کوم چې په لاس به درسي کومک

.....کومک

«دمکې خلک جنگ ته د تیاری په حال کې»

ددې آواز په اورېدو سره دمکې ټول مشرکین په حرکت راغلل او وی ویل محمد ﷺ او اصحاب یې فکر کوي چې داهم ابن حضري کاروان دی؟ قسم په خدای چې ژر به پوه سي چې زموږ معامله بل ډول ده ټول به دې پوه سول چې یابه هرڅوک په خپله ځي او یادځان عوض به لیري خوزیاترو جنگ ته تلل غوښتل خصوصاً مشرانو او رئیسانو، په دې سره له ابولهب پرته نور ټول مشران جنگ ته تیار سول، ابولهب دځان په عوض کې خپل قرضداره ولیري قریشو شاوخوا عربي قبیلې هم له ځان سره ملګري کړی او له بني عدی پرته چې یوسړی یې هم جنگ ته ونه وتی نور ټول قریش قبیل جنگ ته روان سول.

«دمکې د لښکر تعداد»

دروانیدو په وخت کې ددې لښکر شمیره (۱۳۰۰) جنگیالیو ته رسیده چې سل آسانو (۶۰۰) زغري او بې شمیره اوبنان و عمومي قومندان یې ابوجهل او درقریشو (۹) مشرانو د لښکر لوژستیکي امور تمویل اورد په غاړه اخیستی و دوی به هره ورځ نه (۹) اولکه لس اوبنان حلالول.

«د بني بکر قبیلې سره لانجه او دښمني»

کله چې لښکر د تلو تیاری ونيوی نو قریشو ته یو ځل له بني بکر سره خپله دښمني اولانجه ورپه یادسوه او بیرېدل چې هسي نه دوی د شاله خوا حمله ورباندې ونه کړي او په دې سره به دوی له دوو خواوو څخه راګیرسي نژدې و چې داتشویش یې له مخکې تګ څخه پښیمانه کړي په همدې وخت کې شیطان د بني کنانه د مشر سراقه بن مالک بن جعثم المدلجلی په شکل کې ورته راغلی او ورته وی ویل زه ستاسي ملګری یم اوضمانت درکوم چې کنانه به د شاله خوا ستاسي په حق کې داسي څه نه کوي چې تاسي یې نه خوښوی.

د شیطان د اطمینان څخه وروسته

له دې اطمینان وروسته د کفارو لښکر په ډیر کبر او غرور له مکې څخه روان سو قرآن مجید ددوې حالت ته اشاره کوي او فرمایي: **بَطَرًا وَرِثَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ**. اولکه چې رسول الله ﷺ فرمایي له خپل زور او وسلې سره په داسي حال کې له الله تعالی او رسول الله ﷺ سره یې د دښمني بیرغ پورته کړی و د مدینې په طرف روان وه: **وَعَدَا عَلَى حَزْبٍ قَادِرِينَ دَهْلُو زَهْوَنَهُ لَه كِنِي**، غوسې او غضب څخه په جوش راغلی و ترڅو له رسول

الله ﷻ او اصحابو څخه ددې انتقام او پور واخلي چې دوي څنگه او په کوم جرأت سره د دوی پر کاروان سترگي بنځي کړي دي .

لنډه دا چې په ډیره بیره دشمال په طرف دبدر خواته ولاړل ، دعسکان له وادي قديد او مجنې څخه تیرسول ، هلته يې دابوسفیان له طرفه داسي خبر ترلاسه کړ چې هغه ورته وايي تاسي دخپلو مالونو ، کاروان او افرادو داستلو په خاطر راوتلی یاست الله تعالی هغه ټول وساتل او نجات يې ورکړی نو تاسي بیرته ستانه سئ .

«دکاروان نجات»

هلته ابوسفیان په ډیر احتیاط او تدبیر سره پرمومي لار روان ؤ ، دڅارني او کشف عملیات يې څو چنده کړي ؤ خو کله چې بد رته رالنه سول ، نو خپله دقافلې تر مخ سو وړاندي ولاړی او مجدي بن عمرو يې وليدی او دمدينې د لښکر په هکله يې معلومات ورڅخه وغوښتی ، هغه ورته وویل : ما څوڅه نا آشنا څوک نه دی لېدلی ، یوازي دوه سپاره ؤ دلته راغلل له هغه غونډۍ سره يې غوښان چوکړل ژبي يې له اوبو ډک کړل او بیرته ولاړل ، ابوسفیان سمدستي هغه ځای ته ورغلی او داوښانو بچي يې را واخيستلی او مات يې کړی که غوري چې دخورما منډکي په کي دي نو وی ویل قسم په خدای چې دادمدينې وابنه دي ، بیا په تلوار خپل کاروان ته ورغلی ، دبدر په چپه خوا کي عمومي لاره يې پرېښووه او په لویدیځ کي د ساحل په طرف روان سو او په دې يې قافله دمدينې له لښکر څخه خلاصه کړه او دمکې مشرانو ته يې هغه پیغام ورواستوی کوم چې هغوی ته په مجفه کي ورسیدی .

«په بیرته واپسیدو کي دابو جهل او ملګرو اختلاف»

دابوسفیان له پیغام وروسته دمکې لښکر دبیرته ستنیدو تکل وکړی خو ابو جهل په ډیر کبر او غرور سره وویل نه والله که تر هغو واپس سوترڅو بد رته نه یو تللي او هلته مودرې شپې نه وي تیري کړي هلته به څو اوښان حلالو ، خلکو ته به ډوډۍ ورکړو ، ترڅو عرب زموږ دراتګ دېدې او غونډېدو خبر واوري او دتل لپاره زموږ رعب ورباندي پریوځي خواخس بن شریق دابو جهل له دې خبري سره سره دبیرته ستنیدو اعلان وکړی خو چانه واوړېدی بالاخره یوازي د بني زهره له تقریبا درې سوه کسانو سره ستون سو ، ابن شریق د بنو زهره حلیف او په دې وخت کي د دوی قومندان ؤ دبدر په غزا کي د بنو زهره قبیلې یوه فرد هم ګډون ونه کړی داخس په دې نظر او عمل د بنو زهره خلګ له حده زیات خوشحاله ؤ او همېشه يې ده ته خاص احترام او اطاعت درلودی .

او د بنو هاشم خلگو هم دبیره ستیندو اراده وکړه خوابو جهل په ډیره سخته او تونده لهجه ورته وویل: تاسي به زموږ څخه نه جلا کېږی او تر هغوبه راسره یاست تر څو موږ ټول نه یو ستانه سوي، د بنو زهره له جلا کېدو وروسته دمکې لښکر پاته شمیره تقریباً زر کسان دبدر په طرف روان سول، مخکي ولاړل او دهغه غونډۍ شاته یې واړول چې دبدر په وادي کې دننه له جنوبي خولي (العدوة القصوى) سره پرت ده.

«بیله جگړې بله چاره نسته»

نبي کریم ﷺ لا دلاري په اوږدو کې د دفران له سیمې سره و چې استخباراتو د کاروان او مکې لښکر خبرونه راوړل، ده مبارک ﷺ ته په دې خبرونو کې له غور او څیړنې وروسته دا ثابته سوه چې بیله جگړې بله چاره نسته، او اوس یوه داسې یوه جرأت مندانه، غیرتي او مدبرانه اقدام ته ضرورت دی چې د شرک د لښکر دا غرور ورمات کړي، ځکه که چیري قریش هم داسې پرېښوول سي چې په دې سیمه کې د غرور او فساد نیکی وزغلوې، نو په دې سره به په عسکري ډگر کې د دوی لاس نور هم مضبوط او په سیاسي میدان کې به یې نفوذ او اثر زیات سي، او د دوی په مقابل کې به د مسلمانانو شان او عظمت زیانمن کېدی بلکه اسلامي حرکت به دیو بهی روحه کالبوت حیثیت غوره کوي او د اسلام د ښمنانو ته به نوره دا آسانه وه چې پر مسلمانانو باندي د حملې او تیري جرأت وکړي، او بله مهمه خبره دا چې مسلمانانو ته د دې ضمانت چا ورکوی چې دمکې لښکر به د مدینې په طرف وړاندي نه ځي او هم الله به پر دوی حمله او تیري نه کوي، هیچاهم دا ضمانت نه سوای ورکولی، که په دې حساس وخت کې که مسلمانانو ابتکار له لاسه ورکړي وای نو د خلگو په مینځ کې به د دوی هیبت او عظمت ډیر زیانمن سوی وای.

«په خطرناک وخت کې غونډه جوړول»

په دې خطرناک او ناڅاپه رامنځ ته سوي وخت کې نبي کریم ﷺ د مشورتیا شوری غونډه دایره کړه، ده په خپله پر حالاتو رڼا واچوله، اوله اصحابو سره یې په دې هکله نظریات تبادله کړل ځیني خلک داسي هم و چې په حالاتو له خبرېدو وروسته بیري واخیستل زړونه یې په ریښو راغلل، او داهم هغه کسان دي چې الله تعالی د دوی په هکله فرمایي:

كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنَ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ لَكُمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ . سورة الانفال

تو جمعه: هم داسي لکه چې ستارب ته له خپل کورڅخه له حق سره راويستی، او يو ډلي مسلمانانو ته داکار سخت ښکاریدي، اودهم دې حق يعني جگړې په هکله يې له معلوماتو وروسته په همدې حق کي ستاسره مناقشه کوله اوداسي ښکارېدله لکه چې په رڼو سترگو مرگ ته ييول کيږي.

خودلښکر د قومندانانو موقف بل ډول ؤ، حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه ولاړ سو ډيري ښې خبري يې وکړې ورپسې حضرت عمر رضي الله عنه ولاړ سو دې ته ورته نيکي خبري يې وکړې بيا مقدار بن عمرو رضي الله عنه وويل: يا رسول الله ﷺ! موږ درسره يو هغه وکړه چې الله ﷻ يې امر کړی دی قسم په خدای موږ کله هم د بنو اسرائيلو په ډول نه درته وايو چې ته اوستارب جنگ ته ولاړ سى او موږ به دلته ناست يو، نو اوس موږ دادرته وايو ته اوستارب جنگ ته ولاړ سى موږ هم په جنگ کي درسره يو قسم په خدای ﷻ که امراته وکړي چې تربرک الغماد پوري درسره ولاړ سو هم به ترهغه ځايه ستاسره اوږه په اوږه جنگ ته ادامه ورکوو.

رسول الله ﷺ مننه ورڅخه وکړه اودعايې ورته وفرمايله، دادرې سره مشران مهاجرين ؤ اوڅرنگه چې په دې لښکر کي د مهاجرينو تعداد لږ ؤ نور رسول الله ﷺ غوښتل دانصارو رايه هم معلومه کړي ځکه له يوخوا په جگړه کي د دوی رول اساسي ؤ اوله بلي خوا دعقبې د معاهدې پراساس دوی په دې نه ؤ مجبور چې له مدينې څخه دباندې جنگ ته داخل سي نو همدا وجه وه چې رسول الله ﷺ د دوی درې سره وو خبرو اوږېدو وروسته وفرمايل: اي خلکو ستاسي څه رايه ده؟ دده مقصد انصار ؤ دانصارو مشراو علمبردار سعد بن معاذ رضي الله عنه رسول الله ﷺ په مطلب پوه او وی فرمايل: لکه چې ستا اشاره زموږ خواته ده يا رسول الله ﷺ! ده وفرمايل هو! سعد رضي الله عنه وويل موږ ايمان درباندي راوړی اوستا تصديق مو کړی دی اوددې شاهدي مو ورکړې چې څه تا راوړي دي هغه ټول حق دي او پردې مو دخپل اطاعت او پيروي عهد او پيمان درسره کړی، يا رسول الله ﷺ څه چې غواړی هم هغه وکړه، قسم په خدای چې ته يې په حقه راليرلې يې که وغواړي چې په دې بحر کي ځانونه واچوو نو موږ به ټول له تاسره يو ځای ځانونه په بحر کي واچوو، ددې پروانه لرو چې سبا مو له دښمن سره مخامخ کړی موږ په جنگو کي د ډير صبر اود مقابلې په وخت کي د ځوانمردۍ او پايامردۍ خاوندان يو کېدای سي الله ﷻ زموږ هغه جوهر تاته در وښيي په کوم سره چې ستا مبارکي سترگي يخي او روڼي کيږي، نو د خدای ﷻ په برکت سره حرکت وکړه.

په یوبل روایت کي داسي راځي چې سعدبن معاذ رضي الله عنه رسول الله ﷺ ته وویل فکر کوم چې ته له دې څخه بیرېزي چې انصار به یوازې په خپل وطن کي ځانونه ستا په دفاع کي ملزم ګڼي زه دانصارو خبره کوم او د دوی جواب وایم ولاړه سپري چې دی زړه وي ته پوره واک لری چې له خپلي خوښۍ سره سم دهرچا سره اړیکي ټینګي کړی او که غواړی چې له چا سره اړیکي وشلوی نووی شلوه ، زموږ له مالونو څخه دخپلي خوښۍ په اندازه څه واخله او څه چې دی زړه وي هم هغه را کړه او موږ ته هغه مال چې راڅخه وای خلی دهغه په نسبت ډیر غوره دی چې راته پرېږدي او په څه چې ته امر کوی هغه موږ ته منظور دی والله که تربرک الغماد پوري ولاړسی نو موږ به هم درسره روان یو او که وغواړی نو په دې بحر کي به ستاسره یوځای ځانونه ډوب کړو ، رسول الله ﷺ دحضرت سعدبن معاذ رضي الله عنه له خبرو ډیر ډاډه اوراضي سو بیایې وفرمایل حرکت وکی ، اوزیري واورى! الله تعالى زما سره له دې دوو شيانو (کاروان یا لښکر) څخه دیوه وعده کړی ده ، قسم په خدای دادی لکه چې زه هم دا اوس ددې خلکو یعنی مشرکینو دوژلو ځایونه وینم .

«د اسلام لښکر وېدړته نژدې اړول»

ددې وروسته بیا رسول الله ﷺ له ذفران څخه مخ ته ولاړی ، اود اصافر غرونه یې ووهل او دیت په نوم وادي ته کښته سو ، ورپسې دحنا نومي غونډۍ ته په راسته خوا کي مخ ته ولاړی او بېدړته نژدې یې واپړول .

«د سید البشر ﷺ له خوا د څارني عملیات»

په همدې ځای کي رسول الله ﷺ له خپل ملګري ابوبکر صدیق رضي الله عنه سره یوځای دکشف او څارني لپاره ووتی ، اود قريشو د لښکرو په شاوخوا سیمو کي یې یو عربي سپین ږیری ولیدی رسول الله ﷺ ورته وفرمایل د قريشو او محمد ﷺ په هکله څه معلومات لری ؟ دراز پټ ساتلو په خاطر یې د دواړو لښکرو پوښتنه ورڅخه وکړه ، هغه سپین ږيري ورته وویل لومړی داراته ووايست چې تاسي څوک یاست ؟ رسول الله ﷺ وفرمایل لومړی ته خبر راته ووايه بیا به موږ ځانونه در معرفي کړو ، سپین ږيري وویل داددې په بدله ده ، رسول الله ﷺ وفرمایل : هو ! سپین ږيري وویل خبر سو ی یم چې محمد ﷺ او اصحاب یې په فلانۍ ورځ راڅو غیدلي دی که دا خبر رښتیا وي نو نن به محمد ﷺ په فلانۍ سیمه کي وي هم هغه ځای یې بنوولی ؤ په کوم ځای کي چې دمدينې لښکر پروت ؤ ، اود مکې د لښکر په هکله

خبر را کړل سوی چې هغه په فلانۍ ورځ حرکت کړی، که خبر ورکونکی رښتونی وي نو دوی به نن په فلاني ځای وي، هم هغه ځای یې وربښوولی ؤ کوم ته چې قریش رارسیدلی ؤ او کله چې یې خبره خلاصه کړه نو دوی ته یې وویل تاسي څوک یاست؟ تاسي له چا څخه یاست رسول الله ﷺ ورته وفرمایيل موږ له ابو څخه یو دایې وویل او روان سو سپین ږيري له ځان سره وایي دکوم اوبو، آید عراق له اوبو.

«دمکې لښکر په باره د ضروري معلوماتو لاسته راوړل»

دهمدې ورځي په ماښام رسول الله ﷺ دمهاجرینو درې سرداران علی اوزیر بن عوام رضی الله عنه او سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه له یو شمیر اصحابو سره په دې مکلف کړل چې ولاړ سي اود دښمن په هکله تازه معلومات راوړي، هغبدر اوبوته ورغلل او هلته دمکې لښکر دوه کسان ؤ چې لښکر ته یې اوبه وړلې، درسول الله ﷺ عسکرو هغوی دواړه ونيول اوله ځان سره یې راوستل، رسول الله ﷺ دغه وخت لمونځ کوی، نو اصحابو تحقیقات ورڅخه شروع کړل، بندیانو ورته وویل: موږ دقریشو سقاوان یو اوبه اوبو پسې راغلی ؤ، اصحابو دانه منل او گومان یې کوی چې دآبه دابو سفیان دکاروان خلگ وي، ځکه دوی لاتراوسه پرکاروان دقبضې هیله او طمع درلوده پر دواړو یې وهل شروع کړل ترهغه وخته یې ووهل ترڅو دې ته اړ سول چې ووايي چې موږ دابو سفیان کسان یو نویا یې پرېښوول، کله چې رسول الله ﷺ لمونځ خلاص کړی اصحابو ته یې په تهدید امیزه لهجه وویل: کله چې یې رښتیا درته وویل: نو وهل مواو کله چې یې درواغ درته وویل نو پرې موبښوول، دوی رښتیا وایي دا دواړه دقریشو کسان دي.

بیایې هغو دواړو ځوانانو ته مخ ورواړاوه او ورته وی فرمایيل: دقریشو په هکله معلومات را کړی، دوی ورته وویل: قریش ددې وادي په وروستی خوله کي دپرتې غونډۍ شاته دی، رسول الله ﷺ ورته وفرمایيل: شمیره یې څومره ده؟ دوی وویل په دقیق شمیره یې نه پوهیږو ده وفرمایيل: د ورځي ځوانان حلالوی؟ دوی ورته وویل: یوه ورځ (۹) اویوه ورځ (۱۰)، نو رسول الله ﷺ وفرمایيل: ددوی تعداد د (۹۰۰) څخه تر (۱۰۰۰) مینځ اټکل کېدای سي، بیایې بندیانو ته وفرمایيل: له دوی سره کوم مشران راغلي دي؟ دوی وویل: له دوی سره دریعه زامن او عتبه اوشیبه

، ابوالبختري بن هشام ، حکيم بن حزام ، نوفل بن خيلا ، حارث بن عامر ، طعيمه بن عدي ، نضر بن حارث ، زمعه بن اسود ، ابو جهل بن هشام ، اميه بن خلف او داسي نور ، بيارسول الله ﷺ خپلو اصحابو ته مخ کي او وی فرمايل : مکې دخپل زړه تکري (دڅيگر ټوټې) ورته راليرلي دي .

«دباران اور بدل دمشر کينو لپاره وبال او عذاب»

الله تعالی په همدې شپه باران وکي هم د باران دمشر کينو لپاره وبال او عذاب و دوی يې له مخکي تگ څخه منع کړل ، او د مسلمانانو لپاره رحمت و د دوی زړونه او بدنونه يې وړپاک کړل مخکې يې ورته برابره کړه ، تر پښولاندي ريگ کلک سو ، حالات برابر او زړونه يې مضبوط سول .

«لښکر ته دمخته تگ قومانده»

نبي کريم ﷺ خپل لښکر ته دمخته تگ قومانده ورکړه ترڅو له مشرکينو څخه مخکي د بدر ميدان ته ورسېږي ، او دوی ته اجازه ورنه کړي چې پر او بو قبضه وکړي ، لښکر مخکي ولاړی او ماخستن يې دبدر له ټولونږدې چينې سره واپول په دې وخت کي حباب بن منذر لکه دنظامي امورو دمخصص په حيث رسول الله ﷺ ته وويل په دې ځای کي چې تا واپول آيا الله ﷻ دلته دارولو امر درته کړی دی ؟ او موږ هم دلته پر پاته کېدو باندي مامور يو ، د مخکي او وروسته تگ اجازه نه لرو ؟ او که تاخپله د جنگي حکمت او تدبير پر اساس غوره کړی دی ؟ رسول الله ﷺ وفرمايل هو ! دا زما نظر او جنگي تاکتيک دی .

نوده ورته وويل : بيارسول الله ﷺ ! دا مناسب ځای نه دی لښکر ته امر وکړه چې قريش ته تر ټولو لنډي چينې سره واپوي هلته موږ بيانوري ټولي چينې پټوو او پر خپله چينه به حوض جوړه و او بيا به له قريشو سره په جنگ لاس پوري کوو هغه وخت به زموږ سره اوبه وي او دوی به داو بو څخه محروم پاته وي ، رسول الله ﷺ وفرمايل : تا ډيره ښه مشوره راکړه دهغه وروسته رسول الله ﷺ لښکر ته دمخته تلو امر وکي او په نيمايي شپه يې د ښمن ته تر ټولو پر نژدې چينه واپول ، هلته يې داو بو ډنډونه جوړ کړل ، او نوري ټولي چينې يې پټي کړي .

« دلنېکر د عمومي قومندانۍ ساتنه »

وروسته تردې چې مسلمانان ځای پر ځای سول، سعد بن معاذ رضي الله عنه رسول الله ﷺ ته وړاندیز وکړ چې د خاصو او عاجلو حالاتو سره دمقابلې او احتمالي ماتې د جبران لپاره د قیادت لپاره یو خاص مرکز جوړسي، خپل وړاندیز یې داسې وړاندې کړی چې یار رسول الله ﷺ خوښه دی نه ده چې ستاسې لپاره یو څیره جوړه کړو، ته به په کښې تشریف لری او ستاسپارلی به هم دلته تیار درته ولاړه وي، بیا به موږ له دښمن سره د جنگ ډگر ته ننوزو که چیرې الله ﷻ عزت راکی او پر دښمن باندې موبریالي کي نو دا به هغه څه وي چې موږ یې غواړو، او که داسې ونه سول نویا به ته پر خپله سپارلی. سپور او له موږ څخه پاته سویو کسانو سره یو ځای سي، یا نبی ﷺ زموږ د قوم څخه هغه کسان وروسته پاته دی چې موږ له تاسره تردوی ډیره مینه نه لرو، که چیرې هغوی خبروای چې ته به له دښمن سره مخامخ کیږی نو هیڅکله به هم پاته سوی نه وای، الله ﷻ به ددوی په واسطه ستاساتنه کوي، دوی به ستا خیر غواړي او په جهاد کي به ستا ملگري وي، رسول الله ﷺ د حضرت سعد رضي الله عنه ستاینه وکړه او د خیر دعایې ورته وفرمایله، او مسلمانانو خپل عظیم قائد ﷺ ته د جنگ د میدان شمال ختیځې خواته دغونډۍ پر سر یوه حاکمه نقطه کي څیره جوړه کړه او د سعد بن معاذ رضي الله عنه تر مشرې لاندې د انصارو ځوانانو یو گروپ پردې مؤظف سو چې د قیادت د مرکز یعنې دلنېکر د عمومي قومندانۍ ساتنه او حفاظت وکړي.

« دلنېکر ترتیب او په سکون سره د شپې سبا کول »

وروسته رسول الله ﷺ خپل لنېکر ترتیب او تنظیم کړی ^{۲۰۶}، د جنگ په میدان کي وگرځیدی او په خپل مبارک لاس سره به یې اشاره کوله چې داسې د فلاني د وژل کېدو ځای دی ان شاء الله ^{۲۰۷} او دا د فلاني، ورپسې رسول الله ﷺ هلته دیو درختي سره لمونځ کوي مسلمانانو ټول په ډاډ او راحت شپه سبا کړه، زړونه یې له سکون او هیلو څخه ډک وه او ددې طمعه یې درلوده چې سبا دخپل رب رحمت او کرم دسربه سترگو وويني.

إِذْ يُخَشِيكُمُ النُّعَاسُ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنْزِلُ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيَطَهِّرَ كُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُم رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ. سورة الانفال.

ترجمه: یاد کره هغه وخت چي دالله دطرفه دامن په خاطر خوب درباندي راغلی او دآسمان څخه یې اوبه درباندي نازلي کړی، ترڅو تاسي په کړي اودشیطان مرداري درڅخه ليري کړي او زړونه مو سره وتړي او قدمونه مو ورباندي استوار او ثابت وگرځوي داشپه دجمعي مبارکي شپه وه چې ددويم هجري کال درمضان میاشتي له او ولسمي سره سمون خوري اورسول الله ﷺ دهمدې شپې په (۱۲ یا ۸) له مدینې څخه راروان سوی ؤ.

«دجنگ په میدان کي له داخلي اختلاف سره مخامخ کیدل»

قریشو هلته په العدو القصوی کي شپه سبا کړه اوسهار ټول له غونډۍ څخه را کښته او دبدر په طرف روان سول یوڅو کسان یې درسول الله ﷺ دحوض پرخوا راغلل، نورسول الله ﷺ وفرمایل پریرېدی له حکیم بن حزام پرته نور ټول چې له دې حوض څخه یې اوبه څښلي وی مړه سول، حکیم وروسته په اسلام مشرف سو او کله به یې چې کلک قسم اخیستی نو ویل به یې قسم په هغه ذات چې ماته یې دبدر په ورځ نجات راکړی، کله چې قریش ډاډه سول نو عمیر بن وهب الجمحي ته یې وظیفه ورکړله چې له دمدینې دلسکر په قوت اواندازه ځان پوه کړی، عمیر پرخیل آس سپور اوداسلامي لښکر ترقرارگاهه را وگرځیدی وروسته قریشو ته ورغلی ورته وی ویل: دوی څه کم یاڅه زیات درې سوه کسان دي خواجه را کړی چې وگورم چې دوی کوم کمین اویانور کومک خونه لري؟ آس یې دواډي په مینځ کي تردیره وځغلووی هیڅ یې هم ونه لېدل، بیرته راغلی او ورته وی ویل: ما څه ونه لیدل، خواې قریشو! ماداسلامي پلاوي ولیدلی چې دمرگ پیغام یې درلودی دمدینې اوبنانو خالص مرگ راوړی دی، دا داسي خلک دی چې له تورو پرته هیڅ ملجا او پناه گاه نه لري، دقوت راز یې هم په تورو کي دی، زه قسم اخلم چې ددوی څخه هیڅوک ترهغوی نه مري ترڅو یې ستاسو څخه څوک وژلی نه وي نوکه چیري دوی ستاسي دسر کسان ووژني نویاباه دژوند خوند اوارزښت څه وي؟ نو دا درته وایم

چې ښه فکر وکړي دلته د ابو جهل پر خلاف يو بل مخالف راولاړ سو، دوی د ابو جهل
 د نظر پر عکس غوښتل بې له جنگه بيرته مکې ته ولاړسي، حکيم بن حزام په دې
 هکله دخلگو په مينځ کي فعاليت شروع کي عتبه بن ربيعه ته ورغلی او ورته وی
 ويل ابو الولیده! ته د قريشو مشر او سردار يې ټول ستا خبره اوري نو ته ولي يوداسي
 نيک کار نه کوی چې تر قيامته دي نو ښه پرياديږي، ده وويل حکيمه دابه کوم کار
 وي، ده ورته وويل هغه دا چې داخلگ بيرته واستوی او په سريه نخله کي دوژل
 سوي عمرو بن الحضرمي چې ستاحليف و معاملته ته پر خپله غاړه واخلي، عتبه
 وويل صحيح ده دا خبره زما قبوله ده ته زما له خوا د دې ضامن يې هغه زما حليف و زه
 دهغه ديت اوضايع سوی مال ضامن او ذمه وار هم یم، بيا عتبه ورته وويل: راجه
 حکيمه چې ابن حنظليه ته ورسو، ابن حنظليه د ابو جهل مور وه ځکه زه دخلگو په
 معاملاتو کي له ده پرته له بل هيچا څخه د مخالفت او مشاجرې تشویش نه لرم
 ، بيا عتبه بن ربيعه ولاړسو او خلگو ته په خطاب سره يې وويل: اي قريشو! تاسي له
 محمد ﷺ او اصحابو سره ياست، د جنگ څخه څه نه سي گټلی او نه په دې سره
 کومه خاصه کارنامه ترسره کولی سي، که چيري تاسي هغه ووژنی نو هم داسي
 مخونه به ووينی چې لېدل يې نه خوښوی ځکه دهر چا به ياد تره زوی ياد ما زوی
 اوبل خپلوان وژلی وي، نو بيرته ولاړسي او محمد ﷺ له نورو عربو سره پريږدی
 وگوری که عربو هغه وواژه نو ستاسي هيله به پوره سي او که داسي ونه سول نويابه
 هم تاسي په داسي حالت کي ورسره مخامخ کيږی چې له ده سره به موڅه نه وي کړی
 چې کرل مويې، حکيم بن حزام ابو جهل ته ورغلی هغه خپله زغره برابروله او ورته وی
 ويل: ابو الحکمه! عتبه دا پيغام درته رالېږلی دی ابو جهل د دې خبري په اورېدو
 سره دې وغورمیدی او وی ويل: د محمد او اصحابو په ليدو سره د عتبه سينه
 پرسیدلی ده يعني پيري اخيستی دی دانه منو قسم په خدای تر هغوبه ونه گرځو
 تر څو الله ﷻ زموږ او محمد تر مينځ فيصله نه وي کړي عتبه دا خبره ځکه کړی چې
 هغه محمد ﷺ او اصحاب اوبن خواره گڼي او بله دا چې دده زوی ابو حذيفه چې
 مخکي مسلمان او مهاجر سوی و هم له دوی سره دی اوله همدې کبله تاسي د دوی
 څخه بيروي کله چې عتبه د ابو جهل په خبرو خبرسو نو وی ويل: ابو جهل پيري

اخيستی دی هغه به يوه شی چې دچا سينه له بيړي پرسيدلی ده دا ډارن زه يم او که هغه؟ ابو جهل له دې بيړي چې هسي نه دامخالفت زورونه نيسي، په حرکت راغلی او ژر يې په سريه نخله کي دوژل سوي عمرو ورور عامر بن الحضرمي ته احوال وروليږي چې وگوره ستاحليف يعني عتبه غواړي چې خلگ بيرته واستوي، تاخو خپل انتقام په خپلو سترگو ليدلی، ولاړسه او خلگ له خپل مظلوميت اود ورور دمرگ له انتقام څخه خبر کړه په دې پسې عامر ولاړ سو خپل کونتي يې لشي کړی او چيغه يې کړه، وا عمراه، واعمره! خلگ يو وار سره راټول سول معامله سخته او دجنگ ارا ده پخه سوه او دعتبه د عقل مندي خبره هم هيږه سوه او په دې ترتيب سره جوش پرهوش يعني جذبه پر عقل برلاسی سوه او هغه مخالفت هم ختم سو.

«د لښکرو نو سره مخامخ کيدل او د سيد البشر ﷺ هدايت»

کله چې مشرکين راښکاره سول او دواړه لښکره يوبل ته مخامخ ودرېدل، رسول الله ﷺ وفرمايل: يا الله ﷻ! دا قریش چې په ډير کبر او غرور سره دلته په داسي حالت کي راغلی چې ستاسره دښمنۍ او ستا رسول تکذيبوي يا الله ﷻ! ستا کومک غواړو، هغه چي تايې وعده راسره کړی ده، يا الله! هم هغه کومک نن راسره وکړه، رسول الله ﷺ چي کله عتبه بن ربيعه وليدل چې پريوه سره او بن سپور دی نووی فرمايل: که چيري په دې خلگو کي له چاسره خير وي نو هغه به دسره او بن له خاوند سره وي که خلگ دده خبره ومني نو پرسیده لاره به تللي وي بيار رسول الله ﷺ د مسلمانانو ليکي برابرول شروع کړل، په همدې وخت کي يوه عجيبه پيښه وسوه، هغه داسي چې له رسول الله ﷺ سره يو غشی و چې خلگ به يې په برابرول، همدا غشی يې د سواد عزيزه چې د صف څخه وتلی و په نس ورچڅ کړه او ورته وی فرمايل سواده! برابرسه، سواد وويل يار رسول الله ﷺ زه خودي خوږ کړم نو بدله غواړم، رسول الله ﷺ خپله مبارک نس ورته لڅ کي او وی فرمايل بدله دي واخله سواد يو وار پر را وگرځيدی او نس مبارک يې ورمچ کي، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: ولي دي داسي وکړل؟ سواد عرض وکي يار رسول الله ﷺ! حالات خو ويني چې څه ډول دي، ما غوښتل چې ستاسره می اخري معامله داوي چې زما پوستکی ستاله مبارک جلد سره ولگيږي، بيار رسول الله ﷺ د خير دعا ورته وکړه، کله چې يې صفونه

برابر کړل نو ورته وی فرمايل: ترهغو به جنگ نه شروع کوی ترڅو زما آخري نې قومنده نه وي صادره سوی، بيا يې د جنگ په هکله خصوصي لارښوونه ورته وکړه او وی فرمايل: کله چې د قريشو ټولۍ تاسي ته رالڼد سول نو د غشو باران ورباندي وکړی د غشو ساتلو خيال کوی يعني بې فائدي غشي مه ولی او ترهغو توري مه وهي ترڅو دوی درباندي راچاپيره سوي نه وي، بيا يې له ابوبکر رضي الله عنه سره څپري ته تشريف يووړی او سعد بن معاذ رضي الله عنه د ساتني له گرو ب سره د څپري په خوله ولاړ و. د مشرکينو له مينځه ابو جهل په دې ورځ د فتحي دعا وکړه او وی ويل: اي خدايه! زموږ څخه هغه ډله ماته او ټوټې ټوټې کړی چې د خپلو د زمي شلوونکي وی او هغه څوک مات کړی چې موږ ته يې داسي څه راوړي دي چې موږ يې نه پيژنو، اي خدايه! هر څوک چې تاته ډير گران او نژدې وي هغه نن بريالي کړه، الله تعالى دې ته په اشارې کولو سره فرمايي:

إِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمْ الْفَتْحُ وَإِنْ تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَإِنْ تَعُدُّوا نَعْدًا وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ سورة الانفال

ترجمه: اوس که منع سی نو هم داستاسي لپاره ډيره ښه ده او بيا وگرځی نو هم هغه حماقت تکرار کړی نو موږ به هم هغه سزا تکرار کړو او ستاسي ډله که هرڅومره زياته هم وي ستاسي په درد به هيڅ ونه سي خوږ لای، الله جوجل د مو منانو ملگری دی.

«د حمزه رضي الله عنه د توري واری»

ددې جنگ لومړنی قرباني اسود بن عبدالاسد المخزومي و دا ډير شرير او بد اخلاق انسان و په دې وخت کي د لښکر له مينځ راووتی او وی ويل په خداي دي مي قسم وي چې يابه د دوی له حوض څخه اوبه څښم يابه يې رنگوم او يابه هم هلته مرم، مقابلې ته يې حمزه رضي الله عنه راووتی اوله حوض سره نژدې يې داسي د توري گوزار پر وکی چې پښه يې په پونډۍ کي غوټه ورپرېکړه او د شاپر تخته ولويدی خو هغه په داسي حال کی چې له پښي څخه يې ويني داري وهلی په څپورو څپورو حوض ته ځان ورسوي او غوښتل يې حوض ونړوي او خپل قسم پوره کړي خو حمزه رضي الله عنه بل گوزار ورباندي وکی او هم هلته په حوض کي دننه په وينو کي ډوب سو.

«درې مسلمان او درې کفار په مقابله کې»

دالومړۍ قتل و چې دجنگ او ورباندي بل سو، په دې پسې دقریشو دسردارانو دیو کورنۍ درې غړي دریعه زامن عتبه اوشیبه اوولید بن عتبه میدان ته راووتل او دمقابلې نازه یې وکړه، په جواب کې یې دانصارو درې ځوانان دحارث اوغراء زامن عوف رضی الله عنه اومعوذ رضی الله عنه اوعبدالله بن رواحه رضی الله عنه میدان ته ورووتل، دوی وویل تاسي څوک یاست؟ دوی جواب ورکې موږ انصار یو، دوی وویل تاسي قدرمن سیلان یاست، موږ ستاسي سره غرض نه لرو موږ خپل تربرونه غواړو، بیایې یغ وکی ای محمده! صلی الله علیه و آله موږ ته دخپل قوم څخه زموږ سیلان رامخکې کړه، رسول الله صلی الله علیه و آله امر وکی اووی فرمایل: عبیده بن حارث رضی الله عنه، حمزه رضی الله عنه او علي رضی الله عنه را ووزی دوی رامخکې سول اوکله چې کفاروته ورنژدی سول ورته وی ویل تاسي څوک یاست؟ دوی ځانونه ورته معرفي کړل دوی وویل تاسي قدرمن سیلان یاست بیایې مقابله شروع سوه، عبیده رضی الله عنه چې ترټولو مشر و دعتبه بن ربیععه او حمزه رضی الله عنه دشیبه او علي رضی الله عنه د ولید مقابلې ته ودریدی، حمزه رضی الله عنه او حضرت علي رضی الله عنه په ډیر لږ وخت کې خپل سیلان دمرگ گندي ته وروغورځول، خود عبیده رضی الله عنه او مقابل طرف ته ترمینځ دتوري گوزارونه تبادله سول اودواړه سخت ټپیان سول، په دې وخت کې حمزه رضی الله عنه او علي رضی الله عنه پر عتبه راوگرځیدل اوویې واژه، عبیده رضی الله عنه یې له ځان سره یووړی، دهغه پښه پریسوی وه اوله خبرو لوېدلی و بالاخره دجنگ په څلورمه یانځمه ورځ کله چې مسلمانان دمدينې په طرف روان و دصفرا په سیمه کې شهید سو، حضرت علي رضی الله عنه به قسم یاد اوه اوویل به یې چې دالاندنی آیت د

دوي په حق کي نازل سوی دی. هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ.

ترجمه: دا دواړه مخالفان دي چې دالله جل جلاله په اړه یې مخالفت سره کړی دی.

«عامه حمله»

ددې مقابلې پای دشرکینو لپاره دیولوی غمیزي پیلامه وه، دوی په یوه وار تکره اوپیاوړي درې مشران دلاسه ورکړل، ټول یوځل له قهر اوغوسې څخه په جوش راغلل اوپر مسلمانانو یې ورو دانگل، مسلمانان په داسي حال کې چې له رب څخه یې په پوره عجز اوزاریو دمرستي اونصرت سوالونه کول، پر خپلو ځایونو ټینګ

ولا رُؤْيِي داحد احد په ويلو گندی وی او څرنگه چې دوی په دفاعي حالت کې و نو کفارو ته يې ډیر تاوانونه ورسول.

«د جنگ په حالت کې د سید البشر ﷺ دعا»

کله چې رسول الله ﷺ صفونه برابر کړل او خپلې ځیمې ته راغلی له هم هغه وخته يې خپل رب ته د سوال لاسونه پورته کړي و او د کړي وعدې د پوره کولو غوښتنه يې ورڅخه کوله او داسي يې فرمایل: اې خدايه زما سره خپله وعده پوره کړه، خدايه! زه ستا څخه د عهد او وعدې سوال کوم. او کله چې جگړه ښه گرمه سوه رسول الله ﷺ دادعا و فرمایله: اې پروردگاره! که نن دا ډله هلاکه سوه نو بیا به ستا عبادت ونه سي خدايه که ستا اراده وي نو له ننه وروسته به هيڅ کله هم ستا عبادت ونه سي، ده مبارک دومره خشوع او خضوع کوله چې آن څادر يې له مبارکو اوږو راو لويدي، ابوبکر رضي الله عنه هغه بیرته ورسم کې او ورته وی ویل: بس کړه یا رسول الله ﷺ تاله خپل رب څخه په ډیر اصرار سوال وکړی له بلي خوا الله جبرئيل هم خپلو ملائکو ته وحي و فرمایله:

أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَأَلِقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ. سورة الانفال آیت ۱۳

ترجمه: ستاسي سره يم، مؤمنانو ته ثبات ورکړی اوزه به د کفارو په زړونو کې بیره واچوم او خپل رسول الله ﷺ ته يې داسي و فرمایل:

أَنِّي مُبِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ.

د سید البشر ﷺ په دعا د ملائکه وو نزول

رسول الله ﷺ يوه شيبه پر مخي پروت و ژريې خپل سر را پورته کې او وی فرمایل: زیري مي درباندي ابوبکره! دادی جبرائیل عليه السلام له مخي سره يې گرد او غبار راوړل سوی دی، او ابن اسحاق په روایت کې راغلي دي رسول الله ﷺ و فرمایل ابوبکره! خوشحاله اوسه دا الله جبرئيل مرسته درته راوړسیده، دادي جبرئیل عليه السلام په داسي حال کې چې د آس قیزه يې نیولی او له پښو څخه يې گرد او دورې پورته کيږي را روان دی، بیا رسول الله ﷺ له ځیمې څخه په داسي حال راووتی چې زغره يې اغوستی او دا خبري يې پرخوله وي:

سَيُهِزَمُ الْجَمْعُ وَيُولُونَ الدُّبُرَ. سورة القمر **ترجمه:** نږدې ده چې دغه ټولګۍ شکست وځوري او په شا وتبنتي، په ډير جوش او هيبت سره روان و، نوموتې شګي يې واخيستې د قريشو خواته يې مخ ورواړې او وې فرمايل: شاهت الوجوه. اوشګي يې د دوی په طرف وروشنيدلې داشګي د ټولو مشرکينو په سترګو، سپرمو او خولو کې وموښتې، الله ﷻ په دې هکله وفرمايل: وَمَا رَمَيْتْ إِذْ رَمَيْتْ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى. سورة

الانفال آيت (۱۷) **ترجمه:** حقيقت ددې چې تاونه ويشتل بلکه الله ﷻ وويشتل.

«جوابي حمله او د جنت زيری»

په همدې وخت کې رسول الله ﷺ خپل لښکر ته د جوابي حملې قومنده ورکړه او ورته وې فرمايل: شدوا. يعنې پرې ورو دانګۍ، په هغه ذات دي مي قسم وي چې محمد ﷺ نفس دده په واک کې دی، هر څوک چې نن له دښمنانو سره جنگ کوي بيا په داسې حال کې ووژل سي چې د جنگ په ميدان کې دښمن ته مخامخ د ثواب په نيت ټينګ اوصابر ولاړ او له ميدان څخه تېښتيدلی نه وي الله ﷻ به يې جنت ته داخلوي، دخپل لښکر حماسې را پاروي او فرمايي: ولاړسې دهغه جنت په طرف ولاړسې چې دمخکې او آسمانوپه اندازه پراخ دی، په دې وخت کې عمير بن حهام وويل: ولي دي بخ بخ وويل؟ ده ورته وويل يا رسول الله ﷺ داي يوازي په دې هيله او اميد وويل: چې زه همدې جنت ته له داخليدونکو څخه يم، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: ته جنتي يې ورپسې هغه له خپلې توېرې څخه خودانی خرماوي را ويستلی او خوړلی يې، بيا يې وويل که زه دومره ژوندی پاته سم چې دا خرماوي وخورم نودا به هم ډير اوږد ژوند وي، ژر يې پاته خرماوي وخورځولی او د مشرکينو په صفونو ورګډ سو تر هغو و جنگيدی تر خوشهيد سو. ۳۰۸

همدا راز د مشهورې ښځې عفرا زوی عوف بن حارث رضي الله عنه له رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې يا رسول الله ﷺ الله تعالی د بنده په کوم کار ډير خوشحاله کيږي چې وځاوندې؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: په دې سره الله ﷻ ډير خوشحاله کيږي چې بنده بيله زغري او ډال څخه لاس په دښمن په صف کې ورګډ کړي يعنې

پردبمنانو حملہ وکړي، نوعوف ﷺ خپله زغرہ وکښله او توره په لاس ددبمن په لیکو ورگډ سو تر هغو و جنگیدی ترڅو د شهیدانو له کاروان سره یوځای سو.

کله چې رسول الله ﷺ د جوابي حملې قومنده ورکړله هغه وخت ددبمن څو حملې تیري سوي وی، ددوی جوش او خروش مخ په سپیدوؤ، نو دا یو داسي باحکمتہ تاکتیک وه چې دمسلمانانو دموقف په ټینګولو کي ژور اثر درلودی، ځکه ددوی ته په داسي وخت کی حملې اویرغل امر ورکړل سویؤ چې ددوی دجهاد روحیه ځوانه اوپه پوره زور کي وه، همدا وه چې پرکفارو یې داسي سخته اوپرېکنده حملہ وکړه چې ددوی لیکي یې ورماتي او ککړی یې پر مځکه راوغورځولی داسلام د سپاهیانو جوش او خروش لاپسې ډیر سو، کله چې دوی خپل عظیم رهبر په داسي حال کي ولیدی چې زغرہ یې په تن کي په ډیر کلک عزم اولور همت را روان دی اوفرمایي: **سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الذُّبُرُ**. سورة القم **ترجمه**: نږدی ده چې دغه ټولګی شکست وخوري اوپه شا وتښتي. مسلمانانو ډیره سخت جنگ وکی ملاټکو یې هم مرسته کوله، ابن سعد له عکرمه ﷺ څخه په یوه روایت کي وایي په دې ورځ به موږ کتل چې دسړي سر پرېکیږي خودانه معلومېږي چې چا وواهی، اودبل سړي لاس به پرېکیدي اودانه معلومیده چې چا وواھے، ابن عباس ﷺ وایي چې یو مسلمان دجنگ په میدان کي یو کافر تعقیباوه او ورپسېؤ، په دې وخت کی ناڅاپه پر مشرک باندي د دورې (متروکې) دگوزار آواز واورېدل سو دیوه سپاره ږغ پورته سو چې وایي څیزمه! وړاندي ځه، مسلمان هغه مشرک ولیدی چې پر شا ولویدی، دې ورته راغلی وی لیدی، چې دهغه پزه زخمي اومخ یې داسي څیړي سویؤ لکه په مترکه چې وهل سوی وي، اودا ټول زخمونه یې نوي اوتازهؤ، دا انصاري مسلمان راغلی اورسول الله ﷺ ته یې ټوله قصه بیان کړه، ده وفرمایل: ته رښتیا وایی دا دریم آسماني کومک اومددؤ. ۲۰۹

ابوداؤد مازني وایي: زه په یو مشرک پسې وم چې وې وهم، خومخکي تردې چې زما توره ور ورسیدله دهغه سر دتن څخه جلا سو، نوزه پوه سوم چې بل چا وواژه

، یوانصاري حضرت عباس عليه السلام بندي کړی او د ځان سره یې راوستی ، عباس عليه السلام وویل والله که زه دې سړي بندي کړی يم ، زه یو داسې سړي بندي کړم چې پر سړي وینستان نه وه ، بنائسته او روڼ مخ او پریوه تور او سپین آس سپور ؤ ، زه اوس هغه دلته نه وینم ، انصاري وویل : یا رسول الله صلی الله علیه و آله داما بندي کړی دی ، ده ورته وویل چوپ سه الله تعالی ذکر یمي ملکي په واسطه ستا مرسته کړی ده .

«د جنگ دمیدان څخه د شیطان لعین تیښته»

شیطان چې د سراقه بن مالک پڼ جعشم مدلجي په شکل کي د قريشو سره راغلی ؤ تر هغو له دوی سره حاضر ؤ تر څو یې ملائکي ولیدلی چې پر مشرکینو باندي څه کوي نو په دې وخت کي یې شا وړوله او د تیښتي لاره یې ونيوله ، دلته حارث بن هشام هغه راوښوی ځکه ده گومان کوی چې سراقه دی ، خوابلیس پر ځیگر داسي گوزار ورکړ چې ليري یې وغورځاوه او په تیښته له میدان څخه ووتی ، مشرکینو وته وویل سراقه چیري ځي ؟ تاخو ویلي ؤ چې زه به ترپایه درسره ولاړ او ملگری يم ، ده ورته وویل : زه هغه څه وینم چې تاسي یې نه وینی زه له خدایه بیرېم الله تعالی سخت عذاب ورکوونکی دی ، بیا هم داسي تښتیدي تر څو یې ځان په بحر کي ډوب کړی .

«د کفارو مکمل شکست»

د مشرکینو په مینځ کي ماته گډه سوه ، ټول یيري او پريشانۍ ونيول او د مسلمانانو د ملا ماتوونکو گوزارونو په وړاندي د دوی قوت او مقاومت ختم سو ، جنگ د ختمیدو حالت ته نژدی کېدی ، کفارو د جنگ د ډگر څخه د تیښتي کوښښونه کول ، مسلمانان ورپسې ؤ ، څوک به یې ورڅخه وژل او څوک به یې ژوندي نیول ، په دې ترتیب سره د کفارو شرک لښکر له پرېکنده او کامي ملي ماتې سره مخ سو .

«د جنگ په حالت کي خپلو ملگرو ته دا بوجهل وینا»

ابو جهل چې کله په خپل لښکر کي د ماتې نښانې او آثار ولیدل نو هڅه یې کوله چې د دې عظیم طوفان مخ ته بند واچوي ، خپلو عسکرو ته یې په ډیر کبر او غرور سره آواز وکی گوری د سراقه ماته او تیښته ستاسي د ماتې سبب نه سي هغه دمخکي څخه له محمد صلی الله علیه و آله سره سازش کړی ؤ او گوری د عتبه ، شیبه او ولید په وژل کېدو

خپل همت له لاسه ورنه کړی، دوی به ځایه بیرته وکړله په لات او غزی دي مي قسم وي چي تر هغو به بیرته ستانه نه سو ترڅو مو دوی په رسیو تړلي نه وي تاسي د دوی دوژلو کوښښ مه کوی بلکه دوی ژوندي ونیسی ترڅو دوی ته دخپلو کړو مژه ور وڅکو، خو ډیر ژر ده ته دخبل کبر او بهي ځایه غرور حقیقت ښکاره سو او دده دلښکر لیکي د مسلمانانو د حملو په مخکي ډري وړي، تیت او پرک سوی، هو! د ابو جهل شاوخوا یو گروپ پاته ؤ او پرده یې دتورو او نیزو کلا راگرځولی وه، خو د مسلمانانو دایمان او توري زور دشرک داکلاهم ونړوله او ستر طاغوت پر آس سپور دمسلمانانو مخ ته راښکار سو، داهغه وخت ؤ چې مرگ هم ورته رارسیدلی ؤ او ددې انتظار یې کوی چې دوه انصاري ځوانان دده سر پرېکړی او مرگي یې وینی وڅښی.

«د ابو جهل قتل»

عبد الرحمن بن عوف رضی الله عنه وایي زه دبدر په ورځ په صف کي دننه وم، که گورم چې راسته او چپه اړخ ته مي دوه تنکي ځوانان ولاړ دي زه د دوی په لیدو حیران سوم په همدې وخت کي له دوی څخه کوم یوه پټ راته وویل: کا کا جانه! ابو جهل راوښیږه، ما ورته وویل وراړه! په ابو جهل څه کوی؟ ده وویل زه خبر سو ی یم چې هغه درسول الله صلی الله علیه و آله په حق کي نامناسبه ژبه استعمالوي او خپلو خبرو ته یې ادامه ورکړه ویل یې قسم په هغه ذات چې زمانفس دهغه په لاس کي دی که زه ابو جهل و وینم تر هغو به یې پری نه ډم ترڅو چې زموږ دواړو څخه یو مړ سو نه وي کوم ته چې مرگ مخکي لیکل سو ی وي یعنی تر هغو چې یازه مړ نه یم او یامي هغه وژلي نه وي، عبد الرحمن رضی الله عنه زیاتوي زه دځوان دې خبرو ته ډیر حیران سوم، بیا وایي دلته یې هغه دویم ځوان هم په پټه همدا ډول خبري راته وکړی، وایي لږ څه وروسته مي ابو جهل ولیدی چې دخلگو په مینځ کی کښته پورته کیږي نو دوی دواړو ته مي وویل نه وینی؟ هغه دي هغه څوک چې تاسي یې پوښتنه کوی، عبد الرحمن بن عوف رضی الله عنه وایي دوی دواړه وروځغستل او دتورو گوزارونه یې پروکړل او وی واژه بیا دواړه رسول الله صلی الله علیه و آله حضور ته ورغلل ده مبارک پوښتنه ورڅخه وکړه چې ستاسي څخه کوم یوه وواژه؟ دی هریوه ویل ما وواژه، ما وواژه، رسول الله صلی الله علیه و آله ورته وفرمایل: آیاتاسي خپلي توري پاکي کړيدي؟ دوی ورته وویل نه، رسول الله صلی الله علیه و آله یې توري وکتلی او وی

فرمايل : تاسي دواړو وژلى دى ، خودابو جهل مال اوسامان يې معاذ بن عمرو بن جموح ته ورکلى ، دا دواړه تنکي ځوانان وروڼه ؤ چې ديوه نوم يې معاذ بن عمرو بن جموح او ذبل نوم يې معوذ بن عفراء بن عفراء ؤ .^{۳۱۰}

ابن اسحاق وايي معاذ بن عمرو جموح وويل ماله مشرکينو څخه واورېدل چې وايي ابوالحکم ته څوک نه سي وررسيدای ، ځکه هغه دغه وخت دخپلو سپاهيانو دتورو او نيزو په داسي يوه دايره کي دننه ؤ چې مشرکينو له هغي ونى سره تشبيه کوي چې رسيدل ورته ممکن نه وي ، وايي ماچې دا واورېدل نو خپل هدف مي په نښه کى ، ځان مي ورته برابرى او کله چې موقع په لاس راغله نو حمله مي ورباندي وکړله او داسي گوزار مي ورکى چې پښه يې په پونډى کي غوټه ماته سوه اوليري ولويده ، پښه يې داسي والوته لکه چې کوم سړى دزړيو ماتوونکي سوتي له گوزار څخه الوزي ، معاذ وايي په دې وخت کي يې زوى عکرمه وار راباندي وکى اوزملاس يې غوټ پرېکړى ، لاس مي خالي په پوستکي بند ؤ خو څرنگه چې زه په جنگ بوخت وم ډير فکر مي ورته نه ؤ ، ټوله ورځ مي جنگ وکى اولاس هم داسي راپسې څړيدى ، کله چي يې درد زيات سو پښه مي ورباندي کښيښووه کش مي کړى اوليري مى وغورځوى .^{۳۱۱} ييامعوذ ورغلى او ابو جهل يې چې په دغه وخت کي چې ما زخمي کړى ؤ يو داسي واري يې وکى چې هم هلته پرېوتى خوساه لاپه کښي چلیدله ، معوذ ترهغوو جنگيدى ترخوشهيد سو ، او کله چې جنگ پاى ته ورسيدى ، نورسول الله ﷺ وفرمايل څوک به وگوري چې ابو جهل څه کړي دي ؟ خلگ ورپسې گوري چې دادى عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه ورباندي برابر سو او ابو جهل اخيري سلگى وهلى ، عبدالله بن مسعود رضي الله عنه يې پر غاړه پشه ورکښيښووله تر زير يې ونيوى چې سربې ورپرېکړي او ورته وى ويل : دخداى دښمنه ! خداى څنگه سپک کړى ؟ ده ورته وويل آيا ترهغه چاغوره څوک سته چې ستا په لاس ووژل سوى وي .

^{۳۱۰} صحيح البخارى ۲/۴۴۴، ۵۶۸، مشکوة المصابيح ۲/۳۵۲، دابو جهل مال په څکه يو و ته ورکړ چې هغه بل په همدې غزه کي شهيد سوى وو خود ابو جهل توره يه و عبدالله بن مسعود رضي الله عنه ته ورکړه ځکه سره هغه دتن څخه جدا کړ سنن ابوداؤد ۲/۳۷۲ .
^{۳۱۱} معاذ د حضرت عثمان رضي الله عنه تر وخته ژوندى وو .

يعني داځه سپکاوی نه دی چې شوک دخپل له لاسه ووژل سي، بيا يې وويل کاشکي
د بزگرانو پرځای بل چا وژلی وای؟ زيات يې کره، وایه نن بری دچادی؟ ده ورته وويل
: بری دالله اود رسول الله ﷺ دی، بيا يې ابن مسعود ؓ ته چې دده پرغاړه يې
پښه ورايښی وه وويل شيونکيه! نن ډیر لوړ او خطرناک ځای ته پورته سوی يې
، عبدالله ابن مسعود ؓ به په مکه کې رڼه پيوله. تردې خبرې وروسته عبدالله ابن
مسعود ؓ د ابو جهل سر پرېکړی، اود رسول الله ﷺ حضور ته يې وړاندې کی،
او عرض يې ورته وکی یارسول الله ﷺ دادی دالله ددښمن د ابو جهل سر، رسول الله
ﷺ درې واړه داسي وفرمايل: الله الذی لا اله الا هو. بيا يې وويل: الله اکبر، ثناء او
صفت دی هغه خدایه لره چې خپله وعده يې رښتني کره دخپل بنده کومک يې وکی
اويوازي الله ﷻ ټولو کفارو ته ماته ورکړله، بيا يې ماته وويل راځه راوی بنیبه
بيا ولاړی اود هغه جسد مي وروښووی، هلته يې وفرمايل دا ددې امت فرعون ؓ و.

«په دې جنگ کې دزيات پيښو ليدل»

مخکي مو د عمير بن حنبل ؓ او عوف بن حارث ؓ دوي مثالي کارنامې تر نظر
تيري کړی په دې غزا کې نوري هم داسي پيښي سوي دي چې د عقيدې، قوت او
مبدأ عظمت له ورايه پکې معلومېږي، په دې جنگ کې زوی له پلار سره ورور له
ورور سره سنگر نيولی ؤ خود عقيدې او اصولو دا اختلاف له وجي يوبل ته توري له
تيکو راويستی، او په همدې جنگ کې مظلومان د ظالمانو مخ ته ودرېدل او خپل
زړونه يې ښه ورباندي بيخ کړل.

۱: ابن اسحاق وايي له ابن عباس ؓ څخه روايت کوي چې رسول الله ﷺ اصحابو
ته وفرمايل زه پوه يم چې بني هاشم او څه نور خلک دلته پرراتلو باندي مجبور سوي
دي دوی زموږ سره جنگ ته اړتيا نه لري، نو که هر چاته د بني هاشم کوم سړی په لاس
ورغی نه دي يې وژني او چاته که ابوالبخترې په مخه ورغی هغه دي هم نه وژني
، او چاته عباس بن عبدالمطلب په مخه ورغی هغه دي هم نه وژني، ځکه دوی په زور
اوجبر راوستل سوي دي، ابو حذيفه بن عتبة وويل موږ به خپل پلرونه، زامن
، وروڼه او نور خپلوان وژنو او عباس به پرېږدو، قسم په خدای که هغه زما مخ ته
راغلی نو په توره به يې سوری کړم، دا خبره رسول الله ﷺ ته ورسیده هغه مبارک

ﷺ عمر ته وفرمايل ابو حفصه ! يا در رسول الله ﷺ داکا مخ په توره وهی ؟
 عمر ﷺ وويل اجازه زا که ، چې سړي په توره پرېکړم ، والله چې هغه منافق سوی
 دی ، وروسته به ابو حذیفه ويل زه له هغي خبري څخه آرام او مطمئن نه وم ، له کومه
 مي چې هغه خبره دبدر په ورځ کړی وه اولتراوسه ورڅخه په بيره او خوف کي يم
 ، خويوازي دومره ويلای سم ، چې کېدای سي شهادت زما دهغي خبري کفاره سي
 ، همد او ه چې نوموړی ديمامه په جنگ کي په شهادت ورسیدی .

۲ : د ابوالبخري وژل په دې خاطر منع سوی وه چې نوموړي له هغو کسانو څخه و
 چې په مکه کي يې رسول الله ﷺ ته تاوان او ضرر نه رسوی ، نه يې په لاس اونه يې
 په ژبه څه ضرر ور رسولی دی اوداهم هغه سړی دی چي دبنو هاشم او بنو مطلب
 پر خلاف ليکل سوي ظالمانه معاهدې په ماتولو کي يې مهم رول لوبولی دی
 ، خوابوالبخري په همدې جنگ کي ووژل سو اوداداسي چې په جنگ کي بخدر بن
 زياد البلوي ورباندي برابر سو ، له ابوالبخري سره دده يو ملگری هم وه دواړه
 يوځای جنگ کوی ، مخدر ورته وويل ابوالبخري ! رسول الله ﷺ موږ ستاله وژلو
 څخه منع کړي يو ، ده وويل : اوزما دملگري له وژلو هم ؟ بخدر ورته وويل نه
 دملگري خلاصون دي نسته ، ده وويل نوچې داسي ده اوس به موږ دواړه يوځای
 مرو ، بيا يې جنگ پيل کى ، نو بخدر مجبور سو چې هغه ووژني .

۳ : عبدالرحمن بن عوف ؓ او اميه بن خلف د جاهليت د دوران کلک ملگری و
 دبدر په ورځ عبدالرحمن بن عوف خپل دمکې ملگری اميه وليدی چې دخپل زوی
 علی لاس يې نيولی دی له عبدالرحمن سره څوزغري وی چې غنميت کړی يې وی
 اوله ځان سره يې وړلی ، اميه چې هغه وليدی نو ورته وی ويل : آيا ماته دي څه
 حاجت نسته ؟ زه تردې زغرو درته هغونه اوبهتريم ، ماکله همداسي بده ورځ نه ده
 ليدلی ، آيا تاسي شيدو ته ضرورت نه لری ؟ يعني که زه چابندي کړم نوپه فديه کي
 به ښې شيدې ورکوونکی اوشانې ورکړم ، عبدالرحمن بن عوف ؓ زغري وغور
 ځولی او دواړه بنديان يې دځان سره رهي کړل ، عبدالرحمن بن عوف ؓ وايي په
 داسي حال کي چې زه داميه اودهغه دزوی ترمينځ روان وم راته وی ويل
 عبدالرحمانه ! داچې په سينه کي يې دږيل مرغ ښکته تومبلی ده څوک دی ، ما ورته

وویل هغه حمزه بن عبدالمطلب ﷺ دی ده وویل همدغه پرموږ باندی ناتار جوړ کړی ؤ او همدغه موږ تباہ کړو .

عبدالرحمان بن عوف ﷺ وایي مادوی دواړه بیول : چې د حضرت بلال ﷺ سترگي ورباندی ولگیدی او امیه هم هغه شوک ؤ چې پر بلال ﷺ یې په مکه کي ډیر ظلمونه کړی ؤ ، دلته بلال د کفر مشر امیه بن خلف اوس به یازہ ژوندی یم او یادی ، ماورته وویل بلاله ! دازما بندي دی ده وویل نن به یازہ مرم او یادی ، ما وویل دتوري زویہ زما خبره نه اوری ، ده وویل یا به زه ژوندی پاته کیږم او یادی ، بیایې په لوړ آواز چیغه وکړه ، یا انصار الله ! داد کفر سرلښکر امیه بن خلف دی ، نن به یازہ مرم او یادی ، عبدالرحمان بن عوف ﷺ وایي یو وار خلک راباندی راټول سول موږ یې محاصره کړو ، زه له امیه څخه دفاع کوم خویو چاتوره راتیره کړه او دامیه زوی یې پرېښه وواهه ، هغه پرمخکه ولویدی ، په دې وخت کي امیه داسي یوه چیغه وکړه چې په خپل ژوند کي مي داسي هولناکه چیغه نه وه اورېدلی ، عبدالرحمن وایي ما امیه ته وویل اوس د ځان چاره په خپله کوه ، خولکه چې د نجات لاره دي نسته ، زه اوس هیڅ نه سم کولی ، همدا وه چې خلکو تر تورو وایستی اود دواړو کاریې ور خلاص کی ، عبدالرحمن بن عوف ﷺ به وروسته ویل : الله ﷻ دي پر بلال رحم وکړي ، زما زغري هم ولاړی او په بندي یې هم وځوړولم ، په زاد المعاد کي راځي چې عبدالرحمن بن عوف ﷺ امیه ته وویل : پر پوزه هغه پرېوتی او عبدالرحمن ﷺ ځان ورباندی واچوی ، نورو خلکو هغه له لاندی څخه په تورو واهه ترڅو مړ سو ، په دې وخت کي د عبدالرحمن بن عوف ﷺ پښه هم زخمی سوی وه .^{۳۱۲}

۴ : په همدې ورځ حضرت عمر ﷺ خپل ماما عاص بن هشام بن مغیره وواژه .

۵ : ابو بکر صدیق ﷺ خپل زوی عبدالرحمن ته چې هغه وخت لاشرک ؤ یرغ وکی اي خبیثه زما مال اوداریې چیري ده ؟ عبدالرحمن ورته وویل :

لم ببق غیر شکة و یعبوب ... وصارم یقتل ضلال الشیب

ترجمه : له وسلې تیر رفتار آس اوله هغي توري پرته بل هیڅ هم نه دي پاته کوم چې زړه گمراهي دمرگ کندي ته اچوي .

۶ : کله چې مسلمانانو د کفارو ټپول او بنديانول پيل کړل ، رسول الله ﷺ په خپله خيمه کي تشریف درلودی ، اوسعد بن معاذ ؓ توره په لاس پیره ورباندي کوله ، رسول الله ﷺ د خلکو د کړو له امله د سعد په مخ کي د ناخوښۍ اثار وليدل ، ورته وی فرمايل : سعه ! لکه د مسلمانانو د اکاردي خوښ نه سو ؟ سعد عرض وکړ هو ! یار رسول الله ﷺ له مشرکینو سره دا اول جنگ اولومړني موقعه وه چې الله تعالی موږ ته په لاس راکړه زه د دوی له ژوندي پاته کېدو څخه د دوی په وژل کېدو او تباهي ډیر خوښ یم .

۷ : په همدې ورځ د عکاشه بن محسن الاسدي توره ماته سوه او کله چې در رسول الله ﷺ حضور ته راغلی نو هغه یو لرگی ورکي او ورته وی فرمايل : عکاشه ؓ ! څه په دې سره جنگیږه ، عکاشه ؓ د لرگی واخیستی او وی غورځوی که گوري چې په یوه اوږده مضبوطه او تکه سپینه توره بدل سوی دی او په همدې توره ترهغو پوري و جنگیدی ترڅو الله تعالی مسلمانانو ته بری وړه برخه کړه ، دغه توره په العون مشوره وه ، عکاشه به هر جنگ ته له همدې توري سره تللی ، ترڅو د ردت په جنگو کي په داسي حال کي شهید سو چې همدا توره یې په لاس کي وه .

۸ : د جنگ له ختمیدو وروسته مصعب بن عمیر العبدري ؓ خپل ورور ابي عزیز بن عمیر وليدی ، نوموړي د مسلمانانو پر خلاف له جنگ څخه وروسته بندي سوی ؤ ، یوه ورځ یې انصارون لاسونه ورتړل ، نو مصعب انصاري ته وویل ددې سړي په واسطه خپل لاسونه مضبوطه کړه ، دده مور مالداره ده ، کېدای سي دده په بدل کي ښه فدیه درکړي ، ابو عزیز خپل ورور مصعب ته وویل زما په باب دي همدا وصیت اوسفارښت دی ؟ مصعب ؓ په جواب کي ورته وویل ستا پرځای د انصاري زما ورور دی .

۹ : کله چې امر و سو چې د کفارو جسدونه دی په کنده کي واچول سي او عتبه بن ربیع د کندي په طرف کشیدی ، رسول الله ﷺ د عتبه زوی ابو حذیفه مخ ته وکتل ، که گوري هغه خفه او غمگین ښکاري او ښه یې اوبښتی ده ، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل : ابو حذیفه ! کله چې دپلار په هکله دي په زړه کي څه درگړځي ؟ ده وویل نه یار رسول الله ﷺ والله که مي په زړه کي دپلار او دهغه د مرگ په هکله څه شک

او تشویش وي خو خبره داده چې ژماپلاریو پوه دور اندیشه، حلیم او د فضل خاوند
 ؤ اوزما هلیه داوه چې ددې پوهي او نورو بنو خصلتونو په وجه به په اسلام مشرف
 سي خواوس مي چې دده دا حال ولیدی اوزما دهيلي پر خلاف کافر تر دنیا تیر سو
 نور بنیتیا هم غمجن سوم، رسول الله ﷺ حذیفه ؓ ته دخیر دعا و فرمایله، نیکی
 او خوږې خبرې یې ورته وکړی.

«دمشر کینو و مړیو ته د سید البشر ﷺ وینا»

جنگ دمشر کینو په پوره او کاملې ناکامۍ او د مسلمانانو په پرېکنده بري سره پای
 ته ورسیدی په دې غزا کي له مسلمانانو څخه (۱۴) کسان چې شپږ یې مهاجرا واته
 یې انصار ؤ په شهادت ورسیدل، خومشر کینو ته ډیر تاوان رسیدلی ؤ او یا (۷۰)
 کسان یې وژل سوی ؤ او او یا نوریې د مسلمانانو په لاس بندیان سوی ؤ او ددې مړو
 او بندیانو زیاتره برخه مشران او مخور خلگ ؤ، کله چې د جنگ اور مړسو، رسول
 الله ﷺ تشریف راوړی، دمشر کینو مړو ته ودرېدی او وی فرمایل: تاسي زما تر
 ټولو بد او خراب خپلوان واست، تاسي زه په داسي حال کي تکذیب کړم چې نورو
 خلگو ریښتنی وبللم، تاسي یوازي پرینېووم او نورو خلگو زما مرسته وکړه تاسو
 له خپل کور څخه ویستلم خونورو خلگو پناه را کړه، بیایې امر وکی چې دبدر په یوه
 کنده کي دی واچول سي، له حضرت ابوطلحه ؓ څخه روایت دی چې رسول الله
 ﷺ په امر دبدر په ورځ دقریشو (۲۴) مشران او سرداران دبدر په یوه مرداره
 او خبیثه کنده کي واچول سول، د رسول الله ﷺ داعادت ؤ چې کله به کوم قوم
 برلاسی سو یعنی جنگ به یې وگټی نو درې ورځي به هم هلته د جنگ په میدان کي
 پاته کېدی، دبدر د غزا چې دریمه ورځ سوه نور رسول الله ﷺ له امر سره سم دده
 سپاري تیاره سوه، زین او کچاوه پر کښینېوول سوه، رسول الله ﷺ هم داسي پیاده
 روان سو، اصحاب ورسته ورپسې روان ؤ مخکي ولاړی او د هغي کندي پر څنډه
 ودرېدی، دوی (مړیو) ته یې د هریوه نوم او دپلار نوم اخیستی آیا په دې سره
 خوشحالیږی چې تاسي د الله جل جلاله او دهغه د رسول ﷺ اطاعت کړی وای؟ ځکه زموږ
 رب زموږ سره وعده پوره کړه او دڅه وعده چې یې راسره کړی وه هغو تر لاسه کړه،
 آیا تاسي هغه څه په حق سره ولیدل کوم چې ستاسي رب یې وعده در سره کړی وه.

دلته عمر رضي الله عنه وويل يارسول الله صلى الله عليه وسلم آياته له بهي روحه جسدونو سره خبري كوي؟ رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل قسم په هغه ذات چي دمحمد صلى الله عليه وسلم نفس دده په لاس كي دي دوى زما خبري تر تاسو بنه اوري اوپه بل روايت كي راځي چې تاسي دوى بنه اورېدونكى نه ياست خواخلگو جواب نه سي وركولاى ^{۳۱۳}

«مکې ته د کفارو دشکست خبر رسيدل»

د بدر له ميدانه څخه کفار هرې خواته و تنبديدل ، هر څوک د ځان په غم اخته و پرکومه چې به يې مخ ونيوى پرهم هغه خوا به تنبتيدي په خوړونو اودرو كي تيت پرک سول ، خود ټولو به ورو ستي منزل مکه وه خود شرم او خجالت څخه لاره ورڅخه ورکه وه چې څه ډول مکې ته داخل سي ابن اسحاق وايي لومړى سړى چې مکې ته يې دقریشو دماتي خبر راوړى حيسان بن عبدالله و دې چې ورغلى خلگو ورته وويل څه خبر دي راوړى دى ، ده وويل دعتبه شيبه ، ابوالحکم ، اميه بن خلف او نورو سردارانو دمرگ خبري مې راوړى دى ، کله چې ده دقریشو دسردارانو نومونه اخيستل صفوان بن اميه په حجر (حطيم) كي ناست و ، وى ويل قسم په خداى که دا په هوبن كي وي ، تاسي زماپه هکله پوښته ورڅخه وکړى ، دوى ورته وويل په صفوان بن اميه څه وسول ؟ ده وويل هغه خودادى په حطيم كي ناست دى ، قسم په خداى چې مايې پلار او ورور وليدل چې ووژل سول ، درسول الله صلى الله عليه وسلم مولى ابورافع وايي زه دحضرت عباس غلام وم ، اسلام زموږ کورني ته داخلو ، ماعباس رضي الله عنه او ميرمني يې أم الفضل ټولو اسلام راوړى و خو حضرت عباس رضي الله عنه خپل دين پټ ساتى ، ابولهب بدرته نه و تللى او کله چې يې دماتي خبر واورېدى نو الله تعالى ډير خوار او ذليل کړى ، خوموږ دقوت او عزت احساس کوى ، زه يو کمزورى سړى وم دزمزم په حجره کى به مې غشي جوړول ، قسم په خداى چې زه ناست وم او غشي مې جوړول أم الفضل هم دلته ناسته وه موږ ددې خبرپه اورېدو سره ډير خوشحاله و چې يوځل ابولهب راغى ، پښې ورپسې کشيدى ، دحجرې پريوه څنډه کښينستى شايې زما شاته وه هغه لاهم دلته چې رغ وسو ، ابوسفیان بن حارث بن عبدالمطلب راغى

بولهب ورته وويل دلته راسه تابه حتما خبر راوړی وي ، ابورافع وايي ابوسفیان
 راغلی اوله ابولهب سره کښینستی نور ټول خلگ ورته ولاړ دي ، ابولهب ورته وويل
 : وراره وايه دخلگو څه حال ؤ ده ورته وويل : څه حال ؤ ، خبره داده چې موږ له داسي
 يوه قوم سره مخامخ سوي ؤ چې په مقابلې کي يې زموږ زور وتلی ؤ موږ خپل ځانونه
 دوی ته حواله کړی ؤ خو بڼه ددوی وه چې څنگه مو وژني او څنگه مو بنديانوي
 خو قسم په خدای زه له دې ټولو سره سره خپل خلگ نه ملا متوم ځکه موږ له داسي
 سپينو خلگو سره مخامخ سوي ؤ چې دمځکي او آسمان تر مينځ پرتورو او سپينو
 آسانو سپاره ؤ والله که دوی يا څه پرېښوول اونه يې څوک مخ ته ټينگيدای سواي ،
 ابورافع وايي مادخيمې څنډه پورته کړه ، اوومي ويل والله چې داملائکي دي
 ، زياتوي يې او وايي ابولهب لاس پورته کړی او پر مخ يې کلکه څپيره را کړه زه هم ور
 ولاړ سوم او ورسره په جنگ سوم او څرنګه چې زه کمزوری وم نو پورته يې کړم
 او برمځکه يې وغورځولم او سربيره زاباندي کښینستی او هلم يې په دې وخت کي
 أم الفضل ولاړه سوه او دخيمې يوه ستن يې را واخيستله ابولهب ته يې پرسر داسي
 گوزار ورکي چې سړيې ډير زيات مات سو ، بيا يې ورته وويل دا چې مالک يې نسته
 ، نو کمزوري دی وليدی ، په دې گوزار سره ابولهب ذليل اوسپک ولاړ سو ، قسم په
 خدای چې تردې وروسته يوازي اووه ورځي ژوندی ؤ چې الله تعالی په عدسه
 مبتلا کړی (عدسه يوقسم دانه يا يوقسم طاعون دی چې عرب يې په بدفالي نيسي)
 او له همدې عدسې څخه مړ سو او تر مرګ وروسته درې ورځي هم داسي پروت ؤ
 زامنو يې لاس نه وروړی نه يې څوک خواته ورنژدی کېدل اونه يې چا دښخولو فکر
 کوی ، خو کله چې يې زامن دخلگو له شرم څخه ويږېدل او فکريې وکي که يې
 همداسي پرېږدي نو خلگ به خبري ورپسې وکړي ، نو مجبوره سول چې يوه کنده
 ورته وکيندي بيا يې له ليري څخه په يوه لرګي سره په دې کنده کي واچوی اوله
 ليري څخه يې ډبري وړياندي وغورځولی ، په دې ترتيب سره ډبر په ميدان کي
 دکفارو درسو ابي او ماتي خبرمکې ته ورسیدی ، دې خبر دمکې پر اوسيدونکو
 ډير بده اثر وکي ، آن تردې چې دوی پرمرو باندی ژړا منع اعلان کړه دا په دې خاطر
 چې د مدنيې خلگ د دوی په ژړا نور پسې خوشحاله نه سي .

یوه په زړه پوري واقعه داهم ده چې په دې غذاکي داسود بن مطلب درې زامن وژل
سوی و نوموړي په سترگوړوند و اوزه یې غوښتل چې د زامنو پر مرگ ښه په چيغو
چيغو وژاړي یوه ښه یې دیوې ښځې دژا آواز واورېدی نو سمدستي یې خپل غلام
ورولېږی او ورته وی ویل وگوره چې پرمهرو باندې دژړلو اجازه ورکړل سوی ده او که
خنګه؟ آیا قریش پر خپلو مه وژاړي چې زه پر خپل زوی ابو حکیم وژاړم، زما سینه له
ډیره غمه پرچاودېدو ده، غلام یې ولاړی کله چې بیرته راغی نو ورته وی ویل
دادهغي ښځې دژا آواز دی چې په خپل ورک سوي او ښې پسې ژاړي، دلته وسیدله
اود وس خنګه یې ووتله او پر خوله یې داشعرونه جاري سول.

أُتِبَكِي أَنْ يَضِلَّ لَهَا بَعِيرٌ وَيَسْنَعَهَا مِنَ النُّومِ السُّهْدُ

فَلَاتَبْكِي عَلَى بَكْرِ وَلَكِنْ عَلَى بَدْرِ تَقَاصَرَتِ الْجُدُودُ

عَلَى بَدْرِ سَرَاةُ بَنِي هَصِيصٍ وَمَخْزُومٌ وَرَهْطُ أَبِي الْوَلِيدِ

وَبِكِي أَنْ بَكَيْتِ عَلَى عَقِيلٍ وَبِكِي حَارِثًا أَسَدَ الْأَسْوَدِ

وَبِكِيهِمْ ، وَلَا تَمْسِي حَصِيعًا وَمَا لَأَبِي حَكِيمَةٍ مِنْ نَدِيدِ

الْأَقْدَسَادُ بَعْدَهُمْ رَجَالٌ وَلَوْلَا يَوْمٌ يَدْرُ لَمْ يَسُودُوا

ترجمه: داپرې ژاړي چې اوښ یې ورک سوي دی؟ او پر هغه باندې یې بې خوابی
خوب ورک کړی دی، پر اوښ مه ژاړه، بلکه پر بدر وژاړه چیري چې قسمتونه ایري
سوي دي، هو! پر بدر وژاړه چیرته چې د بني هصيص، بني مخزوم او ابولیدد قبیلې
سرداران دي که ژاړی نو پر عقیل وژاړه، اود ټولو نومونه مه اخله، اود ابو حکیم خو
هیڅ مثل اوسیا نه و، وگوره تردوي وروسته داسي خلگ سرداران سول که دبدر
ورځ نه وای نو کله به سرداران سوی نه وای.

«و مدینه ته دفتحې دزیري دپاره دوه کسان لیږل»

کله چې د مسلمانانو فتح او بری پر برخه سوو نور رسول الله ﷺ د مدینې اوسیدونکو
ته دعا جل زیري لپاره دوه کسان ولېږل چې یو یې عبدالله بن رواحه رضی الله عنه چې د مدینې
دلوري برخي اوسیدونکو ته اوبل یې زید بن حارثه رضی الله عنه و چې د مدینې لاندني برخي
اوسیدونکو ته دزیري لپاره لیږل سوی و، هلته په مدینه کي یهودو او منافقانو په

خپلو درواغو خبرو او پرو پاگند سره پر مدينه بده ورغ جوړه کړی وه ، آن تردې چې دوی درسول الله ﷺ د مرگ خبر هم خپور کړی و او کله چې يوه منافق زید بن حارثه ﷺ درسول الله ﷺ پراوښ (قصوا) باندي سپور وليدی نو وی ويل محمد ﷺ وژل سوی دی او دايې اوښه ده ، موږ خويې پیژنو داهم زید بن حارثه ﷺ دی چې راتښتیدلی دی اوله ډیري بیړي څخه یې هیڅ هم ترخوله نه وزي ، په هر حال دواړه زیري راوړونکي راوړسېدل ، مسلمانان پراوتول سول او د دوی خبرو ته غوږسول بالاخره په دې باوري سول چې د مسلمانانو فتح او بری په برخه سوی دی .

په مدينه کي هري خواته خوښی او خوشحالي خپره سوه ، د تکبير او : لا اله الا الله . ناري پورته سوی مدينه ټوله له خوښي څخه په حرکت راغله ، مشران مسلمانان د بدرلاري ته ورغلل ترڅو خپل عظيم رهبر محمد رسول الله ﷺ ته ددې لوي فتحي مبارکي ووايي ، اسامه بن زید ﷺ وایي موږ ته دفتحي خبر هغه وخت را ورسیدی چې موږ په مدينه کي درسول الله ﷺ په لور رقیه ﷺ چې د عثمان ﷺ په نکاح کي وه خاوري اړولی ، اود رقیې ﷺ د خدمت لپاره زه هم رسول الله ﷺ له حضرت عثمان ﷺ سره پرې ایښی وم .

« د غنیمت د مالونو پر سر د مسلمانانو په مینځ کي اختلاف »

رسول الله ﷺ تر جنگ وروسته د زې ورځي نور هم په بدر کي پاته سو اوله دې ځايه لانه و روان سوي چې د غنیمت د مالونو پر سر د مسلمانانو په مینځ کي اختلاف پیدا سو او کله چې دا مخالفت او اختلاف زیات سو ، نور رسول الله ﷺ امر وکړ چې ټول باید د غنیمت مالونه ده ته وسپاري ، سپاهیانو درسول الله ﷺ امر عملي کړی او ټول شيان یې ورتسليم کړل وروسته وحي راغلی او د امشکل یې حل کړی ، له عبادې بن صامت ﷺ څخه روایت دی وایي له رسول الله ﷺ له مدينې څخه ووتلو او بدر ته ورسیدو له خلکو (کافرانو) سره جنگ وسو ، الله تعالی دښمنانو ته ماته ورکړله نو موږ څخه یوه ډله خلک داسي و چې دوی کافران پسې اخیستی و او وژل به یې خو بله ډله داسي وه چې په غنیمتونو پسې سوی و ، راټولول او جمع کول به یې یوه بله ډله خلک پر رسول الله ﷺ راټول سوی و هسي نه چې دښمن په فریب او چم سره څه ضرر ور ورسوي ، دوی درسول الله ﷺ ساتنه کوله خو کله چې شپه سول خلک سره

راٽول سول نوهغو ڪسانو چي دغنميت مالونه يي راوڙي و، وويل موڊ خومالونه راٽول ڪري دي، نوپه ڊي ڪي دهيجا برخه هم نسته او هغو ڪسانو چي په دښمنانو پسې وتلي و وويل: په ڊي مالونو ڪي ستاسي برخه زموڊ تربرخي ڊيره نه ده حڪم داموڊ و چي دښمنان مومات ڪڍل اوله ڊي مالونو خخه موليري وساتل، او هغه ڪسانو چي در رسول الله ﷺ ته تاوان ونه رسوي در رسول الله ﷺ په ساتنه او دفاع مشغول و دامشڪل راپيدا سو ترخو وحي رانازل سو هه اوپه ڊي اڙه يي داسي فيصله و ڪڙه.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَأَتَقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ
إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ سُوْرَةُ الْأَنْفَالِ.

ترجمه: پوښتنه ڪوي دوى له تاخه اڙ محمد ﷺ! له (حڪم) دغنائمو خخه، ووايه ڊي ته چي دا اموال دغنميتونو خاص الله ﷻ لڙه ڊي اور رسول (دالله ﷻ) لڙه ڊي (چي تقسيم ڪڍل سي سم له شرعي اصول سره) نوپيري تاسي له الله ﷻ خخه او اصلاح ڪري تاسي دهغه حال چي په مينع ڪي ستاسي ڪي ڊي، يعني په خپلو منحنو ڪي دوستي سره و ڪري اونزاغ پيريڊي او حڪم ومني تاسي دالله ﷻ او حڪم ومني تاسي در رسول الله ﷺ ڪه ياست تاسي مؤمنان په حقه سره، او ترڊي وروسته رسول الله ﷺ دغنميت مالونه دمسلمانانو ترمينع سره وويشل. ۲۱۴

«دمدينې په لار ڪي دسيد البشرو ﷺ امر او دصحابه ڪرامو اجراء»
رسول الله ﷺ په بدر ڪي له دري ورغو اقامت وروسته دمدينې په طرف ولاڙي مشرڪان بنديان او دغنميت مالونه هم ورسره و، او دڊي نگراني يي عبد الله بن ڪعب ته سپارلي وه او ڪله چي دصفراء د دري له تنگي خخه ووتل نو دڊي تنگي اونازيه سيمي ترمينع ڀرتي يوې غونڊي باندي يي وارول او دغنميت له مال خخه يي خمس يعني پنجمه برخه جلا ڪڙه اونور پاڻه يي په مساويانه توگه پرمسلمانانو وويشل، رسول الله ﷺ دصفراء په دره ڪي دنضر بن حارث د وڙلو حڪم صادر ڪري، نوموڙي دبدر په ورغ دمشرڪينو بيرغ پورته ڪري و اوڊي دقريشو له هغه

لویو محرمینو او اسلام د بنمن عناصرو څخه ؤ چې رسول الله ﷺ ته یې تاوان او تکلیف رسوی، حضرت علي (ع) در رسول الله په امر دده سرو واهه، تردې وروسته چې کله رسول الله ﷺ عرق الطیبه ته ورسیدی.

هلته یې د عقبه بن ابی معیط د وژلو امر صادر کړی، داهغه څوک ؤ چې رسول الله ﷺ ته یې ډیر تکلیفونه رسولی ؤ او موږ مخکي دا ډول پېښو ته هم اشاره کړی ده، داهم هغه رذیل انسان ؤ کوم چې دلمانځه په وخت کي یې پر رسول الله ﷺ باندي داوښ لری اچولی ؤ او داهم هغه شیطان ؤ چې په خپل څادر سره یې رسول الله ﷺ زندی کړی ؤ او که چیري ابوبکر (ع) نه وای راغلی نو نژدې وه چې رسول الله ﷺ یې شهید کړی وای، کله چې رسول الله ﷺ دده د وژلو امر وکی نو عقبه ورته وویل: محمد ه ﷺ! زما د کوچنیانو لپاره به څوک وي؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمایل اور^{۳۱۵}، ویل کیږي چې دده سر عاصم بن ثابت انصاري (ع) او په بل روایت کي علي بن ابی طالب (ع) وواهی، د جنگي تاکتیک او استراتیژي له مخه ددې دوو رذیلانو وژل ځکه ضروري ؤ چې دا دواړه نه یوازي جنگي اسیران ؤ بلکه په ننۍ ژبه جنگي مجرمان هم ؤ.

«د مبارکۍ ډلې»

کله چې رسول الله ﷺ روحاء ته راوړسیدی، د مسلمانانو هغه مشران یې استقبال او مبارکي ویلو ته حاضر سول چې له مدینې څخه د همدې غرض په خاطر راوتلي ؤ، په دې وخت کي سلمه بن سلامة مبارکي ویونکو مسلمانانو ته وویل تاسي موږ ته دڅه مبارکي را کوي؟ قسم په خدای موږ داوښانو په څیر له زرو سپین ږیرو سره مخ سوی ؤ، پردې خبره رسول الله ﷺ تبسم وکی، او وی فرمایل: وراره! دوی د قوم مشران ؤ، اسید بن حضیر (ع) عرض وکی چې یا رسول الله ﷺ! حمد او ثناء دي وي هغه خدای چې ته یې برلاسی او بریالی کړی او ستا سترگي یې رڼې او یخي کړی، یا رسول الله ﷺ قسم په خدای زه له بدر څخه په دې گومان نه یم پاته سوی چې ته به له د بنمن سره جنگ کوی، زما دا خیال ؤ چې یوازي د کاروان خبره ده او که زه خبر وای

چې له دښمن سره مقابله ده نو هیڅکله به نه وای پاته سوی، رسول الله ﷺ وفرمایلی ته رښتیا وایی، وروسته رسول الله ﷺ په داسې حال کې مدینې منورې ته سرلوړی کامیاب او منصور تنووت چې پردښمنانو کوم چې په مدینه کې دننه و او یا دباندې و هیبت او بیر له لویدلی وه، ددې عظیمې فتحې په نتیجه کې دمدینې منورې ډیر خلک په اسلام مشرف سول او ابن سلول او ملګري یې هم په همدې وخت کې په ظاهري توګه دمسلمانانو لیکو ته داخل سو، مدینې ته د رسول الله ﷺ له تشریف راوړلو څخه یوه ورځ وروسته بندیان هم را ورسېدل، دوی یې پر خپلو اصحابو وویشل او امر یې ورته وکړ چې له بندیانو سره ښه او نیکه معامله وکړی، اصحابو د رسول الله ﷺ د امر د تعمیل په خاطر له بندیانو سره دومره نیکي کوله چې په خپله به یې خرماوې خوړلې او بندیانو ته به یې ډوډۍ ورکوله، هغه وخت په مدینه کې خرماوې تر ټولو ارزانه او بې ارزښته وې خو د ډوډۍ ډیره قیمتي او مهمه وه.

«د بندیانو په باره د اصحابو سره مشوره»

کله چې رسول الله ﷺ مدینې ته را ورسیدی نو د بندیانو په هکله یې له اصحابو سره مشوره وکړله چې څه باید ورسره وسي، ابوبکر رضی الله عنه عرض وکړ چې یا رسول الله ﷺ دغه بندیان زموږ وروڼه، د اکا زامن او خپلوان دي، زما رایه داده چې فدیې ورڅخه واخیستل سي، ځکه دابه د کفارو په مقابل کې له یو خوا زموږ لپاره مالي او اقتصادي تقویه او کومک وي او له بلې خوا کېدای سي الله تعالی دوی ته هدایت وکړي او زموږ مرستندویه سي.

رسول الله ﷺ وفرمایلی ته څه وایی یا ابن خطاب! ده وویل زه د ابوبکر رضی الله عنه نظرنه تائیده وم بلکه زه وایم چې ماته فلانی (نوموړی د حضرت عمر رضی الله عنه قریب و) په لاس راګړی چې سړی یې وو هم او حضرت علي رضی الله عنه ته عقیل بن ابی طالب و سپاری چې سړی له تنه جلا کړي، او عباس حضرت حمزه ته په لاس ورکړی چې غاړې یې پرېکړي ترڅو الله تعالی وويني چې زموږ په زړونو کې د کفارو او مشرکینو لپاره رحم او مهرباني هیڅ ځای نه لري، بندیان خود مشرکانو مشران، سرداران دي یعنی هریوه ته خپل قریب په لاس ورکړی چې کار یې ور خلاص کړي.

حضرت عمر رضي الله عنه وايي رسول الله ﷺ د حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه رایه غوره وبلله اوزما نظریې ونه مانه اوفیصله یې وکړه ، چې له بندیانو څخه فدیې واخلي ، حضرت عمر رضي الله عنه وايي سبا سهار رسول الله ﷺ او ابوبکر رضي الله عنه ته ورغلم که گورم دوی دواړه ژاري ، ماورته وویل یار رسول الله ﷺ ونی ؟ ته اوملگری دي پرڅه ژاری ؟ پوه می کړه که دژړا وجه راته ښکاره سوه نوزه به هم درسره وژاړم او که دژړا وجه نه وه نو ستاسي حضراتو پرژړا به وژاړم . رسول الله ﷺ وفرمایل : پر هغه څه ژاړم چې د فدیې قبلولو له امله ستا ملگرو ته پیښ سوی دی ماته د دوی عذاب تردې درختي (یوې درختي ته یې اشاره وکړه) هم لنډ راښوول سوی دی ، الله ﷻ دایتونه نازل کړي دي :

مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ سورة الانفال

ترجمه : نه ښايي نبي لره دا چې وي ده لره بندیان (چې فدیې ورته خه واخلي) ترهغه وخته چې قوي سي په محکمه کی (د کفارو د ډیر قتل او جرحې په سبب) اماده کوی تاسي (اې مؤمنانو) اسباب د دنیا په اخیستلو د فدیې سره او الله ﷻ اراده لري تاسي لره د ثواب د آخرت د کفارو د قتل په سبب او الله ښه غالب ، قوي (په انفاذ د احکامو ، ښه حکمت والادی چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي ازلي حکم له جانبې د الله چې لومړی لیکل سوی دی په لوح محفوظ کي) نو خامخا رسیدلی به وای تاسي په عوض دهغه فدیې چې اخیستی ده تاسي عذاب ډیر لوی اوهغه نوښته چې د الله له طرف یې سبقت کي و داو چې :

فَأَمَّا مَنَّا بَعْدَ وَإِنَّمَا فِدَاءُ سورة محمد آیت (۶) **ترجمه :** چې یا احسان ورباندي وکړي اویایې د فدیې په بدل کي خوشي کړي . دا آیت د بندیانو په مقابل کي د فدیې اخیستلو اجازه ورکوي ، او همدا وجه وه چې اصحاب د فدیې قبلولو په وجه په عذاب نه سول ، بلکې یوازي عتاب اوسرزنش ورباندي نازل سو ، هغه هم په دې خاطر چې دوی کفارو له ښو چپلو او ډیر وژلو څخه مخکي اسیران کړل اوبله دا چې دوی له داسي خلکو څخه فدیې واخیستله چې نه یوازي جنگي بندیان و بلکي

جنگي لوی مجرمان هم و، داسي جنگي مجرمان چې د جنگ ننی قانون يې هم بيله محاکمې نه پرېږدی او څرگنده ده چې پر دواړو مجرمينو يابه د اعدام حکم کېږي او يابه په دائمي بند محکومېږي، په هرحال د ابوبکر رضي الله عنه له مشورې سره سم له بنديانو څخه فديه واخيستل سوه د فديې اندازه له څلور زره او درې زره درهمو څخه تر زرو درهمو پورې ټاکل سوی وه، او څرنگه چې دمکې خلگ په ليک، لوست پوهېدل او د مدينې خلگ ورڅخه محروم و نو دا فيصله هم وسوه هغه بنديان چې د فديې ادا کولو وس نه لري نو هغه دي د مدينې لسو هلکانو ته ليک لوست ورزده کړي او کله چې د هلکانو ليک لوست زده کړی نو همدا د دې بندي فديه سوه، رسول الله صلي الله عليه وسلم پر ځينو بنديانو ځانگړی احسان او منت هم کښېښووی، دوی يې بيله فديې آزاد کړل، له دې جملې څخه مطلب بن حنطب، صيفي بن ابي رفاعه او ابو غزه الجمحي و، د اوږسته بيا دا حد په غذا کې بنديان سول، د دې تفصيل مخ ته راروان دی همدا راز رسول الله صلي الله عليه وسلم پر خپل زوم ابی العاص هم احسان وکړی، هغه يې ايله کی خودا شرط يې ورباندې کښېښوی چې د زينب رضي الله عنها مخه به نه نیسی، يعنې اجازه به ورکوی، چې هجرت وکړي، د دې وجه داده چې زينب رضي الله عنها دخپل ميرې ابی العاص دايله کېدو او فديې ادا کولو په خاطر څه اندازه رالېږلی وه، په دې شيانو کې يو اميل هم و (دغه اميل په اصل کې دخديجې رضي الله عنها و کله چې يې خپلي لور زينب رضي الله عنها د ابوالعاص کور ته رخصتوله نو دا اميل يې ورکړی) کله چې رسول الله صلي الله عليه وسلم داميل وليدی نو زړه يې ډير نرم سو اوله اصحابو څخه يې د ابوالعاص دايله کېدو اجازه وغوښتله، اصحابو قبوله کړه، خو رسول الله صلي الله عليه وسلم پر ابوالعاص دا شرط کښېښووی چې زينب رضي الله عنها ته به اجازه ورکوی چې مدينې ته راسي، ابوالعاص پر خپل شرط وفا وکړه، او زينب رضي الله عنها مدينې ته مهاجره سوه، رسول الله صلي الله عليه وسلم زيد بن حارثه رضي الله عنه او يو انصاري ته وظيفه ورکړه چې ولاړ سی او دياجج په دره کې ترهغو انتظار سی ترڅو زينب درباندي راسي نو بيا يې له ځان سره راوولی، دوی ولاړل او د رسول الله صلي الله عليه وسلم لور يې راوستله، د دې هجرت قيصه ډيره اوږده او تر حد زياته دردونکې ده.

د بڼديانو په ډله کي مشهور او تيز زبانه خطيب سهيل بن عمرو هم ؤ، حضرت عمر رضي الله عنه رسول الله ته عرض وکړ چې دده دمخ دواړه غاشونه ورمات کړه، چې ژبه به يې بنده بنده کيږي، او بيا به هيڅ څای هم ستا پر خلاف خپل مغرضانه خطبه نه سي ويلای، خو نبی صلی الله عليه وسلم د حضرت عمر رضي الله عنه وړاندیز رد کړ، ځکه دادمثلې په جمله کي راځي او په دې سره د قيامت په ورځ د الله جل جلاله د گرفت پيره وه.

سعد بن نعمان رضي الله عنه د عمري ادا کولو لپاره مکې ته ولاړی، هلته ابوسفیان بندي کړی د ابوسفیان زوی عمرو هم په دې بڼديانو کي ؤ نو هغه يې خپل پلار ابوسفیان ته ور وليږی او په بدل کي يې سعد بن نعمان رضي الله عنه آزاد کړ.

«د دې غزا په باره دانفال سورت نازل سو»

د دې غزا په هکله دانفال سورت نازل سو، او که چيري دا تعبیر درست وي نو ويلای سو چې دا سورة په حقيقت کي پر دې غزا باندي يوه الهي تبصره وه خود اداسي تبصره وه چې له هغو تبصرو سره يې ډير توپير درلودی، کوم چې باجهان او دلنښکر قومندانان يې له فتحې وروسته خلکو ته اورو، الله تعالى په پيل کي د مسلمانانو نظر دهغو تقصيراتو او اخلاقي کمزوريو په طرف را وگرځوی، کوم چې لاتراوسه له دوی سره موجودی وی او ځيني خويې په همدې وخت کي له دوی څخه پيښي سوی وی، داهم په دې خاطر چې مسلمانان ځانونه له دې نقايصو څخه پاک کړی او د کمال او عظمت لوړ مقام ته پورته سي، په دې پسې له مسلمانانو سره د الله تعالى د نصرت او غيبي کومک يادونه وکړه، د دې هدف دا ؤ چې مسلمانان په خپل قوت او شجاعت غره نه سي. کبر او غرور يې زړونو ته لار پيدانه کړی، بلکه دوی بايد تل پر الله جل جلاله توکل ولري، او د الله اورسول الله صلی الله عليه وسلم په وړاندي تسليم او فرمانبردار ووسيږي، ورپسې يې هغولوړو او غوره اهدافو ته اشاره و فرمايله، د کومو لپاره چې رسول الله صلی الله عليه وسلم دې خونړۍ جگړې ته ننوتی ؤ او هغه صفات او اخلاق يې په گوته کړل د کومو په وجه چې دوی ته فتحه او بری ورپه برخه سوی وه او ياد هغي په ذريعه جنگونه گټل کېدای سي، بيا يې مشرکينو منافقينو، يهودو او جنگي بڼديانو ته خطاب فرمایلی، ډير فصيح او بليغ نصيحت يې ورته کړي، ترڅو دوی د حق په وړاندي تسليم سي، او پر حقيقت اعتراف وکړي، وروسته يې

مسلمانان مخاطب گرځولي دي او د غنیمت په هکله یې اساسي او څرگند اصول او قوانین ورته بیان کړي دي، په دې پسې یې د جنگ او سولې هغه قوانین او اصول توضیح او تشریح کړي دي چې په دې وخت کې اسلام دعوت اړتیا ورته درلوده، دا د دې لپاره چې د مسلمانانو جیګ باید د جاهلیت له جنگ څخه جلا او په لوړه سویه وي او مسلمانان باید په اخلاقي، عملي او ټول نورو اړخونو کې له نورو څخه مخکې او وړاندې وي او دنیا باید په دې پوه سي چې اسلام خالي نظریه نه ده بلکه اسلام خپل پیروان پر ټولو هغو اصولو او مقرراتو په عملي توګه سنگاروي د کومو چې دغه دین غوښتونکي دي او نور خلک ورته راټولي، بیایې د اسلامي حکومت د قانون او دستور د ځینو موادو یادونه وکړه اوله دې څخه دا په ډاګه کیږي چې د اسلامي حکومت له حدودو څخه دننه او دباندې اوسیدونکو مسلمانانو تر مینځ څه توپیر وجود نه لري.

«په راتلونکي کې نوري پېښي»

د دویم کال درمضان په میاشت کې درمضان روژه او صدقه فطر فرض سوه، د زکات د مختلفو نصابونو تفضیل او بیان هم راغی، د صدقه فطر، صدقې او زکوٰۃ د نصاب په فرضیت او بیان سره دهغه فقیرو او بې وسه مهاجرینو ډیر مشکلات او ستونزې حل سوې له کومو سره چې د سفر او کار توان او قدرت نه و، تر ټولو د خوشحالی خبره او ډیر نیک تصادف دا و چې مسلمانانو لومړنی اختر چې د دویم هجري کال د شوال په لومړۍ ورځ و هغه وخت ولمانځه چې دوی دبدر په میدان کې لویه فتحه او کامیابي هم تر لاسه کړې وه، څومره بختور و دغه اختر چې الله ﷻ مسلمانانو ته د بري او عزت له تاج ورپه سر کولو څخه وروسته راوستلی و، څومره زړه راګڼوونکې و د هغه لمانځه صحنه چې مسلمانانو له خپلو کورونو څخه په داسې حال کې ورته راوتلي و چې پر ژبو یې د توحید، تکبیر او تحمید کلمې جاري وې، هو مسلمانان په داسې حال کې داختر لمونځ په هغه میدان کې ادا کوي چې د تکبیر ناري یې آسمان ته پورته سوې او زړونه یې د الله تعالی له مینې ډک او د الله تعالی د نعمتونو او مهربانیو له امله یې شکرونه اېستل، د عجز سرونه یې ورته

تیتول او سترگي يې دخپل رب دلازيات رحمت اورضا په طرف کېې کړې وې ، الله تعالی خپلو دې نعمتونو ته اشاره کوي اوداسي فرمايي :

وَإِذْ كُذِّبَتْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَخطفَهُمُ النَّاسُ فَأَوَّلَهُمْ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَزَكَرَكُمْ مِنَ الظَّالِمَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ سورة الانفال

ترجمه: او ياد کړئ تاسي هغه وخت چې تاسي لږضعيفان (مغلوبان) کړل سوي واست په محکه کي) بيريدلاست تاسي له دې څخه چې وبه تېښتوي په تيزي سره تاسي خلک يعني مغلوب به کړي تاسي قريش يافارس ياروم ، نوځای درکړی الله جل و علاه تاسي ته اوقوت يې درکی تاسي ته په کومک سره او روزي يې درکړه تاسي ته له (پاکو شيانو څخه لکه غنائم) لپاره ددې چې تاسي شکر ادا کړئ .

«د بدر او احد ترماين فوجي عمليات»

بدر دمسلمانانو اومشرکينو ترمينځ لومړی پرېکنده وسله واله نښته وه ، په دې غزا کي فتحه او برې دمسلمانانو په برخه سو ، ددغه جنگ له نتائجو څخه دوي ډلي خلک ډير غمجن او ناآرامه وه ، لومړۍ هغه ډله مشرکين و چې په جنگ کې مستقيما تاوانيان سوي و ، دمال اوسر ډير تاوان ور اوښتی و اودويمه ډله يهود وه ، ځکه دوی ته دمسلمانانو عزت او کاميابي خپل دين اواقتصادي موجوديت ته لوی خطر او ملامتونکی گوزار باله ، نو ددوی ټولو پر زړونو اور بل سوی و اوله ډير غم او غوصې څخه په ځان نه پوهېدل .

لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا . سورة المائدة آيت (۸۲)

ترجمه: له مسلمانانو سره تر ټولو زياته دښمني ديهودو اومشرکانو ده ، او په مدينه کي داسي کسان هم و چې په ښکاره يې له مجبوريت اودخپل وقار ساتلو په خاطر اسلام راوړی و خو په پټه او واقعيت کې له مشرکينو اويهودو سره ملگري و ، داد ابی ابن سلول ډله ده ، دې دريمي ډلي هم مسلمانانو سره لکه د دوو نورو ډلو په شان زياته کينه اودښمني درلوده ، څلورمه ډله خلک هم و ، دوی مدينې شاوخوا مېشت بدويان او کوچيان و ، دوي ته کفر او اسلام اهميت نه درلودی ، ددوی ژوند پرغلا او چور روان و اودمسلمانانو له دې فتحي او برې څخه ډير په تشویش کي

سول ، ځکه دوی فکر کوی که چیري په مدينه کي یو پیاوړی حکومت قائم سي نو بیاخوبه حتما له چور او چپاول څخه د دوی لاسونه وړلنډوي ، په داسي حال کي چې د دوی دروزی گټلو طریقه اولاره همدا ده ، نو د دوی زړونه هم د مسلمانانو له دښمنۍ او عداوت څخه ډک سول ، په دې ترتیب سره مسلمانان له ټولو خواوو څخه له خطرونو او تهدیدونو سره مخ سول ، خومخکي یادو سوو ډلو له مسلمانانو سره د معاملې بيلي بيلي لاري ونيولی ، هري ډلي هغه طریقه غوره کړه چې دخپلو اهدافو د تحقق لپاره یې مناسبه بلله ، د مدینې اوشاوخوا برخو هغو خلگو چې په ښکاره یې ځانونه اسلام ته منسوبول د مسلمانانو پر خلاف دفتنو ، دسیسو ، توطئو اونورو مشکلاتو راوړلو لاره خپله کړیوه ، هلت ه دمکې کفارو د انتقام او غچ اخیستلو لپاره متي رانغښتلي اود حملې تیاري یې نیوله اولکه چې مکې مسلمانانو ته د حال په ژبه داسي پیام ورلیږلی ؤ .

ولابد من یوم أعز محجل یطول استماعی بعده للنو ادب

ترجمه: داسي یوه رڼا او ځلانده ورځ ډیره ضروري ده چې له هغې وروسته ترډیره وخته پرمو ژرېدونک ژړا اورم وروسته همداسي وسول ، یو کال وروسته دمکې مشرکینو د مدینې په پولو کي داحد په نامه مشهور جنگ تود کی کوم چې د مسلمانانو پرهیبت او منزلت ډیر منفي اثر واچوی ، خومسلمانانو ددې ټولو خطرونو مقابلې ته ودرېدل اوددې خطرونو په خشی کولو کي یې داسي رول ولو باوه چې درسول الله ﷺ په قیادت ، عظمت ، ویښتانه دخطرونو په پوره پیژندنه او ادراک دخطرونو دله منځه وړلو په خاطر دده پر حکیمانه تدبیر اوتخطیط دلالت کوي چې په راتلونکو صفحو کي به لنډه اشاره هم ورته وکړو .

«د کدر په علاقه کي د بني سلیم غزا او دهغوی پاته غنائم»

د بدر له غزا وروسته د مدینې استخباراتو رسول الله ﷺ ته لومړی دا خبر راوړی چې غطفان قبیلې یوه څانگه چې بني سلیم پرمدينه باندی د حملې تیاری نیسي ، نورسول الله ﷺ له دوو سوو کسانو سره په ناڅاپه توگه ددوی مقابلې ته ور روان ،

سول اود کدر^{۳۱۶} ترسيمی مخکی ورغله، بنوسليم په ځان کي دمقابلې توان ونه ليدی او وتښتېدل، او پڼځه سوه اوبان يې دلته پرځای پرېښوول، مسلمانانو هغه ونيول، وروسته رسول الله ﷺ له خمس اخيستلو وروسته هغه پرلښکر وويشل، هرچاته دوه اوبان ورسېدل، په دې وخت کي يې د (يسار) په نامه يو غلام هم ونيوی چې ييا يې آزاد کړی، رسول الله ﷺ دلته د درو ورځو تر تيرولو وروسته بيرته مدينې ته راغلی.

داغزا له بدر څخه تر راستنېدو اووه ورځي يعني د دويم هجري کال دشوال په مياشت کي يېښه سوی وه، رسول الله ﷺ په دې غزا کي سباع بن عرفطه او په بل روايت کي ابن ام مکتوم^{۳۱۷} په مدينه کي خپل خليفه ټاکلی و.

«د سيد البشر ﷺ د قتل پلان او تدبير جوړيدل»

د بدر په غزا کي د ماتې له امله کفار ټول په لږزه راغلی و، او پرېل و او که له رسول الله ﷺ سره د ښمني او کيڼي څخه د جوش گټوي په څير خوتيده، بالاخره دوه قهرمانان يا غښتلي ځوانان فيصله کوي او تصميم نيسي چې د دوی په گومان د دوی دخلاف او بدبختي، ذلت او سپکاوي اصلي عامل يعني رسول الله ﷺ به له مينځه وړي، له بدر څخه کمه موده وروسته عمير بن وهب جمحي له صفوان بن اميه سره په حطيم کی ناست و عمير خودمکې هغه شيطان و چې رسول الله ﷺ او اصحابو ته يې ډير تکليف رسوی او زوی يې وهب په بدر کي بندي سوی و، دلته يې په بدر کي د وژل سوو کفارو قصه وکړه، نو صفوان ورته وويل: له دې وروسته په ژوند کي خير او خوند نسته، عمير ورته وويل رښتيا دي وويل، قسم په خداي که دا قرض راباندي نه وای چې وجه يې هم نه ورته لرم او دا اولاد مي نه وای چې له مرگ وروسته ورباندي بيرېږم نو همد اوس پراوښ سپرېدم ترڅومي محمد ﷺ وژلي وای زما بهانه هم جوړه ده زوی می له دوی سره بندي دی، صفوان دا فرصت غنيمت وگڼه، ورته وی ويل: قرض دي پرما زه يې ادا کوم ستا اولاد به هم زما له

^{۳۱۶} کدر داسی يو مرغه دی چې دهغه په رنگ کي يوه اندازه خړوالی دی او دا د مکي اوم شام په تجارتی لاره کي د نجد په علاقه کي د بنوسليم يو اوبه خورو.

^{۳۱۷} زاد المعاد ۲/۹۰، ابن هشام ۲/۴۳/۴۴، مختصر سيرت الرسول ص ۲۳۶.

اولاد سره یوځای وي يعني لکه زما دخپل اولاد په شان به وي، او ترڅو چې ژوندي وي کفالت او سرپرستي به یې کووم او داسي به نه سي پېښه چې زه څه ولرم او دوی ته یې ورنکړم. بیا عمیر ولاړی توره یې تیره کړه او زهر جنه یې کړه مخ د مدینې په طرف روان سو، کله چې هلته ورسیدی او د مسجد له دروازې سره یې اوبڼه چوکوله، په دې وخت کې حضرت عمر رضی الله عنه چې د مسلمانانو سره یې د بدر په غزا کې د الله تعالی د کرم او نصرت خبرې کولی متوجه سو او سترگي یې پر عمیر ولگیدلې، وی ویل داسې، دا د الله د بنمن د څه شر او فتنې لپاره راغلی دی، سمدستي رسول الله ﷺ ته ورغلی او ورته وی ویل: یا رسول الله ﷺ د خدای د بنمن عمیر توره په لاس راغلی دی، رسول الله ﷺ وفرمایل رایې ولی، حضرت عمر رضی الله عنه راغی او عمیر یې له غاړې سره ډډه د توري تر تسمي ونيوی او څو کسانو انصارو ته یې وویل ولاړسی له رسوله سره کښینی، د دې خبیث خواته متوجه و سپړی، ځکه د ابابوري او مطمن سړی نه دی، بیا یې عمیر د رسول الله ﷺ حضور ته وړاندي کړی کله چې رسول الله ﷺ ولیدی نو وی فرمایل: عمره! دې پرېږده او عمیره رانژدي سه هغه ورغلی او ورته وی ویل: سهار په خیر، رسول الله ﷺ وفرمایل عمیره! الله تعالی ستاسي تر تحیی غوره تحیه چې د اهل جنت تحیه ده راکړي، او هغه اسلام دی، بیا یې ورته وفرمایل عمیره ولي راغلی یې؟ ده وویل ستاسي دې بندي راوستلی یم نیکی ورسره وکړی، رسول الله ﷺ ورته وفرمایل: نو دا توره دي ولي په غاړه کې اچولی ده؟ عمیر وویل خدای دي داتوري په بلا ووهي، د دې تورو موږ ته څه ګټه راوړسیده، رسول الله ﷺ ورته وفرمایل: رښتیا وایه د څه لپاره راغلی یې؟ ده وویل زه یواځي د همدې غرض لپاره راغلی یم، رسول الله ﷺ ورته وویل: نه داسي نه ده، ته اوصفوان چې په حطیم کې سره ناست واست، د قريشو د قلیب (کندي) خاوندان مویاد کړل، بیا تا وویل که زما د پور او اولاد غم نه وای نو رسول الله ﷺ د مرګ لپاره به ورغلی وای، بیا صفوان ستا قرض اود اولاد بوجه پر خپله غاړه واخیستی، ترڅو تاما ووژنی، خواله تعالی ستا دشوم هدف نه ترسره کوي، د دې په اوږدو سره عمیر وویل: زه شاهدي ورکوم چې ته د الله ﷻ رسول یې، یا رسول الله ﷺ! کله چې به تا دوحی او آسمان خبر راوړی نو موږ به نه منی، خوا خبره چې زما

اوصفوان پرته بل هیچا هم اوربدلی نه ده ،قسم په خدای چې ته الله تعالی په خبرکړی یې ،ثناء اوصفت دي وي هغه خدای ﷻ لره چې داسلام په طرف یې زما لارښوونه وکړه اودې جحای ته یې راوستلم ،ورپسې یې دشهادت کلمه وویل ،نورسول الله ﷺ اصحابو ته وفرمایل : خپل ورور ته ډین ورزده کړی ،قرآن ورته وواياست ،اوبندي یې آزاد کړی ،هلته په مکه کي صفوان خلگو ته وویل ډیر ژر به داسي پیښي خیر واورۍ چې دبدر غم به مو ورباندي هیرسي ،اوتل به یې له خلگو څخه دعمر په هکله پوښتني کولی ، بالاخره یوه سپاره په دې خبرکړی چې عمیر مسلمان سوی دی ،نوصفوان قسم وکی چې نور به نه ورسره خبري وکړي اونه به څه گټه ور ورسوي ،عمیر بیا مکې ته راغلی اوهم هلته ډیره سو،خلگ یې اسلام ته رابلل اودده په لاس ډیر کسان مسلمانان سول اواسلام یې قبول کی .^{۳۱۸}

«دبني قينقاع غزوۀ»

په تیرو صفحو کي مو له یهودو سره درسول الله ﷺ دمعاهدې یادونه وکړه ،رسول الله ﷺ په خپل ټول وس سره ددې معاهدې دعملې کولو هیله اوامید درلودی او دتطبیق په میدان کي یې له یوه مسلمان څخه هم داسي کوم کار نه دی سوی چې دنوموړي معاهدې له کوم بند اومادې سره دي تناقض ولري ،خویهودو کوم چې تاریخ یې ټول له غدر،خیانت ،بې وفایي اوعهد شکني څخه ډک دی ،داخل هم وفاونه سوه ،ډیر ژر خپل پخواني حالت واوبتل ،دمسلمانانو په مینځ کي یې دتوطو،پریشانیو، فتنو اوسازشونو را ولاړولو هلي ځلي شروع کړی ،راځي د یهودو ددې ډول مکاریو یو مثال هم ترنظر تیر کړو .

«یهود او دهغوی دمگرونو، فریبونو یوه نمونه»

ابن اسحاق وایي یو وار یهودي شاس بن قیس چې ډیر سپین ږیری ،غټ کافر اود مسلمانانو ترټولو لوی دښمن ؤ ،داصحابو له یوه مجلس سره تیریدی ،که گوري چې هلته داوس اوخزرج ډیر خلگ گله سره ناست دي ،یوله بل سره خبري اتری کوي ،یهودي چې داویدل چې اسلام داد جاهلیت په دوران کي سره دښمني قبیلې یې څه ډول سره یو کړي دي ،دمنی او محبت په مزي یې سره تړلي دي نوپه زړه کي یې

دعداوت او حسد داور لمبې بلي سوی، وی ویل دلته دبنو قيله سرداران سره
 یوسوي دي، قسم په خدای ددوی له اتحاد اویووالي څخه وروسته زموږ ټيکه
 او گذران ډیرگران دی دافکریې وکی او هغه یهودي ځوان ته یې چې له ده سره و
 وویل ددوی مجلس ته ورسه اور سره کښینه دبعث دجنگ اوله هغه څخه مخکي
 حالاتو یادونه وکړه او هغه اشعار ورته ووايه کوم چې دواړو طرفونو یعنی اوس
 او خزرج په دې هکله ویلي و، هغه ځوان ولاړی او همدا سې یې وکړل، نو اوس او
 خزرج خبري او مناقشې پیل کړی، یوپر بل یې دفخر او ویاؤ څرگندونه کوله، سره
 مخالف سول ترڅوله دوی څخه دوه کسان راپورته سول، یو دبل پر خلاف یې خبري
 وکړلی، بالاخره یو بل ته وویل: که غواړی نو همدا اوس به بیادهم هغه خپل منځني
 جنگ اور بیا را تازه کړو، دواړي قبیلې په غوصه سوی او سره ووی صحیح ده
 نور اڅي چې دحرة میدان ته چې سره معلومه یې کړو، اوناري یې وکړلی، سلاح یې
 راوړی، ټول راووتل او نژدي وه چې دجنگ اور بل سې، دا خبر رسول الله ﷺ ته
 ورسیدی، هغه مبارک له شمیر مهاجرینو سره یوځای تشریف راوړی او وی فرمایل
 : ای مسلمانانو! الله ﷻ درپه یاد کړی، خدای ته وگوری بیاد جاهلیت ناره او
 دعوه، هغه هم په داسې حال کې چې زه ستاسې په مینځ کې موجود یم، او وروسته
 تر هغه چې الله تعالی په اسلام مشرف کړلاست، له جاهلیت څخه جلا اوله کفر څخه
 یې نجات درکی او په زړونو کې یې یو دبل مینه او الفت درواچوی، هم داوه چې
 دوی (اوس او خزرج) هم پوه سول چې دایو شیطاني حرکت وسوسه او ددښمنانو چم
 اوفریب و، ژر په حقیقت پوه سول، له سترگو څخه یې اوبښکي را رواني سوی، یل بل
 یې په غیږ کې سره ونيول اویا له رسول الله ﷺ سره په پوره اخلاص او اطاعت په
 داسې حال کې روان سول چې الله تعالی داسلام ددښمن شاس بن قیس له مکر
 اوفریب څخه نجات ورپه برخه کړی. ۲۱۹

داد مسلمانانو په مینځ کې دیهودو دفریبو اوفتنو یوه کوچنۍ نمونه وه، اودهغې
 سلسلې یوه کړۍ وه کوم چې یهودیانو داسلامي دعوت دمخنیوي لپاره په کار
 اچولی وه، ددوی ددې شوم هدف اومقصد لپاره مختلفي لاري او ډیري منصوبې

جوړي کړي وی به اساسه اود درواغجن تبلیغات به یې کول، سهار به یې ایمان راوړی ماښام به بیرته کافران سول، داددې په خاطر چې له کمزورو مسلمانانو سره د اسلام په هکله شکوک او شبهې راپیداسي او پر هغو مسلمانانو به یې اقتصادي فشار راوړی او ژوند به یې تنگوي له کومو سره به چې دوی مالي معامله درلوده، که به د دوی پور پر باندې و نو سهار او ماښام به یې دروازي ته ولاړ او دپورد ادا کولو غوښته به یې ور څخه کوله، او که د مسلمان قرض به پردوی و نو به یې ورکوی، په ظلم اوزیاتي سره به یې خوړي، چې خپل دین پري ایښي دی نو اوس زموږ اوستاسي څه معامله نسته ^{۲۲۰}، د اباید په یاد ولرو چې یهودو دا ډول کارونه اوفتنې له بدر څخه مخکې شروع کړي وی داسره له دې چې له رسول الله ﷺ سره یې معاهده هم درلوده، دیهودو ددې ناوړه اعمالو په وړاندې رسول الله ﷺ اواصحابو له صبر اوزغم څخه کار اخیستی اود اطمعه یې درلوده چې کېدای سي دوی د هدایت او حقیقت لاره غوره کړي اوبله دا چې رسول الله ﷺ غوښتل په سیمه کې امن او آرامي حاکمه کړي.

«د بني قینقاع له طرفه عهد مات شو»

کله چې یهودو ولیدل چې الله ﷻ د بدر په میدان کې د مسلمانانو بې اندازې مرسته وکړه، عزت او شوکت یې ورپه برخه کی او د هرچا لیري وي که نژدې په زړه کې د اسلام او مسلمانانو دهیبت او عظمت اثر پرېوتی نو د دوی په زړونو کې د دښمنۍ او حسد اور په لمبوسو، نویې خپل عداوت پټ نه سوای کولی، په ښکاره یې د بغاوت بیرغ پورته کی او د مخامخ مقابلې میدان ته راووتل، په یهودو کې تر ټولو کینه ناک او ډیر شریر (کعب بن اشرف و) چې وروسته به یې خبري وکړو، او تر ټولو زیاته شریر او طائفه د بن قینقاع قبيله وه، دا قبيله په مدینه کې دننه اوسیدله، کلی یې ددې په نامه یادیدې، د دوی زیاتره خلک یا زرگران و یا آهنگران او یا لوښي جوړونکي کلان و او د همدې کسب او کار له برکته له هریوه سره د جنگ ساز اوسامان هم و، دوی اووه سوه جنگیلان درلودل، په غیرت کې هم تر نورو یهودو

^{۲۲۰} مفسرینو علیهم الرحمة د آل عمران او نورو سورتونو په تفسیر کې دیهودو له دې ډول عملونو څخه یاد اوړي کړي ده.

غښتلي ؤ او هم دوى تر ټولو مخکي عهد او پيمان مات کى ، وروسته تردې چې الله
 ﷺ مسلمانان په بدر کي بريالي او برلاسي کړل نو ددې يهودو طغيان او سرکښي
 زياته سوه ، د مسلمانانو پر خلاف يې خپل شرارتونه او خباثتونه زيات کړل ، د هيڅ
 ډول گډوډۍ څخه يې لاس نه اخیستی ، هر مسلمان چې به د دوى بازار ته ورتلى
 رښخند به يې په وهى او تکليف به يې ورسوى آن تردې چې ددې خبيثانو له شرڅخه
 مسلمانانې ښځي هم په امن نه وى ، کله چې د دوى سرکښي او شرارتونه تر حد زيات
 سول ، رسول الله ﷺ راټول کړل او وعظ او نصيحت يې ورته وکى او د حق او هدايت
 طرف ته يې راوبلل ، د ظلم او بغاوت له بد انجام څخه يې وييرول ، خودوى له خپل شر
 او تکبر څخه لاس وانه خيستی ، او خپله بدمعاشي يې جاري ساتله ، ابوداؤد او نور
 له ابن عباس ؓ څخه روايت کوي وايي کله چې دبدر په ورځ رسول الله ﷺ
 قريشو ته ماته ورکړله او بيا مدينې ته راغى ، يهود يې د بني قينقاع په بازار کي سره
 راټول کړل او ورته وى فرمايل : اې يهودو ! مخکي تردې چې د قريشو له سرنوشت
 سره مخامخ سى اسلام راوړى ، دوى ورته وويل : اې محمده ﷺ ! گوره دادى په
 غوره کي نه کي او په دې غره نه سى چې يوڅوله جگړو سره ناآشنا قريشان دي ووژل
 ، ته که زموږ سره د جنگ ډگر ته ووځي نو پوه به سى چې موږ څوک يو او باور به
 وکړى چې مخکي له دې څخه زموږ په ډول خلکو سره نه يې مخ سى ، نو په دې اړه
 الله ﷻ دا آيتونه رانازل کړل :

قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سِتْغَلِبُونَ وَتُخْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْبِهَادُ قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا

سورة آل عمران

ترجمه: ووايه: اې محمده ﷺ ! هغو کسانو ته چې کافران سوي دي ، ژر به
 مغلوب کړل سى تاسي په وژلو يا شړلو سره په دنيا کي او جمع به کړل سى (وبه شړول
 سى په عقبى کي) طرف د دوږخ ته ، او بدځاى دهستوگني دى (دغه دوږخ) په تحقيق
 سره دي تاسي ته لوى عبرت (نمونه اې کتونکو!) په هغو دوو فرقو کي چې سره
 مخامخ سولى په بدر کي لپاره د جنگ يوه فرقه چې جنگ يې کاوه په لاره د الله کي
 اوبله فرقه وه چې کافره وه ، لېدل به دوى هغوى لره دوه چنده دهغوى په ليدلو

دسترگوسره او الله قوت ورکوي په نصرت سره مرسته خپله سره هرچاته چې اراده وکړي د نصرت، بیشکه په دې لازیات او کم لیدو کي خامخا عبرت دی لپاره د خاوندانو دبصیرت.

معلومه ده چې د بنو قینقاع د دې جواب معنی په حقیقت کي د جنگ اعلان ؤ، خو رسول الله ﷺ او مسلمانانو له صبر اوزغم څخه کار اخیستی او د فرصت انتظار یې کوی، خو د بني قینقاع یهود نوهم سپین سترگي سول او په ډیر لږ موده کي په مدینه کي یوه داسي فتنه را ولاړه کړه چې لومړی یې هم دوی و خوړل او په خپلولا سونويې ځانونه د مرگ او اور خوله ته ورتیل وهل، ابن هشام له ابن عون څخه روایت کوي وايي، یو عربي بنحی څه سامان د خرڅلاؤ لپاره د بني قینقاع بازار ته راوړی او دیوه زرگر له دکان سره کښیښتله، یهودو د فتنې په خاطر غوښتل چې مخ یې ورلځ کړي، خو نوموړي خپل مخ نه لخواوه، نو همداوه چې زرگر ولاړ سو او په پټه یې د دې بنحی د کالو د شا برخه یې د دې په شاپوري وروترله، داپه خبره نه وه او کله چې ولاړه سوه نوبې پردې سوه، دیهودو له خنداؤ څخه خولې وازي سوي، بنحی چیغه وکړه یو مسلمان دا چیغه واورېده سمدستي راغی او هغه یهودي زرگر یې ووژی، ورپسې یهود راټول سول او د مسلمان یې په شهادت ورسوی، بیاد مسلمانان خپلوانو نورو مسلمانانو ته دیهودو په مقابل کي د فریاد چیغه وکړه او نتیجه یې داسوه چې د مسلمانانو او بني قینقاع یهودو ترمنځ شراو جنگ جوړ سو.

«محاصره بیاتسليمې اود وطن څخه جدائي»

نورنود دې واقعي وروسته د بني کریم ﷺ د صبر اوزغم کاسه ډکه سوه، ابو لبابه بن عبد المنذر ؓ یې د مدینې خلیفه وټاکي، د لبسکر بیرغ یې حمزه بن عبد المطلب ته ورکي، او د بني قینقاع په طرف یې حرکت وکي او د دویم هجري کال د شوال له نیمايي څخه چې یې دهفتې ورځ وه د دوی محاصره یې شروع کړله، دا محاصره تر ذالقعدي پوري یعنی پوره پنځلس ورځي اوړده سوه، بالاخره الله تعالی دیهودو په زړونو کي بیرته واچوله، ټول تسلیم سول ځانونه، مالونه او اولادونه یې د رسول الله ﷺ امر او فیصلې ته وړاندي کړل، رسول الله ﷺ سمدستي دیهودو د تړلو امر صادر کي او دوی ټول سره ورتړل سول، په دې وخت کي د منافقینو مشرابی ابن سلول

را وړاندي سواوپه ډير ټينگار سره يې له رسول الله ﷺ څخه د دوی د غفوي او ايله کولو غوښتنه وکړله او ورته وی ويل : اي محمده ﷺ ! زما له حليفانو سره نيکي وکړه ځکه بنو قينقاع له خزرج قبيلې سره عهد درلودی ، رسول الله ﷺ جواب ور نه کي هغه (ابن سلول) خپله غوښتنه بيا تکرار کړه ، خور رسول الله ﷺ مخ ور څخه واړوی ، منافق په دې هم پوه نه سو بلکه را وړاندي سو او خپل لاسونه يې در رسول الله ﷺ په گريوان کي ورواچول ، رسول الله ﷺ ډير غوصه سو او وی فرمايل پري مي ږده ، خوارسی پري ږده ، خو منافق په پوره سپين سترگي خپله غوښتنه تکرار وله او ويل يې ، ترهغو دي نه پريږدم ترڅو زما دوستان معاف نه کړي ، دادرې سوه زغره لرونکي او څلور سوه بې زغري ځوانان چې زه يې له سو او تورو ژغورلی يم په يوه ورځ وژنی ؟ قسم په خدای چې زه د زمانې له گردشونو څخه بيزه نه لرم ، په پای کي رسول الله ﷺ له نومړي منافق سره چې د اسلام ښکار و څخه يې تقريبا يوه مياشت تيره سوی وه دنړۍ او بخښني معامله وکړه او ده په مخ کي يې ټول يهودان وبخښل خودايې ورته وويل چې په مدينه او شاوخوا سيمو کي داوسيدو اجازه نه لري په دې ډول سره دوی (يهوديان) له مدينې څخه پرشاسول او د شام په اذراعات نومي سيمي کي يې واړول چې يوزيات څه يې څه وخت وروسته په هلاکت ورسيدل ، رسول الله ﷺ د دوی مالونه او ډاډونه قبضه کړل اوله هغې جملې څخه درې ليندۍ ، درې زغري درې توري او درې نيزې يې د ځان لپاره خوښي کړي ، نور غنيمتونه يې چې د محمد بن مسلمه په واسطه راټول سوی ؤ د خمس په حساب وويشل .

«دسويق غزاء او هم دسويق دغزا دتسبي وجه»

په داسي حال کي چې صفوان بن اميه ، يهود او منافقان د اسلام پر خلاف په توطئو او هلوځلو بوخت ؤ ، ابوسفیان ديوه داسي تحريک او عمل په لټه کي ؤ چې خطر او تکليف يې کم خو اثر او نوم يې ډير ؤ ، ترڅوله يو خوا دخپل حيثيت او منزلت بياراژوندي کړي اوله بلي خوا د دوی د زور او توان ښکارندوی سي او قسم يې خورلی ؤ نذريې ايښی ؤ چې ترهغوبه له جنابته ځان نه پرېولی ترڅويې پر حضرت محمد ﷺ حمله نه وي کړي ، همدا ؤ چې پر خپل قسم باندي د وفا پر اساس له دوو

سو و سپرو سره روان سو او د قنانه نامي سيمي په برني خواکي پراته (نيب) نومي غره په لمن کي يې چې له مدينې څخه تقريبا دوولس ميله ليري پروت ؤ واپول خو څرنگه چې پرمدينه باندي د ښکاره او مخامخ حملې توان او جرأت يې نه درلودی نو د يوه غلچلي او ترويسي پلان د عملي کولو په لټه کي سو، د شپې په تياره کي د مدينې ته ننوتی، د يهودو د مشر حبي بن اخطب کورته ورغلی، هغه له بيړي څخه دروازه نه ور خلاصوله، وروسته د بني نضير قبيلې د يوه بل مشر او خزانه دار سلام بن مشکم دواړه يې ور وټکوله، هغه کورته دننه کړی، ښه ميلمستايې ورکړه، شراب يې په وڅښلاو د خلگو پټ او ښکاره حالات يې ورته بيان کړل بيا ابوسفیان د شپې په آخيري برخه کي خپلو ملگرو ته ورغلی اوله هغه ځای څخه يې يوه ډله راو ليړله، دوی د مدين عريض نومي سيمي ته ننوتل او هلته يې د خرما ځيني درختي پرېکړي ځينو نورو ته يې او ور واچوی او يو انصاري يې چې له خپل حليف ملگري سره يې په کښت کي کار کوی وواژه او وروسته بيرته دمکې په طرف و تښتيدل، کله چې رسول الله ﷺ له پيښي څخه خبر سو نو په چټکي سره پسې ووتی خو ابوسفیان او ملگري يې ډير په تيزي سره تښتيدلی ؤ او په دې خاطر چې ځانونه خلاص او بار سپک کړي د خپلي توبنې او خوراک زياته برخه يې د سويق (د غنمو يا وربشو ميده اوړه) توبري يې په لاره کي غورځولی وی، رسول الله ﷺ د دوی په لټه پسې روان ؤ آن تر (قرة الکدر) پوري ولاړی خو د دوی په تښته بريالی سوی ؤ، مسلمانانو د دوی دواړو توبرې راټولي کړي او بيرته مدينې ته راغلل او د همدې توبروله وجي دغه غذا (سويق غذا) په نامه ونومول سوه او د بدر له غذا څخه دوی مياشتي وروسته يعني د دويم هجري کال د ذی الحجه په مياشت کي پيښه سوی ده او دا ځل هم رسول الله ﷺ په مدينه کي ابولبابه خپل خليفه ټاکلی ؤ.

«د ذی امر غزا په دريم کال دهجرت»

دا غزا د دريم هجري کال د محرم په مياشت کي واقع سوی ده، له احد څخه مخکي او د بدر له غزا وروسته د رسول الله ﷺ تر مشري لاندې تر ټولو لويه عسکري حمله وه، د دې غذا سبب دا ؤ چې رسول الله ﷺ خبر تر لاسه کړی چې د بنو ثعلبه او محارب زيات شمير کسان پرمدينه باندي د حملې لپاره تياری نيسي، رسول الله ﷺ د دې

خبري په اورېدو سره سم څلور نیم سوه سپاره او پیاده له ځان سره رهي کړل، عثمان بن عفان رضي الله عنه یې دخليفه په توگه پرېښووی او خپله د دښمن په طرف وگرځیدی، دلاري په اورېدو کي اصحابو د بنو ثعلبه قبیلې جبار نومي سړی ونيوی او درسول الله ﷺ حضور ته یې وروستی، رسول الله ﷺ هغه ته د اسلام بلنه ورکړله او په اسلام مشرف سو، بیا رسول الله ﷺ هغه د حضرت بلال رضي الله عنه په لاس ورکړی ترڅو د دښمن ترسيمي پوري مسلمانانو ته لار وښيي، هلته دښمنانو درسول الله ﷺ دراتگ دخبر له اورېدو سره سم خپل ځانونه پرېښوول او شاوخوا غرونو ته وتښتیدل، رسول الله ﷺ مخکي ولاړی او تر (ذی امر) نومي چینې پوري چې دښمنانو دراتولیدو لپاره ټاکلی وه ورسیدی او هلته یې واپول او د دې په خاطر چې د غلیم په زړه کي نوره هم بیرته او ډار واچوي او دخپل زور او توان اندازه ور وښيي، پوره یوه میاشت یعنی د دریم هجري کال د صفر میاشت یې ټوله هم الله تیره کړه او ورسته بیا مدينې ته بیرته راغلی. ۳۲۱

«د کعب بن اشرف ترور او دهغه قتل»

کعب بن اشرف هغه یهودي ؤ چې تربل هرچا له اسلام او مسلمانانو سره زیاته دښمني او کینه درلوده او رسول الله ﷺ ته په تاوان رسولوکی به تر ټولو وړاندي ؤ، د نوموړي مور له بني نضیر او په خپل د طبیی قبیلې له بنهان کورنۍ څخه ؤ، ډیر مالدار او د آرام ژوند خاوند، د عربو په مینځ کي یې پر شاعر برسیره په حسن او ښکلا کي هم شهرت درلودی، کلا یې د بنو نضیر آبادي تر شاد مدينې د جنوبی برخي په ختیځ کي پرته وه، کله چې یې دبدر په غزا کي د مسلمانانو د بري او د قریشي سردارانو د ماتې اومړیني خبر واورېدی نو وی ویل آیا دا خبره رښتیا ده هغه د عربو مشران او دخلکو باجهان ووژل سو؟ که دا رښتیا وي چې محمد ﷺ دوی مات کړی او وژلي دي نو بیا خومرگ تر ژوند به تر دی، او کله چې له پېښي څخه ښه باوري سو نو ژبه یې راویستله په رسول الله ﷺ او مسلمانانو پسې بډرد او د کافرو ستاینه یې کوله، دوی یې غچ اوانتقام اخیستلو ته هڅول، په دې یې هم زړه یخ نه سو، مکې ته ولاړی هلته د ابی وداعه السهمي دوزي مطلب میلمه سو، د قریشو پرمیو یې ډیر وژل او په غم کي یې اوږده

شعرونه وویل او کوبنښ یې کوی چې دکفارو په زړونو کې درسول الله ﷺ ددښمني اور هم تازه کړی او په همدې وخت کې ابوسفیان او نورو مشرکانو ورڅخه وپوښتل چې زموږ دین دی خوښ دی او که دمحمد ﷺ دین؟ زموږ څخه کوم طرف پر حق بولي؟ ده په جواب کې ورته وویل: تاسي ترمحمد ﷺ غوره یاست او حق په جانب یاست او همدا وه چې الله تعالی دآیتونه نازل کړل.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجَنَّةِ وَالْطَّاعُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا . سورة النساء

ترجمه: آيا نه دي کتلي تا هغه کسانو ته چې ورکړل سوی ده دوی ته برخه له کتاب څخه ایمان راوړي دوی پریت او پر شیطان او وایي دوی په حق دهغو کسانو کې چې کافران سوي دي، دا کفار ښه لاره موندونکي دي له هغو کسانو څخه چې مؤمنان دي له جهته دلوري، کعب بن اشرف دا ټول په مکه کې ترسره کړل بیا مښې ته ولاړی او هلته یې خپله اوږده ژبه په مسلمانانو پسې راویستله، آن تردې چې داصحابو په پاک لمنو پسې یې قصیدې او غزلي وویلي او دوی یې ډیر په تنگ کړل، په همدې حالاتو کې رسول الله ﷺ وفرمایل: دکعب بن اشرف له شر څخه به مو څوک خلاص کړي، اوله دې غم څخه به مو څوک آرام کړي؟ ځکه نوموړي الله ﷻ اودهغه رسول الله ﷺ ته آزار او تکلیف رسولی دی، په جواب کې محمد بن مسلمه، عباد بن بشیر، دکعب رضاعي ورور ابوناثله چې نوم یې سلکان بن سلامه ؤ، حارث بن اوس او ابو عبس بن جبر دې کار ته خپله امدادګي و وښووله، او همدې ډلي دمحمد بن مسلمه تر مشري لاندې دکعب دقتل لپاره کار شروع کړی، نور روایات وایي چې رسول الله ﷺ وویل څوک به مو دکعب له شره وژغوري؟ ځکه ده الله ﷻ اودهغه رسول الله ﷺ ته اذیت رسولی دی نو محمد بن مسلمه ولاړ سو او وی ویل یار رسول الله ﷺ دا کار به زه کوم، اوزیاته یې کړله غواړي چې وي وژنم، رسول الله ﷺ وفرمایل هو! محمد بن مسلمه ؓ وویل دپلان دتطبیق په خاطر دخوځېرو اجازه راکړه، رسول الله ﷺ ورته وفرمایل څه هرڅه چې وایي ورسره وی وایه بیا محمد بن مسلمه ؓ دکعب بن اشرف کور ته ورغلی او ورته وی ویل دا سړی (اشاره یې درسول الله ﷺ خواته وه) له موږ څخه صدقه غواړي او که رښتیا درته ووايم نو موږ یې ډیر ستومانه او په جنجال اخته کړي یو، کعب ورته وایي دابه مو نور هم ترستوني کړي، محمد بن مسلمه ؓ په جواب کې ورته وایي اوس څه وکوو، اوس خوداسوي دي اودهغه پیروي مومنلی ده او مناسبه به نه وي چې لاره ورڅخه جلا کوو، اوس به ورسره یو

او گورو به چې دکار نتیجه یې څه څیښي، اوس راغلی یو ترڅو یو یا دوه وسقه غله په پور راکړي (یو وسق شپيته صاعه کیږي چې تقریباً ۱۵۰ کیلو گراموسره برابر دی) کعب ورته وویل صحیح ده، خو څه شی به په گروې راکړی، ابن مسلمه رحمته الله ورته وویل څه غواړی؟ هغه ورته وویل ښځې په گرو راکړه محمد بن مسلمه ورته وایي په داسې حال کې چې ته په عربو کې تر ټولو ښائسته ځوانې لری نو ښځې به څرنگه درته گرو کړو، کعب وایي نو بیا مو بچیان راسره گرو کړئ، ابن مسلمه وایي بچیان به څنگه گرو کړو سبابه خلک پیغور ورکوي چې داپه یو یا دوو وسقو غله گرو سوي و، دا خوشتر عیب اوننگ دی، څه موږ به خپله وسله درته گرو کړو، کعب په دې سلا سو دواړو نیته سره وټاکله چې محمد بن مسلمه به وسله ورته راوړي، ابو نائله هم د محمد بن مسلمه رحمته الله په ډول پلان جوړ کړی و، کعب ته ورغلی څه وخت یې له یو ځای بل ځای څخه شعرونه سره واورول، او بیا یې ورته وویل یاره! زه خو دیو ډیرې مهمې خبرې اوضرورت په خاطر درته راغلی یم او په دې شرط یې درته وایم چې پټه به یې ساتی، کعب ورسره ومنله او ډاډ یې ورکړ چې ارز به نه افشا کوم، ابو نائله ورته وویل ددې (اشاره یې رسول الله صلی الله علیه و آله ته وه) راتگ خو زموږ لپاره غم اومصیبت سو، ټول عرب مودبلمان سول ټولو په یوه خوله او په لاس زموږ پر خلاف کار وایي وکړله، لاري راباندي وتړل سوی، دومره سختي راباندي راغله چې ځان او اولاد مو په خطر کې دی، بریادي ده او تباهي، خبرې وسوی او په پای کې یې داهم ورته وویل زما یو خونور ملگری هم دي او بالکل زما په ډول رایه او نظر لري، غواړم هغه هم راوړم ترڅو څه شي ورباندي څرخ او پر موږ احسان وکړی، په دې ترتیب سره محمد بن مسلمه رحمته الله او ابو نائله وکولای سوای کعب په خپل دام کې راگیر کړي، اوس که دوی له وسلي او ملگرو سره ورځي نو کعب به یې بد نه گڼي.

بالاخره د دریم هجري کال دربع الاول په څوارلسمه شپه د ټولگي د رسول الله صلی الله علیه و آله خدمت ته حاضره سوه او د سپوږمۍ په سپینه رڼا کې رسول الله صلی الله علیه و آله په خپله تربقیع غرقد پوري ولاړی او په دې مبارک قول سره یې رخصت کړل (دا الله په نامه حرکت وکړی) ای خدایه! ته د دوی مرستندوی سی، بیا خپل کور ته بیرته راغلی او هلته یې په لمانځه او دعا شروع وکړه، ترڅو الله صلی الله علیه و آله دوی په خپل مقصد کې بریالي کړي، نوموړي مجاهدین د کعب کلاته ورغلل، ابو نائله ږغ پروکی چې راووزه، کعب راپورته سو چې دباندي راووزي، ښځې چې نوی واده کړه وه ورته وویل په دې وخت کې چیرې وزی، دا آواز ماته خطرناک ښکاره سو، کعب ورته وایي مه بیرپه دازما ورور محمد بن مسلمه اوبل مي رضاعي ورور

ابونائله دی، بله داچې ترکه دتوري گوزار ته هم وغوښتل سي ورځي اوپښه پرشا نه
 ږدي، داخبره يې وکړه اودباندي په داسي حال کي راووتی چې فضا يې په خوشبو يې
 اخيستی وه، هلته ابونائله خپلو ملگرو ته ويلې و کله چې کعب راسي نوزه به يې دسر
 بويولو په بهانه ويښتان رانيسم اوکله مي چې په دې بهانه ټينگ راوښوی نوتاسي به
 ورباندي گوزارونه وکړي، کعب راغلی څه وخت يې خبري اتري ورسره وکړي، ابونائله
 ورته وويل خوښه مونه ده دعجوز نومي درې يعني خور ته ولاړ سو دشپې داپاته برخه به
 هلته تيره کړو، ده وويل صحيح ده، نوروان سول، دلاري په اوږدو کي ابونائله وايي په
 ژوند کي مي داډول اعلي او بهترينه خوشبويي نه ده ليدلې، کعب ته دې خبري ډير خوند
 ورکي اووی ويل: زه د عربو تر ټولو زياته خوشبويه ښځه لرم، ابونائله ورته وويل اجازه ده
 چې سړدي بوی کړم، نو ده يې لاس په ويښتانو کي دښه کړي او خپله هم او ملگرو ته يې هم
 وربوی کړي، لږ ساعت وروسته يې پيادده په اجازه همدا کار تکرار کړي، ترڅو کعب ښه
 ډاډه سو اودوی لږ نورهم مخکي ولاړل نوبيايې اجازه ورڅخه وغوښتله، کعب اجازه
 ورکړه نولاس يې په ويښتانو کي وربند کي او ټينگ يې ونيوی او خپلو ملگرو ته يې وويل
 وهی! دادالله دښمن هغوی دتورو څو گوزارونه پر وکړل، خوتوري يې تيري پرې سوی
 اويو يې هم کارو واقع نه سو، په دې وخت کي محمد بن مسلمه رضي الله عنه خپل کنلگ ته لاس کي
 اوله نامه څخه يې لاندي داسي کلک واز پروکي چې ترشايې ووتی، اودالله ج دښمن
 داسي يوه چيغه وکړله چې هر چا واورېدله اوهم دلته ځای پرځای سو.

دمسلمانانو له دې ټولۍ څخه يو حارث بن اوس دخپلو ملگرو دتورو په څو کوزخمي سوی
 و او ويني ورڅخه روانی وی، نوملگري يې روان سول اوکله چې دعريض ډاگ ته ورسيدل
 پام يې سو چې خارث څو ورسره نسته څه وخت ورته ودرېدل چې هغه هم ورپسې
 راورسیدی نو دوی هغه پورته کي او روان سول څو کله چې بقیع القرغد ته ورسيدل په لوړ
 آوازيې دتکبير ناره وکړه، رسول الله ﷺ د دوی داناره واورېده اوپوه سو چې هغه دالله
ج دښمن يې وژلی دی، نو په خپله يې تکبير ووايه اوکله چې دوی ورته راورسېدل ورته
 وی فرمايل بريالي اوسېږي، دوي په جواب کي ورته وويل: اوته هم بريالي اوسېږه
 يا رسول الله ﷺ اودکعب سړيې دده مبارک حضور ته وړاندي کړي، ده دخداي ج شکر
 پرځای کي اودحارث پرزخم يې خپلي مبارکي ناري وموړلی هغه سمدستي جوړاوروغ
 سوييايې هيڅ درد نه کوی، دکعب وژلو ديهودو په زړونو کي بيره اوخوف واچوی اوټول
 په دې پوه شول چې رسول الله ﷺ دامن دښمنان عهد ماتوونکي اوفتنه اچوونکي نه

پرېږدي ترخوپه مدينه کي فساد خپور کړي، لومړی نصيحت ورته کوي او که نصيحت اثر
پرونه کي نويي يې په اوسپنيز سوک پراږوي، يهود دومره وييرېدل چې دخپل دې سرکښ
مشرپه وژلو نه يوازي چوپ او آرام پاته سول بلکه کوښښ يې کوی چې ځانونه پر عهد
او تړون پابند وښيي، په دې ډول سره رسول الله ﷺ تريوه وخته پوري د مدينې له داخلي
مشکلاتو او ستونزو څخه بې غمه سو او د ډيرو هغو خطراتو مخه ونیول سوه چې په مدينه
کي يې د پېښدو امکانات ډير زيات ؤ او س رسول الله ﷺ فرصت درلودی چې له بهرنيو
مشکلاتو او خطرونو سره مقابله وکړي.

«دبحران غزا په دريم کال دهجرت»

دا يولوی عسکري تحرک ؤ، هغه داسي چې د دريم هجري کال دربيع الاخر په مياشت کي
رسول الله ﷺ د درې سوو کسانو په مشري بحران نومي سيمي ته وتلی ؤ، داسيمه د حجاز
په فرع نومي ځای کی يو معدنياتي مقام دی، رسول الله ﷺ د همدې کال ربيع الاخير
او جمادي الاولی مياشتي هم دلته تيري کړی او بيا مخکي له دې چې جنگ وسي مدينې ته
بیرته راغلل. ۳۳

«دزيد بن حارث ﷺ سر په دريم کال دهجرت»

دا له احد څخه مخکي د مسلمانانو وروستۍ نظامي خوځښت ؤ چې د دريم هجري کال په
جمادي الاخر کي واقع سوی دی او تفصيل يې داسي دی، قریش دبدر له غزا وروسته ډير
پريشانه او بد حال ؤ د اوړي په رارسيدو چې شام ته د دوی دکلي او کوچ وخت، نوهم
پريشانه سول، د دې کال د تجارتي قافلې مشر صفوان بن اميه قريشو ته وويل محمد ﷺ
او اصحابو يې زموږ تجارتي لاره بنده کړی ده، نه پوهيږو څه ورسره وکړو، ساحل خوهم د
دوی د کنترول لاندی ده دوی هم الله وجود لري او د دې منطقې (سرې بحيرې د ساحل)
اوسيدونکو هم سوله عهد ورسره کړی دی، نه پوهيږو په کومه لاره ولاړسو؟ که دلته په
مکه کي پاته کيږو نو څه چې لرو هغه به وخورو، بيا به څه کوو، زموږ ژوند خوپه دوبي کی
شام او په ژمي کي حبشې ته پر تجارت ولاړ دی، قريشو په دې باره کي مشورې کولی
، اسود بن عبد المطلب وويل: صفوانه! د ساحل لاره پرېږده بلکه نه نجد څخه تيريدونکی

۳۳ ابن هشام ۵۰/۲، زاد المعاد ۹۱/۲، د همدې غزا د سبب په باره باندې ځينی وايي چې سيد البشر ﷺ ته اطلاع
راغله چې بنی سليم پر مدينه باندې حمله کوي ډير په زور سره راجمع سوي دي او نور مصادر لکه ابن هشام چې وايي
چې سيد البشر ﷺ د قريشو په طلب پسې وتلی وو ابن القيم دا قول غوره کړی دی او د احم صحيح دی ځکه د بنی سليم
مینه به نجد کي له فرع نومي ځای علاقی څخه ازاده پروت وه.

دعراق اوږده او سخته لاره ونیسه، دغه لار چې د مدینې په ختیځ کې تیره سوی وه، قریشو ته معلومه نه وه نو اسود پیشنهاده وکړی چې دېني بکر بن وائل قبیلې فرات بن حیان د لاروي په حیث ورسره بوزي.

د قریشو د اتجارتې کاروان د صفوان په مشرې پردې نوي لار روان و خورازې پټ پاته نه سو او خبره مدینې ته راوړسیده، چې مسلمان سوی سلیط بن نعمان د شرابو څښلو په یوه مجلس کې (دغه وخت شراب لانه و حرام سوي) له نعیم بن مسعود سره یوځای سو کله چې نعیم مست او خمار سو نو د تجارتي کاروان او نوي لارې ټوله قصه یې وکړه، سلیط په ډیره چټکي سره د مدینې لاره ونيوله، ترڅو رسول الله ﷺ له موضوع خبر کړي، رسول الله ﷺ دخبر له اورېدو سره سم زید بن حارث (په مشرې یوسل کسیره ډله تیاره کړه او د کاروان مخ ته یې ورولیږله زید) و خوځید او د نجد په سیمه کې له قرد نومي چینې سره یې پر کاروان ناڅاپه حمله وکړله، ټول مالونه یې ونيول، صفوان او ملگری یې پښې سپکې کړې او د تنبتي لاره یې ونيوله، مسلمانانو د قافلې لاروي او په بل روایت دوه نور کسان هم ژوندي ونيول، او تقریبا د سلو زرو په قیمت غنیمتونه یې چې لوښي او سپین زر په کښي و له ځان سره راوړل، رسول الله ﷺ خمس ورڅخه جلاکۍ او نوري دسربې په غړو وویشل، او هغه لاره وی فرات بن حیان په اسلام مشرف سو له بدر وروسته د قریشو لپاره د ایوبیل لوی غم او مصیبت و حالت یې ډیر خراب سو، له هري خوا غم او خفگان ورباندی راغی، اوس یې په وړاندې یوازې دوې لارې پاته وې، لومړۍ دا چې نور د کبر او غرور له ټاله څخه راکښته سي او له مسلمانانو سره د سولي او مصالحت لاره غوره کړي، بله دا وه چې د داسي یو جنگ اوربل کړي چې د مسلمانانو قوت او زور ویلي کړي او دهسټي له صفحې څخه یې وباسي، ترڅو د قریشو له لاسه تللی مجد او دبدبه بیرته راژوندي کړی، د قریشو سرکښانو هم دا دویمه لار غوره وبلله، د انتقام او غچ ناره یې پورته کړه او له مسلمانانو سره یې د پرېکنده جنگ تیاري شروع کړله او له دې څخه مخکې دا حد د غزا لپاره تمهید او سبب سو.

«د انتقامي جنگ لپاره د قریشو تیاریدل»

د بدر په ډگر کې د قریشو ماتې او هم د لته د دوی د مخورو مشرانو مړینې د مکې د مشرکینو په زړونو کې اوربل کړی و او د هریوه په زړه کې د انتقام او غچ اخیستلو لمبې بلې وې، خو د دې په خاطر چې غم له مسلمانانو څخه پټ وساتي نو په ښکاره یې پر خپلو مړو ژرگانې

بندي کړی وی او دخپلو بنديانو قديه يې هم ځنډوله ، خو پردې ټول سره سلا سول چې
پر مسلمانانو به خپل زړونه یخوی اودیو خونړی جنگ اور به بلوی اودهمداسي یو عام
جنگ لپاره يې تیاری شروع کړی ، داسي یو جنگ ته خو د دوی هریو تږی و خو عکرمه بن
ابو جهل ، صفوان بن امیه ابوسفیان بن حرب او عبدالله بن ابی ربیع په دې کار کي تر ټولو
مخکي و ، جنگ ته د تیاري په سلسله کي د قريشو د مشرانو لومړی کار دا و چې هغه
تجارتی کاروان يې په خپل لاس کی ونیوی کوم چې دبدر د غزا سبب سوی و ، هغه چې
د ابوسفیان په مشري له شام څخه سلامت بیرته راغلی و په دغه کاروان کي زر اوبشان
اود پنځو سوزرو دینارو په بیه نور مالونه و د مالونو خاوندانو ته يې وویل : تاسي ته
معلومه ده چې محمد ﷺ څومره زیان راواوړی سرداران يې ووژل نو ددې مالونو په
ذریعه په جنگ کي زموږ مرسته وکړی کېدای سي انتقام ورڅخه واخلو ، دوی هم ورسره
ومنله او دا ټول مالونه يې د جنگ لپاره تخصیص کړل الله تعالی په دې هکله فرمایي

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدَّوْا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ
سورة الانفال .

ترجمه : بیشکه هغه کسان چې کافران سوي دي نفقه کوي (لگوي) دوی مالونه خپل
لپاره ددې چې منع کړي دوی خلگ له لاري د الله ﷻ څخه نور ژر به هم ولگوي دغه مالونه
بیابه سي (دغه انفاق) پردوی حسرت (پنیماني چې مال يې ځي او مطلب يې نه په
حاصلیږي) بیابه په آخر کي مغلوب سي ، په دویم قدم يې احاییش او کنانه او تهامه خلگ
خپلي خوښي ته پرېښوول چې د مسلمانانو پر خلاف په جنگ کي څومره برخه اخلي ، دوی
ټول يې په مختلفو طریقو سره دې طرف ته وهڅول ، آن تردې چې صفوان بن امیه د عربو
هغه شاعر مات کی کوم چې دبدر په غزا کي بندي سوی و څو رسول الله ﷺ يې فدیې په
دط شرط آزاد کړی و چې بیابه د رسول الله ﷺ پر خلاف کوم اقدام نه کوی ، صفوان هغه ته
هوور کړله ترڅو عربي قبیلې د مسلمانانو پر خلاف راپورته کړي اوددې کار په بدل کي يې
وعده ورکړله که له څخه ژوندی راغی نو دومره څه به درکړم چې مالا مال به سی او که
مړسوی نو د ټولو کفالت او سرپرستي دي زما په غاړه ده ، نوموړي شاعر (ابوعزة) هم له
رسول الله ﷺ سره خپل شرط مات کی او شروع يې وکړه عرب يې په شعرونو سره د اسلام
مقابلې ته رابلل اود دوی په زړونو کي د انتقام او دښمني اورونه تازه کول ، مشرکانو
دهمدې کار لپاره یوبل شاعر چې نوم يې (متسافع بن عبد مناف صبی) و هم گومارلی و

ابوسفیان هغه وخت د مسلمانانو پر خلاف نور هم زیات بنورېدلی او پارېدلی و کله چې د سویق له جنگ وروسته نامراد را وگرځیدى او نه یوازې دا چې خپل هدف یې تر لاسه نه کړى بلکه خپل ډیر امکانات یې هم له لاسه ورکړل، ددې ترڅنګ د زیدبن حارثه (ع) ناڅاپي حمله او په همدې سره یې کي قریشو ته زیات ځاني او مالي تاوان او ښتي خبره نوره سخته کړه، له ډیره غمه د مشر کینو زړونه په چاودېدو سول همدا وه چې په ډیره بېړه او بې صبري یې دیولوى جنگ تاري و نیوله.

«د قریشو د لښکر تعداد او د جنگ اسباب»

دیوه کال په تیرېدو سره له قریشو او د دوی د ملګرو او احایشو پوره دې زړه کسان جنگ ته تیار سوي و د دوی د مشرانو د مناسبه وبلله چې د جنگیالانو د تشویق او د جنگ په ډګر کې د ناموس د ساتنې حماسه راپارولو په وجه یوشمیر ښځي هم له ځان سره بوږي، او په دې حساب سره پنځلس ښځي ورسره رواني سوي، له دې لښکر سره درې زره اوبسان، دوه سوه جنگي آسان چې پر ټوله لار څوک ورباندې سپاره نه سول او ووه سوه زغري هم وى، د جنگ عمومي قومندان ابوسفیان و، د سپرو مشر خالد بن ولید او معاون یې عکرمه بن ابی جهل او بیرغ یې له بنو عبدالدار سره و.

«دمکې لښکر د حرکت په حال کې»

دمکې لښکر په داسې حال کې د مدینې منورې پر خوا حرکت وکى چې په زړونو کې د انتقام اور لمبې وهلى او دیوې سختې خونړیزې جنگ خبرې یې کولې. د رسول الله ﷺ اکا حضرت عباس (ع) د قریشو ټول نظامي تحرکات او تیاریانې په ډیر غور سره مطالعه کړې او کله چې د دوی لښکر د مدینې په طرف ولاړى نو هغه په ډیر بېړه سره رسول الله ﷺ ته خبرولېږى، د حضرت عباس (ع) خط وړونکى له مکې څخه تر مدینې پورې تقریبا پنځه سوه کیلو متره اوږده فاصله په درو ورځو کې ووهله او ځان یې رسول الله ﷺ ته ورسوی چې هغه وخت رسول الله ﷺ د قباء په مسجد کې تشریف درلودى، د حضرت عباس (ع) خط یې ورکى او کعب بن ابی (ع) ورته ووايه، رسول الله ﷺ امر وکى چې دا خبره پټه وساته او خپله په ډیر تلوار سره مدینې ته راغى ترڅو په دې هکله له انصارو او مهاجرینو سره مشوره وکړي.

«د اضطراري حالاتو لپاره د مسلمانانو تیاری»

مدینه د فوق العاده او اضطراري حالت په اساس د پوره تیاري په حال کې سوه، ته به وایى نمبر اول احضارت نیول سوي دي، مسلمانانو د لمانځه په وخت کې هم وسله له ځانه نه

ليري کوله دانصارو يوې ډلي اوله هغې جملې څخه سعد بن معاذ رضي الله عنه، اسيد بن حضير رضي الله عنه او سعد بن عبادہ رضي الله عنه وسله په لاس او در رسول الله ﷺ په دروازه کې به يې ټوله شپه پيره کوله، نور گروپونه مدينې ته دراتلونکو لارو او بندرونو ساتلو لپاره پيريه گومال سوي و ترڅو د بنمن په ناڅاپه توگه حمله ونکړي، همدا راز دهغو لارو د څارلو لپاره هم گزمې ټاکل سوي وې کومې چې د بنمن دراتگ او حملې احتمال ورته موجود و.

«دمکې لښکر د مدينې په سيمو کې»

دمکې لښکر پر لويځه عمومي لار د مدينې خواته روان و او کله چې د (ابواء) سيمي ته ورسيدی نو د ابوسفیان بنخي هنده بنت عتبه پيشنهاده وکې چې در رسول الله ﷺ د قدرمنې مور قبرلڅ کړي، خود لښکر مشرانو د دې کار له بدو عواقبو څخه د ځان ساتلو په وجه دا خبره ونه منله، لښکر پر مخ تګ وکې او د مدينې لمن ته ډير رانژدی سو، کله چې له عقيق نومي درې څخه تير سو نو لږ رانسته خواته کور سو او همداسې مخکې ولاړی ترڅو د احد غرته تژدې د مدينې دشمال درې په څنډه قناته نومي سيمي د بنوره رارزي په مينځ کې پراته عينين سيمي کې يې واړول، دا وخت د جمعې ورځ د دريمي هجري کال د شوال شپږمه وه.

«په مدينه کې دفاعي مشورتي جرگه»

در رسول الله ﷺ استخباراتو دمکې لښکرو تحركاتو خبرونه وخت پروخت مدينې ته راوړل اخرنی خبر يې دا و چې مشرکينو دا حد له غره سره واړول، نو په دې وخت کې رسول الله ﷺ نظامي مشورتي شوری دائره کړه ترڅو لازمي دفاعي فيصلي وکړي، په مشوره کې رسول الله ﷺ خپل خوب هم بيان کي او داسې يې وفرمايل: (قسم په خدای چې ما ډير ښه خوب لېدلی دی، خوب مي ليدی چې يو غوايي حلال سي دتوري په تيغ کې مي درزوي او لاس په يوه کلکه زغره کې ورکړم) بيا يې غوږي د څو کسانو اصحابو او دتوري درز يې دخپلې کورنۍ دکوم غړي په شهادت اوزغره يې په مدينه تعبير کړه، او حاضرينو ته يې وويل: چې زما رايه خوداده چې هم دلته په مدينه کې پاته سو او سنگرونه ونيسو، که مشرکان په خپل ځای کې پاته سي نو هيڅ گټه به ونه کړي او دابه تر ټولو خراب ځای ورته ثابت سي او که فرضاً مدينې ته راننوزي نو مسلمانان به په ټولو لارو او کوڅو کې مقابله ورسره وکړي او ښځې به يې هم د بامونو له سر څخه ولي او همداسې حقيقت کې تر ټولو معقوله او گټوره رايه ده.

د منافقينو سردار اورئيس عبد الله بن ابی چې دخزرج قبيلې د مشرانو په ډله کې غونډي ته راغلی و در رسول الله ﷺ له رايې سره موافقه وکړله او همدا رايه يې غوره وبلله کېدای

سي دنو موري موافقه په دې خاطر وه چې په داسي يوه طريقه ځان له جنگه وباسي څو ک
 په پوه نه سي اوداسي به نه وه چې گويا ده در رسول الله ﷺ نظر د جنگي تاکتيل او
 استراتيژي له عمله غوره بللی وي، په هر حال الله تعالی غوښتل د منافقينو له مخ څخه پرده
 پورته کړي ترڅو کفر او نفاق يې ټولته ښکاره او معلوم سي، څو ځينو قدرمنو حضرات
 خصوصاً هغه اصحاب چې دبدر له فيضه څخه بې برخي سوي و داغوښتل چې مسلمانان
 بايد له مدينې څخه دباندي د دښمن مقابله وکړي، له دې څخه ځينو په ډير اصرار رسول
 الله ﷺ ته داسي عرض کوي چې موږ خوداسي ورځ له خدايه په سوال غوښتله، دادی
 اوس يې دلته لنډه راوستلی ده، ورځوبه اوله مدينې څخه دباندي به له دښمن سره جنگيږو
 ، ترڅو ونه وايي چې موږ مخ ورڅخه واپوی ددې په جوش راغلو اصحابو په سرکي در رسول
 الله ﷺ اکا حضرت حمزه سيد الشهداء ؓ و ده ته دخپل اودبدر په غذا کي دخپلي توري
 دخرپ او شرنګ اندازه ليگيدلی وه، رسول الله ﷺ ته يې وويل: قسم په هغه ذات چې
 کتاب يې ورباندي نازل کړيدی چې زه به ترهغو پوري څه ونه خورم تر څومي له مدينې
 څخه دباندي له دښمنانو سره وسله واله مقابله نه وي کړی نو د رسول الله ﷺ داکثريت
 په وړاندي دخپلي رأيي څخه تير سواو فيصله پردې سوه چې له مدين څخه دباندي به
 ددښمن مقابله کوي.

«واسلامي لښکر ته دسيدالبشر ﷺ نصيحت اودجنگ ډگر ته روانيدل»

رسول الله ﷺ دجمعې لمونځ اداکړ، خلکو ته يې دوعظ اونصيحت په ضمن کي دزيات
 تکليف اوکوښښ امروکړ، اوورته وی فرمايل: چې بری يوازي په صبر او حوصله ترلاسه
 کېدای سي، اوددښمن سره يې دمقابلي لپاره دتياري حکم صادر کړی، خلک در رسول الله
 ﷺ د ارشاداتو په اورېدو سره خوشحاله او مطمئن سول، په همدې ورځ يې دمأخبرگر
 لمونځ هم په مدينه کي اداکړی، خلک راټول سوي و اودعوالي نومي سيمي اوسيدونکي
 هم راغلي و، په لمانځه پسې رسول الله ﷺ له خپلويارانو ابوبکر صديق ؓ او حضرت
 عمر ؓ سره يوځای کورته ننوتل، دوی لنگوته ورپه سر کړله، کالي يې ورواغوستل
 ځان يې ښه مسلح کړی دوی زغري يې واغوستی اوتوره په لاس راووتی، کله چې رسول
 الله ﷺ کورته ننوتی نوسعدبن معاذ ؓ اواسيدبن حضير ؓ خلکو ته وويل: تاسي
 رسول الله ﷺ له مدينې څخه دباندي وتلوته مجبور کړی، خبره بيرته ده وسپاری، دوی هم
 پرخپل اصرار پښيمانه سول اوکله چې رسول الله ﷺ راووتی دوی ورته وويل: يارسول

الله ﷺ مود ته لازم نه وه چې ستا درايي مخالفت وکړو، اوس خوښه ستاده که غواړي په مدينه کې دننه سترګونه ونيسو نوز مود هم خوښه اورضاده، رسول الله ﷺ په جواب کې ورته وويل: دادر رسول له شان سره نه ښايي چې يو وار وسله راواخلي يا زغره واغوندي او بيا مخکې تردې چې الله ﷻ دده اودښمن ترمينځ فيصله وکړي بيرته کښيني، او بيا وروسته رسول الله ﷺ لښکر پردرو ډلو وويشي.

۱: دمهاجرينو ډله: چې بيرغ يې مصعب بن عمير عبدري ؓ ته ورکې.

۲: دانصارو داوس قبيلې ډله: چې بيرغ يې اسيد بن حضير ؓ ته ورکې.

۳: دانصار دخزرج ډله: چې بيرغ يې حباب بن المنذر ته ورکې.

دټول لښکر شميره زر کسان و چې سل يې زغره لرونکي، پنځوس يې سپاره و که څه هم بعضي روايات وايي چې په دې غزا کې له مسلمانانو سره آسونه نه و^{۳۳۰} په مدينه کې دپاته کېدونکو لپاره يې عبدالله ابن ام مکتوم ؓ دلمانځه امام وټاکي او دجنگ د ډګر په طرف دراوانيدو اجازه يې ورکړله او په دې ترتيب سره اسلامي لښکر په داسې حال کې دشمال په طرف حرکت وکړ چې دواړه سعدان يعنې (سعد بن معاذ ؓ او سعد بن عبادہ ؓ) وسله په لاس او زغره په تن درسول الله ﷺ ترمخ مخ روان و او کله چې اسلامي لښکر له ثنية الوداع څخه تير سو درسول الله ﷺ سترګې پريوه وسله بنده ټولې ولګيدې چې له نور لښکر څخه جلا روان دي پوښته يې وکړه چې دا څوک دي؟ په جواب کې ورته وويل سول چې دادخزرج دوستان يهود دي^{۳۳۱} او غواړي د مشرکينو پر خلاف په جنگ کې برخه واخلي رسول الله ﷺ وپوښتل چې آيا دوی مسلمانان سوي دي؟ په جواب کې ورته وويل سول نه، اسلام يې نه دی راوړی نور رسول الله ﷺ د دوی دبیرته واپس کېدو امر وکړ او خوښه يې نه سوه چې د مشرکينو پر خلاف جنگ کې له کفارو څخه مرسته وغواړي.

^{۳۳۰} رواه احمد، نسائي، حاکم، ابن اسحاق.

^{۳۳۱} دپنځوسو اسونو خبره ابن القيم په الهدی نومی کتاب کې ۹۲/۲ کې نقل کړې ده خو ابن حجر وايي چې دا خبره بالکل غلطه ده او موسی بن عقبه په تائيد سره وينا کوي چې په احد کې دمسلمانانو سره يو آس هم نه وو واقدی وايي چې په احد کې يو اس درسول الله ﷺ اوبل دابو بريدو وو ۳۵۰/۷.

^{۳۳۲} دا ابن سعد روايت دی او وايي چې دا يهود د بني قينقاع له قبيلې څخه وو طبقات ۳۴/۲، په داسې حال کې چې دا قبيله مخکې له مدينې څخه شړل سوي وه.

«دلبنکر معاینه او د کم عمره صحابه کرامو خروج»

کله چې دوی شیخان نومي ځای ته ورسیدل نو نبي کریم ﷺ دخپل لښکر معاینه شروع کړله او هغه کسان یې له لښکر څخه جلا کړل چې عمرونه یې کم او دجنگ توان یې نه درلودی په دې ټولۍ کې عبدالله ابن عمرؓ، اسامه بن زیدؓ، اسد بن ظهیرؓ، زید بن ارقمؓ، عرابه بن اوسؓ، عمرو بن حزمؓ، ابوسعید خدریؓ، زید بن حارثه الانصاريؓ، سعد بن حبهؓ، هم شامل و، که څه هم دبراء بن عازب نوم هم په دې ډله کې اخیستل کېږي خو امام بخاري په هغه روایت کې چې له ده څخه یې نقل کوي پر دې دلالت کوي چې نوموړی په دې غزا کې برخه اخیستی وه، دکشرانو او کم عمره ځوانانو له جملې څخه یې یوازي رافع بن خدیجؓ، اوسمره بن جندبؓ، ته اجازه ورکړله چې په جنگ کې برخه واخلي، اوداهم ځکه چې رافعؓ یو ډیر ماهر غشي ویشتونکی و نو په همدې سبب په جنگ کې د اشتراک اجازه ورکړل سوه، په دې وخت کې سمرهؓ وویل: ماته هم اجازه راکړه ځکه زه تر رافعؓ قوي او پیاوړی یم او هغه راغورځولی سم، رسول الله ﷺ وفرمایيل: راسی په غیر سره ورسی چې کوم یو ډیر قوي دی، ددوی ترمنځ مقابله روانه وه چې سمرهؓ بریالی سو او رافعؓ یې راچپه کړ په دې ترتیب ده ته هم اجازه ورکول سوه چې په جنگ کې گډون وکړي.

«دمدینې او احد تر مابین پر سیدالبشر ﷺ باندي خاصه پیره»

په همدې ځای باندي شپه سوه، د مابنابام لمانځه پسې د ماخستن لمونځ یې ادا کړی او بیا هم دلته بیده سول، پنځوس کسان یې دمحمد بن مسلمهؓ، ترمشري لاندي د پیرې لپاره وټاکل او د ذکوان بن قیسؓ په خاصه توگه پر رسول الله ﷺ پیره کوله.

«د عبدالله بن ابی ابن سلول بغاوت او سرکشي»

نبي کریم ﷺ تر سپیده داغ لوڅه دمخه حرکت شروع کړی، دسهار لمونځ یې په شوط نومي ځای کې ادا کړی او دغه وخت دښمن ته دومره وړاندې سول چې یوبل یې ښه لیدل او په همدې حساسو شیبو کې د منافقانو مشر له خپلو درسو و ملگرو سره بغاوت وکړی او دا خبره یې بهانه ونيوله چې رسول الله ﷺ زما رایه ومنله نو اوس ولي او دڅه لپاره ځانونه وژنو، دوي ټول بیرته له لاري څخه وگرځیدل، او څرگنده ده چې ددوی د بغاوت او بیرته گرځیدو سبب هغه نه و کوم چې دوي عنوان نیولی وه، او که رښتیا دوی پر همدې خپه سوي وه نو بیا تر دې ځایه ولي راتلل؟ اصلاً د دوی هدف دا و چې دلته له دښمن سره نژدی په مسلمانانو کې هله گوله را ولاړه کړي، او په لښکر کې ماته گډه کړي او دښمنان

نورورباندی راتیژ او زړور سی اوپه دې ترتیب سره به در رسول الله ﷺ او ملخصو اصحابو ډله منځه وړلو امکانات ډیر زیات سی او که دا رسول نو میدان به بیا دې منافق ته خالي وي او دده راج به چلیږي .

نژدی وه چې منافقان په خپل دې شوم هدف کی کامیاب سی ، له اوس څخه د بني حارث او له خزرج څخه د بنو سلمه پښې سنستی سوی ، د پیرشاتگ په هڅه کی سول خو د میدان پرېښودو په وخت کی الله تعالی ددوی زړونه راتکیه کړل اوپه الهي کومک سره ددې جوگه سول چې در رسول الله ﷺ خواته په میرانه ودریږي الله تعالی دې حالت ته پر قرآن حکیم کی داسي اشاره کوي :

إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ . سورة آل عمران

ترجمه : کله چې قصد وکړی درو ډلو له تاسي څخه ددې خبري چې بې زړه سي دوی له جنگ حال دا چې الله کومک کوونکی ددوی و او خاص پر الله دي مؤمنان توکل وکړي .
د جابر رضي الله عنه پلار عبد الله بن حرام ډیره هڅه وکړه چې منافقان خپلي دندي ته متوجه کړي ور پسې ورغلی او بیرته راتگ ته یې هڅول او ورته ویل یې : راسی ! بیرته راوگرځی د خدای په لاره کی و جنگیږی او یا دفاع وکړی ، منافقانو په جواب کی ورته وویل که موږ پر دې باوري وای چې تاسي جنگیږی نو موږ به بیرته نه گرځیدو ، په دې سره عبد الله رضي الله عنه ځني راروان سواو داسي ویل : خدای مو زموږ څخه ورک کړه اې د خدای دښمنانو! الله جبار به خپل رسول الله ﷺ تاسو ته نه اړیاسي ، قرآن حکیم منافقینو ته په اشاره کولو سره فرمایي :

وَلْيَعْلَمْ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَاتَّبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكَفَرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ سورة آل عمران .

ترجمه : اوبل لپاره ددې و چې ښکاره کړی الله هغه کسان چې نفاق یې کړی و او وویل سول دغو بیرته تلونکو منافقانو ته چې راځی احد ته غزا وکړی ، له کفارو سره په لاره د الله جبار کی یا دفاع وکړی د دښمن څخه له نفسونو ، اوما لونو او کورونو خپلو ، نوو ویل دې منافقانو که موږ پوهېدای په جنگ نو خامخابه موږ متابعت کړی وای ستاسي ، دوی کفر ته په دغه ورځ کی چي دغه خبره یې کوله ډیر نژدی و ، له دوی څخه په نسبت سره دایمان وایي دوی منافقان په خولو خپلو سره هغه خبره چې نسته پری تصدیق په زړونو ددوی کی او الله جبار ښه پوه دی په هغه څه هم چې پټوي یې دوی په زړونو خپلو کی له حسد او کفره څخه ..

«پاته (۷۰۰) تنه لښکر دا حد پر طرف»

د عبداللہ بن ابی له ماتې او پرشاتګ وروسته رسول الله ﷺ پاته لښکر چې اووه سوه تنه و د احد په طرف روان کړل، خو څرنگه چې د دښمن سپاهیان په څو ځایونو کې احد ته په غځېدلي لاره کې پراته و نور رسول الله ﷺ و فرمایل داسې څوک به وي چې موږ په یوه لنډه خوا په داسې لاره بوزي چې پر مشرکانو ورنه سو؟ په جواب کې ابو خثمیه وویل: زه تیار یم یار رسول الله ﷺ بیا یې د مشرکینو د لښکرو لویديځې خواته د بني حارث په دښته او کښتونو کې غځېدلي لنډه لاره ونيوله او کله چې اسلامي لښکر دیوه منافق مربع بن قیظي چې په سترگو هم پروند و پر باغ تیریدی هغه را ولاړ سو او مسلمانانو ته یې خاوري ورپاشلې او ویل یې: که ته دخداي رسول ﷺ یې نوباغ ته دننوتلو اجازه نه درکوم، ځینې کسان پر راتول سول چې وی وژني خو رسول الله ﷺ ورته و فرمایل مه یې وژنی، داپه سترگو او زړه دواړو پروند دی. رسول الله ﷺ همداسې مخکې ولاړی ترڅو د درې خواته دا حد د غره په یوه خوړکي ځای پر ځای سو چې مخ یې د مدینې اوشایې دا حد د پوښتو خواته وه او په دې ترتیب سره د دښمنانو لښکر د مدینې او اسلامي لښکر ترمنځ واقع سوو.

«دفاعي پلانونه او پنځه سوه ماهر غشي ویشتونکي»

په همدې ځای کې رسول الله ﷺ خپل لښکر د جنگ لپاره تیار او په منظمو لیکو برابر کړی اود عبداللہ بن جبیر بن نعمان انصاري رضي الله عنه په مشرۍ یې پنځوسو ماهر غشو ویشتونکو ته وظیفه ورکړله چې قناته د درې په جنوبي څنډه پراته غره کې سنگرو نیسی، دغه غر چې وروسته د (جبل الرماة) په نامه یاد سو د اسلامي لښکر جنوب لویديځ طرف ته د قومندې له مرکز څخه ۱۵۰ متره لیرې پروت و، دې پنځوس کسيزه ډلې قومندان ته د رسول الله ﷺ لارښوونې په هغه کڼدو کې ددوی دتوظیفو هدف او غرض ښه په گوته کوي، ورته فرمایي: په خپلو غشو سره د دښمن آسان زموږ څخه منع کړی اودې ته یې پرې نه ږدی چې دشاله طرف راباندي راسي، که هر څوک موږ بريالي سو او که دوی بريالي سول خوتاسي خپل ځای مه پرېږدی، گوري ستاسي له خوا د دښمن راباندي رانه سي ^{۳۸}، بیا یې غشي ویشتونکو ته امر وکړی تاسي به خپله خوا ټينګه ساتی خپل سنگر به نه پرېږدی، که موږ ټول وژل کېدو هم تاسي به مرستي ته نه راځی، او که مو و لیدل چې غنیمتونه راټولوو

هم به تاسو د غنیمت د پاره نه راځئ^{۳۳۸} او د بخاري رضي الله عنه په روايت کي راځي چې رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: که مو وليدل چې مرغان زموږ غوښي وړي بيا به هم خپل ځايونه نه پرېږدي، او تر هغو به نه راځي ترڅو ما راغوښتي نه ياست او که مو وليدل چې د ښمن ته موماته ورکړله او دري وړي مو کي بيا به هم له سنگر څخه تر هغو نه پورته کيږي ترڅو ما حال درته ليرې نه وي^{۳۳۹} هغه يوازنی لار چې د ښمن کولای سي دشاله خوا را وگرځي او مسلمانان محاصره کړي د همدغه کندو لاره وه چې رسول الله ﷺ د اپنځوس کسيزه ډله په کښينولۍ وه او داسي کلکي څرگندی عسکري لارښوونې يې ورته وکړې چې دوی بايد هم الله په سنگر کې وي ترڅو د لار د ښمن پرمخ هم داسي بنده پاته وي نور لښکريې داسي برابر کي، منذر بن عمرو يې په ميمنه، زبير عوام رضي الله عنه چې مقداد بن اسود يې معاونت کوي پرميسره وټاکي، د دې تر څنگ زبير بن عوام دا دنده هم لرله چې د مشرکانو د سپرو چې خالد بن وليد يې مشري کوله مخه هم ونيسي او د لښکرو په لومړني ليکه کي يې داسي کسان ځای پر ځای کړل چې په غيرت او ميرانه کي يوپه زر شميرل کېدل د رسول الله ﷺ جنگي پلان او برنامه دومره دقيقه او بشپړه وه چې د بل هيڅ يوه مشر او عسکري قومندان په وسه پوره نه ده چې داسي يو پلان او برنامه طرحه کړي، او دا په خپله د رسول الله ﷺ د قيادت په عظمت او عسکري امورو پربنډه پوهه دلالت کوي، سره له دې چې د جنگ ميدان ته له د ښمن څخه وروسته راغی خو د لښکر لپاره يې تر ټولو غوره او مهم ځايونه اشغال کړل او هغه داسي چط وروستني او راسته خواته يې غرواق و چې او ورستۍ خوا يې په غشو وشتونکو حمايه وساتله، او په عمومي توگه دا ځای لوړ و د احتمالي ماتې په وخت کې ښه حمايه کېدای سوای او مسلمانانو د تېښتې پر ځای هم دلته ځان ټينگولای اوله اسارت څخه ژغورلی سوای او که د ښمن د دوی د سنگرونو د نيولو کوښښ کړي وای نو په ډيرو تلفاتو به يې هم دا کار ترسره کړی نه وای او د دې برعکس يې د ښمن يو داسي ځای ته ايسار کړی و چې که بريالی هم وي نو د فتحي گټې لکه غنيمتونه، بنديان او نور يې نه سوای تر لاسه کولای، او که مسلمانان ورباندي برلاسي سي نو بيا يې د خلاصون او تېښتې لاره نه وه، همدا راز رسول الله ﷺ د خپل لښکر شمير کمښت په لومړي لکه کي دهغو مشهورو مېړنو پر ځای کولو باندی جبيره کي په دې ترتيب سره

^{۳۳۸} داله ابن عباس رضي الله عنه څخه د احمد، طبراني، او حاکم روايت دی فتح الباری ۷/ ۳۵۰.

^{۳۳۹} صحيح البخاری کتاب الجهاد ۱/ ۴۲۶.

رسول الله ﷺ خپل لښکر د دریم هجري کال دشوال په اوومه د دوشنبې په ورځ د دښمن مقابلې ته تیار او برابر کي .

«د سید البشر ﷺ لطره لښکر یانو ته د غیرت تبلیغ»

نبی کریم ﷺ امر وکړ چې تر هغوبه جنگ نه شروع کوی ترڅو ما مرد ته کړی نه وي او په داسې حال کې چې دوی زغري یې اغوستی وی، سپاهیانو ته یې د جنگ په ډگر کې د خبر او ثبات لارښوونه کوله او د دوی په زړونو کې د همت او میراني روح پوکی، یوه ډیره تیره توره یې راویستله او خپلو اصحابو ته یې وفرمایل: دا توره څوک په دې شرک اخلي چې حق یې ادا کړي؟ څوکسانو لکه علی بن ابی طالب (ع)، زبیر بن عوام (ع) او عمر بن خطاب (ع) ورولاړسول چې توره ورڅخه اخلي، په دې ضمن کې ابو دجانه سماک بن خرشه (ع) ورولاړسو او وی ویل: چې یا رسول الله ﷺ د دې توري حق څه دی؟ ده ورته وفرمایل: چې د دې توري حق دادی چې پر دښمنانو ترهغو غوزارونه وکړي ترڅو ښه کړه وږه سي نو عرض یې وکړ قبوله مي ده زه به یې همدا حق پرځای کړم او یا رسول الله ﷺ توره هم ده ته ورکړله، ابو دجانه (ع) ډیر زړور سپی و د جنگ په وخت کې به په ډیر غرور او خیال روان و یوه سره لنگوټه یې درلوده او کله چې به وتړل نو خلک به پوه سول چې اوس به تر مرگه جنگیږي او کله چې یې له رسول الله ﷺ څخه توره واخیستله نو هغه لنگوټه یې وتړله او د لښکر په مینځ کې په کبر او غرور روان سو، په دې وخت کې رسول الله ﷺ وفرمایل: الله تعالی له داډول حالت څخه (له دښمن سره د مقابلې تر وخت) پرته دارنگه تگ بالکل نه خوښوي .

«دمکې د لښکر نظم عمومي قومندان یه ابوسفیان»

مشرکانو خپل لښکر د لیکو په حساب برابر کړی، عمومي قومنده یې له ابوسفیان سره وه او د لښکر په زړه کې یې نیولی وه، پر میمنه یې خالد بن ولید او پر میسره یې عکرمه بن ابی جهل ټاکلی و په داسې حال کې چې پیادو قواوو مشر صفوان بن امیه او د غشو ویشتونکو مشر عبد الله بن ربیع و، بیرغ د بني عبدالدار له یوې ډلې سره و او د امانصب دوی ته د قصې بن کلاب له وخت څخه په میراث پاته و او هیچا دا حق نه درلودی، چې په دې هکله جنجال ورسره وکړي، خود جنگ عمومي قومندان ابوسفیان د بدر په غزا کې د قریشو بده ورځ او د بیرغ وړونکي (نضر بن حارث) اسارت ورپه یاد وي او د دې په خاطر چې عبدالدار پر غیرت راولي ورته وایي، تاسې دبدر په ورځ هم دبیرغ وړونکي واست او مو لیدل چې په څه حالت کې راگیړسوی و، جنگیالي خلک همپشه دبیرغ له طرفه ضربه ویني، یعنی کله

چې يې بيرغ ولويږي نو دوی هم تباکيږي نو اوس به يابيرغ په ښه ميرانه لورساتی او که دانه سی کولای نه موږ ته يې راکړی چې ساتني ضمانت يې درکوو .

ابوسفیان په دې خبرو سره خپل هدف ترلاسه کړی ، بنو عبدالدار او پارېدل او په ډيره غوصه يې ورته وويل بيرغ تاته درکوو ، سبابه گوری چې موږ څه کوو او رښتیا چې دوی دجنگ په ميدان کي ترهغو و جنگېدل ترڅو ټول تباه سول .

«دقريشو سياسي فريونه او چلونه»

دجنگ ترشروع مخکي قريشو کونښن وکی چې په خپله چالبازي سره دمسلمانانو ترمينځ جلاوالی او نفاق پيدا کړي ، ابوسفیان انصارو ته داسي حال وروليږی چې موږ اوزموږ دا کاږو محمد ﷺ سره پريږدی ، تاسي غرض مه لری ، موږ ستاسي سره دجنگ ضرورت نه وینو ، خوانصارو په خپل فولادي ایمان سره د دوی داتوطئه له خاورو سره خاوري کړه او ابوسفیان ته يې داسي څه واورول چې ښه په خفه سو ، دجنگ اور پرېليدو ؤ ، دواړه لښکري يوبل ته ورنلډي سوی ، په دې وخت کي قريشو دمسلمانانو په مينځ کي دنفاق اچولو يوه بله ناکامه هڅه وکړله او هغه داسي چې دجاهليت په زمانه کي داوس قبيلې يو ځان او مزدور شخص چې نوم يې (عمر بن صيفي ؤ) او په ابو عامر راهب سره مشهور ؤ او رسول الله ﷺ دفاسق نوم ورباندي ايښې ؤ راميدان ته سونو موږي له اسلام اورسول الله ﷺ سره ښکاره دښمني درلوده او کله چې اسلام راغی نو هغه ونه سواي زغملای اوله مدينې څخه ووتل قريش يې در رسول الله ﷺ مقابلې ته راټولول او تشويقول اودا وعده يې ورکوله چې که زما قوم ماوويني نواطاعت به مي وکړي اوزما خواته به ودرېږي ، داحد په غزا کي داحييشو او غلامانو سره اول سړی ؤ چې دمسلمانانو مقابلې ته يې راوغځستل ، داحد په ميدان کي راوپاندي سو خپل قوم ته يې ځان داسي وروښووی ، اې داوس خلکو ! زه ابو عامر يم ، دوی په جواب کي ورته وويل : خدای دي مه ښاده ، نامراده اوسيری اې فاسقه ! ده چې دا واورېدل وی ويل زما څخه وروسته زما قوم په شراوېدی اخته سوی دی او کله چې جنگ ونښتی نو له خپل قوم سره سخت و جنگيدی او مسلمانان يې په ډېرو ويشتل ، په دې ترتيب سره دقريشو دويمه توطئه هم دخاورو سره خاوري سوه اود دوی داسياسي چالبازي اوناکامي توطئې پردې دلالت کوي چې د دوی په زړونو کي دمسلمانانو بيره او هيبت پروت ؤ او دسپاهيانو شمير او وسلو ډيروالي هم د دوی زړونه ډاډه کړي نه دي . . .

«دقريشو بنځو هم په جنگ په ميدان کي»

دقريشو بنځو هم په جنگ کي خپل رول ولوبوی، دغه ډله بنځی چې دابوسفیان بنځي هندې يې مشري کوله دلبنکر په مينځ کي گرځيدی، ډولونه او درې يې وهلي، خلگ يې په غيرت راوستل، جنگ ته يې هڅول، دقهرمانانو حماسې يې را پارولې، دنيزه بازارنو، تورزنو او غشو ويشتونکو احساسات يې په جوش راوستل او کله به يې دبيرغ وړونکو ته داسي الفاظ ويل.

وبها بنی عبدالدار... وبها حیاة الادبار... ضربا بكل بشار

ترجمه: اې د عبدالدار زامنو! اې دلبنکر د وروستو ليکوساتونکو په خپلو تيرو تورو بڼه ميري کوزارونه وکړی، کله به يې دخپل قوم حماسې داسي را پارولی.

ان تقبلوا نفاق... ونفرش النفاق

او تدبروا نفاق... فراق غير و افاق

ترجمه: که دشمن ته ورمخکي سواست غير په غير به سو او قانچي به درته وغورځو او که مو شاګړه ورته نويامو درسره جدایي ده نه پخلا کيدونکی جدایي.

«دجنگ لومړۍ لمبې او دزيير بن عوام»

دواړه لښکره نور هم يو بل ته ورنژدی سول، دجنگ نغاړې وډنگېدی او د مشرکانو بيرغ وړونکي طلحه بن ابي طلحه العبدري لومړی سړی ؤ چې دجنگ اور ته يې خاشه ووهله دا يو ډير زړور او غيرتي انسان ؤ، مسلمانانو به دلبنکر ګډ ورته وایه، په داسي حال کي پراوښ سپور ؤ رامخ ته سو او دمقابلې ځيګر يې وټکوی، هيچا يې هم مقابلې ته زړه نه سوای ښه کولی خوزيير بن عوام ؤ د زمري په څير ورولاړ سو او ورتهوب يې کړل پراوښ ورسپور سو او سمدستي يې پرمخکۀ رانسکور کی، سړي په توره ورڅخه جلاکړ، نبي کریم ﷺ چې داميري مقابلۀ وليدله، دتکبير چيغه يې پورته کړله مسلمانانو هم تکبير ورسره وایه او دزيير ﷺ ستاينه وکړله وی فرمايل:

ان لکن نبی حواریا. وحواری الزبير.

ترجمه: هرنبي يو خاص دوست او ملګری لري زما دوست او ملګری زبيړ دی.

«دکفري علمبردارانو مرگ اودکفري بيرغ پر مخکه لويدل»

په دې ترتيب سره دجنگ اور هرطرف ته بل سو خوډير زور يې دمشرکينو دبيرغ پر شاوخواؤ ددوی علمبردار اودبني عبدالدار مشرطلحه بن ابې طلحه ووژل سو، ورور يې عثمان را وړاندي سو بيرغ يې پورته کي اوداشعريې ووايه.

ان على أهل اللهواحقاً..... أن تخضب الصعدةاوتندقا

ترجمه: د علمبردارانو وظيفه داده چې نيزې يې بنې په وينوسرې سي اوياهم غوتي ماتې سي، په همدې وخت کي حضرت حمزه عليه السلام ورباندي ټوپ کړل اوپرمټ يې داسي واريې پر وکي چې لاس يې ځني جلا اوآن ترنامه پوري څيري سواوسرې يې رابښکاره سو، دې ولويدي وروسته بيرغ ابوسعده بن ابې طلحه پورته کي چې سعد بن ابې وقاص عليه السلام ور وړاندي سو اوپه ستوني کي يې په غشي وويشتي ژبه يې ترخوله راووتله اوځای پرځای مړ سو، بل روايت داسي دی چې ابوسعده ميدان ته رامنځکي سو اومسلمانانو ته يې د مقابلې بلنه ورکړله وروسته حضرت علي عليه السلام ور وړاندي سو توري يې سره واړولي تر څو حضرت علي عليه السلام په خپل مرگوني گوزار سره پرمخکه رانسکور کړي، وروسته يې وراره مسافع بن طلحه بن ابې طلحه بيرغ پورته کي خو هغه هم دعاصم بن ثابت بن ابې الافلح په غشي ووژل سو، بيايې ورور کلاب بن طلحه بيرغ ته لاس کي جنگ يې شروع کي ترڅو زير بن عوام عليه السلام ورته رامنځ ته سو او وی واژه، بيا بيرغ ددوی دواړو ورور جلاس بن طلحه واخيستی خو طلحه بن عبدالله هم ډير وخت ورنه کي اوپه يوه گوزار يې نسکور کي اوپه بل روايت سره داهم دعاصم بن ثابت عليه السلام په غشي ووژل سو، داشپز سره کسان د ابوطلحه عبدالله بن عبدالله بن عبدالدار له کورنۍ څخه وچې ټول دمشرکينو دتوغ اوبيرغ څخه ددفاع په ميدان کي ووژل سول، بيا د همدې کورنۍ غړي بنو عبدالدار، ارطاة بن شرجيل بيرغ پورته کي ترڅو هغه هم دحضرت علي عليه السلام يا حمزه عليه السلام په وار سره ووژل سو، بيا شريح بن قارظ بيرغ پورته کي هغه هم ديوه منافق چې قرمان نوميدی اودتعصب پر اساس جنگ ته راغلی ؤ په لاس ووژل سو، بيا ابو زيد عمرو ابن عبدمناف العبدری د شرک بيرغ په لاس کي واخيستی هغه دقرمان په لاس مړ سو، په ده پسې دشرجيل بن هاشم العبدری زوی بيرغ پورته کي خو هغه هم دهمدې قرمان په گوزار ووژل سو، په دې ترتيب سره دبنو عبدالدار پوره لس علمبرداران په همدې ډگرکي ووژل سول نور له دوی څخه څوک پاته نه ؤ چې بيرغ لوړ وساتي، همدا وه چې ددوی يوحبشي غلام (مړی) چې صواب نوميدی بيرغ پورته کي اوترخپلوا دارانوپه زياته ميرانه ترهغو وجنگيدی

ترڅو دواړه لاسونه يې پرېسول خو بيا يې هم كوښښ كوي چې په غاړه اوسينه بيرغ لوړ وساتي او په همدې حالت كې يې دا خبره پرخوله وه چې اې خدايه ! اوس خوبه مې عذر درته مقبول وي او بيا په هلاكت ورسيدى ، د صواب له وژل كېدو وروسته بيرغ پر مخكه ولويدى او بيا چاونه سواى كولاى چې د كفر دانسكور بيرغ بيرته راپورته كړي .

«د جنگ نور حالتونه»

په داسې حال كې چې د جنگ زيات زور دمشر كينو د بيرغ پر شاو خواؤ خودا حد د ډگر په نورو برخو كې هم جنگ روان ؤ ، مسلمان دايمان په وسله سنبال او د اسلام په مينه مست ديوه داسې سيل په ډول ؤ چې ډير كلك بندونه هم ورته ټينگيداي نه سواى او هريوه يې دا حد د غزا اشعار (امت امت) زمزمه كول ، يعنې مړ كړه ، مړ كړه ، ابودجانه رضي الله عنه چې پر سر يې سره پټې تړلى وه او د رسول الله ﷺ توره يې په دې نيت په لاس كې نيولى وه چې حق يې ادا كړي را وړاندي سو ، و جنگيدى دمشر كينو په صفونو كې ورننوتى ، هر مشرك چې به يې مخ ته راتلى ځاى پر ځاى به يې واژه ، د كفر لښكر يې تار په تار كړل ، زير رضي الله عنه وايي هغه وخت چې رسول الله ﷺ توره ابودجانه رضي الله عنه ته وركړله او ماته يې رانه كړله نو ما په خپل زړه كې وويل زه يې د عمه صفيې رضي الله عنها زوى او د قريشو مهم غړى وم ورغلم توره مې ځني وغوښتله خو هغه ابودجانه ته رضي الله عنه وركړله ، نو گورم به چې ابودجانه څه كوي ؟ ابودجانه مې څارى كه گورم چې سربې په سره پټې و تار په دې وخت كې انصارو وويل : ابودجانه د مرگ پټى راويستله را وړاندي سو او دا شعريې وايه :

أنا الذى عاهدنى خليلى ونحن بالسفح لدى النخيل

لن لالقوم الدهر فى الكيول اضرب بسيف الله والرسول

تورجمه : زه هغه يم چې خليل (دوست) مې د غره په لمن او د خرماؤ له باغ سره عهد را سره كړى چې همېشه به د لښكر په مخ كې وم او هيڅكله به د لښكر شاته نه جنگيږم او د الله ﷻ او د رسول الله ﷺ په توره به پر دښمنانو گوزارونه كوم ، ابودجانه هم داسې مخكې روان ؤ ، هر مشرك چې به يې مخ ته راتلى سم د لاسه به يې واژه ، او دمشر كينو په ډله كې يوسرى داسې ؤ چې زخميان به يې لټول او وژل به يې ، ما په دې وخت كې خداى ﷻ ته سوال وكى چې ابودجانه پر دې كافر ور برابر كړه ، همدا وه چې دوى دواړه سره مخامخ سول ، يو پر بل يې گذارونه وكړل خوسره تير او بير سول ، دې مشرك بل وار ورباندي وكړى خو ابودجانه په خپل ډال سره ځان ځني وژغوره ، د كافر توره په ډال كې بنده سوه ، ابودجانه داسې وار

ورباندې وکړی چې کافر ځای پر ځای مړسو، ابودجانه مخ په وړاندې روان ؤ د کفر صفونه یې خیرل ترڅو د مشرکینو د بڼو قومندانې ته ورسیدل، خو هغه نه پیژندله چې د اېنځه ده او په دې هکله ابودجانه وایي یو څوک مې ولیدی چې په خلکو کې ډیر کلک کلک و او نه کوي، زه ورمخ ته سوم او کله مې چې توره ورباندې پورته کړله چې وار پروکړم چيغه یې کړه که گورم چې بڼه ده، لاس مې ونيوی او زړه مې ونه منله چې در رسول الله ﷺ په توره بڼه ووژنم، د اېنځه هنده بن عتبه وه، زبیر وایي ما ولیدل چې ابودجانه پر هندې توره پورته کړه خو بیا یې لاس ورڅخه ونيوی، په دغه وخت کې ما هم وویل: بېشکه چې الله او رسول ﷺ تربل هر چا بڼه پوهیږي ۲۲۲، حمزه ؓ هم د سورې د لې زمرې په ډول جنگیدى، په ډیره مېړانه او بې باکي سره یې د شرک د لښکر زړه ته ځان ورسوی او د کافرانو هغه ډیر زړور جنگیالیان یې هم داسې په مخکې لوبدل لکه د طوفان په مخکې چې اوبه توتیږي، حمزه ؓ نه یوازې د مشرکینو څو تنه علمبرداران له پښو و اچول بلکه د دوی نور ډیر مېړني یې هم رانسکور کړل خو په پای کې په داسې حال کې چې په ډیره مېړانه یې د کافرانو مقابلې کوله په یوه غچلکي اویوه نامر دپه گوزار سره په شهادت ورسیدی

«د حضرت حمزه ؓ زړه در دوونکی شهادت»

د حضرت حمزه ؓ قاتل وحشي بن حرب په دې هکله وایي زه د جبرین مطعم غلام وم په بدر کې دده اکا طعیمه بن عدي هم ووژل سو او کله چې قریش دا حد په طرف روان سول، نو با دار مې راته وویل: که زما د اکا په بدل کې د محمد ﷺ اکا حمزه ؓ دي وواژه نو ته آزاد یې وحشي زیاتوي او وایي نوزه په همدې طمع له خلکو سره روان سوم، زه یو وحشي ماهر نیر ویشتونکی وم، حمزه ؓ په لټه کې سوم که گورم چې د څراوښ په شان د خلکو صفونه ماتوي هیڅوک یې مخ ته درېدای نه سي، قسم په خدای چې زما سترگي پرهمده بڼې وى، ځان مې ورته برابر وې او په دې خاطر چې رالنډسي د درختي یا کومې ډبري شاته به پتیدم په دې وخت کې سابع بن عبدالعزی زما تر مخه وروړاندې سو، او کله چې د حضرت حمزه ؓ سترگي پر ولگیدى نو ورته ویی ویل: را وړاندې نه د سنت سوي مور زویه او په یوه واریې سر له تنه ځني جلاکى، نو ما هم خپله نیزه برابره کړه، او ښه مې په ښه ورباندې ونيوله، او پروړايله مې کړه، نیزه یې پر نس داسې برابره سوه چې تر شایې ووتله، هڅه یې وکړله چې زما ځواته راسي خو ونه توانیده، په همدې حالت کې مې پرېښو وى

ترخو مرسو، تردې وروسته ورغلم کيږه می ځني راو کښله او بیرته لښکر ته راغلم او آرام کښیستم ځکه له بل چا سره می کار نه و، حمزه (ع) می په دې خاطر وواژه چې آزاد سم او کله چې مکې ته ورسیدم آزاد سوم. ۲۲۲

«په جنگ کي د مسلمانانو کامیابی»

سره له دې چې د حضرت حمزه (ع) شهادت د مسلمانانو لپاره نه جبران کېدونکي خساره وه خو بیا هم د جنگ په میدان کي برلاسی دهم دوی وه، ابوبکرش، عمر (ع)، علي (ع)، زبیر (ع)، مصعب (ع)، طلحه بن عبیدالله بن جحش (ع)، سعد بن معاذ (ع)، سعد بن عباد (ع)، سعد بن الربیع (ع)، اوانس بن النضر (ع)، اوداسي نور په میرانه جنگېدل چې کافران ووژني او د مشرکینو مورال دومره رالوېدلی و چې نور د ټینگېدو نه و.

«د حنظله (ع) محبت تر نوي واده له جهاد سره»

ددې ورځي له قهرمانو سره تیرو څخه یو هم حنظله غسیل (ع) و دادهغه ابوعامر راهب زوی و چې په فاسق مشهور سوی و او څو صفحي مخکي یې یادونه سوی ده، حنظله (ع) نوی واده کړی و او په داسي حال کي یې د جنگ آواز واورېدی چې له خپلي ښځي سره پروت و، سمدستی یې د ښځي غیره پرېښوول او د جنگ ډگر ته روان سو، هلته چې له کفارو سره مخامخ سو پر هغویې ناتار جوړ کړی، په لښکر ورننوتی او ابوسفیان ته یې ځان ور ورسوی نژدې وه چې ابوسفیان رانسکور کړي خوشداد بن اوس واز ورباندي وکی او حنظله یې په شهادت ورسوی. ۲۲۳

«په جنگ کي د غشو ویشتونکي صحابه وو غیرت»

دهغو غشو ویشتونکو ټولۍ چې رسول الله (ﷺ) د (رماة) دغره په کندو کي ځای پر ځای کړی وه، په جنگ کي ډیر مهم رول درلودی او حالات یې د مسلمانانو په ګټه ساتلي و، د کفارو سپرو دخالد بن ولید په مشري چې ابوعامر الفاسق یې مرسته کوله درې ځله هڅي وکړي چې د اسلامي لښکر چپه وزرمات کړی ترڅو د مسلمانانو شالوري ته لاریږي او کړی او ناتار په ګډ کړي خو غشو ویشتونکو د غشو باران پر جوړ کي او درې سره جملې یې ورناکامي کړي.

۳۲۲ ابن هشام ۲/ ۶۹، ۷۲، صحیح البخاری ۲/ ۶۸۲، همداو څښی بیاد طائف له غزا وروسته مسلمان سو او په همدې نېزه سره په سلیم الکذاب قتل کړ دروم پر خلاف په مشهور جنگ یرموک کي په هم برخه درلوده. ۳۲۱ فتح الباری ۷/ ۳۴۶

«دمشركانو ماتيہ اوپر شاتڪ»

خونريزه جگره روانه وه، کم شمير اسلامي لښکر حالات ترخپل کنٽرول لاندې راوستلي و، په مشرکينو کي له هري خواماته گډه سوه، اوداسي وار خطاؤ لکه درې زره کسيزه لښکر چې يې له ديرش زره مسلمانانو سره مخ وي، مسلمانان دشمير اووسلي دکمبود او کمښت سره سره په پوره ميرانه اوپاييمردي جنګېدل، قريشو درزور واهه، چې دمسلمانانو مخه ونيسي، حمله يې دفع کړي خو هيڅ يې هم نه سواي کولای، بې وسه سول، ارادې يې ماتي اوپښي يې سستي سوي، زړونه يې لوېدل او په يوه کي هم دومره جرأت نه و چې دصواب له لاسه لوېدلی بيرغ راپورته کړي، همداوه چې دتښتي لاره يې ونيوله، ترپ يې ترخرپ غوره وگانه، هغه د غچ، انتقام، عزت اودبدبې هغه ټولي باتي لاپي يې هيري سوي اودجنگ له ميدانه په خغستاسول، ابن اسحاق وايي چې الله ﷻ مسلمانوته بري ورپه برخه کړل، کفاريې دتوري په څوکه له ميدانه ويستل، حتمي ماته يې په گډه کړه، عبدالله دخپل پلار زبير رضي الله عنه له خولې واي چې قسم په خداي چې ماهنده اونوري ښځي ليدلې چې پاڅي يې ترپونډيو پورته کړي اود تښتي په حالت کي وي او هيڅوک هم ورسره نه و چې له اسارت اونيو لوڅخه يې وژغوري^{۳۲۵}، امام بخاري رحمه الله له براء بن عازب رضي الله عنه څخه روايت کوي اووايي کله چې له مشرکينو سره مخامخ سوو نومات موکړل اووتښتيدل، لېدل مي چې ښځي يې په ډير تلوار تښتي او خپلي جامې يې دومره وربډ وېلې چې پايزيونه يې ښه ښکارېدل.^{۳۲۶}

مسلمانان ورپسې و کفاريې په تورو وهل اوورڅخه پاته غنيمتونه يې راټولول.

«غشي ویشتونکي دغتي غلطي سره مخامخ»

په داسي حال کي چې اسلامي لښکر ددبر په ډول ديوه بل عظيم اوبې نظير بري او فتحي په چوکاټ ولاړ و، دهغه پنځوس کسيزي غشي ویشتونکي ډلي اکثريت يوه داسي غلطي کوي چې وضعه او حالات پوره بدلوي، مسلمانانو ته ډير تاوانونه اړوي، اودا حد په ډگر کي گټل سوي هيبت او منزلت زيانمنوي اوتردې لويه داچې نژدې وه هم داغلطي د رسول الله ﷺ دشهادت سبب سي، لکه مخکي چې موييان وکي، چې رسول الله ﷺ دې غشي ویشتونکو ته په ډيرو کلکو الفاظو امرکړي و چې خپل سنگر به نه پرېردي، دفتحي اوناکامۍ په دواړو حالاتو کي به پر خپل ځای ټينگ پاته کيږي، خوله دې جدي امر سره

سره کله چې دوی ولیدل چې مسلمانان د غنیمت مالونه راټولوي، یوځل د دوی په زړونو کې د دنیا مینه رابښکاره سوه یوبل ته وویل: غنیمت دي غنیمت! راځی مسلمانان بریالي خوسول نودڅه انتظار کوی؟ خو قومندان یې عبدالله بن جبیر رضی الله عنه درسول الله صلی الله علیه و آله امر ورپه یادي او ورته وایي درسول الله صلی الله علیه و آله امر مو هیر کی؟ خوزیات شمیر یې دې یادوني ته غوږ کیښووی او ویل یې نور موږ ورڅو ترڅو خپله برخه غنیمت په لاس راوړو. همداه چې څلویښت کسان غشي ویشتونکي له کندو څخه راکښته سول او په نور لښکر ورگډ سول ترڅو غنیمتونه راټول کړي، اوس د مسلمانانو شاخالي وه یوازي عبدالله بن جبیر رضی الله عنه له خپل نهو ملگرو سره په ټینگ عزم پر خپل ځای پاته ؤ او دایې اراده وه چې تر هغوبه دلته یو ترڅو ټول دلته مړه سوي نه یو او یا رسول الله صلی الله علیه و آله راغونښتي نه یو..

«خالد بن ولید او اسلامي لښکر»

خالد بن ولید له دې ښائسته موقع څخه پوره ګټه پورته کړله، په ډیره چټکي سره پر مسلمانانو راوگرځیدی، عبدالله بن جبیر رضی الله عنه او ملګري یې له منځه یووړل او پر نورو مسلمانانو یې د شاله خوا برید وکړ، آسونه یې داسي وشیشدل چې مشرکان پوه سول چې حالات بدل سوي دي نو هغوی هم پر مسلمانانو مخ را واره وې د علقمه الحارثیه لور عمره په ډیر چټکي د بیرغ خواته ورغله له خاورو یې راپورته کړی، یو وار کفار پرا وگرځېدل، یوبل ته یې ناري کړې، راغونډ سول او په دې ترتیب سره مسلمانان د شالو منځ څخه د کفارو تر محاصرې لاندې راغلل.

«د محاصرې په دوران کې د سیدالبشر صلی الله علیه و آله غیرت مند دریځ»

په دې وخت کې رسول الله صلی الله علیه و آله له نهه کسيزه ډلې سره د لښکر په ورستی برخه کې ؤ جنگ یې څاري. او کتل یې چې مسلمانانو کفار په مخه کړی دی چې ناڅاپه دخالد بن ولید سپرو برید پر وکړی، نو اوس یې یوازي دوې لاري په مخکي وي لومړی دا چې په دغه بیره له خپل ډلې سره کوم محفوظ ځای ته ځان وباسي، اول لښکر خپل قسمت او تقدیر ته پرېږدي، دویمه لار دا وه چې ژوندی په خطر کې واچوي همدې ځای ته خپل اصحاب رابولي، یوه قوي جبهه ورڅخه جوړه کړي ترڅو محاصره ماته اول لښکر دا ځد غره ته وباسي، همدلته یوځل بیا درسول الله صلی الله علیه و آله بې مثله میرانه او عظمت څرګندېږي، خپلو اصحابو ته نازه کوي، اې د خدای بندگانو! داپه داسي وخت کې چې ښه پوهیدی چې

داناري به تر مسلمانانو مخکي کفار آوري خو ددې پروايي ونه کړه او خپل اصحاب يې راوبلل ، او د همدې پيغ په اورېدو سره مخکي له دې چې مسلمانان راورسيږي ، کفار ورته متوجه سول او رسول الله ﷺ ته يې ځانونه ورسول .

«په مسلمانانو کي وار خطائي او شکست»

کله چې مسلمانانو د دښمن تر محاصرې لاندې راغلل نو يو شمير يې دومره وار خطا وکړه ،
 واره سول چې له ځان پرته نور هر څه ورڅخه هير سول ، د جنگ ميدان يې پرېښووی ،
 د تيښتي لاره يې ونيوله ځيني تر مدينې ورسېدل نور يې د غره وڅو کي ته وختل او يو شمير
 بيرته شاته راوگرځيدل اوله مشرکانو سره داسي گډسول چې کافر او مسلمان نه پيژندل
 کيږل ، تردې حده چې مسلمانانو يوبل سره ووژل ، امام بخاري رحمه الله له حضرت
 عائشې رضي الله عنها څخه روايت کوي او وايي چې دا حد په ورځ په لومړي ورځ مشرکانو ماته
 وخوړله ، په همدې وخت کي شيطان چيغه وکړله اې د خدای بندگانو شاته متوجه وسيږي ،
 يعني له دې خوا څخه ځانونه وساتي ، همدا وه چې د لومړي صف کسان راوگرځيدل اوله
 وروسته صف سره په جنگ سول ، حذيفه رضي الله عنه وليدل چې پلار يې د مسلمانانو تر حملو
 لاندې دی ، چيغه يې وکړله ، اې د الله بندگانو ! دا زما پلار دی ، دا زما پلار دی ، خو چانه
 اوړېدل او هغه مسکين يې وواژه ، حذيفه رضي الله عنه د الله ﷻ دې تاسي وبخښي ، عروة رضي الله عنه
 وايي قسم په خدای ﷻ چې په حذيفه کي د مرگ تر ورځي خير موجود ؤ ددې ډلي په مينځ
 کي يو ډول هرج او مرج راييداسو ، خلک يې بې نظمه سول له ډيرو څخه يې لاره ورکه سوه
 ، نو پوهيدل پر کومه ولاړسي ، په همدې وخت کي يو چا په لوړ آواز پيغ وکړ چې محمد ﷺ
 په قتل ورسيدی ، نو هم دا وه چې هغه پاته نور هم له هوبڼه ووتل ، مورال يې مات سوزونه
 يې ولوېدل ، له ډيري بې وسۍ او سستۍ څخه يې وسله وغورځوله او جنگ يې بند کړی
 ، د ځينو په زړونو کي دا راوگرځيدل چې ولاړسي له عبدالله بن ابي سره يوځای سي
 ترڅو هغه له ابوسفیان څخه امان ورته واخلي ، انس بن النضر رضي الله عنه راغلی او د اکسان يې
 وليدل ورته وی ويل دڅه انتظار کوی ؟ دوی وويل رسول الله ﷺ په شهادت رسيدلی ،
 حيران يو څه وکو ، ده ورته وويل : نو اوس ژوندون څه کوی پورته سی او پر هغه څه ځانونه
 ووژنی پر کوم چې رسول الله ﷺ ځان په شهادت ورسوی او زياته يې کړله چې اې الله ﷻ

۳۳۹ بخاری ۱/ ۲- ۵۳۹ ، ۵۸۱ ، اونور روایات وائي چې سيد البشر ﷺ وغوښتل چې حذيفه ته د پلار ديت ورکړي حذيفه ﷺ په جواب کي ورته وويل دا ديت دي زما دطرقه و مسلمانانو ته صدقه شي سيد البشر ﷺ په زياته اندازه ځني راځی شو سيرت الرسول للشيخ النجدي ص ۲۴۴ .

زه ددې مسلمانانو له کړو څخه عذر او بڅښه غواړم او د مشرکانو له کړو څخه د ځان براءت اعلانوم ، بيا مخکي ولاړی تر څو سعد بن معاذ رضي الله عنه سترگي پر ولگيدی بڼغ يې پروکی چپري يا ابو عمره ؟ انس رضي الله عنه ورته وويل آه دادجنت بوی چې داحد له خواراخي ، بيا هم داسي وړاندي ولاړی او تر هغو و جنگيدی تر څو په شهادت ورسیدی ، او دومره واورونه يې خوړلي و چې د جنگ په پای کي نه پيژندل کېدی ، خو خور يې دگوتو پر بندو وپيژندی دده پریدن تر اتيا زيات د نيزې ، توري او غشي ټپون ول .^{۲۱۰}

همداراز ثابت بن صلاح هم خپل قوم ته بڼغ وکي چې اې انصارو که چيري محمد صلی الله علیه و آله وژل سوی وي نو خداى خوژ ونډی دی او نه مري پورته سى پر دين و جنگيږی ، الله جبار موحامي او ناصر دی ، همدا وه چې يوه ډله انصارو وروپورته سول او گډه يې دخالد بن وليد پر ډلي حمله وکړه او تر هغو ورسره و جنگېدل تر څو خالد بن وليد هغه په شهادت ورسوی ، او نور ملگري يې هم ټول ورسره شهيدان سول .^{۲۱۱} له مهاجرينو څخه يو سړی وليدل چې يو انصاري په خپلو وينو کي لت پت پروت دی ، مهاجر ورته وويل : فلانيه ! خبر يې چې محمد صلی الله علیه و آله په قتل رسيدلی دی ؟ انصاري جواب ورکى ، هووی ويل که محمد صلی الله علیه و آله وژل سوي دی نو خپل يې اداکى اوس تاسي پر خپل دين غيرت اوننک وکړي او و جنگيږي^{۲۱۲} هم دابې مثال ميرانه او ډاډ گيرنه ددې سبب سوه چې يو ځل بيا د مسلمانانو زړونه پورته سي په هوبن کى راسي ، عقل يې بيرته سرته ورسپړي نور يې له منافقانو سره د يوځای کېدو فکرونه پرېښوول ، خپلي وسلې يې بيرته راپورته کړى او پر کفارو يې وروغځستل ، په دې وخت کي په دې هم پوه سول چې در رسول الله صلی الله علیه و آله د مرگ خبر هم درواغ دی په دې نور هم تقويه او زړور سول پر کفارو ورولوېدل ، ډير سخت و جنگېدل او په پای کي يې بريا په برخه سوه ، چې له محاصرې څخه ووزي او د قيادت مرکز ته ځانونه ورسوي ، د مسلمانانو دريمه ډله داسي وه چې يوازي در رسول الله صلی الله علیه و آله په غم کي وه او په هيڅ شي کي يې فکر نه کوى آن د محاصرې له شروع څخه يې ځانونه خپل لارښود حضرت محمد صلی الله علیه و آله ته ورسول ، ددې ډلي په سرک کي ابو بکر صديق رضي الله عنه ، عمر رضي الله عنه علي رضي الله عنه او نور صحابه کرام وه ، دوى د جنگ په لومړي صف کي وه خو کله چې پوه سول چې در رسول الله صلی الله علیه و آله ژوند په خطر کي دی نو سمدستي پر راچاپير سول اوله رسول الله صلی الله علیه و آله څخه د دفاع په خط کي ودرېدل .

^{۲۱۰} زاد المعاد ۹۳/۲ ، ۹۶ ، صحيح البخاری ۵۷۹/۲ .

^{۲۱۱} السيرة الحلبية ۲۲/۲ .

^{۲۱۲} زاد المعاد ۹۶/۲ .

« په سخت جنگ کي د سيد البشر ﷺ دفاع نه (۹) کسانو کوله »

په داسي حال کي چې پراسلامي لښکر دمحاصرې کړې راگرځيده اومسلمانان دمشرکينو د حملو ترمينځ داسي واقع سوى ؤ لکه دژړندي د دوو پلو ترمينځ، درسول الله ﷺ شاوخوا ته هم سخت جنگ روان ؤ اولکه مخکي چې مو وويل دمحاصرې په شروع کي له رسول الله ﷺ سره يوازي نهه کسان وجود درلودی څو کله چې يې مسلمانانو ته بڼ وکی چې زماخوا ته راسی زه رسول الله ﷺ يم مشرکانو دا بڼ واوړېدی رسول الله ﷺ وپيژندی او ورباندي راټول سول دا ځکه چې ددوی ترمينځ ډيره کمه فاصله وه حمله يې ورباندي وکړه اومخکي تر دې چې مسلمانان راورسيري مشرکينو خپل زور په کار واچوی ترڅو رسول الله ﷺ ته ځان ورسوی، هم دلته له رسول الله ﷺ سره موجود نهه کسان په ډيرميرانه او غيرت دفاع کوي اود مشرکينو په وړاندي دومره کلک مقاومت کوي چې دميني، سرنبندي او ميراني په ميدان کي يې ساري نه لېدل کيږي .

صحيح مسلم له حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت کوي وايي چې رسول الله ﷺ سره دا حد په ورځ يوازي اووه کسان انصار اودوه قریش پاته وه او کله چي جنگ ډيرسو او کفار را لنډسول نورسول الله ﷺ وفرمايل څوک به ددوی (مشرکينو) مخه ونيسي، که چا دا کار وکی دهغه لپاره جنت دی، اوياهغه به په جنت کي زما ملگری وي، دهمدې خبري په اوږدوسره يوانصاري رامنځته سواوترهغو پوري وجنگېدی ترڅو شهيد سو جنگ لاسې تودیدی اومشرکين درسول الله ﷺ خواته رالنډېدل، رسول الله ﷺ هغو دوو قریشو ته وفرمايل: موږ له خپلو يارانو سره انصاف ونه کی، هغو اوو انصارو آخرنی سړی عماره بن يزيد بن السکن چې دومره په ميرانه وجنگيږي ترڅو ټول زخمي زخمي سو او پرمخکه وليدی. ^{۳۳}

« د سيد البشر ﷺ په ژوند کي سخت حالت اود مشرکينو ډپاره موقع »

دا بن السکن له لوېدو وروسته له رسول الله ﷺ سره يوازي دوه تنه قریش پاته وه، امام بخاري رحمه الله او امام مسلم رحمهما الله له ابو عثمان څخه روايت کوي، دجنگ په دې ورځو کي

^{۳۳} صحيح مسلم باب غزوة اجد ۱۰۷/۲.

^{۳۴} تريوه اندازه ځنډ وروسته دمسلمانانو يو گروپ دسيد البشر ﷺ خواته راورسیدی کفار په دعمار ه څخه په څټ کړل اوعماره يه دسيد البشر ﷺ وخوا ته راوړی سيد البشر ﷺ هغه ته خپلي پټني تکیه کړي اوپه داسي حال کي په شهادت باندي ورسیدی چي سر يه د سيد البشر ﷺ پر پښه مبارکه ايښي وه ابن شام ۸۱/۲.

يوه ورځ سره يوازي طلحه بن عبید الله رضي الله عنه او سعد بن ابی وقاص رضي الله عنه پاته و او داد رسول الله ﷺ د ژوند تر ټولو سخته کړۍ وه او همداد مشرکينو لپاره يوبښاسته موقع هم وه دوی ټول زور په کار واچوي ترڅو له فرصته ګټه واخلي ټولو در رسول الله ﷺ په طرف حمله وروړه او ګوښښ يې کوی چې هغه مبارک له منځه يوسي، عتبه بن ابی وقاص دېره پورته کړه او رسول الله ﷺ يې د مبارک مخ پر يوه طرف وويشتی اولاندي رباعي غاښ يې شهيد سو اولاندي مبارکه شونده يې هم زخمي سوه، عبدالله بن شهاب زهري ورمخ سو، او رسول الله ﷺ يې پر مبارک تندي زخمي کي په همدې وخت کي يوبل بدبخت عبدالله بن قثمه چې پراس سپور راغلی او در رسول الله ﷺ پر مبارکه اوږه يې دومره سخت دتوري واروکی چې رسول الله ﷺ پوره يوه مياشت ورڅخه په تکليف و خوياهم دتوري په وارسره دده مبارک غبرګي زغري پرې نه سوی او هغه بدبخت دښمن بل دتوري همداسي کلک واری وکی او در رسول الله ﷺ پر مبارک مخ سترګي ته نژدی برابر سو، او د زغري والاخولۍ دوی ګړۍ يې په هلوکي ننوتی هغه بدبخته له وارسره داهم وويل دا درواخله زه دقثمه زوی يم په جواب يې رسول الله ﷺ په داسي حال کي چې وينې يې له مخ مبارک څخه پاکولی ورته وويل: الله دی ټوټې ټوټې کړه ۳۳، امام بخاري رحمه الله روايت کوي او وايي چې په دې غزا کي در رسول الله ﷺ رباعي غاښ په شهادت ورسیدی، مبارک سريې زخمي سو، وينې ورڅخه رواني وی او ده مبارک فرمايل: هغه قوم به څنگه کامياب سي چې دخپل نبي مخ يې زخمي کي او رباعي غاښ يې ورشهيد کي، په داسي حال کي چې نبي کریم ﷺ دوی دالله طرف ته رابولي، نو الله ﷻ دا آيت په دې اړه را نازل کړی:

لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ سورة آل عمران

ترجمه: نسته تالره له امره هېڅ شي بلکه الله اختيار لري (دهرشي) يابه رجوع وکړی الله په قبولو دتوبې سره په دوی باندي يابه عذاب وي الله دوی نويشکه دوی ظالمان دي.

۳۱۰ الله ﷻ دسيد البشر ﷺ دا دعا قبوله کړه ابن عائذ روايت کوي چې تردې وروسته چې ابن قثمه دجنگ څخه وروسته کور ته راغلی يادخپلي رمي وليدلوته ورغلی هغه په دغره په لمن کي پيدا کړه او په ګډ سو په دې وخت کي يو ښکر لرونکی ازګری ورته راغی حمله يه ورباندي وکړه په ښکر باندي يه وواهه تر غره په لاندي واچاوی ټوټه ټوټه سو فتح الباري ۳۷۳/۷، طبراني روايت کوي چې الله ﷻ يو غرور باندي مسلط کړ تر هغو يه په ښکر باندي وواهه چې ټوټه ټوټه سو.

طبراني رحمه الله روایت کوي چې رسول الله ﷺ په دې ورځ وفرمايل په هغه قوم دی الله ﷻ لوی عذاب نازل کي کوم چې دخبل رسول ﷺ مخ یې زخمی کی، بیا څه وخت چوپ پاته سوورسې یې وفرمايل: اللهم اغفر لقومي فانهم لا یعلمون.^{۳۰۸}

ژباړه اې الله ﷻ زما قوم ته بخښنه وکړی ځکه دوی نه پوهیږي، همدادول په صحیح مسلم کي روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل:

رب اغفر لقومي فانهم لا یعلمون.^{۳۰۹} **ترجمه:** اې الله زما قوم ته مغفرت وکړه ځکه دوي نه پوهیږي.^{۳۱۰} په دې کی هیڅ شک نسته چې کفارو کلکه اراده کړی وه چې رسول الله ﷺ په شهادت ورسوي خو هغه دوه قریشان سعد بن ابی وقاص ؓ او طلحه بن عبید الله ؓ په دومره میرانه همت او غیرت وجنگېدل چې دکفارو داشوم هدف یې له خاورو سره خاوري کی او دوی دواړه عربو مشهور غشي ویشتونکي ؤ، او په دداسي میرانه یې مقابله کوله چې په غشو سره حمله کوونکي مشرکین له رسول الله ﷺ څخه پرشاتګ ته یې مجبور کړه سعد بن ابی وقاص ؓ ته خور رسول الله ﷺ خپله دغشو توبره خلاصه کړه او ورته وی فرمايل: وله! زما مور او پلار دي تر تاقربان وي، د سعد ؓ دمقام اهلیت او صلاحیت اندازه له دې څخه ښه معلومېږي چې رسول الله ﷺ بل هیچاته هم داسي نه دي ويلي چې زما مور او پلار دي دواړه تر تاقربان وي.^{۳۱۱} د طلحه بن عبید الله ؓ په اړه نسائي له جابر ؓ څخه روایت کوي چې پر رسول الله ﷺ د مشرکینو ددې حملې او ورسره دخوانصارو د موجودیت په یادوني سره روایت کوي چې جابر ؓ وایي: مشرکین رسول الله ته راوړسیدل نوده وفرمايل څوک به د دوی مقابله وکړي؟ طلحه ؓ وویل زه جابر ؓ زیاتوي او وایي انصارو وړاندي سول اولکه مخکي چې مودمسلم شریف په روایت کي ولیدل یوپه بل پسې په شهادت ورسېدل او کله چې انصار ټول شهیدان سول نو طلحه ؓ ورځ ته سو، جابر ؓ وایي بیا طلحه ؓ لکه دیوولسو تنو غوندي جنگېدی په همدې وخت کي په لاس کي خوږسو او ګوتي یې پرې سوی اوله خولې څخه یې دحس آواز ووتی، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل که دي بسم الله ویلی وای نو خلګوبه درته کتل اوته به ملائکو پورته کولی، راوي وایي بیا الله تعالی مشرکین پرشاکړل^{۳۱۲} په اکلیل کي دحاکم

^{۳۱۱} فتح الباری ۷/۳۷۲.

^{۳۱۲} صحیح مسلم باب غزوة احد ۱/۸۱.

^{۳۱۳} کتاب الشفاء بتعريف حقوق المصطفى ۱/۸۱.

^{۳۱۴} صحیح البخاری ۱/۲۰۷، ۲/۵۸۰، ۵۸۱.

^{۳۱۵} فتح الباری ۷/۳۶۱، سنن النسائي ۲/۵۲، ۵۳.

روایت دی وایی چې طلحه ؓ دا حدپه ورځ ۳۹ یا ۳۵ تپه وخورل، د شهادت او ومخني گوتی یې شلی سوی وی،^{۳۵۱} امام بخاری ؓ له قیس بن ابی حزم څخه روایت کوي وایی ما ولیدل چې د طلحه ؓ لاس شل سوی و او په همدې لاس سره یې دا حدپه ورځ له رسول الله ﷺ څخه دفاع کړی وه،^{۳۵۲} امام ترمذی ؓ روایت کوي چې په دې ورځ رسول الله ﷺ د طلحه ؓ په هکله فرمایلي که څوک غواړي چې داسې شهید ته وگوري چې ژوندی دمخکې په مخ گرځي نو طلحه بن عبید الله ؓ ته دي وگوري،^{۳۵۳} ابو داؤد الطیالسي ؓ له عائشې ؓ څخه روایت کوي چې وایی ابوبکر صدیق ؓ به چې کله دا حد ورځ یادوله نو فرمایلي به یې چې دا ورځ ټوله د طلحه ؓ ورځ وه.^{۳۵۴} همداراز ابوبکر ؓ دده اړه فرمایلي دي:

يَا طَلْحَةُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ قَدْ وَجِبْتَ لَكَ الْجَنَّةَ وَبَوَّاتُ الْمَهَالِغِينَ^{۳۵۵}

ژباړه: ای د عبید الله زویه طلحه ؓ! تاته جنت واجب سواوله حورو سره دي کور جوړ کي په همدې سخت کړي کي الله تعالی له غیبه نصرت نازل کي په صحیح بخاری او مسلم کي له سعد ؓ څخه روایت دی او وایی دا حدپه ورځ مي رسول الله ﷺ ولیدی چې دوه داسي کسان یې دفاع کوي چې سپین کالي اغوستي او په ډیره میرانه جنگیږي او ما هغه کسان نه مخکې لېدلي و او نه مي وروسته ولیدل او په بل روایت کي راځي چې هغه دوه کسان جبرائیل ؑ او میکائیل ؑ و.^{۳۵۶}

«پرسیدالبشر ﷺ شاوخوا د اصحابو را جمع کیدل»

دا ټولي پېښي په ډیره چټکي اوناڅاپي توگه دسترگو په رپ کي ترسره سوی او که نه درسول الله ﷺ غوره جنگیالي اصحاب کرام چې د جنگ په لومړي صف کي و د جنگ د حالت له بد لیدو او درسول الله ﷺ د آواز له اورېدو سره سم دخپل رسول الله ﷺ په طرف په ډیره بیړه راوگرځیدل ترڅو رسول الله ﷺ له څه ناگواره پېښي سره مخ نه سي خودوی په داسي حال کي را ورسیدل چې رسول الله ﷺ زخمی سوی و شپږ تنه انصار په شهادت رسیدلی او اووم کس پر مخکه زخمی پروت و، سعد ؓ او طلحه ؓ په ډیره میرانه دفاع

^{۳۵۱} نفس المصدر الاول ۷ / ۳۶۱.

^{۳۵۲} صحيح البخاری ۱ / ۵۲۷، ۲ / ۵۸۱.

^{۳۵۳} مشکوة المصابيح ۲ / ۵۶۶، ابن هشام ۲ / ۸۶.

^{۳۵۴} فتح الباري ۷ / ۳۶۱.

^{۳۵۵} مختصر تاریخ دمشق ۷ / ۸۲ من هاشم شرح شذور الذهب ص ۱۱۴.

^{۳۵۶} صحيح البخاری ۲ / ۸۵۰.

کوله او په جنگ بوخت و نوټول پر رسول الله ﷺ راټول سول، خپل ځانونه او ولس یې دده مبارکه څخه د دفاع په خاطر لکه دیوال داسي راگرځولی و، د دښمن گوزارونو ته یې ځانونه ډال کړی، حملې یې پر شا وتمبولی او ابوبکر صدیق ؓ د غار ملگری یې لومړی شخص و چې رسول الله ﷺ ته یې ځان راوړسوی.

ابن حبان له ام المؤمنین عائشې ؓ څخه روایت کوي او فرمایي دا حد په ورځ ټول خلگ له رسول الله ﷺ څخه لیري سوی و اوزه اول سړی وم چې بیرته رسول الله ﷺ ته ور وگرځیدم او که گورم چې یو څوک یې په دفاع کي په جنگ بوخت دي، په زړه کي مې وویل : چې دابه طلحه وي، په همدې وخت کي ابو عبیده بن جراح ؓ راپسې راوړسیدی، هغه لکه دمرغه په ډول تیزرا روان و، داوړو ځانونه رسول الله ﷺ ته ورسول که گورو چې طلحه به په مخکي لوېدلی، رسول الله ﷺ راته وفرمایي : دخپل ورور غم وخورئ، ده ته جنت واجب سو، ابوبکر ؓ وایي پیامور طلحه ته مخ کړه او علاج مویې شروع کي، له دیارلسو څخه یې زیات زخموڼه خوړلي و، داپه دې ورځ په جنگ کي دطلحه ؓ دغیرت، شجاعت، همت او استعداد یو بل دلیل دی، په همدې سخت وخت کي رسول الله ﷺ تر شاوخوا یو شمیر قهرمانان اصحاب راغونډ سول په دې ډله کي ابو دجانه ؓ، مصعب بن عمیر ؓ، علي ابن ابی طالب ؓ، سهل بن حنیف ؓ، مالک بن سنان ؓ (د ابوسعید خدری ؓ پلار) ام عمارنسییه بنت کعب المازنیة ؓ، قتاده بن النعمان ؓ، عمر بن خطاب ؓ، حاطب بن ابی بلتعہ ؓ او ابو طلحه ؓ شامل و.

«دمشر کینو حملې دگر میدلو په حالت کي»

دلته دمشر کینو شمیر شیبه پر شیبه زیاتیدی او حملې یې توندي کولی پر مسلمانانو فشار دومره زیات سو چې رسول الله ﷺ له هغه کندو څخه په یوه کنده کي ولویدی چې ابو عامر د همدې شرارت لپاره کیندلی و، په مبارکه گونده کي یې وېرېښیدل، حضرت علي ؓ لاس ورکي او طلحه بن عبیدالله ؓ په غیږ کي راوښوی، تر څو راپورته سو، ودرېدی نافع بن جبیر ؓ له مهاجرینو څخه یو سړی به ویل دا حد په ورځ مې لېدل چې غشي له هر طرف راوړېدل او رسول الله ﷺ یې په مینځ کي و خوټول به ورڅخه چپیدل، یعني اصحابو به یې دفاع کوله او په همدې ورځ مې عبدالله بن شهاب الزهري ولید چې ویل یې محمد ﷺ راوښایا ستاوس به یازه ژوندی پاته کیږم او یا هغه داپه داسي حال کي چې رسول الله ﷺ یې بالکل په خوا کي ولاړ و، او هیڅوک هم ورسره نه و خو هغه ورڅخه

تیرسو صفوان ورباندي په قهر سو چې ولي ورڅخه تیرسوی؟ هغه په جواب کي ورته وویل
قسم په خدای کي مې لیدلی وي، قسم په خدای لکه چې هغه زموږ څخه ساتل سوی دی،
په دې پسې موږ څلورو کسانو عهدوکی اود عبدالله په مرگ پسې ور روان سوو خو ونه
توانیدو چې هغه ووژنو. ۳۵۸

«زیاته قهرماني او بې مثاله قرباني»

په همدې ورځ مسلمانانو د قرباني اوفدا کاري میراني اوسربازي په ذکر کي داسي
قهرماني او کارنامې ترسره کړې چې په تاریخ کي یې مثال نه لېدل کیږي، ابوطلحه ځان
د رسول الله ﷺ مخ ته لکه سپرداسي نیولی و، په خپله سینه یې د دښمن غشي له رسول الله
ﷺ څخه دفع کول، انس رضی الله عنه وایي چې دا حدیث ورځ خلک د ماتې په حال کي له رسول الله
ﷺ څخه جلا سول خو ابوطلحه په داسي حال کي یوډال ورسره و د رسول الله ﷺ مخ ته
ولاړ و، هغه ډیر ماهر غشي ویشتونکی و، په ډیر زور سره یې غشي ویشتل په دې ورځ یې
دوې یادې لیندۍ ماتې کړې، دلته له مسلمانانو څخه یوسړی تیریدی اود غشو توبړه
وورسره وه رسول الله ﷺ ورته وفرمایل چې غشي ابوطلحه ته ورکړه، رسول الله ﷺ به
چې کله سرپورته کی چې خلک وويني نو ابوطلحه رضی الله عنه به ورته وویل چې موږ او پلار مې
دي تر تاقربان وي سرمه پورته کوه هسي نه د دښمن کوم غشي درباندي برابر نه سي
، زما غاړه ستا تر غاړې قربان . ۳۵۹ همدا ډول انس رضی الله عنه روایت کوي چې ابوطلحه رضی الله عنه
اور رسول الله ﷺ دواړو په یوه ډال له ځان څخه دفاع کوله، ابوطلحه ډیر غشي ویشتل
او کله چې به یې غشي و ویشتی نور رسول الله ﷺ به سرراپورته کی او کتل به یې چې
غشي یې چیري ولگیدی، ۳۶۰ ابودجانه رضی الله عنه د رسول الله ﷺ مخ ته ودریدی خپله شایې
رسول الله ﷺ ته ډال کړه غشي به راتلل او ورباندي لگېدل به خو دې مبارک به له ځایه نه
ښورېدی، حاطب بن ابی بلتعنه رضی الله عنه په عتبه بن ابی وقاص هغه چې د رسول الله ﷺ
مبارک غاښ یې شهید کړی و پسې سو، تعقیب یې کی اود توري داسي واریې ورباندي
وکی چې سړی غوټ قلم کی آس او توره یې ورڅخه واخیستل، سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه
ډیر کوټښ وکی چې خپل ورور عتبه ووژني خو حاطب ورمخ ته سو اود هغه کاریې ور
خلاص کړی.

سهل بن حنيف رضي الله عنه يوميرني غشي ويشتونكي و، له رسول الله ﷺ سره يې د مرگ بيعت وکړ او په ډيره ميرانه يې د مشرکينو ته وړاندي مقابلې کوله، رسول الله ﷺ په خپله هم غشي ويشتل، قتاده بن النعمان رضي الله عنه روايت کوي چې رسول الله ﷺ له خپلي ليندۍ څخه دومره غشي وويشتل چې دايوه څنډه يې بالکل نړۍ اوياماته سوۍ وه، بيا همدا ليندۍ قتاده رضي الله عنه ورڅخه واخيستله اوله همده سره وه.

په همدې ورځ دقتاده رضي الله عنه سترگه ولگيده راووتله پرمخ يې واوځريده، رسول الله ﷺ په خپل مبارک لاس بيرته ورپرځای کړه چې وروسته بيا روغه جوړه سوه آن تردې چې همدا سترگه يې ترهغه بلي سترگي هم ښه کارکوي، او هم دتيز نظر درلودونکی وه، عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه په ډيره ميرانه جنگيدی، په خوله کې زخمي سو او دمخ غاښ يې مات سو او ترشلو زيات ټپونه يې وخوړل، پرېښه هم کلک زخمي سو، اوله همدې وجې بيا گوډ سو، دابو سعيد خدری رضي الله عنه پلار مالک بن سنان رضي الله عنه د رسول الله ﷺ له مبارک مخ څخه وينې په خوله زيښلې ترڅو پاکي سوۍ، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل تويې کړه، ده وويل قسم په خداي که يې توی کړم، بيا يې جنگ ته مخه کړه، رسول الله ﷺ وفرمايل که څوک غواړي چې جنتي ته وگوري نوده ته دي وگوري، او مالک بن سنان رضي الله عنه ترهغو جنگيدی ترڅو شهيد سو، ام عماره رضي الله عنه هم په ډير لوړ همت جنگيده دمسلمانانو په يوه ډل کې اب قمئه ته ور مخ ته سوه، ابن قمئه دتوري وارباندې وکړ او ددې اوږه يې ډيره ژوره زخمي کړه، دې هم پر قمښه باندي څو مسلسل گوزارونه وکړل خو هغه دوې زغري اغوستی وی ژوندی پاته سو، ام عماره همداسي په ميرانه جنگيده ترڅو دوولس ټپونه يې وخوړل، مصعب بن عمير رضي الله عنه په ډيره ميرانه سربازي کوله له رسول الله ﷺ څخه يې دابن قمئه اونورو لښکرپيرغ هم و، کفارو حمله ورباندې وکړه اوراسته لاس يې ورڅخه پرېکړی، ده سمدستي پيرغ په چپه لاس ونيوی او دکفارو مقابلې ته لکه غرداسي ولاړ، بالاخره يې چپه لاس هم پرې سو خو بيا يې هم نه غوښتل چې پيرغ پر مخکې ولويږي ځان يې ورباندې واچوی، په سينه او غاړه يې پيرغ لوړ ساتي ترڅو په شهادت ورسيدی او دده قاتل هم ابن قمئه و او هغه داسي گومان کوی چې دارسول الله ﷺ دی، ځکه مصعب بن عمير رضي الله عنه رسول الله ﷺ ته ورته و او کله چې يې مصعب په شهادت ورسوی ابن قمئه کفارو ته مخ کړی او چيغه يې کړه چې محمد ﷺ په قتل ورسيدی.

«در رسول الله ﷺ شهادت او از او پر جنگ دهغه اثر»

د ابن قمنه له دې چيغې سره د کفارو او مسلمانانو په مينځ کې رسول الله ﷺ شهادت خبر خپور سو او هغه حساسي شيبې وې چې له رسول الله ﷺ څخه بيل او د کفارو له خوا محاصره سوې اصحاب کرام و ډيروار خطاسول ، ارادې يې کمزوري سوې ، گډوډي او بې نظمې په گډه سوه و اړخطا او پرېشانه سول خو په دې چيغې سره د احم و سول چې د کفارو حملې څه ناڅه کمې سوې ، د دوی له خوا فشار څه کم غوندي سو ، ځکه د دوی دا وپتيله چې نور خپل هدف ته ورسېدل ، يوشمير کفارو جنگ پرېښووی ، او د شهيدانو په مثله کولو بوخت سول ، رسول الله ﷺ جنگ ته ادامه ورکوي او حالات تر خپل کنترول لاندې راولي ، کله چې مصعب بن عمير ؓ په شهادت ورسيدی ، رسول الله ﷺ بيرغ حضرت علي ؓ ته وسپاری ، علي ؓ او نور موجود اصحاب په ډيره ميرانه جنگېدل دفاع يې کوله او پر دښمن يې مرگونی و ارونه کول ، په همدې وخت کې رسول الله ﷺ و توانيدی چې محاصره ماته کړي او خپل محاصره سوې لښکر ته لار وباسي ، او کله چې رسول الله ﷺ دخپل لښکر خواته ورغی لومړی د کعب بن مالک ؓ سترگي ورباندي ولگيدی وی پيژندی او په لوړ آواز يې چيغه کړه ، اې مسلمانانو زيري مي درباندي دادی رسول الله ﷺ ، رسول الله ﷺ اشاره ورته وکړله چې چوپ سه او د احم په دې خاطر چې مشرکينو ته دده مبارک د موجوديت او ځای معلومات ونه سي ، خود کعب دا چيغه د مسلمانانو غوږو ته ورسیده ټول پر راوگرځيدل او تقريباً ديرش کسان يې پر شا و خوا راټول سول .

کله چې يوشمير اصحاب راټول سول نور رسول الله ﷺ په ډيره منظمه توگه د غره ددرې خواته پر شاتگ شروع کي او څرنگه چې له دې شاتگ څخه هدف د محاصري ماتول و نو مشرکينو په ټول زور سره خپلي حملې جاري ساتلی او کوبښن يې کوی چې د مسلمانانو د شاتگ مخه ونيسي ، خو رسول الله ﷺ د کفارو حمله کوونکو په مينځ کې خپله لار ويستله او مشرکين د اسلام د زمریانو په وړاندي بې بسه او بې توانه سول ، په همدې وخت کې د کفارو يو سپور عبد الله بن مغيره د رسول الله ﷺ په خوا رامنځ ته سو او وی ويل يابه زه ژوندی پاته کيږم او يا هغه (يعنی نبي ﷺ) رسول الله ﷺ يې د مقابلې لپاره مخ ته ودرېدی خود مقابلې نوبت نه راغلی ځکه دهغه آس په يوه کنده کې ولويدی او سمدستي حارث بن الصمه ورته راوړسیدي او پرېښه يې دتوري واروکی ځای پر ځای يې کښيښوی او بيا يې هم دلته ووژی او ځان يې بيرته رسول الله ﷺ ته ورسوی ، په همدې وخت کې د کفارو له لښکر څخه يوبل سپور عبد الله بن جابر پر حارث بن الصمه ؓ حمله اور سو ،

پر مټ يې په توره ووهی او ټينګ زخمي سو چې بيا مسلمانانو پورته کی او يو يې وړی ، خو ابو دجانه رضي الله عنه هغه سره پټی پر سترلی اوله مرګ سره لويیده راغی ، او دتوري په يوه وار سره يې د عبدالله بن جابر سر قلم کی ، دخونپزي جنگ په دې سختو حالاتو کې پر مسلمانانو دخوب غوټې هم راتللی اولکه څرنگه چې قرآن حکيم فرمايي : دا خوب دالله جبار له طرفه مسلمانانو ته امن او اطمینان ؤ ، او ابو طلحه وايي زه دا حد په ورځ له هغو کسانو څخه يو وم چې خوب راباندي راتلی او داسي به خوب راباندي غالب سو چې څو مي توره له لاسه ولويده ، بيرته به مي را واخيسته بيا به ولويده او را وابه می خيسته ، په همدې قرباندي اوسربازي سره دمسلمانانو داتولي په منظمه توګه دغره درې ته ورسیده او دنور لښکر لپاره يې دامن ځای ته لاره خلاصوله او پاته لښکر هم ورسره يو ځای سو او دخالد عسکري تدبير در رسول الله ﷺ د عسکري تدبير په وړاندي ماته وخوړه ..

«دابی بن خلف قتل»

ابن اسحاق وايي کله چې رسول الله ﷺ دغزه دې درې ته تشریف راوړی ، ابی بن خلف راغلی او وی ویل محمد ﷺ چيري دی ؟ اوس به يازه ژوندي پاته کيږم او يا هغه ، اصحابو ویل يا رسول الله ﷺ اجازه راکوی چې حمله ورباندي وکړو ؟ رسول الله ﷺ و فرمايل پرې ږدی کله چې رانژدی سو رسول الله ﷺ له حارث بن الصمة څخه نیزه واخيستله او کله چې يې نیزه واخيستله نو په ډير زور سره راپورته سو او خلګ داسي يوې خوا او بلي خواته ولوېدل لکه چې اوبن ځان وښوړی او دشاوینستان يې بادسي ، ورپسې رسول الله ﷺ دهغه مخ ته ورغلی د زغري او خوز (اوسپنيزي خولی) تر مينځ يې دغاړي يوه برخه په نظر ورغله او پر همدې ځای يې دنيزي داسي وار ورباندي وکی چې څو واړه له آس څخه راوښوئیدی او کله چې نوموړي بيرته دقریشو کفارو ته ورغلی پر غاړه يې لږ زخم ؤ ، وينه يې بنده سوی وه خو ویل يې قسم په خدای جبار چې محمد ﷺ ووژلم ، کفارو ورته وویل زه دي اچولی دی ، ته خوزيات نه يې ټپي سوی ، ده ورته وویل : محمد ﷺ ماته په مکه کې ويلي ؤ چې زه دي ووژنم ^{۳۳۱} قسم په خدای که هغه راتو کړي هم ووژني مي او همداسي وسوه ، نوموړي دخدای دښمن مکې ته دبیرته تلو په وخت په سرف نومي ځای

^{۳۳۱} صحيح البخاری ۲ / ۵۳۸.

^{۳۳۲} داقصه داسي ده چې همدغه ابی به په مکه کې له سيد البشر ﷺ سره مخامخ کیدی ورته ویل به يه ای محمد ﷺ ما (عود) نومی یواس ساتلی او هره ورځ (۵۰-۷) کیلو ګرامه دانه وروکوم او پرهم دي آس به سپوږم اوتابه قتلوم رسول الله ﷺ به ورته ویل بلکه زه به تا ووژنم انشاء الله.

کي مړسو^{۳۶۰} او ابوالاسود له عروۀ څخه روايت کوي او وايي چې دغه کافر به دغوايي په ډول غوړو مبيدۍ او ويل به يې قسم په هغه ذات چې زما مرگ او ژوند دده په لاس کي دی که دا درد او تکليف چې پرماډی که دذی المجاز پر ټولو اوسيدونکو وي ټول به مړه سوي وای. ۳۶۵

«طلحه ﷺ ته در رسول الله ﷺ په خدمت د جنت و جوب»

غره ته د شاتگ په دوران کي در رسول الله ﷺ مخ ته يوه لويه پربڼه راغله، رسول الله ﷺ اراده وکړه چې ورباندي وځيږي خو ونه توانيدی ځکه دغه وخت يې وزن هم څه زيات و زغري يې دوې او غوستي وې او سخت زخمي سوی هم و، نو طلحه ﷺ ورته کښته سو لاندې ورته کښينستی اور رسول الله ﷺ ډبري ته پورته سو او وی فرمايل: (اوجب طلحه) طلحه جنت واجب کړی. ۳۶۰

«دمشر کينو وروستی حمله»

کله چې رسول الله ﷺ د غره په دره کي د قيادت او مشرتابه په مرکز کي ځای پر ځای سو مشرکانو په خپله وروستی حمله لاس پوري کي تر څو مسلمانانو ته نور تاوان هم ورسوي، ابن اسحاق وايي هغه وخت چې رسول الله ﷺ په دره کي و د قريشو يوه ډله د ابوسفیان او خالد بن وليد په مشرۍ غره ته راوختله، رسول الله ﷺ دعا وکړه او وی فرمايل: اې خدايه! دوی تر موږ مه هسکوی، اونه ښايي دوی تر موږ لوړوي او په همدې سره عمر ﷺ او يو ټولۍ مهاجرين مقابلې ته ورغلل او دوی يې له غره څخه را کښته کړل^{۳۶۱} په مغازي اموي کي روايت دی چې مشرکان غره ته وختل رسول الله ﷺ سعد ﷺ ته وويل: ارادې يې ورځاوري کړه يعنې کښته يې کړه، سعد ﷺ وويل په يوه ځای يې څنگه وييروم او څنگه يې حوصلي ور ټيټي کړم، رسول الله ﷺ خپله خبره دې ځله تکرار کړله، نو سعد ﷺ له خپلي تو برې څخه يو غشی راواخيستی او يو سړی يې په وويشتی او ویی واژه، سعد ﷺ وايي بيا مي هم هغه غشي راواخيستی ښه مي پيژندی بل سړی مي په وويشت هغه مي هم مړکی، دريم ځل مي بيا هم هغه غشي راواخيستی ښه مي پيژندی او دريم سړی مي په وواژه، نور مشرکان ټول له غره څخه کښته سول، نو مالۀ ځان سره وويل: چې

^{۳۶۱} ابن هشام ۸۴/۲، زاد المعاد ۹۷/۲.

^{۳۶۰} مختصر سيرت الرسول ﷺ للشيخ عبدالله النجدي ص ۳۵۰.

^{۳۶۱} ابن هشام ۸۶/۲.

^{۳۶۷} نفس المصدر.

دامبارک غشی دی هم هغه غشی می په خپله توبره کي واچوی اوسعد ﴿﴾ هم داغشی دمرگ ترورځي له ځان سره ساتي اوبیا ترده وروسته دده له زامنو سره ؤ. ۳۰

«شهیدان اود هغوی مثله»

د رسول الله ﷺ پر خلاف داد کفارو وروستی. حمله وه، د دوی داگومان ؤ چې رسول الله ﷺ په شهادت رسیدلی دی نو خپل مرکز ته ورتول سول اومکې ته دتگ تیاری یې شروع کړې ځیني کفار اوهم ورسره مشرکي بنځي شهیدانو په مثله کولو بوخت سول ددوی غوږونه، پزي اوتناسلي غړي یې ورڅخه پرېکول، نسونه یې ورڅیرل، هنده بن عتبه دحضرت حمزه ﴿﴾ سینه څیري کړه، هینه یې ورڅخه راویستله، اوپه خوله یې کړه خوتیرو لای یې نه سواي بیرته یې تو کړه اود کفارو بنځوله دې پرې سوو غوږونو اوپزو څخه امیلونه اوپازیبونه جوړ کړل. ۳۱

«قهرمان مسلمانان دژوند ترآخري سلگۍ پوري دجنگ په میدانکي وي»

دجنگ په آخري حالاتو کي دوی داسي پېښي وسوی چې دمسلمانانو همت او قهرماني په گوته کوي اودانبيي چې دوی دخدای په لاره کي هر ډول قرباني ته آماده اوچمتودي ۱: کعب بن مالک ﴿﴾ وایي زه له هغو مسلمانانو څخه یووم کوم چې دغره له درې څخه راووتل اوکله مي چې ولیدل چې کفار لگیادي دمسلمانانو شهیدان مثله کوي نو ودرېدم اوبیاروان سوم، که گورم چې یو مشرک چې زغره یې اغوستی ده په مسلمانانو شهیدانو تیرېږي او وایي دوی خولکه دپسونو په ډول ټوټې ټوټې سوي دي، اویو مسلمان چې زغره یې په تن دده لاره څاري اواستظار یې کوی زه ورپسې ورغلم اویامي دواړو مسلمان اوکافر ته په څیروکتل چې کوم یې قوي اوکوم یې ضعیف دی اودامي وانگیرله چې دا کافردوسلې، ساز اوسامان له پلوه ورڅخه مخکي دی خوهم داسي ورته گورم ترڅو دواړه سره ونښتل اومسلمان داسي گوزار ورباندي وکړی چې کافريې دوی ټوټې کی او بیا هم دې قهرمان خپل مخ لڅ کی اوراته وی ویل: څنگه یې کعبه؟ زه ابودجانه یم.

۲: دجنگ په پای کي یوشمیر مسلمانان بنځي دجنگ میدان ته راغلی، انس ﴿﴾ وایي ماعاشه بنت ابی بکر اوام سلیم ﴿﴾ ولیدلی چې بدي یې وهلی اودپښو پازیبونه یې ښکاره کېدل پرخپلو اوږو داوبو مشکونه راوړي اودخلگو په خولو کي یې ورځالي کوي

۳۷۰، بياځي او بيرته يې را ده کوي او را وړي يې او دخلگو په خولو کي يې خالي کوي ، حضرت عمر رضي الله عنه وايي أم سليم رضي الله عنها به دا حد په ورځ زموږ لپاره ډک ډک مشکونه راوړل او له دې مسلمانانو ښځو څخه يوه هم أم ايمن وه کله چې يې ځيني ماتي خوړلي مسلمانان وليدل چې د مدینې په طرف روان دي نو دوی يې پر مخونو خاورې ورشيندلی او ځينو ته به يې ويل : واخله داد سنيو خرڅ واخله او توره دي ماته را کړه ، او بيا أم ايمن رضي الله عنها په ډير تلوار د جنگ ميدان ته ولاړله او زخميانو ته يې اوبه ورکولې چې حبان بن ابی العرقه په غشي وويستله ، او بې پردې سوله ، د خدای د ښمن ورته په خدا سو ، رسول الله صلي الله عليه وسلم ته دا ډيره سخته ښکاره واسعد بن ابی وقاص رضي الله عنه ته يې يو داسي غشي ورکې چې نوک يې هم نه ؤ او ورته وی فرمايل : وله سعد ، غشي يې ورايله کړې او د حبان په غاړه ولگيدی او د شا پر تخته ولویدی او بې ستره سو ، نور رسول الله صلي الله عليه وسلم داسي وخنډل چې آن نواځد (د زامي) غاښونه يې ښکاره سو ، او وی فرمايل : سعد د أم ايمن رضي الله عنها انتقام پوره واخيستی الله تعالى د دې سوال قبول کي . ۳۷۱

«و سيد البشر صلي الله عليه وسلم ته حضرت علی رضي الله عنه په ډال کي اوبه راوړل»

کله چې رسول الله صلي الله عليه وسلم په دره کي دننه په خپل ځای کي ځای پر ځای سونو حضرت علي بن ابی طالب رضي الله عنه ولاړی او خپل ډال يې له (مهراښ) څخه ډک کي چې ځيني وايي مهراښ په احد کي د يوې چينې نوم دی او ځيني نور وايي چې مهراښ يوې داسي ډبري ته وايي چې مينځ يې ژور وي او ډيري اوبه په کښي غونډيږي ، په هر حال هغه خپل ډال له اوبو څخه ډک کي او رسول الله صلي الله عليه وسلم ته يې را وړی ترڅو اوبه ورڅخه وڅښي ، رسول الله صلي الله عليه وسلم چې اوبه وليدی يو ډول بوی يې درلودی وی نه څښلی خو خپل مبارک مخ يې په پرېولی او ويني له مخ څخه پاکي کړی او يوه اندازه يې پر مبارک سره واچولی او فرمايل يې : دا الله تعالى لوی عذاب دي پر هغه چاوي چې دا الله در رسول الله صلي الله عليه وسلم مخ يې ويني کي سهيل رضي الله عنه وايي قسم په خدای چې زه هغه کسان ښه پيژنم چې در رسول الله صلي الله عليه وسلم زخمو نه يې پرېولل پر سر يې اوبه راچولی او د اښه راته معلومه ده چې په څه شي دده مبارک تداوي وسوه ؟ در رسول الله صلي الله عليه وسلم لور فاطمه رضي الله عنها يې سر پرېولی او علي رضي الله عنه له ډال څخه اوبه وراچولی او کله چې قاطمې

۳۷۰ صحیح البخاری ۱/۳۰۷/۲، ۵۱۸.

۳۷۱ نفس المصدر ۱/۴۰۳،

۳۷۲ السيرة الحلیة ۲/۲۲.

۳۷۳ ابن هشام ۲/۸۵.

و کړه چې یار رسول الله ﷺ د جنت خوشبویی می ترسېږي او زما قوم انصارو ته ووايه که ستاسي یو سړی هم ژوندی وي او د بنمن په دې و توانېږي چې رسول الله ﷺ ته ځان ورسوي نو د خدای په وړاندې به عذر نه لری او په همدې وخت کې یې روح له مبارک جسم څخه ووتی ، اوله فاني دنیا څخه یې سترگي پټې کړې ،^{۲۸۰} خلگو د زخمیانو په مینځ کې اصیرم (عمرو بن ثابت) هم پیدا کړی ، له دې مخکې به یې هغه اسلام ته رابلی خوده به اسلام نه قبلوی له همدې امله خلگ حیران سول چې اصیرم دلته څه کوي او څنگه راغلی دی؟ هغه خو په اسلام نه ؤ مشرف سوی ، پوښتنه یې ورڅخه وکړه څنگه اوولي راغلی یې؟ له خپل قوم څخه د دفاع په خاطر راغلی یې او که له اسلام سره د مینې په اساس ؟ ده په جواب کې ورته وویل : زه د اسلام سره د مینې په خاطر دلته راغلی یم ما پر الله ﷻ او رسول الله ﷺ ایمان راوړی اوله رسول الله ﷺ څخه د دفاع په خاطر دومره وجنګیدم چې حالت می تاسی وینی او په همدې خبره یې سترگي پټې سوی ، دوی دا خبره بیا رسول الله ﷺ ته ورسوله ، رسول الله ﷺ وفرمایل هغه جنتي دی ، ابوهریره رضی الله عنه وایي داپه داسې حال کې چې یو لمونځ یې هم نه ؤ کړی^{۲۸۱} ، د زخمیانو په ډله کې قزمان هم ؤ چې د زمي په ډول جنګېدلی ؤ او (۷ یا ۸) کسان مشرکان یې وژلي ؤ خواوس د زخمونو له وجي پروت ؤ مسلمانانو هغه راپورته کړی او د بني ظفر محکې ته یې یووړی ، او مسلمانانو زیري ورکول خو ده ورته وویل : قسم په خدای چې زه دخپل قوم د ناموس په خاطر جنګیدلی یم او که دانه وای نوهیڅ جنګ به می نه وای کړی ، او کله چې یې د زخمودردونه زیات سول نو ځان یې په خپله حلال کړی او ځان یې ووژي ، او کله به چې رسول الله ﷺ ته دده یادونه نو فرمایل به یې هغه دوږځي دی^{۲۸۲} ، او دا د هر چا جزا اوسزا ده چې دخپل قوم او یا بل قوم د نیوي غرض په خاطر جنګیږي او وژل کیږي او هر څوک چې د الله له رضا پرته بل هدف ولري که څه هم د مسلمانانو په لښکر کې ومني او حتی که د رسول الله ﷺ په لښکر او د اصحابو په مینځ کې هم وي جزایې هم هغه ده کوم چې د قزمان وه ، د دې پردشهیدانو په مینځ کې د بني ثعلبه دیهودو یو سړی هم ؤ او کله چې د جنګ خبري کېدی هغه خپل قوم ته ویلي ؤ اې یهودو ! قسم په خدای چې تاسي ښه پوهیږی چې د محمد ﷺ مرسته او کومک پر تاسي فرض دی ، دوی ورته وویل نن خو دشنبې ورځ ده ده ورته وویل ستاسي لپاره

^{۲۸۰} نفس المصدر ۲، ۹۶ ابن هشام ۲، ۹۰.

^{۲۸۱} زاد المعاد ۲، ۹۶.

^{۲۸۲} نفس المصدر الاول ۲/ ۹۷، ۹۸.

کومه هفته نسته ، بیایې خپله وسله اوتوره را واخیستله او وی ویل که زه مړسوم نومال
مي ټول دمحمد ﷺ دی هر څنگه چې یې زړه وي هم هغسي دی یې کړي ، بیاد جنگ ډگر
ته ننوتی او ترهغو جنگیدی ترڅو ووژل سونورسول الله ﷺ وفرمایل مخیریق غوره
يهودي و ۲۸۲

«د شهیدانو لیدلو ته د سید البشر ﷺ ورتګ»

رسول الله ﷺ په خپله د شهیدانو لیدو ته ورغلی او وی فرمایل زه ددې شاهدیم حقیقت
دادی چې هر څوک دخدای ﷻ په لاره کې زخمي کیږي الله تعالی یې د قیامت په ورځ یې
په داسې حال کې بیرته راژوندی کوي چې له زخم څخه به یې ویني رواني وي خوبوی به یې
دمشکو په شان بوی وي ^{۲۸۳}، ځینو اصحابو خپل شهیدان مدینې ته وړي و رسول الله ﷺ
امروکی چې دوی بیرته راوړی اودشهادت په ځای کې دي ښخ کړل سي ، غسل دي نه
ورکوي اوله خپلو جامو سره دي خاورو ته وسپارل سي ، وسلې او پوستي شيان دي ورڅخه
وليري کړل سي ، داشهیدان به دوه دوه اویادرې درې په یوه قبر کې ښخېدل اودوه دوه
شهیدان به یې په یوه جامه کې سره پټول ، وفرمایل به یې کوم یو یې ډیر پوه و خلکو به چې
هر یوه ته اشاره وکړه هم هغه به یې په لحد کې ترهغه بل مخکې اېښودی ، وفرمایل به یې
د قیامت په ورځ زه ددوی شاهدیم ، عبدالله بن عمرو بن حرام ^{۲۸۴} او عمرو بن الجموح ^{۲۸۵}
چې دواړه سره دوستان و په یوه قبر کې ښخ کړل سول ^{۲۸۶}، په دې وخت کې دحفظه ^{۲۸۷}
مبارک جسد نه و ، مسلمانان پسې گرځېدل که گوري چې یو ځای پرمخکه اېښوول سوی او
اوبه ورڅخه خڅیږي ، رسول الله ﷺ اصحابو ته وفرمایل چې دادی ملائکي ده (حفظه
^{۲۸۸}) ته غسل ورکوي اوبیایې وفرمایل دده له کورنۍ څخه پوښتنه وکړی چې څه خبره ده
؟ دوی یې له ښځې څخه پوښتنه وکړه هغې قصه ورته وکړه اوله همدې ځای څخه
حفظه ^{۲۸۹} په (غسیل الملائکه) مشهور سو ^{۲۹۰}، رسول الله ﷺ چې کله دخپل اکا او
رضاعي ورور حضرت حمزه ^{۲۹۱} حال ولیدی یې حده زیات خفه سو ، ترورۍ یې صفیه ^{۲۹۲}
هم راغله چې خپل شهید ورور حمزه ^{۲۹۳} و ویني خورسول الله ﷺ ددې زوی زیږ ^{۲۹۴} ته
وویل هغه بیرته بوزه ترڅو خپل ورور حمزه ^{۲۹۵} په دې حالت کې ونه ویني ، خو صفیه
^{۲۹۶} وویل ولي آخر څه وجه ده چې ما دخپل ورور لیدو ته نه پرېږدی زه خبره سوی یم چې

^{۲۸۲} ابن هشام ۲/ ۸۸ ، ۸۹ .

^{۲۸۳} ابن هشام ۲/ ۹۸ .

^{۲۸۴} زاد المعاد ۲/ ۹۸ ، صحیح البخاری ۲/ ۵۸۴ .

^{۲۸۵} زاد المعاد ۳/ ۹۴ .

ورورمي مثله سوي دی خودا څرنگه چې دالله ﷻ په لاره کي دي نوموړ په راضي يو، زه
دا ثواب گڼم، ان شاء الله صبر به کوم، بياراغله او حمزه ؑ يې وليدی دعايې ورته وکړه
:انا لله وانا اليه راجعون. يې وويل اوله الله تعالى څخه يې دمغفرت سوال وکړ، بيارسول الله
ﷺ امروکی چې حمزه له خپل خوريي اورضا عيي ورور عبدالله بن جحش ؑ سره په يوه
قبر کي ښخ کړی، ابن مسعود ؓ وايي رسول الله ﷺ چې پر حضرت حمزه څومره وژل موږ
هيڅکله هم دده دومره ژړا نه وه ليدلی، دهغه جنازه يې د قبلې طرف ته کښيښوو او بيا ورته
ودرېدی او په ژړا سو دومره په ژړا سو چې د ژړا آواز يې لوړ سو^{۲۸۷}، دهغه دانو منظر ډير
دردونکی او غموونکی و، زړونه يې چاودول، جناب رسول الله ﷺ وايي دحمزه کفن نه و
يوتور سيکدار څادر و چې سر به يې په پټ سو نو پښې به يې لڅي سوي او چي پښې به يې
په ورپټي کړي نو سر له يې لڅ سو، بالاخره يې سر په ورپټ کړی او پرېښويې دا څر و اښه ور
واچول،^{۲۸۸} عبد الرحمن بن عوف ؓ وايي مصعب بن عمير شهيد سو او هغه تر ما غوره و
او په داسي يو څادر کي په کفن سو چې سر به يې په پټ سو نو پښې به يې لڅي وې او چې
پښې به يې په پټي سوي نو سر به يې لڅ سو، او همدې ته ورته يوبل روايت له خباب بن ارت
ؓ څخه هم روايت سوي دی او په دې روايت کي راځي چي رسول الله ﷺ راته وفرمايل
سړي په دې څادر ورپټ کړی او پرېښويې دا څر و اښه ورواچوی^{۲۸۹}.

«سيد البشر ﷺ د سوالونو په وخت دالله ﷻ حمد او ثنا وايي»

امام احمد رحمه الله روايت کوي چې دا حد په ورځ وروسته تردې چې کفار بيرته ولاړل رسول
الله ﷺ وفرمايل: تيارسي! چې زه دخپل رب حمد او ثناء ووايم، اصحاب ټول صفونه
صفونه ورپسې ودرېدل او رسول الله ﷺ وفرمايل: اې خدايه ټول حمد او ثناء ستا لپاره
ده، اې خدايه! څه شی چې تا پراخ کړی هغه هيڅوک هم نسي تنگولای اوڅه چې تا تنگ
کړي هغه هيڅوک نه سي پراخولای، اوڅوک چې تا گمراه او بې لاري کړی وي هغه ته
هيڅوک هدايت نه سي کولای او چاته چې تا هدايت کړی وي هغه هيڅوک نه سي گمراه
کولای، اوڅه چې تابند کړي دي هغه هيڅوک هم نه سي ورکولای اوڅه چې تا ورکړي دي
هغه هيڅوک نه سي بندولای اوڅه چې تا ليري کړي دي هغه څوک را نژدې کولای نه سي
اوڅه چې تا لنډ کړي دي هغه څوک ليري کولای نه سي، اې خدايه! پر موږ خپل رحمتونه

^{۲۸۷} رواه ابن شاذان مختصر سيرة الرسول ﷺ للشيخ عبدالله النجدي ص ۲۵۵.

^{۲۸۸} رواه احمد مشكوة المصابيح ۱/ ۱۴۰.

^{۲۸۹} صحيح البخاري ۲/ ۵۸۴، ۵۷۹.

برکتونه، فضل او رزق نازل کړی، اې خدايه ﷺ! زه ددائمي نعمت درڅخه کوم هغه نعمت چې نه وروسته کيږي او نه له منځه ځي، اې خدايه ﷺ! زه دېې وسي په ورځ د کومک او د بيري په ورځ دامن او امان سوال کوم اې خدايه ﷺ! له ايمان سره مومينه پيدا کړي او زموږ په زړونو کې يې ښايسته کړي، له کفر، فسق او نافرمانۍ څخه مو وساته، او موږ دراشدينو (هدايت کړل سويو) له ډلي څخه وگرځوه، اې خداي! مسلمان موله دنيا څخه تيره کړه او له ايمان سره مو راژوندي کړه له رسوايي او فتنو څخه مو په امن د صالحينو په ډله ورگډه کړه، اې خدايه ﷺ! هغه کافران ووژني چې ستاد رسولانو تکذيب کوي او ستاله لاري خلگ منع کوي، خداي دوی په خپل عذاب اخته کړي، اې خدايه! هغه کافران هم ووژني چې کتاب ورکړل سوی دي، اې اله الحق...»

«د سيد البشر ﷺ فراغت د شهيدانو د تدفين څخه او دمدينې پر لور»

وروسته له دې چې رسول الله ﷺ د شهيدانو له تدفين دالله تعالی له حمد او ثناء دعا او زاريو څخه فارغ سو نو دمدينې په طرف يې مخه کړه، او دلاري په اوږدو کې مؤمنو صحابياتو دميني او فداکارۍ داسي مثالونه وړاندي کړل لکه څرنګه چې مؤمنو اصحابو د جنگ په ميدان کې وړاندي کړي و، په لاره کې حننه بنت جحش رضي الله عنها د رسول الله ﷺ مخ ته ورغله رسول الله ﷺ د ورور عبدالله بن جحش رضي الله عنه په شهادت خبره کړه او غمرازي يې ورسره وکړه دې انا لله وانا اليه راجعون وويل او خپل ورور ته يې دالله ﷻ څخه مغفرت سوال وکړ، بيبيې دماما حضرت حمزه رضي الله عنه د شهادت خبر ورکړې او غمشريکي ورسره وکړه دې انا لله وانا اليه راجعون. وويل او دمغفرت دعا يې ورته وکړه، بيبيې دميره مصعب بن عمير رضي الله عنه د شهادت خبر ورکړې يوځل هغه په چيغو سوه په تر موټر مو يې وژړل، رسول الله ﷺ وفرمايل ښځي دميره او ميره دښځي په وړاندي خاص مقام لري،^{۳۹۱} همدا ډول رسول الله ﷺ سره د بني دینار د يوې داسي ښځي ملاقات وسو چې ميره، ورور او پلار يې په احد کې شهيدان سوي و اصحابو د دوی د شهادت خبر ورکړې نو موږي ميرمني وويل: د رسول الله ﷺ څه حال دی؟ دوی ورته وويل هغه په خیر او سلامت دی یا أم فلان، الحمد لله هم هغسي دي لکه ته چې يې غواړی دې وويل: ماته يې راوښايست چې ورته وگورم، اصحابو رسول الله ﷺ په اشاره وربښووی کله چې دې وليدی نو وی وويل

^{۳۹۰} رواه البخاری فی الادب المفرد امام احمد فی مسنده ۳/ ۴۲۳.

^{۳۹۱} ابن هشام ۲/ ۹۸.

کل مصیبة بعدک جبل . ترجمه : له تاخه پرته بل هرغم او مصیبت کم دی ، یعنی ستاله غمه پرته بل غم نسته . هم داډول د سعد بن معاذ ؓ موریه خغستا در رسول الله ﷺ مخ ته راغله ، سعد بن معاذ ؓ چې در رسول الله ﷺ د آس قیزه یې نیولی وه عرض وکی یار رسول الله ﷺ هغه زما موره ، رسول الله ﷺ دمعاذ ؓ په شهادت غمشریکي ورسره وکړه ، دې وویل : دا چې ته می روغ ولیدی ، نورغم راباندي سپک سو ، رسول الله ﷺ دا حد دشهیدانو خپلوانو ته دعا وکړه او وی فرمایل : ای د سعد موری خوشحاله و سپره او دنورو شهیدانو خپلوانو ته هم د خوشحالی زیری ورکړه او ورته ووايه چې ټول شهیدان یوځای په جنت کي دي او ټولو خپلوانو په هکله یې شفاعت سوی دی دې عرض وکی یار رسول الله ﷺ موږ راضي یوڅوک به تردې وروسته ورباندي ژړاي ؟ ییایې عرض وکی یار رسول الله ﷺ دشهیدانو پسمانده گانو ته دعا وکړه ، رسول الله ﷺ وفرمایل ای خدایه ! ددوی له زړونو غم وباسه ، دمصیبتونو بدله یې ورکړه او ددوی سبب سازسی .^{۳۹۰}

«د سیدالشر ﷺ مدیني ته رسیدل»

رسول الله ﷺ د دریم هجري کال دشوال په اوومه نیټه دشنبې په ماښام مدیني ته ورسیدی او کله چې یې کورته تشریف یووړی ، خپله توره یې فاطمې ته ورکړه او ورته وی فرمایل : چې لوري ! داویني پرېوله ، قسم په خدای چې داتوره ډیره صحیح اوربنتنی وه راسره ، حضرت علي ؓ هم خپله توره ورکړه او ورته وی ویل داهم پرېوله په خدای قسم چې ډیره رېښتونی وه راسره ، نور رسول الله ﷺ وفرمایل که ته په صحیح اوربنتني توگه جنگېدلی یې نوسهل بن حنف او ابو دجانه هم رېښتني جنگېدلي دي .^{۳۹۴}

«د مسلمانانو شهیدان او دمشر کانو مړي»

زیات روایات پردې اتفاق لري چې دمسلمانانو دشهیدانو شمیر او یا تنه و چې زیات یې له انصارو څخه و یعنې دانصارو پنځه شپيته (۶۵) تنه په شهادت رسیدلی و ، یوڅلوینبت یې دخزرج قبیلې او څلور ویشتنو نوریې له اوس قبیلې څخه و دمشرکانو دمړو په هکله ابن اسحاق وایي چې له دوي څخه دوه ویشتن کسان وژل سوي و څوکه ددې غزا په هکله داصحابو معازي او اهل سیر هغه روایتونو ته چې دجنگ په مختلفو مراحلو کی

دمشركينو دمروپه هكله روايت سوي دي ، دقيق نظر وكوو نو دابه راته په ډاگه سي چې له كفارو څخه اووه ديرش كسان وژل سوي و ۳۹۵

«په مدينه كي پر سيدالبشر ﷺ خاصه پيره»

مسلمانانو ديكشنبې شپه د دريم هجري كال دشوال دمياشتي په اتمه په مدينه كي په داسي حالت كي تيره كړه چې حالات فوق العاده و ، تول تيارسوي و ، كه څه هم ډيرستومانه و خود مدينې ټولي لاري او دروازې يې څارلې ، پر خپل رهبر حضرت محمد ﷺ يې خاصه پيره كوله ځكه له هري خوا يې بيره درلوده ، اوپه زړونو كي يې شكونه اوشبهې راولاړېدلې .

«د حمراء الاسد غزا او د سيدالبشر ﷺ فكر او سوچ»

رسول الله ﷺ دغه شپه ټوله د جنگ اوله جنگ دراپيداسوو حالاتوپه هكله په فكر او سوچ كي سبا كړه ، له دې څخه يې تشويش درلودی ، هسي نه مشركين دافركو كي چې د جنگ په ميدان كي له برلاسي سره سره مو څه خاصه گټه ونه كړه ، پښيमानه نه سي اوله لاري څخه بيرته دمدينې په طرف حمله رانه وړي نو ددې تشويش د دفع كولو په خاطر يې تصميم ونيوی چې دمكې لښكر بايد تعاقب كړي .

اهل مغازي وايي چې رسول الله ﷺ دا حد غزا په سبايعني د دريم هجري كال دشوال په اتمه ديكشنبې په ورځ اعلان وكی چې ددښمن مقابلې ته ورځو ، تيار اوسى او يوازي هغه به راسره ځي چې دا حد په غزا كي يې برخه اخيستی ده ، عبدالله بن ابی ورته وويل زه هم درسره ځم ده ﷺ ورته وفرمايل نه . ته مه ځه ، مسلمانان كه څه هم ټپيان و زړونه يې له ييري او غمونو ډك و خود رسول الله ﷺ د امر تطبيق ته تيار رسول وى ويل دسره سترگو اماده يو ، جابر بن عبدالله ؓ عرض وكی چې يارسول الله ﷺ زما داهيله ده چې په هر جنگ كي دسره يم خو څرنگه چې په دې غزا كي پلار پردې مكلف كړى وم چې دخپلو خوندو سرپرستي او كفالت وكړم نو په كور كي پاته سوي وم خواوس دتلو اجازه غواړم ، رسول الله ﷺ اجازه وركړه او ورسره روان سو ، رسول الله له خپل لښكر سره روان سو ، اوله مدينې څخه اته ميله ليري په حمراء الاسد نومي ځاى كي مستقر سو ، په همدې ځاى كي معبد بن ابی معبد الخزاعي درسول الله ﷺ ملاقات راغی اسلام يې راوړی ، ځيني وايي چې په اسلام نه و مشرف سوي خوله رسول الله ﷺ سره يې خواږي درلوده ، ځكه

د بني خزاعه او بني هاشم تر مينځ د تعاون تړون سوى و راغى عرض يې وکړ چې اې محمد ﷺ! تاته اوستا اصحابو ته چې کوم تکليف رسيدلى دى موږ ډير په خفه يو او ډيره سخته راباندي تمامه سوى اوز موږ د اهيله وه چې الله تعالى دى عافيت په برخه لره، بيار رسول الله ﷺ امر ورته وکړ چې ولاړ سه د ابوسفیان حوصله شکني وکړه او روحيات يې ور کمزوري کړه، اور رسول الله ﷺ چې د مشرکينو دبیرته راگرځيدو او پر مدينه باندي حملي کوم تشويش درلودى، هغه رښتيا و کله چې کفار له مدينې څخه (۲۶) ميله لري په روحاء نومي ځاى کي واپول، يو پر بل يې پړه اچوله، يو بل ته يې ويل، هيڅ مو ونه کړل، ددوى شان وشوکت مو ورمات کي نور هم داسي پرېښوول، ددوى مشران مو پرېښوول چې بيا به خلگ پر راتوليږي او مشکلات به درته راولاړوي، راځي بيرته وروگرځو او رښتني يې له بيخه وباسو داسي ښکاري چې ديوه عادي اوسطحي رايه وه او هغو کسانو وړاندي کړه چې د دواړو ډلو د قوت او روحياتو صحيح اندازه يې نه وه درک کړى او هم دا وجه وه چې يو مسؤل مشر صفوان بن اميه مخالفت کوي او وايي اې خلگو! دا کار مه کوى زه بيرېرم که داخل ور وگرځي نو هغه مسلمانان به هم ستاسي پر خلاف راټول سي کوم چې دا حد غزا ته نه و راغلي ځي مکه ته، برى ستاسي دى او که بيرته ور وگرځيد لاست نوهسي نه چې حالات ستاسي پر خلاف بدل سي او د ماتي سيلبي پرتاسي راوگرځي، خو د صفوان رايه ونه منل سوه ځکه زياترو بيرته مدينې ته راتلل غوښتل او فيصله وسوه چې پر مدينه به حمله کوو خو مخکي تردې چې ابوسفیان خپل لښکر د مدينې په طرف ورخوشي کړي معبد بن ابي معبد راورسیدى په دې خبرنه دي چې هغه په اسلام مشرف سوى دى، پوښتنه يې ورڅخه وکړه معبد وايه څه خبر دي راوړى؟ معبد د ابوسفیان پر خلاف د عصبي او تبليغاتي جنگ له اسلوب څخه کار واخيستی او ورته وى ويل خبر خودادى چې محمد ﷺ له يوه زيات شمير لښکر سره په تاسي پسې راوتلى دى دومره کسان ورسره دي چې ماهيڅکله هم دومره زيات لښکر نه دى لېدلى، ټول له ډيري غوصې څخه درته شنه کيږي، هغه کسان هم ورسره راوتلي دي کوم چې دا حد په ورځ نه و اوڅه چې يې له لاسه ورکړي سخت ورباندي پښيमानه دي او تاسي ته يې زړونه دورمره ډک دي چې مايې مثال نه دى لېدلى، ابوسفیان روته وويل خوار سى داڅه وايي.

معبد وويل والله چې زما گمان خوا دى مخکي له دې چې ته حرکت وکړ د آسانو تنديان به ووينى، اود دوى د لښکر لومړى گروپ به له دې غونډۍ څخه رابښکارسى، ابوسفیان وويل قسم په خداى موږ خو ورباندي د بيا حملي فيصله کړى وه ترڅو رښي يې له بيخه

وېاسو ، معبد ورته وايي چې کار مه کوه ، زه نصيحت درته کوم ، زه دي خير غواړم ، په همدې سره دمکې لښکر روحيات کمزوري سول حوصلې يې ماتې سوي بيري اوډار واخيستل ، خير يې په دې کي وليدی چې دمکې په طرف شاتگ ته ادامه ورکړي ، ابوسفیان ددې په خاطر چې له اسلامي لښکر سره دبل ټکر مخه ونيسي اوپې نه ږدي چې نور هم د دوی لښکر تعقيب کړي نو دمسلمانانو پر خلاف يې يوه بله تبليغاتي حمله وکړله او هغه داسي چې د عبد القيس يو کاروان مدينې ته را روان ؤ اوله دې ځای تيريدی ابوسفیان ورته وويل اي خلکو زما يو پيغام محمد ﷺ ته ورسوی اوزه وعده درکوم چې کله مکې ته راغلاست نو ددې کار په بدل کي به دعا کاږه په بازار کی دومره ممیز درکړم چې تساسي او بنان يې وړلای سي دوی ورته وويل هو رسووی ، ابوسفیان وويل محمد ﷺ ته ووايست چې موږ دده او دده اصحابو پر خلاف دييا حملې فيصله کړی ده او اراده لرو چې داخل يې رينښې له بيخه وباسو دا کاروان حمراء الاسد ته ورسيدی چيري چې رسول الله ﷺ له خپل لښکر سره اړولي ؤ او د ابوسفیان خبره يې ورته وکړه اوزياته يې کړه چې کفار درته راټول سوي ورڅخه وييرېږی خو دې خبري دمسلمانانو په زړونو کي دغيرت څپې راوپارولی ايمان يې نور هم پياوړی سو

وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةِ رَبِّهِمْ فَظَلَّ لِمَنْ يَشَاءُ اللَّهُ سَوَاءٌ وَأَتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ . سورة آل عمران . **ترجمه :** او وويل بس دې موږ ته الله او څومره ښه وکيل (کار جوړونکی) دی الله ، نو بيرته راوگرځيدل ادمؤمنان په نعمت سره له جانبه دالله اوپه فضل او احسان او رحمت سره له الله څخه چې ونه رسیده دوی ته هيڅ بدي (نه زخم نه قتل اونه هزيمت) او تابعان سول ددوی درضا مندي دالله ﷻ او دالله څښتن دفضل ، احسان ، رحمت ډير لوی دی ، رسول الله ﷺ دلته حمراء الاسد ته دیکشنيې په ورځ راغی ، دوشنبه ، سه شنبه او چارشنبه دشوال (۹، ۱۰، ۱۱) يې هم دلته تيره کړه او بيا د مدينې په طرف روان سو ، مدينې ته ترستنيدو مخکي رسول الله ﷺ ته او غره الجمحي په گوټو ورغلی او دا هغه کافر ؤ چې دبدر په غزا کي بندي سوی ؤ خور رسول الله ﷺ دډير فقر اوزياتو لوڼو د درلودلو يعني ددوی دکفالت په خاطر پرې ايښي ؤ چې بيا به در رسول الله ﷺ پر خلاف څه نه وايي اوپه خپل شعر سره به خلک دهغه پر خلاف نه تشويقوي خو هغه خپل عهد مات کړی ؤ ، غدر او خيانت يې کړی ؤ ، خلک يې په خپل شعر سره در رسول الله ﷺ مقابلې ته هڅول او د مقابلې لپاره دا حد ميدان ته راغی او کله چي رسول الله ﷺ ونیوی عرض يې

وکی ای محمد ﷺ ماو بخنبه پَرما احسان و کره ، دلونو په خاطر مي پرېږده ، دوی بل څوک نه لري وعده کوم چې بیا به داسي ونه کړم ، رسول الله ﷺ ورته وفرمایل اوس به داسي ونه سي چې بیرته مکې ته ولاړ سي ، پر خپل مخ به لاس راتیروي ، او وايي به دوه ځله مي محمد ﷺ ته بازي ورکړه ، مؤمن له يوه غار څخه دوه ځله نه چپچل کيږي ، بيا يې زير ﷺ او يا عاصم بن ثابت ؓ امر وکی چې سړيې قلم کی ، همداراز يې دمکې له جاسوسانو څخه پر يوه جاسوس هم داعدام حکم تطبيق سو ، دا جاسوس معاويه بن المغیره بن ابی العاص ؓ چې د عبد الملک بن مروان دمور له پلوه بابا کېدی ، کله چې کفار له احد څخه ولاړل نو معاويه ؓ دخپل تره زوی عثمان بن عفان ؓ ته راغی عثمان ؓ دده لپاره له رسول الله ﷺ امن ورته وغوښتی ، او هغه ﷺ په دې شرط امن ورکړ چې تردرو ورځو به زیات نه پاته کيږي او که پاته سو نو وژل کيږي به ، او کله چې اسلامي لښکر له مدينې څخه ووتی نو دده دقریشو لپاره جاسوسي پیل کړه او تردرو ورځو زیات پاته سو خو کله چې اسلامي لښکر بیرته راغی معاويه کوښښ وکی چې وتبستي رسول الله ﷺ زید بن حارثه ؓ او عمار بن یاسر ؓ ورپسې وليږل دې يې تعقب او ووژي . ۳۹۶

حقیقت دادی چې حمراء الاسد بیله او مستقله غزا نه ده بلکه دا دا حد یو جزء اویه صحنه ده ، دا وه دا حد غزا له ټولو تفصیلاتو او مختلفو مراحلو سره ، محققو ددې غزا دپای په هکله زیات بحثونه روایت کړي دي چې آیا دا د مسلمانانو ماته وه کنه ؟ خو په دې کې شک نسته چې دجنگ په دویم پړاو کې مشرکان له عسکري پلوه برلاسي ؤ او دجنگ پر ډگر دوی مسلط ول او مسلمانانو ته دسرزیات تاوان ور اوښتی ؤ ، یوه ډله مسلمانان له ماسي سره په تینسته ؤ جنگ د کفارو په گټه روان ؤ خو ځیني داسي دلائل سته چې دهغه پراساس د کفارو دې برلاسي ته فتح او کامیابي نه سو ویلای ، یو دا چې دمکې لښکرونه سواي کړای چې د مسلمانانو مرکز ونيسي او د مدينې لښکر زیات وخت خپل مقاومت ته دوام ورکړي ، د تبستي لاره يې ونه نیوله که څه هم گډوډي او بیزه په گډه سوی وه ، خودوی په پوره میړانه دجنگ په ډگر کې مقابلې او بالاخره پر خپل قیادت گاه شاوخوا راټول سول او دومره هم نه ؤ کمزوري سوی چې کفار يې تعقیب کي اووی غلوي او د مسلمانانو له مالو نو څخه هیڅ شي هم په لاس ورنه غلل اوبل دا چې مسلمانان هم البته په خپل مرکز موجود ؤ خو کفارو دجنگ دریم پړاو ته زړه ښه نه کی او نه داسي وسول چې کفار کله دهغه

وخت د فاتحانو په څير د جنگ په ميدان کي يوه، دوې يادړې ورځي پاته سي او خپله فتحه ولمانځي، بلکه دوی په ډير تلوار سره پر شاسول او تر مسلمانانو مخکي يې د جنگ ميدان پرېښووی او د اجرات يې هم نه سواي کولای چې مدينې ته ور ننوزي، داوسيدونکو اولادونه يې بنديان او مالونه يې لوټ کړي، داسره له دې چې مدينه ډيره ورته لنډه هم وه او هم له اسلامي لښکر څخه خالي وه، نو پر دې اساس ويلای سو چې قریشو د جنگ په ميدان کي يوازي دا کولی سواي چې مسلمانانو ته د سرزيات تاوان ورواړوی، خو په دې کي پاته راغلل چې له محاصرې څخه وروسته مسلمانان بالکل وځپي ټول له منځه يوسي او ډير ځله فاتحان همداسي تاوانونه گالي لکه دلته چې مسلمانانو وگالل خوپه هيڅ صورت صحيح نه ده چې د قریشو دا عمل فتحه، بری او نصر و بولو، بلکه دا بوسفيان په بیره پر شاتگ داپه گوته کوي چې هغه دې څخه بيرېدی که چيري د جنگ دريم پړاو شروع سي نو لښکر به يې له ماتي او تباهي سره مخ کېږي نو ځکه يې تلواروکی او بيرته ستون او دا خبره هغه وخت لازياته پخيري کله چې د حمراء الاسد د غزاء په هکله دا بوسفيان رأيه تر نظر تيره کړو، نو اوس ويلای سو چې دا جنگ يوداسي جنگ و چې فاتحان يې نه درلودل دواړو طرفونو هريو په خپله اندازه په يوه برخه کي بری تر لاسه کړی او په بل طرف کي له ماتي سره مخ سول، او هريو په يوه داسي حال کي له جنگ څخه لاس واخيستی چې نه له ميدانه وتښتيدل او نه يې خپل مرکز دښمن ته پرېښووی چې قبضه ورباندي وکړي، همدې مطلب ته قرآن کریم داسي اشاره کوي.

وَلَاتَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا يَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ.

ترجمه: اوسستې (بې همتي اې مؤمنانو) مه کوی په طلب د تعقب او جنگ د قوم د کفارو کي که يې تاسي چې درد مند کېږی نو بيشکه دوی هم درد مند کېږي، هم هغسي چې تاسي درد مند کېږي، او اميد لری تاسي له جانبه د الله دهغه ثواب چې نه لري دوی (کفار) اميديې دلته قرآن کریم دواړي ډلي په درد کي سره تشبیه کړي دي او د دې مطلب دادی چې د دواړو حالت او موفق يو و او دواړو په داسي حال کي له جنگ څخه پر شاسول چې يويې هم فاتح او غالب نه و.

«دهمدي غزا په باره د قرآن کریم وينا»

بياد قرآن آيتونه نازل سول او د دې غزا پر مهمو مراحلو يې رڼا واچوله، يوه يوه يې وڅيړله، تبصرې يې ورباندي وکړې او هغه اسباب يې په گوته کړل کوم چې د دې زيات تاوان سبب سوي و، او په داسي حساسو او خطرناکو حالاتو کي يې د مسلمانانو ځيني گمزوری په

گوته کړې، دخپل مسؤليت دادا په هکله يې ددوی غفلت او کوتاهي څرگنده کړه او دهغو لور و اهدافو د تحقق په لار کې يې د دوی سستي په گوته کړه دکوم لپاره چې دا اوسط امت جوړه سوې دی، همدا ډول قرآن کریم د منافقینو د دریځ او موقف په هکله هم خبرې وکړې، له هغو څخه يې پردې پورته کړې، ټولونه يې وروپيژندل اوله الله ﷻ او رسول الله ﷺ سره يې ددوی د بنسټي څرگنده کړه، او ددې ترڅنګ يې د ځينو کمزورو مسلمانانو په زړونو کې موجود هغه شکونه او شبهات هم ليري کړل چې منافقینو او يهودو ورته پيدا کړي و او هغه اهداف او حکمتونه يې ورته په گوته کړل، چې له دې غزا څخه به لاس راغلی و، دا حد د غزا په هکله د آل عمران سورة شپيته آيتونه نازل سول چې شروع يې د جنگ د لومړني پړاو په هکله ده او داسي فرمايي:

مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِيٰ مِنْ رُّسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ سورة آل عمران

ترجمه: نه دی الله ﷻ چې پر پرېدي مؤمنان په هغه حال (د اختلاط) چې یاست تاسي (ای خلکو!) پر هغه ترڅو چې جلا کړي (الله) ناپاکه له پاکو څخه او نه دی الله چې خبر کاندې تاسي په غیب باندې (چې د منافقانو تمیز دی له مخلصو څخه) لکن الله غوره کوي له رسولانو خپلو څخه چې اراده و فرمایي (د غوره کولو یې) نوایمان ولری تاسي ای مؤمنانو! پر الله ﷻ او پر رسولانو د الله او پر ایمان قائم پاته اوسېږئ او پر هیزګاري وکړئ (له بدو کارونو) نو دی تاسي ته اجر ډیر لوی.

«د ذکر سوي غزافاندي او اسرار»

ابن قیم رحمه الله په دې هکله مفصل بحث کړیدی، ابن حجر رحمه الله وايي چې علماء فرمايي دا حد په غزا او مسلمانانو ته اړولي تاوان کې ډیرې ګټې او الهي حکمتونه و چې ځيني يې عبارت دي له مسلمانانو ته د معصيت او نافرمانی د جزا او تنبيحې بنوول او دوی د منهياتو د ارتکاب په ضرر پوهول او هغه هم هلته چې غشو ویشتونکو خپل هغه سنگر پرېښووی چې رسول الله ﷺ يې دنه پرېښوولو امر ورته کړ، و خو کله چې دوی د رسول الله ﷺ له امر څخه سرغړونه کوي او هغه څه کوي چې ځني منع سوي دي نو جزايې هم داده چې ټولو وليده، ددې غزابل حکمت دادی چې د رسولانو عادت دادی چې وخت ناوخت له مختلفو ابتلا تو او ازیمینستونو سره مخامخ کېږي خوپای بیا دهم دوی دی، او که

داراز از مېښتونه نه وي اودوی تل فاتح او غالب وي نو د مسلمانانو په مینځ کي به داسي کسانو هم ځای نیولی وای چې اصلا یې ایمان نه درلودی او که دا امتحان نه وي نو رښتونی به له درواغجنو څخه څنګه جلا کېدای او څرنګه به پیژندل کېدل نو د الهي حکمت تقاضا هم دا وه چې کله ماتي او کله بری، ترڅو دواغجن له رښتینو څخه جلاسي ځکه تردې وخته منافقان پټ وه، چانه پیژندل خو کله چې داپېښه وسوه نو منافقانو له خپلو مخونو څخه پردې پورته کړی، په ژبه او عمل سره یې دخپل نفاق اعلان وکړی او مسلمانان پوه سول چې په کور کي دننه هم دښمنان لري، نو دلوستونې دې مارانو ته متوجه سول او لازم اقدامات یې وکړل، بل حکمت یې دادی چې په ځینو ځایونو کي د بري اوقتحي ځنډېدل د انساني نفس غرور وژني، د کبر ملا ماتوي او په انسان کي خاکساري او تواضع پیدا کوي او کله چې مسلمانان له دې امتحان سره مخامخ سول نو د صبر لمن یې ونیول خو منافقانو چغې ګلې کړې او په وایلا سول.

بل حکمت یې دادی چې الله تعالی خپلو مؤمنو بندگانو ته دخپل کرامت په کور یعني جنت کي داسي درجې او مقامات تیار کړي دي چې په عمل سره هلته رسیدل ممکن نه دي نو په دې خاطر دوی له داسي از مېښتونو او مصیبتونو سره مخ کوي ترڅو هغه اوچتي درجې یې په برخه سي، او بل دا چې شهادت د اولیاء ترتیولو لوړه درجه ده، نو الله تعالی د امر تبه ددوی په برخه کړه او همداراز الله تعالی غوښتل خپل دښمنان په هلاکت ورسوي نو دوی د هلاکت اسباب لکه کفر، سرکښي، طغیان او مسلمانانو ته ضرر رسول یې هم ورته برابر کړل او په همدې سره یې د مسلمانانو ګناوي وبخښلی او کافران یې هلاک او برباد کړل.^{۳۸}

«له احد څخه بعد نظامي پلانونه او د بیر معونه واقع»

دا حد غمیزې د مسلمانانو لپاره منفي اغیزې درلودی، ددوی شهرت ته یې زیان ورسوی، زور یې مات سو، دخلګو په زړونو کي یې هیبت او شوکت کم سو، مسلمانان له ډیرو داخلي او خارجي مشکلاتو سره لاس او ګریوان سول، مدینه منوره له هر طرف تر تهدید او خطر لاندې راغله، یهودو، منافقانو او اعرابو خپله دښمني په ډاګه کړه، هري ډلي کوښښ کوی چې مسلمانانو ته تاوان ورسوي او ختم یې کړي، بالکل یې له منځه یوسي، او رښې یې وباسي ددې غزا لا دوی میاشتي پوره سوي نه وې چې بنوا سد پر مدینه باندې د حملې تیاري ونيوله او دخلورم هجري کال د صفر په میاشت کي عضل او قاره

قبیلې د مسلمانانو پر خلاف توطئه جوړه کړه او ولس کسان اصحاب یې په شهادت ورسول ، او داپښنه د پیرمعونه په نامه شهرت لري ، د یهودو بنونضیر قبیلې هم خپل دښمني په ډاگه کړه او د خلورم کال دربیع الاول په میاشت کې یې یوه لویه توطئه جوړه کړه او د رسول الله ﷺ په شهادت رسولو کوښښ یې وکړ ، بنوغطفان هم جرأت وکړ او د خلورم هجري کال په جمادي الاولی کې یې پر مدینې منورې د حملې پلان جوړ کړ ، څرنگه چې دا حد په غزا کې مسلمانانو ته تاوان او ښتی ؤ او زور یې ختلی ؤ نو له همدې امله تر یوه وخته له خطراتو او تهدیدونو سره مخ ؤ خو حضرت رسول الله ﷺ په خپل حکمت او تدبیر سره د پښو مخه بدله کړه ، د مسلمانانو شان شوکت ، هیبت او عظمت یې بیرته را ژوندی کړ او په دې لاره کې یې لومړی گام د حمراء الاسد په طرف حرکت او د کفارو و غفلولو ؤ ، په دې مدبرانه عمل سره یې د خپل لښکر شهرت او عظمت ژوندی وساته او د دوی شان او هیبت ی خوندی کړ ، یهود او منافقان یې وپیرول او ورپسې یې په داسې عملیاتو لاس پورې کړی چې نه یوازې د مسلمانانو تیر عظمت یې را ژوندی کړ بلکه د دوی شان او شوکت یې نور هم پسې پیاوړی کړ ، په راتلونکو صفحو کې به د دې عملیاتو تفصیلات سره ولولو ..

«د ابوسلمه سر په او مدینې ته د غنیمتونو سره راتگ»

دا حد له غزا وروسته تر ټولو لومړی بنواسد بن خزیمه د مسلمانانو پر خلاف راپورته سول د مدینې منورې استخباراتو خبر تر لاسه کړ چې د خویلد زامن طلحه او سلمه له خپل قوم او نورو پیروانو سره راپورته سوي او بنی اسد بن خزیمه د رسول الله ﷺ پر خلاف جنگ ته رابولي ، رسول الله ﷺ سمدستي یو گروپ چې شمیر یې یو سل پنځوس انصار مهاجرین جنگیالان ؤ د مقابلې لپاره ورو لیدل ، ابوسلمه ؤ یې د دې گروپ امیرو ټاکی ، بیرغ یې ورکړی او مخکې له دې چې بنواسد بن خزیمه په اقدام لاس پورې کړي ابوسلمه حمله ورباندې وکړه او دوی دومره وارخطا سول چې تیت او پرک سول یوې خوا او بلي خواته وتښتیدل ، مسلمانانو ته ډیر اوبښان او پسونه په لاس ورغلل او سالمین غانمین جوړ او روغ له غنیمتو سره یوځای مدینې ته را وگرځېدل او خبره جنگ ته ونه رسیده ، داسره د خلورم هجري کال د محرم په لومړي نیټه واقع سوی اوله بیرته واپسیدو وروسته د ابوسلمه ؤ

هغه زخم چې په احد کي يې خوړلی و و غوړیدي بيا پر بدو واوښتی اول پر موده وروسته وفات سو. ۳۹۹

«عبداللہ بن انیس» سړی په څلورم کال د هجرت

د څلورم هجري کال د محرم په پنځمه د مدینې استخباراتو خبر تر لاسه کي چې خالد بن سفیان الہندلي له مسلمانانو سره د جنگ په خاطر تیاری نیسي، خلک راټولي، رسول اللہ ﷺ عبداللہ بن انیس ﷺ تهامرو کي چې ولاړ سي او هغه له منځه یوسي، عبداللہ بن انیس ﷺ اتلس ورځي له مدینې څخه غائب و او د شنبې په ورځ چې د محرم اووه ورځي پاته و ی بیرته مدینې ته په داسي حال کي راغلی چې د خالد سړي د ځان راوړی و او د رسول اللہ ﷺ په مخکي یې کښیښووی، رسول اللہ ﷺ په دې وخت کي ده ته یو لکړه ورکړه او ورته وی فرمایل: دابه د قیامت په ورځ زما اوستا ترمینځ یوښه وي او کله چې د عبداللہ بن انیس ﷺ ځنکندن سو نو وصیت یې وکي چې هغه لکړه دي یې په کفن کي ورسره کښیښول سي.

«په ذکر سوي کال کي در جیع حادثه»

د همدې څلورم هجري کال د صفر په میاشت کي د عضل او قاره قبیلې څو کسان رسول اللہ ﷺ ته راغلل او عرض یې وکي چې په دوی کي ځینی په اسلام مشرف سوي اوله رسول اللہ ﷺ څخه یې وغوښتل چې څوک ورسره ولیږي ترڅو د دین ښوونه ورته وکړي، قرآن کریم و زده کړي نور رسول اللہ ﷺ د ابن اسحاق په روایت او د صحیح البخاري په روایت لس کسان ورسره ولیږل، او مرثه بن ابی مرثه الغنوي یې مشر ورته و ټاکي او د بخاري د روایت له مخ د دې شپږ یالس کسيزي ډلي مشر عاصم بن ثابت د عاصم بن عمر بن خطاب ﷺ نیکه و، اصحاب ورسره روان سول او کله چې درابغ او جدي ترمینځ د هذیل قبیلې ر جیع نومي چینی ته ورسیدل د عضل او قاره قبیلې نوموړو کسانو د هذیل قبیلې بنو لحيان څانگه ورباندي را وپارول او تقریبا لس کسه غشي ویشتونکو ورپسې راووتل، د دوی پل یې پسې را واخستی او بالاخره ورورسیدل او محاصره یې کړل نوموړي اصحاب یوې غونډۍ ته ختلي و کفارو ورته وویل زموږ له پلوه ستاسي لپاره هر عهد او پیمان که راکښته سی نوته مو وژنو خو عاصم ﷺ له راکښته کېدو څخه انکارو کي اوله خپلو ملگرو سره یې د کفارو پر خلاف جنگ شروع کي، او اووه کسان یې د کفارو په غشو په

شهادت ورسیدل، اویوازي درې کسه چې حضرت خبيب (عليه السلام)، زيد بن دثنه (عليه السلام) اویوبل صحابي ژوندي پاته سول، کفارو یو ځل دتړون او عهد یادونه ورته وکړه نو دوی درې سره ورته راکښته سول، خو کفارو خپل عهد مات کی او غدر یې وکی وروسته درې سره دخپلو لیدو په تارونو یې وتړل، په دې وخت کې هغه دریم صحابي وویل چې داده دوی لومړنی غدر دی اوله دوی سره یې له تگ انکا وکړی، دوی کش کړی او کوښښ یې وکی چې له ځان سره بوزي خودې نه ورسره تلی ییایې په شهادت ورسوی، خبيب (عليه السلام) اوزید (عليه السلام) یې له ځان سره بوتلل او په مکه کې یې خرڅ کړل، دوی دواړو دبدر په غزا کې د کفارو مشران وژلي و، خبيب (عليه السلام) څه وخت په مکه کې بندي پاته سو بالاخره کفارو دده دوژلو فیصله وکړه اوله حرم څخه یې تنعیم بوتلی او کله چې یې دارته وخیژوی نو خبيب (عليه السلام) ورته وویل چې لږمې پرېږدی چې دوه رکعت له مونځ وکړم کفارو پرېښووی اودوه رکعت له مونځ یې اداکی او کله چې یې سلام وگرځوی نو ویل کیله تاسو دانه ویلای چې له مرگه بیرېږي نولمونځ به مې اوږد کړی وای اویایې دعا وکړه او وی ویل ای خدایه !ته دوی وشمیره اویا ټول هلاک کړه او یوه ته هم نجات مه ورکوه ورپسې داشعرونه وویل :

لقد اجمع الاحزاب حولي وألبو... قباثلهم واستجمعوا كل مجمع

وقد قربوا أبناءهم ونساءهم... وقربت من جنح طويل منع

ترجمه: خلک ډلي ډلي راباندي چاپېره دي او خپلي قبیلې یې راباندي راټولي کړي دي او ټولي ډلي یې راجمع کړی دي، خپل اولادونه او ښځي یې هم راوستلي دي اوزه یې دخرما له یوې اوږدې او مضبوطې تنې سره نژدې کړی يم.

إلى الله اشكو غربتي بعد كرتي... وما جمع الاحزاب لي عند مضجعي

فذا العرش صبرني على ما يراني... فقد بضعولحي بؤس مطعبي.

ترجمه: دخپلي بې کسی بې وطنې او غم اودخپل قتل گاه شاوخوا ددې ډلو دراغونډیدو څخه الله جل و علا ته فریاد کوم ای دعرش مالکه !دښمن چې زما پر خلاف کومه اراده لري، پر هغه باندي ماته صبر را کړه، دوی خوزه بوتې بوتې کړي يم او خوراک مې یې خراب کړی دی. وقد خیرونی الکفر والہوت دونہ... فقد ذرفت عینای من غیر مد مع

ولست أبالي حين اقتل مسلماً... على أي شق كان في الله مضجعي

ترجمه: دوی دکفر او مرگ ترمینځ اختیار راکی خومرگ له کفر څخه ډیر راته آسانه دی سترگي مي له اوښکو پرته ډکي ډکي کيږي، داچي مسلمان ومړم نو پروا مي نسته چې دالله په لاره کي په کومه ډډه ووژل سوم.

وذلك في ذات الاله وان يشاء... يبارك على أوصال شلو مهنع

ترجمه: دادالله لپاره دی او که دهغه اراده وسوه نو په بوتې بوتې او توتو ته توتو ته اندامونو کي به هم برکت واچوی، بيا يې دار ته وخيژوي او چاته يې وظيفه ورکړه، چې جسد يې هم دلته پيره وکړه، خو عمر بن اميه الضمری ؓ دشبې له خوا په يوه چم دهغه مبارک جسد له دې ځای څخه پورته کي او خاورو ته يې وسپاري، خبيب ؓ د عقبه بن الحارث په لاس شهيد سو او دبدر په غزا کي خبيب ؓ دنوموړي پلار (حارث) وژلي و په صحيح البخاري کي روايت دی چې خبيب ؓ لومړی شخص دی چې دمرگ په وخت کي يې د دوو رکعتو لمانځه طريقه يې پرې اېښي ده، او کله چې خبيب ؓ له کفارو سره بندي و نو په داسي حال کي لېدل سوی چې دانگورو وږي يې په لاس کي او انگوري يې ورڅخه خوړل او داپه داسي وخت کي چې په مکه کي حتی خرما هم نه پيدا کېده انگور خولا پرېږده، اوزيد بن الدثنه ؓ صفوان بن اميه واخيستی او دخپل پلار په بدل کي يې په شهادت ورسوی، هم دا ډول قريشو څه کسان وليدل ترڅو دعاصم ؓ د بدن کومه داسي توتو راوړي چې دوی يې پروپيژني چې همدا هغه عاصم ؓ دی چې دبدر په ورځ يې د مشرکانو لوی اومهم مشروژلی و، خوالله ﷺ دهغه پر جسد يوسل مچمچۍ مقررې کړې او کفار يې دې ته نه پرې ښوول چې دده جسد ته لاس وروړي، عاصم ؓ له الله تعالی سره دا عهد کړی، چې نه به کوم مشرک هغه ته لاس وروړي او نه به دې په خپله شرک ته لاس ور نژدی کوي، او کله چې دا خبره حضرت عمر ؓ ته ورسیده نو ويل به يې چې الله تعالی مؤمن بنده وروسته له مرگه هم داسي ساتي لکه څنگه چې يې په ژوند کي ساتي.

«دبئر معونه زياته در دناکه واقعه»

په همدې مياشت کي دالرجيع له غميزي وروسته يوه بله لويه او ډيره دردناکه غميزه وسوه چې دبئر معونه په غميزه سره شهرت لري، ددې پيښي لنډه قصه څه داسي ده چې ابو براء عامر بن مالک چې په نيزه باز سره مشهور و، په مدينه منوره کي در رسول الله ﷺ خدمت

ته راغی رسول الله ﷺ هغه اسلام ته راوباله خونوموړي په اسلام مشرف نه سو خو په عین
 وخت کي یې بالکل رد هم نه کړی او عرض یې وکړ چې یا رسول الله ﷺ که خوتنه اصحاب
 د اهل نجد د دعوت لپاره ولیږي نو دوی به دعوت ومني او ستادین قبول کړی، رسول الله
 ورته وفرمایل زه پر خپلو اصحابو بیریزم چې هسي نه د نجد خلک څه ضرر ور ورسوي
 ، ابوبراء وویل زه یې ملاتړ کوم، زه پناه ورکوم، نور رسول الله ﷺ د ابن اسحاق په روایت
 سره (۴۰) اود بخاري په روایت سره (۷۰) کسان د بني ساعده قبیلې د مندر بن عمرو په
 مشري چې مرگ ته آزاد کړل سوي باندي یې شهرت درلودی ولیږل، نوموړي اصحاب له
 غوره، پخته اوله ټولو څخه په قرآن مجید پوه کسانو څخه و، دوی ورسره روان سول، دوی
 به دورغي خس اولرگي راټولول او خرڅول به یې او اصحاب صفة ته به یې غله په رانیوله
 او قرآن کریم به یې تلاوت او تدریس کوی اود شپې به یې د الله تعالی عبادت کوی، په دې
 ترتیب سره د بئر معونه منطقي ته ورسیدل، معونه دیو شاه نوم و چې د بني عامر او حرة بني
 سلیم (د بني سلیم ډاگ) ترمینځ پرته مخکې واقع و، دوی هم دلته واپول ییایې أم سلیم
 ورور حرام بن ملجان در رسول الله ﷺ لیک ورکړ چې دخدای د بنمن عامر الطفیل ته یې
 ورسوی، هغه چې کله خط وروړی هغه کافر خط ته هیڅ ونه کتل، نه یې ولوستی، او یوه
 سړي ته اشاره وکړه هغه دشاله خوا د نيزې وار پروکې، نیزه ترووته، ویني ورڅخه رواني
 سوی حرام چیغه کړه الله اکبر، دکعبې په رب مي قسم چې بریالی سوم، ورپسې سم دلاسه
 د الله تعالی د بنمن عامر پر نورو اصحابو باندي دخملې په خاطر خپل قوم راوپاروی
 خودوی د ابوبراء د پناه ورکولو د احترام په خاطر دعامرونه مني، دخدای د بنمن بني سلیم
 ته ورغلی اود پاته اصحابو پر خلاف یې دخملې غوښتنه ورڅخه وکړه اود بني سلیم درو
 کورنیو عصیه، رعل او ذکوان داغوښتنه ومنله راغلل اود رسول الله ﷺ اصحاب کرام یې
 محاصره کړل، جنگ وښتی او اصحاب ترهغو وجنگېدل ترخوپه شهادت ورسېدل
 ، یوازي کعب بن زید النجار ؓ ژوندی پاته و چې زخمي دهشیدانو په منیځ کي پورت
 و او بیاد خندق په غزا کي په شهادت ورسیدی، هلته عمرو بن امیه الضمري اومندر بن
 عقبه بن عامر اوبنان پوول، وې لیدل چې دپیښې پرځای مرغان گرځي، راغلل او وی لېدل
 چې جنگ روان دی، مندر ؓ په جنگ ورگډ سواوله خپلو ملگرو سره یوځای په شهادت
 ورسیدی خوعمر بن امیه الضمري دکفارو په لاس بندي سوځو کله چې یې ورته وویل :
 زه له مضر قبیلې څخه يم نو عامر یې له تندي څخه وینستان پرېکړل اود خپلي مور له طرفه
 یې چې دیوه غلام آزادول پرنذر و آزاد کړی، بیاعمر بن امیه الضمري در رسول الله ﷺ

حضور ته راغی اودا دردونکی خبر یې ورته راوړی اودایا غوره کسانو د شهادت خبر یې ورته واوړی، د غي غمیزی دا حد غم راتازه کوي دومره فرقی یې و چې په احد کي مخامخ جنگ و مسلمانان د جنگ په ډگر کي شهیدان سوي و، خودلته دوی په غدر او په خیانت په شهادت رسیدلي و، کله چې عمرو بن امیه الضمري مدینې ته روان و اودقناة وادي په سرکي (قرقره) نومي حای ته ورسیدی تریوې درختي لاندي بیده سول، عمرو رضی الله عنه په دې نیت چې دخپلو ملگرو انتقام واخلې دواړه په خوب بیده ووژل، خو حقیقت دا و چې له دې دواړو سره در رسول الله صلی الله علیه و آله پیمان او عهد موجود و خو عمرو په دې خبر نه و، او کله چې در رسول الله صلی الله علیه و آله حضور ته ورسیدی نوقصه یې ورته وکړه، رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمایل: چې تادوه داسي کسان وژلي دي چې زه به یې حتمادیت ورکوم او شروع یې وکړه ددوی دواړو دیت یې له مسلمانانو اود دوی له حلیفانو یهودو راټولوی او همدایسېنه بیادبني نظیر د غزاسبب سوه، رسول الله صلی الله علیه و آله په دې غمجنه پیښه اودرجیع په غمیزه ډیر زیات غمجن سو، دواړه په خو ورځو کي پیښي سوی ۱ پر رسول الله صلی الله علیه و آله دخپلو اصحابو غم اودرد دومره غالب سو چې په خائنانو او غدارانو پسې یې ښراوي شروع کړی، دصحیح البخاري روایت دی چې انس رضی الله عنه وایي چې رسول الله صلی الله علیه و آله په هغو کسانو پسې چې دده اصحاب کرام یې په بڼر معونه کي په شهادت رسولي و پوره ډیرش ورځي ښراوي کولی، دسهار په لمانځه کي به یې بدي دعاوي ورته کولی فرمایل به یې عصبه دالله ج اور رسول الله صلی الله علیه و آله له امر څخه عصیان او سرکښي وکړه ترڅو الله تعالی په دې هکله پر رسول الله صلی الله علیه و آله داسي آیتونه نازل کړل چې وروسته منسوخ سول اودا آیتونه په لاندي ډول دي:

بلغو قومنان انالقیان ربنا فرضی عنا ورضیانا عنه.

ژباړه: زموږ له خوا زموږ قوم ته خبر ورکړی چې موږ له خپل رب سره ملاقي سوو هغه زموږ څخه او موږ د هغه څخه راضي یو تر دې وروسته رسول الله صلی الله علیه و آله د اقنوت پرېښووی.

«دبني نضیر غزا او جبرائیل علیه السلام ته دخبر ورکولو امر»

مخکي مووویل چې دیهودو په زړونو کي داسلام او مسلمانانو د دښمنۍ اور لمبې وهلی خرڅرنګه چې دوی دمیدان میړونه نه و وتل یې له غدر، چل، فریب او دسیسو څخه کار اخیستی، کیني اود دښمني یې زور په سوزل، ډول ډول فتنې او توطیې یې په کار اچولی

او د جنگ پر ځای یې مسلمانانو ته د ځم او فریب لاري څخه تکلیفونه رسول او سره له دې چې له مسلمانانو سره یې پیمان او تړون هم درلودی، خو بیا یې هم د دوی په لار کې راز راز مشکلات را ولاړول خودبني قینقاع له غذا او دکعب بن اشرف تروژل کېدو وروسته غلي سول وپیرېدل او څه ناڅه آرام سول، خود احد له غذا وروسته یو ځل بیا زړور سول و خو ځیدل د بنمنی او کیني یې راپورته سوی، د مسلمانانو پر خلاف یې له منافقانو اود مکې له مشرکانو سره پټي اړیکي ټینګي کړې اود اسلام پر ضد یې خپله د بنمنی یو ځل بیا بنکاره کړه.^{۴۴} رسول الله ﷺ د دوی دا کړه وړه لېدل خو بیا یې هم له صبر او زغم څخه کار اخیستی خود رجیع او بتر معونه له پیښو څخه وروسته یهودان نور هم سپین سترګي سول او حتی د رسول الله ﷺ د قتل توطئه یې جوړه کړه، د دې تفصیل داسي دی چې رسول الله ﷺ له څو تنو اصحابو سره د بنی نضیر میني ته ورغی ترڅو دکلاب قبیلې د دو کسانو پردیت کی له معاهدې سره سم مرسته وکړي کوم چې عمرو بن امیه الضمري وژلي و، یهودو رسول الله ﷺ ته وویل صحیح ده یا ابالقاسمه ﷺ دلته تشریف کیږده ترڅو ستا غوښتنه پوره کړو، رسول الله ﷺ دیوه دیوال خواته د دوی د وعدې په انتظار ناست و، ابوبکر رضی الله عنه عمر رضی الله عنه علي رضی الله عنه او نور اصحاب هم ورسره موجود و یهود سره ګوښه سول، شیطان خطا اېستل او دهغي بدبختی خواته یې وبلل چې ورته لیکل سوی وه، د رسول الله ﷺ د قتل توطئه یې جوړه کړه، یو بل ته یې وویل: چې څوک به دا د ژرندي پل پورته کړي اود رسول الله ﷺ پر سر یې ور واچوي اوله منځه یې یوسي. خدای وهلی عمرو بن جحاش وویل دا کار زه وکوم په دې وخت کې سلام بن مشکم ورته وویل چې ګوري دا کار مه کوی قسم په خدای چې رسول الله ﷺ ته د دې توطئې خبر ورکول کیږي اودا خود هغه تړون مخالفت دی چې موږ ورسره امضاء کړی دی خونورو یهودو دې خبري ته غوږ ونه نیوی او دخپلي توطئې عملي کول یې شروع کړل په همدې شیبو کې رب العالمین جبرئیل امین ته امر وکی چې ورسه او محمد ﷺ د یهودو له توطئې څخه خبر کړه، رسول الله ﷺ سمدستي له خپل ځایه ولاړ سو اود مدینې په طرف روان سو، اصحاب ورپسې ورغلل او عرض یې وکی تا تشریف راوړی موږ پوه نه سو، ده ﷺ د یهودو له توطئې څخه خبر کړل، رسول الله ﷺ مدینې ته له رسیدو سره سم محمد بن مسلمه رضی الله عنه ته امر وکی چې بنی نضیر ته ورسه او ورته ووايه له مدینې څخه ووزی، نور دلته دا وسیدو حق نه لری، لس ورځي مهلت درکوم

تردي اخوا که هر شوک په گوتور اعلل سريې پرېکوم، يهودان مجبور سول چې دو توتياری شروع کړي خود منافقانو مشر عبدالله بن ابی خبرورکی چې مه وزی هم دلته پاتم سی او مقاومت وکړی زه دوه زره کسان درلېرم چې ستاسي یوحای ستاسي په کلاگانو کي ترمرگه مودفاع وکړي، قرآن کریم دې مطلب ته اشاره کوي او فرمایي:

لَئِنْ أَخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ سورة الحشر آیت (۱۱)

ترجمه: که خامخا ويستل سی تاسي له مدينې څخه نو خامخاوبه وزو موږ هرو مرو ستاسي سره او نه به منو موږ په ضرر ستاسي کي دهچا هيڅکله او که چيري جنگ شروع کړل سي ستاسي سره نو خامخا به کومک وکړو موږ هرو مرو ستاسي سره او منافق داهم ورته وويل چې له دې څخه علاوه ستاسي حليفان غطفان او قريظه به هم ستاسي مرسته کوي په همدې سره يهوديانو ژړه پيدا کي، د مقاومت او مقابلي نيت يې وکي، مشريې چې ابن اخطېب د منافقانو د مشر خبره ومنله اورسول الله ﷺ ته يې داسي جواب وليږي چې موږ له خپل وطن څخه نه څو څه چې کولای سي لاس موآزاد، بنسکاره خبره وه چې دا حالت د مسلمانانو لپاره زيات خطرناک ؤ په داسي حساسو وختو کي له دښمن سره مقابله آسانه نه وه هلته ټول کفار عرب ددوی پر خلاف راپاڅيدلي ؤ، ددوی له هيئتو نو او وفدونو سره يې لوی ظلم او غدر کړی ؤ، پردې سربيره بني نضير يهوديان خپله هم د زور او ځواک خاوندان ؤ، تسليمېدل يې ممکن نه برېښيدل اوله دوی سره جنگ ډير خطرناکه اوله بدو عواقبو څخه خالي نه خود رجيع او بثر معون غميزي مسلمانان ډير حساس کړي ؤ اود غدارانو پر خلاف يې ددوی په زړونو کي د انتقام او غچ لمبي بلي کړی وی نو ځکه يې فيصله وکړه چې له دې غدارانو سره به چې درسول الله ﷺ د قتل توطئه يې جوړه کړی وه مقابله وکړي او جنگ به شروع کوي، نتيجه يې که هرڅه وي کله چې رسول الله ته د يهودو د مشر حى بن اخطېب خواب ورسيدی الله اکبر يې ووايه اصحابو هم د تکبير ناره وکړه اود مقابلې لپاره راپورته سول، عبدالله بن أم کلثوم يې د مدينې قائم مقام وټاکي، او خپله د بني نضير په طرف روان سول، حضرت علي ؓ بيرغ وړی او په دې ترتيب سره يې يهوديان په خپلو کوزنو کي محاصره کړل، دوی خپلو کلاگانو ته ننوتل اوله هغه ځای څخه يې مسلمانان په ډبرو او غشو ويشتل درخما درختي او باغونه هم ددوی په گټه ؤ اودوی جنگي استفاده ورڅخه کوله، نورسول الله ﷺ د درختو ډبرېکولو اوسوزلو امر صادر کړی، حسان ؓ د مطلب داسي بيانوي او وايي

وهان على سرّة بنى لوى.... حريق بالبويرة مستطى

ترجمه: دبنی لویی دسردارانو لپاره دآسانه خبره وه چې په بویره کی داور لمبی گډي سي بویره دبنو نضیر دخرماؤ دباغونو نوم ؤالله ﷻ په دې باره فرمایي:

مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لَيْنَةٍ أَوْ نَزَعْتُمْهَا فَإِنَّهٗ عَلَىٰ أَصُولِهَا قَائِمَةٌ ۚ وَنِزَاجُ اللَّهِ وَيُخَذِ الرِّقَابُ ۚ سُوْرَةُ الْحَشْرِ

ترجمه: هغه چې پریکوی تاسي له تنود درختو دکم اصلو خرماؤ څخه یایی پرېږدی هغه ولاړي په بیخونو خپلو باندې نودغه ټول په اذن دالله سره دي، په هر حال کله چې بنو نضیر محاصره سول نو بنو قریظه یې مرستي ته رانه غلل، عبدالله بن ابی اوبنو غطفان هم نامردي وسره وکړه دهیچا خیر ورو نه رسیدی، هیڅوک یې دفاع ته راپورته نه سول او همدوجه ده چې الله تعالی ددوی داقصه له دې حالت سره تشبیه کوي او فرمایي:

كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنْكَ سُوْرَةُ الْحَشْرِ آيَت (۱۶)

ترجمه: (مثال دمنافقانو په مخالفت دوعدي کې) لکه مثل (قصه) دشیطان داسي ده کله چې وایی انسان ته چې کافر سه نوکله چې انسان کافر سي وایی شیطان زه بیزاره جلايم ستا څخه محاصره یوازي شپږ شپې او په بل روایت کې (۱۵) ورځ اوږده سوه، الله تعالی دیهودیانو په زړونو کې بیرواچوله حوصلې یې ټیټي اوارادې یې ماتي سوی، دسلامیا کېدو اووسلې اېښوولو فیصله یې وکړه، رسول الله ﷺ ته یې حال ولیږی چې موږله مدینې څخه وزو، رسول الله ﷺ ددوی داغوبستنه ومنله اوموقفه یې وکړه چې دوی کولای سي له خپلو اولادنو سره له مدینې څخه په امن ووزي او کولای سي له وسای پرته نور سامان اوکالي چې پزاوښانو یې وړلای سي له ځان سره یوسي، یهودیان تسلیم سول وسلې یې کینسووی اوپه دې شرائطو سره مدینې څخه ووتل اوخپل کورنه یې په خپله پنګول، دروازې، کلکینان، دری اودستګک اوتیرونه یې هم له ځان سره وړل، بنځي اوکوچنیان یې ټول له ځان سره بوتلل دشپږ سوه اوبنانو قافله ورڅخه جوړه سوه اوله مدینې څخه په کډه سول، ځیني مشران یې لکه حی بن اخطب اوسلام بن الی الحقیق خیبر ته ولاړل ځیني نور شام ته کډه سول یوازي دوو کسانو ایمان راوړی او هغه یامن بن عمرو او ابوسعبدین وهب ؤ چې په اسلام سره یې خپل مالونه هم وساتل، رسول الله ﷺ دبنی نضیر وسله راټوله کړه، محکي کورونه اوجايدادنه یې قبضه کړل، په وسله کې پنځوس زغري پنځوس اوسپنيزي خولۍ اودرې سوه څلوېښت توري شاملې وی، دبنو نضیر محکي، مالونه اوباغونه ټول خاص درسول الله ﷺ حق ؤ اوصلاحیت یې درلودی چې

هر ډول تصرف په کښي وکړي، ځانته يې پرېږدي او يا يې پر نورو وويشي او رسول الله ﷺ له دې مالونو څخه خمس يعني پنځمه حصه بيله نه کړه، ځکه دا غنيمت نه و بلکه (فی) و ځکه مسلمانانو د توري په زور نيولی نه و بلکه بيله جنگ د دوی لاس ته ورغلی و نور رسول الله ﷺ د مالونه او مخکي په لومړنيو مهاجرينو وويشل او د انصارو له ډلي څخه يې يوازي ابو دجانه او سهل بن حنيف ته چې فقيران و برخه په کښي ورکړه، او يوه ټوټه مخکه يې د ځان لپاره وساتله چې دخپل مبارک کور کلنی خرڅ به يې ورڅخه پوره کوی، او که نور څه به ورڅخه پاته سول هغه به يې د جهاد په لاره کي مصرفول، وسله اسونه او داسي نور شيان به يې رانيول د بنو نضير غزا د څلورم هجري کال دربيع الاول په مياشت (۶۲۵م) اگست کي واقع سوی ده الله تعالی د حشر مبارک سورة ټول د همدې غزا په هکله رانازل کړی دی او په همدې سورة سره يې د يهوديانو شړل بيان کړي دي، له منافقانو څخه يې پر دې پورته کړی او دوی يې افشا کړي دي، دفع احکام يې بنو لي د انصارو او مهاجرينو ستاينه يې کړی ده او د جنگي اهدافو په خاطر يې د درختو او باغونو پرېکول او سوزل روا بللی او مسلمانانو ته يې د تقوی او آخرت ته د تياري امر کړی دی او په پای کي يې خپل ثناء بيان کړی، حمد او صفت يې ویلی او خپل مبارک نومونه او صفات يې ياد کړي دي، ابن عباس رضي الله عنه به د حشر سورة ته به د بنو نضير سورة هم وايه...

«د نجد غزا او اعرابو (کوچيانو) تصفيه»

د بنو نضير په غزا کي له قرباني او سخت کړاو پاته د مسلمانانو په دې لوي بري سره په مدينه کي د اسلام حکم نور هم مضبوط سو، واکمني يې نوره هم کلکه سوه، منافقان وپرېدل د ښکاره دښمني توان يې ولاړی او رسول الله ﷺ ته د دې فرصت په لاس ورغلی چې دهغه اعرابو (کوچيانو) د تصفيا لپاره اقدام وکړي چې له احد څخه وروسته يې مسلمانانو ته تکليفونه رسول او د اسلام داعيان يې په ډيره نامردي او ظالمانه طريقې سره په شهادت رسولي و او داسي زړور سوی، چې آن پر مدينه باندي يې د حملې سوچونه وهل، مخکي تردې چې رسول الله ﷺ د دې غدارانو او عهد ماتونکو د تاديت او غو تاوولو لپاره کوم عملي اقدام وکړي د مدينې استخباراتو خبر ورکړی چې د بنو غطفان قبيلې دوې کورنۍ بني محارب او بنو ثعلبه د جنگ لپاره تياری نيسي، نور رسول الله ﷺ فيصله وکړه چې د نجد بدويانو او اعرابو ته د عبرت درس ورکړي روان سو او د نجد په صحراگانو کي تر ليري پوري ولاړی ترڅو د دې سخت زړو عهد ماتونکو کوچيانو په

مینځ کي بیره واچوي اوداسي یې وټیروي چې بیا دتیر په شان دعهد ماتوولو ،غدر اوخیانت جرأت هم ونه کړي ،درسول الله ﷺ ددې ناڅه حملي دخبر په اورېدو سره هغه اعراب چې دقتل ،غارت ،غلا اولوتمار لپاره یې تیاری نیولی وه ټول وتښتیدل اودغرو په څوکو کي پټ سول اوپه دې ترتیب سره رسول الله ﷺ دا غداران اولوتماران وییروول اوخپل بیرته په امن اسلامتیا سره مدینې ته راغلل .

اهل السیر په دې سلسله کي دذات الرقاع په نامه یوه غزا یاده کړی ده چې دڅلورم هجري کال د ربیع الثاني یا جمادي الاولی په میاشت کي په نجد کی سوی ده ، په دې کی هیڅ شک نسته چې په دې وخت کی دي داغزا سوی وي ځکه دمدینې دشرايطو تقاضا هم داوه وچې باید په دې وخت کي اعرابو ته درس ورکړل سوی وای ،ځکه دابوسفیان سره دوعدي په اساس دبدر د راتلونکی غزا وخت رارسیدونکی ؤ اومخکي له دې چې داعرابو غوږونه تاوسي زور یې مات سي او وییروول سي ،دمشرکانو مقابلې ته وتل او مدینه هم داسي خالي پرېښوول دکامیابي جنگي ستراتیژي خلاف وه اولازمه وه چې لومړی باید ددې لوتمارانو لاس وړلنډ سي اویا دابوسفیان دلښکر مقابلې ته ووزي خو ددوی (اهل السیر) دا خبره صحیح نه ده چې دڅلورم هجري کال په ربیع الثاني اویا جمادي الاولی کي پیښه سوی غزا دذات الرقاع غزا ده ځکه ذات الرقاع په غزا کي ابوهریره ؓ اوموسی اشعري ؓ هم برخه درلوده اوابوهریره ؓ خودخیبر له غزا څخه څو ورځي مخکي ایمان راوړی ؤ همدا ډول اوموسی اشعري ؓ په یمن کي په اسلام مشرف سو بیا په کښتۍ کي سپور سو او کښتۍ یې دجشبې په ساحل کي ودرېده اویاله جبشې څخه هم هغه وخت راغلی کله چې رسول الله ﷺ په خیبر کي تشریف درلودی نوپر دې اساس دذات الرقاع غزا ترخیبر وروسته پیښه سوی ده ، اوپه دې هکله بل دلیل دادی چې دذات الرقاع غزا په وخت کي رسول الله ﷺ دخوف لمونځ اداکړی دی اودخوف لمونځ دلومړي ځل لپاره دعسغان دغزا په وخت کي روا سوی دی اوییشکه چې عسغان غزا دخندق ترغزا چې دپنځم هجري کال په وروستیو کي وه وروسته پیښه سوده نوپر دې اساس دذات الرقاع غزا په څلورم هجري کال کي نه وه

«دبدر دویمه غزا ابوبیرغ دحضرت علی ؓ په لاس»

وروسته له دې چې مسلمانانو دبدریانو لوتمار اوغرو مات کي ،غوږونه یې وروپیچل اود دوی له شر څخه یې ځانونه ډاډه کړل نوله خپل لوي دښمن یعنی قریشو سره یې دمقابلې تیاری شروع کړه ځکه کال پرختمېدو ؤ اوداحد په میدان کي له کفارو سره دسوي

وعدي ورځي را رسيدونكي وي اودا در رسول الله ﷺ اواصحابو حق و چې د ابوسفیان او د لښکر مخ ته ورووزي او د داسي يو جنگ میدان ته وروځلي چې گټه يې دهغه چاوي چې د بقاء وړ اوله مقابل طرف څخه داهليت او هديات له پلوه وړاندي وي ، پر هم دې اساس د څلورم هجري کال د شعبان په مياشت کي (۶۲۶م) رسول الله ﷺ له (۱۵۰۰) کسانو سره چې لس آسان هم ورسره و د جنگ په طرف روان سول ، بيرغ يې علي (ع) ته ورکي او عبد الله بن رواحه يې په مدينه کي خپل خليفه وټاکي او مخکي ولاړي ترڅو بدر ته ورسيدی هم الله يې واپول او د مشرکانو د راتگ انتظار يې کوی ، ابوسفیان زړه نازړه له دوو زرو کسانو او پنځوسو آسونو سره له مکې څخه را روان سواوله مکې څخه ليري مر الظهران وادي ته ورسيدی اوله مجنه چيني سره يې واپول ، ابوسفیان په مکه کي سوچو اخيستی و ، له مسلمانانو سره و مقابلي انجام ته انديښمن و زړه يې درزیدي او بيری اخيستی و خو مر الظهران ته له رسيدو وروسته نور هم وبيزیدي اراده يې کمزوري سوه زړه يې ولويدی د پيرشاتگ بهانې يې جوړي کړي ، خپلو ملگرو ته يې وويل : اې قريشو ! جنگ هغه وخت ښه دی چې آبادي او پريماني وي ، مالونه موهم ماړه وي او تاسي ته شيدې هم درسيږي ، دا کال خو وچ دی هيڅ هم نسته نوزه خويړته گرځم راځي تاسي هم راوگرځي او داسي ښکاري لکه چې دنور لښکر په زړونو کي هم بيره خپره وه ځکه ددې رأيي په اورېدو سره ټول وگرځېدل هيچا هم مخالفت ونه کي او چاهم له مسلمانانو سره د مقابلي پر خبره تاکيد ونه کي ، خو مسلمانان اته ورځي د بدر په میدان کي و ، د دښمن د راتگ انتظار يې کوی ، خپل تجارتي مالونه يې په ښه گټه پردوی خرڅ کړل او بيا مدينې ته په داسي حال روان سول چې يو ځل يې بيا برلاسی په برخه سوی وه ، حالات يې تر کنترول لاندي راوستی او هيبت يې د خلکو په زړونو کي بيا ځای نيولی و او په اوضاع مسلط سوی دي ، دا غزا د بدر موعده ، دويم بدر ، بدر الاخره ، البدر الصغری په نومونو شهرت لري .

«د دومة الجندل غزا او په دي کي حکيمانه تدبير»

رسول الله ﷺ له بدر څخه تشریف راوړی هري خواته امن او آرامي وه او د اسلامي دولت په ټولو برخو کي پوره ډاډ او اطمینان و ، همدا وه چې در رسول الله ﷺ توجه د عربو دليري ليري پولو خواته او بښتله او اراده يې وکړه هلته هم بايد د مسلمانانو غلبه وي او دوستان او دښمنان ټول د دوی پر وجود اعتراف وکړي ، له بدر صغری وروسته شپږ مياشتي په مدينه کي پاته سول او په دې وخت کي خبر راغلی چې د دومة الجندل شاوخوا پر تي قبيلې

لاري نيسي او خلگ لوتوي دا ډول يې زيات شمير کسان راټول کړي او پر مدينه دحملي تياری نيسي، نورسول الله ﷺ په مدينه کي سباع بن عرفطه الغفاري خپل قايم مقام وټاکي، او خپله له زرو کسانو سره دپنځم هجري کال دربيع الاول پر (۲۵) مه نيټه د دومه الجندل په طرف ولاړی، د بني عذره قبيلې مذکور نامي يوسړی يې لاروی ونيوی او روان سو، په دې غزا کي به رسول الله ﷺ د شپې مزل کوی او دورځي به يې په دې خاطر دمه کوله چې د بنمن اغفال کړي او ناڅاپه حمله ورباندي وکړي، او کله چې ور نژدی سو نو معلومه سوه چې دوی راوتلي نو د دوی په رمو او شپنيو يې حمله وکړه، ځيني يې ونيول او نور و تبتيدل او د دومه الجندل اوسيدونکي ټول يوې خوا اوبلي خواته و تبتيدل او کله چې مسلمانان ورغلل نو هيڅوک هم په گوته ورنه غلل، رسول الله ﷺ شو ورځي دلته پاته سو، جنگي گروپونه يې يوې بلي خواته واستول خويياهم څوک په لاس ورنه غلل، بالاخره بيرته مدينې ته راغلی او په دې غزا کي يې له عيينه بن حصن سره سوله او مصالحه هم وکړه، دومه الجندل د دال په پيښ د شام په پوله يوه سيمه ده چې له دمشق څخه د پنځو شپو مزل اوله مدينې څخه د (۱۵) شپو په اندازه ليري پرته ده، په دې چټکو او ناڅاپه حملو او دې حکيمانه او مديرانه پلان او سياست سره رسول الله ﷺ و توانيدی چې هري خواته امن او آرامي خپره کړي، حالات په خپل کنټرول کی وساتي او د زمانې مخه د مسلمانانو په گټه بدله کړي، داخلي او خارجي مشکلات چې له هري خوا پر چاپير دي يوپه بل پسې له منځه يوسي، د منافقانو کره خوله وروسه کړي يوغ يې غلی کړی ديهوديانو يوې کورنۍ چې بنونضير ته يې ددوی دکړو سرا ورکړه له مدينې څخه يې وشړل او نور يې داسي پاته سول چې د تړون او عهد پابند و، د همسايه توب حقوق يې مراعاتول، همدا راز اعراب ډير وډار سول، ارادې يې کمزوري سوی غرور يې مات سو، قريشوپه مسلمانانو دحملي فکرونه له زړه څخه ويستل او مسلمانانو ته دافرصت په لاس ورغی چي خلگ دالله تعالی دين ته راوبولي.

« غزوة الاحزاب »

له يو کال اوږده جنگ او نظامي عملياتو وروسته امن او آرامي سوه، په عربي جزيره کي امنيت قائم سو خو يهوديان چې دغدر، خيانت، توطؤ او سازشونو په نتيجه کي ډير رسوا، سپک او ذليل سوي و لا اوس هم له مستۍ څخه لوبدلي نه و، عقل يې سرتنه و وړغلی له غدر او خباثت څخه اوښتي نه او خيبر ته له شړلو وروسته دمسلمانانو او مشرکانو تر مينځ د روان جنگ نتيجه او پای ته منتظر و څو کله چې حالات دمسلمانانو په

گټه وڅرخېدل اود وخت په تیرېدو سره داسلامي حکومت دائره نوره هم پراخه سوه، په منطقه کي داسلام حاکمیت نورهم ټینګ سو نو دیهودیانو په زړونو اور بل سو اود مسلمانانو پر خلاف یې نوي توطئې جوړ کي اود داسي یوه سازش پلان یې جوړ کي چې د مسلمانانو وجود بالکل له منځه یوسي اوله دې امله چې له مسلمانانو سره یې د مخامخ مقابلې توان او جرأت نه درلودی نو د نفاق او توطئې لاری یې خپله کړه، د بنو نضیر قبیلې شل مشران یهودیان دمکې قریشو ته ورغلل، د رسول الله ﷺ پر خلاف یې یوې لوي حملې ته راوبلل، له خپل طرف څخه یې د پوره مرستي وعده ورکړه قریشو دا خبره ومنله جنگ ته تیار سول او څرنګه چې دوی دا حد غزا څخه وروسته له مسلمانانو سره د بدر په میدان کي د بلي مقابلې وعده کړې وه او بیا یې ددې وعده مخالفت کړی، اود مسلمانانو مقابلې ته نه و راوتلي خودوی دغه فرصت د ځان په ګټه وباله او غوښتل یې په دې جنگ سره له لاسه تللی حیثیت بیرته راژوندی کړي او خپله وعده پوره کړي، د یهودیانو هم د دغه هیئت بیا بنو غطفان ته ورغی دوی یې هم د قریشو په ډول د رسول الله ﷺ پر خلاف جنگ ته راوبلل، دوی د اپیشنهاد هم ومنی او جنگ ته تیار سول، بیا هم دغه یهودیان نورو عربي قبیلو ته ورغلل او په دې جنگ کي د برخي اخیستو بلنه ورکړه.

د یرو جنگ ته خپله امادګي څرګنده کړه او په دې ترتیب سره یهودي مشران و توانیدل چې د کفر لښکر د رسول الله ﷺ او مسلمانانو پر خلاف راغونډ او داسلام پر خلاف یې یوې لوي حملې ته تیار کړي. په دې پسې له جوړسوي پلان سره سم د جنوب له خوا قریشو کښانه او په تهامه کي له اوسیدونکو قبیلو څخه د دوی نور ملګري او حلیفان چې ټول څلور زره کسان و د ابوسفیان په مشري د مدینې په طرف روان سول او مرالظهران ته له رسیدو وروسته بنو سلیم هم ورسره ملګري سول او د شرق له طرفه د غطفان قبیلې لکه بنو فزاره د عیینه بن حصن په مشري او بنو مره د حارث بن عوف په مشري او بنو اشجع د مسعر بن رخیله په مشري او ورسره د بنو اسد او نوري قبیلې هم د مدینې په طرف ولاړی، د کفر دا لښکر له پلان سره سم په ټاکلي وخت د مدینې په لوري ولاړی او په څو ورځو کي د مدینې پر شاخواله لس زرو کسانو څخه جوړ سوی لښکر راغونډ سو او د اشمیر په مدینه کی د ټولو اوسیدونکو ځوانانو، سپین ږیرو، کوچنیانو او ښځو تر شمیرې هم زیاته وه او که چیري د لښکري د ناخبري په حالت او نابیره توګه د مدینې پولو ته رسیدلی وای نو بیشکه چې د مسلمانانو لپاره به یوه نه جبران کېدونکي خساره وای اود اهام ممکنه وه چي د مسلمانانو رېښې یې له بیخه ایستلی وای اود هستي له میدان څخه یې نابود کړي وای

خودمديني قيادت يو وينس اود پيښو مقابلي او پيښو څخه باخبر قيادت و حالات به يې کتل او د وضعي مطابق اقدام به يې کوي .

دا حزابو لښکر لاتللی نه و چې د مديني استخباراتو خپل قيادت ته په دې اړه مکمل راپور ورکي د همدې له رسيدو سم رسول الله ﷺ لوړه مشورتيا غونډه راوغوښتله اوله مديني څخه د دفاع پر مسئله غور شروع سو، د قيادت اوشوی دنورو غړو ترمينځ له خبرو او مناقشو وروسته درايو په اتفاق سره د قدرمن صحابي حضرت سلمان فارسي ؓ وړاندي ومنل سو او په هم هغه فيصله وسوه، سلمان فارسي ؓ عرض وکي چې يا رسول الله ﷺ موږ چې کله په فارس کي محاصره کېدو نو شاوخوا به مو خندقونه کېندل، راځي دلمته هم په مدينه چاپيره خندق وباسو دا ډير عاقلدانه وړانديز و، عربيان مخکي له دې څخه له داډول سيستم سره آشنا نه و، رسول الله ﷺ دشوري دا پريکړه فوراً د عمل په ډگر کي جاري سوه، هرولسو کسانو ته يې وظيفه ورکړه چې څلويښت گزه کنده وباسي، اصحابو په ډير مينه اور غيبت سره د خندق پر کېندلو کار شروع کي، رسول الله ﷺ به نه يوازې دوی تشريقول بلکه په عملي توگه يې هم د دوی مرسته کوله او په خپل مبارک لاس به يې خندق کېندی، امام بخاري رحمه الله له سهيل بن سعد ؓ څخه روايت کوي چې وايي موږ د خندق کېندلو په وخت کي رسول الله ﷺ سره و موږ کار کوي او خاوري به مو په خپلو اوږو وړلي په همدې وخت کي رسول الله ﷺ وفرمايل:

اللهم لا عيش الا عيش الآخرة. فاغفر للمهاجرين والانصار ٤٠٧

ترجمه: اي الله ﷻ! ژوند خو يوازې د آخرت ژوندی دی، نو مهاجرينو او انصارو ته مغفرت وکړه، انس ؓ روايت کوي او وايي چې رسول الله ﷺ په داسي حال کي خندق ته تشريف راوړي چې مهاجرينو او انصارو په ساړه سهار کي خندق کېندی دوی مزدوران نه درلودل چې دا کاريې ورته کړي وای رسول الله ﷺ چې د دوی ستړيا اولوړه وليدله نووی فرمايل:

اللهم ان العيش عيش الآخرة. فاغفر لانسار والمهاجرة. ٤٠٨

ترجمه: لويه خدايه ﷻ ژوند خو يوازې د آخرت ژوندی دی نوته انصارو او مهاجرينو ته بخښنه وکړي، اصحابو دخپل محبوب رهبر ﷺ په جواب کي عرض وکي او وی ويل:

نحن الذين بأيعوا محمد ﷺ ، على الجهاد ما بقينا أبداً ۴۰۹

ترجمه: موږ هغه کسان یو چې د ژوند تر پایه موله محمد ﷺ سره د جهاد ژمنه اویيعت کړې دی همدا راز امام بخاري رحمه الله له براء بن عازب ؓ څخه په روایت سره وایي چې ما رسول الله ﷺ ولیدی چې د خندق خاوري یې وړلی اودومره په دوږو کي پټ ؤ چې دمبارک نس پوستکی یې نه معلومیدی ، در رسول الله ﷺ پر مبارک بدن ډیروښتان ؤ ماورڅخه واورېدل چي په همدې وخت کي چې خاوري یې وړلی د عبد الله بن رواحه ؓ دغه کلمات یې ژمزمه کول :

اللهم لولان أنت ما اهتدينا..... ولا تصدقنا ولا صلينا

فأنزلن سكينه علينا..... وثبت الاقدام ان لا قينا

ان الاولى رغبوا علينا..... وان ارادوا فتنة ابينا

ترجمه: اې الله ﷻ که ته نه وای نو موږ به د هدایت لاره نه وای پیدا کړې نه به موخیرات ورکړې وای او نه به مو لمونځ ادا کړې وای ، نو اوس پر موږ سکینت (استقامت) راناښل کړه او که مقابله پېښه سوه نو پښې مو ثابتې وگرځوی ، دوی زموږ پر خلاف خلگ راپارولي دي او که لویه فتنه یې وغوښتله ن موږ به یې هیڅکله هم ونه منو ، حضرت براء بن عازب ؓ وایي چې رسول الله ﷺ به ددې شعر وروسته لفظونه نه اوردول او په بل روایت کي ددې شعر وروسته فردداسي راغلی دی :

ان الاولى قد بغوا علينا..... وان ارادوا فتنة ابينا ۴۱۰

ترجمه: دوی زموږ پ خلاف ظالمانه بغاوت کړې دی او که دوی وغواړي موږ به فتنه کي واچوای نو کله به یې هم ورسره قبوله نه کړو ، مسلمانانو له یوې خوا په پوره مینه او ولوله خندق کېندلو خوله بلي خوداسي لوږه ورباندي راغلی وه چې زړونه یې چوول . انس ؓ وایي چې د خندق اېستونکو ته به دوی لپي وربشي راوړل سوی دوی به دومره لوږي اخیستي ؤ چې هغه هم د ابد بوی لرونکي خواږه به یې چې له ستوني تیرېدل یې هم گران ؤ خوږل " ، ابو طلحه ؓ وایي چې موږ له خپلي لوږي څخه رسول الله ﷺ ته شکایت وکړ او وروموښوول چې موږ هریوه په خپل نس باندي یوه یوه ډبره تړلی ده نور رسول الله ﷺ

صحیح البخاری ۲/۳۹۷، ۵۸۸.

صحیح البخاری ۲/۵۸۹.

صحیح البخاری ۲/۵۸۸.

راوښووله چې په خپل مبارک نس پوري يې دوې ډبري تړلي وي ^{۱۱۲}، په همدې وخت
 اود خندق کېندلو په جريان کي د نبوت ډبري نښاني لېدل سوی دي، جابر بن عبدالله رضي الله عنه
 وليدل چې رسول الله ﷺ ډيروړی سوی دی نويوه بزه يې حلاله کړه او ميرمني يې يوه
 پيمانته وربشي او په کرل بيا په پټه سره رسول الله ﷺ ته وويل چې له يوڅو محدودو
 اصحابو سره دده کورته تشریف وروړی، رسول الله ﷺ ددې خبري په اورېدوسره ولاړ
 سو اود خندق ټول کار کوونکي يې چې زر کسان و له ځان سره ملگري کرل او ټول ولاړل
 اود جابر رضي الله عنه دوې يې وخوړله او ټول ماړه سول، دغوښي دیک همدا سي ډک پاته سو
 او په هم داسي پر خپل حالت و هيڅ شی هم کم سوی نه و، ^{۱۱۳} د نعمان بن بشير رضي الله عنه خور خندق
 ته راغلله اودوی لپې خرماوې ورسره وی، غوښتل يې هغه خپل پلار او ماماته ورکړي
 ، کله چې رسول الله ته ورسیده، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل خور ما دلته راوړه خور ما يې
 ورڅخه واخيستله او پرېتويې واچوله بيا يې د خندق کار کوونکي راوبلل ټول راغلل
 اودا خور ماوی يې خوړلی خور ماوي هم داسي زياتيدلی ټول ماړه سول خو خور ماوي
 دومره زياتي پاته وی چې د څادر له څنډو څخه لوېدلې ^{۱۱۴}، په همدې ورځو کي له دې دوو
 پيښو څخه يوه بله لويه پيښه هم واقع سوی ده، امام بخاري رحمه الله عليه له جابر رضي الله عنه څخه روايت
 کوي او وايي چې موږ په خندق کېندلو بوخت و چې يوه سخته کلکه ډبره مخ ته راغله
 ، اصحاب کرام در رسول الله ﷺ حضور ته ورغلل او ورته وی ويل: چې په خندق کي سخته
 او کلکه ډبره پيدا سوی ده، رسول الله ﷺ وفرمايل چې پرېږدی! زه په خپله ورکېښته کيږم
 ، بيا په داسي حال کي ولاړ سو چې پرنس يې دوی ډبري تړلي وی دا داسي وخت و چې موږ
 درې ورځي په څه شي ځکه هم نه وکړی، رسول الله ﷺ کلنگ واخيستی او پر ډبره يې وار
 وکی په همدې گوزار سره هغه ډبره لکه ريگ داسي دانی دانی سوه ^{۱۱۵}، حضرت براء رضي الله عنه
 وايي چې د خندق اېستلو په دوران کي يوه داسي ډبره مخ ته راغلله چې کلنگونو هيڅ اثر
 نه پرکوی، ورغلو اور رسول الله ﷺ ته موشکاييت وکی، رسول الله ﷺ راغلی کلنگ يې
 را واخيستی اووی فرمايل: بسم الله او واريې باندي وکی بيا يې وفرمايل الله اکبر دشام
 دفتحي کلياني راکړل سوی، دادی زه همدا اوس دهغه ځای سرې ماڼۍ وينم، بيا يې دويم

^{۱۱۲} ترمذي مشکوة المصابيح ۴۴۸/۲.

^{۱۱۳} صحيح البخاری ۵۸۸۰، ۵۸۸/۲.

^{۱۱۴} ابن هشام ۲۱۸/۲.

^{۱۱۵} صحيح البخاری ۵۸۸/۲.

وارپروکړی ډبره یې ماته او وی ویل الله اکبر د فارس واک هم را کړل سو، قسم په خدای چې اوس د مدائن سپین قصروینم، بیایې په بسم الله سره دریم وار پروکی او ډبره ټوله میده میده سوه، وی فرمایل: الله اکبر دیمن دفتحي کلیاني هم را کړل سوی، قسم په خدای چې له همدې ځای دصنعا دروازې وینم،^{۱۱۱} ابن اسحاق همدې ته ورته روایت له سلمان فارسي څخه را نقل کړی ده^{۱۱۲} د مدینې موقعیت څه داسې ؤ چې له شمالي طرف پرته نور وټولو خواوو ته دخورما باغونه غرونه اوریگستانی پوښتې وی رسول الله ﷺ د یوه عسکري متخصص په حیث په دې ښه پوهېدی چې دکفارو دالوی لښکر پرمدینه باندي یوازي له شمالي لوري څخه حمله کولی سي اوله همدې خوا څخه ورباندي راتلی سي، پرهمدې اساس یې خندق دمدینې په شمال خواکي وکیندی، مسلمانانو خندق کېندلو ته ادامه ورکړه، ټول ورځ په یې کارکوی اوماښام به کورونو ته تلل اومخکي له دې چي دکفارو لوی اوبې شمیره لښکر مدینې ته رالښ سي دوی د خندق کاربشپړ کړی ؤ^{۱۱۳} دقریشو څلورزره کسيز لښکر دمدینې پولو ته راورسیدی داومه سیمي زعابه اوجرف په منیخ کي یې په مجتمع الاسیال کي واپول، غطفان، نجد او ملگرو یې شپږ زره پوځیان هم راغلل دا حد په شرقي خواکي یې په ذنب انقمي سیمه کي خیمې ودرولی.

وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا سورة الاحزاب آیت (۲۲) **ترجمه:** اولکه چې ولیدل مؤمنانو لښکر دکفارو نو وویل مؤمنانو داهغه دي چي وعده کړی ده له موږ سره الله ﷻ اورسول ﷺ ددغه الله دنصرت اورشتیا ویلی ؤ الله اورسول ددغه الله په وعده کي اوزیات نه کړل دغه لښکرو کفارو مؤمنانو ته مگرایمان اوتسلیم دالله داحکامو خودمنافقانو او کمزور ایمان خاوندانو حالت ییابل څه ؤ دوی ددې لښکرو په لیدو سره بیري واخیستل الله تعالی ددوی حالت ته اشاره فرمایي: وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا سورة الاحزاب آیت (۱۲) **ترجمه:** اویا دکره هغه وخت کي چې وویل (ابن ابی، ابن قشر اونورو) منافقانو او وویل هغهو کسانو چې په زړونو ددوی کي مرض دنفاق ؤ چې نه ده وعده کړی له موږ سره الله اورسول ددغه (فتح دشام، یمن، فارس) مگر په غرور تیر اېستلو سره، نه کفارو سره دمقابلي په خاطر رسول الله ﷺ له درې زره اصحابو سره له مدینې څخه راغی.

^{۱۱۱} سنن النسائي ۵۶/۲، احمدی مسنده داکي راغلی دي وعن رجل من الصحابة.

^{۱۱۲} ابن هشام ۲/۲۱۹.

^{۱۱۳} ابن هشام ۳/۳۳۰، ۳۳۱.

شايې دسلع غرته وگرځوله او الته يې سنگرونږي، خندق ددوی او کفارو ترمنځ واقع سو شعار اوشفر يې (حم لاینصرون) و ابن ام مکتوم ﷺ يې په مدينه کي خپل خليفه وټاکي ښځي او کوچنيان يې دمدينې په کلاگانو او برجونو کي سره ټول کړل، کله چې کفارو پرمسلمانانو اومدينې باندې دیرغل تکل وکړی لېدل چې ډیر ژور او سورور خندق يې مخ ته دی، بله چاره يې ونه لیده دمسلمانانو دمحاصرې په فکر کي سو، داپه داسي حال کي چې له مکې څخه دروانیدو په وخت کي ورسره دمحاصرې فکر او پلان نه و، ددوی دې ډول یواقدام ته تيار يې نه درلوده بلکه په خپله خبره داخندق داسي یوچل اوتاکتیک چې صحرايانو نه پیژندی اونه په پوهېدل، اصلايې دخندق فکر ذهن ته راغلی هم نه و، مشرکان به په ډیره غوصه دخندق پر غاړه گرځېدل او هلته به يې دکمزوري اوضعف دنقطو پلټنه کوله، ترڅوله هم هغه څخه په استفادې سره اخواتیرسي، مسلمانانو حالات څارل، مشرکین يې ترکلي څارني لاندې نيولي و، ددوی به يې په غشو ویشتل ترڅوله خندق څخه دتیرېدو جرأت ونه کړي، نه به يې پرېښوول چې خندق ته ورلنډ سي، ځانونه په کښي واچوي اویايې په خاورو سره د ډکولو هڅه وکړي او ځان ته لاره په کښي جوړه کړي، دقریشو ځينو جنگيالانو دانه سواي زغملای چې دمحاصرې تتيجه او پایلي ته انتظار وباسي اوبې فائدي دخندق پرڅنډو ولاړوي، داددوی لپاره زغم نه وه، هم داو چې یوه ډله چې عمر بن عبدود، عکرمه بن ابی جهل، ضرار بن خطاب اونور په کښي ورا ووتل، دخندق یوه تنگه نقطه يې انتخاب کړه او ور داخل سول اسونه يې ترخندق واړول، دخندق اوسلع غره ترمنځ په دې ساحه کي يې وځغلول، حضرت علي ﷺ له یو شمیر مسلمانانو سره ددوی مقابلې ته ور ووتی اوهم هغه ځای يې ورته ونيوی له کوم څخه چې ددوی راتیر سوي و.

په دې وخت کي عمرو بنوغ وکی چې څوک مقابلې ته تیار دي، حضرت علي ﷺ وروړاندې سو اوداسي یوه خبره يې ورته وکړه چې عمرو له ډیري غوصې له آس څخه ورکښته سو، دآس پښې پرېکړی اوپرمخ يې هم گوزارونه باندې وکړل، عمرو دقریشو له ډیرو مشهورو، غیرتي او جنگيالانو څخه، دواړه سره مخامخ سول یو پر بل يې دگوزارونو هڅي کولی، بالاخره علي ﷺ وتوانیدی چې خپل دښمن عمرو له پښو وغورځوي اوپه هلاکت يې ورسوی، نورو مشرکینو دتښتې لار ونيوله اوددوی داسي بیري اخیستي و چې له عکرمه څخه خپله نیزه هم پاته سوی وه اوله میدان څخه يې ځغستل، څوواړه داسي هم سوي چې مشرکینو له خندق څخه دتیرېدو کوښښونه کړيدي، ډیري هڅي يې کولی چې

خان ته لاره په کښي پيدا کړي مگر مسلمانانو په ډيره ميرانه مقابله کوله ، په غشو يې ویشتل او کله مقابله او دفاع به يې کوله او د مسلمانانو د همت او شجاعت له برکته د کفارو ټولي هڅي ناکامي او شنډي سوي ، مسلمانان په داسي کلکه او مسلسل مقابله بوخت و چې له رسول الله ﷺ او اصحابو څخه شو لمونځونه هم قضا سول ، په بخاري او مسلم شريف کي له حضرت جابر رضي الله عنه څخه روايت دی چې وايي د خندق د غزا په ورځ حضرت عمر رضي الله عنه راغلی او کفارو ته يې په درد ويل يايې وويل يا رسول الله ﷺ نن مي په ډير مشکل سره د مائيجر لمونځ د لمر لوېدو په وخت کي ادا کي ، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل قسم په الله ﷻ چې مالا تراوسه هم له ننځ نه دی ادا کړي ، جابر رضي الله عنه زياتوي بيا موږ له رسول الله ﷺ سره بطحان ته کښته سوو هلته يې اودس وکي موږ هم اود سونه وکړل ، بيا يې د مائيجر لمونځ په داسي وخت کي ادا کي چې لمر لويدي و ، ورپسې يې د ماښام لمونځ ادا کي .^{۴۱۹} رسول الله ﷺ د لمونځ د قضا کېدو له وجي دومره خفه سو چې د کفارو لپاره يې نېراوي کولی امام بخاري رحمه الله له حضرت علي رضي الله عنه څخه روايت کوي وايي چې رسول الله ﷺ د خندق په ورځ وفرمايل الله ﷻ دي د دې مشرکينو کورونه او قبرونه له اور څخه ډک کړي هغه چې موږ يې داسي مصروف وساتلو چې د مائيجر لمونځ مو دومره ناوخته سو چې له لمر لوېدو وروسته مو ادا کي ،^{۴۲۰} په مسند امام احمد رحمه الله او امام شافعي رحمه الله کي روايت دی چې مشرکانو داسي سختي حملې کولی او مسلمانان يې دومره مصروف ساتلي و چې د ماښام مائيجر ، ماښام او ماڅستن ټول لمونځونه ورڅخه قضا سول ، بيا وروسته يې ټول يوځای ادا کړل ، امام نووي رحمه الله وايي چې د دې روايتونو تر مينځ جمع داسي کېدای سي چې د خندق غزا خو څو ورځي وه کېدای سي يوه ورځ يو لمونځ ورڅخه قضا سوي وي او په بله ورځ ټول قضا سوي وي ،^{۴۲۱} له دې څخه دا خبره ثابتيږي چې مشرکينو څو ورځي مسلسل هڅه کوله چې له خندق څخه تير سي او مسلمانانو هم په مسلسل توگه په کلکه دفاع او مقابله بوخت و او څرنگه چې خندق د دواړو طرفونو يو پر بل غشي ویشتل او دليري څخه مقابله روانه وه ، د غشو ویشتلو په نتيجه کي د دواړو طرفونو څخه څوکسه ووژل سول ، په دې حمله کي شپږ مسلمانان شهيدان اولس مشرکين په هلاکت ورسيدل ، په داسي حال کي چې يوازي يو اويا دوه

^{۴۱۹} صحيح البخاري ۵۹۰/۲.

^{۴۲۰} همدانکر سوي مصدر.

^{۴۲۱} مختصر سيرة الرسول للشيخ عبدالله النجدي ص ۲۸۷ ، شرح مسلم للنووي ۲۷۷.

کسان په توره وژل سوی هم دا ډول په دې دوران کې سعد بن معاذ رضی الله عنه هم په غشي ولگیدی اود موب لوی رگ يې پرې سو ، نوموړي د قريشو د يوه تن چې حبان بن العرقه نومیدی په غشي ولگیدی په دې وخت کې سعد رضی الله عنه دعا وکړه چې اې خدايه ﷻ ته ښه عالم يې چې زه تر ټولو زيات له هغه کسانو سره جنگ خونېوم کوم چې ستا در رسول الله ﷺ تکذيب يې کړی دی او هغه يې له خپل کور څخه هجرت کولو ته مجبور کړي دي ، اې الله ﷻ داسې ښکاري لکه زموږ اود دوی تر مينځ چې جنگ وروستي پړاو ته رسيدلی وي ، که چيري له قريشو سره زموږ د جنگ څه وخت پاته وي نو خدايه ما ژوندی ورته پريږده ترڅو زه ستا په لاره کې جهاد ورسره وکړم او که له دوی سره دې جنگ پای ته رسولی وي نو بيا دا زخم نور هم زيات کړی او مرگ مې له هم دې زخم څخه وگرځوه ۳۳ اې خدايه ! تر هغو پوري مې مه وژنه ترڅو مې په بنو قريظه زړه يخ سوی نه وي ۳۴ په داسې حال کې مسلمانان د جنگ ډگر کې له دا ډولي ستونزو سره لاس او گريوان و ، د فريب او غدر لښکر لکه زهرجنو مارانو په شان اوښتل را اوښتل ، او کوبښن يې کوی چې مسلمانانو ته تاوان ورسوي ، د بنو نضير مشر اولوی مجرم روان سو اود بني قريظه ميني ته ورغی هلته يې له کعب بن اسد قريظي سره چې د بني قريظه مشر و وليدل بني قريظه له رسول الله ﷺ سره دا عهد کړی و چې که جنگ بينسيري نودوی به د مسلمانانو څنگ ته دريږي او د دوی مرسته به حيی ورغی د کعب دروازه يې وټکوله ، کعب دروازه خلاصه کړه هغه اصرار کوي ترڅو چې دروازه يې ورته خلاصه کړه ، حيی ورته وويل ماتاته همېشني عزت او بې شميره لښکري را واستولی ، قريش د دوی مشران اور هېران ټول درته راوستلي دي ، دوی اوس د رومه په مجمع الاسيال کې دي ، ما غطفان او د دوی مشران اور هېران ټول درته راوستلي دي دوی دا حد په خوا په ذنب نقي کې اړولي دي ، دوی ټولو له موږ سره دا عهد کړیدی چې تر هغوبه پر شانه ځي ترڅو يې محمد ﷺ او اصحاب يې له منځه نه وي وړي ، کعب ورته وويل قسم په خداي چې تا عزت نه بلکه ذلت راته راوړی ، او داسې يو لښکر دي راوستلی چې هغه وريځي ته ورته دي چې هيڅ اوبه په کښي نه وي هغه وريځ چې رعد او برق يې وي خود باران درک يې نه وي ، اې حيی ! ستا پر حال افسوس ، ما پريږده ماله محمد ﷺ څخه له رښتيا او وفاء پرته بل څو نه دی لېدلی ، خو حيی هم داسې اخته و په يوه اوبله لاره يې د کعب د قانع کولو کوښښ کوی او ورته وی ويل دخداي په نامه دا عهد در سره کوم که

چيري قریش او غطفان په دې ونه توانيدل چې محمد ﷺ له منځه يوسي او دوی بيرته مکې ته راغلل نو په دې صورت کي به زه ستاسره يوځای ستاسي په کلاکي پاته کيږم او څه چې پر تا راځي هغه دي پر ما هم راسي، دهمدې خبرې په اورېدو سره کعب بن اسد له رسول الله ﷺ سره خپل تړون مات کي اوله مسلمانانو څخه يې د دوستي پيمان بيرته واخيستی او د دوی پر خلاف د مشرکينو په ځواکي ودرېدل ۴۲۴ همدا وه چې د بني قريظه يهود عملاً د مسلمانانو پر خلاف و جنگېدل، ابن اسحاق وايي صفيه بن عبدالمطلب د حسان بن ثابت رضي الله عنه په فارغ نومي کلاکي وه، هلته حسان سره له نورو کوچنيانو او بنځو هم و صفيه رضي الله عنها وايي يويهودي زموږ کوڅي ته راغی او تر کلا شاوخوا را گرځيدی دا هغه وخت چې بنو قريظه له رسول الله ﷺ خپل تړون مات کړی و او د مسلمانانو پر خلاف جنگ ته داخل سوی و، زموږ سره هيڅوک هم نه و چې دفاع مو وکړي، رسول الله ﷺ او مسلمانان له دښمنانو سره په مقابلې بوخت و، که موږ ته څه مشکل پيدا کېدلای نو هغو زموږ مرستي ته نه سواى راتللای، صفيه رضي الله عنها زياتوي او وايي چې ما حسان ته وويل حسانه! دا يهودي خووينی چې د کلاباندي گرځي، قسم په خداى زه فکر کوم چې هغه غواړي زموږ خبر نورو يهوديانو ته يوسي، رسول الله ﷺ او اصحاب خو هلته مشغول دي ته ورسه او دا يهودي ووژنه، حسان وويل: ته خو ښه پوهيږى چې زه ددې کار لپاره تيار او مناسب نه يم، صفيه رضي الله عنها وايي همدا وه چې ما خپله ملا وتړله او يو کوټک مي راسره واخيستی او ورکښته سوم پر هغه ستنه چې راسره وه يوسخت وار مي پروکى او يهودي مي وواژه بيرته کلا ته راغلم، حسان ته مي وويل: اوس ورسه له هغه څخه وسله راواخله ځکه مايې لاس پرېکړى، حسان راته وويل: زه دده وسلي او سامان ته هيڅ اړتيا نه لرم ۴۲۵ په دې ډول سره د رسول الله ﷺ عمه حضرت صفيه رضي الله عنها داسي يوه کارنامه ترسره کړه چې د مسلمانانو د ميرمنو او اولادنو د ساتني سبب سوه، يهوديانو داسي گومان وکى چې گويا يوشمير مسلمانان له دې کلاگانو او برجونو څخه ساتنه کوي، په داسي حال کي چې اصله دا ټول خالي و هيڅوک هم دلته موجود نه و، همدا يو جرأتمندانه اقدام ددې سبب سو چې يهوديانو بيادې ډول اقدام ته زړه ښه نه سواى کولای، خودوی په عملي توگه له مشرکانو سره مرسته کوله، دوی ته يې کومکي مواد ليرل اوله همدې کومکي موادو څخه مسلمانانو يو ځل شل اوښان ونيول.

کله چې دا خبر رسول الله ﷺ او مسلمانانو ته ورسیدی نو د خبر د تحقیق او بني قریظه د دريځ معلومولو په خاطر یې سعد بن معاذ ؓ، سعد بن عبادہ ؓ، عبد الله بن رواحه ؓ او خوات بن جبير ؓ دوی ته ولیږل، او ورته وی ویل چې ولاړ سئ او وگوري چې دا خبر رښتیا دی او که نه؟ که فرضا خبره رښتیا وه یعنې دوی زموږ سره خپل تړون مات کړي او له قريشو سره یې تړون کړي و نوماته داسې یوڅه وواياست چې زه پرې پوه سم خبره ټول خلکو ته مه اعلانوی او که فرضا دوي تراوسه پوري زموږ سره وفادار پاته سوي و نو ټولو خلکو ته یې اعلان کړی، پلاوي چې کله ورلنډ سول نو له يهودو څخه یې دومره بده معامله ولیدل چې گمان یې هم نه کېدی، فوراً یې در رسول الله ﷺ په شان کی گستاخي وکړه، دهغه پلاوي ته یې بد رد وویل په ډیره بې شرمي سره یې ورته وویل: رسول الله ﷺ څوک دی؟ زموږ تر مینځ هېڅ تړون نسته، ځی بیرته ولاړ سئ، هیئت هم داسې ولاړی او کله چې در رسول الله ﷺ حضور ته ورسیدل په شفر کې یې ووته وویل: عضل وقاره یعنې بنو قریظه هم داسې غدر کړی دی لکه څرنګه چې د عضل او قاره خلکو له اصحاب الرجیع سره کړی و، که څه هم کوښښ وسو چې خبره پټه وساتل سې خواصحاب په حقیقت پوه سول او د لوی خطر احساس یې وکی، داد مسلمانانو لپاره تر ټولو سخته شبیه وه، د دوی او بنو قریظه تر مینځ هېڅ حایل نه و، دوی هر وخت کولای سواي پر مسلمانانو دشاله خوا بريد وکړي، داهم په داسې وخت کې چې مخ ته د کفارو داسې یولوی لښکر پروت و چې یوه لحظه یې هم له سترگو څخه نه سواي پناه کېدای د مسلمانانو پر ماشومانو او میرمنو دېدو بريد دمخنيوي لپاره څوک نه و، ټول مسلمانان ډیر غمجن و، د دوی دغه حالت قرآن کریم داسې ترسیموي او فرمایي:

وَإِذْ أَعْتَصِمَ الْأَكْثَرُ بِالْقُلُوبِ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا (۱۰) هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا. سورة الاحزاب آیت (۱۱)

ترجمه: او کله چې کبې څرې سوي سترګې له ډیر پيري او ورسیدل زړونه ییخونو د مړیو ته له ډیره خوفه او گمانونه وکړل سول تا سو پر الله راز راز گمانونه، په دې وخت کې وازمويل سول مؤمنان له منافقانو څخه او و خوځول سول په خوځولو سختو سره له ډیرې پيري، دلته یو ځل بیا د ځينو منافقینو نفاق څرګند سواو وی ویل چې محمد ﷺ موږ ته د کسری او قیصر د خزانو وعده راکوي، خون موږ حتی نه سو کولای چې د قضا حاجت لپاره د باندې ووزو، ځیني منافقین خوراغلل او درواغ بهانې یې جوړې کړې چې زموږ په

کورنو کي څوک نسته يار رسول الله ﷺ موږ ته اجازه راکړه چې خپلو کورونو ته ولاړ
سو، زموږ کورونه له مدينې څخه دباندې دي، ترزيات خطر لاندې دي، په بنو سلمه کي هم
بالکل ماته گډه سوه، د همدوی په هکله الله تعالی د آيتونه نازل کړل.

وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا (۱۲) وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ يَا
أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مَقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِّنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ إِن
يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا سورة الاحزاب آيت (۱۳)

ترجمه: او ياد کړه هغه وخت کله چې وويل ابن ابی، ابن قيسر او نورو منافقانو او وويل
هغو کسانو چې په زړونو د دوی کي مرض د تفاق و چې نه ده وعده کړې زموږ سره الله
او رسول دده (الله په فتح د شام، يمن، پارس) مگر په غرور تيراېستلو سره، او کله چې وويل
يوې طائفي له دغو منافقانو چې اهل د يثرب (مدينې) نسته خای دهستوگني تاسي ته
نو بيرته وگرځي او اذن دبیرته تلل غواړي يوفريق ډله له دوی له نبي څخه وايي بنو حارث
او بنو سلمه چې بيشکه کورونه زموږ تش پراته دي له سپرو څخه حال داچي نه دي تش پراته
کورونه د دوی نه لري اراده دوی په دغه تگ سره مگر د تبينستي له جنگه.

رسول الله ﷺ ته چې د بنو قريظه د غدر خبر راغی نو خپل مبارک سره او مخ يې په څادر کي
پټ کي، وغځيدی، څه ځنډ يې وکي، اصحابو چې دا حالت وليدل نو هم پريشانه سول په
همدې وخت کي در رسول الله په زړه کي دهيلي او اميد نوی څپه راغله، راپاڅيد د الله اکبر
نعره يې وکړه وی فرمايل: مسلمانانو! د الله تعالی له لوري د بري او فتحي مبارکي
درکوم، بيا يې پيل وکي او يوه جامع طرحه يې جوړه کړه، د همدې طرحي پر اساس يې يوه
ډله وسلوال کسان مدينې ته وليږل ترڅو پر کوچنيانو او کورنو بريد ونه سي، دغه وخت
غوښتنه داوه چې بايد يو داسي اقدام وسي چې د مشرکانو ليکی ډري وږي کړي
، د همدې غرض په خاطر رسول الله اراده وکړه د غطفان قبيلې له مشرانو عيينه بن حصن
او حارث بن عوف سره مصالحه وکړي دوی ته يې وړانديز وکي که چيري دوی بيرته راسي
او خپل قوم له ځان سره بوزي نو په بدل کي به ورته د مدينې دميوې دريمه برخه ورکړل سي
، دوی ته دا وړانديز وسو چې تاسي ولاړسي قريش يوازي پريږدي، ترڅو موږ حساب
ورسره وکړو په دې وړانديز څه خبري وسوی رسول الله ﷺ له سعد بن معاذ رضي الله عنه
او سعد بن عباد رضي الله عنه سره مشوره وکړه، دوی دواړو ورته وويل يار رسول الله ﷺ که چيري
الله تعالى د امر درته کړي وي نو په سترگو مونلی او که داستا له خوا زموږ د نجات لپاره يو

هڅه وي نو بيا دا عرض دی چې د جاهليت اوبت پرستي په زمانه کي هم دوی په زور سره
 زموږ ميوې نه دي خوړلي، هغه وخت يې د مدينې يوازي هغه ميوې خوړلي دي چې يايې
 راښکولي او يا چا په ميل مستيا کي ورکړي دي، اوس چې الله په اسلام مشرف کړو هدايت
 يې راته وکي اوستاسو په وجود سره يې موږ ته عزت راوباځنه نو بيا ولي داميوې
 ورکوو؟ قسم په خدای چې له توري پرته به هيڅ هم ور نه کوو، رسول الله ﷺ همدا دوی
 رایه غوره وبلله او ورته وی فرمايل د زما طرحه وه، ما ددې په خاطر وړاندي کړی وه، چې
 له خطر ه مو وژغورم ځکه ما بلډل چې عرب ستاسي پر خلاف درېډلي دي، بيا الله تعالی د
 خپل رحمت له مخه داسي کار برابر کي چې د دښمنانو د ماتې، رسوايي او بيلتون سبب سو،
 غروريې مات او مستي يې له منځه ولاړه او د کار داسي وسو چې د غطفان قبيلې يو سړی
 چې نعيم بن مسعود بن عامر الاشجعي ؓ نوميدی، رسول الله ﷺ ته راغلی عرض يې
 وکي چې يا رسول الله ﷺ زه مسلمان سوی يم خو قوم راباندي خبر نه دی ماته امر کړه څه
 وکړم؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل ته يو کس يې دښمن چې په هره طريقه سره زموږ څخه
 دفع کولی سي هغه وکړه ځکه جنگ چم دی، نعيم ؓ فوراً بني قريظه ته ورغی له دوی
 سره يې له پخوا څخه ښي اړيکي درلودی او ورته وی ويل تاسو خوپه دې پوهيږي چې زه
 ستاسو سره څومره مينه لرم، زموږ اوستاسي اړيکي خو ډيري نژدې دي، دوی ورته وويل
 په دې کي خو شک نسته، ده ورته وويل گوري قريش خوستاسي په خير نه دي دا وطن
 خوستاسي دی ستاسي مالونه، ښځي اولادونه او ټول شيان هم دلته دي، داسي خوا مکان
 نه لري چې دا ټول پرېږدي او بل ځای ته ولاړسي، قريش او غطفان چې له رسول الله ﷺ
 د جنگ په نيت راغلي دي دادی تاسي له دوی سره مرسته کوی، د دوی اولادونه، مالونه
 او ښځي ټول په خپل وطن کي دي که فرصت ورته برابر سو بريالي سول نوښه او که نه نو
 ولاړ به سي تاسي او محمد ﷺ به سره پرېږدي، دوی ورته وويل نوڅه کول په کار دي
 ، يا ابا نعيمه ده ورته وويل تر هغه وخت پوري په جنگ کي مرسته مه ورسره کوی
 ترڅو مو يو څوکسان گروځني اخيستي نه وي، بني قريظه ده رایه خوښه کړه او وی ويل ښه
 مشوره دي راکړه، بيا نعيم ؓ سيده قريشو ته ورغی او ورته وی ويل په دې خوپه
 ياست چې زه ستاسي سره ډيره مينه لرم او همدري لرم دوی وويل بيشکه ته زموږ دوست
 يې ده وويل يهود له رسول الله ﷺ سره پر خپل عهد او تړون ماتولو پښيमानه سوي دي
 ، دوی بيا له رسول الله ﷺ سره رابطه ټينگه کړی ده او دا وعده يې ورسره کړی ده چې دوی
 به ستاسي ځيني کسان گرو اخلي او بيا به يې محمد ﷺ ته سپاري او په دې سره به دوی له

محمد ﷺ خپله دوستي ټينګوي که فرضاً يهودو ستاسو څخه د څو کسانو د ګرو کولو غوښتنه وکړه نومه يې منی او ګرو کسان مه ورکوی بيا له دوی څخه د غطفان قبيلې ته ورغی دوی ته يې هم همدا سي خبره وکړه، کله چې د پنځم هجري کال د شوال د مياشتې د شنبې ورځ را ورسيدله، قريشونې قريظه و ته حال وليږی چې موږ خودلته مسافريو په خپل وطن کي نه يوو او بنان او آسونه مو مري، راځي زموږ مرسته وکړی ترڅو پر محمد ﷺ بريد وکړو، يهوديانو جواب ور واستوی چې نن خود شنبې ورځ ده، تاسي خو خبر ياست چې په دې ورځ زموږ د شريعت له حکم څخه سر غړونکو ته کومه سزا ورکړل سوې وه، په هر حال موږ تر هغو پوري ستاسي په ګټه په جنگ کي برخه نه اخلو ترڅو پوري مو موږ ته څو کسان يرغمال په توګه را کړي نه وي، د قريشو قاصد چې دا خبر راوړی، قريشو او غطفان يو بل ته وويل چې قسم په الله نعيم ربنتيا ويلي و، سمدستي يهودو ته حال وليږی چې قسم په خدای که يو کس هم د يرغمل په توګه درکړو، راځي په ګډه پر محمد ﷺ حمله وکړو، قريظه د دې خبري په اورېدو سره وويل نعيم ربنتيا راته ويلي و او په همدې طريقه سره د يهودو او مشرکينو تر مينځ بې اتفاقي او نفاق رامنځ ته سو، ارادې يې سستي او حوصلې يې ټيټې سوې، مسلمانانو خپل رب ته زاری او سوالونه کول او ويل به يې اې الله ﷻ! ته زموږ پرده وکړی اوله خطرونو څخه په امن وساتی، رسول الله ﷺ د کفارو په حق کي ښراوي کولی او دا الله ﷻ څخه يې د دوی د ماتې سوالونه کول، فرمايل يې اې د قرآن کریم نازل کوونکيه ربه ﷻ! اې په چټکي سره حساب کوونکيه! ته د کفارو دا ټولې ماتې کړی خدای دوی ته شکست اوماته ورکړی او دوی ولړزوی، "الله تعالی دخپل رسول الله ﷺ او مسلمانانو سوالونه قبول کړل وروسته له هغوچي د کفارو، يهودو او مشرکينو تر مينځ نفاق او درز پيداسو، الله ﷻ داسي باد ورباندي مسلط کړی چې څيمي يې پورته کړی، ديګونه يې ورچپه کړل، د ځينو تناوونه يې له بيخه راويستل، هيڅ شی يې په امن نه و همدا ډول الله تعالی د ملائکو لښکر هم ور واستوی کفار يې ولړزول او په زړونو کي يې بيره او رعب وړ واچوی

رسول الله ﷺ په همدې سخته سره شپه کي حذيفه بن اليمان ؓ د مشرکينو مينځ ته وليږی ترڅو د دوی په هکله معلومات راوړي، حذيفه ؓ ورغلی او وی لېدل چې د دوی هر څه په بل مخ چپه دي، ټولو دبیرته تلوتياړي شروع کړه، همدا احوال يې د رسول الله ﷺ حضور ته راوړی او کله چې سهار سو، رسول الله ﷺ وليدل چې الله ﷻ د ښمنانو ته ماته

ورکړی ده او په داسې حال کې بیرته تللي دي چې دالله تعالی له قهر او غضب پرته یې بل هیڅ هم لاس ته راوړي نه دي ، او په همدې سره الله تعالی خپله وعده ریسټونی کړه ، خپل لښکر مسلمانانو ته یې عزت ورکړی ، دخپل بنده محمد ﷺ مرسته یې وکړه او ټولو کفارو ته یې ماته ورکړه ، په پای کې رسول الله ﷺ بریالی مدینې ته بیرته راغلی ، دخندق غزا په صحیح روایت سره دهجرت په پنځم کال دشوال په میاشت کې وه ، مشرکینو تقریباً یوه میاشت رسول الله ﷺ او اصحاب محاصره کړی و له روایاتو داسې ښکاره کیږي چې دمحاصرې شروع دشوال په میاشت او په ذی القعدة کې پای ته رسیدلی وه ، ابن سعد رحمته الله علیه وایي چې رسول الله ﷺ دخندق څخه دچارشنبې په ورځ چې دذی القعدة یوازې اووه ورځې پاته وې مدینې ته ستون سو ، دخندق غزا دتلفاتو جنگ نه و بلکه دا دعصابو جنگ و که څه هم په دې غزا کې سختې نښتې نه دي سوي خو بیا هم داسلامي تاریخ له پرېکنده جنگ څخه شمیرل کیږي ، په دې جنگ کې مشرکینو ماته وخوړه ، حوصلې یې ولویدی ، ددې غزا په ترڅ کې داپه اثبات ورسیدله چې دعربو هیڅ ځواک هم ددې توان نه لري چې په مدینه کې وده کوونکي وړو کې قوت له مینځه یوسي ، ځکه ټولو ولېدل چې عرب په پوره شور او ځواک سره راغلي دي ، خو هیڅ یې هم ونه کړل ، هم دا وجه وه کله چې احزاب دالله تعالی په امر له مدینې څخه بیرته راغلل ، رسول الله ﷺ وفرمایل چې اوس به موږ حملې پرکوو ، نوره دوی حملې راباندې کوي موږ به پسې ورځو .

«دبني قریظه غزا او دجبرائیل ﷺ فرمان»

په هم هغه ورځ چې رسول الله ﷺ بیرته مدینې ته تشریف راوړی ، ماپښین جبرائیل عليه السلام په داسې حال کې ورته راغلی چې رسول الله ﷺ دأم سلیم په کور کې غسل کوي ورته وی ویل چې ایا تاخپله وسله اېښی ده ؟ ملائلو خوتر اوسه وسلې نه دي اېښي اوتر اوسه پوري په کفارو پسې دي ، بیرته نه دي راغلی ، ولاړه له خپلو اصحابو سره دبني قریظه و په طرف ولاړه ، زه ترتامخکي وروان یم ، کلاګاني یې ورلږوم ، په زړونو کې یې بیره اچوم ، ورپسې جبرائیل عليه السلام له ملائکو سره روان سو ، رسول الله ﷺ امر وکړ چې ټولوته دي دا اعلان وسي څوک چې امر قبلوونکی وي باید دماخیرګر لمونځ بني قریظه و ته ورسوي ، عبدالله بن أم مکتوم رضی الله عنه یې دمدینې والي وټاکي ، بیرغ یې حضرت علي رضی الله عنه ته ورکړی او دبني قریظه و په طرف ولیږي ، حضرت علي رضی الله عنه ولاړی او کله چې دبني قریظه و کلاګانو ته ورنلږ سو نو د رسول الله ﷺ په اړه یې له دوی څخه نامناسبې خبرې واورېدلی

رسول الله ﷺ له انصارو اومهاجرينو سره روان سو، مخکي ولاړی اودبني قريظه له (انا) نومي شاه سره تم سو، مسلمانانو ټولو درسول الله ﷺ دامرتعمیل وکی، سمدستي روان سول، دوی په لاره کي و چې دماخيگر دلمانځه وخت راورسیدی، ځينو وویل امراته سوی چي لمونځ باید په بني قريظه کي وکوو، له همدې ډلي څخه ځينو دماخيگر لمونځ دماپنين وروسته اداکی، نورو اصحابو وویل چې درسول الله ﷺ هدف داو چې په تلوار ولاړسون وداچي لمونځ ادا نه کو ندوی هم دلته دلاري په اوږد کي لمونځ وکی، وروسته رسول الله ﷺ یوې ډلي ته هم عتاب ونه کی اونه یې ملامتیا پر وویل، په دې ډول مسلمانانو ډلي ډلي د بني قريظه په لور ولاړل له رسول الله ﷺ سره یوځای سول، دټولو شمیره درې زره وه، ورسره دیرش آسان هم و، مخکي ولاړل اودبني قريظه په قلعه گانو راوگرځېدل اومحاصره یې کړل، کله چې دمحاصرې کړی تنگه سوه، کعب بن اسد چې د بني قريظه و رئیس و، دوی وړاندیزونه ورته وړاندي کړل او ورته وی ویل: ای زماقومه! یا اسلام راوړی اودمحمد ﷺ دین ومنی ترڅومالونه، ویني، اولادونه اوبنځي مویول په امن سي اوزياته یې کړه قسم په الله ﷻ درته معلومه او ثابته سويده چې محمد ﷺ دالله تعالی رسول دی اوتاسي په خپل کتاب کي دده ذکرلېدلی دی، دویم وړاندیز دادی که ایمان نه راوړی نولومړی خپل اولادونه اوبنځي ټول ووژنی بیا درسول الله ﷺ مقابلې ته ووزی اوترهغو ورسره وجنگېږی ترڅوپاړکامیاب سی اویاتول له منځه ولاړ سی، اویاداچي دشنبې په ورځ پررسول الله ﷺ اواصحابو یې حمله وسي، داځکه چې دهفتې په ورځ به دوی دافکر کوی چې یهود خو برید نه کوي اوپه دې ورځ جنگ نه راسره کوي، بنوقريظه دخپل مشریو خبره هم ونه منله درې سره یې رد کړی نوکعب بن اسد په ډیرقهر او غوصه ورته وویل په تاسي کي د فیصلې اوقاطع خبري څوک سته، وروسته له هغه چي بني قريظه دسعد درې سره وړاند یزونه ونه منل نومجبور و چې درسول الله ﷺ امرته غاړه کښیږدی خودوی داغوره وگڼله چې لومړی باید له دوی مسلمانانو څخه چې د دوی ملگري دي په دې هکله پوښتنه وکړي ترڅو پوه سي که دوی درسول الله ﷺ امرته غاړي کښیږدي نوڅه به ورسره کیږي؟ رسول الله ﷺ ته سفیر واستوي چې ابولبابه راولیږه ترڅو مشوره ورسره وکوو ابولبابه له دوی سره تړون درلودی کورنۍ اومالونه یې ددوی په سیمه کي و، کله چي ابولبابه ورغلی ټول ورته را ولاړسول بنځو اوکوچنیا ژړل ددې حالت په لیدو سره دابولبابه زړه پروسوځیدی ټولویهودیانو ورته وویل چې ابولبابه آیا دامشوره راکوی چې رسول الله ﷺ ته تسلیم سو؟ ده ورته وویل هم خولاس یې

پر غاړه راکش کي، مطلب يې داؤ که تسليم سي نو غاړي به مو پري سي، حلال به سي، په همدې حالت کي متوجه اوپوه سو چې په دې عمل سره يې دا الله اور رسول الله ﷺ په حق کي د خيانت مرتکب سوي دي، سمدستي روان سو، رسول الله ته هم ورنه غي، سيخ مسجدينوي ﷺ ته ولاړي خاي يې په يوه ستنې (ميل) پوري وتړي او قسم يې ياد کي چې ترڅو رسول الله ﷺ په خپل لاس خلاص کړي نه وي همداسي به تړلي وي اوله دا چې بيا به هميشه د بني قريظه سيمي ته نه ورځي، کله چې رسول الله ﷺ خبر سو نو وي فرمايل که ابو لبابه ماته راغلي وای نو مغفرت به مې ورته غوښتي وای خواوس چې يې ځان تړلي دي نو تر هغويې نه خلاصوم ترڅو چې يې الله تعالی توبه قبوله کړي نه وي، دا ابو لبابه د دغي مشورې سره سره بني قريظه د رسول الله ﷺ امر ته تسليم او سلامي سول، يهودو د اوږدې محاصرې تاب اوتوان هم درلودی ځکه ښه ډير خوراکي مواد اوبه اوداسي نور هرڅه ورسره ؤ، کلاګاني يې ښې مضبوطي وې، په مقابل کي يې مسلمانان په خالي ميدان کي ؤ له لوري او يخني سره مخامخ ؤ، ستړيا خو يې دومره وه چې اندازه يې گرانه ده خواجنگ هم داعصابو جنگ ؤ، الله تعالی د يهودو په زړونو کي بيره واچوله، حوصلې کمزوري سوي، په همدې وخت کي علي ؑ او زبير ؑ ور مخ ته سول او حضرت علي ؑ چغه کړه چې اې دايمان لښکره! قسم په خداي يابه د حمزه ؑ په ډول شهيد سم اويابه دا کلا فتحه کوم، د همدې آواز په اوږدو سره يهود د رسول الله ﷺ وړاندي سلامي سول، رسول الله ﷺ امر وکي چې نارينه يهوديان دي بنديان سي د همدې امر په اساس د محمد بن مسلمه ؑ تر مراقبت لاندي د دوی په لاسونو کي زولنی واچول سوي ښځي او کوچنيان يې جلای خای ته يو وړل سول، داوس قبيلې خلک رسول الله ﷺ ته ورغلل او عرض يې وکي يا رسول الله ﷺ تا زموږ دورونو خزرچ له حليفانو بني قينقاع سره هډسي ښه معامله وکړه، دا بني قريظه زموږ حليفان او دوستان دي له دوی سره هم ښه وکړه، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل آيا تاسي په دې راضي ياست چې ستاسي يوسړي د دوی په هکله فيصله وکړي؟ دوی وويل هو رسول الله ﷺ وفرمايل دا فيصله دي سعد بن معاذ ؑ وکړي دوی وويل بالکل صحيح ده ټول په راضي يو.

رسول الله ﷺ مدينې ته خبروليږي چې سعد بن معاذ ؑ دي حاضر سي، نوموړي دا حزاب په غزا کي ټپي سوي او د موت رگ يې پرې سوي ؤ اوله همدې امله په مدينه کي پاته سوي ؤ کله چې د رسول الله ﷺ خبر ورسيدی نو پرڅره باندي سپور سو اوپه داسي حال کي د رسول الله ﷺ په طرف روان سو چې د قوم خلک يې يوې اوبلي خواته روان

و، ورته ویل یې سعهده ! له خپلو خلیفانو سره ښه وکړه ، رسول الله ﷺ ته ددې لپاره غوښتی یې چې د دوی په هکله نرمه او غوره فیصله وکړي ، سعد ؓ د دوی خبره یې اورېدلی خوڅه یې نه ویل ، کله چې د دوی ډیر اصرار وکړ نو ده ورته وویل اوس هغه وخت رارسیدلی دی چې سعد دالله ﷻ په خاطر دهیچا پرواهم نه ساتي ، خلکو چې دا خبره واورېده یو شمیر له همدې ځایه ورڅخه وگرځیدل او هلته یې یوله بل سره غمشریکي وکړه او خفگان یې څرگند کړي ، کله چې حضرت سعد ؓ د رسول الله ﷺ حضور ته ورنلږ سو ، اصحابو ته یې امر وکړ چې خپل مشرتابه ولاړسی خلک ولاړسول او حضرت سعد ؓ یې له څخه راکښته کړی او ورته وی ویل سعهده ! ښي قریظه ستا حکم او فیصلې ته تسلیم سوي دي ، ده وویل آیا زما فیصله پردوي نافذه ده ؟ دوی ورته وویل هو ده وویل : آیامسلمانان به هم زما حکم مني دوی ورته وویل ولي نه ، بیایې وویل : آیا زما فیصله هغه چاته هم دمنلو وړ ده چې دلته تشریف لري او د رسول الله ﷺ خواته یې دتکریم او تعظیم په ډول اشاره وکړه ، رسول الله ﷺ وفرمایل هو ، زه هم ستا فیصله منم ، سعد ؓ وویل نو زما فیصله داده چې نارینه باید ووژل سي ، اولادونه او ښځي دي یې بندیانې سي اوما لونه دي یې وویشل سي ، رسول الله ﷺ ددې فیصلې په اورېدو سره وویل تا ددوی په هکله هغه فیصله وکړه کومه چې الله دا وواستمانونو لوړه کړې وه .

دښي قریظه پ هکله دسعد ؓ حکم ډیر عادلانه او پرانصاف ولاړ ؤ ، ځکه دوی یوازي نه له مسلمانانو سره غدر او خیانت کړی ؤ بلکه دمسلمانانو دله منځو وړلو لپاره یې (۱۵۰۰) توري دوه زره نیزې درې زره زغري او پنځه سوه دالونه هم تیار کړي ؤ ، دا ټول شيان له فتحې وروسته مسلمانان غنیمت کړل ، د رسول الله ﷺ په امر سره دښي قریظه ؤ ټول خلک دښي النجار قبیلې دښت الحارث نومي ښځې په کور کي بندیان سول هلته دمدینې په بازار کي کندي ورته وکېندل سوی وروسته دوی ډلي ډلي ورته راوستل کېدل او هلته به یې سرونه پرېکېدل ، په هم دې حالت کي یوه یهودي خپل مشرکعب بن اسد ته وویل څه فکر کوی زموږ سره به څه معامله کیږي ؟ ده ورته وویل تاسي یو ځای هم له عقل څخه کار نه اخلی ، نه گوری چې بلونکي نه درېږي ؟ او څوک چې ځي بیرته نه راگرځي قسم په خدای چې زموږ سرنوشت مرگ دی ، په دې ترتیب سره دښي قریظ ؤ دښپاویا او سوو کسانو سرونه سر قلم سول ، ددې فیصلې په تنفیذ سره دغدر او خیانت ریښې له ښځه ووتلې او هغه ځاننان په خپل سزا ورسیدل کوم چې تړون یې مات کړی ؤ او په ډیر سخت وخت کي یې دمسلمانانو دتباهي په نیت له کفارو سره لاس یو کړی ؤ او په دې عمل کولو سره دهغه

جنگي مجرمينو په ډله ورگډه سوي و کوم چې د محاکمې او عدام وړ دي ، دلته له دوی سره
د بني نضير قبيلې لوی شيطان او د احزاب د جنگ لوی مجرم حیی بن اخطب هم ووژل سو
چې دام المؤمنین حضرت صفیه عليها السلام پلار ؤ هغه وخت چې قریش او غطفان د جنگ له
میدان څخه پرشاسول نوحی راغی اوله بني قریظه ؤ سره یوځای پاته سو ده خپله هغه
وعده پوره کړه کومه چې د جنگ په دوران کي یې له کعب بن اسد سره کړی وه ، ده هغه
وخت کعب دې ته اړ ایستلی ؤ چې له رسول الله صلی الله علیه و آله سره خپل تړون مات کړي اوله کفارو
سره یوځای دهغه پر خلاف په جنگ کي برخه واخلي ، ده د احم ورتنه ويلي ؤ چې زه به تر آخره
درسره یم او هم داسي یې وکړل له بني قریظه ؤ سره یوځای بندي سوی او کله چې دوژلو
لپاره راوستل سو چینه یې اغوستی وه خو سوري سوري کړی یې وه ترڅو څوک گټه
ورڅخه وانه خلي ، راوستل سو لاسونه یې دغري سره تړل سوي ؤ رسول الله صلی الله علیه و آله ته یې
ووویل ستا سره پردېمني پښیمانه نه یم خو بری او غلبه د خدای په لاس کي ده ، بیایې زیاته
کړه اې خلکو ! همدا به د الله جل جلاله امر ؤ همدا به لیکل سوي او همدا به مو تقدیر ؤ ، الله جل جلاله
بني اسرائیلو ته وژل مقرر کړي ؤ وروسته کښینیستی او هم هلته یې سر پرېکړل سو .
په دې پېښه کي له یهودو څخه یوازي یوه ښځه ووژل سوه ، هغه هم پردې دلیل چې
نوموړي پر خلاد بن سوید عليه السلام باندي مینچني ډېره ورغورځولی وه او هغه یې شهید کړی
ؤ ، نو ځکه یې دغه ښځه هم ووژله ، رسول الله صلی الله علیه و آله امر کړی چې یوازي هغه کسان دي ووژل
سي چې ډیري یې راغلی وي او د چاچي ډیره نه وي راغلی هغه دي نه ووژل کیږي ، په دې ډله
کي عطبه القرظي هم ؤ چې هغه وخت یې ډیره نه وه راغلی ، ژوندي پاته سو ، اسلام یې
ومنی درسول الله صلی الله علیه و آله د صحبت شرف یې وگټی ، ثابت بن قیس عليه السلام له رسول الله صلی الله علیه و آله څخه
سوال وکی چې زییر بن باطاء او کورنی دي یې ده ته ور وبخښل سي ، رسول الله صلی الله علیه و آله هغه ور
وبخښل ، زییر له ثابت عليه السلام سره نیکی کړی وه او د همدې نیکی په بدل کي یې هغه ته وویل
رسول الله صلی الله علیه و آله ته ماته را وبخښلی ستا مال اولادونه یې را وبخښل اوس یې دا بیرته ټول
ستا ، زییر چې دخپل قوم په مرگ خبر سو نو ثابت عليه السلام ته یې وویل زه دخپلي نیکی په نامه
ستا څخه ددې سوال کوم چې ما هم له خپلو دوستانو سره یوځای کړه يعني ما هم مړ کړه ،
نویایې دده سرهم پرې کړی او په نورو یهودیانو پسې ور ولیږی ، ثابت عليه السلام د زییر زوي
عبد الرحمن ژوندی وساتی ، عبد الرحمن په اسلام مشرف سو او درسول الله صلی الله علیه و آله صحبت
یې وگټی ، همدا راز أم المنذر سلمی بنت قیس الجاریه له رسول الله صلی الله علیه و آله څخه هیله وکړه
چې رفاعه بن سموال القرظي ور وبخښي ، رسول الله صلی الله علیه و آله ددې غوښتنه ومنله او هغه یې ور

وبخنبل، رفاعه ژوندی پاته سو ایمان یې راوړی اود اصحابو په ډله کې شامل سو.
 د تسلیمۍ په شپه هم یوشمیر یهودیانو ایمان راوړی او په همدې اساس د دوی ژوند
 او مال په امن پاته سول او په همدې شپه عمرو چې له خپل قوم بني قریظه څخه و سره په غدر او
 خیانت کې شریک نه و، له خپل کور څخه د باندې راووتی د نبوي لښکر د پاسدارانو
 مشر محمد بن مسلمه رضی الله عنه چې هغه ولیدی څه یې ورته ونه ویل، لاره یې ورکړه او معلومه
 نه سوه چې هغه به چیرې تللی وي، رسول الله صلی الله علیه و آله د بني قریظه څخه د خمس جلا
 کړی او نور مالونه یې پر مسلمانانو وویشل، سپړوته یې درې برخې (دوې برخې یې د انس
 او یوه د سپاره) اود پیاده لپاره یې یوه برخه وټاکله، مینځي یې د سعد بن زید الانصاري تر
 سرپرستي لاندې نجد ته ولیږلې، هلته یې وسله او آسونه پر رانیول رسول الله صلی الله علیه و آله د مینځو
 له ډلې څخه ریحانه بن عمرو بن خنانه دخپل ځان لپاره خوښه کړه او د ژوند تر پایه ورسره وه.
 د ادابن اسحاق روایت دی. ۴۲۸ خو کلبی وايي چې رسول الله صلی الله علیه و آله هغه ریحانه آزاده کړه
 او په شپږم هجري کال یې په ټکاح کې سره واخیستله او د حجة الوداع څخه تر راستنیدو
 وروسته وفات سوه، او په بقیع کې خاورو ته وسپارل سوه رحم، وروسته له هغه چې د بني
 قریظه د مسئله ختمه سوه الله صلی الله علیه و آله دخپل صالح بنده سعد بن معاذ رضی الله عنه هغه سوال قبول کړی
 چې مخکې یې یادونه سوه وه، رسول الله صلی الله علیه و آله د سعد لپاره په مسجد کې خیمه درولې وه
 ترڅو هم الله عبادت کوی، د بني قریظه له فتحې وروسته د سعد رضی الله عنه زخم خلاص سو او پر
 بدو واوښتی، عائشه رضی الله عنها وايي چې د سعد له زخم څخه ویني روانې سوه، په مسجد کې
 د بنو غفار څو خیمې هم وې ټولو د سعد رضی الله عنه ویني ولیدلې ځکه ډیري زیاتې بهیدلې وې، د
 وینو په لیدو سره دوی چیغه کړه اې د خیمو خلکو! دا څه دي چې ستاسې له طرفه مورت را
 روان دي؟ ټولو ولیدل چې د سعد رضی الله عنه له زخم څخه ویني را روانې دي او په پای کې له
 همدې کبله وفات سو رحم په بخاري او مسلم کې له جابر رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله
صلی الله علیه و آله فرمایلي دي چې د سعد بن معاذ رضی الله عنه په مرگ د الله صلی الله علیه و آله عرش ولږیدی رحم همداراز
 ترمذي له انس رضی الله عنه څخه په روایت سره وايي چې کله د سعد بن معاذ رضی الله عنه جنازه پورته سوه
 مناقانو وویل دا خومره سپکه جنازه ده رسول الله صلی الله علیه و آله ورته وفرمایل: دا ځکه چې

ابن هشام ۲/۲۴۵.

۴۲۹ تلخیص فہوم الاثر ص ۱۲.

۴۳۰ صحیح البخاری ۲/۱۹۵.

۴۳۱ صحیح البخاری ۱/۳۶، صحیح مسلم ۲۹۴، جامع الترمذي ۲/۲۲۰.

ملائکو دهغه سعد بن معاذ رضي الله عنه جنازه وړله ، د بني قريظ ؤ دمحاصرې په دوران کې له مسلمانانو څخه يوتن خلاد بن سويد په شهادت ورسيدى يوې يهودى ښځې دمپچنې تيرېد ورباندې وغورځوله اوپه شهادت يې ورسوى همدا راز په دې ترڅ کې دعكاشه ورور ابوسنان بن محصن هم مړ سو ، ابولبابه هم البته په مسجد كې شپږ ورځي تړلى ؤ دلمانځه په وخت كې به يې ښځه ورته راتلله او خلاصوى به يې اوكله چې به يې لمونځ وكى بيرته به په ستني پورې تړل كېدى ترڅو يوه ورځ سهار وختي يې الله توبه قبوله كړه اورسول الله ﷺ ته يې دآم سلمه رضي الله عنه په كور كې ؤ خبرور كړل سو ، ابولبابه رضي الله عنه وايي آم سلمه رضي الله عنه دخپلې حجرې په دروازه كې ودرېده اوراته وى ويل ابولبابه مبارك دي سه الله ﷻ دي توبه قبوله كړه ، ددې خبرې په اورېدو سره په مسجد كې ناست اصحاب را ولاړسول ترڅو خلاص يې كې خوابولبابه وويل نه ترڅو چې رسول الله ﷺ په خپله تشرېف نه وي راوړى اوزه يې خلاص كړى نه يم بل څوك به مې نه خلاصوي ، اوكله چې رسول الله ﷺ دسهارلمانځه ته تشرېف راوړى ابولبابه رضي الله عنه ته ورغلى او هغه يې خلاص كى ، داغزا دهجرت دپنځم كال دذى القعدې په مياشت كې سوى وه اودبني قريظه كلابندي (۲۵) ورځي دوام كړى ؤ .^{۳۳}

الله ﷻ دا حزاب اوبني قريظه غزاگانو په اړه دا حزاب سورة ثوآياتونه نازل كړي دي اوپه هغه كې يې دمومنانو اومنافقانو دحال اواحوال په هكله څرگندوني كړي دي ، دكفارو ماتې ته يې اشاره فرمايلى ده اوداهل كتابو دغدر اوخيانت نتايج اويادلي يې په گوته كړي دي .

«د دې دوو غزاوو څخه وروسته يو ځي تاكتيكونه»

دسلام بن ابى الحقيق قتل : كښه يې ابورافع وه ، هغه لوى يهودى مجرم ؤ چې د مسلمانانو پر خلاف يې دكفارو ديرلښكر راوپاروى ، اوزياته اندازه مال او پيسې يې وركړى ، بې حسابې مرستې يې ورسره وكړى ،^{۳۴} دې مجرم به رسول الله ﷺ ته هم زيات اذيت اوضررسوى ، كله چې مسلمانانو د بني قريظه ؤ مشكل حل كى نو خزر ج قبيلې له رسول الله ﷺ څخه دابورافع د وژلو اجازه وغوښتله ځكه تردې مخكې اوس قبيلې كعب بن اشرف وژلي ؤ ، اوس خزر ج غوښتل چې دوى هم دوى ته ورته يو وياړ وگټي ، رسول الله ﷺ د دوى غوښته ومنله اوا اجازه يې وركړه چې ابورافع ووژني ، خو په دې امر يې تاكيد وكى چې بايد ښځې او كوچنيان ونه وژل سي ، اودوى ته خطر متوجه نه سي ، خزر ج ددې

^{۳۳} ابن هشام ۲/ ۲۲۷ ، صحيح البخارى ۲/ ۵۹۰ ، ۵۹۱ ، زادالمعاد .

^{۳۴} فتح البارى ۷/ ۳۴۲ .

وظیفې د انجام لپاره پنځه کسيزه گروپ جوړ کړی د گروپ ټول غړي له بني سلمه د کورنۍ
 څخه و او مشر يې عبدالله بن عتيک نومیدى دغه گروپ د خيبر په طرف روان سو چيري چي
 د ابورافع کلا وه ، ما بنام ورورسيدل ، خلگ ټول خپلو کورونو کي ته تللى و عبدالله بن
 عتيک خپلو ملگرو ته وويل تاسي ټول دلته کښينى ، زه هم اوله دروازه وان سره
 خبري کوم ، غواړم دهغه زړه په لاس راوړم ، کېدای سي له همدې لاري څخه کلا ته وردننه
 سوم ، ولاړى او دروازې ته لنډيو ځاى داسي کښينستى چې خپل څادر يې پرسر واچوى
 او داسي يې ښووله گویا د قضا حاجت لپاره ناست دى ، خلگ ننوتل دروازه وان بڼغ پروکى
 اې د خدايه بنده ! که غواړى چې ننوزى نوژر داخل سه زه دروازه بنده وم .
 عبدالله بن عتيک قيصه کوي وايي چې په همدې خبري سره ولاړم او کلا ته دننه سوم
 او دننه پټ سوم کله چې خلگ ټول داخل سول دروازه وتړل سوه پيردار کلياني ټولي له
 دروازې سره وڅړولى ، زياتوي وروسته زه راغلم او داکلياني مې راواخيستلى راتلونکي
 دروازه مي خلاصه کړه ، ابورافع په بالاخانه کي و ، هم البته يې مجلس ښه گرم و ماڅاري کله
 چي د مجلس او قيصو خلگ ورڅخه ولاړل زه وروختلم او هر دروازه چي به مي خلاصوله
 نو بيرته به مي دشاله خواترله او دځان سره مي ويل که چيري خلگ درباندي خبرسي
 نومخکي تردې چې دوى ماته راورسيږي زه به ابورافع ووژنم ، ابورافع ته ورسيدم ، کوته
 يې تاريخه وه اوله خپلي کورنۍ سره و نه پوهيدم چې ځاى يې چيري دى بڼغ مي وکى
 ابورافع ! ده ويل څوک يې ؟ په بڼغ پسې ولاړم او په داسي حال کي مي دتوري وار پروکى
 چې بيرې اخيستى وم ، په دې واره څپ هم ونه سول ، هغه چيغې کړى ، زه هم دده له کورڅخه
 راووتلم اولر انتظار مي وکى بيا بيرته ورغلم ، ورته ومي ويل داڅه بڼغ دى اې ابورافع ده
 وويل موردي بوره سه هم دا اوس يوه سړي دتوري وار راباندي وکى ، عبدالله بن عتيک
 زياتوي هم دلته مي يوقوي وار پروکى ، سختي ټپي سو خومړنه سو بيامي دتوري څوکه
 دهغه پرنس کښووه او زور مي ورکړى څو ترشا يې ووتله اوپوه سوم چې مړسو نو
 دباندي راووتلم ، دروازې مي يوپه بل پسې خلاصولى په يوه ځينه کي راکښته کېدم فکر
 مي کوى چې پښه مي مخکي ته رسيدلى خوداسي نه وه لاندي ولويدم ، سپوږمۍ ښه رڼا
 کوله ، پښه مي ماته سوه ، خپله لنگوټه مي را خلاصه کړه او پښه مي په وتړله ، روان سوم له
 دروازې سره کښينستم اوله ځان سره مي فيصله وکړه چې ترهغو به نه ځم ترڅويه له مرگ
 څخه ښه مطمئن سوى نه يم ، په دې وخت کي دچرگانو آذانونه سول او دکلا پرچار ديوالي
 هم بڼغ وسو دحجاز تاجر دمرگ خبر اعلانوي ، دامې چې واورېدل راغلم او خپلو ملگرو ته

مي وويل درخي چي ڄو، الله ﷻ ابورافع وواژه، راغلو او در رسول الله ﷺ حضور ته حاضر سو خبره مي ورته وکړه ده راته وفرمايل، پښه دي وغځوه پښه مي اوږده کړه هغه ﷺ خپل مبارک لاس پر راتير کړ او داسي جوړه سوه لکه بالکل چي ماته سوي نه وي ۲۳۴، دا دبخاري شريف روايت دی، ابن اسحاق وايي چي دهغه گروپ ټول غري کلاته ور دننه سوي و او ټولو په گډه ابورافع وژلي و او هغه څوک چي توره يې د ابورافع په نس کي دننه کړي وه دهغه نوم عبدالله بن انيس ؓ و، په دې روايت کي داهم راځي چي کله دوی هغه وواژه او د شپې د عبدالله بن عتيک ؓ پښه ماته سوه ملگرو يې هغه راپورته کي او ټول له کلا سره نژدي د يهودو په يوه چينه کي پټه سول، يهودو اور نه بل کړل، يوبلي خواته يې پلټني شروع کړي بالاخره مايوس او نامراذه دخپل مشر سرته ورغلل، په همدې وخت کي د رسول الله ﷺ اصحاب روان سول او مدينې ته ولاړل ۳، دغه سريه د پنځم هجري کال د ذالقعدې او ياذي الحجې په مياشت کي وه ۴، په دې وخت کي رسول الله ﷺ د کفارو، مشرکينو، يهودو او نور جنگي مجرمينو څخه فارغ سو، د دوی حساب يې تصفيه کي نو د نورو مشرکينو قبائلو او اعرابو پر خلاف يې ديولي تاديبي بریدونو امر وکړي ځکه داهغه کفار و چي بيله ژور يې له خپلو شرارتونو او آذيتونو څخه لاس نه اخيستی او امنيت يې خرابوی نو دوی د شراوبې امنی له مينځ وړل يو ضرورت و چي بايد ترسره سوي وای.

« له احزاب او بني قريظه غزا وروسته لومړی سريه »

له احزاب او بني قريظه غزا وروسته لومړی سريه د محمد بن مسلمه ؓ ده په دې سريه کي (۳۰) سپاره و، دغه ډله اصحاب د نجد د بکران سيمي د ضرية څنډي قرطاء ته ولاړل د ضرية او مدينې تر مينځ د اوو ورځو لاره وه، دوي د شپږم هجري کال د محرم د مياشتي په شلمه د بني بکر بن کلاب ميني ته روان سول او حمله يې پروکړه، خلک يې ټول و تښتيدل مسلمانانو يې څاروي ټول ونيول او ورپسې په داسي حال کي چي د محرم د مياشتي يوه ورځ پاته وه بيرته مدينې ته ورسيدل، له دوی سره ثمامه بن اثال الحنفي د بني حنفيه قبيلې مشر و، نوموړي په پټه سره د مسيلمه کذاب په امر د رسول الله ﷺ د ترور لپاره وتلي و ۵، مسلمانانو هغه ونوي او مسجد ته يې بوتلی او هلته يې په يوه ستنه پوري وتړی، رسول الله ﷺ تشریف ور وړي او وی فرمايل ثمامه څه دي در سره؟ ده ورته وويل له ماسره

۲۳۱ صحيح البخاری ۲/ ۵۷۷.

۲۳۰ ابن هشام ۲/ ۲۷۵، ۲۷۴.

۲۳۶ رحمة للعالمين ۲/ ۲۳۷، ابن هشام ۲/ ۲۳۷، صحيح البخاری ۲/ ۵۹۰، ۵۹۱.

۲۳۷ السيرة الحلبية ۲/ ۲۹۷.

خيردى يامحمد ﷺ كه مي ووژني نو يويونه لرونكي به دي وژلي وي او كه احسان راباندي وكړي نو پريوه قدردان او احسان منونكي به دي احسان كړي وي او كه چيرته مال او پيسې غواړي نو خومره چي غواړي هم دومره به دركړم . رسول الله ﷺ هيڅ ورته ونه ويل همداسي ورڅخه ولاړي ، بيا ورته راغي اوييايې هم هغه خبره ورته تكرر كړه دشامه جواب هم هغه وه ، دريم حل يې بياتشريف راوړي او ورته وي فرمايل : شامه ايله كړي ، اصحابو هغه خوشي كړي هغه مسجد ته نژدې دخوماؤ يوباغ ته ورغي ، غسل يې وكړي او بيرته راغي په اسلام مشرف سو او وي ويل يامحمد ﷺ قسم په الله ﷻ دمخكي پرمخ مي له تاڅخه زياته دينمني له بل چاسره نه درلوده خواوس ترټولو مينه درسره لرم ، قسم په خداي ﷻ ترټولو مي ستاله دين څخه زيات نفرد درلودى خواوس ترټولو اديانو ستادين راباندي گران دى ، ستا اصحابو هغه وخت ونيولم چي مادعمرې نيت كړى ؤ رسول الله ﷺ زيرى ورکى او ورته وي فرمايل ولاړه عمره وكړه .

شامه چي كله مكې ته ورسيدى نو قريشو ورته وويل : بې دينه او گمراه سوى يا شامه ! ده وويل : نه قسم په الله ﷻ زه نه يم بې لاري سوى بلکه دمحمد ﷺ په دين مشرف سوم اې قريشو ! داهم واورى چي تردې وروسته به ترهغو پوري له شامه څخه يوه دانه غنم هم درته را نه سي ترڅويې چي رسول الله ﷺ اجازه نه وي كړى ، شامه هغه وخت دمكې لپاره دمخكې او كښت حيثيت درلودى ، شامه عمره ادا كړه او خپل كورته بيرته راغي ، كله چي كورته ولاړى نومكې ته يې غله لېږل بند كړل ، قريش ډير په تكليف سول او مجبور سول چي رسول الله ﷺ ته خط وليكي او دخپلي خپلوى په روى يې ورڅخه وغوښتل چي شامه ته امر وكړي چي غنم او غله مكې ته ايله كړي ، رسول الله ﷺ د دوى غوښتنه ومنله او شامه ته يې وليكل چي مكې ته خوراكي مواد لېږل بيرته شروع كړي . ۴۲۸

«غزوة بني لحيان»

بنو لحيان هغه قبيله وه چي درجيع په سيمه كي يې در رسول الله ﷺ له لسو اصحابو سره غدر او خيانت كړى ؤ او دوى يې په شهادت رسولي ؤ او پاته دوه نوريې دمكې پر كف او خرڅ كړى ؤ د بنو لحيان مينه دمكې له پولوسره او په حجاز كي دننه وه ، دغه وخت دمسلمانانو ، قريشو او نورو اعرابو تر مينځ سخت كشمكش روان ؤ ، په داسي وخت رسول الله ﷺ مناسبه وگڼله چي دلوى دښمن سره نژدې په كوم جنگي اقدام لاس پوري كي

خو کله چې دا حزب په غزا کي کفار و ماته و خوړه، ارادې يې کمزوري سوې او حوصلې يې تر ډيره ولويدی نور رسول الله ﷺ اراده وکړه چې له بني لحيان څخه د جيع په پيښه کي د شهيد سوو اصحابو انتقام واخلې، هم دا و چې د شپږم هجري کال دربيع الاول او يا جمادي الاولی په مياشت کي د بنو لحيان د حملې په نيت ووتی، عبدالله ابن ام مکتوم (رضي الله عنه) يې په مدينه کي خپل خليفه وټاکي، خلکو ته يې داسي وښووله چې گويا دشام په طرف روان دی، مخکي ولاړی دامبح او عسفان تر مينځ د غران نومي وادي مابين ته ورسيدی دا هغه ځای و کوم چې دده ﷺ اصحاب په شهادت رسيدلي و ددوی لپاره دعا وکړه، بنو لحيان چې در رسول الله ﷺ دراتگ خبر واوريدی نو ټول و تنبديل اود غرو سرونو ته ولاړل، رسول الله ﷺ دوي ورځي هم دلته پاته، خو هيڅوک هم په لاس نه ورغی، يوبلي خواته يې جنگي گروپونه وليږل خو بنو لحيان ليري تنبديل و وروسته د عسفان په طرف ورغی لس سپاره يې کراغ الغميم ته وليږل ترڅو قريش هم دده په راتگ خبر سي بالاخره له ۱۴ شپو وروسته مدينې ته راغلل.

«د سيد البشر ﷺ په قومنده دسراياؤ او جنگي گروپونو ليړل»

له دې وروسته رسول الله ﷺ مختلفي سريې او جنگي گروپونه واستول چې ددې پيښو لنډيز دادی:

۱: د عکاشه بن محصن (رضي الله عنه) سريه: داد (۶) هجري کال دربيع الاول يا ربیع الآخر په مياشت کي وه عکاشه د (۴۰) کسيزه گروپ په مشري د غمر سيمي ته روان سو الغمر د بني اسد قبيلې يوه چينه وه، مخکي له دې چې عکاشه ورو رسيدې دهغه ځای کفار و تنبديل مسلمانان ورغلل او دوه سوه اوښان يې ونيول او مدينې ته يې راوستل.

۲: د محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) سريه: داهم د شپږم هجري کال دربيع الاول يا ربیع الآخر په مياشت کي وه، محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) له لسو کسانو سره د بني ثعلبه په سيمه کي ددې القصه په طرف روان سو، هلته د دښمن سلو کسانو کمين ورته نيولی و، کله چې مسلمانان بیده سول دوی حمله ورباندي وکړه اوله محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) پرته ټول يې شهيدان کړل يوازي محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) په زخمي حالت کي ورڅخه خلاص سو.

۳: د ابو عبیده بن الجراح (رضي الله عنه) سريه: داهم د (۶) هجري کال دربيع الآخر په مياشت کي ددې القصه په طرف وه، رسول الله ﷺ د محمد بن مسلمه د ملگرو له شهادت وروسته ابو عبیده ته وظيفه ورکړه چې د بني ثعلبه مقابلې ته ولاړ سي هغه له څلوېښتو کسانو سره يوځای د اصحابو د شهادت ځای ته ورغی، د شپې يې پياده سفر کوی

اوسهاروختي يې پرېني ثعلبه حمله وکړه خو هغوی بيا هم ورڅخه وتښتيدل يوازي
يوسړی په لاس ورغی او هغه هم اسلام راوړی مسلمانانو يو شمير څاروي او پسونه ونيول

۴: د زيد بن حارثه ﷺ سره : د شپږم هجري کال دربيع الاخر په مياشت کي وه
د بني ظهران په سيمه کي د بني سليم په يوه چينه کي چې جموم نومیده پېښه سوی ده ، زيد
ﷺ ولاړی هلته يې د مزينه قبيلې يوه ښځه چې حلیمه نومیده ونيوله ، دې ښځي د بني
سليم يوه محله وروښووه چيري چې مسلمانانو ډير پسونه ، څاروي او بنديان ونيول ، کله
چې زيد ﷺ بيزته راستون سو او غنيمتوته يې له ځان سره راوړل ، رسول الله ﷺ نوموړي
ښځي ته د دې خپل ځان او ميره دواړه وروبخښل او دواړه يې آزاد کړل .

۵: عیص ته د زيد بن حارثه ﷺ سره : د د شپږم هجري کال په جمادي الاول کي
وه ، له (۱۷۰) سپرو سره د عیص په طرف روان سو هلته يې د قريشو هغه قافله په لاس کي
ولويده چې مشر يې در رسول الله ﷺ زوم ابو العاص و ابو العاص په خپله نجات پیدا کي
ولاړی اوسیده مدیني ته راغی اوله زينب ﷺ څخه يې پناه وغوښتله ، او ورته وی ويل
چي له خپل مهربان پلار حضرت محمد ﷺ څخه سوال وکړي چې د دې قافلې مالونه بيرته
ده ته ورکړه ، زينب ﷺ هم داسي وکړل ، له خپل پلار ﷺ څخه يې هم د سوال وکی ، رسول
الله ﷺ خلگو ته وويل که موخوښه وي نو د مالونه بيرته ورکړی ، اصحابو ټولو په خپله
خوښه هرڅه بيرته ورکړل ، ابو العاص له خپلو مالونو سره مکې ته ولاړی ، ټول شيان يې
خپلو خاوندانو ته وسپارل بيا يې ايمان راوړی او مدینې ته يې هجرت وکی ، رسول الله
ﷺ خپل لور زينب ﷺ چې تقريبا درې ينم کاله مخکي يې هجرت کړی ؤ بيرته په هم هغه
لومړي نکاح سره ابو العاص ته ورکړه ، دا خبره په صحيح حديث سره ثابته ده او په اولني
نکاح يې ځکه بيرته ورکړه چي هغه وخت له کفارو سره د مسلمانانو ښځو نکاح د تحریم
آيت نه ؤ نازل سوی او دغه حديث چې وايي رسول الله ﷺ زينب په نوي نکاح سره
ابو العاص ته ورکړه او يايې شپږ کاله وروسته ورکړه ، داروايت صحيح نه دی ، د معنی
اوسند دواړو له لاري صحيح نه دی ، تعجب دی هغو کسانو ته چي په دې ضعيف حديث
استناد کوي او وايي ابو العاص دمکې له فتحې څخه مخکي د اتم هجري کال په وروستيو
کي ايمان راوړی ، بيا د همدې خبري مخالفه خبره کوي او وايي زينب ﷺ د اتم هجري کال په

لومړيو کي وفات سوې ده ، په دې هکله موږ بيلوڅ المرام باندي خپل تعلیق کي مفصل خبري کړي دي ، موسی بن عقبه عقیده لري چې دغه پېښه دابي بصير او ملگرو له پېښي څخه مخکي په اووم هجري کال کي پېښه سوې ده ، خودا خبره نه له صحيح روايت اونه هم له ضعيف حديث سره تطابق لري .

۶: دزید **سريه** : داهم د شپږ هجري کال په جمادي الاخره مياشت کي وه ، زید له پنځلسو کسانو سره دېني ثعلبه په طرف ووتی ، دطرف ياطرق نومي سيمي ته ورغلی ، اعراب ورڅخه وتښتيدل ، او فکر يې کوی چې رسول الله ﷺ په خپله پردوی باندي دبريد په نيت راغلی دی زید او ملگرو يې له کفارو څخه شل اوبنان په غنيمت ونيول او څلور ورځي له مدينې څخه غائب و .

۷: بياهم وادي القرى ته دزید **سريه** : زید د شپږم هجري کال درجب په مياشت کي له ددو لسو کسانو سره دقری په وادي کي ددښمن دتحركاتو دمعلومولو په خاطر ووتی ، هلته دقری اوسيدونکو حمله ورباندي وکړه (۹) کسان يې ورشهيدان کړل او دزید په شمول درې نور ژوندي پاته سول .

۸: دخط سريه : داداتم هجري کال درجب په مياشت کي وه خود پېښي له بهير څخه داسي ښکاره کيږي چې دابايد له صلح حديبيه څخه مخکي واقع سوې وای ، جابر وايي چي رسول الله ﷺ موږ درو کسانو ته چي مشرمو ابو عبیده بن الجراح و امر وکی ترڅو ولاړ سو او دقریشو دکاروان څارنه وکوو ، په لاره کی سخت وږي سوو اوله ډيري لويږي مو خبط يو ډول بوټي دی وخوړی اوله همدې وجي دغه لښکر ته دخط لښکرنوم ورکړل سو ، وروسته يوه سړی درې اوبنان راته حلال کړل ، بيا يې درې نور راته حلال کړل ، دريم ځل يې بياراته درې اوبنان راته حلال کړل بيا ابو عبیده هغه له دې کار څخه منع کی ، په دې وخت کي له بحر څخه يوماهی چي عنبر ورته ويل کېدی راته راوغورځول سو ، او هغه مو پوره نيمه مياشت خوړی ، غوړي مويې هم استعمالول ، ترڅو بيرته په پښو ودرېدو او خپل اولني حالت ته ورسيدو ، ابو عبیده ددې ماهي دپښتو يو هډوکي واخيستی بيا يې په لښکر کي ترټولو جگ سړي ته وويل چې چي ترټولو جگ اوبښ باندي سپور سي بيا همدا دواړه تردې هډوکي لاندي تير سول ، مطلب داچي داماهی دپوښتي هډوکي ډير اوږد و ، جابر زياتوي موږ ددې ماهي له غوشي څخه يوه اندازه دتوښي په دود را سره واخيستله او کله چي مدينه ته ورسيدلور رسول الله ﷺ ته مو داقيصه

و کړه، هغه و فرمايل: دادالله تعالى له طرفه ستاسي رزق او روزي وه اوراته وی فرمايل چې له هغو غوشو څخه څه اندازه درسره سته که نه؟

موږ هم رسول الله ﷺ ته له هغو غوشو څخه يوه اندازه ورو ليرله، موږ مخکي وويل چې د کيسې سياق پردې دلالت کوي چې داسر په بايد د صلح حديبيه څخه مخکي واقع سوی وای ځکه له حديبيه څخه وروسته خومسلما نانو د قريشو د کاروانونو مخ ته نه ورتلل او پردوی يې حمله نه کوله.

«د بني المصطلق او يا مريسيغ غزا په شپږم کال دهجرت»

دغه غزا که څه هم له عسکري پلوه دومره لويه او مهمه غزا نه ده خو په دې دوران کي داسي پيښي سويدي چې په اسلامي ټولنه کي يې داسي اړ دوړ او جنجالونه را ولاړ کړل چې په ترڅ کي يې د منافقانو له مخ څخه پردې پورته سوی او داسي تعزيراتي قوانين راناښلول چې اسلامي ټولني ته يې د عظمت، سپڅلتيا، کرامت او پاک نفسي نوی رنگ ورکړی، موږ به لومړی د غزا په هکله خبري وکړو ورپسې دنورو پيښو په اړه وږغېږو، د صحيح روايت پراساس ويلاى سو چې دغه غزا د شپږم هجري کال د شعبان په مياشت کي وه (دليل يې دادی چې دافک په حديث شريف کي دا ثابت ده چې دغه پيښه د حجاب د حکم له نازلیدو وروسته وه او د حجاب آيت خود زينب عليها السلام په هکله نازل سوی و، او زينب خودغه وخت يعني د حجاب د حکم دنزول په وخت کي در رسول الله ﷺ په نکاح کي وه، ځکه له زينب سره در رسول الله ﷺ واده د پنځم هجري کال په ذی القعدة او يا ذی الحجه کي سوی و او دغه غزا د شعبان په مياشت کي وه نو دابه د شپږم هجري شعبان وي نه د پنځم او دافک له پيښي وروسته رسول الله دعائشې عليها السلام په هکله پوښتنه ورڅخه وکړه دې ورته وويل زه خپلي سترگي او غوږونه ساتم حضرت عائشه عليها السلام فرمايي چې زينب عليها السلام يوازني بي بي وه چې زما سره يې سيالي کوله بناء د شپږم کال د شعبان مياشت سوه او دا روايت چې وايي سعد بن معاذ رضي الله عنه او سعد بن عبادة رضي الله عنه دافک د اصحابو په هکله يو له بل سره مناقشه او منازعه وکړه يعني داچي داغزا بايد د سعد بن معاذ رضي الله عنه له وفات څخه مخکي پيښه سوی وي، معلومه ده چې سعد بن معاذ رضي الله عنه دهجري کال په اخرو کي له بني قريظه غزا وروسته وفات سوی دی نو پردې اساس د بني المصطلق غزا هم بايد په پنځم کال کي سوي وي، ددې اشکال صحيح جواب دادی چې ددې روايت سهوه سوی اوسهوا يې له سعد بن عبادة رضي الله عنه سره د سعد بن معاذ رضي الله عنه نوم راوړی دی، ابن اسحاق له زهري له

عبيد الله بن عتبة اوله عائشه خنجه روايت كوي اوپه هغه روايت كي د سعد بن معاذ ؓ نوم نسته ، بلکه هلته داسيد بن حضير نوم راغلی دی ، ابو محمد بن حزم وايي چې هم دا خبره صحيح ده ، په دې هکله دمحمد الغزالي ؒ خبره هم د حيرانتيا وړ ده هغه ابن قيم ؒ ته دا خبره منسوبه وي چې گويا هغه هم وايي دغه غزا په پنځم هجري کال كي سوي ده ، ددې غزا سبب همدا ؓ چې رسول الله ﷺ ته خبر راغی چې د بني المصطلق رئيس حارث بن ابي ضرار له خپل قوم اونورو عربانو سره له رسول الله ﷺ سره د جنگ لپاره راوتلی دی ، رسول الله ﷺ ددې خبره اورېدو سره بريده بن حصيب اسلامي ؓ ته امر وکی چې ولاړ سی او د خبر تحقيق وکړی ، هغه ولاړی اوله حارث بن بي ضرار سره يې خبري وکړی او بيا يې رسول الله ﷺ ته خبر راوړی ، رسول الله ﷺ چې دخبر له صحت څخه ډاډه سو نواصحابو ته يې دتلو قومنده ورکړه ، اوپه بيره روان سو ، دغه وخت دشعبان د مياشتي دوې ورځي پاته وی ، له دهه ﷺ سره داخل يو شمير هغه منافقين هم روان سول چې په مخکي غزاگانو كي يې برخه نه وه اخيستی ، داخل يې زيد بن حارثه ؓ اوپه بل روايت ابوذر ؓ اوپه دريم روايت سره ثميله بن عبد الله ليشي ؓ يې په مدينه كي خليفه وټاکي ، حارث بن ابي ضرار هم يو جاسوس ته وظيفه وکړې وه چې درسول الله د لښکر څارنه وکړي ، مسلمانانو هغه جاسوس ونيوی او قتل يې کړی ، کله چې حارث ته درسول الله ﷺ د راتگ اودخپل د وژل کېدو خبر ورسیدی ډير وبيزیدی ، ملگري يې هم وراخطاسول ، يوشمير عربان خو ورڅخه ولاړل ، رسول الله ﷺ دبحر ساحل ته نژدي د قديد خواته د دوی يوې چيني ته چي مريسيغ نومیده ورسیدی ، دوی هم د جنگ تياري ونيوله . رسول الله ﷺ خپل اصحاب په صفو كي سره برابر کړل ، بيرغ له حضرت ابوبکر صديق ؓ سره ؤ ، د انصارو بيرغ يې سعد بن عبادہ ؓ ته ورکړی ؤ .

دواړي لښکري سره مخامخ سوي څه وخت يې يو پر بل غشي سره وويشتل ، بيا رسول الله ﷺ دحملي امر وکی ، ټولو اصحابو په يوه حرکت حمله وکړه ، دشمن ته يې ماته ورکړه اوبريالي سول ، يوشمير کفار ووژل سو ، بنحلي اوما لونه يې دمسلمانانو په لاسو كي ولوېدل ، ډير پسونه اوحيوانان يې هم ونيول له مسلمانانو څخه يوازي يونفر شهيد سو هغه هم سهوا ديوه انصاري له لاسه مړ سو ، هغه ونه پيژندی ، دشمن گومان يې ورباندي وکی او وی وژي ، دا داهل مغازي اواهل سير رايه ده ، ابن قيم وايي چې دا گومان او وهم

دی حُکمه حقیقت دادی چې په دې غزا کې جنګ نه دی پېښ سوی، مسلمانانو پر دوی حمله وکړه، ښځې، اولادونه او مالونه یې ورڅخه ونيول، په بخاري کې راځي چې رسول الله ﷺ په بني مصطلق غافل گیر کړل يعني ناڅاپه حمله یې باندې وکړه. ۳۳

په بنديانو ښځو کې جوړیه بنت حارثه هم وه، لومړی هغه د ثابت بن قیس په برخه ورسیده هغه مکاتبه ورسره وکړه يعني دیواندازه مال په بدل کې یې د آزادي وعده ورکړه، دواړه په دې راضي سول چې جوړیه یې په خپله نکاح کړه، جوړیه د قوم درئيس لور وه او کله چې دې رسول الله ﷺ دنکاح شرف ترلاسه کړ نو اصحابو ټولو خپل غلامان او مینځي آزادي کړی، حُکمه دوی ویل چې دا قوم خواوس در رسول الله ﷺ خسرګنۍ ده، نو باید ددوی قدر وسي اود رسول الله ﷺ دخپلوۍ داحترام په خاطر یې دوی ټول آزاد کړل هغو هم له آزادي وروسته ټولو چې سل کورنۍ و ایمان راوړی او په اسلام مشوف سول، ۳۴ په دې غزا کې دټولو پېښو اصلي او اساسي عامل دمنافقانو رئيس عبدالله بن ابی و، نومخکې له دې چې ددې پېښو په اړه څه ووايو، غوره ګڼلو لومړی دمنافقانو په اسلامي ټولنه کې درول اومنفې کړو وړو په هکله هم څه خبرې وکوو.

«د بني مصطلق تر غزاوړ اندې دمنافقانو مرام اود ریخ»

څوځله مو داخبره کړې ده چې عبدالله بن ابی له اسلام اومسلمانونو په ځانکړې توګه له رسول الله ﷺ سره سخته کینه اودښمني درلوده، حُکمه اوس اوخرج خو دده په مشري سلا سوي و او بوخت و ده ته یې تاج جوړوی، مری او غمي یې ورته برابرول په همدې حال کې هلته داسلام لمر څرګندسو، اوس اوخرج یې دده له باچېي څخه بلي خواته واپړول اوله همدې ځایه عبدالله بن ابی دافکر کوی چې دده باچیی خو رسول الله ﷺ خاوري کړه، له رسول الله ﷺ سره د عبدالله بن ابی دښمني دهجرت له شروع څخه څرګنده وه، یوه ورځ رسول الله ﷺ پرڅره سپور و دسعد بن عبادہ ؓ پوښتني ته ور روان و او پر هغه مجلس چې ورغی کوم چې عبدالله بن ابی هم په کښي و کله چې رسول الله ﷺ ور ورسیدی نو دمنافقانو رئيس خپله پزه پټه کړه او وی ویل دلته دوړي مه راته کوی، او بیا چې رسول الله ﷺ دقرآن کریم آیتونه تلاوت کړل ده ورته وویل په کور کې دي کښینه، زموږ مجلس مه راخرابوه داد هغه وخت خبره ده چې عبدالله بن ابی لاپه اسلام سره تظاهرنه و کړی، او کله چې یې له بدز څخه وروسته په اسلام سره تظاهر وکړي خپله دښمني یې پرېښووله.

۳۳ صحیح البخاری ۱/ ۳۴۵، فتح الباری ۷/ ۴۳۱.

۳۴ زاد المعاد ۲/ ۱۱۳، ابن هشام ۲/ ۳۸۰.

اوله الله ﷻ اور رسول الله ﷺ سره ټپي خپل دښمني ته ادامه ورکړه، تل ټپي هڅه کوله چې د مسلمانانو تر مينځ نفاق واچوي، د اسلام د ذلت کوښښ ټپي کوي، د کفارو سره ټپي مرسته کوله، د بني قينقاع په پيښه کې ټپي کوم رول ادا کړی و هغه خومو مخکي ذکر کي، همدا راز دا حد په غذا کې ټپي مسلمانانو ته لوی غم شو او مصيبت را ولاړه کي، ددوی په مينځ کې ټپي گډوډي، نفاق او خلاف واچوي، دغه منافق د مسلمانانو په حق کې له ټپي حده مکر او فريب څخه کار اخيستی، وروسته له هغه چې په اسلام سره ټپي تظاهرو کي، هره جمعه چې به رسول الله ﷺ د خطبې ويلو لپاره کښينستی نو دې به ولاړ سو او خلگو ته به ټپي ويل چې اې خلگو! دادي رسول الله ﷺ ستاسي په وړاندي تشریف لري، الله تعالی په ده سره تاسو ته عزت او منزلت در په برخه کي، نو تاسي دده ﷺ مرسته وکړي، خبر ټپي واورئ او اطاعت ټپي وکړي، بيا به کښينستی، ورپسې به رسول الله ﷺ ولاړ سو او خطبه به ټپي وويله، د منافقانو دغه رئيس دومره سپين سترگي و چې سره له دې چې دا حد په غذا کې ټپي هغه غدر او خيانت وکي خوله غذا وروسته د لومړي جمعې په ورځ ولاړ سو او غوښتل ټپي هم هغه څه ووايي کوم چې هر جمع به ټپي له خطبې څخه مخکي ويل خود اخل مسلمانانو تر کالو ونيوی او ورته وی ويل دخداي دښمنه کښينه، ته ددې وړ نه يسط چې دا خبري وکړي، تا چې څه وکړل هغه ټولو وليدل، په دې خبرو سره هغه خوابدي سو اوله مسجد څخه روان سو، دخلگو پر اوږو اوښتی او په وتو وتو کي ټپي ويل زه خود دې جناب دملا تر لپاره پورته سوی وم خوداسي ښکاري چې ما کومه دجرم خبره کړي وي، له دروازې سره يو انصاري مخ ته ورته راغلی او ورته وی ويل هلاک سي! بيرته وگرځه رسول الله به دمغفرت دعا درته وکړي، ده وويل زه نه غواړم چې هغه دمغفرت دعا راته وکړي.

همدا ډول عبد الله بن ابی له بنو نضير سره مسلسل رابطه درلوده اوله دوی سره په گډه ټپي د مسلمانانو پر خلاف توطيې جوړولې ان تردې چې ورته ويلي ټپي و چې که چيري تاسي د مسلمانانو پر خلاف جنگ ته راووتلاست، نوموړ به هم درسره يو او که ستاسي پر خلاف جنگ و سو نوموړ به ستاسي مرسته کوو، همدا ډول دا حزاب په غذا کې ددې منافق او ملگرو کاريې دا و چې د مسلمانانو په مينځ کې بيره او پريشاني پيدا کړي، الله تعالی همدي مطلب ته دا حزاب په سورت کې دا ډول اشاره کړي ده او فرمايي:

وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا أَوَلَمْ يُحْشَبُوا الْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا وَإِنْ يَأْتِ الْأَحْزَابَ يَوَدُّوا لَأَنْهَمُ بِأَدُونِ فِي الْأَحْزَابِ يَسْأَلُونَ عَنْ أَنْبَائِكُمْ وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَا قَاتَلُوا إِلَّا أَقْذِيلًا . سورة الاحزاب .

ترجمه: یاد کره هغه وخت (کله چې وویل) ابن ابی ابن قیشر او نورو منافقانو او ویل هغو کسانو چې په زړونو د دوی کې مرض دنفاق و چې نه ده وعده کړې زموږ سره الله ﷻ اور رسول الله ﷺ دغه الله په فتح دشام، یمن او فارس، او که چیرې بیاراسي لښکر د کفارو جنگ ته نو دوست بولي منافقان داچې کاشکې دوی اوسیدونکي وای په لیرو کلیو دا عربو کې له ښاره چې پوښتني به یې کولی له لیرې له احوالو خبرو ستاسې او که چیرې وای دغه منافقان په تاسې کې نوجنگ به یې نه وای کړې دوی مگر لږ (لپاره د ریا) په داسې حال کې چې دیهودو منافقینو او مشرکینو په شمول ټول د ښمنان په دې ښه پوهېدل چې د اسلام د بري او غلبې راز مادي تفوق، د وسلو، عسکرو او وسایلو ډیر بڼه نه دی بلکه د دې بري راز هغه اخلاق او معنوي پیاوړتیا ده چې مسلمانانو په سینگار سوي دي او د احم ټولونه په ډاگه وه چې د دې عظمت او کرامت منبع هغه رسول الله ﷺ دی چې په نیکی، معنوي او اخلاقي لوړتیا او سپیڅلتیا کې تر ټولو لوړ مثال او قدوه دی، همدا راز ټول په دې ښه متیقن سوي و او د پنځه کلنو جنگو په دوران کې ټولو ته ثابتې سوي وه چې د وسلې په زور سره پر اسلام او مسلمانانو باندې غلبه ناممکنه ده. همدا و وه چې دوی د اسلام او مسلمانانو پر خلاف دسار په تبلیغاتي جنگ فیصله کړې وه، دوی هڅه کوله د عاداتو، اخلاقو او کړو وړو له مخه د مسلمانانو پر خلاف تشویشونه راولاړ کړي، په دې تبلیغاتي جنگ کې د کفارو لومړی هدف رسول الله ﷺ و څرنگه چې منافقین په مدینه کې په اسلامي ټولنه کې وسیدل اودا ورته آسانه وه چې د مسلمانانو احساسات را وپاروي اوله دوی سره له تماس څخه په استفادې سره د دوی پر زړونو کار وکړي، نو د اسلام پر خلاف په تبلیغاتي جنگ کې زیات مهم رول دهم دې منافقینو اود دوی درئیس عبدالله بن ابی و، د دوی دغه توطئه او پلان د احزاب له غزا وروسته په ډاگه سو، کله چې حضرت رسول الله ﷺ له زینب بنت جحش ﷺ سره چې زید طلاقه کړې وه نکاح وکړه، منافقینو هم د اړینه درې په شکل استعمال کړه، ځکه د عربو عادت او رواج دا و چې دوی به خپل فرزندې اولاد هم لکه خپل اصلي اولاد داسې باله اود دا ټول زوی طلاقه سوي ښځه به دهغه چالپاره ناروا بلله کوم چې دغه کس یې خپل زوی نیولی دی

کله چې رسول الله ﷺ له زينب سره واده وکړی نو منافقینو گمان وکړ چې لکه چې اوس دوی ته در رسول الله ﷺ پر خلاف د پرو پا گند او تهمت ښه دلايل په لاس ورغلي دي او په دې هکله يې دوه ټکي د ځان په گټه وبلل لومړی دا چې دا در رسول الله ﷺ پنځم واده و او قرآن کریم خوتر څلورو دزياتو ودونو د جواز حکم نه دی ورکړی، نور رسول الله ﷺ په کوم دليل دا پنځم واده وکړی، دويم دا چې زينب رضی الله عنها خو در زید رضی الله عنه ښځه وه او زید هغه څوک و چې رسول الله ﷺ دخپل زوی په درجه کي نيولی و، نو دخپل زوی له ښځي سره خونکاخ د عربو په نزديک يوه لويه گناه ده، منافقینو په دې هکله ډير تبليغات وکړل، له ځانه يې ډير قصې اود رواغ جوړ کړل، ددې درواغو په ترڅ کي به يې ويل چې محمد ﷺ يو ځل زينب رضی الله عنها په ناڅاپه توگه وليده او خوښه يې سوه، دهغې حسن دده زړه يو وړی ډير مينه يې ورسره پيدا سوه او کله چې ددوی زوی زید رضی الله عنه په دې پوه سوئو زينب رضی الله عنها يې دده لپاره ايله کړه او دغه پور پا گند دومره عام سو او په داسي طريقه سره خپور سو چې تر نن پوري يې د تفسير او حادثو په کتابونو کي آثار ترسترگو کيږي، او څرگنده ده چې دې تبليغاتو په حتما بر کمزورو زړونو آثار او اغيزه هم درلوده، همد اوه چې دا الله تعالی له طرفه د قرآن کریم شفا ورکونکی آيتونه نازل سول او په غوڅه توگه يې د منافقانو د درواغو او پوځو تبليغاتو بطلان اعلان کړی الله تعالی دا حزاب د سورة پولومړي آيت کي فرمايي :

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا سورة احزاب

ترجمه: ای نبي (محمد ﷺ) وبيړ پرته تل له الله ﷻ څخه او مه منه حکم د کافرانو او (نه) د منافقینو، بيشکه چې الله ﷻ ډير ښه عالم او په هر شي ښه حکمت والا دی، دا تريني مصطلق غزا مخکي د منافقینو د توطنو او منفي دريزونو يو څو کوچني نموني وی، رسول الله ﷺ په پوره صبر او حوصلې سره ددې حالاتو مقابلې کوله، د منافقانو د ټول حالات يې ښه لېدل خو بيا يې هم د دوی سره له مهرباني او نرمي څخه ډکه معامله کوله، همد ارا ز نورو مسلمانانو هم دا کوښښ کوی چې د منافقینو له شر څخه ځان وساتي او د دوی په وړاندي يې له ډيري حوصلې څخه کار اخيستی ځکه دوی لېدل چې د منافقینو فتنه يوه نه ده، دوی هره ورځ نوي نوي فتنې را ولاړوي نو بايد له زغم او صبر څخه کار واخيستل سي، الله تعالی دې مطلب ته اشاره کوي او فرمايي :

أُولَٰئِكَ يَرْوَنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ

لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذْكُرُونَ سورة توبه **ترجمه:** آيا فکر نه کوي او نه گوري دوی چې بيشکه

دوی مبتلا کولی سي (ډول ډول) قسم قسم مصائبو په هریوه کال کي یو واریا دوه واره بیا له سره دوی نه کوي توبه له نفاقه اونه دوی پند اخلي .

«په بني مصطلق غزا کي منافقین اودهغوی رول»

د بني مصطلق په غزا کي له رسول الله ﷺ سره د منافقینو گډون د الله ﷻ ددې قول عملي مصداق دی چې فرمایي:

لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَا تُضْعَفُوا إِلَّا لَكُمْ يُبَغُّوكُمُ الْفِتْنَةُ سورة توبه **ترجمه:** نو که وتلی وي دغه منافقان په لښکر ستاسي کي نونه به ورزیات کړي دوی تاسي ته هېڅ شی مگر شر، خرابي، فساد او چغلي او خامخا چابکي به کړی وه دوی په مینځ ستاسي کي په چغلي او نور بډیو کي حال داچي غوښتله به دوی تاسي ته فتنه ستاسي په مینځ کي ددښمني په اچولو اوله کافرانو څخه ستاسي په بیرولو کي د نفاق لښکروهم دلته له خپل شر او شیطانت څخه ښه گټه پورته کړه ، د مسلمانانو په صفو کي یې درز او تشویش پیدا کي اود رسول الله ﷺ پر خلاف یې دومره لوی تهمت جوړ کي چې جواب یې په خپله الله تعالی ووايه ، ددې پیښي تفصیل داډول دی .

۱: د منافقینو دا قول چي ویل به یې الله تعالی ددوی هم دغه قول ته اشاره فرمایي :

يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ سورة منافقون آیت (۸)

ترجمه: که چیري بیرته وگرځو موږ و طرف ته د مدینې نو خامخا به وباسي هرومرو ډیر عزتمند (کافران خلگ له دغه مدینې څخه) ډیر خوار کمزور خلگ ، تر غزا وروسته رسول الله ﷺ له مرسیع چيني سره تشریف درلودی او هم الته یې اړولی ؤ ، خلگ ولاړل ترڅو له چيني څخه اوبه راوړی ، د عمر بن خطاب رضی الله عنه یو غلام یا مزدور چې (جهجاه الغفاري) نومیدی دده او سنان بن ویر جهني تر مینځ داوبو پر سر جنجال او جنگ پیښ سو ، جهني چیغه کړه اې انصارو او جهجاه مهاجرینو ته ږغ کی ، په دې وخت کي رسول الله ﷺ وفرمایل په داسي حال کي چې زه ستاسي په مینځ کي وجود لرم تاسي د جاهلیت ناري وهی ؟ دا د جاهلیت ناري پرېږدی ، دا ډیر بد بویه ناري دي ، عبد الله بن ابی بن سلول ته چي دا خبره ورسیده ډیر په غوصه سو ، له ده سره د یو قوم یوه ډله خلگ هم ؤ ، زید بن ارقم رضی الله عنه چي دغه وخت کشر ځوان ؤ هم په دې ځای کي موجود ؤ ، عبد الله بن ابی وویل آیادوی هم داسي وکړل ، دوی زموږ سیمي ته راغلل اوس ځانونه سره په تله کي اچوي او مقابله راسره کوي ، قسم په خدای پر موږ اودوی د امتل صدق کوي چې وایي سپې چي دي چاغ کړي نو خوري به دي ، قسم په الله چې مدینې ته له رسیدو وروسته به دهغه ځای عزیز اوسر لوړي خلگ

ذليل او خوار خلگ باسي، بيابې خپلو ملگرو ته مخ کي او ورته وی ويل دا ټول ستاسي له خپله لاسه، تاسي په خپل وطن کي خای ورکړی دی خپل مالونه مو ورسره وويشل، که تاسي دوی ته څه نه وای ورکړي نو یو بلي سیمې ته به تللی وای.

زید بن ارقم رضی الله عنه دا خبره خپل اکا ته ورسوله دهغه اکا ولاړی رسول الله ﷺ یې چې حضرت عمر رضی الله عنه هم ورسره و له واقعي خبر کي، عمر رضی الله عنه وویل عباد بن بشیر رضی الله عنه ته امر وکړه چې دامناق عبد الله بن ابی وړثني، رسول الله ﷺ وفرمایيل: ای عمره! که داسي وکړم نو بیا به خلگ وایي چې محمد ﷺ خپل اصحاب وړثني، نه داسي نه کوم خلگو ته دتلو امر وکړه، دا داسي ساعت او وخت و چې عادتاً به رسول الله ﷺ سفر نه په کبني کوی په هر حال حکم و سو خلگ روان سول، اسید بن حضیر رضی الله عنه له رسول الله ﷺ سره مخامخ سو، تر سلام وروسته یې عرض وکي چې په نامناسب وخت کي دي دتگ او کوچ امر وکي، رسول الله ﷺ په جواب کي ورته وفرمایيل: ته نه یې خبر چې ستاسي اشنا (ابن سلول) څه ویلي دي؟ ده وویل نه زه نه یم خبر هغه څه ویلي دي؟ رسول الله ﷺ وفرمایيل: هغه دا گومان او خیال کړی دی چې مدینې ته له رسیدو وروسته به دعزت خاوندان ولاړېږي او هغه ذليل او خوار کسان به له مدینې څخه شري اسید رضی الله عنه عرض ورته وکي که ته غواړی نو ته به هغه له مدینې څخه وشړی، قسم په الله ﷻ چې ته عزیز او هغه ذليل دی او زیاته یې کړه چې یا رسول الله ﷺ له ده سره ډیره نرمي وکړه ته الله ﷻ موږ ته په داسي حال کي راوستی چې دهغه قوم دده لپاره مړی او غمي برابرول تر څو تاج ورته جوړ کي، او باچايې وټاکي، هغه اوس دا گومان کوی چې تاباچاهي ور څخه اخیستی ده.

رسول الله ﷺ په دغه ورځ آن تر ماخستنه پوري مسلسل سفرو کي، سهار هم روان و او تر څو لمړینه گرم سو خلگ یې په تکلیف کړل نو یو خای یې واورول، خلگ ډیر ستړي سوي و څرنگه چې محکي ته ورسیدل سمدستي ټول بیده سول، رسول الله ﷺ دا کار او دادو مړه اوږد منزل یواځي په دې خاطر وکي تر څو د خلگو توجه بلي خواته واورې اوله خبرو څخه یې په بل څه مصروف وساتي، دمنافقانو مشران ابی چې کله خبر سو چې زید بن ارقم رضی الله عنه دده خبره رسول الله ﷺ ته رسولی ده نو سمدستي در رسول الله ﷺ خدمت ته حاضر سو قسم یې وکي چې ما دا ډول خبري نه دي کړي اونه مي دي خواته اشاره کړی ده، موجودو انصارو هم وویل چې یا رسول الله ﷺ! کېدای سي هغه هلک زید په خبره پوه سوی نه وي، رسول الله ﷺ دده خبره ومنله، زید رضی الله عنه وایي چې قسم په خدای زه دومره خفه سو م چې

په ټول ژوند کي هم دومره خفه سوۍ نه يم ، ولاړم په کور کي کينيسستم ترڅو الله تعالى دا آيتونه رانازل کړل :

إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ... هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَىٰ مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّىٰ يَنْفَضُوا... لِيُخْرِجَنَ الْأَعْزُ مِنْهَا الْأَذَلَّ سورة المنافقين ۸/۱.

زید وایي چې رسول الله ﷺ یو څوک راپسی راوړیږي ، ورغلم او هم دا آیتونه یې راته وویل او وی فرمایل زیده ! الله ﷻ تر څو رابستونی کړي . ۴۴۵ د همدې منافق زوی یوصالح او غوره صحابي و هغه له خپل پلار څخه براثت اعلان کي ، ولاړی او د مدینې په دروازه کي دخپل پلار مخ ته ودریدی ، توره یې په لاس کي وه او کله چي یې پلار راغی یې پروکي چې ودرېږه قسم په خدای ﷻ تر هغو به له دې ځایه مخکي ولاړنه سي ترڅو رسول الله ﷺ اجازه درکړي نه وي ، رسول الله ﷺ عزیر او ته ذلیل یې او کله چي رسول الله ﷺ تشریف راوړی دتلو اجازه یې ورکړه ، نو هغه هم پرېښو وی چې مدینې ته داخل سي ، عبد الله بن عبد الله بن ابی ﷻ داهم ويلي و چې یار رسول الله ﷺ که غواړی چې پلارمي وژنی نو امر راته وکړه قسم په خدای چې سربه یې درته راوړم . ۴۴۶

«په همدې غزا کي دافک یېښه واقع سوي ده»

دافک یېښه په همدې غزا کي واقع سوۍ ده ، ددې یېښي لنډيز داسي دای ، چې په دې غزا کي رسول الله ﷺ له خپلو یېښانو څخه دېچي په اساس حضرت عائشه ؓ له ځان سره بیولی وه له غزا څخه دبیرته تلو په دوران کي یو ځای کښته سول عائشه ؓ د حاجت رفع کولو په خاطر ووتله ، هلته هغه امیل ورڅخه ورک سو چي له خپلي خورڅخه یې په عاریت اخیستی وه ، بیرته ورپسې ورغله او په هغه ځای کي یې لتوی چیري چي ورڅخه ورک سوۍ و ، په همدې وخت کي دتلو امر سو ، هغه کسان چې ددې کجاوه یې بارول راغلل فکری کوی چې عائشه ؓ په کجاوه کي ده نو کجاوه یې پورته کړه او پراوښ یې کینسوله ، پوه نه سول چې هغه په کښي سته کنه ، ځکه دغه وخت هغه ؓ کم عمره وه او وزن یې هم ډیر کم و او بله داچي څو کسان چي یوې کجاوي ته یو ځای سي نویا خود وزن اندازه هم نه معلومېږي او که دایوه یا دوو کسانو بار کړی وای نو حتما به پوه سوي وای خو څرنګه چې دوی ډیر و نو په دې پوه نه سول چې په کجاوه کي حضرت عائشه ؓ نسته ، حضرت عائشه ؓ خپل امید پیدا کي او بیرته خپل ځای ته راغله خو هلته هیڅوک هم

پاته نه و، ټول تللي و هم الله حای پر حای کښینستل، فکر یې وکی چې دوی به بیرته ورپسې راوگرځي، الله تعالی دواک څښتن دی څه چې یې اراده وي هم هغه کيږي، عائشه رضی الله عنها هم دلته خوب یو وره بیده سوه، یو وخت صفوان بن معطل رضی الله عنه په دې آواز سره راوښه سوه چې ویل یې: انا لله وانا الیه راجعون. دا خود رسول الله صلی الله علیه و آله یې ده؟ صفوان دلنېکر څخه شاته پاته سوی و، ځکه هغه ډیر خوب درلودی او کله چې یې حضرت عائشه ولیده دوی پیژنده ځکه دحجاب له حکم څخه مخکې یې لېدلی وه اوښه یې چوکړه او په دې وخت کې حضرت عائشه رضی الله عنها راوښه سوه نو صفوان خپله اوښه ورنلنډه کړه او عائشه (ورباندې سپره سوه صفوان یوه کلمه خبره هم ورسره ونه کړه. اوله: انا لله وانا الیه راجعون. پرته یې بل حرف هم وانه وریدی، صفوان داوښي په مخ کې روان سو، غرمي ته چې لښکر دغرمي لنگر اچولی ورسیدی، خلکو چې دا حالت ولیدی هریوه له خپل شان او حال سره برابر یوڅه وویل، خوداخدای دښمن دمنافقانو رئیس ابن سلول دخپلي دښمنۍ، کښي اوڅښات دظهارولو لپاره ښه فرصت پیدا کي، دافک (تهمت) قصه یې جوړه کړه، شروع یې وکړه همدایې خپرول په یوه اوبله باره یې کوښښ کوی چې داتهمت دیوچاغوږونو ته ورسوي، ډله یې پر راتوله وه هم دا خبري یې سره زمزمه کولی او کله چې مدینې ته ولاړل افک جوړونکو قصه اوږده کړه، رسول الله صلی الله علیه و آله چوپ اوساکت ناست و هیڅ یې نه ویل خو کله چې په دې هکله وحي وځنډیده نور رسول الله صلی الله علیه و آله دحضرت عائشې رضی الله عنها د سرنوشت په هکله له خپلو اصحابو سره مشوره وکړه، حضرت علي رضی الله عنه اشارتاً داسي مشوره ورکړه چې عائشه رضی الله عنها پرېږدی یعنې طلاق ورکړي، داسامه رضی الله عنه او ځینو نورو مشوره دا وه چې په دې هکله ددښمنانو خبرو ته اهمیت ورنه کړي او عائشه رضی الله عنها دځان سره وساتي بیا رسول الله صلی الله علیه و آله منبر ته پورته سو او د عبدالله بن ابی اودده له آډیتو څخه یې شکایت وکی، په همدې وخت کې داوس مشراسید بن حضیر خپله تیاري څرگنده کړه او وی ویل که اجازه وي زه یې وژنم، سعد بن عباد رضی الله عنه چې دخرج دقبیلې سردار و په احساساتو راغی دخپل قوم پلوي یې وکړه، په همدې سره دده اواسید رضی الله عنه تر مینځ خبري پورته کښته سوی، په نتیجه کې دواړي قبیلې په خپل مینځ کې سره بېرې سوی، رسول الله صلی الله علیه و آله په ډیر مشکل سره هغه سره آرام کړل او په خپله هم چوپ سو.

عائشه رضی الله عنها مدینې ته له ستنید وروسته پوره یو میاشت ناروغه وه، دافک (تهمت) په قصه خبره نه وه، خود رسول الله صلی الله علیه و آله هغه مهرباني یې نه لېدل کومه چې پخوا به یې دناروغۍ او مرض په وخت کې باندې درلوده، کله چې جوړه سوه یو شپه دام مسطح سره قضاء حاجت

لپاره دباندې ووتله، دام مسطح پېښه په پورني کي بنده سوه او غوڅاره سوه، په همدې وخت کي يې خپل زوی ته ښرا وکړه، عائشه رضي الله عنها په دې ښرا سره هغي ته وويل: چې دا کار د صحيح نه دی أم مسطح په جواب کي عائشې (ته) وويل زما زوی هم په دې تهست کي شريک دی چې په تاسي ويل سوی دی او قصه يې ورته وکړه، عائشه رضي الله عنها کورته راغله اوله رسول الله صلي الله عليه وسلم څخه يې اجازه واخيستله چې خپل پلار کورته ولاړه سي ترخوپه پېښي پوره ځان خبر کړي، رسول الله صلي الله عليه وسلم اجازه ورکړه، او هغه دخپل مور او پلار کره ورغله هلته يې د قصې په تفصيلاتو ځان خبر کړی او کله چي په خبره پوه سوه نو د یرزيات يې وژړل، دوې شپې او يوه ورځ مسلسل ژړل، خوب يې ورک سو، اوبښکي يې هم داسي رواني وی، نژدې وه چي له ډيري ژړا وچوي په همدې وخت کي رسول الله صلي الله عليه وسلم تشریف راوړی، د شهادت کله يې وويله او وی فرمايل اې عائشې رضي الله عنها ستا په هکله دا او هغه خبري راته سوي دي که چيري ته به ګناه اوپاکه يې نو الله تعالى به ستا برائت اوپاکي اعلانوي او که خدای ناخوسته در څخه سوی وي نو توبه وباسه ځکه بنده چې پر خپله ګناه اعتراف وکړي او توبه وباسي الله تعالى يې توبه قبلوي هم دلته د حضرت عائشې رضي الله عنها اوبښکي وچي سوی خپل مور او پلار ته يې مخ واړوی چې رسول الله صلي الله عليه وسلم ته جواب ووايي، خودوی حيران چې څه ووايي، نو حضرت عائشې رضي الله عنها په خپله وويل قسم په الله چي تاسي زما په باره دا خبري اورېدلي دي او ستاسي زړه هم منلي دي هغه موږ رښتيا بللي، که زه درته وواي چې زه بري اوپاکه يم الله تعالى خبر دی چې زه بري يم تاسي زما دا خبره نه منی او که چيري زه پر هغه څه اقرار وکړم چي الله تعالى په عالم دی چي زه ور څخه بري يم نو تاسي به يې ومنی، زه دلته د ځان او ستاسي لپاره د يوسف عليه السلام د پلار د اقول وایم چي فرمايي:

فَصَبْرٌ جَبِيلٌ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ سورة يوسف

ترجمه: نوز ما کار صبر جميل دی (چي هيڅ شکايت به په کښي ونه کړم خلګو ته) او (له هم دغه) الله تعالى څخه مدد غوښتلای سم په (تحمّل د) هغي (خبري) کي چي تاسي يې بيانوی (له هلاکه د يوسف عليه السلام دا خبره يې وکړه بلي خواته ولاړه او پر يوته، په هغه وخت کي هم دلته پر رسول الله صلي الله عليه وسلم دا الله تعالى له طرفه وحي نازلي سوی، او کله چي د وحي کيفيت ختم سو، رسول الله صلي الله عليه وسلم په خدا سو اولو مړي کلمه يې داوه يا عائشه! قسم په خدای تعالى چې الله تعالى ستا برائت اعلان کی، موړ يې ورته وويل ولاړه در رسول الله صلي الله عليه وسلم خدمت ته ورسنه، شکريې پر ځاي کړه عائشه رضي الله عنها په داسي حال کي چې له خپل برائت او در رسول الله

ﷺ له محبت او اعتماد څخه بهې حده خوشحاله سوى او مطمئننه وه په ناز سره يې وويل :
 زه ده ﷺ ته نه ورځم ، زه يوازي دالله تعالى حمد او شكرانه وایم ، الله تعالى دافك د
 پيښي په اړه لس آيتونه نازل كړل چې په شروع كې يې فرمايي : إِنَّ الدِّينَ جَاؤُا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ
 مِنْكُمْ . **ترجمه :** بيشكه هغه كسان چې راوړي يې دى غټ درواغ (په شان دعائشې)
 كې) يوه ټولي ده ستاسي (له مسلمانانو څخه) په دې تهمت او جرم كې له شريكو كسانو
 څخه مسطح بن اثاثه ، حسان بن ثابت او حمنة بن بنت جحش اتيا اتيا (۸۰) دروې ووېل
 سول ، خو ددې جرم لوى مجرم او دمنافقانو رئيس عبدالله بن ابى ته جزا ورنه كړل سوه ، نه
 حد پر جاري سو ، داهم حكمني چې حد خود مجرمينو لپاره يو ډول تخفيف دى ، دغه منافق
 خود تخفيف مستحق نه دى ، الله تعالى په آخرت كې هغه ته د سخت عذاب وعيد وكړى دى
 ، اويا كېداى سي چې دهغه مصلحت په خاطر حد ورباندي جاري سوى نه وي دكوم په
 خاطر چې هغه وژل سوى نه و. ^{۴۷} په دې ترتيب سره ديو مياشتي پريشاني وروسته له
 مدينې څخه د شك ، پريشاني او تشويشونو ورځ والوتل ، دمنافقانو رئيس داسي
 وشرميدى چې نور يې پورته كتلى نه سواى ، ابن اسحاق وايي تردې پيښي وروسته ابن
 سلول دومره سپك اورسوا سو چې كه كومه خبره او پيښه به يې جوړه هم كړه نولومړى به
 يې خپل قوم خبره ردوله ، ورباندي په غوصه كېدل به او رتې به يې ، رسول الله ﷺ حضرت
 عمر ته وفرمايل : څه فكر كوى يا عمره ! كه هغه ورځ دي وژلي واى په كومه ورځ دي
 چې ماته وويل چې اجازه راكړه چې ويى وژنم نو كه هغه وخت دي وژلى واى ، ډير همدردان
 او ملاتړ به يې پيدا كړي واى خو كه نن يې هم هغه همدردانو ته دوژلو حكم وسي نو به يې
 وژني ، حضرت عمر عرض وكى چې زه پوه سوم چې در رسول الله ﷺ امر او معامله زما
 تر كار او معاملې ډيره برکتې او غوره ده ..

«دمر يسيع غزا وروسته فوجي تكتيك او عمليات»

د عبدالرحمن بن عوف سره : د شپږم هجري كال دشعبان په مياشت كې رسول
 الله ﷺ هغه په دومة الجندل كې اوسيدونكي بني كلي ته وليږي ، تر تلو مخكې رسول الله
 ﷺ هغه ته وفرمايل راسه دلته زما مخ ته كښينه هغه راغى در رسول الله ﷺ مخته
 كښينستى ، رسول الله ﷺ په خپل مبارك لاس لنگوټه وروترله ، او د جنگ په هكله يې په
 زړه پوري لارښوونې ورته وكى او ورته وى فرمايل : كه دوى ستا امر ومني نو د باچا

دلور سره يې واده وکړه ، عبدالرحمن بن عوف ؓ ولاړی ، درې ورځي يې هغه قوم اسلام ته راوباله ، ترڅو دوی په اسلام مشرف سول او عبدالرحمن بن عوف ؓ د قبيلې د سردار يا بابا چا اصبح دلور (تماضر) سره واده وکړی او همدا تماضر په ام سلمه سره شهرت لري .

د علي بن ابي طالب ؓ سره : د شپږم هجري کال د شعبان په مياشت کې وه ، هدف يې په فذک کې اوسيدونکي د بني سعد بن بکر قبيله وه ، رسول الله ﷺ ته خبر راغی چې دلته د يهوديانو سره د مرستي لپاره راټول سوي دي ، نو سمدستي يې حضرت علي ؓ د دوه سوه کسيزه لښکر په مشري هغه سيمې ته وليږی ، حضرت علي ؓ به د شپې سفر کوی اود ورځي له خوابه کمين نيوی ، يوه ورځ يې د کفارو يو جاسوس ټينگ کې هغه اقرار وکړ چې بني سعد قبيلې هغه د خيبر يهودو ته ليرلی ؤ او دوی ته يې دا خبر رسولي ؤ که يهوديان دوی ته د خيبر خورماوي ورکړي نو دوی به مرسته ورسره وکړي ، همدې جاسوس د بني سعد د غونډيدو وځای هم په گوته کې ، حضرت علي ؓ پر هم هغه ځای حمله وکړه ، پنځه سوه اوښان اودوه زره پسونه يې په غنيمت ونيول ، بني سعد دخپلو ښځو اولادنو او خپل مشر (وبر بن عليم) سره يوځای وتښتيدل .

داوبو بکر صديق ؓ سره په بل روايت سره د زيد بن حارثه ؓ سره : د شپږم هجري کال د رمضان په مياشت کې د وادي القرى په سيمه کې پيښه سوي وه ، فزاره قبيلې د رسول الله ﷺ د تروريت کړی ؤ رسول الله ﷺ يې دمقابلې لپاره حضرت ابوبکر صديق وروليږی سلمه بن اکوع ؓ وايي چې زه هم ورسره وم ، او کله چې مودسهار لمونځ اداکي نو امراته و سو چې حمله پروکړی ، موږ هم حمله پروکړه ځيني مو ووژل په دې وخت کې مايوه ډله وليده چې ښځي او کوچنيان هم په کښي ؤ ، وييريدم هسي نه چې زما تر مخ غره ته ورسپړي ، ورپسې ورغلم اود دوی او غره تر مينځ مي د غشي وار پروکی کله چې دوی غشي وليدی ، ودرېدل په دې ډله کې ام فرقه نومي يوه ښځه هم وه چې يوزور پوستين يې اغوستی وه ، ددې سره يې لور چې دزياتي ښکلا درلودونکي وه هم ملگري وه ماټول ونيول اود ابوبکر صديق ؓ حضور ته مي راوستل ، هغه هم د ښکلې انجلۍ ماته حواله کړه ، ما دهغې جامي نه وی خلاصې کړي چې رسول الله ﷺ راڅخه وغوښتله او مکې ته يې وليږله او بدل کې يې ډير بنديان په رايله کړه . ام فرقه يوه شيطان صفت ښځه وه ، د رسول الله ﷺ په شهادت رسولو لپاره يې ډيري توطئې جوړولې اود همدې هدف لپاره

يې دخپلي کورنۍ ډيرش کسان تيار کړي هم ؤ اوبلاخره هغه په خپله سزا ورسیده او پوره ډيرش کسان يې ووژل سول .

د کرز بن جابر الفهري سریه : داهم هغه صحابي دی چې تر ډېر مخکي يې د صفوان په غزا کي د مدينې پرېنډه غالي حمله کړې وه وورسته په اسلام مشرف سواو دمکې دفتحي په غزا کي شهيد سو، قصه داسي وه چې د عکله او عرينه يوې ډلي چي رنخوران ؤ په ظاهره اسلام راوړی په مدينه کي يې اوسيدل شروع کړل خوددې ځای هوا ددوی لپاره مناسبه نه ، رسول الله ﷺ دوی له يو څرخای اوهلته له څاريوو څخه د دفاع په خاطر واستول ، امر يې ورته وکړ چې ددې څاريو او ښانو ساتنه به کوی اودهغو شيدې اوبولي به څښي ، کله چې دغه خلک له نازوغي څخه جوړسول نو در رسول الله ﷺ شپون يې قتل او اوښان يې له ځان سره وټنستول او بيرته مرتد او کافران سو، بناء رسول الله ﷺ د شپږمه هجري کال د شوال په مياشت کي کرز بن جابر ؓ له يوه گروپ سره په دوی پسې وليږی ، رسول الله ﷺ په دې وخت کي داداهم وکړه اې خدايه ته په عربونو لاره بنده کړی ، لاره ورته تنگه کړی ، الله ﷻ هم دادعاقبوله کړه ، له دوي څخه لاره ورکه سوه او ټول دمسلمانانو په اسارت کي ولوېدل او بيا دخپل جرم (قتل) په بدل کي حد ورباندي جاري سو ، لاسونه او پښې يې پرې سولې ، سترگي يې ويستل سوي او بيا هم الله يو ځای وغورځول سواو ټول مړه سول ، دا قصه په صحيح البخاري کي له حضرت انس ؓ څخه روايت سويده . سيرت ليکونکي په دې سره په پسې له سلمه بن اکوع سره د عمرو بن اميه الضمري دسړي ذکر هم کوي ، داهم د شپږم هجري کال د شوال په مياشت کي وه ، قصه يې داسي ده ، چې نوموړي د ابوسفیان د ترور لپاره مکې ته ولاړی ځکه ابوسفیان تردې مخکي در رسول الله ﷺ د ترور لپاره يو کوچی مدينې ته راليږلی ؤ ، خودايوهم په خپل هدف کي بريالی نه سو ، داسي روايت هم سته چي عمرو ولاړی په اوږد کي درې کسان وژلي ؤ او بل روايت وايي چي عمرو په همدې سفر کي د شهيد خبيب ؓ جسد هم له ځان سره اخيستی ؤ .

مشهوره خوداده چي خبيب ؓ در جيع له حادثې څو ورځي وروسته يامياشتي وروسته شهيد سوي دی ، در جيع پيښه په څلورم هجري کال د صفر په مياشت کي وه ، نه پوهيږم تاريخ ليکونکي سهو سوي دي او که هم دا دواړي پيښي په يوه سفر او څلورم هجري کال کي سوي دي ، علامه منصور پوري دانه مني چې په دې سره کي دي جنگ او مقابله سوي

وي، داترا احزاب اوبني قريظه غزاگانو څخه وروسته پيښي سوي سريې دي چې په يوه کي يې هم سخت جنگ نه دی سوی، نو پر دې اساس ویلای سو چې داتول يودول اکتشافی گزمې او عملیات و چې هدف يې دهغو اعرابو بيړول او آرامول و چې لاتراوسه يې سد سرته نه و ورغلي، که پيښو ته ژوره کتنه وسي نو داسي ښکاره کيږي چې له احزاب غزا وروسته دپيښو مسير بدل سوی اود ښمنان د ماتې په طرف روان و، ددوی حوصلې ټيټې سوي اود اسلامي حکومت او ځواک له ماتولو څخه بالکل مايوسه او ناامیده سوي و، دا حقيقت هغه وخت ښه څرگند سو کله چې دحديبيې سوله وسوه او په دې سولي سره کفارو داسلام پر ځواک او عظمت اعتراف وکړ او اسلام يې ديوه ځواک په توگه په عربي جزيره کي ومنی.

«صلح حدیبیہ»

(دهجرت په شپږم کال دذی القعدې میاشت)

وروسته له هغه چې په عربي جزيره کي حالات ټول دمسلمانانو په گټه سول، د اسلامي بلني دبري رڼا ورو ورو رابښکاره کېدله اود کفارو له خوا په مسجد حرام کي چې پوره شپږ کاله دمسلمانانو پر مخ تړل سوی و، اوس هلته دمسلمانانو دعبادت په حق دا اعتراف مقدمه مخ په شروع کېدو وه، رسول الله ﷺ په مدينه منوره کي خوب وليدی چې دې اوصحاب کرام يې مسجد حرام ته داخل سوي دکعبې کلپاني يې اخیستي او ټولو طواف او عمره ادا کړی ده، وروسته ځينو دسروينستان کم او ځينو نورو بالکل پاک خړیلي دي، رسول الله ﷺ خپل دا خوب اصحابو ته ووايه دوی ډیر خوشحاله سول او گومان يې وکړ چې دوی به همدا کال مکې ته داخلېږي، رسول الله ﷺ داهم ورته وويل چې زه به عمره ادا کوم، نو همدا وه چې اصحابو دسفر تياري ونيوله.

«دسيد البشر ﷺ اعلان او مسلمانانو ته دسفر امر»

رسول الله ﷺ دمدينې او شاوخوا سيمو اوسيدونکو ته اعلان وکړ چې له ده مبارک سره دې سفر ته تيار سي، ډير و اعرابو سستي کوله، رسول الله ﷺ په خپل خپل پرېولل سوي کالي واغوستل، عبدالله ابن ام مکتوب ﷺ او په بل روايت نميله ليشي يې دمدينې خليفه وټاکي او په خپله پر قصوا نومي اوښه سپور سو، د شپږم هجري کال دذی القعدې په لومړي نيټه د دوشنبې په ورځ له مدينې څخه حرکت وکړ، له ده سره په دې سفر کي ام المؤمنين ام سلمه ﷺ هم ملگری وه، دلښکر شميره يې له (۴۰۰) څخه تر (۱۵۰۰) کسانو

ته رسيده، په دې سفر کي له رسول الله ﷺ اولنکر سره يې له تورو پرته چې هغه هم په تيکو کي وی نوره وسله نه وه.

«دمسلمانانو دمکې طرف ته روانگي»

رسول الله ﷺ او ورسره اصحاب کرام دمکې په طرف روان سول، کله چي دذی الحليفه سيمي ته ورسېدل نور رسول الله ﷺ خپله هدی (دقرباني اوبښه) ته قلا دې واچولی، او هغه يې په بوک زخمي اونباني کړه، د عمرې لپاره يې احرام وتړی ترڅو خلک په دې پوه سي چې دجنگ اراده نه لري، يوسړي ته يې وظيفه ورکړه چې ولاړ سي اود قريشو حال اواحوال ورته راوړي، کله چې عسفان ته نژدې کېدی هم د اخاري ورته راغی اوعرض يې وکړی چې کعب بن لوی خپل حليف قبایل (اجاييش) راغونډ کړی اوستاسره دمقابلې نيت لري، هغه نور خلک هم ستاسره د جنگ لپاره راټول کړي دي، دوی تصميم نيولی چې تاسوته اجازه در نه کړي ترڅو مکې ته داخل سی، په دې وخت کي رسول الله ﷺ له خپلو اصحابو سره مشوره وکړه او وی فرمايل: چي ستاسي په دې کي څه نظر دی؟ چې ولاړسو اودهغه خلکو پرکورنو حمله وکړو کوم چې له قريشو سره د مرستي لپاره وتلي دي، اوموږ د دوی پرهرڅه قبضه وکړو، وروسته که دوی غلي کښيني نودابه داسي وخت وي چي دجنگ خوند به يې ځکلی وي اولوی غم به پراغلی وي او که دوی نجات هم پيدا کړي نودابه هم په داسي حالت کي وي چې الله ﷻ به يې ورميږونه ورمات کړي وي او که نه، داغواړي چې دبيت الله شريفي پرخوا مخ ته ولاړ سو که څوک مومخ ته ودرېدل نو جنگ به ورسره کوو؟ په جواب کي حضرت ابوبکر صديق ؓ ورته وويل چې الله ﷻ او رسول الله ﷺ ترټولو ښه پوهيږي، موږ خود عمرې په نيت راغلي يو له هيچا سره د جنگ نيت نه لرو څو که څوک زموږ اوبيت الله ترمينځ واقع کيږي يعني موږ ته د عمرې اجازه نه راکوي نو د دوی سره به حتما جنگيږو، په دې پسې رسول الله ﷺ امر وکړ چې ځی روان سی همداوه چي ټول دمکې مکرې پرخوا روان سول.

«د بيت الله شريفي څخه دمسلمانانو منع کيدل»

قريشو چي در رسول الله ﷺ دراتگ خبر واوړېدی نو غوښته يې وکړه اوټول په دې سره متفق سول چي په هيڅ صورت کي به رسول الله ﷺ ته مکي ته دراتگ اجازه نه ورکوي په داسي حال کي چي رسول الله ﷺ له احاييشو سره په څنگ کي تير سوي و خبر ورته راورسیدی چې قريش ذی طوی ته راغلی اود کراع الغميم په سيمه کي دخالد بن وليد په مشري دوه سوه سپاره ځای پرځای سوي دي، کراع الغميم دمکې په عمومي لاره واقع

يوسيمه ده ، خالده مسلمانانو دمنع کولو هڅه کوله او خپل لښکري يې په داسي ځای کي
ميشته کړي و چې دواړو لښکرو (مسلمانانو او کفارو) يوله بل سره لېدل ، مسلمانانو چې
د مانسپين پر لمانځه و خالده و لېدل چې دوی رکوع او سجده کوي نووی لېدل دوی خوپه
دې وخت کي متوجه نه و موږ ته يې پام نه و که مو حمله ورباندي کړي وای نوښه تاوان به
مو ورسولي وای ، بيا يې فيصله وکړه چې دماځيگر د لمانځه په وخت کي يوه ناڅاپه حمله
ورباندي وکړي ، په همدې وخت کي الله تعالي ديري د لمانځه حکم نازل کي او دخالده پلان
شنه سو .

«تبدیل دلاري اود جنگ څخه اجتناب کول»

رسول الله ﷺ د کراع الغميم لاره پرېښووه اود درو په مينځ کي يې يوه بله سخته لاره
ونيوله راسته خواته له حمش سره تيره سوی لاره کومه چې ثنية المراته وتله باندي روان
و اوله ثنية المراته څخه کښته خواد مکي لاندي برخه کي د حديبيه سيمه پرته ده ، رسول الله
ﷺ هغه عمومي لاره پرېښووله کومه چې پر تنعيم باندي حرم شريف ته وتله دهغي لاري
چي خواته ولاړي او کله چي خالده د اسلام لښکر دېښو گرد وليدی اوپوه سو چې پردوی
باندي ورغلی لاره يې بدله کړيده نو سمدستي يې قريشو ته خبر وليږي ، رسول الله ﷺ هم
داسي مخ ته روان و ترڅو ثنية المراته ورسيدي ، هم البته يې اوښه چو سوه ، خلگو په (ه)
(ه) سره کوښښ کوي چې اوښه ولاړه کي خونه ولاړيده ، نو دوی سره وويل چې
قصواء درېده نوره دتگ نه ده ، رسول الله ﷺ په جواب کي ورته وفرمايل : قصواء نه ده
درېدلی اونه دا عادت دی ، خودلته هغه چايساره کړي ده کوم چې دابره فيل يې
ايسار کړي و ، بيا يې زياته کړه قسم په هغه ذات چې زمانفس دده په واک کي دی چې
د قريشو ټول هغه وړانديزونه به منم کوم چې دالله تعالی د حرमतو احترام اودرناوی په
کښي وي ، بيا يې اوښه په زور سره ولاړه کړه ، روانه سوه او هلته د حديبيه په سر کي يې له
هغه چينې سره و اړول چې لږ کمي اوبه يې درلودی ، خلگو لږ لږ اوبه ورڅخه واخيستلی
اوپه لږ ساعت کي هغه اوبه هم وچي سوی ، ولاړل اورسول الله ﷺ ته يې له تندي څخه
شکایت وکړي ، رسول الله ﷺ له خپلي توپري څخه يو غشي راواخيستی او اصحابو ته يې
امر وکړ چې دا غشي به هغه چينه کي کښيږدي ، دوی چي کله غشي په چينه کي واچوي
نوسمدستي اوبه راپورته سوی او ټولو وڅښلی .

«بديل د سيد البشر ﷺ او د قريشو تر مابين دريم والی»

تردي وروسته چې رسول الله ﷺ مطمن اوډاډه سو، دخزاعه قبيلې بديل بن ورقاء له خو کسانو سره ورته راغی، دتهامه په اوسيدونکو کي خزاعه قبيله يوازي قبيله وه چې دمسلمانانو اورسول الله ﷺ خيرې غوښتی اوله دوی سره يې همدردي درلوده، بديل عرض وکړ چې کعب بن لوی دحديبيې له زياتو اوبوسره نژدی اړولي دي، له دوی سره دوې ښځي او اولادونه هم ي، دوی ستاسره دجنگ اوله بيت الله څخه دمنع کولو په تکل راوتلي دي، په جواب کي رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: چې موږ د عمرې په نيت راغلي يو دهیچا سره دجنگ اراده نه لرو، قریش خو جنگ تباه کړل، له جنگ څخه زيات زيانمن سوي دي که غواړي نو تريوه وخته دي زما اونورو خلگو ترمينځ غرض نه لري، څه وخت به ورکړم موږ اونوري دي سرپرېږدي، او وروسته که خلگ زما امر ته تسليم سي نو ترهغو به يې يوڅه دمه کړی وی اول پر حال به راغلي وي، خو که دوی يوازي په جنگ اصرار کوي نو قسم په الله ﷻ چې دخپل دين په لار کي به ترهغو پوري ورسره جنگيږم ترڅومي چې سرپرې سوی نه وي او يا دالله تعالی امر نافذ سوی نه وي.

بديل وويل چې زه ستا خبره قريشو ته ورسوم، روان سو قريشوته ورغلی او ورته وی ويل اي قريشو! زه دمحمد ﷺ له خوا درته راغلی يم هغه خبره راته کړی ده که مو خوبښه وي درته وبه يې کړم؟ ځينو کم عقلانو وويل نه موږ دهغه خبروته اړتيا نه لرو، خو هوبښيارانو يې وويل چې وايه هغه څه درته ويلي دي؟ بديل وويل محمد ﷺ داسي وايي خبره يې ورته وکړه، نو قريشو مرکز بن حفص وروليږی، رسول الله ﷺ چې کله مرکز وليدی نو وی فرمايل چې دغه يو غدار او خائن سړی دی په هر حال مرکز راغی، رسول الله ﷺ هم هغه خبره ورته وکړه کومه يې چي بديل ته کړی وه، مرکز بيرته قريشو ته ورغلی.

«دقريشواستازي»

هلته دکنانه قبيلې حليس بن علقمه نومي سړي وويل اجازه را کړی چې زه هم دمحمد ﷺ ته ورسم دوی ورته وويل ورسه، کله چي رسول الله ﷺ ته ورنلډ سو، رسول الله ﷺ وفرمايل داله فلاني قبيلې څخه يوسړی دی، دوی خلگ ترجح وروسته قرباني ته دځانگړو سوو څاريو (بدن) قدر او درناوی کوي، اصحابو ته يې امر وکړ چې دقرباني خپل څاروي ددې سړي مخ ته وليږي، ترڅو يې هغه وگوري او دهغه په داسي حال کي استقبال وکړي چې اصحابو تلبيه ويله، حليس چې دا حالت وليدی نو ويل سبحان الله داخلگ بايد له بيت الله څخه منع نه کړل سي، بيرته خپل قوم ته ورغی او ورته وی ويل ما دقرباني لپاره تيار سوي څاروي وليدل لازم نه ده چې داخلگ يعني مسلمانان له مکې څخه منع کړل سي، دلته

دده او قريشو ترمينغ داسي خبري و سوي چې حليس يې وپاروي و عروة بن مسعد سقفي وويل دې سړي د عقلمندۍ خبره و کړه اجازه را کړې چې زه هم يو ځل حضرت محمد ﷺ ته ورسم ، هغه ولاړې اوله رسول الله ﷺ سره يې خبري شروع کړې ، رسول الله ﷺ هم هغه خبري ته نژدې يوه خبره ورته وکړه کومه چې بدیل ته يې کړې وه ، په دې وخت کي عروة وويل يا محمد ﷺ که چيري ته خپل وځپي او ټول له منځه يوسي هم نوراته ووايه چې تاتراوسه داسي اورېدلي دي چې په عربو کي دي چا خپل قوم له مينځ وړي وي او که حالت بدل وي نوزه داسي اوباش کسان او مخونه وينم چې تابه پريږدي او تېنتی به ، ددې خبري په اورېدو سره ابوبکر صدیق ؓ ورته وويل : دلالت عورت و خورۍ فکر کوي موږ به له خپل رسول الله ﷺ څخه تېنتو ؟ عروه وويل دا څوک دی جواب ورکړل سو چې دا ابوبکر ؓ دی عروة وويل که چيري دې هغه احسان نه وای را باندي کړي چې مايې لاتراوسه بدله نه ده ورکړې نو ددې خبري جواب به مي درکوي ، په هر حال عروة له رسول الله ﷺ سره خپلو خبرو ته ادامه ورکړه ، هر ځل به يې چې خبره کوله نو در رسول الله ﷺ مبارکه ږيره به يې نيوله ، مغیره بن شعبه ؓ در رسول الله ﷺ خدمت ته حاضر سو په لاس کي يې توره او پر سړيې خول ؤ ، کله چې به عروه در رسول الله ﷺ پيري ته لاس وروړی نو ده به په توره دهغه لاس وواهه او ورته وويل به يې لاس دي در رسول الله ﷺ له پيري څخه ليري کړه ، عروة سر پورته کي اووی ويل دا څوک دی ؟ دوی ورته وويل دامغیره دی ، ده وويل دا څه حالت دی ، دا څه خيانت دی ؟ اي غداره ! ايا دازه تراوسه پوري ستادغدر له لاسه مندي نه وهم ؟ مغیره ؓ جاهليت په دوران کي له څو کسانو سره ملگری سوی و هغويې وژلي او مالونه يې ځني اخیستي ؤ په هغه پسې راغلی ؤ او په اسلام مشرف سوی ؤ ، رسول الله ﷺ ورته فرمايلي ؤ اسلام دي منم خود مال سره دي څه کارنه لرم عروة ځکه دمغیره په خاطر مندي وهلي چې هغه يې وراړه ؤ عروه کتل اوله رسول الله ﷺ سره يې د اصحابو اړيکي او معامله څارله ، بيا قريشو ته ورغلی او ورته وی ويل اي زما قومه ! قسم په خدای چې زه د ديرو باچاهانو دربار ته ورغلی يم قيصر کسری ، نجاشي او نور مي ليدلي خو قسم په خدای چې يوه دمخپلو افرادو په وړاندي دومره قدر درلودونکی نه دی لکه محمد ﷺ يې چې دخپل قوم په وړاندي لري ، دهغه اصحاب له ده سره دومره مينه لري چې يو رعيت يې هم له خپل باچا سره نه لري ، اصحاب له محمد ﷺ سره تردې حده مينه لري چې هغه که پزه هم سغ کړي نو دپزي اوبه يې هم مخکي ته نه پريږدي ، يو سړی يې اخلي او پر خپل مخ باندي يې موږي ، کله چې امر وکړي ټول يې تعميل ته ولاړيږي کله چې اودس کوي نو د

اودسه پراووبو يې سره جنگ وي هريو کونښن کوي هغه واخلي او کله چې هغه ﷺ خبري کوي ټول چوپ سي ، د ډير احترام له وجي پورته هم نه گوري ، هغه ﷺ ډير معقول وړانديز کړی دی ویی منی .

«هغه قادر ذات چه د دوی قوتونه يې ستاسو څخه منع کړل»

کله چي د قريشو مستو ، احساساتي او جنگ ته تړو ځوانانو وليدل چې مشران يې سوله غواړي نو د داسي يوه پلان د جوړولو په فکر کي سول چې د سولي هڅي په شنوي کړي ، فيصله يې وکړه چې د شپې له خوا د مسلمانانو پر مرکز بريد وکړي ، اوداسي څه ترسره کړي چې د جنگ سبب سي ، داپلان يې جوړ او د عمل په ډگر کي يې جاري کوی (٧٠) يا (٨٠) ځوانان د تنعيم له غره څخه د شپې روان سول او غوښتل يې د مسلمانانو مرکز ته لاره پيدا کړي خو هلته د مسلمانانو د امنيتي چارو قومندان محمد بن مسلمه ؓ ټول بنديان کړل خو رسول الله ﷺ عفو وړته وکړه اود سولي په خاطر يې ټول ايله کړل ، په دې اړه د آيت شريف نازل سو

—

وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا
سورة فتح.

ترجمه: اودغه الله ﷻ هغه ذات دی چي بنديې کړل لاسونه دهغو کفارو ستاسي څخه اولاسونه ستاسي له دوی څخه په مينځ دمکې کي نوله هغه څه چي غالب يې کړلاست تاسي پر دوی باندي .

«عثمان ؓ قريشو ته د مسلمانانو لطفه د سفير (استازي) په توگه»

په دې وخت کي رسول الله ﷺ فيصله وکړه چې دخپل دريځ اوله سفر څخه د هدف د توضيح او څرگندولو په خاطر قريشو ته يو استازي وليږي ، لومړی يې حضرت عمر ؓ ته وويل چې ته ولاړسه او قريشو ته زموږ دريځ او هدف بيان کړي . حضرت عمر ؓ خپل عذر داسي وړاندي کي ، يار رسول الله ﷺ ! په مکه کي د بني کعب له کورنۍ څخه داسي څوک نشته که چيزي ماته څه زيان او ضرر را ورسيري او هغه مي ملاتړ وکړي ، غوره داده چي حضرت عثمان ؓ وليږي ، ځکه دده قوم هم الله په مکه کي دی ، هغه به ستا خبره په صحيح توگه ورسوي رسول الله ﷺ په عثمان ؓ پسې احوال وليږي هغه راغی او قريشو ته يې دخپل استازي په توگه وليږي او ورته وی فرمايل : قريشو ته ووايه چې موږ د جنگ په نيت نه يو راغلي موږ عمره ادا کول غواړو ، دوی ته د اسلام بلنه هم ورکړه او يواولاړسه په مکه کي اوسيدونکو مسلمانانو ټولو ته د فتحي او بري زيري ورکړه او ورته

ووايه اسلام به غالب وي او مسلمانان به بياخپل دين نه پټوي، عثمان رضي الله عنه روان سو او په
 بلاح نومي سيمه کي له قريشو سره مخامخ سو، قريشو ورته وويل چيري څي؟ ده په جواب
 کي ورته وويل: زه رسول الله صلي الله عليه وسلم ددې خبري لپاره راليرلي يم او هغه خبره يې ورته کړه
 ، قريشو وويل موږ ستا خبري واورېدې، څه ولاړسه خپله وظيفه اجراء کړه، ابان بن سعيد
 بن العاص ورو ولاړسو هرکلی يې ورته ووايه، خپل آس يې زين کړی او عثمان رضي الله عنه يې له
 ځان سره سپور کي او په خپله پناه کي يې مکې ته يووړی، د قريشو مشران خبر رسول
 ، عثمان رضي الله عنه د رسول الله صلي الله عليه وسلم پيغام ورته بيان کي، قريشو ورته وويل ولاړسه دبيت الله
 طواف وکړه، عثمان رضي الله عنه دا وړاندیزونه مني او وی ويل: ترڅوچې رسول الله صلي الله عليه وسلم طواف
 نه وي کړی ترهغو زه طواف نه کوم.

«د حضرت عثمان رضي الله عنه د شهادت اواز ه او درضوان بيعت»

قريشو حضرت عثمان رضي الله عنه له ځان سره بندي کي، کېدای سي دوی به د حالاتو په اړه په
 خپلو کي سلا او مشوره کوله او د فيصلې کوښښ به يې کوی، بيا به يې هم دا فيصله
 د عثمان په لاس رسول الله ته ليرله، عثمان رضي الله عنه په دې ترتيب سره وځنډيدی، د مسلمانانو
 په مينځ کي د آوازه خپره سوه چې هغه يې شهيد کړيدی، خو کله چې رسول الله صلي الله عليه وسلم ته
 دا خبر ورسيدی نووی فرمايل: چې اوس به ترهغو پوري نه څو ترڅو مولو قريشو سره
 جنگ نه وي کړی اصحاب يې د بيعت لپاره راټول کړل، ټول راغلل او پر دې خبره يې بيعت
 ورسره کوي چې له جنگ څخه به نه تنبتي، يوې ډلې د مرگ بيعت هم ورسره وکي، لومړی
 صحابي چې له رسول الله صلي الله عليه وسلم سره يې بيعت وکي هغه ابوسنان اسدي ؤ، سلمه بن اکوع
رضي الله عنه درې ځله په مرگ بيعت ورسره وکي، يو ځل بيعت په شروع کي بيا په مايښ کي
 او بيا په آخر کي، بيا رسول الله صلي الله عليه وسلم خپل لاس په بل لاس کي ونيوی او وی فرمايل: چې
 دا د عثمان رضي الله عنه لپاره، او کله چې بيعت پای ته ورسيدی، عثمان رضي الله عنه هم راوړسيدی، اوله
 رسول الله صلي الله عليه وسلم سره يې بيعت وکي، ټولو اصحابو بيعت وکي يوازي يو منافق چې جذب
 قيس نوميدی بيعت ته حاضر نه سو، رسول الله صلي الله عليه وسلم دغه بيعت تريوې درختي لاندي
 واخيستی، حضرت عمر رضي الله عنه يې لاس نيولی ؤ او معقل بن يسار د درختو ښاخونه پورته
 ځني نيولي ؤ، همدا د رضوان بيعت دی او د همدې بيعت رضوان په هکله د آيت شريف نازل
 سوی دی **لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ سُوْرَةُ فَتْحِ آيَتِ (۱۸) تَوْجِيه:**
 خامخا راضي او خوښ سو دا الله تعالى له مؤمنانو څخه هغه وخت چې بيعت يې کوی ستاسره
 تر درختي لاندي.

«دصليحي تړون او بیره ته دصحابه وو مدیني ته تلل»

قریشو دوضعي خسايت درک کړی، خواخوږي سهيل بن عمرو يې دصليحي لپاره درسول الله ﷺ حضور ته وليږي خودايې ورته په داگه کړه چې رسول الله ﷺ او اصحاب به سړکال بيرته مدیني ته واپسبږي ځکه موږ نه غواړو چې نور عرب داسي څه خبري وکړي چې گویا محمد ﷺ په زور مکې ته داخل سو، سهيل درسول الله ﷺ حضور ته ورسیدی او کله يې چې سترگي مبارکي پرولگیدی نووی فرمايل کار مو آسانه سو، دوی چې دا سړی رالېږلی دی نو حتما سوله غواړي، سهيل راغی اوږدی خبري يې وکړی ترڅو دواړه په صلح راضي سول او په دې ټکو کي سره تړون لاسليک کي.

لومړی: رسول الله ﷺ به سړکال بيرته ځي او مکې ته به نه داخلېږي، په راتلونکي کال کي به مسلمانان راځي او درې ورځي به په مکه کي پاته کيږي له دوی سره به يوازې يوه يوه توره يعني دهغه وخت عادي سپاره وسله وي، توري به هم په تیکو کي دننه وي او دوی ته به هيڅ ډول ضرر او اذيت نه رسول کيږي دويم: د دواړو ډولو تر مينځ به لس کاله اوربند وي، په دې موده کي به خلک په امن وي او يو پر بل به د تعرض کوښښ نه کيږي.

دریم: هر څوک کولای سي په خپله خوښه له محمد ﷺ سره او يا هم له قریشو سره دوستي تړون وکړي هر هغه قبيله چي له محمد ﷺ او يا قریشو سره يې عهد وکي نو دا به دهم هغه طرف يو برخه شميرل کيږي او پر هغوبه بريد او تعرض دعهد لرونکي پر خلاف تعرض بلل کيږي ددې مطلب دادی چې قبایل آزاد دي چې له چا سره د دوستي تړون کوي او که فرضا يو قبيلې له رسول الله ﷺ سره د دوستي تړون وکړي بيا قریشو پر همدې قبيلې باندي حمله وکړه نو دا حمله په حقيقت کي پر مسلمانانو حمله بلل کيږي او همداسي دقریشو په هکله هم همدا خبره نافذه ده. څلورم: که څوک له قریشو څخه وا وتښتيدل او محمد ﷺ ته راغلل نو هغه به يې بيرته قریشو ته سپاري او که له محمد ﷺ څخه څوک قریشو ته ور وتښتيدل نو قریش به يې بيرته محمد ته نه سپاري، کله چي دتړون پر موادو اتفاق وسو، نو حضرت علي ؑ يې راوغوښتی او امر يې ورته وکي چې دتړون متن وليکي او وی فرمايل: وليکه. بسم الله الرحمن الرحمن، په دې وخت کي سهيل وويل (الرحمن) خو موږ نه پيژنو؟ داسي وليکه (باسک اللهم) رسول الله ﷺ حضرت علي ؑ ته امر وکي چې همدا سي وليکي، بيا يې ورته وويل وليکه چې دا هغه څه دي چې رسول الله ﷺ سوله ورباندي کړي ده، سهيل بيا وويل که موږ پردې باور او ايمان درلودلای چې ته رسول الله ﷺ يې

نویا خوموله بیت شریف څخه نه منځ کولی او جنگونه مو نه درسره کول، داسي ولیکه محمد بن عبدالله، رسول الله ﷺ و فرمایله دالله ﷻ رسول یم که څه هم تاسي مي نه مني، حضرت علي ؓ ته يې امر وکړ چې همداسي ولیکه محمد بن عبدالله او رسول الله ﷺ لفظ له مينځ یوسه، حضرت علي ؓ وویل زه خودانه سم حذف کولای اوزپه مي دانه مني چې رسول الله ﷺ لفظ حذف کړم، بیا محمد ﷺ په خپل لاس سره هغه لفظ حذف کړ او په دې ترتیب سره دتړون متن ولیکل سو، دتړون ترلاسلېک وروسته خزاعه قبيله د رسول الله ﷺ خواته ودرېده او تړون يې ورسره وکړ، خزاعه مخکي لا آن د عبدالمطلب له زماني څخه دبن هاشم حليفه وه اوله دوی سره يې تړون درلودی اوله رسول الله ﷺ سره دتړون دهم هغه پخواني تړون تجدید او تاکید ؤ او دبنوبکر قبيلې له قريشو سره تړون وکړی.

«ابو جندل ؓ او دسید البشر ﷺ په امر دهغه بیرته سپارل»

په داسي حال کي چې دتړون لیکل لاپای ته رسیدلی نه ؤ، دسهیل بن یوسف زوی (ابو جندل) چې زولنې يې راکشولی راورسیدی، هغه له مکې څخه راتبستیدلی ؤ، راغی او ځان يې مسلمانانو ته راوړساره، په دې وخت کي سهیل وویل دابه لومړنی کس وي چې په اړه به يې معامله درسره کوم. ته به دغه شخص بیرته راته سپاری، رسول الله ﷺ و فرمایله موږ خوتر اوسه لیکل نه دی پوره کړي، سهیل وویل قسم په خدای که دانه مني نو هيڅ دصلح معامله نه درسره کوم، رسول الله ﷺ و فرمایله چې پرېږده دازما لپاره پرېږده، ماته يې راکړه، سهیل وویل نه، تاته يې هم نه درکوم، سهیل ولاړ سو ابو جندل يې وواه او ترکالو يې ونيوی کشاوه يې ترڅو مشرکينو ته يې وسپاری، ابو جندل په چيغو چيغو سره وویل اې مسلمانانو! آیا بیرته ددې په خاطر مشرکينو ته سپارل کېږم چې دوی مي دين ته زیان ورسوي، اوله فتنې او امتحان سره مي مخ کړي؟ رسول الله ﷺ ورته و فرمایله: اباجندله! صبرکوه اوله خدایه اجر غواړه، الله ﷻ به ستا وستا په ډول نورو بې وسو کسانو ته لاره برابر وي، مخه به مو آزاده وي، موږ له قريشو سره تړون کړی دی هم دامو ورسره منلي دي دوی دالله په نامه وعده او عهد را سره کړیدی خیانت نه سو ورسره کولای. حضرت عمر ؓ ولاړ سو دابو جندل خواته ورغی، هلته يې څنگ ته ورسره روان سو او ورته ویل يې صبرکوه اې ابو جندله! دوی خو مشرکين دي د مشرک ويني خولکه دسپي داسي دي هم دا ورته وايي او دخپلي توري لاستي هم ورنژدې کوي، عمر ؓ وايي هليه مي داوه چې ابو جندل به زما توره واخلي او خپل پلار به په ووهي خو هغه دخپل پلار په باره له بخل څخه کارواخيستی يعني نه يې غوښتل چې وی وژني، همداوه چې دصلح تړون نافذ سو.

«دعمرې د خلاصون قرباني او ويښتان خرييل»

وروسته له هغه چې رسول الله ﷺ د تړول له ليکو څخه فارغ سو وی فرمايل : ولاړسی او قرباني (د قرباني څاروي مودېح کړی) خوله اصحابو څخه يو هم نه ولاړيدی، رسول الله ﷺ درې ځله خپله خبره تکرار کړه، خو ټول پر خپلو ځايونو چوپ ناست و، رسول الله ﷺ چې دا عکس العمل وليدی، روان سوأم سلمه رضی الله عنه ته ورغی او دا قصه يې ورته وکړه، هغی ورته وويل : يا رسول الله ﷺ که ته هم دا غواړی چې دوی ولاړسي او قرباني وکړي نو ولاړسه له هيچا سره خبري مه کوه، خپله قرباني په خپله وکړه اونايي راوغواړه سرپه وخریيه، رسول الله ﷺ د دې خبري په اورېدو سره ولاړسو، هيچاته يې هم څه نه ويل، خپل د قرباني څاروي يې حلال کي، نايي يې راوغوښتی او خپل مبارک سړيې وخریيه، اصحابو چې رسول الله ﷺ وليدی ټول ولاړسول خپل څاروي يې حلال کړل، ورپسې يې يود بل سرونه وخریيل، او داسي ازدحام جوړ سو او په دومره بېړه يې خپل سرونه وخریيل چې نژدې وه يو بل سره ووژني، اصحابو په اووکسانو يوه اوښه حلاله کړه، همدا ډول غواهم پراوو کسانو يوه وه، رسول الله ﷺ په خپل هغه اوښه حلاله کړه چې يو وخت له ابو جهل سره وه او پزه کي يې د سپينو زرو يوه حلقه هم وه، له دې کار څخه يې هدف دا و چې مشرکين په وځوروي، بيا رسول الله ﷺ دهغو کسانو لپاره چې سرونه يې پوره خرېولي و درې ځله دعا وکړه او دهغه چالپاره چې ويښتان يې لاندې کړي و يو ځل دعا وفرمايله، په دې سفر کي الله تعالی کعب بن عجره په هکله هغه آيت نازل کي چې حکم يې دادی، که چاغذر درلودی او دا حرام په دوران کي يې سرو خرييه نو کولای سي فديېه ورکړي، فديېه يې هم يا صدقه وه او يا روژه او يا هم قرباني.

«دمهاجري ميرمنو دوباره نه سپارل»

په دې پسې يوشمير مهاجري ميرمني راغلی ورپسې د دوی خپلوان او مشران راغلل مسلمانانو ته يې وويل : چې دسوي تړون پر اساس دامسلمانې مؤمني مهاجري بيرته دوی ته وسپاری، رسول الله ﷺ دمشرکينو داغوښتنه رد کړه ځکه په تړون کي داسي ليکل سوي و (هغه نارينه چې زموږ دخواتاته درځي که څه هم هغه ستا په دين وي هغه به بيرته راته سپاری^{٤٥٠}) دلته په دې ماده کي دښځي ذکر نسته او په دې حکم کي نه دي شاملې په همدې رابطه الله تعالی دا آيت نازل کړی : يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ

مُهَاجِرَاتٍ فَاْمَتْجُوْهُنَّ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيْمَانِهِنَّ ﴿١٠﴾ **ترجمه:** اې مؤمنانو! كله چې راسي تاسي ته مؤمناني بنځي هجرت كوونكي نو وى ازموى تاسي دوى، الله ته ښه معلوم دى ايمان د دوى.

نو كه وپيژنى تاسي دوى (په قسم سره) مؤمناني نو بيرته مه لږى دوى طرف ته د كفارو، نه دي دغه (مؤمناتي) حلالې هغو كفارو ته اونه دي هغه كافران حلال دي مؤمنانو ښځو ته او وركړى تاسي دوى كافرانو (ته چې خاوندان دهغو ښځو دي) هغه څه چې لگولي يې دي دې له مهره اونسته هيڅ گناه پر تاسي باندې چې نكاح وتړي تاسي له دې ښځو سره په شرط ددې كله چې وركړي تاسي هغو ښځو ته مهرونه د دوى اومنگولي مه مښلوي په عصمتونو د ښځو كافرانو، رسول الله ﷺ به دا ډول ميرمني د الله تعالى په دې ارشاد سره

آزمويلي چې فرمايي: **يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا سُورَةُ**

المتحنه آيت (١٢). **ترجمه:** اې نبي! كله چې راسي تاسي ته مؤمناتي بنځي چې بيعت كوي ستاسره په دې شرط چې نه به شريكوي دوى له الله ﷻ سره هيڅ شى، چا به چې په همدې شرائطو اعتراف او اقرار و كړي رسول الله ﷺ به ورته وفرمايل: څه همدادي بيعت دى، په همدې ټكومي بيعت ورڅخه واخيستى، او بيا به يې دا ډول ميرمني كفارو ته نه سپارلى اود همدې حكم په اساس مسلمانانو خپلي كافرې بنځي طلاقې كړي، په همدې ورځ حضرت عمر ؓ خپل دوې بنځي چې د شرک له زماني څخه ورسره وى طلاقې كړي بيا يې وروسته له يوې سره معاويه ؓ واده وكى اود بله يې صفوان بن اميه ؓ په نكاح كړه.

«ددې تړون انجام او وروستي حالتونه»

كه د حديبيې د صلح د تړون په هكله ژور فكر وسي، نتايجو اولاس ته راوړو نو ته يې په توجه وكتل سي نو دا به په ډاگه سي چې رښتيا هم چې دغه تړون د مسلمانانو لپاره لويه فتحه وه، تر دې مخكې قريشو د مسلمانانو پر وجود اعتراف نه درلودى، همېشه يې د دوى د كاملي تباهي اود له مينځ وړلو كوښښ كوى اود هغې ورځې د راتلو په انتظار ؤ چې مسلمانانو په كښني باكل ختم سوى وي، د اسلامي دعوت سره يې د سختي مقابلې لاره نيولى وه، اجازه يې نه وركوله چې د اسلامي بلني پخ د عربو غوږونو ته ورسېږي اونه يې غوښتل اسلامي دعوت په عربي جزيره كي د ديني اودنيوي مشرتابه په حيث تبارز وكړي، د مسلمانانو سره د صلح د تړون لاسليكول په حقيقت كي د مسلمانانو پر وجود او ځواك اعتراف دى اودې تړون اېښودل يعنې دا چې قريش نور له دې اسلامي ځواك سره د مقابلې

توان نه لري، اود تړون دريمه ماده پر دې دلالت کوي چې قريشو نور له خپل دنيوي اوديني مشرتابه څخه لاس پرېولی دی، دوی اوس په دې فکر کې نه دي، له دوی سره يوازي دخپل ژوند فکر دی، نور عرب اونوري قبيلې که ټولي هم اسلام راوړي نو د دوی کارور سره نسته، دوی تردې وروسته په دې مسائلو کې مداخله نه کوي، دوی يوازي دځان خیر غواړي ايا داد قريشو لپاره ښکاره ماته نه ده؟ او آيا همدا دمسلمانانو لپاره لويه فتحه نه ده؟ دمسلمانانو او کفارو تر مينځ چې څومره جنگ سوی دی له دې څخه دمسلمانانو هدف دانه و چې دخلگومالونه واخلي اوسرونه يې پرېکړي او ياپه زور خلگ اسلام راوړلو ته مجبور کړي بلکه له دې جنگونو څخه دمسلمانانو هدف دا و چې دخلگو لپاره ددين او عقيدې په باره پورا آزادي وي، ددې جنگو هدف دانسان مکمله آزادي وه او هدف يې دا و چې هر څوک په خپله خوښه خپله لاره وټاکي اودځان لپاره خپل دين غوره کړي، الله جل و علاه فرمايي: **فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ** سورة الکهف آيت (۲۹) **ترجمه:** ددې صلح اوتړون په واسطه هم دغه هدف لاس ته راغی او همدا هيله په داسي شکل سره سرته ورسیده چې کېدای سواى ددېرو جنگو له لاري هم نه وای ترسره سوى، خلگو ته پوره آزادي ورکړل سوى وه چې خپل دين په خپله غوره کړي اودهمدې آزادی له برکته مسلمانانو ته دپيرگتيا ورسيدى، اسلامي دعوت دپير برياليتوبونه ترلاسه کړل، تردې تړون مخکې دمسلمانانو شمير درې زره کسانو ته رسيدى خوده کاله وروسته دمکې دفتحي په کال همدا شميره لس زرو ته پورته سوه، دويمه ماده دلويې فتحي دويمه برخه ده، دجنگ شروع دمسلمانانو له خوا ونه سوه بلکه لومړى قريشو دجنگ اوربل کړى الله جل و علاه فرمايي: **وَهُمْ بَدَأُوا كُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ** سورة توبه آيت (۱۳) **ترجمه:** لومړى دوى جنگ شروع کى، دمسلمانانو له جنگي تحركاتو او گرمو څخه هدف دا و چې قريش لږ دکبر او غرور څخه راکښته کړي اود دوى سره دعدالت اوتساوي پرېنء معامله وکړي، دواړي خواوي پر خپل حال آزادي پرېښوول سي، دلسو کولو لپاره اور بند يعنې دقريشو دکبر ماتول ددوى له غرور سره ټکر اومقابله کول، اود اور بند بله معنى داده چې هغه چا چې لومړى جنگ شروع کى اوس دې مرحلې ته رارسيدل چې نور دجنگ توان نه لري، دوى اوس کمزوري سوي اومجبور دي چې اور بند ته غاړه کښيږدي، او که بې وسه او کمزوري نه وي نوولي په خپل لاس شروع سوي جنگ ودروي؟ دتړون لومړى مادې په مسجد حرام کې دقريشو واکمني پای ته ورسوله، دا ددوى يوه بله ناکامي وه، ځکه دوى مسلمانانو له مسجد حرام څخه منع کول غوښتل، خو په دې

مادې سره له يوه كال پرته نور دوى ددې حق نه لري چې مسلمانان د مسجد حرام له زيارت څخه منع كړي، كېداى سي د دوى زړونه په همدې يوه كال منع كولو سره تسكين سوي وي، په دې تړون قريشو مسلمانانو ته دادرې پورته ياد سوي امتيازات وركړل، په مقابل كې يې له مسلمانانو څخه يوازې يو امتياز لاسته راوړى او هغه عبارت دى له هغه څه چې په څلرمه ماده كې ذكر سوى دى، داهم ډير مهم امتياز ځكه نه دى چې د مسلمان لپاره يې هيڅ ډول زيان نه درلودى، څرگنده ده چې مؤمن له الله او رسول الله ﷺ څخه تېښته نه كوي، هغه د اسلام بنار او د رسول الله ﷺ مدينه نه پرېزدي او ترڅو چې يې دين بدل كړى نه وي، مرتد سوى نه وي تر هغو پورې له رسول الله ﷺ څخه تېښتي ته زړه نه ښه كوي او كه چيري كوم مسلمان له خپل دين څخه اوړي (العياذ بالله) نوبيا خو مسلمانان هم هيڅ ضرورت نه ورته لري او د اسلامي ټولنې څخه يې تېښته تر بقاء غوره ده، همدې مطلب ته رسول الله ﷺ اشاره كوي او فرمايلي يې دي: انه من ذهب منا اليهم فابعده الله ٤٥١.

ترجمه: څوك چې زموږ څخه ولاړل په حقيقت كې الله تعالى دوى زموږ څخه ليري كړل خو هغه كسان چې په مكه يې اسلام راوړى دى، كه څه هم ددې مادې په اساس مدينې ته دهجرت اجازه نه لري خو د الله تعالى مخكه پراخه ده، كولى سي بل كوم ځاى ته هجرت وكړي لكه تر مدينې مخكې چې مسلمانانو حبشې ته هجرت كړى و، رسول الله ﷺ همدې مسئلې ته په اشاره سره فرمايي: ومن جاءنا منهم سيجعل الله له فرجا مخرجا. ٤٥٢ **ترجمه:**

څوك چې له دوى څخه موږ ته راتلل غواړي الله تعالى لار ورته برابره وي او مخ يې خلاصوي، په دې تحفظاتو سره كه څه هم په ظاهر كې د قريشو پرويا او عزت دلالت كوي خو په حقيقت كې دا د دوى د معنوي ماتې، بيري او پريشانې لوى دليل دى، د دوى زړونه دې بيري اخيستي و چې هسي نه د دوى جاهلي او پر شرک ولاړه ټولنه نوره ختمه نه سي، اولكه چې دوى پوهيدلي و چې دوى او ټولنه يې د پناه پر څنډه ولاړ دي اوله حتمي سقوط څخه د ژغورنې په خاطر يې همدا ډول ضمانتونو ته پناه وړله او دا چې رسول الله ﷺ دا اجازه وركوي چې قريش به هغه كسان بيرته نه سپاري كوم چې له مدينې څخه مكې ته تېښتي، دا پر دې دلالت كوي چې رسول الله ﷺ دخپلې ټولنې پر قوت او عظمت پوره باوري دى او د سقوط اوله منځه تلو سره بيره ورسره نسته.

«دمسلمانوزياته پريشاني اود محمد ﷺ سره د عمر فاروق ؓ مناقشه»

ددې سولي حقيقت داؤ چې مخکي بيان سو، خو هلته دوه داسي ټکي هم ؤ چې دمسلمانانو د غم او خفگان سبب سول، لومړی داچي رسول الله ﷺ په مدينه کي ورته ويلي ؤ چې څو به او د بيت الله شريفي طواف به کوو، په داسي حال کي چې دا خبر يې ورکړی ؤ نوس ولي له طواف څخه مخکي اوبيله دې چې عمره ادا کړي بيرته مدينې ته ځي؟ دويمه خبره داوه چې رسول الله ﷺ خو پر حق دی دا الله رسول دی، الله تعالیٰ خود خپل دين د غلبي وعده هم کړی ده نور رسول الله ﷺ ولي د قريشو فشار قبلوي، اولي په داسي څه راضي کيږي چې دده دعزت له مقام سره مناسب نه دي؟ په همدې دوو خبرو مسلمانان خفه ؤ، تشويشونه او شبهات ورسره پيدا سوي ؤ، ډير ځور بدل تردې چې د صلح د تړون د موادو او نتايجو په هکله زياتي پوښتني ورسره پيدا سوي، کېدای سي چې حضرت عمر ؓ تر ټولو زيات خفه سوي وي، هغه صبرونه کی راغی اور رسول الله ﷺ ته يې عرض وکی چې يار رسول الله ﷺ آیا موږ پر حق او دوی باطل نه دي؟ رسول الله ﷺ وفرمايل چې هو، موږ پر حق او دوي پر باطل دي، حضرت عمر ؓ وويل آیا زموږ مړي به په جنت اود دوی مړي به په دوزخ کي نه وي؟ رسول الله ﷺ وفرمايل هو، زموږ د مړو ځای جنت اود دوی د مړو ځای دوزخ دی، حضرت عمر ؓ وويل نو ولي دا ذلت ورسره منواو کوم الله جل جلاله زما مدد نگار دی، هغه مي بې اسرې نه پرېږدي، حضرت عمر ؓ وايي آیا تانه ؤ راته ويلې چې څو اود بيت الله طواف کوو، رسول الله ﷺ وفرمايل هو، ما دا خبره کړی وه خو آیا همدا مي درته ويلي چې همداسې کال به طواف کوو؟ عمر ؓ وايي نه دا کال خو دوی نه ؤ ياد کړی، رسول الله ﷺ فرمايي نو چي دا بهي ده زما خبره صحيح ده ته به حتما بيت الله ته ځي او طواف به يې کوی، په دې خبره حضرت عمر ؓ ولاړ سو، همدا سي د غوصې په حالت کي حضرت ابوبکر صدیق ؓ ته ورغلی او هغه ته يې هغه خبري وکړي کومې چې يې رسول الله ﷺ ته کړي وی او د ابوبکر ؓ جوابونه هم لکه د رسول الله ﷺ د جوابو په ډول ؤ يوازې دا خبره يې ورته زياته کړی وه چې عمره! تر مرگه د رسول الله ﷺ خبره ټينگه نيسه، قسم په خداي هغه پر حق دی، وروسته دايتونه نازل سول: **إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا** سورة الفتح آيت (١) **ترجمه**: موږ تاته ښکاره بری درپه برخه کي رسول الله ﷺ يو څوک حضرت عمر ؓ ته وروليږل چي هم دا مبارک آياتونه ورته تلاوت کړي کله چي يې دا واورېدل نو وی ويل آیا همدا فتحه ده؟ يار رسول الله! رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: هو، همدا فتحه ده، په دې خبره سره يې زړه خوشحاله سو، طبيعت يې وغوړېدی او ولاړی وروسته حضرت عمر ؓ

له رسول الله ﷺ سره پردې مناقشه سخت پښيماڼه و، عمر ؓ وايي در رسول الله ﷺ په مقابل کي دهمدې تفريط او سختي مناقشې په خاطر مي ډير کارونه وکړل، ددې سهوي دجبیره کولو په خاطر تر اوسه پوري روژه نيسم، صدقه ورکوم او غلامان آزادوم، دهمدې غلطۍ د کفارې په خاطر مي ډيري نيکۍ کړي دي، هيله لرم چې اوس به خدای ﷻ خير راکړي. ۴۵۳

«دبيوز لانو دکشالې پای او دابوبصير واقعه»

وروسته له دې چې رسول الله ﷺ مدينې ته ورسيدی او هلته ځای پر ځای سو، له مکې څخه يو مسلمان له کفارو څخه ايله سو، د دوی له بند او عذابونو څخه يې خلاصون تر لاسه کړ، ددغه صحابي نوم ابوبصير و، نوموړي د قريشوله حليفې قبيلې (بنو تقيف) څخه و، د دوی دده په لټه پسې دوه کسان مدينه ته وليږل، او هلته يې رسول الله ﷺ ته وويل: چې تړون بايد مات نه سي، رسول الله ﷺ ابوبصير هم دې دوو کسانو ته وسپاری، د دوی روان سول او کله چې ذوالحليفه ته ورسېدل، دمه يې جوړوله کښينستل خورماوي يې خوړلې، ابوبصير له دوی څخه يو سړي ته وويل اي فلانيه! څه ښه توره لری هغه توره پورته کړه او وی ويل: هو ډيره ښه توره مي ده، دامې ډير ځای په کار راغلی ده، ابوبصير ورته وويل: ته يې راکړه چې زه يې وگورم، هغه توره ورکړه، ابوبصير توره ورڅخه واخيستله، سخت واريې پروکې او هغه يې مړ کړی، دويم سړی و تنبیدی ابوبصير ځان مدينې ته ورسوی، په څغستا مسجد ته داخل سو او کله چې در رسول الله ﷺ حضور ته ورسيدی، او عرض يې وکړی يار رسول الله ﷺ! الله تعالی خوستا غاړه خلاصه کړه، تاخپله وعده پوره کړه زه دي د دوی ته وسپارلم اوس الله ﷻ زه هم ورڅخه وژغورلم، رسول الله ﷺ وفرمايل موريې بوره سه که دې سړي څوک درلودای نو د جنگ اورونه به يې بل کړی وای، ابوبصير چې دا خبره واورېدله پوه سو چې بيرته کفارو ته سپارل کيږي، همداوه چې د رسول الله ﷺ له حضور څخه ولاړی اوله مدينې څخه هم ووتی او ځان يې دبحر ساحلي برخي ته ورسوی، هلته ابو جندل هم له قريشو څخه په تښتې بريالی کيږي او ابوبصير ته ځان رارسوي، له دوی څخه يو ښه گروپ جوړ سو او هرکله به چې خبر سول چې د قريشو کاروان شام ته روان دی، ورتلل به او حملې به يې ورباندي کولې، خلگ به يې وژل

۴۵۳ دهمدې غزا دنور تفصيل دپاره دالاندي کتابونه مطالعه کړئ فتح الباری ۲/ ۴۳۹، ۷- ۲۵۷، صحيح البخاری ۱/ ۳۷۸، ۳۸۱، ۵۹۸، ۶۰۰، ۷۱۷، (۳) صحيح مسلم ۲/ ۱۰۴، ۱۲۷، (۴) ابن هشام ۲/ ۲۰۸، ۳۲۲. (۵) زادالمعاد ۲/ ۲۲، ۱۲۷، (۶) تاريخ عمر بن خطاب ابن الجوزي ۳۹- ۴۰.

اومالونه به يې ورڅخه اخيستل ، بالاخره قريش مجبور سول چې له رسول الله ﷺ څخه د مرستې اومهرباني سوال وكړي او په دې راضي سول چې رسول الله ته ووايي دخداي لپاره هغه كسان چې تاته راځي موږ ته يې مه سپاره ، له ځان سره يې وساته ، دوى ته پناه وركړه په دې ترتيب سره قريشو په خپله دا ومنله چې مسلمانان چې مدينې ته ولاړل دوى نور په امن دي له همدې موافقې وروسته رسول الله ﷺ ابوبصير اوملگرو ته حال وليږي چې مدينې ته راسى ، دوى هم راغلل او په مدينه كې يې اوسيدل شروع كړل .

«د قريشى قهرمانانو اسلام راوړونكى حالت»

داووم هجري كال په لومړيو كې په همدې تړون پسې عمرو بن العاص ؓ ، خالد بن وليد ؓ ، عثمان بن طلحه ؓ په اسلام مشرف سول ، دوى چې كله درسول الله ﷺ حضور ته ورغلل نور رسول الله ﷺ وفرمايل مكې موږ ته دخپل زړه كترې رالېږلي دي ، كه څه هم ددې درو قهرمانانو داسلام راوړلو دتاريخ په هكله څه اختلاف سته خو ثابتته داده چې په اووم هجري كال كې مسلمانان سوي دي .

«دويمه مرحله»

د حديبيي تړون په اسلامي تاريخ كې

د حديبيي تړون په اسلام تاريخ كې دنوي بدلون شروع وه ، قريش داسلام اومسلمانانو تر ټولو سخت دښمنان ؤ ، دجنگ له ډگر څخه ددې لوى دښمن په شاتگ سره دمسلمانانو د مخالفو مثلث قريش ، غطفان ، يهوديو مهم وزرمات سو ، اوڅرنگه چې قريش دبت پرستانو اومشركانو مشران اونمايندگان ؤ ، ددوى په دې شاتگ سره دټولو مشركانو احساسات مړاوي سول ، حوصلې يې ټيټې سوي ، گورو چې تردې وروسته دبنو غطفان قبيلې داسلام په مقابل كې هيڅ دتوجه وړ اقدام نه دى كړى ، يوازي يهودو چې تريوه وخته يې خپلي دښمني ته ادامه وركړې وه ، يهوديانو له مدينې څخه ترشړلو وروسته خيبر مركز وټاكي ، همدلته يې داسلام پر خلاف توطيې كولې ، خيبر ديهودي مكر اوقتنې په اډه بدل سوي ؤ ، يهوديانو نه يوازي په خپله دمسلمانانو پر خلاف توطيې كولې بلكه نور عرب يې هم د دوى پر خلاف هڅول كونښن يې كوى مسلمانان له منځه يوسي ، اوتاوان ورورسوي ، همداروجه وه چې له حديبيي څخه وروسته درسول الله ﷺ لومړى كار ديهودي مركز اوفساد دا اډه له منځه وړل ؤ دحديبيي له تړون وروسته مسلمانانو دافرصت پيدا كى چې خلكو ته اسلامي دعوت ورسوي ، ددوى دعوتي پروگرام لاپسې گړندى اوپياوړى سو

اوپه دې مرحله کي د دوی دعوتی پروگرام دفوجي پروگرام په نسبت مخکي و، په همدې اساس دغه مرحله پردوو برخو وویشل سوه ١: دعوت اوبلني پروگرام مشرانو اوباچهانو ته لیکونه لیږل ٢: فوجي تحرکات. مخکي تردې چي په دې مرحله کي فوجي تحرکاتو او عملیاتو څخه خبري وکوو، غواړو مشرانو اوباچهانو ته د لیکونو د لیږلو په اړه معلومات وړاندي کړو، ځکه دعوت اوبلنه دا ولایت حق لري او همدا دعوت اوبلنه هغه هدف دی چې مسلمانانو یې په لار کي ډیري ستونزي لېدلي او ډول ډول کړاوونه یې کالي دي.

«د سید البشر ﷺ لیکونه مشرانو اوباچهانو ته»

دهغه وروسته چې رسول الله ﷺ دهجرت په شپږم کال له حدیبیې څخه بیرته راغی، مختلفو مشرانو اوباچهانو ته یې خطونه ولیږل او دوی یې اسلام ته راوبلل کله چي رسول الله ﷺ اراده وکړه چې باچهانو ته خطونه ولیږي نو ورته وویل سوی چې د باچهانو عادات دادي چې بې بې مهره خطونه نه مني، همداوه چې رسول الله ﷺ د ځان لپاره د سپینو زرو یو مهر جوړ کړی او پر لیکل سوي چې (محمد رسول الله) دغه مبارکه کلمه په درولیکو کي لیکل سوی وه دلاندي خوا څخه لومړی لیکه. (محمد) دویمه (رسول) دریمه (الله) وه رسول الله ﷺ له اصحابو څخه یو څو هوښیار اوبا تجربه کسان انتخاب کړل، باچهانو او مشرانو ته یې ولیږل، علامه منصور پوري رَحْمَةُ اللهِ وَارْحَمُهُ وایي چې رسول الله ﷺ خپل استازی خبیر ته تر تلو څو ورځي مخکي دا ووم هجري کال په لومړۍ ورځ لیږلی دی، راځي چې اوس ځيني دا لیکونه وگورو او د تیښو په هکله یې خبري وکړو.

«د حبشي بادشاه نجاشي ته خط لیږل»

ددغه نجاشي نوم اصحمه بن ابجر و، رسول الله ﷺ د شپږم هجري کال په وروستيو اویا دا ووم هجري کال دمحرّم په میاشت کي دعمر بن امیه الضمري په لاس خط ورواستوی، طبري ددې خط متن رانقل کړی دی څوکه دقت وسي نو داپه ډاگه کیږي چې داهم هغه نه دی کوم چې رسول الله ﷺ له حدیبیې څخه وروسته ورته لیکلی دی، کېدای سي دا دهغه لیک متن وي کوم چې رسول الله ﷺ به له مکې څخه د جعفر (رضی الله عنه) په ﷺ حبشي ته دهجرت په وخت استولی وي، ددې خط لیک په اخري برخه کي داسي راغلي دي: تاته مي خپل دا کاږی جعفر درولیږی، له ده سره یوشمیر نور مسلمانان هم ملگري دي. کله چې

دوی در ورسیدلو نو درناوی یې وکړه اوزیاتې مه ورسره کوه بیهقي له ابن اسحاق څخه دهغه لیک متن رانقل کړی دی کوم چې رسول الله ﷺ نجاشي ته لیږلی ؤ او دهغه متن دادی، دالیک دمحمد له خوا دحبشې مشرنجاشي اصحمه ته دی پرهغه چادي سلام وي چې دهدایت لاره یې نیولی وي، پرالله اورسول الله ﷺ یې ایمان راوړی وي شاهدي وایم چې له الله ﷻ پرته بل دعبادت لائق نسته، الله واحد دی شریک نه لري، بنځه او اولاد نه لري، محمد ﷺ دالله بنده اورسول دی، زه تاته بلنه درکوم، چې اسلام ومنی، زه دالله ﷻ رسول یم، ایمان راوړه اوځان خوندي وساته، ای دکتاب خاوندانو! راضي هغه خبره ومنی چې زموږ اوستاسو ترمینځ شریکه ده، راضي داومنو چې له یوه الله تعالی پرته دبل چا عبادت نه کوو، له هغه سره به شریک نه نیسو، یو بل به په خدایي نه نیسو، که دا خبره یې ومنله نو ورته ووايست چې موږ مسلمانان یو، که تادا بلنه قبوله نه کړه نو دخبل قوم دټولو نصرانیانو گناه ستا پرغاړه ده، لوی اومشهور څیړونکی ډاکټر حمیدالله په دې آخري کي دهمدې خط اصلي متن لاسته راوړی دی، دغه متن هغه ته ورته دی کوم چي ابن قیم رحمۃ الله علیه رانقل کړی دی، ډاکټر صیب دمتن په توضیح، تحقیق او برابرولو کي زیات کونښن کړی دی له نویو وسایلو څخه یې استفاده کړی ده او دخط متن دادی.

بسم الله الرحمن الرحيم

دمحمد رسول الله له خوا دحبشې مشرنجاشي ته! پرهغه چادي سلام وي چې دهدایت لاره یې نیولی ده، ده دهغه الله ﷻ ثناء وایم چې له هغه پرته بل الله نسته، هغه: الملک، القدوس، السلام، المؤمن، المهيمن دی اوشاهدي وایم چي عیسی بن مریم عليه السلام دالله ﷻ روح او هغه کلمه ده چي سپیڅلي پاک لمني اوبتول مریم ته یې اچولی ده، دهمدې روح او القاء له امله عیسی عليه السلام دمریم په نس سو او الله تعالی هغه داسي پیدا کړی کله څرنگه چې یې ادم عليه السلام په خپل لاس پیدا کړی دی، زه دهغه یوه الله تعالی طرف ته بلنه کوم چې هیڅ شریک نه لري، زه بلنه درکوم چې دالله تعالی په اطاعت سره دوستي وکوو، زه بلنه درکوم چې زما اطاعت او پیروي وکړی او پرهغه الله ایمان راوړی چې زه یې غوره کړیم، زه دالله رسول یم زه تاوستا لښکر ټول دالله ﷻ طرف ته رابولم ماخپله خبره درته وکړه، نصیحت مي در ورسوی، زمانصحت قبول کړه، پرهغه چادي سلام وي چې پرحق روان دي ډاکټر صیب ^{۴۵۷} وایي چې دادهغه خط

متن دی چي رسول الله ﷺ تر حدیبی وروسته نجاشي ته لیږلی دی، په دې کي هېڅ شک نسته چې د امتن بالکل صحیح دی، خود اثابته نه ده چې دادي حتما دهغه خط مثن وي چې له حدیبی وروسته لیکل سوی دی، بیهقي له ابن اسحاق څخه هغه روایت نقل کړی دی چې له هغولیکونو سره ورته والی لري کوم چې رسول الله ﷺ د حدیبی وروسته باجهانو او امیرانو ته لیږلي دي، په دې خط کي د آیت شریف لیکل سوی: تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَادَتِ هُم دَا وَ چې په دې خطونو کي به یې همدا آیت لیکي، په همدې لیک کي د اصحمة نوم هم لیکل سوی دی، خو هغه متن چي د اکتر صیب راوړی دی فکر کوم چې داد هغه خط متن وي کوم چې رسول الله ﷺ د اصحمة تر مرگ وروسته دهغه قائم مقام ته لیکلي و همد اوجه ده چې په دې لیک کي د اصحمة نوم هم نه دی راغلی، دلیکونو د ترتیب په هکله هم څه دلیل نه لرم، یوازي دلیکونو له محتوي څخه ماته د ابنکاره سوی ده چې کېدای سي په همدې ترتیب سره استول سوی وي، د تعجب خبره خوداده چي د اکتر صیب دهغه لیک په هکله چي بیهقي را نقل کړی دی وایي چې داد هغه لیک متن دی کوم چې رسول الله ﷺ د اصحمة له مرگ څخه وروسته دهغه خلیفه ته لیږلی دی، په داسي حال کي چې په دې متن کي د اصحمة نوم لیکل سوی دی. ۴۵۸ والله اعلم.

کله چي عمرو بن امیه الضمري نجاشي ته در رسول الله ﷺ خط و سپاری، نجاشي خط و اخیستی پر سترگو یې و موږی بیاله تخت څخه را کښته سو او د جعفر بن ابی طالب په لاس یې ایمان راوړی او په اسلام مشرف سو او په جواب کي یې رسول الله ﷺ ته دا خط ولیکی.

بسم الله الرحمن الرحيم

د نجاشي اصحمة له خوا د محمد رسول الله ﷺ حضور ته! السلام عليك يا نبي الله من الله ورحمة الله وبركاته الا اله الا هو. اما بعد: اي د الله رسوله ﷺ! ستا خط راور سیدی تاسي د عیسی ﷺ یادونه کړی وه، د مخکي او آسمان په رب مي دي قسم وي چې عیسی ﷺ له هغه څه سره چي تايې یادونه کړی ده دیوه وینسته په اندازه هم فرق نه

لري څه چي دي موږ ته راليرلي و په هغه پوه سو ، ستادا کازوی اوستاد نورو اصحابو
 قدراوعزت مو وکی ، زه شاهدي وایم چې ته په رښتیا سره دالله تعالی رسول یې
 ماستا سره بیعت وکی اودده په لاس مي دالله تعالی دین و منی اوپه اسلام مشرف
 سوم ^{٤٥٩} ، رسول الله ﷺ له نجاشي څخه داغونښتنه کړی وه چې جعفر اوپه جېشه کي
 اوسیدونکي مهاجرین ده ته ور ولیږی ، نجاشي دهمدې غوښتنې سره سم ټول
 مهاجرین په دوو کښتو کی له عمرو بن امیه الضمري سره ور ولیږل ، رسول
 الله ﷺ په خیبر کي تشریف درلودی چې دامهاجرین ورور سیدل ^{٤٦٠} ، هم دغه نجاشي
 په نهم کال دتبوک له غزا وروسته وفات سو ، رسول الله ﷺ دده دوفات په ورځ
 خواشینی اظهار کړه اوپه غیابت کي یې دجنازې لمونځ ادا کی ، داصحمه له وفات
 وروسته بل څوک دده پرځای وټاکل سو ، رسول الله ﷺ هغه ته هم خط ور ولیږی
 داسلام بلنه یې ورکړه خوداثابته نه ده چې دې نجاشي یاباچا ایمان راوړی و
 اوکنه ^{٤٦١} .

«دسیدالبشر ﷺ خط دمصر باچا مقوقس ته»

رسول الله ﷺ دمصر اوسکندریې باچا (جریج بن متی یابنیامن) ته چې لقب یې
 مقوقس و خط ور ولیږی ددغه مبارک خط متن په لاندې ډول دی .

بسم الله الرحمن الرحمن

دالله بنده اورسول محمد ﷺ له خوا دقبطانو مصر مشر مقوقس ته پر هغه چادي
 سلامي وي چې دهدایت پرلار روان دی ، اما بعد : زه دی اسلام ته رابولم ، اسلام
 راواړه ترڅوپه امن یې ایمان راوړه الله تعالی به دوه اجر و نه درکړي ، که دي زما بلنه
 ونه منله نو دقبطیانو گناه هم به ستا په غاړه وي ^{٤٦٢} . الله تعالی فرمایي :

^{٤٥٩} زاد المعاد ٦١/٢

^{٤٦٠} ابن هشام ٣٥٩/٢

^{٤٦١} مسلم ٩٩/٢

^{٤٦٢}

داروايت دزاد المعاد دي ٦١/٣ ، لیکن ډاکتر حمید الله داسي متن په وروستو کي راوړی دی چې دهمدي متن سره
 یوه اندازه توپیر لري په هغه کي راغلی دي چې (فاسلم تسلم اسلم یوتک الله) همدادول (اثم القبط) په ځای هم زیادت
 ده .

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ سُوْرَةُ آلِ عِمْرَانَ

ترجمه: ووايه اي محمده ﷺ! چې اي اهل كتابو! راځي تاسي پرطرف ديوي کلمې چې برابره ده په مينځ زموږ او ستاسي کي او هغه داده چې عبادت به کوو مگر يوازي د الله او شريک به نه نيسو په الله ﷻ پوري دهیڅ شي، اونه به نيسي ځيني زموږ ځيني نور خدايان غير له الله ﷻ لکه چې تاسي کتابيان، اجبار اورهبان نيسي، نوکه وگرځيدل دوی له توحيد او اسلامي احکامو ته يې شاواړوله نو وواياست تاسي اي مؤمنانو! چې شاهدان ياست تاسي پردې چې په تحقيق سره موږ مسلمانان يو رسول الله ﷺ دغه خط حاطب بن ابي بلتعہ ﷺ ته ورکي، هغه چې کله مقوقس ته ورغلی ورته وويل: تر تاختکي دلته په مصر کي يوسړي دخدايي دعوه کړی وه او ځانته يې لوی رب وايه، خواله تعالی هغه په دنيا او آخرت کي لويه سزا ورکړه، انتقام يې ورڅخه واخيستی ته له نورو څخه عبرت واخله هسي نه چې نور بيا ستا څخه عبرت واخلي، مقوقس په جواب کي ورته وويل چې موږ دين لرو او يوازي هغه وخت به يې بدلوو چې تردې موعوره دين پيدا کي، حاطب ﷺ ورته وويل: موږ تادهغه دين قبلولو ته رابولو کوم چې الله تعالی غوره کړی دی او دنورو ټولو اديانو پرځای يې خپلو بندگانو ته انتخاب کړی دی، دالله رسول ﷺ ټول خلک اسلام ته رابلل ډير کلک مخالفت يې له قريشو څخه ليدلی او تر ټولو زياته د بنمني يهوديانو ورسره کړی ده او تردوی ټولو نصرانيان ورلنډ دي، قسم په خداي چې موسی ﷺ د عيسی ﷺ په باره کي داسي زيری ورکړی دی لکه څرنگه چې عيسی ﷺ د محمد ﷺ په هکله ورکړی دی موږ تادقرآن کریم طرف ته رابولو لکه څرنگه چې تاسي د تورات خاوندان د انجيل طرف ته رابولي، هر ښي چې له هر قوم سره ژوند کوي هغه يې امت وي، دخلکو مسؤليت دادی چې پر همدې نبي عليه السلام ايمان راوړي، تاسي هم د همدې نبي ﷺ په زمانه کي ژوند کوی، د مسيح ﷺ له دين څخه دي هم نه منع کوو بلکه پر هغه دين د عمل او منلو امر درته کوو، مقوقس وويل ماددې رسول الله ﷺ په هکله فکر وکي اودې نتيجې ته ورسيدم چې په کم

ارزښته شي امر راته کوي اوله ښه او گټور کار څخه هم نه کوي ، هغه گمراه او شاعر هم نه دی ، کاهن او درواغجن هم نه دی ، دهغه د نبوت نښانې مي هم لېدلي دي ، هغه د پټو شيانو ښوونه کوي او د پټو او ځانگړو خبرو په هکله هم معلومات ورکوي ، زه په دې هکله نور فکر هم کوم .

بيامقوقس در رسول الله ﷺ خط واخيستی او په صندوق کي يې د فيل په غاښ کي کيښووی ، مهربې پرولگوي او يوې خادمي ته يې ورکي ، ورپسې يې يو کاتب چې عربي يې زده وه راوغوښتی او رسول الله ﷺ ته يې داسي وليکل .

بسم الله الرحمن الرحيم

دمصر دمشر مقوقس له خوا محمد بن عبد الله ﷺ ته . ! سلام عليك : اما بعد : ستا خط مي ووايه په مطلب يې پوه سوم چې کومي خواته مي بولي په دې هم خبروم چې يونبي پاته دی ماگمان کوی چې دغه نبي به په شام کي ظهور کوي ، ماستاد قاصد در ناوی وکی اوتاته مي دوې خادماني دروليرلی دا دواړي زموږ په وړاندي د ډير قدر درلودونکي دي ، تاته مي يوه جوړه کالي هم در واستول همدا ډول يوه قاطره (کچره) مي هم درته اهداء کړه . والسلام عليك يوازي هم دايې وليکل خوايمان يې زانه وړی ، دغه خادماني يوه ماريه نومیده او بله سيرين او د قاطرې نوم دلدل ؤ همدا قاطره د معاويه ؓ د خلافت تر وخته ژوندي وه ، ۶۳ رسول الله ﷺ ماريه له خپل ځان سره وساتله او د همدې څخه يې ابراهيم ؑ نومي زوي پيداسو ، او سيرين يې حسان بن ثابت ؓ ته ورکړه .

«د سيد البشر ﷺ ليک د فارس باچاکسری ته»

رسول الله ﷺ د فارس باچاته داسي خط واستوی .

بسم الله الرحمن الرحيم

محمد رسول الله ﷺ له خوا د فارس باچاکسری ته پر هغه چادي سلام وي چې د هدايت پر لار روان دی ، پر الله ﷻ او رسول الله ﷺ يې ايمان راوړی وي او دا شاهدي وايي چې له يوه الله پرته بل د عبادت لائق نسته ، او محمد ﷺ د الله ﷻ بنده او رسول دی ، زه تاد الله ﷻ طرف را بولم ، زه د ټولو خلگو لپاره رسول را ليرل

سوی یم ترخو ژوندي کسان له بد انجام څخه ویرول سي، او پر کفارو حقه خبره دليل ورگرځوي، اسلام راوړه ترخوپه امن سي که دي اسلام رانه وړی نو در فارسيانو گناه به هم ستا پرغاړه وي، رسول الله ﷺ ددې ليک وړلو دنده عبد الله بن حذافه السهمي (رضي الله عنه) ته وسپارله، سهمي (رضي الله عنه) ولاړی او دغه خط يې د بحرين مشر تابه ته ورساوی، معلومه نه ده چې د بحرين مشر د بل چاپه لاس دا خط وليږی او که عبد الله السهمي (رضي الله عنه) يو وړی، پر هر حال کله چې ليک کسری ته ورسیدی او ورته وويل سو هغه خط څيري کی او په ډير کبر سره يې وويل زما درعيت يو عادي او حقير سړی هم خپل نوم زما تر نامه مخکي نه ليکي، او کله چې دغه خبره رسول الله ﷺ ته ورسیده نو وی فرمايل: الله تعالی دي دهغه باچهي خرابه کړي، او همداسي رسول لکه څرنگه چې رسول الله ﷺ فرمايلي ؤ در رسول الله ﷺ تر خط وروسته کسری د يمن والي باذان ته وليکل دغه شخص ته چې په حجاز کي دی دوه چالاک خلک وليږه ترخو هغه ماته راولي، باذان هم دوه کسان غوره کړل اوله يوه خط سره يې در رسول الله ﷺ حضور ته وليږل، په خط کي دا ورته ليکلي ؤ چې له دې کسانو سره کسری ته راسه، دا کسان چې کله مدينې ته ورسيدل اوله رسول الله ﷺ سره يې ملاقات وکی يوه يې وويل شهنشاه کسری باذان باچاته امر کړی دی چې موږ ته راوليږي او تاله ځان سره کسری ته بوځوپه دې ترڅ کي يې څه گواښ هم وکی، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل سبا زما سره ووينی، په همدې وخت کي دکسری په کور کي ددنه کودتاه سوی وه دا وروسته له هغه چې لښکرو يې د قيصر د سپايانو په وړاندي رسوا ماته خوړلی وه، دکسری زوی شيرويه ولاړ سوی ؤ او خپل پلار يې وژلی ؤ او په خپله يې باچايي اعلان کړی وه، دا کودتاه د اووم هجري کال دسې شنبې په ورځ دجمادی الاولی په لسمه سوی وه، ^{۶۴} رسول الله ﷺ دوحی په ذريعه له پيښي خبر سو، سهار چې يې تشرف راوړی دباذان عسکر ته يې قصه وکړه، دوی ورته وويل ته پوهیږی چې څه وايي؟ موږ خوستا لپاره آسانه لاره غوره کړه، آیا موږ ستادا خبري وليکو او باچاته يې وليږو؟ ده ورته وفرمايل هو! وی ليکی او په خبرې کې اوداهم ورته ورسوی چې زما دين او واکمي به تر هغه ځايه رسيږي چيري چې اوس

د کسری واکمني ده اوزما واکمني به هغه ترهغه ځایه رسیږي چې ستاسي د آس او اوبن پنبه هم هلته نه شي رسیدلای ، داهم ور ورسوی چې که دي اسلام راوړی نو ستا واکمني به ده ته سپارم ، او دخپل قوم مشربه دي غوره کړم ، دا دواړه کسان روان سول او خبریې باذان ته یو وړی په همدې وخت کې لږ وخت وروسته دا خبر هم ورته راوړسیده چې شیرویه خپل پلار کسری وژلی دی په همدې خط کې کې شیرویه باذان ته لیکلي و د هغه کس دهڅو نې هڅه مه کوه کوم چې په هکله یې زما پلار درته لیکلي و ، اوس تردویم امرپوري انتظار کوه ، همدا کار ددې سبب سو چې باذان او په یمن کې اوسیدونکي ټول فارسیان په اسلام مشرف سي .

«د سید الانبیاء ﷺ لیک دروم باچا قیصر ته»

امام بخاري رحمه الله دیوه اوږد حدیث د نقلولو په ترڅ کې د رسول الله ﷺ د هغه خط متن راوړی دی کوم چې دروم باچا (هرقل) ته یې لیږلی و د دغه متن داسي دی .

بسم الله الرحمن الرحيم

دمحمد بن عبدالله ﷺ چې دالله تعالی رسول او بنده دی له خوا دروم واکمن هرقل ته ! پر هغه چادي سلام وي چې د هدایت پر لار روان وي ، اسلام راوړه ترڅو په امن سی ، په اسلام مشرف سه الله تعالی به دوه اجر و نه درکړي که دي اسلام رانه وړی نو د ټولو اړیسیونو گناه به ستا پر غاړه وي . الله تعالی فرمایي :

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ سورة آل عمران

رسول الله ﷺ دغه خط د دحیه الکلبی رحمه الله په لاس ولیږی او امر یې وته وکی چې خط دبصر مشرتابه ته و سپاري ، ترڅو هغه یې قیصر ته ورسوي ، امام بخاري رحمه الله له ابن عباس رحمه الله څخه په روایت سره وایي چې ابوسفیان بن حرب وایي چې هرقل دقریشو له یو شمیر مشرانو سره وغوښتل موږ شام ته د تجارت لپار تللي و ، دا هغه وخت و چې له رسول الله ﷺ سره د حدیبیې صلح لاسلیک سوی و ، ابوسفیان رحمه الله وایي موږ هرقل ته ورغلو هغه په ایلا (بیت المقدس) کې و هغه خپل دربار ته وبللو ، ورسره دروم مشران هم ، نسبي نژدیوالی ليري کوم چې د نبوت دعوه یې کړه ده

؟ کوم یو یې ډیر نږدی خپل دی ؟ ابوسفیان عليه السلام وایي ما ورته وویل زه ډیر ورنژدی
 یم ، هرقل وویل داسې اوملگري یې ماته رانژدی کړه ، ملگري یې دده شاته
 کښینوي ، بیایې خپل ترجمان ته وویل زه دې سړي څخه د نبوت د مدعي یعنی محمد
صلی الله علیه و آله په هکله پوښتنې کوم زما ملگرو ته یې وویل که دې سړي درواغ راته وویل
 نوتاسو یې راته په گوته کوی ، ابوسفیان وایي که له خپلو ملگرو څخه شرمیدلای نه
 نو محمد صلی الله علیه و آله باندي به مي درواغ ویلی وای ابوسفیان عليه السلام زیاتوي او وایي چې
 هرقل لومړی سوال داؤ چې د محمد صلی الله علیه و آله د نسب په هکله څه وایي ؟ ما ورته وویل
 هغه ډیر لوړ او شریف نسب خاوند دی ، بیایې وویل ترده مخکي چا دا ډول خبره
 او وعده کړې ده ؟ ورته ومي ویل : نه ، راته وی ویل له پلرونو څخه یې کوم یو ذواک
 او قدرت خاوندؤ ؟ ومی ویل : چي نه ، وې پوښتل اوی یې پیروان کمزوري خلک
 دي او که مال دار او ذواک خاوندان ؟ ورته ومي ویل کمزوري خلک یې ملگري دي
 ، وی ویل ډیروانو شمیره یې زیاتېږي که کمېږي ؟ ومي ویل : شمیره خویې مخ
 پر زیاتیدو ده ، سوال یې وکی چې له پیروانو څخه یې څوک پر زور او جبر سره بیرته
 له خپل دین څخه گرځي ؟ ومی ویل : نه ، راته وی ویل : تر دې مخکي مو له هغه څخه
 درواغ اورېدلي ؤ ؟ ومي ویل : نه ، وی ویل : آیا غدر او خیانت کوي ؟ ومی ویل : نه
 ، خواوس مو یو تړون ورسره کړی دی گورو چې څه کوي ؟ ابوسفیان عليه السلام وایي له
 دې خبرې پرته ماته بل هیڅ داسي مجال په لاس رانه غلی چې د محمد صلی الله علیه و آله په هکله
 له ځانه ووایم ، بیایې راته وویل : آیات تاسي له ده سره جنګ کړی دی ؟ ومی ویل :
 هو ، وی ویل : د جنګ نتیجې یې څه ډول وی ؟ ورته ومي ویل زموږ اودده تر مینځ
 جنګ داسي ؤ چې کله به موږ او کله هغه برلاسی ؤ ، پوښتنه یې وکړه په کومو شیانو
 امر درته کوي ؟ ورته ومي ویل : راته وایي چې دیوه الله جبار عبادت وکړی هیڅ
 شریک مه ورسره نیسی ، د خپلو پلرونو خبرې پرېږدی ، همدا ډول دلمانځه ،
 رښتیا ، خپلوی ، دوستی او پاکۍ امر راته کوي ، بیایې خپل ترجمان ته وویل ، دې
 قریشي ته ووايه چي د نسب په هکله مي پوښتنه درڅخه وکړه تا وویل هغه د شریف
 نسب خاوند دی ، رسولان هم داسي وي ، دوی د نسب له طرفه ترنورو غوره وي
 ، پوښتنه مي درڅخه وکړه چې ترده مخکي دده له قوم څخه چا داسي دعوه کړې ده

؟ تا ويل نه، كه داسي وای چې ترڅه مخکي دده قوم داسي سړي دعوه کړي وای
نومابه ويل چې کېدای سي ده به دهغه په پيروي سره داډول دعوه کړي وي، درته
ومي ويل چې دپلرونو څخه يې کوم يو واکمن اوباجاؤ؟ تاويل چې نه، که فرضاً له
پلرونو څخه يې کوم يو باچا تيرسوی وای نومابه ويل چې دخپل پلار باچايې غواړي
، دامې درته وويل چې دنبوت ترمخه مو درواغ ورڅخه اورېدلي دي؟ تاويل نه
، نوزه په يقين سره داويلای سم چې داسي نه سي کېدای چې څوک دي انسانانو ته
درواغ ونه وايي بيادي په الله ﷻ پسې درواغوته زړه ښه کړي، بله مي دا خبره درته
وکړه چې پيروان يې کمزوري خلگ دي او که دمال او مقام خاوندان؟ تاراته وويل
چې کمزوري خلگ يې پيروان دي حقيقت همداسي دی چې درسولانو پيروان
کمزوري خلگ وي، دده دپيروانو شمير په هکله مي پوښتنه درڅخه وکړه، تاراته
وويل چې دپيروانو شميره يې مخ پرزياتيدو ده دايمان خاوندان همداسي وي
، درته ومي ويل چې څوک يو ځل مسلمان سي آيا ييا په زور سره بيرته له خپل دين
څخه گرځي؟ تاوويل نه، هم داسي ده چې دمومنانو له رسولانو سره خيانت نه
کوي، خلگ وفاور سره لري، ددې پوښتنه مي درسره وکړه چې پرڅه امر درته کوي؟
تاراته وويل هغه امراته کوي چې ديوه الله ﷻ عبادت وکړي، شريک ورسره ونه
نيسو، هغه مودبتانو له عبادت څخه منع کوي، دلمانځه، رښتيا ويلو او پاکي
امراته کوي، که داستا خبري رښتيا وي نو همدابيغمبر ﷺ به آن زما تر پښو لاندې
ځای نيسي، زه خبر وم چې هغه به په همدې وخت کي مبعوثيږي، خوبه دې نه وم پوه
چې هغه به ستاسي څخه وي، که زه په دې پوه سم چې ده ته ورسيډای سم نو دليدلو
تکليف به مي يې گاللی وای او که زه دده په حضور کي وای نو دواړي پښې به مي
يې ورپرېولی وای، بيا يې درسول الله ﷺ کتاب راوغوښتی او وی وايه، کله چې
دليک ويلو څخه فارغ سو، ښه ښه جوړه سوه، خلگو شور کوي موږ ته دوتلو
امروسو، ابوسفیان وايي کله چې موږ ته ددباندي وتلو امر وسوماخپلو ملگرو ته
وويل دابوکبشه (محمد ﷺ) دزوی کار جوړسو، له ده څخه خودروميانو باچاهم

بيريبي، تردې وروسته زما پوخ يقين و چې درسول الله ﷺ دين به خامخا بريالي كيږي، په همدې فكر كي وم ترڅو په اسلام مشرف سوم^{۴۶۵} پريصر باندي درسول الله ﷺ دخط دااثر خوا بوسفيان وليدى، پر هغه باندي ددې خط بل اثر دا و چې قيصر درسول الله ﷺ قاصد دحيه الكلبي^(ع) ته كالي اوتحفې وركړې، څوكله چې دحيه^(ع) بيرته مدينې ته روان و په جسمي نومي سيمه كي دجذام قبيلې څوكسان ډاگه ورباندي واچوله اوتول شيان يې ورڅخه يووړل، مدينې ته له رسيدو وروسته درسول الله ﷺ خدمت حاضر، دخپل سفر راپور يې وركى، ورپسې رسول الله ﷺ زيد بن حارثه^(ع) جسمې ته وليږى له ده سره پنځه سوه وسله وال نور هم و، ولاړى او په جسمې كي يې چې د وادي قري شاته پرته وه پر جذام قبيله يې بريد وكى، ډير كسان يې ورووژل، بنځي او كوچنيان يې بنديان كړل، زراوښان او پنځه سوه پسونه يې هم په غنيمت ونيول، درسول الله ﷺ او جذام قبيلې تر مينځ اوربندهم و، تردې پيښې وروسته دجذام يو مشر زيد بن رفاعه راغى اورسول الله ﷺ ته يې احتجاج وكى، نوموړى په اسلام مشرف سوى و له دحيه سره يې مرسته هم كړې وه، په دې اساس رسول الله ﷺ دده احتجاج قبول كى او امر يې وكى چې اولادونه، بنځي او مالونه دې بيرته وركړل سي، زياتره سیر ليكونكي داسره تر حديبيې مخكي ذكر كوي، په داسي حال كي چې داصحيح نه ده ځكه قيصر ته درسول الله ﷺ خط دحديبيې تر تړون وروسته ليږل سوى و، ابن قيم^(ع) هم وايي چې دغه سريه تر حديبيې وروسته وه^{۴۶۶}.

«دسيد البشر ﷺ ليك دبحرين بادشاه منذر بن ساوي ته»

نبي كريم ﷺ دبحرين باچا منذر بن ساوي ته خط وليكى اود علاء بن الحضرمي په لاس يې وړ وليږي، منذريې اسلام ته رادعوت كى په جواب كي منذر وليكل چې اما بعد: يارسول الله ﷺ ستاسي خط مي ووايه، خپل قوم ته مي واوروه ځني داسي و چې اسلام يې خوښ كى او ځينو نورو اسلام ونه منى، زما ملك كي يهود

او مجوس هم اوسپړي په دې هکله راته ښوونه وکړه ، دهمدې په جواب کي رسول الله ﷺ ورته وليکل : **بسم الله الرحمن الرحيم**

د محمد رسول الله ﷺ له خوا منذر بن ساوي ته ، سلام عليك ، زه دهغه الله حمد او ثناء وایم چې هغه پرته بل د عبادت لائق څوک نسته ، شاهدي وایم چې محمد ﷺ د الله ﷻ بنده اور رسول دی ، اما بعد دالله تعالی طرف ته دي رابولم او هغه دریا دویم څوک چې نصیحت کوي هغه یې په گټه دی څوک چې زما د قاصدانو اطاعت کوي او د دوی امر مني دوی په حقیقت کي زما اطاعت کړی دی ، چاکه زما درسولانو سره نیکی وکړه ، دانیکی یې زما سره ده زما قاصدانو ستا صفت وکی ماستا قوم په رابطه ستا شفاعت قبول کی ، مسلمانان پر خپل حال پریږده گناهکارانو ته مي دعوت وکړه عفو یې قبوله کړه او ترڅو پوري چې ته پر اصلاح او خیر یې ترهغودي له چوکی څخه نه عزل کوو ، که څوک پریهودیت او مجوسیت باندي قائم پاته کیږي نو جزیه ورڅخه واخله . ٤٦٧

« د سید الانبیاء ﷺ لیک دیمامه باچا هوذه بن علي ته »

نبي کریم ﷺ دیمامه مشر هوذه بن بن علي ته په دې متن یولیک ورولیږی .

بسم الله الرحمن الرحيم

دالله درسول محمد ﷺ له خوا هوذه بن علي ته ! سلام دي پر هغه چاوي چې د هدایت په لار روان وي پوه سه چې زما دین به په ټولو هغه سیمو کي برلاسی کیږي چیري چي پیاده یاسپور ور رسیدلای سي ، اسلام راوړه ترڅو په امن سی ، که په اسلام مشرف سی نو چوکی به دي درسره پاته وي ، دا خط سلیط بن عمرو العامري یو وړی ، کله چې سلیط هوذه ته ورغلی هغه هرکلی ورته ووايه عزت یې ورکړی ، اور رسول الله ﷺ ته یې داسي ولیکل رښتیا هم چې تاسي ډیر غوره شي ته بلنه کوی ، همدادول زما د باچاهي رعب هم پر عربو پروت دی و ، ما په خپل امر درسره شریک کړه ، ترڅو پیروي دي وکړم ، سلیط ته یې جایزه هم ورکړه په هجر کي جوړ سوي کالي یې هم ورکړل سلیط تحفې درسول الله ﷺ حضور ته وړاندي کړی او دخپل سفر راپور یې هم ورکی ، رسول الله ﷺ د هوذه خط ووايه او وی فرمایل :

که یوه ټوټه مخکې راڅخه وغواړي هم به یې ورنه کړم ، هغه هم تباہ سو اوڅه چې ورسره دي هغه هم تباہ سول او کله چې رسول الله ﷺ دمکې له فتحې څخه بیرته راغلی جبرائیل علیه السلام خبرورکې چې هوډه مړسو، په دې وخت کې رسول الله ﷺ وفرمایل په یمامه کې به داسې کذاب پیدا کېږي چې د نبوت دعوه به وکړي خو تر ما وروسته به ووژل سي چا سوال وکې چې قاتل به یې څوک وي یا رسول الله ﷺ اده ورته وفرمایل ته ، اوستا ملگري به یې وژني فعلا بیا همداسې و سول ۴۶۸

« **د سید البشر ﷺ لیک د دمشق مشر حارث بن ابی شمر غسانی ته** »

نبی کریم ﷺ داسې لیک ورته لیکلی ؤ

بسم الرحمن الرحيم

دالله در رسول محمد ﷺ له خوا حارث بن ابی شمته! په هغه چا دي سلامي وي چې هغه په حقه لار روان وي ، پر حق یې ایمان راوړی وي ، رېښتونی وی ، زه بلنه در کوم چې پریوه الله ایمان راوړی ، شریک ورسره ونه ونیسی ، که داسې وکړی نوباچایي به دي درسره وي ، دالیک یې د شجاع بن وهب چې له بني اسد قبیلې څخه په لاس ولیږه ، کله چې در رسول الله ﷺ خط ور ورسیدی نووی ویل څوک به زما څخه باچاهي اخلي ؟ زه ورپسې ورغم په دې توگه مسلمان نه سو .

« **د سید البشر ﷺ لیک د عمان باچاته** »

رسول الله ﷺ د عمان باچاد (جلندی) زامنو جیفر او ورورته یې چې عبد نومید داسې خط ولیکی .

بسم الرحمن الرحيم

دالله تعالی در رسول محمد ﷺ له خوا جیفر او عبد ته ! پر هدايت اونیکه لار برابر و باندي دي سلام وي ، اما بعد : زه مو اسلام ته رابولم ، اسلام راوړی ترڅو دواړه په امن سی ، زه دالله تعالی له طرفه ټولو انسانانو ته رسول الریډل سوی یم ، زه خلک د کفر او بدې له عواقبو څخه بیروم ، حق ورته بیانوم ، ترڅو پر کفارو باندي دلیل قایم سي ، که تاسي اسلام ومنی هم الله به مو پر خپله چوکۍ پرېږدم او که مو اسلام ونه منی نوباچاهي مو ختمیدونکی ده ، ستاسي پر باچاهي به د آسانو برید او پلغار جوړ سي ، زمانبوت به حتما ستاسي پر باچاهي غلبه حاصلوي رسول الله ﷺ دغه خط د

عمرو بن العاص رضي الله عنه په لاس وليږي، عمروايي روان سوم ترخو عمان ته ورسيدم،
لومړی عبده ورغلم هغه ترور زيات هوښيار او نرم سړی ؤ، ورته ومي ويل چي
زه رسول الله صلي الله عليه وسلم تاسي ته رالېږلی يم، ده راته وويل ورور مي د عمر او مقام له پلوه
تر مامخکي دی، راجه زه به دي هغه ته ورولم ترخوستا خط ووايي اوبيايې زياته
کړه ته څه غواړي؟ ماورته وويل: ديوه الله طرف ته بلنه درکوم، له الله جبار پرته
دنور ټولوشيانو عبادت پرېږده، په دې سره شاهدي ووايه چي محمد صلي الله عليه وسلم د الله جبار
بنده اورسول دی، عبد وويل: اي عمروه! ته دخپل دسردار زوی يې داراته ووايه
چې ستا پلار په دې هکله څه کړي دي دهغه عقیده څه وه؟ هغه زمور پلاره نمونه دی
، ماورته وويل: پلارمي په داسي حال کي مړسو چې پر محمد صلي الله عليه وسلم يې ايمان نه
درلودی زما هيله دا وه چې هغه په اسلام مشرف سي اود محمد صلي الله عليه وسلم تصديق وکړي
، زه هم لکه پلارمي مشرک وم ترڅو الله تعالی د اسلام لارښوونه راته وکړه، عبدالرته
وويل څومره وخت کيږي چې د محمد صلي الله عليه وسلم پيروي دي غوره کړی ده؟ جواب مي
ورکی لږ وخت کيږي چې په اسلام مشرف سوی يم، راته وی ويل: چي چيري
مسلمان سوی؟ ماورته وويل په حبشه کي دنجاشي په وړاندي اودامي هم ورته
وويل چې نجاشي په خپله هم په اسلام مشرف سوی دی، عبدالرته وويل: چي نو
رعت يې څه ورسره وکړل؟ ماورته وويل دوی يې امرومنی او پيروي يې وکړه، وی
ويل آيادي تي او مذهبي مشرانو يې هم پيروي وکړه؟ ماورته وويل: هو، عبدالرته
وويل: اي عمرو! پوه سه چي درواغ سړی ډير ژر رسواکوي، ماورته وويل زه خو
درواغ نه وایم، زمور دين د درواغ ويلو اجازه نه ورکوي بيايې وويل فکر کوم چې
هرقل به دنجاشي په اسلام نه وي خبر؟ ماورته وويلنه هرقل په دې ښه خبردی چې
نجاشي اسلام راوړی دی، ده راته وويل ته په دې خبره څنگه خبرسوی؟ ومي ويل
نجاشي به هرقل ته خراج ورکوی خو کله چي په اسلام مشرف سون وی ويل قسم په
خدای که تردې وروسته يو درهم هم ورکړم، او کله چي هرقل په دې قصه خبرسو نو
ورور يې چې نياق نومیدی ورته وويل آيا خپل هغه غلام هم داسي پرېږدی چې خراج
در نه کړي؟ او دا اجازه ورکوی چې دبل چا دين ومنې؟ هرقل وويل دايو شخص دی
چې دځاني لپاره يې يو دين غوره کړی دی نوزه څه ورسره کولای سم؟ قسم په خدای

که دباچاهي غم راسره نه وای نومابه هم دنجاشي په ډول دغه دين منلی وای، عبد
 وويل اي عمروه! داته څه وایی؟ ماورته وويل قسم په خدای چې زه رښتیا وایم،
 هغه راته وويل چې ښه اوس داراته ووايه چې محمد ﷺ په څه شيانو امر کوي اوله
 کومو شيانو څخه منع کوي؟ په جواب کي مي ورته وويل: هغه موږ ته دالله تعالی
 داطاعت امر کوي چې نافرماني يې ونه کړو دصله رحمي امر کوي، له هر ډول ظلم
 ، زنا، شرابو، بت پرستي او داسي نورو څخه منع کوي، عبد وويل: داشومره ښه
 او غوره خبره ده، څومره غوره شيانو ته بلنه کوي که زما ورور زما خبره ومني نوموږ
 به ټول سپاره درسره روان سو او د محمد ﷺ حضور ته به حاضر سو ايمان به پر
 راوړو او تصديق به يې وکوو خو ورور مي پر باچاهي ډير بيريزی، دواک ډير حريص
 دی هغه خپل واک نه سي پرېښولای، هغه ته دبل چاپيروي گرانه ده، ماورته وويل
 : که هغه اسلام راوړي نور رسول الله ﷺ به يې بيرته دخپل قوم مشر وټاکي، دهغه
 دنده به بيا دا وي چې له بد ايانو صدقې واخلي او پر غريبانو يې وويشي، عبد وويل
 دا هم څومره نیک عمل دی، بيا يې وويل صدقه څه ته وایی؟ شروع مي وکړه هغه ته
 مي صدقه او زکوٰۃ تشریح کړل، دهر شي دزکوٰۃ اندازه مي ورته بيان کړه او پر اوښانو
 مي ورته خلاصه کړه، راته وی ويل يا عمروه! هغه حيوانات چې دباندې خروي
 بوتي خوري او اوبه څښي آیا په دې ډول حيواناتو کي هم صدقه سته؟ په جواب کي
 مي ورته وويل هو! هغه وويل ورته انتظاروم، عبده زما خبري خپل ورور ته رسولی
 ، ترڅو يو ورځ يې زه ور وغوښتلم ور دتنه سوم، پيره دارانو ترمتو ونيولم ده ورته
 وويل پرېږدی پرېږدی زه يې پرېښوولم ماغوښتل چې کښينم، پيردارانو د کښي
 نستلو اجازه رانه کړه باچاته مي وکتل هغه راته وويل څه ويل غواړی مادر رسول الله
 ﷺ مهرسوی خط ورته ونيوی، مهريې مات کی اولیک يې خلاص کی او ترپايه
 يې ووايه، بيا يې خپل ورور ته ورکی، هغه هم ووايه خوما لېدل چې ورور يې ترده
 نرم دی بيا يې راته وويل دقریشو دريځ څه دی؟ ماورته وويل: دوی د محمد ﷺ
 پيروي غوره کړی ده، ځيني دزړه اوله دين سره دميني پرېنء په اسلام مشرف سوي
 دي او ځيني نوريابه زور مغلوب سوی، باچاراته وويل نور څوک له محمد ﷺ
 سره دي؟ ما وويل خلکو دادين خوښ کړی دی، دوی دالله تعالی په فضل سره

دادرک کړی ده چې دوی په گمراهي کي و او اوس حق ته راغلي دي، فکر کوم دلته له تاپرته نور څوک گمراه نه دي پاته که ته هم نن اسلام رانه وړی نو په تاپسې به لښکر راځي اوله رينسو څخه به دي باسي، هر څه به دي ختمېږي نو اسلام راوړه ترڅو په امن سي، که اسلام راوړی نو محمد ﷺ به دي دخپل قوم مشر وټاکي، هيڅوک نه پياده او نه سپاره به درته راځي، هغه راته وويل يوه ورځ مهلت راکړه، ته سبا بياراسه، زه ولاړم او ورور ته يې ورغلم هغه راته وويل: يا عمرو! هيله من يم چي ايمان راوړی او دواکمني حرص پريږدي سهار ورغلم خواجازه يې رانه کړه چې ورسره ووينم، ورور ته يې ورغلم ورته ومي ويل چې ماته خود باچاسره دليدو اجازه رانه کړل سوه، هغه وروسته باچا راته وويل: ستا په خبرو کي مي فکر وکي، که زه اوس باچايي داسي چاته پريږدم چې شهسواران يې لاتراوسه رارسيدلي نه دي نو دازما لپاره مناسبه نه ده او عرب به مي ډير کمزوری وگڼي او که دهغه سپاره را ورسيدل نو له داسي يوه مقاومت سره به مخ سي چې مخکي به يې نه وي ليدلي، په جواب کي مي ورته وويل ستا خوښه، زه نوسبا بيرته روانېږم، کله چي هغه زماله واپسنيږد او ده سونو خپل ورور ته يې په پټه دا خبري وکړي دغه پيغمبر ﷺ چې اوس پرکومو خلکو غالب او بريالی سوی موند دوی په نسبت هيڅ هم نه يو او ده چي هر چاته پيغام ليږلی دی ټولو يې دعوت منلی دی، پرهمدې اساس يې بل سهار وغوښتل او هم دلته باچا او وروريې دواړو اسلام ومنی، درسول الله ﷺ تصديق يې اعلان کي، دواړه په اسلام مشرف سول او ماته يې اجازه راکړه چې له خلکو څخه صدقې راټولي کړم او پر غريبانو يې وويشم، دخلکو تر مينځ پرېکړي وکړم، که به چا مخالفت راسره وکړی دوی دواړو به مي عملي مرسته کوله، ٦٩ ددې پيښي له سياق څخه دا معلومېږي چې دغه دنورو په نسبت وروسته ليږل سوی دی او گمان کيږي چې دمکې له فتحې څخه وروسته دي ليږل سوی وي، رسول الله ﷺ په دې ليکونو سره خپل دعوت دهغه وخت زياترو باچاهانو ته ورسوی، په جواب کي يې ځيني باچهان په اسلام مشرف سول او يوشمير يې هم داسي کافران پاته سول، خودومره

خبره چې د كفارو توجه هم همدي خواته راواوښتله، دوى در رسول الله ﷺ له مبارکه نامه او اسلام سره څه ناڅه آشنا سول.

«صلح حدیبیې او په وروسته کي فوجي عملیات»

(دغابه يادى قر دپه نامه غزا) د بني فزاره قبيلې يوې ډلې در رسول الله ﷺ پر خلاف ديوه اقدام په نتيجه کي دمسلماانو پريو شمير حيوانانو باندې حمله وکړه، غلايې کړل، هم دې ډاکوگانو ته دسزا ورکولو په خاطر داغزا پيښه سوى وه. دصلح حدیبیې څخه وروسته در رسول الله ﷺ لومړى غزا هم داوه که څه هم ځيني روايتونه وايي چې لومړى غزا يې خبير وه، امام بخاري رحمه الله ددې باب په مقدمه کي وايي چې دغابه غزا دخيبر څخه درې ورځي مخکي واقع سوى وه، صحيح مسلم هم همدا خبره له سلمه بن اکوع څخه په روايت سره نقل کړى ده، دسير ليکو نکو زياترو دا ويلي چي دغه غزا دحدیبیې ترسولي مخکي وه خود بخاري شريف روايت د تاريخ ليکوونکو تر قول زيات صحيح دى. ۴۷۰ ددې غزا قهرمان سلمه بن اکوع ؓ دى سیر ليکوونکي روايتونه ټول له ده څخه نقلوي او وايي چې رسول الله ﷺ خپل دسپارلى اوبنان دخپل شپانه اومريي (رباح) سره څرځاى ته ليږليي ؤ، سلمه وايي زه هم ورسره وم اود طلحه ؓ آس مي دځان سره بيولى ؤ، سهار ناڅاپه عبدالرحمن فزاري پراوښتانو حمله وکړه، ټول يې وتښتول او شپون يې په قتل ورسوى ما رباح ته وويل چې ولاړسه اودا آس طلحه ؓ ته ورسوه، اور رسول الله ﷺ هم په پيښي خبر کړه زه پريولور ځاى ودریدم مخ مي دمدينې په طرف کي او درې واري مي په لور آواز چيغه کړه يا صبا حاه! بيا په غلو پسي ور روان سوم، په غشو مي ويشتل اود شعر مي زمزمه کوى

انا ابن الاكوع... واليوم يوم الرضع

ترجمه: زه ډاکوع زوى يم، نن ورځ د شيدو رودلو ورځ ده يعني نن به معلومه سي چې چا دخپلي مور شيدى رودلي دي، ابن اکوع وايي چې ما په مسلسلله توگه کفار په غشو ويشتل که به له دوى څخه يوراپسې راغى نو زه به ددرختي سره ته وختلم اوله هم هغه ځايه به مي ويشتى، او ټپي به سو، ترڅو دوى دغرونو په مينځ کي وي

تنگي درې ته ننوتل ، زه غره ته وختلم او د غره له سره مي ډبري پر راغورځولي ،
 همداسي په دې پسې وم ترڅو در رسول الله ﷺ ټول اوبښان مي شاته پاته سول
 او دوی دا ټول راپرېښوول او ولاړل ، که څه هم دوی در رسول الله ﷺ ټول اوبښان
 راپرېښوول خو بيا هم زه په پسې وم او په غشو مي وشتل ، ترڅو مجبور سول د يرش
 خاداران او د يرش نيزې يې ور غورځولي ، ترڅو باريې سپک سي ، دوی به چي هرڅه
 پرېښوول مابه دنښاني په توگه ډبري پر اېښوولي ترڅو رسول الله ﷺ او اصحاب
 يې ورته متوجه سي او وی پيژني ، زه ورپسې وم دوی ديو غوندي په يوه تنگه لاره
 کي د غرمې ډوډۍ ته کښنستل ، زه تر دوی لوړ وختلم او ورته گورم له دوی څخه
 څلور کسان ماته را وختل ما ورته وويل آيا ما پيژني زه څوک يم؟ دوی دومره رالڼد
 سوی ؤ چې زما ږغ يې ښه اوږدی ، ما ورته وويل زه سلمه بن اکوع يم ، زه چي په
 چاپسې روان سم هغه حتما رانيسم او که څوک په ما پسې سي اوزما دنيولو هڅه
 وکړي نو هيڅکله به مي هم ونه نيسي ، دوی چې زما خبره واورېدلې څلور سره بير
 ته راغلل ، زه پر خپل ځای ناست وم ، په همدې وخت کي مي در رسول الله ﷺ فوجيان
 وليدل چې ددرختو په مينځ کي را روان دي ، مخکي يې اخرم روان ؤ ، ورپسې
 ابوقتاده ؤ ورپسې مقداد بن اسود ؤ ، عبدالرحمن وتوانيدی چې اخرم په
 شهادت ورسوي او اوس يې ورڅخه واخيستی پرسپو سو خوقتاده ورپسې را
 ورسيدی او عبدالرحمن يې هم دلته ووژی ، نور کفار په تېښته سول زه هم ورپسې
 سوم ما ښام ته نژدې دوی ډير تږي ؤ غوښتل يې څه اوبه وڅښي خوا ما اجازه ورنه کړه
 چې دچينې څخه اوبه وڅښي دوی يو څاڅکي هم ترخولي نه کړی ، رسول الله او
 لښکريې ما خستن پسې را ورسيدل ، ما عرض وکی يا رسول الله ﷺ داخلگ تږي
 دي ، که زما سره سل کسان وليږي نوزه به ټول آسان ورڅخه واخلم او دوی به هم ټول
 لاس تږلي درته راولم ، رسول الله ﷺ وفرمايل اي ډاکوع زويه! برلاسی سوی يې
 لږ نرمي وکړه ، بيا يې وفرمايل اوس به په بنو غطفان کي دوی ته ميل مستا کيږي
 ، رسول الله ﷺ وفرمايل نن ورځ زموږ تر ټولو غوره شهسوار ابوقتاده ؤ دی
 او تر ټولو غوره پياده موسلمه بن الاکوع ؤ دی سلمه ؤ وايي چې بيا رسول الله
 ﷺ دوی برخي را کړی يوه برخه دپياده اوبله د سپرو او بيا يې زه پر عضباء نومي

اوبنه سپور کړم او مدينې ته راوگرځيدو، په دې غزا کي رسول الله ﷺ ابن أم مكتوم (ع) په مدينه کي خپل خليفه ټاکلی ؤ او د غزا بيرغ يې مقداد بن عمرو (ع) ته ورکړی ؤ. ^{٢٧١} «**دخيبر غزا په اووم کال دهجرت**» خيبر لوی ښار ؤ، ښه کښتونه او ټينگ برجونه يې درلودل، د مدينې منورې شامل ته شپيته يا اتيا ميله ليري پروت ؤ، اوس د يوه کلي حيثيت لري، هوا يې هم ډيره ښه نه ده.

«دهمدي غزا سبب څه وو؟»

د حديبيې ترسولي وروسته رسول الله ﷺ د مخالف د لوی قوت قریش څخه بې غمه سو، د دوی له اړخه يې زړه جمع سو، نونيت يې وکړی چې ددې مثلث له دوو نورو برخو سره حساب تصفيه کړي، او دا يې ضرور وگڼله چې په سيمه کي دامن او امنيت ټينگولو په خاطر د يهودو او نجد دنورو قبایلو خط هم له منځه يووړل سي، ترڅو مسلمانان له جنگ څخه فارغ او د الهي دين دعوت ته خلاص سي، څرنگه چې خيبر د مسلمانانو پر خلاف د ټولو توښو، سازشونو يو داسي مرکز ؤ چې د رسول الله ﷺ پر ضد ټول جنگونه او فعاليتونه له همدې حايه اداره کېدل نو مسلمانانو ته په کار وه چې لومړي همدا شيطاني ځاله ونړوي، د يادوني وړ ده چې د خيبر يهودو دا حزاب په غزا کي د مسلمانانو پر خلاف ټولي عربي قبيلې راپارولې وې، بني قريظه يې دې ته اړ کړل چې له رسول الله ﷺ سره غدر او خيانت وکړي، دوی په دې هم بسنه ونه کړه بلکه په مدينه کي يې دننه هم له منافقينو سره اړيکي ټينگي کړې، له غطفان او په صحراء کي اوسيدونکو کوچيانو سره يې هم تماسونه نيول، په خپله يې هم د جنگ تياري نيوله، پر همدې اساس مسلمانان له سختو مشکلاتو سره مخ ؤ، يهودو د رسول الله ﷺ د ترور توښه جوړه کړه، رسول الله ﷺ مجبور سو، چې ددې شرارتونو د مخنيوي په خاطر فوجي تحركات ولري او د يهودي لښکرځيني شيطاني مشران لکه سلام بن ابي حقيق او اسير بن بن زرام له منځه يوسي، خو خبره پردې هم پای ته نه رسيدله، د يهودو خطر لوی ؤ او ددې خطر له منځه وړلو لپاره يو لوی او جدي اقدام ته ضرورت ؤ، مسلمانانو تر هغو پوري ددې فرصت نه درلودی چې د يهودو سره مقابله وکړي ترڅو پوري يې چې لوی دښمن قريشو سره د صلح

تړون نه وي کړی او کله چي مسلمانان د قريشو له شرخه بهي غمه سول نو ديهودو مقابلې ته يې وخت پيدا کي . «دخيبر په لور»

ابن اسحاق وايي چې رسول الله ﷺ چې له حديبيي خخه راغي ، ذی الججه او د محرم خو ورځي يې هم دلته په مدينه کي تيري کړی او بيا د همدې محرم په مياشت کي دخيبر په طرف روان سو ، مفسرين وايي چې خيبر هغه وعده چې الله تعالی په دې آيت کي له رسول الله ﷺ سره کړه وه .

وَعَدَكُمْ اللَّهُ مَغَازِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَلَ لَكُمْ هَذِهِ . سورة الفتح آيت (٢٠) **ترجمه :** الله ﷻ ستاسو سره د ډيرو غنيمتونو او ولجو وعده کړی ده چې وابه يې خلی تاسي نو الله تعالی ژر در کړل دا غنائم .

«د اسلام لښکر»

منافقان او د کمزوري ايمان خاوندان د حديبيي په غزا کي له رسول الله سره نه و تللي دوی سستي کړی وه ، الله تعالی د دوی په هکله خپل رسول الله ﷺ ته داسي امر وفرمايه :

سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَازِمَ لِنَأْخُذُهَا ذُرُوءًا نَتَّبِعُكُمْ يَرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ قُل لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذَلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا سورة الفتح آيت (١٥) **ترجمه :** ژر به ووايي تاته وروسته پاته کېدونکي خلگ کله چي روان سي تاسي غنيمتونو (د خيبر ته) لپاره ددې چي واخلی تاسي هغه غنائم ، پرېږدی موږ چې په تاسي پسې درسو ، اراده لري دوی چې بدل کړي حکم د الله ، ووايه اي محمده ﷺ ! چې له سره به متابعت ونه کړی تاسي زموږ هم داسي فرمايلي و ، الله پخوا بيا به ووايي چې کينه کوي تاسي زموږ سره بلکه دوی نه پوهيدل مگر ډير لږ .

هم داوه کله چې رسول الله ﷺ دخيبر په طرف روانيدی نو اعلان يې وکي چې يوازي هغه کسان به ورسره ځي چې په جهاد کي برخه اخيستل غواړي ، په دې ترتيب سره رسول الله ﷺ سره يوازي تر درختي لاندي بيعت کوونکي چې شميره يې څوارلس سوه تنه و ، روان سول په مدينه کي يې سباع بن عرفط غفاري خليفه وټاکي ، ابن اسحاق وايي چې نميله بن عبدالله ليشي ؓ يې خليفه وټاکلی و ، خو

محققين وايي چې لومړنۍ روايت قوی دی، ^{٤٧٢} په همدې وخت کي ابوهريره رضي الله عنه مدینې ته هجرت وکړ او په اسلام مشرف سو، دسهار په لمانځه کي يې په عرفط پسې اقتدا وکړه او کله چي لمانځه څخه فارغ سو عرفط ته ورغلی هغه څه توبنه ورکړه او روان سو په رسول الله ﷺ پسې ورورسيدی رسول الله ﷺ دده په هکله له مسلمانانو سره خبره وکړه او دوی په خپلو غنیمتونو کي ابوهريره رضي الله عنه او ملگري يې ورسره شریک کړل. «يهود او ورسره د منافقينو اړيکه»

منافقينو ديهودو په گټه کارکوي، د منافقانو رئيس عبد الله بن ابی بن سلو، دخيبر يهودو ته احوال وليږي چې متوجه وسيږي، محمد ﷺ ستاسي په طرف دروان دی، متوجه وسيږي، خپل تدبير ونيسي، گوري همت دلاسه ورنه کړي، اومه ورڅخه بيريزي تاسي دشمير او وسايلو له خوتر هغو قوی ياست، دمحمد ﷺ قوم ډير لږ دی، دوی تش لاسي هم دي وسلې نه لري يهودو ته چې دابن سلول خبر اورسيدي کتابن بن ابی حقيق او هوذة بن قيس يې غطفان ته وليږل، اوددوی څخه يې د کومک غوښتنه وکړه، بني غطفان قبيله ديهودو ملگری وه اود مسلمانانو پر خلاف يې له دوی سره مرسته کوله، په دې غوښتني پسې يهودو دا وړانديز هم وکی که دوی پر مسلمانانو بريالي سول نو دخيبر دميوو نيمه برخه به بني غطفان ته ورکوي.

«دخيبر لاره اودمرحوب دلاري خوښيدل»

رسول الله ﷺ خيبر ته درسيده په خاطر لومړی دعصر نومي غره په طرف ولاړی، بيا له صهبا نومي سيمي سره تير سو ورپسې رجيح ته ورسيدی هغه چي له بني غطفان څخه يې ديوې شپې او ورځي مزل درلودی، دغطفان قبيلې خلگو تياري نيوله اودخيبر په طرف ولاړی ترڅو ديهودو مرسته وکړي دوی لاخيبر ته رسيدلي نه و چې له شاخه يې شورا وزوږ ترغوږو سو، گومان يې وکی لکه چې مسلمانانو ددوی پراو لادونو او مالونو حمله کړي ده، همدا وه چې بيرته ولاړل اودخيبر يهود يې يوازي پرېښوول، رسول الله ﷺ هغه دوه لار ښوونکي راوغوښتل کوم چي مسلمانان يې لاره ښووله، له دوي څخه ديوه نوم حسيل و، رسول الله ﷺ ورته و فرمايل داسي لار راوښيه چې خيبر ته دشمال يعني دشام له خوا وروگرځو ترڅو شام

ته ديهودو دتېښتي لاره بنده كړو او همدا ډول ددوی او غطفان ترمینځ لاره هم بنده كړو، د لار ښوونكو څخه يوه وويل چې يارسول الله ﷺ دا لاره زه ښه درښيم، روان سو ترڅو يوې څلور لاري ته ورسيدل هلته يې عرض وكی يارسول الله ﷺ له دې ټول لارو څخه خپل مقصد ته رسيدلای سو، اوس ستا خوښه پر كومه لار ولاړ رسول الله ﷺ امر ورته وكی چې دهري لاري نوم ورته واخلي، هغه وويل د لار حزن نوم يې، رسول الله ﷺ وفرمايل دادی وی، پردې نه څو، هغه بيا وويل ددې بلي لاري نوم شاش دی، درسول الله ﷺ دا هم خوښه نه سوه، هغه وويل دريمه لار دحاطب په نامه ياد يې، رسول الله ﷺ هغه هم خوښه نه كړه په دې وخت كي حسيل ؓ وويل اوس يوازي يوه لار پاته ده، حضرت عمر ؓ وويل دهغي نوم څه دی؟ ده وويل: نوم يې مرحب دی رسول الله ﷺ پر همدې مرحب نومي لاري باندي تگ خوښ کی.

«دهمدي لاري په تلو كي واقعات»

سلمه بن اكوع ؓ وايي چې درسول الله ﷺ سره دخيبر په طرف روان ؤ، دشپې مو منزل كاوه چي يوه سړي عامر ته وويل څه خوراته واوروه عامر ؓ شاعرو، او شروع يې وكړه بدلي يې بللي اويايې دابابولالی اورولی.

اللهم لولا انت ما اهتدينا.... ولا تصدقنا ولا صليتنا

فاغفر فداءك ما انقينا.... وثبت الاقدام ان لا قينا

والقين سكينه علينا... انا اذا اصبح بنا ايدينا

وبالصباح عولوا علينا

ترجمه: اي الله ﷻ كه ته نه وای نوموږ په هدايت نه وای تر لاسه كړی نه به مو صدقه وركړی وای اونه به مو لمونځ ادا كړی وای، خدايه! بڅښنه راته وكړی او د جنگ په وخت كي ثبات راپه نصيب كړی موږ ته چې آواز وسي نوموږ جواب نه وايو، څلگو زموږ په چينغو پرموږ باور كړی دی، رسول الله ﷺ د آواز په اورېدو سره وويل چې دا آواز ويونکی څوك دی؟ ورته وويل سول چي دا عامر بن اكوع دی، رسول الله ﷺ وفرمايل: الله تعالى دي رحم پر كړي له اصحابو څخه يوه سړي وويل اوس خود هغه شهادت واجب سو تا سو ولي موږ دهغه له وجود څخه نور هم

مستفيد نه ڪرو؟^{٤٧٣} اصحاب په ڏي پوهيدل چې رسول الله ﷺ ډڅنگ په وخت کي چاته هم په ځانگړي توگه دعا کړي ده هغه حتما په شهادت رسيدلى دى^{٤٧٤}، دخيبر په غزا کي هم داسي رسول او حضرت عامر رضي الله عنه شهيد سو، همدواوجه وه چې اصحابو رضي الله عنهم رسول الله ﷺ ته عرض وکي چې ولي يې هغه ته دا ورځه عمر دعاونه کړه ترڅو له ده څخه نور هم مستفيد سوي وای دلاري په اوږدو کي اصحاب ديودرې سرته له رسيدو وروسته په لوړ آواز سره دتکبير ناري پورته کړي اوويل يې: الله اکبر، الله اکبر، لا اله الا الله. رسول الله ﷺ وفرمايل: کرار سى خوداسي چاته آواز کوي چې نه غائب دى اونه کون، تاسي هغه ذات ته دعا کوي چې اوږد ونکي او ډير نژدې دي.^{٤٧٥} رسول الله ﷺ خيبر ته نژدې دصهبا په وادي کي دماځيگر لمونځ اداکي، بيا يې توبنې راوغوښتلې، ټولو خپلي خپلي توبنې راوړي خو ټول ستوان يا میده سوي غنم وواړيې وکي چې ټول دلته کښيږدي، کښيښوول سول، رسول الله ﷺ او اصحاب خوراک ورڅخه وکي بيا يې دماښام لمونځ اداکي، مبارکه خوله يې پرېوله، اصحابو هم خولي پرېولي بيا يې لمونځ وکي^{٤٧٦} اودس يې تازه نه کي، ورپسې يې دماڅستن لمونځ وکي.^{٤٧٧}

«د اسلامي لښکر رسيدل دخيبر لمنوته»

هغه شپه چې سهار يې جنگ شروع سو مسلمانانو خيبر ته نژدې تيره کړه، يهود په خبر نه و، د رسول الله ﷺ عادت و چې کوم قوم به د شپې ورسيدى نو تر سهار به نه ور نژدې کېدى، حمله يې نه ورباندي کوله داشپه يې همداسي وکړل، سهار وختي پاڅيدى دسهار لمونځ يې په تياره کي اداکي، مسلمانان روان سول دخيبر په طرف يې مخ کي، هلته يهود ناڅېرې په حالت کي له بېچلو، تسکورو او تيرونو سره دخپلو محکو کښتونو په طرف روان و، کله چي يې اسلامي لښکر وليدى وى ويل قسم په خداى محمد ﷺ راغلى دى، وې غغستل بيرته خپل ښار ته ننوتل، په همدې وخت

^{٤٧٣} صحيح البخارى ٢/ ٦٠٣، صحيح مسلم ١٥/ ٢.

^{٤٧٤} صحيح مسلم.

^{٤٧٥} صحيح البخارى ٢/ ٦٥٠.

^{٤٧٦} نفس المصدر.

^{٤٧٧} مغازى الواقدي ص ١١٣.

کي رسول الله ﷺ وفرمايل : الله اکبر خيبر وران سو، الله اکبر خيبر وران سو، موږ چې د کوم قوم ساحې ته ورسو نو دا گواښل سوو خلکو سهار خراب وي. ۴۷۸

رسول الله ﷺ دخپل لښکر لپاره يو ځای غوره کړی حباب بن منذر رضي الله عنه ورته راغی او عرض يې وکړ چې يار رسول الله ﷺ دا ځای دي د الله په امر غوره کړی دی او که تاخپله د جنگي تاکتيک په توگه انتخاب کړی دی ؟ رسول الله ﷺ وفرمايل : چې دا زما شخصي نظر دی ، منډ ورته وويل دغه ځای د (نطاة) نومي برج سره ډير نژدی دی ، د يهودو ټول جنگيالي په همدې برج کي دي ، دوی زموږ په احوال خبر دي موږ وينی په داسي حال کي چې موږ نه دوی وينو او نه يې په هکله معلومات لرو ، د دوی غشي موږ ته را رسيږي خو زموږ غشي دوی ته نه رسيږي ، دلته موږ د دوی له شيوخون څخه هم په امن نه يو ، بله دا چې دا ځای دخورما د درختو په مينځ کي واقع دی ژور هم دی ، مخکه يې هم خرابه ده ، غوره به وي چې بل مناسب ځای وټاکي ، رسول الله ﷺ وفرمايل : چې صحيح خبره دي وکړه ، ورپسې يې دلښکر لپاره بل ځای غوره کړی ، کله چې رسول الله ﷺ خيبر ته نژدی سو ، وی فرمايل : ودریږی ټول لښکر ودریدی رسول الله ﷺ وفرمايل : اې داو و آسمانو او تر آسمانو لاندي د ټولو مخلوقاتو لويه ربه ، اې داو و محکو او په کښی د ټولو موجوداتو ربه ! اې د شيطانانو او د دوی د گمراه سويو ربه ! موږ ستا څخه ددې کلي خبر غواړو او ددې کلي داوسيدونکو دخبر سوال کوو ، او ددې کلي د شر څخه پناه غواړو ، ددې کلي داوسيدونکو او ټول له شر څخه تاته پناه دروړو ، بيا يې وفرمايل چې روان سی ، مخ په وړاندي د خداي په نامه سره. ۴۷۹

«د جنگ تصميم او د خيبر بر جونه»

پر خيبر له حملې څخه مخکي شپه باندي رسول الله ﷺ وفرمايل : چې سهار به بيرغ داسي چاته ورکوم چې له الله ﷻ او رسول الله ﷺ سره محبت لري ، الله ﷻ او رسول الله ﷺ هم مينه ورسره لري ، کله چې سهار سو ، اصحاب ټول درسول الله ﷺ حضور ته ورتلل ، هريوه دا طمعه درلوده چې بيرغ به ده ته ورکړل سي ، په دې وخت

کي رسول الله ﷺ و فرمايل چي علي ﷺ چيري دی ؟ اصحابو ورته وويل هغه خود سترگو تکليف لري ^{٤٨٠} وی فرمايل : چي راوی غواړی ، څوک ولاړل او حضرت علي ﷺ يې راوستی ، رسول الله ﷺ دهغه سترگي په خپلو مبارکو نارو وړلندی کړی ، دعا يې ورته وکړه او سترگي يې داسي جوړي سوي لکه هيڅ مرض چې په کښي نه و ، بيا يې بيرغ ورکړی ، حضرت علي ﷺ عرض وکړی يا رسول الله ﷺ ! آيا تر هغو پوري به ورسره جنگيږم ترڅو دوی زموږ په ډول مسلمانان سي ؟ رسول الله ﷺ ورته و فرمايل : په اطمینان سره ولاړسه ترڅو د دوی ساحې ته ورسېږی هلته دوی ته د اسلام بلنه ورکړه ، د الله ﷻ حقوق ورته بيان کړه ، قسم په خدای که الله ﷻ ستا په لاس يوسړی هدايت کړي دا ترسرو اوښانو درته غوره دی ^{٤٨١} ، خيبر پر دوو برخو ويشل سوی و ، په لومړۍ برخه کي يې د اپنځه برجونه و .

١ : د ناعم برج ٢٠ : د صعب بن معاذ برج ٣٠ : د قعله زبير برج ٤ : د ابی برج ٥٠ : د نزار برج . لومړني درې برجونه په نطاة نومي سيمه کي او دوه نور په شق نومي سيمي کي پراته و ، د خيبر په دويمه برخه کي چې په کتبيه سره يې شهرت درلودی درې برجونه پراته و ، چې نومونه يې دادی ١٠ : د قموص برج ، د ادبني نصير د مشرابی حقيق برج و ٢٠ : د وطيع برج ٣٠ : د سلالم برج . په خيبر کي له دې اتو برجونو پرته نور برجونه او کلاگاني هم وی خو هغه نوري ددې اتو برجونه په ډول بيله جنگه تسليم سول ، د جنگ زيات زور د خيبر په لومړني برخه کي و په دويمه برخه کي که څه هم جنگي لان ډير و خو ټول بيله جنگه تسليم سول .

«اول د ناعم پر برج حمله او دهغه فتحه کېدل»

مسلمانانو لومړی پر ناعم برج حمله وکړه هم دلته د يهودو لومړی دفاعي کرښه هم وه ، دې برج که له يو خوا زيات استراتيژک اهميت درلودی ، له بل پلوه د يهوديانو مشهور قهرمان مرحب هغه چي پر زرو شمار و هم دلته اوسیدی ، حضرت علي ﷺ مسلمانان دهم دې برج په لور مرش کړل ، هلته يې يهودو ته د اسلام بلنه ورکړه ، دوی اسلام ونه منی د خپل مشر مرحب تر مشري لاندې د مسلمانانو مقابلې ته

^{٤٨٠} دهم دي مرض دوجي حضرت علي ﷺ په لښکرپسي داخړه روان وو .

^{٤٨١} صحيح البخاری ٢ / ٦٥٠ ، ٦٠٦ .

راووتل، مرحب را وړاندي سو او مسلمانانو ته يې د حملې بلنه ورکړه، سلمه بن اکوع رضي الله عنه وايي چې په خيبر کې د دوی مشر مرحب د جنگ ميدان ته رامنځ ته سو، توره يې په لاس کې وه او داشعريې وايه.

قد علمن خيبر أني مرحب.... شاکي السلاح بطل مجرب

إذا الحروب أقبلت تلهب

ترجمه: د خيبر خلک په دې پوه دي چې زه مرحب یم، مسلح یم، د جنگ په ميدان کې تجربه کار اتل یم، سلمه وايي دده مقابلې ته زما اکا (عامر) وروتي او وی ويل:

قد علمت خيبر أني عامر.... شاکي السلاح بطل مغامر

ترجمه: خيبر والا په دې خبر دي چې زه عامر یم، بې باکه، وسله په لاس اتل یم دواړو يو پر بل د وړونو هڅه وکړه، د مرحب توره زما د اکا عامر په ډال ونځيډه، عامر هڅه وکړه چې دلاندي خوشخه پر مرحب وار وکړي، خو توره يې نژدې وه، که څه هم ده غوښتل چې يهودي پرېنډي، گوزار وکړي خو توره يې پر خپله ګونډه برابره سوه، سخت زخمي سو او بيا له همدې تپ له وجي وفات سو. رسول الله ﷺ دده په هکله فرمايلي دي دده (عامر) لپاره دوه اجرونه دي او په خپلو مبارکو ګوتو يې اشاره کړې ده، ده داسي جهاد وکړ چې په عربو کې به دده په ډول مجاهد کم پيدا سي. ^{۴۸۲} داسي ښکاره کيږي چې مرحب به بيا د مقابلې رغ کړی وي او هم هغه شعريې وايه او په ميدان کې گرځيدی، همدا وه چې دا واريې مقابلې ته حضرت علي رضي الله عنه ورووتی او داشعريې وايه

انا الذي سبني أمي حيدرة.... أوفيههم بالصاع كيل السندرة

ترجمه: زه هغه څوک یم چې مور مې د حيدر (زمرې) نوم راباندې اېښی دی، زه لکه د څنګل د باچا زمرې په ډول هيبتناک یم زه د ټولو نيزو پوره حساب ورکوم، حضرت علي رضي الله عنه داشعر زمزمه کړ او پر مرحب يې داسي وار وکړ چې ځای پر ځای يې نسکور کړی، ورپسې دهمده په لاس خيبر فتحه سو. ^{۴۸۳} کله چې حضرت علي رضي الله عنه

^{۴۸۲} صحيح مسلم ۱/۲، صحيح البخاري ۶۰۳/۲.

^{۴۸۳} د مرحب د قاتل په باره باندې اختلاف سته.

ديهودو برجونو ته ورنژدی سو یوه يهودي له برج څخه راوکتل او وی ویل : چې ته څوک یې ؟ ده جواب ورکی چې زه علي بن ابي طالب یم ، يهودي وویل قسم په هغه کتاب چې پر موسی ﷺ باندې نازل سوی دی چې تاسي برلاسي سوی یاست بیا دمرحبد ورور یاسر سره راووتی او وی ویل څوک مقابله راسره کوي ؟ د مسلمانانو څخه زبیر ؓ مقابله ته وړواندي سو موریې صفیه ؓ وویل یا رسول الله ﷺ هسي نه چي زوی مي مړنه سي ، رسول الله ﷺ وفرمایل : نه ستازوی به هغه وژني ، هم هغه وه چې زبیر ؓ پردې و توانیدی چې يهودي یاسر وژني .

دناعم دبرج په شاوخواکي سخت جنگونه وسول ، یوشمیر نامتو يهودیان په کبني مړه سول ، د نورو يهودو روحیات کمزوري سول ، دمسلمانانو دمقابله توان یې ترلاسه ورکی ، ځيني مصادروايي چې دا جنگ څو ورځي روان ؤ ، مسلمانان دسخت مقاومت سره مخ وه ، په پای کي يهود بې وسه سول ، دمقابله توان یې بایلوې اوله همدې برج څخه صعب نومي برج ته واوښتل او مسلمانانو دناعم برج فتح کی .

«دویمه فتحه دصعب بن معاذ دبرج»

په ناعم برج پسې دویم برج دصعب په نامه یادیږي ، پردې برج دبیرد قومانده د حباب بن منذر پرغاړه وه ، مسلمانانو برج درې ورځي کلاند کی ، په دریمه ورځ رسول الله ﷺ ددې برج لپاره خاصه دعا وکړه ، ابن اسحاق وایي چې دبنی سهم قبیلې مسلمانان درسول الله ﷺ حضور ته راغلل ، عرض یې وکی موږ خپل کونښنر وکی ، ستړي سوی هم یو خوهیڅ مو په لاس کي نسته ، رسول الله ﷺ وفرمایل : خدایه ! ته ددوی په حال خبریې ، دوی وس نه لري ، زه هم څه نه لرم چې ورېې کړم خدایه ! ته ددوی په لاس ترټولو لوی برج فتحه کړی ترڅو څه شی یې لاس ته ورسې ، هغه برج ددوی په لاس فتحه کړی چې ډیره غله او غوړي په کبني وي ، کله چې سهار سو الله ﷺ ددوی په لاس دصعب بن معاذ برج فتحه کی ، او په دې برج ترټولو برجونو زیات خواړه او غوړي ؤ .^{۴۴۰} تردې وروسته چې رسول الله ﷺ اصحاب پربرج باندې دحملې لپاره لیږل نو دبنی اسلم قبیلې غړي ترنورو مخکي ؤ ، دبرج مخ ته مقابله او جنگ وسو ، په پای کي په هم دې ورځ تر لمر لوېدو مخکي برج فتحه

سو. مسلمانانو په دې برج کي دهغه زمانې يو شمير توپونه او ټانگونه هم غنيمت ونيول، دابن اسحاق په روايت په دې ورځو کي مسلمانان د سختي لوري سره مخ سوي و او له ډيري لوري څخه يې خړه ذبحه کړې وه او دهم دې خړو غوښي يې په ديگوباندي بار کړې وې، رسول الله ﷺ چي په مسئله خبر سو د خړه دغوښو له خوړلو څخه يې نهې وکړه خو چې سهوا او يا د هيري په حالت کي وي پروانه لري.

«دریمه فتحه دزیر د کلا»

د ناعم او صعب د برجونو له فتحه کولو وروسته يهوديان ټول دزير کلاته ولاړل، دغه يوه ډيره مضبوطه او ټينگه کلا وه، موقعيت يې هم داسي ؤ چې اسونه او پياده ځواکونه نه سواي وړاندي ورختلای، همدا وجه چې رسول الله ﷺ محاصره وکړه، محاصره درې ورځي اوږده سوه، يو يهودي راغی او رسول الله ﷺ ته يې عرض وکړ چې يا ابا القاسم ﷺ! که ته يوه مياشت هم محاصرې ته ادامه ورکړي يهوديانو ته څه مشکل نسته، ځکه له دوی سره خواړه سته، داوبو مشکل يې هم نسته، د شپې له خوا دخپل ضرورت وړ اوبه اخلي او بيرته خپلي کلاته تنوزي که تاد دوی اوبه ورباندي بندي کړي نو دوی به مجبور سي او دباندي به را ووزي، همدا وجه وه چي رسول الله ﷺ اوبه ورباندي بندي کړې، دوی راووتل او سخت جنگ يې وکړ، يو شمير مسلمانان شهيدان سول، لس کسه يهوديان هم ولگيدل، بالاخره رسول الله ﷺ بريالي سو او داکلا يې هم فتحه کړه.

«دزير کلا وروسته دابی د کلا فتحه»

کله چي دزير کلا فتحه د مسلمانانو په لاس فتحه سوه، يهود دابی کلاته ولاړل او هلته يې سنگرونې وې، رسول الله ﷺ داکلا هم محاصره کړه، د محاصرې په دوران کي دوه يهودي اتلان يوپه بل پسې راووتل او دمقابلې گواښ يې وکړ، مقابله وسوه دواړه د مسلمانانو په لاس ووژل سول، دويم يهودي جنگيالي، د مشهور مسلمان اتل ابودجانه سماک بن خرشه انصاري رضي الله عنه په لاس ووژل سو، کله چي ابودجانه رضي الله عنه دغه يهودي وواژه نو د کلا په طرف يې مخ کي مسلمانان هم ورپسې ورغلل ټينگ جنگ وښتی مسلمانان کلاته ور دننه سول يهوديان په تيښته بريالي سول او ځانونه يې دنزار برج ته ورسول.

«ترتولو هغه محکم برج نزار د هغه فتحه»

د خیبر په دې برخه کې نزار ترتولو زیات مضبوط برج ؤ، یهودو باور درلودی چې مسلمانان به په هیڅ صورت کې هم دغه برج ونه نیسي، دوی په دې برج دومره زړه تړلی ؤ چې خپل اولادونه او ښځې یې هم په دې برج کې ورسره ساتلې وې، مسلمانانو دغه برج هم کلک کلاند کړی، پریهودو یې سخت فشار راوستی، خو څرنگه چې برج د غره په څوکه کې پروت ؤ ورننوتل گران ؤ، یهودو د اجرات نه درلودی چې له برج څخه د باندې را ووزي خوله برج څخه یې دغشو اوډېرو د ویشتلو سخت مقاومت وکړی، کله چې د نزار د برج محاصره اوږده سوه مسلمانان ونه توانیدل چې برج ونیسي، رسول الله ﷺ امر وکړ چې د هغه وخت توپونه دي ورته نصب سي داسې ښکاره کيږي چې مسلمانانو دي د توپ څخه ډزي کړی وای او په هم دې گولینو سره یې د برج په دیوالونو کې درزونه پیدا کړل اوله همدې لارې څخه دننه سول، په برج کې دننه سخت جنگ وموښتی چې په نتیجه کې یې یهود ماته وخوړه ډیر تلفات یې ورکړل، پردې هم ونه توانیدل چې د پخوا په ډول بل برج ته پناه یوسي بلکه څوک په تیښته بریالي سول دوی خپل اولادونه او ښځې مسلمانانو ته پرېښوولی او په دې ترتیب سره د ابرج هم فتحه سو په دې ډول سره د خیبر د لومړني برخې برجونه ټول فتحه سول که څه هم په دې برخه کې یو شمیر نور کوچني برجونه هم ؤ خو د نزار د برج له سقوط وروسته یهودو په خپله هم کوچني برجونه ايله کړل او ټول د خیبر دویمې برخې ته منتقل سول.

«په دې فتحه کې د خیبر دویمه برخه»

د نطاة اوشق له فتحې وروسته رسول الله ﷺ د بني نضیر قبیلې دنورو برجونو چې کتیبه وطیح او سلالم نومېدل په طرف توجه وکړه، دلته ټول یهودیان راټول سوي ؤ، سیرت لیکونکي په دې برجونو کې د جنگ د پیښیدو په اړه اختلاف لري، د ابن اسحاق له روایت څخه داسې معلومیږي چې د قموص برج په فتح کې سخت جنگ سوی ؤ او د ابرج به په جنگ سره فتحه سوی ؤ نه دخبرو له لارې^{۴۸۵}، امام

واقدي ﷺ وايي چې دخيبر دغه برخه دخبرو له لاري فتحه سوي خوداهم کېدای سي چې دقموص دبرج شاوخوا کي لومړی سخت جنگ سوي وي اويادخبرو له لاري تسليم سوي وي اويادوه نور برجونه بيله جنگ تسليم سوي وي، پرهرحال رسول الله ﷺ دې برخي (کتيبه) ته له راتگ وروسته يهوديان کلابند کړل دوی پوره خوارلس ورځي محاصره و، په پای کي نبي کریم ﷺ اراده وکړه چې دابرجونه هم په توبونو وويلي خو کله چي يهوديان پوه سول چې نور وژل کيږو نو دصلحي او خبرو وړانديزي وکړي.

«تړون اودخيبر فتحه»

ابن ابي الحقيق درسول الله ﷺ حضورته څوک وليږل او ورته وی ويل: چې رآه چي خبري سره وکړو، رسول الله ﷺ دا وړانديز ومنی، خبري شروع سوي او پردي سره جوړسول چې په برجونو کي موجود جنگيان به ټول په امن وي، ديهودو اولادونه به د دوی وي خو دوی به ټول دخيبر څخه وزي، خپل محکي، مالونه سره اوسپين به ټول رسول الله ﷺ ته سپاري، خپل آسانونه، سلې، نيزې اونور ټول سامان به پريږدي، يوازي دومره مال به دځان سره وړي چې اوش يې وړای سي، او په بل روايت سره يوازي ديوې جوړې کالو دوړلو اجازه يې درلوده اوبس، پرهم دې اتفاق وسو، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: که موڅه پټ کړل نو الله ﷻ ته به يې جواب ورکوي، په دې ترتيب سره تړون وسو اوخيبر دمسلمانانو په لاس فتحه سو.

«دابی الحقيق دوه زمان اودهغوی قتل»

سره له دې چې داتړون وسو، دخقيق زمانو ډير مالونه پټ کړل هغه ژي يې هم پټ کړل چې داحیی بن اخطب بې شميره دارابي په کښي وه، ابن اسحاق روايت کوي چې کنانه بن ابي حقيق درسول الله ﷺ حضورته راوستل سو، پوښتنه يې ورڅخه وکړه چې دبنونضير خزاني چيري دي، دې سره له دې چې دخزاني ساتونکی و انکار وکړي، په دې وخت کي يوبل يهودي راغی اورسول الله ﷺ ته يې وويل چې مابه سهار کنانه ليدی چې دغه مخربې (کنډوالې) ته به راتلی، رسول الله ﷺ کنانه ته وويل چې گوره! که چيري دغه خزانه ستاسره پيدا سوه نويابيه دي وژنو؟ کنانه وويل هو، که زما سره پيدا سوه نو موي وژنی رسول الله ﷺ امر وکړ چې دغه مخروبه دی

و کپندل سي، له کيندلو ورسته څه اندازه مالونه لاس ته راغلل بيا له کنانه څخه پوښتنه وسوه چې نور مالونه چيري دي؟ هغه بيا هم انکار وکړی هم داوه چې زبیر (رضي الله عنه) ته وظيفه ورکړل سوه چې کنانه تعذيب کړی، ترڅو د خزانې ځای په گوته کړي، زبیر (رضي الله عنه) هغه ووايه خواعتراف يې نه کوی، له ډيرو وهلو وروسته يې محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ته وظيفه ورکړه هغه دخپل ورور په بدل کي د کنانه سره پريکي، محمد بن مسلمه زوی دی چې د محمد ورور و دناعم د برج ترڅنگ ناست و چې يهودو د ميچني ډبره پر غورځوله او په شهادت ورسوی، ابن قيم (رحمته الله عليه) وايي چې رسول الله (صلي الله عليه وسلم) د دابي حقيق د دواړو زامنو د وژلو امر کړی و او پر دوی باندي د کنانه د اکا زوی شاهدي ويلی وه، رسول الله (صلي الله عليه وسلم) د حبي بن اخطب لور صفيه هم په سارت ونيوله، صفيه دغه وخت د کنانه بن ابي حقيق په نکاح کي وه.

«د غنيمتونو تقسيم»

رسول الله (صلي الله عليه وسلم) فيصله وکړه چې يهوديان له خيبر څخه وشری خو دوی ورته راغلل او عرض يې وکړ چې موږ د دې مځکي په هکله تر تاسي زيات معلومات لرو، موږ هم دلته پريږدی او مځکه به درته کاله کوو، له رسول الله (صلي الله عليه وسلم) سره هم دومره کسان نه و چې دلته پر مځکه کار وکړي، همداوه چې رسول الله (صلي الله عليه وسلم) فيصله وکړه چې يهوديان به په دې مځکو کار کوي، په بدل کي به يې يوه اندازه حاصلات ورکول کيږي، او دا فيصله بر ترهغو پوري عملي وي ترڅو چې د رسول الله (صلي الله عليه وسلم) خوښه وي، يهود هم دلته پاته سول، او عبد الله بن رواحه (رضي الله عنه) به د حاصلاتو په اړه د تخمين پر اساس فيصله کوله، همداول رسول الله (صلي الله عليه وسلم) د خيبر مځکي پر (۲۶) برخو وويشلی هر برخه پر سلو برخو مشتمله وه، په دې حساب سره ټولي (۳۶۰۰) برخي وې، د رسول الله (صلي الله عليه وسلم) او مسلمانانو حصه نيمه يعني اتلس پاته نيمه بله برخه يې د خاصو حالاتو او مشکلاتو لپاره وساتله او مځکه يې په اتلس سوه برخو وويشلې وه چې دا غنيمتونه په حقيقت کي د حديبيي د غازيانو لپاره يو نعمت او بدله وه، د حديبيي غازيان شپاړس سوه کسان و دوه آسونه هم ورسره و دهر آس لپاره دوې برخي وې په

دې حساب سره ټولي برخي (١٨٠٠) سوي، د سپاره لپاره درې او د پياده لپاره يوازي يوه برخه وه. ٤٨٦

د خيبر غنيمتونه يې حساب و، امام بخاري رحمه الله له ابن عمر رضي الله عنهما څخه روايت کوي چې وايي د خيبر تر فتحې پوري موږ په نس نه و ماړه سوي، همدلته عايشه رضي الله عنها وايي چې کله خيبر فتحه سو نو موږ وويل اوس به په خرما و ماړه سو. ٤٨٧، او کله چې رسول الله ﷺ له خيبر څخه مدينې ته تشریف راوړی نو ټول مهاجرينو هغه باغونه بيرته خپلو انصارو وروڼو ته ورکړل چې دوی ته يې د مرستې په دود کي ورکړي و ځکه اوس خو مهاجرين هم په خيبر کي د مال، باغ او خورما و خاوندان سوي و. ٤٨٨

«د جعفر بن ابې طالب رضي الله عنه او اشعريان»

د خيبر غزا په دوران کي د رسول الله ﷺ د اکاږي جعفر بن ابې طالب رضي الله عنه ابو موسی اشعري رضي الله عنه او ملگري يې را ورسيدل، ابو موسی اشعري رضي الله عنه وايي موږ په يمن کي د رسول الله ﷺ د بعثت خبر واورېدی، همدلته چې زه او ورور مې له پنځو سو کسانو سره يوځای دده طرف مهاجر سو، په کبنتي کي سپاره سو، په دغه کبنتي کي د حبشې په طرف يو وړو هلته موله جعفر رضي الله عنه او ملگرو سره ليدنه کاته وسوه، دوی راته وويل موږ ته رسول الله ﷺ هم دلته د پاته کېدو امر کړی دی، تاسي هم راسره پاته سئ، ورسره پاته سوو، بالاخره روان سو او په داسي وخت کي د رسول الله ﷺ حضور ته ورسيدو چې خيبر يې فتحه کړی و، موږ چې کله ور ورسيدو نو موږ ته يې هم په غنيمتونو کي برخه راکړه، غايبانوته يې د خيبر له غنيمتونو څخه ورته کړل، يوازي موږ د جعفر رضي الله عنه ملگرو ته يې برخه راکړه، او بس. ٤٨٩، کله چې جعفر رضي الله عنه د رسول الله ﷺ حضور ته ورسيدی هر کلي يې ورته ووايه مچ يې کي او وی فرمايل: والله که پوهېږم په کومه خوښي خوشحالي وکړم د خيبر په فتحه او که د جعفر رضي الله عنه په راتگ. ٤٩٠، جعفر رضي الله عنه او ملگري له هغه وخت

٤٨٦ زاد المعاد ٢/١٣٧، ١٣٨.

٤٨٧ صحيح البخاري ٦٠٩.

٤٨٨ زاد المعاد ٢/١٣٧، صحيح مسلم ٩٦.

٤٨٩ صحيح البخاري ١/٢٢٢.

٤٩٠ زاد المعاد ٢/١٣٩.

خنجه وروسته راغلي و کوم وخت چي رسول الله ﷺ نجاشي ته عمرو بن اميه الضمري ليږلی و او د مسلمانانو د ليرلو خبره يې ورته کړې وه، نجاشي دوی په دوو کنبتيو کي واستول، د جعفر ؓ ملگري شپاړس کسان و بنځي او اولادونه يې هم ورسره و او نور څو مسلمانان له جشې خنجه مدينې ته راغلي و. ۲۹۱

«له صفيې ؓ سره د سيد البشر ﷺ واده»

مخکي مو وويل چې صفيه ؓ ميره کنانه بن ابي حقيق د غدر په سزا کي ووژل سواو صفيه ؓ په اسارت ونيول سوه، کله چي بنديان ټول سول د حيه کليي ؓ راغی اوله رسول الله ﷺ خنجه د يوې مينځي غوښتنه وکړه، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: ولاړسه بنديانو ښځو خنجه يوه واخله، د حيه کليي ؓ ولاړی او پر صفيه بنت حبي يې لاس کښيښووی، په دې وخت کي دې صحابي در رسول الله ﷺ حضور ته راغی او ورته وی ويل: چې يا رسول الله ﷺ تاد حيه ته د بنونضير او بنو قريظه قبيلې سرداره يعنی صفيه ورکړه، دغه ميرمن يوازي ستاسي له شان سره ښايي، رسول الله ﷺ وفرمايل احوال ورکړی چې هغه راوړلي، د حيه ؓ سره صفيې ؓ راغی، رسول الله ﷺ ورته وکتل او وی ويل: د دې په بدله کي بله بندي واخله رسول الله ﷺ صفيه ؓ اسلام ته راوبللله، هغی اسلام ومني په اسلام مشرفه سوه، نور رسول الله ﷺ آزاده کړه او په نکاح يې کړه او مھريې هم دا آزادي وه، مدينې په لاره چې د صبهاء سيمي ته ورسيدل صفيه ؓ له حيصه پاکه سوه ثوأم سليم ورته جوړه کړه، د شپې در رسول الله ﷺ حضور ته ورليږله، او په دې ترتيب سره دا واده ترسره سو، سهار يې د خورماو، ستوانو او غوړيو وليمه ورکړه، درې ورځي يې هم دلته د واده د شپو په توگه ورسره تيري کړی ۴۹۲، رسول الله ﷺ د صفيې ؓ په مخ کي شين والی وليدی ورته وی ويل چې دا څه دي دې وويل: يا رسول الله ﷺ ماستاتراتک مخکي خوب وليدی چې سپوږمۍ له خپل ځای خنجه بې ځايه سوه او زما په غيږ کي راووليده، په دې وخت کي ماستاپه هکله هيڅ معلومات نه درلودل، دغه قصه

او خوب مي خيل ميره ته ووايه هغه پرمخ ووهلم اوراته وي ويل لکه چې دهغه باچا
هيله لری چې په مدينه کي دی . ٤١٣

«په زهروهل سوی پسه»

له خيبر له فتحي وروسته په داسي حال کي چې رسول الله ﷺ دفتح لارښود په
حيث دلتہ حای په حای سوی ؤ، دسلام بن مشکم ښځي زينب بنت حارث يو کباب
سوی پسه ورته راوړی نومړي پوښتنه کړه وه چې رسول الله ﷺ کوم غړي ډير
خوښيږي، ورته ويل سوي ؤ چې مخکنی پښي يې نوپه همدې يې ډير زهرو وواچول
بيايې ټوله پسه په زهرو ککړ کي، رسول الله ﷺ ته يې راوړی اوپه مخ کي يې ورته
کښيښوی، رسول الله ﷺ هم دا پښه چې ډير زهر په کښي ؤ راو نيوله او غوښه يې
ورڅخه جلا کړه وي ژوله خوتيره نه سوه پيرته يې توکړه وي فرمايل داهلوکي راته
وايي چې زهر په گډسوي دي، بيايې هغه ښځه راوغوښتله هغې اعتراف وکي
، ورته وي ويل : ولي دا کار وکي؟ ښځي وويل : ما ويل که محمد ﷺ باچاوي نوپه
دې سره به ورڅخه بې غمه سو، او که رسول الله ﷺ رسول وي نو حتما به خبر ورکړل
سي او غوښه به ونه خوري، رسول الله ﷺ بيا عفوه ورکړه دغوښي خورلو په وخت
کي له رسول الله ﷺ بشري البراء بن معرور هم ؤ هغه يوه اندازه غوښه وخورله
او مړ سو، دې ښځي ته د عفوي په اړه مختلف روايتونه رانقل سوي دي حيني وايي
چې عفوه ورته وسوه او حيني وايي چې مړه يې کړه، خواتفاق بيا پر دې سوی دی چې
لومړی رسول الله عفوه ورته وکړه خو کله چې بشر مړ سو نو دغه ښځه ورباندي
قصاص سوه . ٤١٤

«دخيبر په غزا کي دشهيدانو او دکفارو دمړو تعداد»

دخيبر په غزا کي (١٦) مسلمانان په شهادت ورسيدل، څلور قريشان، يو له اشجع
قبيلې يوله اسلم قبيلې يو دخيبر له خلکو او نور انصار ؤ، بل روايت وايي چې ددې
غزا دشهيدانو شمير اتلس کسان ؤ، منصور پوري دغه شميره تونس ښوولی او
وايي چې ماله ډير څيرني وروسته (٢٣) نومونه پيدا کړي دي، يو نوم په طبرکي، بل

په واقدی کي راغلی دی یوپه زهرو لړلي پسه له امله مړسو، یونفرداسي دی چې
 ځيني وايي په خيبرکي شهيدسوی اونور وايي چې په بدرکي په شهادت رسيدلی
 دی، خصوصيح روايت دادی چې په بدرکي شهيدسوی دی^{۲۹۵}، دخيبر په غزا کي له
 يهوديانو څخه (۹۳) کسان وژل سوي دي.

«د فدک يهوديان»

خيبر ته له رسيدو وروسته نبي کریم ﷺ محيصه بن مسعود (رضي الله عنه) فدک يهوديانو
 ته وليږی ترڅو دوی اسلام ته راوبولولي، دوی خبره اوږده کړه خو کله چې خيبر فتح
 سو نو الله تعالی يې په زړونو کي رعب واچوی، رسول الله ﷺ ته يې د صلح وړانديز
 وکی او وی ويل چې فدک په نيمايي حاصلاتو سره صلح ته تيار سي، رسول الله
 ﷺ د دوی وړانديز ومني، فدک ټوله سيمه خاص در رسول الله ﷺ لپاره وه ځکه
 دلته مسلمانانو هيڅ ډول جنگ او جدل نه وکی.

«مخ پرو دای القری»

کله چې رسول الله ﷺ دخيبر له فتحي څخه فارغ سو نو دواډی القرای په طرف يې
 مخ کی هلته يوشمير يهوديان چې څه کوچيان هم ورسره ؤ اوسيدل، دې سيمي ته له
 رسيدو سره سم د يهوديانو له طرفه پر مسلمانانو د غشوباران سو، در رسول الله ﷺ
 يومړی (مدعم) هم ووژل سو، خلگو وويل جنت دي يې مبارک وي، رسول الله ﷺ
 وفرمايل نه داسي نه ده قسم په هغه ذات چې زما ژوند يې په واک دي هغه تسمه چې
 ترويش مخکي يې دخيبر له غنيمتونو څخه اخيستی وه پرده باندي به اور بل وي،
 اصحابو چې دا خبره واورېدله نو هريو ولاړی چايوه او چابه دوي تسمې رانيولی
 وی راوړلی به يې، رسول الله ﷺ فرمايل داور يوه تسمه د اور دوي تسمې
 ،بيا رسول الله ﷺ خپل لښکر دمقابلې لپاره تيارکی، پرصفويې برابر کړل،
 عمومي بيرغ يې سعد بن عبادہ (رضي الله عنه) ته ورکی يو بيرغ يې حباب بن منذر بل يې
 سهل بن حنيف (رضي الله عنه) دريم يې عبادہ بن بشير (رضي الله عنه) ته ورکی، ورپسې يې يهودو ته
 د اسلام بلنه ورکړه دوی اسلام ونه منی، يوکس يې مقابلې ته راووتی دهغه مخ ته
 زبير بن عوام (رضي الله عنه) ورغلی او هغه يې رانسکور کی، ورپسې بل رامنځ ته سو هغه يې

هم ووژی، ورپسې دریم مقابلې ته راغلی دمسلمانانو له خوا څخه حضرت علي (علیه السلام) ورمخ ته سو او هغه یې ځای پرځای ووژی په دې سره مقابلې روانه وه اوله یهودو څخه (۱۱) کسان ووژل سول، کله چې به یو ورڅخه وژل کېدی نور به یې اسلام ته رالل کېدل، په دې ورځ به دلمانځه په وخت کې رسول الله (ﷺ) لمونځ په جماعت ادا کي، بیا به یهودو ته داسلام بلنه ورکوله، دوی به اسلام نه منی په دې ترتیب سره ترماخستن پوري جنگ روان و سهار سو، لمر دنیزي په اندازه لوړ سوی و چې یهود په زور سره تسلیم سول، مالونه یې ټول ولجه سول، مسلمانانو ته ډیر مالونه او سامانونه په لاس ورغلل، رسول الله (ﷺ) هم دلته دقری په وادي سیمه کې څلور ورځي تیري کړی، غنیمتونه یې پراصحابو وویشل خودرختي مخکي اوباغونه یې یهودو ته ورپرېښوول. ۴۹۶

«دتیماه یهودیان»

دتیماه یهودیان چې دخیبر، فدک او وادی القری له فتحو څخه خبر سول سمدستي یې رسول الله (ﷺ) ته دصلحي وړاندیز وکي، رسول الله (ﷺ) هم د دوی وړاندیز ومنی، صلح یې ورسره وکړه او خپل مالونه یې هم دوی ته پرېښوول، ۴۹۷ اوداسي تړون یې ورسره ولیکي چې دادبني عادیایا لپاره دمحمد رسول الله (ﷺ) تړون دی، دوی به محفوظ او خوندي وی، جزیه به ورکوي دښمني به نه ورسره کیږي، اونه به له خپلي خاوري څخه شړل کیږي، دا تړون به همېشني وي تړون دخالدبن سعید په لاس ولیکل سو. ۴۹۸

«سیدالبشر (ﷺ) دمدينې پر لور»

رسول الله (ﷺ) دمدينې په طرف روان سو، یوه شپه یې مزل وکي دښې په آخري برخه کې یې دلاري په اوږدو کې واپول، بیده سو خو ترییدېدو مخکي یې بلال (رضی الله عنه) ته وویل چې بیدار اوسه، دسهار ولمانځه ته مو راوینس کړه بلال خپل پیټي ته څنګ وهلی و خوب وړی و، اوکله چې لمرښه تود سو راوینس سول، لومړی اوترټولو مخکي رسول الله (ﷺ) راوینس سو، له دې وادي څخه ووتی لږمخته ولاړی هلته یې

۱۹۶ زادالمعاد ۲/ ۱۴۶

۱۹۷ زادالمعاد ۱۴۷

۱۹۸ ابن سعید

دسهار لمونځ وکي په بل روايت کي راغلی دی چې دغه قصه په بل سفر کي پيښه
سوی وه ^{٤٩٩}، دخيبر دغزا له حوادثو څخه دا څرگنديږي چې رسول الله ﷺ داووم
هجري کال دصفر دمیاشتي په آخري برخه اويا دربيع الاول په میاشت کي مدينې ته
بیرته تللی دی.

«د ابا بن سعيد سریه»

رسول الله ﷺ ديوه ماهر قومندان په حيث په دې ښه پوهیدي چې له حرامو میاشتو
څخه اخوا دمدينې ايله او خالي پرېښوول پرځای عمل نه دی ځکه دمدينې شاوخوا
پراته اعراب دمناسب فرصت انتظار کوی اوپه دې طمعه دي چې په غلچکي
برید سره مسلمانانو ته تاوان ورسوي مالونه یې لوټ او غلا کړي، هم داوجه چې
رسول الله ﷺ د ابا بن سعيد په مشري یو سریه نجد ته ولیږله ترڅو اعراب
ویروي، ددې سربې سره همزمان خپله رسول الله ﷺ دخيبر په طرف روان سو، ابا بن
بن سعيد دخپلي دندي له سرته رسولو څخه وروسته بیرته راغلی اوپه خیبر کي
د رسول الله ﷺ سره یوځای سو، موثق روايت دا دی چې دغه سریه داووم هجري
کال دصفر په میاشت کي وه ددې سربې قصه امام بخاري رحمه الله علیه هم رانقل کړی ده
^{٥٠٠}ابن حجر وايي زه ددې سري په هکله معلومات نه لرم. ^{٥٠١}

«په (٧) کال د هجرت کي غزاګاني اوهم سراياوي»

د ذات الرقاع غزا: وروسته له هغه چي رسول الله ﷺ په دې وتوانیدي چې
د کفر د مثلث دوی برخي دري وړي کړي نو ددریمي برخي ماتولو ته یې پام سو، دغه
دریمه ډله د نجد په دښتو او میرو کي پراته سخت زړي اعراب او کوچیان و چې وخت
ناوخت به یې شو کي اوډاکي (غلا) اچولی، څرنگه چې دا کوچیان په کوم ښار یا کلي
کي نه اوسیدل، د کلاګانو او برجونو خاوندان نه و، چې کلابند سي اوله منځه
یووړل سي، دوی په پراخو سیمو کي تیت او پرک پراته و، نو بريالیتوب ورباندي
ګران و، دوی مشکل دمکې او خیبر ترخلګو ډیرلوی و، ددې ډول شر او فساد په
وړاندي یوازي تادیبي عملیات کېدای سواي اوبس، پر کوچیانو باندي د فشار

اچولو اود مدینې په شاوخواکې دبرید لپاره راټول سوو، اعرابو د ماتولو په نیت رسول الله ﷺ دیولې فوځي عملیاتو شروع وکړه، غزاته ولاړې او دغه غزا په تاریخ کې د ذات الرقاع په نامه شهرت لري، یاتره سیرت لیکونکي عقیده لري چې دغه غزا په څلورم هجري کال کې پېښه سوې ده خو د ابو موسی اشعري (رضی الله عنه) او ابوهریره (رضی الله عنه) ګډون په کښې دا څرګنده وي چې باید دا غزا د خیبر د فتحي وروسته سوې وي، همدا وجه ده چې صحیح روایت د ابني چې دغه غزا داووم هجري کال په ربیع الاول کې سوې ده، ددې غزا قصه داسې ده.

چې رسول الله ﷺ ته خبر راغلی چې د غطفان قبیلې دانمار یابني ثعلبه اوبني محارب کورنۍ پرمدينه دبرید لپاره راټولي سوي دي، همدا وه چې د دوی د مقابلې لپاره (۴۰۰ یل ۷۰۰) کسه غازیانو په ملګرتیا له مدینې څخه ووتل، ابوذر (رضی الله عنه) په بل روایت یې عثمان بن عفان (رضی الله عنه) په مدینه کې خپل خلیفه وټاکي، مخکې ولاړې اوله مدینې څخه ددوو ورځو په مزل ليري نخل نومي سیمې ته ورسیدی هلته د غطفان قبیلې له یو شمیر کسانو سره مخ سو خو جنګ ونه سو، په همدې غزا کې یې د خوف لمونځ اداکي، امام بخاري (رحمته الله علیه) له ابو موسی اشعري (رضی الله عنه) څخه روایت کوي او وایي چې موږ له رسول الله ﷺ سره په یوه غزا کې روان ؤ زموږ شمیره شپږ کسان وه چې په نوبت سره به پریوه اوبن باندې سپرېدو، پښې موتناکي سوې وپرسیدی، زمانوکان ولوېدل موږ په خپلې پښې په ټوټو کې پټولی اوله همدې وجې څخه دې غزا ته ذات الرقاع یعنې دټوټو او پښو د جنګ ویل کیږي.^{۵۰۲} صحیح بخاري بل روایت له جابر (رضی الله عنه) څخه نقل کړی دی وایي چې په ذات الرقاع غزا کې رسول الله ﷺ سره ملګري ؤ هر چیرې چې به ښه سایه لرونکې درخته راغله هغه به موږ رسول الله ﷺ ته پرېښوو، یوځل رسول الله ﷺ تر درختي لاندي تشریف درلودی نور اصحاب په اغزي لرونکو درختو کې سره تیت سول، هر چاځان ته سایه لټوله، رسول الله ﷺ خپله توره په درخته پورې راوځړوله، جابر (رضی الله عنه) وایي چې موږ ټول بیده سوو، په همدې وخت کې یو مشرک راغی د رسول الله ﷺ توره یې راواخیستله پرېني کریم ﷺ یې ږغ وکي چې اوس راڅخه بیرېږي که نه؟ رسول

الله ﷺ وويل الله به مي ساتي، جابر رضي الله عنه زياتوي رسول الله ﷺ مودته آواز وکي، ورغلو وينو چې يواعرابي ورسره ناست دي، رسول الله ﷺ راته وفرمايل: زه بیده وم اودې سړي زما توره اخیستی وه، زه په داسي حال کي راوینس سوم چې توره یې په لاس کي راته نیولی وه، راته وی وويل: چې څوک به دي راڅخه ژغوري؟ ماورته وويل الله جبرئيل دادی تاسي یې وینی چې اوس زما سره ناست دی، رسول الله ﷺ هغه اعرابي ته هیڅ هم ونه وويل.

په بل روایت کي راځي چې لمونځ اداسو، رسول الله ﷺ یوې ډلي اصحابو ته دوه رکعت له مونځ ورکي بیا د ډله ولاړله او دوه رکعت نور وپاته اصحابو ورپسې ادا کړل او رسول الله ﷺ په خپله څلور رکعت له مونځ ادا کي خواصحابو دوه دوه رکعت له مونځ ورپسې وکي. ٥٠٣

د اعرابي قصه ابو عوانه هم راوړی ده په هغه کي راځي چې توره د اعرابي له لاسه ولویده او رسول الله ﷺ راپورته کړه ورته وی وفرمايل څوک به دي راڅخه ژغوري، اعرابي ورته وويل رحم راباندي وکړه، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: دشهادت کلمه ووايه، اعرابي وويل عهد در سره کوم چې پر خلاف به دي جنگ نه کوم اونه به له هغه قوم سره ملگرتيا کوم چې ستا پر خلاف جنگیږي، راوي فرمایي نور رسول الله ﷺ بخښنه ورته وکړه او پري یې بنووی، هغه ولاړی خپل قوم ته ورغلی او ورته وی وويل زه تاسي ته د ټولو انسانانو څخه د غوره شخصیت له طرفه راغلی يم. ٥٠٤

امام بخاري رحمه الله وايي چې مسدد له ابو عوانه هغه له ابي بشر څخه روایت کوي چې د دغه اعرابي نوم غوث بن حارث ؤ ٥٠٥، ابن حجر رحمه الله وايي د واقدی د روایت پر اساس د دغه اعرابي نوم د عثور ؤ او اسلام یې هم راوړی ؤ خوداسي معلومیږي لکه چې دا دواړه دوې بیلي بیلي قصې وی چې په همدې غزا کي واقع سوي دي ٥٠٦، د دې غزا څخه دبیرته ستیندو په وخت کي یوه ښځه د مسلمانانو په اسارت کي راغله، د دې ښځي میړه قسم وکي چې تر هغوبه بیرته نه گرځي تر څو یې د محمد

٥٠٣ صحیح البخاری ١/ ٤٠٧
 ٥٠٤ مختصر سیرت الرسول ﷺ
 ٥٠٥ صحیح البخاری ٢/ ٥٩٢
 ٥٠٦ فتح الباری ٧/ ٢٤٨

ﷺ له اصحابو څخه ديوه وينه توی کړی نه وي ، په همدې اساس د شپې له مخه راغی ، رسول الله ﷺ دوو کسانو ته دپیری امر کړی و ، دا دواړه یو عباد بن بشیر او بل یې عمار بن یاسر و ، دپیری په دوران کې هغه وخت دنوموړي مشرک تربريد لاندې راغلل چې عباد لمونځ کوی پرلمانځه ولاړ و چې مشرک په غشي وويشتی ، هغه غشي له بدن څخه ويستی خولمونځ یې پرې نه بنووی بیا یې په درو نورو غشو وويشتی خولمونځ یې پرې نه بنووی ، کله چې یې لمونځ پای ته ورسوی سلام یې وگرځوی خپل ملگري یې راوینس کی هغه چې دده دا حالت وليدی ورته وی وویل سبحان الله ! ولي دي زه نه راوینولم ، عباد ﷺ ورته وویل : ماداسي سورت تلاوت کوی زړه مې نه منله چې تلاوت نیمگړې پرېږدم .

ددې غزا له برکته دسخت زړه عربانو په زړونو کې بیرته ولویده اوله دې وروسته دغطفان قبیلې دغه کورنیو دسرپورته کولو جرأت ونه کی ، کرار کرار یې ځواک اوبه کېدی ترڅو ټول سلامي سوی اوافراد یې ټول په اسلام مشرف سول ، ځینو خويې بیاد مکې په فتحه کې برخه درلوده ، دحنین په غزا کې شریک و او دغنیمت له مالونو څخه یې خپله برخه ترلاسه کړه دمکې له فتحې وروسته رسول الله ﷺ ځینو کورنیو ته زکوة راټولونکي ولیږل دوی زکاتونه ورکړل په دې ډول سره دکفر مثلث مات سو ، اوبه ټوله سیمه کې امن ارامي حاکمه سوه ، نور مسلمانانو داتوان درلودی چې یوځای بل ځای پېښیدونکو کوچنیو مشکلاتو سره په ډیره آسانی مقابله وکړي ، ویلای سو چې ددې غزا په نتیجه کې دلویو لویو ښارونو اوسیمو فتحه کېدو ته لاره هواره سوه ، له غزا څخه وروسته رسول الله ﷺ داووم هجري کال ترشوال میاشتي پوري په مدینه کې پاته سوی دی ، په دې موده کې یې داعسکري عملیات ترسره کړي دي .

«اولینه دغالب بن عبدالله لیثی سریه»

د(۷) هجري کال دصفر یاریع الاول په میاشت کې رسول الله ﷺ غالب په قدید سیمه کې دبنی ملوح مقابلې ته ولیږی ، دې قوم دبشیر بن سوید ملگري په شهادت رسولی و دغه ډله اصحاب یې له دوی څخه دانتقام په خاطر ور ولیږل دوی ورغلل د شپې له مخ یې حمله پړو کړه یوشمیر یې ووژل حیوانان یې ورڅخه راوستل ، په دې

وخت کي دښمن زيات شمير لښکر ورپسې راغی او په داسي حال کي چې مسلمانانو ته ډير نژدې سوی باران و سو اولوی سيل راغی د دواړو لښکرو تر مينځ حایل واقع سو او مسلمانان و توانيدل چې په برياليتوب سره په شاتگ وکړي ..

«دويمه: د (۷) هجري کال په جمادی الثاني کي د حسمي سريه»
ددې پيښي مکمل تفصيل مخکي تير سويدي .

«دريمه د (۷) هجري کال دشعبان په مياشت کي تر به ته د عمر بن خطاب ؓ سريه»
په دې سريه کي له حضرت عمر ؓ سره ډيرش مجاهدين ؤ ، د شپې به يې مزل کوی اود ورځي له خوبه پتيدل خوييا هم دهوازن قبيلې خلگ ورباندي خبرسول اود دوی له رسيدو مخکي وتبستيدل کله چې حضرت عمر ؓ ورغی هيڅوک هم په گوتو ور نه غلل .

«خلورمه د (۷) هجري کال دشعبان په مياشت کي دبشير بن سعدانصاري ؓ سريه»
ده ته وظيفه ورکړل سوه چې فدک ته نژدې پر بني مره باندي حمله وکړی ، له ده سره هم ډيرش کسان ؤ ورغی تربريد وروسته د يوشمير څاروي او پسونه اونور ورڅخه ولجه کړل بيرته راروان سول خود دښمن له خواتعقيب او تربدلاندي ونيول سول ، جنگ دبشير او ملگرو يې ټول غشي ختم سول ، او په دې ترتيب سره له بشير پرته نور ټول اصحاب په شهادت ورسيدل ، بشير په خپله تپي حالت کي ځان فدک ته ويستی او هلته تر هغو پوري پاته سوترڅو زخمونه يې جوړ سول بيا مدينې ته ستون سو .

«پنځمه د (۷) هجري کال په رمضان کي د غالب بن عبدالله ليثي ؓ سريه»
داسريه د بني عوال او ميفعه کي د بني عبد بن ثعلبه پر خلاف وه ، يو بل روايت وايي چې داد جهينه قبيلې د حرقات کورنۍ پر خلاف وه ، په دې سريه کي (۱۳۰) اصحاب ؤ ، ټولو پر دښمن بريد وکی يوشمير افراد يې ورڅخه ووژل ، ډير پسونه او اوبښان يې ورڅخه ونيول ، په دې سريه کي اسامه بن زيد ؓ يوتن چې نوم يې نه يک بن مرداس ؤ وروسته له هغه ووژي چې په خوله يې : لا اله الا الله . کلمه وويله ، رسول الله ﷺ اسامه ته وويل : آيا تايې سينه چاگ کړی وه چې رښتيا اود رواغ يې درته معلوم سوي وای .

«شپږم د عبدالله بن رواحه رضي الله عنه سره»

نوموړي له دیرشو کسانو سره داووم هجري کال په میاشت کې دخیبر په طرف ولیرل ، سبب یې داؤ چې اسیر او ی یابشیر بن زرام د غطفان قبیلې خلک د مسلمانانو پر خلاف راټولول ، مسلمانانو اسیر ته دا وېشو له چې دخیبر ولایت به ده ته ورکوی ، هم هغه ؤ چې هغه له دیرشو کسانو سره راووتی او روان سو ، کله چې دقرقره ینمار سیمې ته ورسیدل د دواړو ډلو ترمنځ سوو تفاهم رامنځ ته سو او په نتیجه کې یې اسیر سره له ټولو ملگرو ووژل سو .

«اووم دبشیر بن سعد انصاري سره»

داووم هجري کال په شوال میاشت کې په یمن اوجبار کې دمیشو اعرابو پر خلاف چې د غطفان قبیلې سیمه وه درې سوه مسلمانان ولیرل سول ددې لښکرو وظیفه دا وه چې له هغې ډلې سره مقابلې وکړي کومه چې دمدينې پرڅنډو یې دحملې لپاره تیارې نیولې ، مسلمانان د شپې روان اود ورځې به یې کمین نیوی ، کله چې کفارو دبشیر له راتگ څخه خبر سوو وټنښتدل ، مسلمانانو ډیرې ولجې ونيولې ، دوه کسانو یې هم ورڅخه بندیان کړل ، مدینې ته یې راوستل ، هلته دواړو اسلام راوړی

«اتم: د ابی حذر داسلمې رضي الله عنه سره»

ابن قیم رحمه الله علیه وایي چې داپه اووم هجري کال کې له عمره القضاء څخه مخکې وه ، لنډیز یې داسی دی چې دجشم بن معاویه قبیلې یو سړی له ډیر شمیر لښکرو سره غاښ ته راغی او غوښتل یې قیس د مسلمانانو پر خلاف را وپاروی ، همدا وه چې رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم یې مقابلې ته ابو حذر د ولیرې ، له ده سره دوه سوه کسان ؤ ، ابو حذر د له ډیرې حکیمانه استراتیژي څخه کار واخیستی او د بنمن ته یې بې ساره ماته ورکړه ، ډیراوبن اوپسونه یې ورڅخه ولجه کړل .^{٥٧}

«دقضاء سوی عمره ادا کول»

حاکم وایي دا خبره په تواتر سره ثابته ده چې کله دذی القعدې میاشت رانوی سوه رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم خپلو اصحابو ته امر وکړ چې دقضاء سوی عمري ادا کولو لپاره

٥٨ ٥٩ ٦٠
 خانو نه تيار كړی، چا چې په حدیبیه كې برخه درلوده هغه ټول به ځي هم داوه چې ټول
 روان سول، په حدیبیه كې له گډون كوونكو سربيره څه نور اصحاب هم دعمرې په
 نيت ووتل، دټولو شميره دبنحو او كوچنيانو پرته دوه زره كسان و، ٥٨ رسول الله
 ﷺ په مدينه كې عوف ابارهم غفاري ٥٩ خليفه وټاكي، شپيته څاروي يې
 ورسره روان كړل، اونا جبه بن حنبل اسلمي يې پردې وگومارله چې ددې اوبانو
 پالنه وكړي، رسول الله ﷺ له ذی الحليفه څخه احرام وټاړه، تلبیه يې وويله
 ،مسلمانانو هم دده مبارك پيروي وكړه، تلبیه ويونكي ورسې روان و، رسول الله
 ﷺ دجنگ لپاره امادگي نيولی وه، وسله يې ورسره اخيستی وه، ځكه دقریشو له
 خيانت څخه يې بیره درلوده، څوكله چې ياجج نومي سيمي ته ورسيدی ټولو وسلې
 لكه ډالونه، نيزې، غشي يې هم دلته كښيښوول داوس بن خول انصاري ترمشري
 لاندې يې يو دوه سوه كسيزه ډله د وسلو پرسانته مكلفه كړه اوخپله نورو
 مسلمانانو سره چې يوازي توري ورسره وی هغه هم په تيكو كې مخ په وړاندې
 ولاړی ٥٩ رسول الله ﷺ مكې ته داخلیدو په وخت كې پرخپله قصواء نومي اوبه
 سپور و، مسلمانانو توري په لاس در رسول الله ﷺ شاوخوا ته روان وټولوتلبیه ويله
 اومكې ته داخل سول، مكې ته دمسلمانانو دداخلیدو په وخت كې مشركان دكعبې
 شريفې شمال ته پراته قعيقعان نومي غره ته ولاړل، له هغه ځای يې مسلمانانو ته
 كتل، يوبل ته يې ويل اوس به داسي كسان راځي چې ديثرب تبويې زور ايستلی دی
 ،همداوجه وه چې رسول الله ﷺ مخكې لاخپلو اصحابو ته امر كړی و چې دطواف
 په لومړيو درو دورو كې اوږی واچوی اوچستي اوچالاكي سره طواف ادا كی، ددې
 امر حكمت دا و ترڅو مشركان وويني چې مسلمانان زور او قوت لري ٥٩، همداول
 رسول الله ﷺ امر كړی و چې دا حرام په دوران كې ټول راسته اوږه لكه پريږدي،
 رسول الله ﷺ مكې ته له هغو كندهو څخه داخل سو چې لار يې حجون ته رسیده،
 مشركان په صفوكي ولاړ و، اور رسول الله ﷺ ته يې كتل، تلبیه ويله راغی حجر

اسود يې مچ کي طواف يې وکړی مسلمانانو هم طواف کوی ، عبد الله بن رواحه رضي الله عنه په داسي حال کي در رسول الله ﷺ مخ ، مخ ته روان ؤ چې توره يې په لاس اولاندني اشعاريي زمزمه کول .

خلوبني الكفار عن سبيله خلوا فكل الخير في رسوله

قد انزل الرحمن في تنزيله في صحف تتلى على رسوله

يا رب اني موومن بقبيله ... اني رايت الحق في قبوله

بأن خير القتل في سبيله ... اليوم تضربكم على تنزيله

ضربا يزيل الهام عن مقيله ويذهل الخليل عن خليله ^{٥١١}

ژباړه : اې د کفارو زوزاته ! دده لاره پرېږدي ، لاره يې پرېږدي چې ټول خير د الله په رسول کي دی ، رحمن رب په خپل کتاب کي نازل کړيدی ، يعنې په هغه صحيفو کي چي دده پر رسول يې تلاوت کيږي ، اې ربه ! زه دهغه په قول ايمان لرم ، اوددې خبري منل حق بولم ، گوزارونه کوو داسي گوزار چي ککړی . پرېکوي اوداسي گوزار چې دوست له دوست څخه غافل اوبې خبره گرځوي .

دانس رضي الله عنه په روايت کي راخي چې عمر رضي الله عنه وويل اې ابن رواحه ! در رسول الله ﷺ په وړاندي اوپه حرم شريف کي شعروايي . دطواف په درو لومړيو دورو کي رسول الله ﷺ اومسلمانانو په قوت اوچالاکي کي سره اوږدي پورته کولی ، کله چې مشرکينو په دې حالت کي وليدل نويو بل ته يې وويل : داخلگ چې موږ گمان کوی چې تبي وهلي او کمزوري سوي دي ، گوري دوی ترهرچا پيناوړي اوچالاک دي ^{٥١٢} ، په طواف پسې يې دصفا اومروه ترمنځ سعي وکړه ، بيايې هغه ځای ته وکتل چيري چې دذبحي اوبنان درول سوي ؤ ، وی فرمايل : دادنحر (قرباني) ځای دی دمکې هره کنده دنحر ځای دی ، په همدې ترتيب سره يې له مروه سره نژدې قرباني وکړه اوهم الله يې سروخروی ، مسلمانانو هم دخپل رهبر پوره متابعت اوپيروي کوله ، بيايې

^{٥١١} دشعرونو ترتيبت زمور داپه دي ډول دی لیکن په نورو کتابونو کي دهمدي ترتيب څخه توفير لري .

^{٥١٢} الترمذي ٢ - ١٠٧ .

يوه ډله خلگ ياجج ته وليږل ترڅو هلته دوسلې ساتنه وکړي او په هغه ځای کې
توظيف سوي خلگ مکې ته راسي او خپل د عمرې مناسک ادا کړي.

رسول الله ﷺ درې ورځې په مکه کې پاته سو، په څلورمه ورځ سهار کفار ورته
راغلل او اصحابو ته يې وويل: چې خپل رهبر ته ووايست چې موږ به سوي
همداوه چې رسول الله ﷺ له مکې څخه ووتی او ولاړی په سرف نومي سيمه کې
يې واړول، هغه وخت چې رسول الله ﷺ له مکې څخه روان سو، حمزه (رضي الله عنه) لور
ورپسې روانه سوه، چينغي يې پسې وهلی چې اې زما کا کا! اې کا کا! علي (رضي الله عنه) په
غير کې ونيوله په دې وخت کې علي (رضي الله عنه) جعفر (رضي الله عنه) اوزيد (رضي الله عنه) ترمنځ ورباندي
دعوه سوه، هريوه غوښتل چې له ځان سره يې بورزی خور رسول الله ﷺ داسې
فيصله وکړه او امريې وکې چې دا انجلۍ به له زید (رضي الله عنه) سره وي ځکه ددې انجلۍ
خاله دزید (رضي الله عنه) ښځه وه، په همدې سفر کې رسول الله ﷺ له ميمونه بنت حارث
عامريه سره واده وکړی، رسول الله ﷺ مکې ته له داخليدو څخه مخکې جعفر بن
ابي طالب (رضي الله عنه) حضرت ميمونه (رضي الله عنه) ته ورليږلی و، هغې خپل صلاحيت حضرت
عباس (رضي الله عنه) ته سپارلی و ځکه ددې خور أم الفضل (رضي الله عنه) د حضرت عباس (رضي الله عنه) ښځه وه
عباس (رضي الله عنه) فيصله وکړه چې ميمونه رسول الله ﷺ ته په نکاح کړی او کله چې له
مکې څخه روان سو، نوابورافع ته يې وظيفه ورکړه، چې ميمونه (رضي الله عنه) ورته راوولي
همداوه چې نکاح وسوه او په سرف سيمه کې مبارک واده ترسره سو، ۵۱۳ دغې
عمرې ته ځکه د قضاء عمره وايي چې دا د حدیبیې د عمرې قضاء وه او يا دا چې
دا عمره د حدیبیې د صلح د تړون مطابق ترسره سوه، زياترو همدا دويمه وجه تائيد
کړی ده ۵۱۴، ددې عمرې څلور نومونه دي قضاء، قضيه، قصاص او صلح. ۵۱۵

«څلور نوي سريې»

اول: د ابې عوجاء (رضي الله عنه) سريه: دا ووم هجري کال په ذی الحجه مياشت کې
رسول الله ﷺ ابو عوجاء د پنځو سو کسانو په مشري بني سليم ته وليږی، ترڅو دوی
اسلام ته راوبولي، دوی په جواب کې ورته وويل موږ اسلام ته ضرورت نه لرو، په

نتیجه کي سخت جنگ و سو، ابو عوجاء رضی اللہ تعالیٰ عنہ ټپي سواوله دښمن څخه دوه کسان بنديان سول.

دویم: د غالب بن عبداللہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ سریه: داووم هجري کال په صفر میاشت کي غالب بن عبداللہ د دوو سوو کسانو په مشري د فدک هغي سيمي ته ولیږل سو چيري چې دبشير بن سعد ملگری په شهادت رسیدلی و، دوی د دښمن څه افراد ووژل او یو شمیر حیوانات یې ورڅخه ونيول.

دریم: د ذات اصالح رضی اللہ تعالیٰ عنہ سریه: د اتم هجري کال په ربیع الاول میاشت کي بنوقضاعه پر مسلمانانو دبرید لپاره زیات شمیر کسان راټول کړی و، رسول الله صلی اللہ تعالیٰ علیه و آله و سلم د کعب بن عمیر انصاري رضی اللہ تعالیٰ عنہ په مشري پنځلس کسان ورو لیږل، دوی له دښمن سره له مخامخ کېدو وروسته د اسلام بلنه ورکړه خو هغو د دوی دعوت ونه منی. جنگ شروع سو په نتیجه کي ټول مسلمانان په شهادت ورسیدل، یوازي یو سړی شهیدانو له منځ څخه ژوندي راووتی او یارا ویستل سو اوبس. ^{٥١٦}

څلورم: د ذات عرق سریه: د اتم هجري کال په ربیع الاول میاشت کي د بني هوازن پر خلاف وه، بني هوازن به وخت ناوخت د مسلمانانو له دښمنانو سره مرستي کولی، همداوه چي رسول الله صلی اللہ تعالیٰ علیه و آله و سلم شجاع بن وهب اسدي رضی اللہ تعالیٰ عنہ له پنځه ویشو کسانو سره د دوی مقابلي ته ولیږی، دوی ولاړل اوله دښمنانو څخه یې زیات څاروي ولجه کړل او روغ رمټ بیرته راغلل. ^{٥١٧}

«اتم هجري کال دمؤته جنگ»

دمؤته جنگ ترتیولو سخت جنگ و په دې جنگ کي زیاته مرگ ژوبله سوی ده، د رسول الله صلی اللہ تعالیٰ علیه و آله و سلم په ژوند کي دا ترتیولو ستره خونړیز جنگ و، همدا جنگ د نصرانیانو د سیمو او هیوادونو د فتحي او نیولو شروع وه، دا جنگ د اتم هجري کال په جمادي الاول چې د (۶۲۹) کال د ستمبر یا اگست له میاشتي سره سمون خوري واقع سوی دی، مؤته چې د میم په پښ او همزه په سکون سره وویل کیږي، د شام په لاندنی برخه بلقاء کي پرته یوه سیمه ده، د دې ځای اوبیت المقدس تر مینځ ډیره فاصله نهسته.

«د ذکر سوي جنگ سبب»

ددې جنگ سبب دادی چې رسول الله ﷺ د حارث بن عمیر ازدي ﷺ په لاس دبصرې واکمن ته لیک ولیږی، دلاري په اوږدو کي د قیصر له طرفه د بقاء حاکم شرحبیل بن عمرو غسانی لاره ورته ونيوله، هغه یې ونيوی او په شهادت یې ورسوی، د سفیرانو وژل ډیر لوی جرم بلکه د جنگ دا اعلان په معنی و، رسول الله ﷺ په دې سره ډیر په غصه سو سمدستي یې درې زره کسيزه لښکر تیار کړی و^{۵۱۸}، له احزاب غزا پرته په هیڅ یوه غزا کي هم دومره زیات شمیر غازیانو برخه نه وه اخیستی

«د لښکر مشران او د سید البشر ﷺ هدایات»

رسول الله ﷺ ددې لښکر مشري زید بن حارثه ﷺ ته و سپارله او وی فرمایل: چې که زید شهید سو نو پر خای به یې جعفر ﷺ قومندان وي که هغه هم شهید سو نو عبد الله بن رواحه ﷺ به دغه دنده په غاړه اخلي^{۵۱۹}، دوی ته یې سپین بیرغ ورکی او زید بن حارثه ﷺ ته یې و سپاری، رسول الله ﷺ لښکر او مشرانو ته یې داسي هدایت وکی لومړی به د حارث بن عمیر ﷺ د شهادت خای ته ورسې، له هم هغه خای به خلک اسلام ته راوبولی که یې اسلام راوړی نو ښه او که نه نو د الله په توکل سره حمله پروکړی، رسول الله ﷺ ورته و فرمایل: د الله په نامه سره د الله په لار کي د کفارو پر خلاف و جنگیږی، غدر او خیانت مه کوی عهد مه ماتوی، کوچیان، ښځې سپین بیړي او په عبادت بوخت راهبان مه وژني درختي او بوټي مه پرېکوی، کلي او کورنه مه نړوی.^{۵۲۰}

«د لښکر سره رخصت اخستل او د عبد الله بن رواحه ﷺ ژړا»

لښکر تیار سو خلک راټول سول، د رسول الله ﷺ له خوا ټاکل سوو قومندانانو سره یې په مخه ښه وکړه، په دې وخت کي عبد الله بن رواحه ﷺ خپلي او ښکي سمبال نه کړی وی ژړل: سوال ورڅخه سو ولي ژاړی؟ عبد الله بن رواحه ﷺ وویل قسم په خدای په دنیا پسې نه ژاړم ستاسي څخه د جدایي په سبب هم ژړانه کوم، د ژړا سبب

مي دادی چي مالہ رسول اللہ ﷺ خنڊہ دقرآن کریم تلاوت اور ہدلی دی چي پہ یوہ
آیت کی بی ددو بخ یاد ونہ راغلی ده او داسی فرمایي :

وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا. سورة مریم آیت (۱۷) **ترجمہ:** ستاسی هریوہ
دو بخ ته داخل یی داد اللہ حکم او فیصلہ ده نہ پوهییم چي یوغل دی اور ته داخل سم
ییاہ خنڊہ ورخنہ ووزم؟ مسلمانانو ورته وویل خدای پاک مو مل سہ، اللہ مو
ساتندوی سہ، اللہ ﷻ مو بیرته سالم او غانم راو له، په جواب کی عبد اللہ بن رواحہ
دا شعر ووايه :

لکنی أسأل الرحمن مغفرة.... وضربة ذات قرع تقذف الزبدا

او طعنة بیدي جران مجهرة.... بجرية تنقدا الاحشاء والكبد

حقی یقال اذا مروا علی جدی.... یا أرشد الله من غار وقدر شدا

ترجمہ: خوزه له رحمن رب خنڊہ دمغفرت سوال کوم، ورخنہ غواړم چي هډو کی
ماتونکی او ماغزه شیندونکی گوزار می په برخه کړی، یاد داسی نیزه باز وار غواړم
چي ینه او کولمې می پریکړي، ترخ، چي خلگ می پر قبر تیریږي نو وایی داد هغه
غازی قبر دی چي اللہ هدایت ورته کړی دی او پرنیکه لار برابرؤ، په دې پسې لښکر
روان سو رسول اللہ ﷺ په خپله تروداغ نومي سیمي غونډی پوري ورسره ملگری
ؤ، هلته ودریدی او په مخه ښه یی ورته وویل. ۵۲۱

«اسلامي لښکر / په مقابل کی یه دوه لکه لښکر»

درسول اللہ ﷺ د اصحابو د لښکر روان سو دشمال په طرف ترمعان پوري مخ ته
ولاری، دغه سیمه دشمال حجاز سره نژدی پرته ده، هلته استخباراتو خبر ورته
راوړی چي هر قل د بقاء پر ماب نومي نطقه کی له (۱۰۰۰۰۰) لښکر سره ځای پریځای
سوی دی او یولک نور کسان دنورو قبایلو کله لخم، جذام، بلقین، بهراء او بلې هم
ورسره یو ځای سوي دی.

«په معان کي مشورتې جرگه»

مسلمانان له دومره لوی لښکر سره دمقابلې تیارې نه درلوده، دوی ته دا حالت ناخاپه او نابیره پېښ سوی و، مسلمانان حیران و چې دا درې زره کسيز لښکر به څه ډول پر دوه لکه لښکر حمله کوي؟ دوې ورځې په معان کي پاته سول، مشورې يې کولې يو ځل يې وويل راځی رسول الله ﷺ ته خط وليږو، د دښمن د لښکر په هکله خبر ورکوو، هغه به يانور کسان راوليږي او يابه څه هدايت راکړی او موږ به يې عملي کړو، عبدالله بن رواحه ؓ د دې نظريې مخالفت وکړ، خلک يې وهڅول وی ويل اې ملگرو! تاسي چې له څه څخه بيره لري دا هم هغه شهادت دی چې په لټه کي يې تردې ځايه راغلي ياست، جنگ خود افرادو په ډيرښت او قوت نه دی موږ خو په اسلام ورسره جنگيږو، توکل پر خداي ﷻ وکړی ملاوي و ترې يابه بريالي سي او يا به مو شهادت په برخه سي په پای کي ټولو همدا د عبدالله بن رواحه ؓ رایه ومنله او دمقابلې پرېکړه وسوه.

«د اسلامي لښکر لطفه پر دښمن ناتار»

اسلامي لښکر دوې ورځې په معان کي پاته سو، وروسته يې د دښمن په طرف حرکت وکړ او د بلقاء سيمې په مشارف نومي کلي کي د هرقل له سپاهيانو سره مخ سو، دښمن مخکي راغی مسلمانان د مټه خواته کاره سول او هلته يې سنگرونه ونيول، د جنگ تيارې يې ونيوله، د ميمنې (راسته اړخ) مشري يې قطبه بن قتاده عذري ؓ او د چپه اړخ قومنده يې عباد بن مالک انصاري ؓ ته ورکړه.

«د جنگ پيل / شروع»

په مټه کي دواړي لښکري سره مخامخ سوی سخت جنگ وښتی درې زرو مسلمانانو د دوو لکو (۲۰۰۰۰۰) جنگ مارانو مقابلې کوله، عجيبه صحنه او سخت جنگ و خود ايمان قوت تاريخونه جوړوي، بيرغ د زيد بن حارثه ؓ په لاس کي و، په ډيره ميرانه جنگيدی تر هغو پوري يې پر دښمن حملې کولې ترڅو د دښمن په نيزو سوري سوري سو او د شهادت جام يې نوش کړی، په ده پسې جعفر بن ابی طالب ؓ بيرغ پورته کړی په بې ساري توگه و جنگيدی کله چي جنگ ډير توند سونوله خپل سره تور بخون اس څخه کښته سو دهغه پښې يې ووهلې جنگ ته يې ادامه

ورکړه ترڅو راسته لاس يې پرې سو، بيرغ يې په چپه لاس کي ونيوی ترڅو چپه لاس
يې هم پرې سو، تردې وروسته يې بيرغ په خپلو دواړو پرې سوو لاسونو پورته نيولی
و ترڅوپه شهادت ورسيدی، په يوه روايت کي راځي چې يوه رومي داسي واری
پروکی چې دوي ټوټې سو، الله تعالی دده دواړو لاسونو په عوض کي په جنت کي
ده ته دوه زره وزرونه ورکړل چيري چې يې زړه وي هلته به الوخي، همدا وجه ده چې
په جعفر طيار يا جعفر ذی جناحين سره شهرت لري، امام بخاري رحمه الله عليه له نافع څخه
روایت کوي چې ابن عمر رضي الله عنه ته ده ويلي دي چې د جعفر رضي الله عنه له شهادت څخه
وروسته زه دده جسد ته ودرېدم، پنځوس ټپونه يې خوړلي و خويو ټپ يې هم پرشانه
و لگيدلی ټول زخمو نه يې پرسينه خوړلي و. ^{٥٢٢}

په بل روايت کي راځي چې ابن عمر رضي الله عنه وايي چې زه په دې غزا کي حاضر وم
،د جعفر رضي الله عنه په ټپون کي وم چې دشهيدانو په مينځ کي موييداکی او موليدی چې
تراويا (٧٠) زياته زخمو نه يې خوړلي دي ^{٥٢٣} او د العمري په روايت کي داهم سته چې
دا ټول ټپونه يې پرسينه و ^{٥٢٤} کله چې جعفر بن ابي طالب رضي الله عنه له دې بې ساري
اوتلانه جنگ وروسته په شهادت ورسيدی نو بيرغ عبدالله بن رواحه رضي الله عنه پورته
کی پر خپل آس سپور و، د دښمن په طرف ورغلی، د حملې تياري يې کوله، په دې
وخت کي څه متردد غوندي سو، آس يې هم لږ کوم سو خو سمدستي يې داشعرونه
ووايه:

أقسمت يا نفس لتزلسنه... كارهة اولتطاوعنه

ان أجب الناس وهذا الرنة... مالي أراك تكرهين الجنة

ترجمه: اي نفسه! قسم دي چې حتما به مقابلې ته وروغلی، په خفگان وی که په
خوشحالی دابه کيږي، که خلگو جنگ شروع کی اونيزې يې نيولي دي تاله جنت
څخه په تېښته کي وينم بيا يې دمقابلې ميدان ته ورو دانگلو په دې وخت کي يې
داکاږی يوله غوښو دک هلوکی ورته راوړی وی ويل: داواخله څه ناڅه ځان په

^{٥٢٢} صحيح البخاری ٢/ ٦١١

^{٥٢٣} صحيح البخاری ٢/ ١١٤

^{٥٢٤} صحيح البخاری ٢/ ١١٦

تقويه كړه داڅو ورځي ډير كړېدلې يې ، ده هډو كې ورڅخه واخيستی يو كپ يې وكي نور يې وغورځوي ، توره يې پورته كړه او په جنگ بوخت سو ترهغو په ميرانه و جنگيدى ترڅو په شهادت ورسيدى .

«د اسلام بيرغ د سيف الله (خالد بن وليد) په لاس»

په دې وخت كې د بني عجلان يو غړى چې ثابت بن ارقم ؓ نوميدى رامنځ ته سو بيرغ يې پورته كى غږ يې وكى اې مسلمانانو ! يو څوك خپل مشر وټاكى ، دوى ورته وويل هم دا ته مو مشريې ده وويله وه زه دا كار نه كوم ، بالاخره ټول پر خالد بن وليد ؓ باندي راضي سول خالد ؓ بيرغ پورته كى سخت جنگ يې وكى ، امام بخاري رحمه الله روايت ځني كوي او وايي چې دمؤته په ورځ زما په لاس كې دوى توري ماتې سوي ، په پاى كې يوازې يوه نيمايي كوچني توره راپاته سوه ٥٢٥ ، دمؤته په ورځ مخكې تردې چې څه خبر راسي رسول الله ﷺ ته دوحى په ذريعه خبر ور كړل سو او هغه داسي وفرمايل : د جنگ په ميدان كې زيد ؓ په شهادت ورسيدى بيا بيرغ جعفر ؓ پورته كى هغه هم شهيد سو ، بيا عبدالله بن رواحه ؓ بيرغ پورته كى هغه هم په شهادت ورسيدى ، رسول الله ﷺ دا خبرې كولى اوله مباركو سترگو يې اوښكي راوني وى ، زياته يې كړه بيا بيرغ سيف الله (خالد بن وليد) ؓ پورته كى او دهم ده په لاس د مسلمانانو برى په برخه سو . ٥٢٦

«د جنگ پاى / اخر»

كه څه هم مسلمانان بې سارى مقاومت كوي او په ډيره ميرانه جنگيدل خو بيا هم دا تصور كمزورى ښكاره كېدى چې برې به هم د دوى په برخه وي ځكه د دښمن په وړاندي د دوى شمير ډير كم او وسايل يې ډير لږ وو خو خالد بن وليد ؓ خپل مهارت او حكمت په كار واچوى او مسلمانانو ته يې نجات ور كى ، ددې جنگ د پايلي په اړه مختلف روايتونه راغلي دي ، له صحيح رواياتو څخه دا څرگنديږي چې خالد ؓ ټوله ورځ د دښمن مقابلې و كړه خوا يې ضروري گټله چې بايد له يوې كاميابي استراتيژي څخه گټه واخلي ترڅو مسلمانان نجات پيدا كړي ، او كفار داسي وييرول

سي چې د مسلمانانو د تعقيب جرأت هم ونه کړی ، ځکه هغه پوهيدی که چيري مسلمانان د عقب نيشيني په وخت کي د دوی تر وار لاندي راسي نو بيا به يې ژغورل ممکن نه وي ، همداره چې د جنگ په دويمه ورځ يې جنگي استرژي بدلې کړه ، د مقدمي (مخ) سپاهيان يې په شاکي ودرول ، د ميمني او ميسري کسان يې هم سره بدل کړل کله چې د دښمن سره مخامخ سول نو کفارو فکر وکړ چې دا څوکله چې نوي کسان راغلي دي يوځل يې په زړونو کي بيره پيدا سوه ، دښمنان د بيړي او تشويش په حالت کي ؤ چې خالد عليه السلام د ورو ورو عقب نشيني يا پرشاتگ امر وکړ ، دوی داسي پرشاتگ کوي چې د لښکر په تنظيم کي هيڅ بدلون نه ليدل کېدی ، روميان هم نه ورپسې راتلل ځکه دوی دا گومان کوی چې لکه چې مسلمانان چم ورسره کوي ، غواړي روميان د صحرا لمپه طرف بوزي او هلته يې حساب تصفيه کړي ، په دې ترتيب سره دښمن پر شا سو او د مسلمانانو په تعقيب پسې يې هيڅ هڅه ونه کړه او مسلمانان په دې و توانيدل چې روغ رمټ مدينې ته بيرته راسي .^{٥٢٧}

«د مسلمانانو د شهيدانو او کفارو د مړو شميره»

په دې جنگ کي دوولس مسلمانان په شهادت ورسيدل د کفارو د مړو شميره پوره معلومه نه خوداسي ښکاري چې له هغو څخه به زيات کسان وژل سوی وي .

«د جنگ اغيزي / اثرات»

که څه هم مسلمانانو له دې جنگ څخه مطلوب هدف ترلاسه نه کړ او خپل کسات يې وانه خيستی خو بيا يې هم د دوی لپاره ګټور اثرات درلودل ، په دې سره ټول عرب بيړي او ډار ونيول ، د مسلمانانو رعب پرولويدی ، هغه وخت روميان سترځواک ؤ ، عربو گومان کوی چې له دوی سره ټکر يعنی بربادي او د ځان وژنه ده ، له دوو لکو (٢٠٠٠٠٠) عسکرو سره د درې زرو مسلمانانو مقابلې يوه بې ساري مقابلې وه ، چې د تاريخ له عجايبو څخه ګڼل کيږي ، دې جنگ دا ثابته کړه چې مسلمانان هسي نه دي لکه څرنگه چې عربانو او روميانو تصور کوی ، له دوی سره د الله تعالی مرسته مل ده ، همداروڅه وه چې تردې جنگ وروسته ډيري سرکښي قبيلې اسلام ته سلامي سوی ، بنو سليم اشجع ، غطفان ، خزانه او ذيبان قبيلې په اسلام مشرفي سوی همدغه

جنگ له بلي خوا له روميانو سره د لويو خونړيو جنگو شروع وه او په پای کې د همدې جنگ له برکته د روميانو ډير ښارونه فتحه سول.

«د ذات سلاسل دسريه بيان»

کله چې رسول الله ﷺ د شام په غارو کې د پرتو عربي قبایلو په اهدافو او درځ پوه سو او وی و لیدل چې دغه قبيله په جنگ کې د مسلمانانو پر خلاف د روميانو خواته ودرېدلی نو د اضروي ورته ښکاره سوه چې د روميانو پر خلاف دومره لوی ائتلاف جوړ نه سي، نبي کریم ﷺ د دې کار د عملي کولو لپاره عمرو بن العاص غوره کړی، ځکه دده مور له بلي قبيلې څخه وه، د اتم هجري کال په جمادي الاخره کې يې دوی ته واستاوه ترڅو همکاري يې جلبه کړي، په يوه روايت کې خولا داراځي چې مدينې ته خبر ورسيدی چې د قضاغه قبيلې خلگ راټول سوي او د مدينې په طرف راټلل غواړي، نو رسول الله ﷺ عمرو رضی الله عنه ته وظيفه ورکړه چې دوی ته ورسي او خبري ورسره وکړی، کېدای سي هم دا دواړه سببونه سره يوځای سوی وي، رسول الله ﷺ حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه ته سپين بيرغ ورکړی، يوه يې بله توره هم ورکړه درې سوه مخور مهاجرين او انصاريې دده تر قومندې لاندې ورکړل، له دوی سره د يرش اسونه هم و، امريې ورته وکړی چې له بلي، عذره اوبلقين قبيلې څخه مرسته و غواړي، عمرو رضی الله عنه روان سو، د شپې به يې مزل کوی اود ورځي له خوا به يې يوځای کمين نيوی او کله چې دوی ته ورنژدی سونو خبر سو چې د دښمن شميره ډيره زياته ده، رسول الله ﷺ ته يې درافع مکيث په لاس احوال وليږی او د نوري مرستي غوښته يې ورڅخه وکړه، رسول الله ﷺ په جواب کې ابو عبیده بن جراح رضی الله عنه له دوو سوو کسانو سره دهغه مرستي ته وليږی بيرغ يې ورکړی، په دې ډله کې مشهور اصحاب لکه ابوبکر رضی الله عنه عمر رضی الله عنه هم شامل و دوی ته يې امر وکړ چې ولاړسی اوله عمرو سره يوځای سی، هدايت يې ورته وکړ چې ټول به يوموت او سپړی اختلاف به نه کوی کله چې دوی هلته ورسيدل ابو عبیده رضی الله عنه اراده وکړه چې په لمانځه کې دخلگو امامت وکړي خو عمرو رضی الله عنه ورته وويل امير زه يم، ته خومي مرستي ته راغلی يې هم داوه چې ابو عبیده رضی الله عنه هم دده خبره ومنله، اطاعت يې وکړ او عمرو رضی الله عنه به په لمانځه کې دخلگو امامت کوي، اسلامي لښکر د قضاغه تر سيمي پوري مخ ته

ولاړی، د دوی د سیمې لیرې لیرې ځایونو ته ورغلل، هلته له یو شمیر کسانو سره مخ سول، حمله یې پروکړه خود د بنمن ټول افراد و تبتیدل تیت او پرک سول، عوف بن مالک اشجعي له خپل اړخه رسول الله ﷺ ته مکمل حال ولیږی او هغه په ټول تفصیلاتو خبرکی، ذات السلاسل د لومړي سین په پېښ یا زور سره لوستل کيږي، دادیوې سیمې نوم دی چې د قری وادي شاته اوله مدینې څخه د لسو ورځو مزل په اندازه لیرې پرته ده، ابن اسحاق وایي چې مسلمانانو د جدام په سیمه کې له سلسل نومي چيني سره واورول اوله همدې کبله دې جنگ ته ذات السلاسل وایي. ٥٢٨

«د ابوقتاده ﷺ دسړیه بیان»

داداتم هجري کال دشعبان په میاشت کې وه، سبب یې داؤ چې بني غطفان په خضره نومي سیمه کې چې په نجد کې پرته او په محارب قبیلې پوري مربوطه وه راټول سوي و رسول الله ﷺ د دوی مقابلې ته ابوقتاده ﷺ له پنځلسو کسانو سره ولیږی، دوی ولاړل له د بنمن څخه یې څه کسان ووژل، څه یې بنديان کړل، غنیمتونه یې ترلاسه کړل دوی سفر ټول پنځلس ورځې و. ٥٢٩

«دمکې مګرمي فتحه»

ابن قیم رحمه الله وایي چې دمکې فتحه هغه لویه سوبه وه چې الله تعالی دخپل دین رسول الله ﷺ او مؤمنو بندګانو دعزت اوله کفارو څخه یې دخپلې خونې او وطن دآزادي سبب وګرځوله، دا هغه سوبه ده چې دآسمان اوسیدونکي پرې خوښ سول، له برکته یې ډلي ډلي خلګ په اسلام مشرف سول اودمخکې مخ یې په نور روښان اورناکي. ٥٣٠

«د غزا سبب او علت»

مخکې مو وویل چې دحییې دصلح دتړون یوه ماده داوه چې عربي قبایل اجازه لري اوکولای سي چې په خپله خوښه له حضرت محمد ﷺ او یاقريشو سره تړون وکړي، تر تړون وروسته هم دا قبیله دهغه یواړخ یا برخه بلل کيږي، اوتیري ورباندې دصلح له تړون څخه مخالفت او پرهم هغه بله ډله تیری شمیرل کږي، دهمدې مادي

پراساس خزاعه له حضرت محمد ﷺ او بنوبکر له قريشو سره تړون لاسليک کړی ، او په دې ترتيب سره دا دواړي قبيلې يودبل له تيري او جنگ څخه په امن سول ، د دوی تر مينځ زړه دښمني وه ، د اسلام له برکته د دوی تر مينځ اور بند شو او په دې وخت کي بنوبکر يو ځل بيا د کسات په فکر کي سول ، د اتم هجري کال د شعبان په مياشت کي نوفل بن معاويه ديلي د بنوبکر له يوشمير کسانو سره د شپې له مخه پر خزاعه باندي شېخون وکړی ، له وتير نومي چنپې سره يې د دوی يو شمير کسان ووژل ، د جنگ اور بل سو د جنگ په دوران کي قريشو له بنوبکر سره مرسته وکړه ، وسلې يې ورکړې ، د شپې يې څه جنگي لان هم ور وليږل ، په نتيجه کي بنو خزاعه مجبور سول چې حرم ته پناه يوسي ، هلته خلگو نوفل ته وويل دادی موږ حرم ته داخل سوو ، زموږ اله ستاسي اله دی ، نوفل ډيره غټه او د کفر خبره وکړه وی ويل : اې د بنوبکر نن اله نسته ، خپل وار او کسات واخلي ، قسم په خدای چې تاسي په حرم کي دننه غلا کوئ ، نو خپل انتقام ولي نه اخلي ، خزاعه چې مکې ته پناه يو وړه هلته يې د بدیل بن ورقاء خزاعي او د دوی د ملگري رافع کورته مخه کړه ، هلته ننوتل ، عمرو بن سالم خزاعي په غصه رسول الله ﷺ ته ورغی ، مدينې ته له رسيدو وروسته د رسول الله ﷺ حضور ته ورغی ، هغه له اصحابو سره په مسجد کي تشریف درلودی ، عمرو داشعرونه ورته وويل :

يا ارباني ناشد محمد ا.... حلفنا وحلف اييه الاتلدا
 قد كنتم ولد وكننا والدا.... ثم اسلمنا ولم نترغيدا
 فانصرهداك الله نصر اأبدا.... وادع عبدا لله يأتو مددا
 فيهم رسول الله ﷺ قد تجردا.... أبيض مثل البدر يسو صعدا
 ان سيم خسفا وجهه تربدا.... في قليق كالبحر يجري مزيدا
 ان قريشا خلفو كي الموعدا.... ونقضوا ميثاقك الموكدا
 وجعلوا لي في كداء رصدا.... وزعموا ان لست ادعو احدا
 وهم أذل وأقل عددا.... هم بيتونا بأب الوتر هجدا

وَقْتَلُونَا كَمَا

ترجمه: اي ربه! زه محمد ﷺ ته دده عهد اودده دپلار پخواني عهد وريادوم ، تاسي اولادونه واست اوموږ پلرونه ؤ (يعني داچي دقصى بنځه چې له بنو خزاعه قبيلې څخه وه نو بنو خزاعه د بني مطلب ماما خيل کېدل) بيا موږ ستا اطاعت وکړي او هيڅ سرغړونه مونه دکړي ، الله ﷻ تاسي ته هدايت وکړي ، کلک کومک يې وکړي ، خلک هم کومک اومرستي ته راوغواړه دچاپه مينځ کي چې وسله په لاس رسول الله ﷺ وي او ورسره د سپوږمۍ په ډول سپيني او گلالي توري وي ، که پر هغو ظلم وسي په سپکه ورته وکتل سي نومخ به يې په خاورو سپيره سي ، تاسي به په شان د سمندر شان لښکر په مينځ کي تشریف راوړي ؟ په رښتيا سره چې قريشو ستاسي د عهد مخالفت کړي دي او کلک تړون يې مات کړيدی د دوی ماته په کداء کي کنده او کمين نيولی ؤ او گمان يې کوی چې زه به څوک خبر نه کړم په داسي حال کي چې دوی ډير کم او ذليل او خواري دي ، دوی په وتير کي پر موږ حمله وکړه او موږ يې درکوع او سجدې په حالت کي ووژلو .

رسول الله ﷺ په جواب کي ورته وفرمايل : چې اي عمرو بن سالمه ! ستاسره مرسته وسوه په دې پسې په آسمان کي يوه ټوټه وريځ رابښکاره سوه ، رسول الله ﷺ وفرمايل دې وريځي د بنو کعب د بري زيرې راوړي ، بيا بدیل بن روقاء خزاعي دخپل قبيلې له څوکسانو سره ووتی روان سو او ځان يې رسول الله ﷺ ورسوی ، هلته يې له حالاتو خبر کي ، دا يې ورته وويل چې له دې څخه څوکسان مړه سوي او قريشو څه ډول د بنو کعب مرسته کړي دا احوال يې رسول الله ﷺ ته ورساوه او بيرته مکې ته ولاړی .

«ابوسفیان د نوي تړون په کوښښ کي»

قريشو چې څه وکړل هغه له تړون څخه څرگنده خلاف ورزي ، لوی غدر او خيانت ؤ ، د دې خيانت لپاره يې هيڅ دليل او بهانه نه درلوده ، همداه چې دوی هم په خپل غدرپوه سول ، دو شعبي نزاکت يې درک کړی ، مشورتي شوری يې راوبلل ، غونډي فيصله وکړه چې ابوسفیان مدينې ته ولاړسي او هلته له رسول الله ﷺ سره تړون

او تجديد و کړي، نبي کریم ﷺ مخکي لا خپلو اصحابو ته ويلي ؤ چې قریش به له
 خپل غدر او خیانت وروسته څه ډول اقدام کوي، هغه ﷺ فرمایلي ؤ کېدای سي
 ابوسفیان د تړون دنوي کېدو لپاره دلته راسي، ابوسفیان د قریشود فیصلې مطابق
 روان سو په عسفان سیمه کي له بدیل بن ورقاء سره مخ سو هغه له مدینې څخه مکې
 ته روان ؤ، ورته وی ویل له کوم ځایه راغلی اې بدیله! هغه ورته وویل له خزاعه سره
 په دې دره اوسا حال کي گرځیدم، ابوسفیان ورته وویل دمحمد ﷺ حضور ته نه وی
 ورغلی ده ورته وویل نه، بدیل چې مکې ته ولاړی ابوسفیان وویل که مدینې ته
 تللی وی نو اوسني ته به یې نوی يعني د خورماؤ د دانو کنجاړه ورکړی وي، ولاړی
 د بدیل داوښي ځای یې وکتی، پچه یې راواخیستله اوما ته یې کړه وی لېدل چې
 د خورماؤ د دانو آثار په کښي سته، دایې چې ولیدل نووی ویل چې قسم په خدای
 چې بدیل دمحمد ﷺ حضور ته ورغلی دی، په هرحال ابوسفیان مدینې ته
 ورسیدی، دخپلي لور اُم حبیبې ﷺ کور ته ورغلی، هلته یې اراده وکړه چې درسول
 الله ﷺ پرفرش کښيني خوام حبیبې ﷺ هغه ورڅخه ټول کی، ده ورته وویل
 لوري! دافرش دی زما لپاره مناسب ونه باله او که دي زه ددې وړ ونه بللم، چې
 پرکښينم دې وفرمایلي: چې دادرسول الله ﷺ فرش دی، ته مشرک یې، ته ددې وړ
 نه یې چې پرکښيني ده ورته وویل لکه چې تاته سردرد رسیدلی دی، بیا ابوسفیان
 درسول الله ﷺ حضور ته ورغی، خبري یې ورته وکړی، خورسول الله ﷺ هیڅ
 جواب ورنه کی، ورپسې ابوبکر صدیق ﷺ ته ورغلی هغه ته یې وویل چې رسول
 الله ﷺ ته یې شفاعت وکړه، ابوبکر ﷺ جواب ورنه کی، بیا حضرت عمر ﷺ ته
 ورغلی او هم دا غوښنه یې ورڅخه وکړله، هغه ورته وویل زه به ستا شفاعت کوم، زه
 له رسول الله ﷺ سره ستا په اړه خبري کوم خو قسم په خدای که له جوارو یا لرگي له
 ټوکرو پرته بل هیڅ هم ونه لرم ستاسي سره به جهاد کوم، بیا د حضرت علي ﷺ کره
 ورغی هلته فاطمه ﷺ هم وه، حسن ﷺ کوچنی ؤ اود دوی په غیږکي یې بازي
 کولی، ابوسفیان وویل یا علي ﷺ! ته ترنورو راباندي مهربانه یې، زه دیو ضرورت
 په خاطر راغلی یم، نه غواړم تش لاس بیرته ولاړسم، هیله ده رسول الله ﷺ ته
 زما شفاعت وکړی، ده ورته وویل: افسوس ستا پر حال اې ابوسفیانه! ابوسفیان

د فاطمي عليها السلام خواته وکتل او ورته وی ویل کېدای سي خپل زوی حسن ته امر وکړي چې هغه دخلکو په مینځ کي موږ ته د پناه را کولو ږغ وکړي، هغه به په دې سره تر پايه د عربانو سردار وي، فاطمي عليها السلام وویل زوی اوس په دې موقف کي نه دی چې چاته پناه ورکړي، هغه به څوک وي چې در رسول الله صلی الله علیه و آله په حضور کي چاته پناه ورکړي. د دې خبري په اورېدو سره د ابوسفیان په سترگو تیاره سوه، حضرت علي عليه السلام ته یې په ډیره مایوسي، ناهيلي او خفگان کي وویل: فکر کوم چې حالات ډیر راباندې تنگ سول مشکل زیات سو، اوس مشوره راکړه څه وکړم، حضرت علي عليه السلام ورته وویل زما په فکر خو هیڅ چاره نه ده درپاته، خو څرنگه چې ته د بني کنانه مشر یې، نو ولاړسه دخلکو په مینځ کي پناه وغواړه او بیا خپل کور ته بیرته ولاړسه، ابوسفیان وویل دابه مي څه په درد و خوري؟ علي عليه السلام ورته وویل فکر نه کوم چې ګټه درته وکړي خو بله چاره نسته، همد اؤ چې ابوسفیان مسجد ته ولاړی هلته ودریدی او وی ویل ای خلکو! ماستاسي څخه پناه غوښتی ده، دا خبره یې وکړه او ولاړی پر خپل اوبښ سپور سو، هلته چي قریشو ته ورسیدی دوی ته وویل: څه دي راوړل؟ ده وویل ولاړم له محمد صلی الله علیه و آله سره مي خبري وکړي خو هغه هیڅ جواب رانه کی، بیا ابوبکر رضی الله عنه ته ورغلم هغه هم خبري نه راسره کولی، بیا حضرت عمر رضی الله عنه ته ورغلم دهغه موقف خو ډیر توند ؤ، بیا حضرت علي عليه السلام ته ورغلم هغه مي تر ټولو نرم ولیدی، بیا یې څه مشوره راکړه هغه مي عملي کړه خونه پوهیږم چې څه ګټه به ولري او کنه؟ دوی ورته وویل چې د څه مشوره یې درکړه ده وویل راته وی ویل چې دخلکو په وړاندې پناه اعلان کړه، ما هم داسي وکړل، دوی وویل آیا محمد صلی الله علیه و آله ستا د پناه قبوله کړه؟ ده وویل نه، دوی ورته وویل چې حضرت علي عليه السلام خو پس خند درو هلی دی ده وویل: نه، بله هیڅ چاره نه وه همدا یوازنی لاره او چاره وه.

«د جنگ تیاری / برابریدل»

د طبراني دروایت پر اساس مخکي تردې چې رسول الله صلی الله علیه و آله ته د قریشو له خود تړون د ماتیدو خبر راسي ده صلی الله علیه و آله حضرت عائشې رضی الله عنها ته امر کړی ؤ چې د سفر تیاري ونیسي او سامان یې برابر کړي، هیڅوک هم خبر نه ؤ، ابوبکر رضی الله عنه یو ورځ د حضرت عائشې رضی الله عنها کور ته ورغلی ورته وویل: دا څه سامان دی تیار کړی دی، زما لوري دې

ورته وويل والله كه خبره يم، ابوبكر رضي الله عنه وويل داوخت خو دروميانو سره دجنگ نه دى، نه پوهيږم رسول الله صلى الله عليه وسلم کومې خواته ځي؟ عائشه رضي الله عنها وويل زه هم خبره نه يم، له همدې څخه درې ورځې وروسته سهار عمرو بن سالم خزاعي له څلوېښتو کسانو سره را ورسيدى او هغه مخکې تيرسوي اشعار يې ورته وويل همدلته خلک پوه سول چې قريشو عهد مات کړى دى.

په عمرو پسې بيا بديل اوييا ابوسفیان راغى ټول اصحاب پوه سول، رسول الله صلى الله عليه وسلم دتياري امر وکړ او خبر ورکړ چې دمکې په طرف روان يږي، رسول الله صلى الله عليه وسلم دادعاهم وکړه چې اې ربه صلى الله عليه وسلم! ته دقريشو سترگي پټي کړې ترهغو پوري يې مه خبروى ترڅو موږ حمله نه وي پرکړې، ددې لپاره چې خبره يې پټه ساتلى وي رسول الله صلى الله عليه وسلم داتم هجري کال د روژې په لومړۍ نيټه دابوقتاده بن ربعي رضي الله عنه په مشري يواته کسيزه گروپ د اضم درې ته وليږلى، دغه سيمه له مدينې څخه شپږ ديرش ميله ليري دذی خشب او ذی مرة ترمنځ پرته وه، داددې لپاره ترڅو خلک داگومان وکړي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم دې خواته حرکت کوي، داگروپ ترټاکل سوي نقطې پوري ورسيدى او کله چې مکې ته در رسول الله صلى الله عليه وسلم په تگ خبر رسول دوى هم مکې ته ورپسې ورغلل، حاطب بن ابي بلتعنه يو خط وليکى قريشو ته يې دبنې کریم رضي الله عنه دتياري او ارادې په هکله خبر په کښي ليکلى ؤ، يوې ښځې ته يې ورکړ ترڅو داجرت عوض په بدل کې يې قريشو ته ورسوي، نوموړې ښځې دغه خط په خپلو کوڅيو کې پټ کړى او روانه سوه، رسول الله صلى الله عليه وسلم ته غيبي خبر ورکړل سو چې حاطب خط ليرلى دى، سمدستي يې علي رضي الله عنه او مقداد رضي الله عنه ته وظيفه ورکړه چې په دې ښځې پسې ورسى، امريې ورته کړى ؤ چې دڅاڅ باغ ته ورسي هلته يوه مسافره ده او يو خط ورسره دى، دوى په ډير تلوار پسې ورغلل په هغه ځاى کې يې هغه ښځه وليده، ورته وى ويل: ستاسره يو خط دى؟ دې ورته وويل نه زما سره خط نسته، دوى تلاشي کړه خو خط په لاس ورنغلى، علي رضي الله عنه ورته وويل قسم په خداى صلى الله عليه وسلم رسول الله صلى الله عليه وسلم درواغ نه وايي موږ هم درواغ نه وايو، يابه خط راکوى او يابه دي کالي هم تلاشي کوو، ښځې چې دا حالت وليدى نو وى ويل له اخواته سى، دوى ېلي خواته ودرېدل دې خپلي کوڅي خلاصې کړې او خط يې ورڅخه راو کښى دوى ته

يې ورکي، دوی خط رسول الله ﷺ ته راوړي په دې خط کي داسي ليکل سوي ؤ
 دحاطب بن بلتعنه ؓ له خوا قريشو ته! وروسته ليکل سوي ؤ چي رسول الله ﷺ
 ستاسي پرخوا در روانيږي، خبر اوسي، رسول الله ﷺ حاطب راوغوښتي ورته وې
 ويل: داولي؟ ده وويل يارسول الله ﷺ! حوصله وکړه، زه مسلمان یم، مرتد سوي
 نه یم، اونه مي دين بدل کړی دی، څرنگه چي زه قريبن نه یم خو ورسره تړلی یم، زما
 اولادونه او کورنۍ هلته له دوی سره دي، داسي اړيکي او خپلوي هم نه ورسره لرم،
 چې زما د اولادونو حمايت وکړي، دنورو اصحابو خوهلته خپلوان سته چې دفاع
 يې وکړي، په همدې خاطر ماغوښتل چې د دوی داسي ملاتړ حاصل کړم چي زما
 داهل او اولاد بيرته راکړي، عمر ؓ وويل يارسول الله ﷺ اجازه راکړه چې سربې
 پرېکړم، له الله ﷻ اور رسول ﷺ سره يې خيانت کړی دی، دامنافق سوی
 دی، رسول الله ﷺ وفرمايل نه حاطب دبدر په غزا کي برخه اخيستی ده، او خبر نه يې
 اې عمره! چې الله تعالی دبدريانو ته خبر ورکړيدی چې الله ﷻ تاسي ته بخښه
 کړيده، هرڅه چې کوی ودي کړی الله تعالی عفو وړته کړی ده، ددې فرمودې په
 اوږدو سره دحضرت عمر ؓ له سترگو او ښکي رواني سوی او وی ويل الله ﷻ
 اور رسول الله ﷺ ښه پوهيږي^{۵۳۱} په دې ترتيب سره الله تعالی دمسلمانانو راز پټ
 وساتي، دقريشو غوږونه کاڼه او سترگي يې پټي سوی درسول الله ﷺ دجنگي
 تياري په هکله هيڅ خبر نه سول.

«اسلامي لشکر دمکې پر لور»

داتم هجري کال دروژې په لسمه رسول الله ﷺ مدينه دمکې نيت ترشا پرې ښووه،
 له سره لس زره اصحاب ملگري ؤ ابوذر غفاري ؓ يې دمدينې خليفه وټاکي
 ، او خپله مکې ته روان سو، دلاري په اوږدو کي په جحفه يالږ خوا سيمه کي درسول
 الله ﷺ آکا حضرت عباس ؓ په مخه ورغلی هغه داسلام ترمنلو وروسته دخپل
 اهل او عيال سره دهجرت لاره نيولی وه چې له رسول الله ﷺ سره مخامخ سو، رسول الله
 ﷺ چې ابواء ته ورسيدی د اکازوی يې ابوسفیان بن حارث اودعنه ژوی يې
 عبدالله بن ابي اميه هم په مخه ورغلل، رسول الله ﷺ مخ ورڅخه واړوی ځکه له

دوی څخه یې ډیر تکلیفونه او آذیتونه لیدلي و، أم سلمه رضی اللہ عنہا ورته وویل دانه ښایي چې دا کازوی او د عمه زوی دي ستا په حضور کی تر ټول بد بخت وي، حضرت علي رضی اللہ عنہ ابوسفیان بن حارث ته وویل چې ځان در رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم مخ ته ورسوه او هغه خبره ورته وکړه کومه چې دیوسف عليه السلام وروڼو یوسف عليه السلام ته کړی وه.

قَالُوا تَأْتِيهِ لَقَدْ أَتَىكَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ سورة يوسف آیت (۹۱) **ترجمه:** قسم کوو چې الله تاته پر موږ فضیلت در کړی دی، تر رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم بل څوک د ښی خبري څښتن نه دی، ابوسفیان هم داسي وکړل، در رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم مخ ته ورغلی او همدا خبره یې ورته وکړه، په جواب کي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ورته وفرمایل: قَالَ لَا تَغْرِيبُ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ سورة يوسف آیت (۹۲) بیا ابوسفیان دا شعرونه وویل:

لعمرك اني حين أحمل راية.... لتغلب خيل اللات خيل محمد
لك المدالج الحيران اظلم ليله.... فهذا اواني حين اهدي فاهتدي

هائي هاد غير نفسي ودلني.... على الله من طرده كل مطرد

ژباړه: ستا په عمر قسم! هغه وخت چي ما د دې لپاره جنډه پورته کړی وه چې د لات لښکري به د محمد صلی اللہ علیہ وسلم پر لښکرو غلبه پيدا کوي، زما مثال د هغه مسافر و چې د شپې په تیاره کي حیران او سرگردان وي، خواوس هغه وخت راغلی دی چې د هدایت لاره پیدا کړم او پر سمه روان سم ماته یوه لارښود هدایت وکی، همدې هادي دا الله طرف ته بوتللم، که څه هم ما هغه ته ډیر تکلیفونه رسولی اوله ځانه مي شړلي و په دې سره رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم هغه پر سینه وواه او ورته وی فرمایل: تازه له ځان او وطن څخه شړلی وم، ابوسفیان ښه مسلمان سو او په خپل ژوند کي یې د خیاله مخ در رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په وړاندي سرپورته نه کی، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم هم مینه ورسره درلوده، د جنت زیری یې ورکړی و او فرمایل به یې هیله لرم د حمزه رضی اللہ عنہ خلیفه سي، کله چې د ابوسفیان ځنکدن و خلکو پر ژړل ده وویل مه ژاړی قسم په خدای چې له اسلام څخه وروسته می هېڅ گناه نه ده کړی.

«اسلامي لښکر له مر الظهران سره او د مسلمانانو روژه»

رسول الله ﷺ روان ؤ او مسلمانانو ته ټولو روژه نيولې وه مخکي ولاړل ترڅو د عسفان او قدید تر مینځ پرته کدید نومي چينې ته ورسیدل ، هلته نبي کریم ﷺ روژه ماته کړه مسلمانانو هم دده اطاعت وکړه ټولو روژه ماته کړه بياروان سول ما بنام يې په مر الظهران (وادي فاطمه) کي واپول ، اصحابو ته يې امر وکړ چې اورونه بل کي هغو ټولو اورونه بل کړل ، لس زره اورونه بل سول ، حضرت عمر ؓ ته يې وظيفه ورکړه چې د پيرې امورو مشري په غاړه واخلي .

«ابوسفیان سيد البشر ﷺ په حضور کي»

حضرت عباس ؓ د رسول الله ﷺ پر سپينه قاطره (کچره) سپور سو ، ولاړی ترڅو يو څوک پيدا کړي چې قريشو ته خبريوسي چې راسی او له رسول الله ﷺ څخه دامن سوال وکړي ، دا الله ﷻ په کرم سره قريش هيڅ خبر نه ؤ دوی ديري او خوف په حالت کي ؤ ، ابوسفیان له مکې څخه راوتلی ؤ حالات لاري يې څارلی ، له ده سره حکيم بن حرام او بدیل بن ورقاء هم ملگري ؤ ، ټول خبرونه تعقيبول ، حضرت عباس ؓ وايي چې زه د رسول الله ﷺ پر کچره سپوروم چې د ابوسفیان آواز مي واوریدی له بدیل سره يې خبري کولی ، ابوسفیان ورته وويل ما دا ډول اورونه اودمره زيات لښکر هيڅکله هم نه دی لېدلی ، بدیل ورته وايي کېدای سي دابه خزاعه قبيلې خلک وي ، ابوسفیان ورته وايي خزاعه تردې ډير کم او کمزوري دي دوی دومره عسکر له کومه کړل ، چې دومره اورونه بل کړي ، عباس ؓ زياتوي ما څه پروکې اې ابوحنظله ! ابوسفیان وپيژندلم ، وی ويل ابو الفضل يې ؟ ما وويل هو ، ده راته وويل مور او پلار مي تر تا څه کوی ؟ ما ورته وويل دادی رسول الله ﷺ دخپل لښکر سره راغلی دی ، سهار دي قريشوته خپروي ، د قريشوتباهي ده ، ابوسفیان وويل چاره څه ده ؟ مور او پلار مي دي تر تا قربان وي ، ما ورته وويل قسم په خدای که لاس يې درياندي برسو نو سربيه دي قلم کړي ، راځه زما سره پردې کچره سپور سه ترڅو د رسول الله ﷺ حضور ته دي ورولم ، او امن ځني درته وغواړم ، ابوسفیان راغلی او راسره سپور سو ، نور دوه ملگري يې بيرته ولاړل ، عباس ؓ وايي ابوسفیان مي د رسول الله ﷺ حضور ته وروستی ، د هر ځای سره به چې تيریدی نو

ویل به یې داشوک دی؟ خو کله به یې چې زه در رسول الله ﷺ پر کچه سپور ولیدلم
نویویل ته به یې وویل در رسول الله ﷺ اکادی، همداسی روان و ترخو د حضرت
عمر رضی الله عنه خای ته ورسیدو موږ چې یې ولیدو را ولاړسو وی داشوک دي؟ راغی کله
چې یې ابوسفیان زما سره ولیدی نووی ویل: دادی دخدای جبرئیل د بنمن ابوسفیان
، الحمد لله چې بیله کوم تړون او عهد په لاس راغی بیادر رسول الله ﷺ په طرف
روان سو، تیز روان و، ماقطره ورپسې و غفلوه خني مخکي سوم، هلته له کچري
خخه کښته سوم سمدستي در رسول الله ﷺ خدمت ته ورغلم، حضرت عمر رضی الله عنه هم
راغی وی ویل یار رسول الله ﷺ! ابوسفیان راغلی دی اجازه راکړه چې سربې
پرېکړم، عباس رضی الله عنه وایي ما ورته وویل: یار رسول الله ﷺ! ماهغه ته پناه ورکړی ده
، بیادر رسول الله ﷺ سره نژدی کښینستم خبري مي ورسره شروع کړی، او ویل مي
چې نن شپه به له ما پرته بل څوک مجلس نه ورسره کوي، حضرت عمر رضی الله عنه ډیر
اصرار کوي ما ورته وویل عمره لږ حوصله وکړه، که ابوسفیان ستاله قبیلې بني عدي
بن کعب خخه وای نویابه دي دا خبره نه وای کړی، عمر رضی الله عنه وویل پرېده عباسه!
قسم په خدای چې ستا په اسلام دخپل پلار خطاب تر اسلام زیات خوشحاله
سوم، دا ځکه چې ستا د اسلام په راوړلو حضرت رسول الله ﷺ ډیر خوشحاله
سو، په دې پسې رسول الله ﷺ وفرمایل: ای عباسه! ابوسفیان خپلي میني ته
در سره بوزه، سهار یې راته راوړله، ایا اوس هم پردې اعتراف نه کوي چې الله یودی
اونه غواړي چې ووايي: لا اله الا الله. ابوسفیان وویل موږ او پلار مي تر تاقربان، ته
څومره مهربان، کریم اونژدې دوست یې، زه فکر کوم که له الله جبرئیل پرته بل خدای
موجود وای نوزما کومک به یې کوی، رسول الله ﷺ وفرمایل افسوس ستا پر حال
ای ابوسفیان! ایا اوس پردې باور نه لري چې زه (محمد) د الله جبرئیل رسول یم
، ابوسفیان وویل مور او پلار مي تر تاقربان ته بې حده زیات مهربان، کریم اونژدې
دوست یې، په دې اړه ستا در سالت مي لا تراوسه په زړه کي څه نسته. عباس رضی الله عنه
ورته وویل خوارسی اسلام راواړه او دشهادت کلمه ووايه مخکي تردې چې سړدي
قلم سي، ده: لا اله الا الله محمد رسول الله مبارکه کلمه وویلله هم هغه و چې ابوسفیان
داسي څوک دی چې فخر او ویار یې ډیر خوښیږي، ده ته یو څه ورکړه رسول الله ﷺ

و فرمايل څوڪ چي دابوسفيان گورته داخل سو هغه په امن دي ، چاچي دخپل کور دروازه بنده کړه هغه هم په امن دي ، څوڪ چي مسجد حرام ته داخل سو هغه هم په امن دي يعني دا درې ډوله خلگ پرامن دي .

«داسلام لښکر دمرالظهران څخه دمکي پر لور»

داتم هجري کال درمضان دمياشتي په اوولسمه دسې شنبې دورځي په سهار رسول الله ﷺ مرالظهران دمکي په نيت ترشاپرېښوو ، او حرکت يې وکي ، حضرت عباس (ع) ته يې امر وکي چي ابوسفيان د درې په تنگي دغره دخوکي پر ودره وه ترڅو دالله تعالي لښکر په خپلو سترگو وويني ، حضرت عباس (ع) هم داسي وکړل ، ددې په تنگه برخه کي يې ابوسفيان و دروي ، درسول الله ﷺ لښکر تيريدی هري قبيلې جلاجلایرغ درلودی ، هريوه چي به تيرېدله ابوسفيان به پوښتنه کوله داڅوڪ دي ، عباس (ع) به ورته معرفي کول ، مثلاً ورته ويل به يې چي دادسليم قبيله ده ، ابوسفيان به ويل له سلمي سره زماڅه کار ترڅورسول الله ﷺ له شنه گروپ سره رابښکاره انصارو اومهاجرين ورسره ملگري و ، ټول وسله بند و ابوسفيان چي دامؤمن لښکروليدی پوښتنه يې وکړه سبحان الله داڅوڪ دی اي عباسه ! عباس (ع) ورته وويل دارسول الله ﷺ دی چي دانصارو او مهاجرينو په مخ کي روان دی ، ابوسفيان وويل هيڅوڪ هم د دوی مقابله نه سي کولای اوزياته يې کړه ، ابوفضله ! ستا د وراره باچاهي ډيره لويه سوه ، ابوالفضل عباس (ع) ورته وويل دانبوت دی ، زما وراره رسول دی ، ابوسفيان وويل بيشکه چي دادنبوت عظمت دی ، اوس هم داويل صحيح دي ، دانصارو بيرغ له سعد بن عبادہ (ع) سره و . کله چي له ابوسفيان سره مخ سو ورته وی نن د جنگ ورځ ده ، نن به دا حرمت له منځه ځي الله بن نن قریش خوار اودليل کړی ، څو کله چي ابوسفيان له رسول الله ﷺ سره مخامخ سو عرض يې وکي ، يارسول الله ﷺ دسعد خبره دي واورېدله ؟ رسول الله ﷺ وفرمايل : چي څه يې وويل ؟ خبره يې ورته وکړه ، په دې ترڅ کي عثمان اوعبدالرحمن بن عوف (ع) وويل موږ هم بيره لرو هسي نه سعد دقریشو په مينځ کي څه مرگ ژوبنه ونه کړی ، رسول الله ﷺ وفرمايل نن دکعبې د درناوی او احترام ورځ ده ، نن دقریشو دعزت اوسرلوړی ورځ ده ، بيابې له سعد

څخه د پيرغ اخيستلو حکم وکي اودده زوی قيس بن سعد عليه السلام ته يې ورکي ،
يو روايت داهم دی چې وايي پيرغ له سعد څخه واخيستل سو او په بل روايت سره
پيرغ زيير عليه السلام ته ورکړل سو .

«پر قريشو ناڅاپه ژغ د شالخوا اسلامي لښکر»

کله چي رسول الله ﷺ د ابوسفیان د درېدو ترځای تير سو ، نوحضرت عباس عليه السلام
ورته وويل ابوسفیان ! ژر کوه خپل قوم ته نجات ورکړه ، دوی وژغوره ، ابوسفیان په
خغستا ځان مکې ته ورسوی او په لوړ آواز سره يې چيغه کړه اې قريشو ! دادی
محمد ﷺ را ورسیدی ، له هغه سره دومره لښکر دي چې هيڅوک يې هم مقابله نه
سي کولای ، واورى څوک چي د ابوسفیان کورته داخل سو هغه په امن دی ، ددې
خبري په اورېدو سره يې ښځه هنده بنت عتبه راغله او خپل ميره ابوسفیان يې
تر برېتو ونيوی او وی ويل مړ کړی داله غوړو څخه ډک ژى مړی کړی داد نړيو پنديو
خاوند ، بدی دي وي خبر راوړنکی ته ، ابوسفیان وويل افسوس ستاسي پر حال دابه
هيڅ ستاسي په درد ونه خوړی ، گوري غره نه سي له محمد ﷺ سره دومره لښکر
سته چي حساب يې نسته ، څوک چې د ابوسفیان کورته داخل سو هغه په امن دی
، قريشو ورته وويل الله دي خوار کړه ، ستا کور به موږ ته څه گټه ورسوی ، ده ورته
وويل څوک چې په خپل کور ننوزي و دروازه وړسې و تړی هغه هم په امن دی ، هم
داوه چي خلگ څوک خپلو کورونو ته او څوک مسجد حرام ته ولاړل او نور خپلو
کورنو ته ننوتل خوځيني او باشان يې وهڅول او دمقابلې خبره يې ورته وکړه ، ويل
يې که دوی غالب سول نو موږ به ورسره يو او که ووژل سول نوڅه چي غواړي هغه به
ورکړو ، په دې ترتيب سره يوشمير جاهل او لوېدلي خلگ له عکرمه بن ابي جهل سره
راټول سول له دوی سره صفوان بن اميه اوسهيل بن عمرو هم و ، په خدمه کي يې
دمسلمانونو سره دمقابلې لپاره سنگر ونيوی ، په دې ډله کي د بني بکر قبيلې
يوسړي چي حماس بن قيس نوميدی هم ملگری و ، ده چي کله وسلي برابرولی ښځي
يې ورته وويل : داوسلې دڅه لپاره تياروی ، ده ورته وويل له محمد ﷺ او اصحابو
سره دمقابلې لپاره ، ښځي يې وويل : قسم په خداى چې هيڅوک دمحمد ﷺ مقابله

نه سي ڪولای، ده ورته وويل زه غوارم چي دمحمد ﷺ حُيني ملگري ستا خادمان
کرم بيبي داشعرو وایه :

ان يقبلوا اليوم فبال علة هذا سلاح كامل والة

وذو غرار بن سريع السلة

ثبارة : که دوی نن مقابلې ته راغلل نوزه به هيڅ عذر ونه لرم ، ټوله وسله ، نيزې
اودوه تيغه لرونکي توري هرڅه پوره دي ، يعني بالکل مقابلې ته تياريم ، په خدمه
نومي ځای کي مقابلې ته په راټول سوو کسانو کي هم دغه کس و چې دمحمد ﷺ
سره د جنگ لپاره راغلی و .

« په ذی طوی کي د اسلام لښکر »

رسول الله ﷺ مخ په وړاندي و ترڅو ذی طوی ته ورسیدی ، د الهي لوی نعمت يعني
دمکې د فتحي د شکرانې په دود يې خپل مبارک سره د الله تعالی د عظمت اورحمت
په وړاندي ټيټ نيولی و ، د الله تعالی ددې لوی کرم په وړاندي يې له ډيري تواضع
څخه خپل مبارک سر دومره خم کړی و چې د مبارکي ډيري وينستان يې داوښي له
ځل سره لگېدل ، رسول الله ﷺ په همدې ځای کي خپل لښکر تقسيم کړ ، خالد بن
وليد ؓ ته يې د چپه اړخ قومنده وسپارله ، په دې طرف کي داسلم ، سليم ، غفار ،
جهينه او حُيني نوري عربي قبيلې وې دوی ته يې امر وکړ چې دمکې دلاندي برخي
څخه داخل سی ، او ورته وی ويل : که موڅوک مخ او مقابلې ته راغلل نو له مينځه
يې یوسي او په دې ترتيب سره به په صنعاء کي له نور لښکر سره يوځای سی
، دراسته خوا قومنده د زيربن عوام ؓ سره وه ، د رسول الله ﷺ بيرغ هم دده سره
و ، هغه يې پر دې مامور کړ چې دمکې له پورتنې برخي (کداء) څخه داخل سي او په
حجون کي دي له خپل بيرغ سره د رسول الله ﷺ د ورسيدو انتظار کوي ، ابو عبیده
ؓ له پياده اوبې وسلې سپاهيانو سره و هغه ته يې امر وکړ چې دمکې وسطی لاز په
مخکي ونيسي له هم هغې لاري څخه په مکه کي د رسول الله ﷺ حضور ته
حاضر سي .

« په مکه مکر مه کي د اسلام لښکر »

ټول لښکر روان سو هرگروپ پرتاکل سوي لار دمکې په طرف روان سول ، خالد ؓ
له خپلو ملگرو سره مخ ته ولاړی څوک چي به يې مخ ته راتلی هغه به يې له منځه

وړې ، دده له ملگرو څخه دوه کسان (کرزبن جار فهرې) او خنیس بن خالد بن ربیعہ (په شهادت ورسیدل دوی دواړه له لښکر څخه جلا پرېله لار روان و چې د مشرکینو تر برید لاندې راغلل او شهیدان سول ، خالد (په خدمه کې د کفارو له اوباشانو سره مخ سو ، څه نښته و سوه چې په ترڅ کې یې دولس تنه مشرکین ووژل سول او نور و تنبیتیدل ، حماس نب قیس چې له ډیر پخوا څخه یې مقابلې ته وسلې تیارولې هم له جنگ څخه و تنبیتیدي کورته ولاړی او خپلې ښځې ته یې وویل دروازه راپسې بنده کړه ، ښځې یې ورته وویل هغه ستاغورې څه سوی ، ده په جواب کې دا شعرونه ورته وویل :

انک لوشهدت يوم الخندمه اذفر صفوان وفرعکرمه

واستقبلنا بالسيوف المسلمة .. يقطن كل ساعد وجمجمة

ضربا فلايسع الاغممة لهم نهيت خلفنا وهمة

لم تنقط في اللوم ادنى كلمة

ژباړه : که تاد خندمه صحنه لیدلی وای چې صفوان او عکرمه و تنبیتیدل ، موږ ته په تورو سره هرکلی وویل سوداسي توري چې سرونه او پښې یې ریبلی ، دتوري گوزارونه به یې کول اود زمريو په ډول آوازونه به یې کول په موږ پسې و ، که تادالیدلی وای نود ملامتیا یوه خبره به دي هم نه وای کړی ، خالد مکې ته داخل سواوځای یې په صفاکي در رسول الله ﷺ حضورته ورسوی ، زییر (په مخ ته ولاړی در رسول الله ﷺ بیرغ یې په حجون کې له فتح مسجد سره پورته کی ، اوچرم (پوست) یوه خیمه یې پرودروله اوهم الله انتظار و ترڅو رسول الله تشریف زاوړی .

« رسول الله ﷺ بتان ماتوي / نسکوروي »

رسول الله ﷺ حرکت وکی ، مهاجرین او انصار چارچاپیر ورسره روان و ، مسجد حرام ته یې تشریف یووړی ، حجر اسود یې مسح کی طواف یې وکی نیزه یې په لاس کې وه په دې وخت کې په بیت الله او شاوخوا کې بتان و رسول الله ﷺ به بنان په نیزه وهل او ویل به یې : وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا . سورة بني اسرائيل آیت (٨١)

ترجمه: ووايه چي حق راغي اوباطل نسکور سو بيشکه چي باطل له مينځه تلونکی دی .

«بتان ټول مات او نسکور سول»

نبي کریم ﷺ پر خپله اوبڼه سپور و، طواف يې کوی، احرام يې هم نه وټرلی، کله چي يې طواف وکی نو عثمان بن طلحه رضي الله عنه يې راوغوښتی، دکعبې کلیاني يې ورڅخه واخيستلی امر يې وکی چې دروازه دي يې خلاصه سي، دروازه خلاصه سوه رسول الله ﷺ ور داخل سو هلته يې عکسونه وليدل، عکسو په مينځ کي يې دابراهيم عليه السلام او اسماعيل عليه السلام عکسونه هم وليدل چې دواړه په غشو څه سره ويشي، په دې وخت کي رسول الله ﷺ وفرمايل: الله تعالی دي مشرکان خوار اوتباه کړي، قسم په خدای که ابراهيم عليه السلام کله هم په دې غشو سره تقسيم کړی دی، هلته دلرگي څخه جوړه سوی يوکوتره هم وه هغه يې په خپل لاس مبارک ماته کړه او امر يې وفرمايه: چې دلته دي موجود ټول عکسونه له مينځه يووړل سي.

«په کعبه کي دسيدالبشر ﷺ خطبه قريشو ته»

رسول الله ﷺ کعبې شريفې ته له داخلیدو وروسته دروازه ورپسې بنده کړه، له ده مبارک سره اسامه رضي الله عنه اوبلال رضي الله عنه هم و، د دروازې ديوال ته مخامخ ودرېدی، په داسي ځای کي ولاړ و چې له ديوال څخه يې درې گزه فاصله درلوده دوې ستنې يې چپه، يوه ستنه يې راسته اړخ او درې ستنې يې شاته وی، هغه وخت دکعبې شريفې چت پرشپږو ستنو (ميلان) ولاړ، بيایي هلته لمونځ اداکي، په بيت الله کي وگرځيدی تکبير يې ووايه، دتوحيد نعره يې پرژبه وه، دروازه يې خلاصه کړه قريش په زيات شمير مسجد حرام ته راغلي و، صفونه صفونه ناست و انتظار يې کوی چې رسول الله ﷺ به څه معامله ورسره کوي؟ په داسي حال کي چې قريش ټول ناست و، رسول الله ﷺ دکعبې د دروازې دواړه څنګ دري ونيولی وی فرمايل: لا اله الا الله وحده لا شریک له. يعني له يوه الله جبار پرته بل څوک دعبادت وړ نه دی، الله يودی شریک نه لري، الله خپله وعده ريښتوني کړه له خپل بنده سره يې مرسته وکړه، ټولو احزابو ته يې ماته ورکړه، واورى! دبيت الله شريفې دکليانو له ساتني، حاجيانو ته له اوبو ورکولو پرته نوري ټولي وياړني، کمالات، خون او مال ټول زما

ترپنولاندي دي، يعني داتول ملقي اعلانوم، واورى! په سهوه سره قتل عمد چې په متروكه (دره) يادنده سره وي په دې ډول قتل سره مغلظ ياسخت ديت لازميري، ددې ديت اندازه سل اوبنان دي چې څلوېښت به يې حمل (بار لرونكي) اوبناني وي، اې قريشو! الله تعالى ستاسي دجاهليت دزمانې بې ځايه غيرت په پلار او نيكونوويار له منځه يو وره، ټول انسان له آدم ﷺ او آدم ﷺ له خاورو څخه پيدا سوئ دى، بيا يې دايت تلاوت كى: **يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ**. سورة الحجرات آيت (۱۳)

ترجمه: اې خلگو! تاسي موله يوه نارينه اوبښي څخه پيدا كړي ياست، بيا مو پرځانگو او قبيلو ددې په خاطر سره ويشلي ياست چې يوبل سره وپيژنى، دالله په نزد ترټولو دزيات قدراو منزلت خاوند هغه دى چې دزياتي تقوى خاوند وي، الله ﷻ په هرڅه عالم او خبردى.

نن پرتاسي ملامتيا نسته، بيا يې زياته كړه اې قريشو! څه فكر كوى زه به څه ډول معامله درسره وكړم؟ دوى وويل حتما به ښه معامله راسره كوى، ته مهربان ورور او مهربان وراره يې رسول الله ﷺ وفرمايل زه نن هغه خبره درته كوم كومه چې يوسف عليه السلام خپلو وروڼو ته كړې وه: **لَا تَثْرِيْبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ**. پرتاسو باندي نن ملامتيا نسته، ورځي تاسي آزاد ياست.

«دكعبې شريفې كلياني دوباره خپل اولين خاوند ته»

په دې پسې رسول الله ﷺ په مسجد كي كښينستى، حضرت علي ؓ ورته راغى دكعبې شريفې كلياني يې په لاس كي وى وى ويل: يارسول الله ﷺ موږ ته دحاجيانو داوبووركولو له دندي سره دحجابت (كليانو ساتلو) دنده هم راوسپاره، په بل روايت كي راځي چې داخبره حضرت عباس ؓ ورته كړى وه، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل عثمان بن ابي طلحه ؓ چيري دى؟ هغه راوغوښتل سو، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل واخله عثمانه، داكلياني بيرته واخله، نن دوفا اونيكې ورځ ده، ابن سعد په طبقات كي روايت كوي چې دكليانووركولو په وخت كي يې داسي ورته وفرمايل: چې واخلى داكلياني واخلى، دابه له ظالم پرته بل څوك نه درڅخه

واخلي، اي عثمانه! الله تعالى خپله خونه تاسي ته امانت درکړې ده، دالله تعالى له دې خوني څخه چې څه په لاس درځي له هغو څخه به په حلاله او شرعي توگه استفاده کوي.

«دبلال ؓ اذان دکعبې شريفې پر بام»

دلمانځه وخت سو، رسول الله ﷺ خپل مؤذن بلال ؓ ته امر وکړ چې دکعبې بام ته وخيژي او اذان وکړي په دې وخت کي ابوسفیان برحرب، عتاب بن اسيد او حارث بن هشام دکعبې په صحن کي ناست و، عتاب وويل: زما پلار اسيد بختور و چې دا حالت يې ونه ليدى، هغه دا څه وانه ورېدل، چې دغوصې سبب يې کېدى، حارث وويل: که زه په دې پوه سم چې محمد ﷺ پر حق دى نو حتما به يې پيروي کوم، ابو سفیان ورته وايي زه هيڅ نه وایم ځکه که هرڅه ووايم داشکي به شاهدي را باندې وايي دغه کاني به مي احوال افشا کړي، همداوه چې رسول الله ﷺ تشریف ورته راوړي وي فرمايل: زه پوه سم چې تاسي څه ويل، دوى چې څه ويلي و هغه خبري يې ورته تکرار کړي، حارث او عتاب وويل موږ شاهدي وايو چې ته دالله جل جلاله رسول يې قسم په خداى که زموږ خبري هيچاهم اورېدلي وي هيڅوک نه و چې موږ ووايو هغه دررسولى دى.

«دشکرانې لمونځ کول»

په همدې ورځ رسول الله ﷺ دآم هاني بنت ابى طالب کورته تشریف يووړى، غسل يې وکړ او هم الله يې اته رکعت له لمونځ اداکى، دداضحې (غرمې) وخت و، ځيني گومان کوي چې دغه دخاښت لمونځ و، خوصحيح داده چې دا خاښت نه بلکه د فتحي يا شکرانې لمونځ و، آم هاني ؓ په خپل کور کي خپلو دوو ليورو ته پناه ورکړه، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: چاته چې تاپناه ورکړى ده زموږ قبوله ده يا آم هاني، که څه هم حضرت علي ؓ غوښتل هغه دواړه ووژني، خو آم هاني دروازه پسې بنده کړه، اوله رسول الله ﷺ څخه يې داوغوښتل چې ددې پناه قبوله کړي، هغه هم داسي وکړل.

«دغو مجرمينو قتل د سيد البشر ﷺ په حکم»

د فتحې په ورځ رسول الله ﷺ د (٩) لويو مجرمينو د قتل امر صادر کړی دوی يې مباح الدم وويل او امري يې وکړ چې که دکعبې تر پردو لاندي هم په لاس درسي بايد ووژل سي ، ددغه مجرمينو نومونه داؤ: عبدالغزي بن خطل ، عبدالله بن ابي سرح ، عكرمه بن ابي جهل ، حارث بن نفيل بن وهب ، مقيس بن صبابه ، هبار بن اسود ، دابن خطل دوي د ماني وی وی دوی دواړو به تل درسول الله ﷺ هجو کوله ، ساره چي د بني مطلب خادمه وه داهم هغه ښځه وه چي قريشو ته يې د حاطب خط راوړی ، ابن ابي سرح خونجات پيدا کړی حکه عثمان ؓ درسول الله ﷺ حضور ته وروستی ، دهغه شفاعت يې وکړی همداوه چې اسلام يې ومنل سو ، اوله مرگ څخه وژغورل سو ، هغه خوله مخکي څخه اسلام راوړی او هجرت يې کړی ؤ ، خوييا مرتد سوی ؤ او مکې ته بيرته تللی ؤ ، عكرمه ين ته وتبتيدي ، ښځي يې دده لپاره له رسول الله ﷺ څخه امن وغوښت ، رسول الله ﷺ امن ورته اعلان کړی ، ښځي يې ورپسې ورغله رايې وستی په اسلام مشرف سو ، اوښه مسلمان سو ، ابن خطل دکعبې په پردو کي پټ سوی ؤ په دې وخت کي يوصحابي درسول الله ﷺ حضور ته راغی اودهغه خبرې ورکړی رسول الله ﷺ وفرمايل مريې کړی ، هغه ولاړی اوهم البته يې ووژي . مقيس بن صبا دنميله بن عبدالله په لاس ووژل سو مقيس مخکي اسلام راوړي ؤ ، مدينې ته تللي او هلته يې يوانصاري وژلي ؤ بيا بيرته مرتد سوی ؤ حارث چي په مکه کي به يې رسول الله ﷺ ته زيان او ضرر سوی ، دحضرت علي ؓ په لاس د ورځ ته وليدل سو ، هبار بن اسود هغه څوک ؤ چي دزينب ؓ دهجرت په وخت کي يې دهغي اوښه ترپولی وه ، په نتيجه کي يې هغه له اوښه لويديلی او خپل کوچني يې ضايع کړی ؤ ، هم دغه هبار مباح الدم اعلام سوی ؤ ، دفتحې په ورځ وتبتيدي وروسته په اسلام مشرف سو ، اوښه مسلمان ځني جوړ سو ، هغه دوی د ماني چي د وژلو امري يې صادر سوی ؤ يوه يې ووژل سوه اوبلي ته يې امن وغوښتل سو ، پناه ورکړل سوه په اسلام مشرفه سوه همدا راز ساره هم مسلمان سوه او امان ورکړل سو ، ابن حجر ر.ه.عليه وايي چي ابو معشر وايي دمباح الدم اعلان سوو په ډله کي حارث خطل خزاعي هم شامل ؤ ، چي دحضرت علي ؓ په لاس ووژل سو ، حاکم

په همدې ډله کي کعب بن زهير نوم هم راوړی دی ، دده قصه به وروسته راسي ، هغه اسلام راوړی ؤ او د رسول الله ﷺ ډيره مدحه به يې کوله ، همدا ډول حاکم په دې ډله کي د وحشي بن حرب هنده بنت عتبه چي د ابوسفیان ښځه وه ، ارنب چې دابن خطل مينځه وه اوأم سعد نومونه هم راوړي دي ، له دې جملې څخه يوازي دوی وروستي (ارنب اوأم سعد) ښځي وژل سوی وی ، دا دابن اسحاق روايت دی او په دې ترتيب هغه کسان چي د وژلو حکم يې سوی ؤ ، څوارلس تنه ؤ چې اته يې نارينه او شپږ يې ښځي وی ، امکان لري چي ارنب اوأم سعد دواړه د يوې ښځي نومونه وی ، په نامه کي به يې اختلاف پيښ سوی وي او يا کېدای سي ارنب يې نوم اوأم سعد يې کنیه نوم وي . ٥٣٢

« فضاله بن عمير او صفوان بن اميه اسلام راوړل »

که څه هم نبي کریم ﷺ د صفوان د وژلو حکم نه ؤ کړي او نه يې مباح الدم بللي ؤ خو څرنگه چې د قريشو د مشرانو له ډلي څخه ؤ ، وپيږيډی اوله مکې څخه وتښتيډی عمير بن وهب جهمي د رسول الله ﷺ څخه امن وغوښتی ، رسول الله ﷺ يې غوښتله ومنله ، ام يې ورکی ، خپله لنګي يې وروليږله ، چي مکې ته ورسره راسي ، عمير پسې ورغلی هغه په جده کي ؤ په داسي حال کي يې ونيوی چي په کښتي کي يمن ته روانيدونکی ؤ ، هغه ته يې د امن خبر ورسوی او بيرته يې راوگرځوي ، هغه د رسول الله ﷺ حضور ته راغی او ورته وی ويل دوی مياشتي مهلت راکړه چې په مسئله کي ښه غور وکړم ، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل : څلور مياشتي مهلت درکوم ، هم هغه ؤ چې وروسته صفوان په اسلام مشرف سو ، ښځه يې ترده مخکي مسلماننه سوی وه ، رسول الله ﷺ په هم هغه زړه نکاح دوی ته دګډ ژوند اجازه ورکړه فضاله چي ډير مړني او غيرتي سړي ؤ کله چي رسول الله ﷺ طواف کوي هغه راغی نيت يې درلودی چي رسول الله ﷺ په قتل ورسوي ، خو رسول الله ﷺ هغه ته دده د بدي ارادې په هکله خبر ورکړی ، په دې ترتيب سره هغه په اسلام مشرف سو .

«دفتحي په دويمه ورځ دسيد البشر ﷺ خطبي ته دخلگو حضور»

دفتحي په دويمه ورځ رسول الله ﷺ دخطبې لپاره پورته سو، خلگ ورته ناست و
خطبه يې په حمد او ثناء سره پيل كړه وى فرمايل: چې اې خلگو! الله تعالى له هغې
ورځې څخه چې مخكه او آسمان يې پيدا كړى دى مكې ته حرمت وركړې دى
او ترقيامت پوري دالله ﷻ په حكم دهمدې حرمت درلودونكى ده، هيڅ مؤمن ته
هغه چې پرالله او آخرت ايمان لري روانه ده چې په مكه كې دچا وينه توى كړي
ياد مكې كومه درخته وشكوي، كه چاپه مكه كې در رسول الله ﷺ پر جنگ استدلال
كوى نو ورته وواياست چې الله ﷻ خپل رسول الله ﷺ ته اجازه وركړې وه
خوتاسي ته يې اجازه نه ده دركړې، ماته دورځي يوه برخه حلاله وگرځول سوه خون
بيړته دپرون په ډول دمكې حرمت اعاده سو، موجود كسان دي دغه لارښوونې
غاښينو ته ورسوي، په بل روايت كې راځي دمكې اغزي پرېكول هم روا نه دي
ښكاريې له ځايه نه پورته كول كيږي، پر مخكه پراته بې مالكه شيان يې نه اخيستل
كيږي، يعنې چاته روا نه ده چې پر لارو پراته شيان راپورته كړي خو هغه كسان چې
دا شيان وپيژني او خپل يې وي او يايې مالک ته ورسولای سي نو بيا ورته روا ده چې
پورته يې كړي او روانه دي چې څوك ددې ځاى واښه پرېكړي، حضرت عباس عليه السلام
عرض وكى چې يا رسول الله ﷺ له اذخر (يوبوتي دى) پرته څكه دا يې دكورنو
او مينځو لپاره دى رسول الله ﷺ وفرمايل چې بيله اذخر څخه، په دې ورځ خزاعه
قبيلې دبنى ليث له قبيلې څخه يوسړى دخپل مري په بدل كې چې دجاهليت په
دوران كې بني ليث وژلى و وواژه، په دې هكله رسول الله ﷺ داسي وفرمايل: اې
خزاعه والا و! له وژلو ډډه وكړى، كه په وژلو كې گټه وى نو ډير مو وژلي دي، تاسي
داسي څوك وواژه چې بايد زه يې ديت وركړم، كه چا تر دې وروسته څوك وواژه
نو دمقتول كورنى كولاى سي په خپله خوښه يا قاتل ووژني (قصاص سي) او ياد اچي
دمقتول ديت تر لاسه كړي، په بل روايت كې راغلي دي، چې ديمن يو او سيدونكى
چې ابو شاه نوميدى ولاړ سو او عرض يې وكى چې يا رسول الله ﷺ! ماته څه وليكه
رسول الله ﷺ وفرمايل: او شاه ته وليكى.

«دانصارو فکرونه او اندیښنې»

کله چې د نبي کریم ﷺ له خوا مکه مکرمه فتحه سوه هغه مکه چې در رسول الله ﷺ کور، وطن او اصلي ټاټوبی ؤ، انصارو په خپل مین ؤ کې سره وویل اوس چې الله ﷻ خپل رسول الله ﷺ دمکې په فتحې سره ونازوی او خپل ټاټوبی یې ورته فتحه کی نو فکر نه کوي چې دې به هم دلته پاته سي، دا خبرې یې په داسې وخت کې کولی چې نبي کریم ﷺ پر صفا ولاړ ؤ لاسونه یې د دعالپاره پورته نیولي ؤ، کله چې له دعاڅخه فارغ سو انصارو ته یې وویل څه موسره وویل؟ دوی جواب ورکی هیڅ مو هم نه دي ویلي، رسول الله ﷺ اصرار وکی ترڅو دوی خپله خبره ورته وکړه، رسول الله ﷺ ورته وفرمایل: الله ته پناه وړم، مرگ به مې ستاسې سره وی او ژوند به مې هم ستاسې سره وی. **«د بیعت دپاره دخلگور اتگ»**

وروسته تردې چې د الله ﷻ په کرم سره مکه فتحه سوه، دمکې خلکو ته حقیقت څرگند سو، په حق پوه سول او پردې باوري سول چې له اسلام پرته بله دنجات او خلاصون لاره نسته، هم دا وه چې په اسلام مشرف سول او در رسول الله ﷺ سره د بیعت لپاره راټول سول رسول الله ﷺ پر صفا ناست، خلگ ورته راتلل او بیعت یې ورسره کوی، حضرت عمر رضی الله عنه لاندي ولاړ ؤ، خلگ یې تنظیمول، خلگو ټولو پردې بیعت ورسره وکی چې د الله توان په اندازه به در رسول الله ﷺ امر مني او پیروي به یې کوي، مدارک کې راځي چې وروسته له هغه چې رسول الله ﷺ دنارینه ؤ له بیعت څخه وزگار سو نو نښځو بیعت ورسره شروع کی، رسول الله ﷺ هم الله په صفا کې تشریف درلودی، حضرت عمر رضی الله عنه لاندي ورته ناست، ښځې به راتللی او حضرت عمر رضی الله عنه به در رسول الله ﷺ په امر بیعت ورڅخه اخیستی دښځو خبره به یې رسول الله ﷺ ته رسوله، په همدې وخت کې هنده بنت عتبه راغله ځان یې پیچلی او پټ کړی ؤ له رسول الله ﷺ څخه بیرېدل له ځکه له حمزه رضی الله عنه سره یې ډیر ظلم کړی ؤ، همد اوجه وه چې په داسې حالت کې بیعت ته راغله چې ځان یې ښه پیچلی ؤ، رسول الله ﷺ ښځو ته وفرمایل چې په دې بیعت ورڅخه اخلم چې له الله ﷻ سره به هیڅ شریک نه نیسي، بیا رسول الله ﷺ وفرمایل چې پردې به بیعت کوي چې غلا به نه کوی، په دې وخت کې هندې وویل ابوسفیان ډیر سخت او ښخیل سړی دی که فرضاً زه دهغه له مال څخه څه اندازه واخلم نو آیا داهم غلا شمیرل کیږي؟ ابوسفیان وویل څه، څه چې دي زما له مال څخه واخیستل هغه درته حلال دي،

رسول الله ﷺ و خندل، هنده يي و پيرتدله اووي فرمايل: چې ته هنده يي؟ ډي وويل هو، زه هنده يم عفوه راته وکړه يانبي الله. الله تعالى دي تاته عفوه وکړي، بيارسول الله ﷺ و فرمايل پردې بيعت کوی چې زنا به نه کوی، هندې وويل آيا اصليه بنځه هم زنا کوي؟ رسول الله ﷺ و فرمايل د بيعت بل ټکی به دا وي چې خپل اولادونه به نه وژني، هندې وويل موږ هغه لوی کړل خوتا سي وژل، ددې زوی حنظل بن ابي سفيان په بدرکي وژل سوی ؤ، په دې سره حضرت عمر ؓ دومره و خندل چې پرمخکې پرېوتی، رسول الله ﷺ هم مسکې سو، رسول الله ﷺ و فرمايل پردې به بيعت کوی چې بهتان به نه کوی، هندې وويل بهتان ډيريد کار دی، بيارسول الله ﷺ ستا ټول امرونه ډير نيک او غوره دی، بيارسول الله ﷺ و فرمايل پردې به بيعت راسره کوی چې پر نيکي به سرغړونه نه کوی، هميشه به مي امر منی، هندې وويل دلته چې درته راغلی يو نو دامو په زړه کي نسته چې بيا به دي نافرمانی کوو.

«په مکه کي د سيد البشر ﷺ استقامت»

نبي کریم ﷺ (۱۹) ورځي په مکه مکرمه کي پاته سو، خلک يي اسلام ته رابلل، د هدايت او تقوی لارښوونې يي ورته کولې، په همدې ورځو کي يي اسيد خزاعي ته وظيفه ورکړه چې د حرم شريف پولي تازه اونوي کړي، نوي بريدونه يي کښوول، رسول الله ﷺ د بلني لپاره يوې اوبلي خواته گروپونه وليږل، دې گروپونو ته يي همدارنگه امرکړی ؤ چې دمکې په شاوخوا کي موجود بتان مات کړی، همدا وه چې ټول بتان مات سول، د رسول الله ﷺ له خوا په مکه کي اعلان و سو، څوک چې پر الله ﷻ او آخرت ايمان لري بايد په خپل کور کي بت ونه ساتي، که د چا سره بت وي نو بايد سمدستي يي مات کړي.

«جنگي گروپونه او دهغوی اميران»

(۱): له فتحي وروسته چې رسول الله ﷺ ډاډه سودا تم هجري کال درمضان په مياشت کي يي خالد بن وليد ؓ ته وظيفه ورکړه چې دعزی نامي بت ته ورسي، او هغه مات کړي، دغه بت په (نخله) کي ؤ، د اقریشو او ټولو بني کنانه معبود ؤ، منجوري يي له بني شيبان قبيلې څخه وه، خالد ؓ له ديرشو سپرو سره ورغی او دري وړي يي کي، کله چې بيرته راغی رسول الله ﷺ پوښتنه ورڅخه وکړه چې څه دي وليدل؟ ده وويل هيڅ مي هم ونه ليدل، رسول الله ﷺ و فرمايل: نو بيا دي مات کړی نه دی، ورسه مات يي کړه خالد بيا وروان سوښه په غوصه توره يي په لاس کي نيولی وه که گوري چې يوه لڅه لغړه توره ببرسری بنځه يي مخ ته راووتله، منجور چيغې پسې وهلی، خو خالد ؓ دتوري په وار سره دوی

ټوټې کړه، بیا درسول الله ﷺ خدمت ته حاضر سو او قصه یې ورته وکړه، رسول الله ﷺ وفرمایل هو! هم داد غزی بت و هغه به نور تر قیامت د لته ونه لمانځل سي.

(۲): په همدې میاشت کې یې عمرو بن عاص (رضی الله عنه) ته وظیفه ورکړه چې ولاړ سي اوسواغ نومي بت ونړوی، دغه بت دمکې څخه درې میله لیرې درهاط په سیمه کې و او هذیل قبیلې به یې عبادت کوی، کله چې عمرو (رضی الله عنه) هلته ورورسیدې منجوریې ورته وویل: څه غواړی ده؟ وویل رسول الله ﷺ امر راته کړی دی چې دغه بت ونړوم، منجور ورته وویل دا کار نه سی کولای، ده ورته وویل چې ولي؟ هغه وویل ددې کار اجازه نه درکول کېږي، یعنې لاس به دي نیول کېږي، عمرو (رضی الله عنه) ورته وویل ته لا تر اوسه پر غلطه روان یې، ستا پر حال افسوس دی، آیا دغه بت څه ویني یا یې اوري؟ چې ته یې په هکله د تصور لری؟ بیا ورنژدې سو او بت یې ټوټې ټوټې کی، خپلو ملگرو ته یې امر وکی چې دبت دخزانو کوټې هم ونړوی، هغه یې ونړولی خو هیڅ یې په کبني پیدانه کړل، بیا یې منجور ته وویل ودي لیدل څنگه سو؟ هغه وویل الله ته تسلیم یم.

(۳): په همدې میاشت کې یې سعد بن زید اشهلي ته امر وکی چې له شلو سپرو سره ولاړ سي اومنا ت ونړوي، دغه بت په مثلل سیمه کې له قدید سره نژدی پروت و، اوس خزر ج او غسان قبیلو به یې عبادت کوی، کله چې سعد ورغی منجور ورته وویل: څه غواړی، ده ورته وویل منات نړوم، هغه وویل: ذاته او دامنات، سعد (رضی الله عنه) ورمخ ته سو، دلته هم یوه توره لڅه بیر سري بنځه راووته، بنراوی یې کولی، سینه یې ډبوله، منجور ورته وویل: ای منات! پام دا ستا څخه باغیان دي، سعد وار پروکی او ویې وژله، بیاب ت ته ورغی درې وړي یې کی، دلته یې هم په خزانه کې هیڅ پیدانه کړل.

(۴): خالد (رضی الله عنه) چې دعزی تر ماتولو وروسته بیرته راغی، رسول الله ﷺ د همدې کال دشعبان په میاشت کې بني جذیمه ته ولیږي ترڅو دوی اسلام ته را دعوت کړي، همدا و چې له (۳۵۰) مهاجرو، انصارو، اوبني سلمه له کسانو سره روان سو ورغی دوی یې اسلام ته راوبلل، دوی ددې پرځای چې اسلما ووايي ویل یې صبا نا، صبا نا، (دین موبدل کړی، دین موبدل کړل) ویل شروع کړل، په دې خبره سره خالد (رضی الله عنه) شروع په وکړه وژل او نیول یې دومره بنديان یې و نیول چې هر سري به یو بندي را روان کړی و، یوه ورځ یې بیا خپلو ملگرو ته امر وکی چې هریو دي خپل بندي ووژني، او کله چې درسول الله ﷺ حضور ته راغلل د قصه یې ورته وکړه، رسول الله ﷺ خپل لاسونه پورته کړل او وی فرمایل: ای ربه! څه دخالد له کړو څخه براثت اعلانوم. دا خبره یې دوه ځله تکرار کړه.

دخالد له ملگرو څخه یوازې دښمنی سلیم کسانانو خپل بنديان وژلي و، مهاجرینو او انصارو دا امر نه و منلی، په دې پسې رسول الله ﷺ حضرت علي (ع) ولیږي ترڅو دهغه قبیلې دیت ورکړي اود تاوان معاوضه یې ادا کړي، ددې پیښې په اړه دخالد او عبدالرحمن بن عوف (ع) ترمنځ سخت جنجال راپیدا سوې و خبره آن تر رسول الله ﷺ ته ورسیده او خالد ته یې وفرمایل صبر کوه خالده! زما له اصحابو سره غرض مه لره، قسم په خدای که دا حد د غره په اندازه سره زر دخدای په لار کې خیرات کړی زما دیوه صحابي دسهار یا ماښام اجر به هم پیدانه کړی. ۵۳۴

داوه دمکې فتحه، همداسره نوشت ټاکونکی غزا اولویه سوبه وه، په همدې سوبې سره شرک ختم سو، په عربي جزیره کې دشکر کبله ټوله سوه، مخکې زیاترو قبیلو داسلام او کفر ترمنځ دجنگ پایلې او نتیجه ته انتظار کوی، دوی داباور درلودی چې په حرم شریف کې به حتما دحق غلبه وي، دوی ته داباور هغه وخت پیدا سوې و چې اصحاب الفیل مات سول او وی نه سوای کړای حرم شریف ونیسي، دوی ایمان درلودی چې په حرم کې به دحق حاکمیت وي، دحدیبې تړون ددې لویې فتحې سریزه او پیلامه وه، دهغه تړون له برکته خلک په امن سول یوله بل سره یې داسلام په هکله مناقشې وکړې، په مکه کې پټ مسلمانان رابنکاره سول اوله همدې امله ډیر خلک په اسلام مشرف سول، ومولیدل چې دفتحې په ورځ داسلامي لښکر شمیره لسوزرو ته رسیدلې وه، دمکې په فتحې سره له ټولو حقایقو څخه پردې پورته سوې، په ټوله عربي جزیره کې داسلام اومسلمانانو سیاسي اودیني حاکمیت ثابت سو، په دني او دنيوي لحاظ دواړو سره مشرتابه ددوی په لاس کې ولویده، حالاتو دمسلمانانو په گټه بدلون پیدا کړی، په دې پسې نور حالات له هره پلوه دمسلمانانو په گټه څرخیدل، هرڅه ددوی په واک کې و، نورو اقدامو اوقبائلو بله چاره نه درلوده، مجبور وټول درسول الله ﷺ خدمت ته حاضر سي، په خپله په اسلام مشرف او نور خلک هم اسلام ته راوبولي، په دې ډول سره په دوو راتلونکو کالونو کې ټول خلک داسلامي دعوت لپاره تیار او چمتو سول.

«دسیدالبشر ﷺ دژوندروستی دریمه مرحله»

دامرحله درسول الله ﷺ دژوند وروستی مرحله ده، په همدې دوره کې داسلامي دعوت درختي میوه وکړه، جهاد او کړاونو نتیجه ورکړه، عربي جزیرې درسول الله ﷺ

او مسلمانانو نه سترېدونکو هلوځلو، منډو ترنډو او مشكلات په تتيجه کي پنځه سوي ميوه و خوړه، دمکې فتحه هغه لويه کاميابي وه چې په لاس ته راوړو سره يې د تاريخ پاڼه و اوړله، دغه سويي سره ماضي له راتلونکي څخه بيله سوه، د جاهليت په زمانه کي قریش د ديني زعامت د سمبول په حيث پيژندل کېدل، ټولو خلکو دوی د دين انصار بلل، ټولو د دوی ديني زعامت منلی و، اوس د همدې ديني مشرانو (قریشو) تسليمي او د اسلام پيروي په حقيقت کي په ټوله عربي جزيره کي د بت پرستي له مينځ تلو په معنی و، حقيقت هم داسي و، په همدې فتحي سره له جزيرې څخه د بت پرستي تېر ټول سو.

«ددي مرحلې تقسيم دوو برخو ته»

١: د جهاد او قتال برخه. ٢: اسلام ته لا ولسونو او قبایلو تسليمي.

دا دواړي برخي يودبل سره اوبدل سوي، ترل سوي اويوپه بل کي ننوتلی دی خوموږ کوښښ کړی چې هره برخه جلا ترنظر تيره کړو، څرنگه چې جهاد او قتال په مخکنۍ دورې پوري ترل دي نو ځکه مولومړی د جهاد او قتال برخي ته ځان ورکړی دی.

«د حنين غزا»: مکه مکرمه د ناڅاپه او سختي حملې په ترڅ کي فتحه سوه، شا وخوا پرته قبيلې له فتحي وروسته داسي واقعيت په وړاندي ولاړی وی چې د بدلون او تغير وس يې نه درلودی، هم دا وجه وه چې له څو زورو، شريرو او کبرجنو پرته نوري ټولي قبيلې په اسلام مشرفی سوي، له دوی څخه چې کبر او سرکښي يې وکړه د هوازن او ثقیف قبيلی وی، دوی اسلام ونه منی، بلکه د مقابلې لار يې خپله کړه، ورسره د قيس عيلان قبيلې ځيني کورنۍ لکه نصر، جشم، سعد بن بکر او بني هلا ځيني کسان هم ملگري و، دوی د ځای لپاره د امناسبه ونه بلله چې اسلام ته سرکښې دي، فيصله يې وکړه چې له رسول الله ﷺ سره به ټکر کوي، ولاړل خپل مشر مالک بن عوف نضري ته ورغلل پر هغه راټول سول او د جنگ لپاره يې ملا وتړله.

«په او طاس کي د دښمن لښکر»

د دښمن د ځواکونو عمومي قومندان مالک بن عوف له خپلو لښکرو سره روان سو، د ټولو سره اولادونه، ښځي او مالونه هم و، مخکي تر او طاس پوري ورسيدل او طاس حنين ته نژدې د هوازن قبيلې يوه دره وه. حنين او او طاس دوی جلا جلا درې دي، حنين د دوی مجار خواته پرته ده ددې ځای او عرفات د غره تر مينځ څوميله مسافه ده.

« که بری ستاوي نويوازي وسله وال کسان به دي په درد و خوري »

کله چي مالک بن عوف په اوطاس کي واول ، دخلگو په مينځ کي دريد بن صمه هم و نوموړي ډير زور خو غيرتي په جنگي امورو کي ماهر او تجربه کار سپين ډيري و دريدله خپلو ملگرو څخه پوښتنه وکړه چي اوس موږ په کومه دره کي پراته يو؟ دوی ورته وويل په اوطاس دره کي يو ، دغه زاړه تجربه کار جنگي ماهر وويل داد آسونو د جنگ لپاره ډيره مناسبه دره نه ده ، نه ډبري په کښي سته او نه ډيره نشي به او څوړه ده ، آس خغلو لوته ښه برابره ده ، بيا يې وويل : چي داڅه دي دي داوښ آواز مي تر غوږو سو ، دخرو او پسونو آوازونه هم اورېدل کيږي دکوچنيانو ژړا وي هم اورم داڅه دي ؟ خلگو ورته وويل مالک بن عوف امر کړيدی چي ټول خلگ بايد دځان سره ښځي ، اولادونه او مالونه راولي ، مالک يې راوغوښتی او ددې کار د علت په هکله يې پوښتنه ورڅخه وکړه ، مالک ورته وويل زما هدف دادی چې له خلگو سره مالونه او اولادونه وي نودوی به سخت جنگ وکړي ، دوی د خپل اولاد او مال د دفاع په خاطر هرڅه کوي دريد ورته وويل چي رښتيا چي شيون يې ، څوک چي يو ځل ماته و خوري بيا يې څه شي راتينگولای سي ؟ که بری ستاوي نويوازي وسله وال کسان به دي په درد و خوري او که ماته درياندې گډه سوه نود مال ، اولاد او ښځي تاوان به هم در اوښتی وي ، رسوا او شرميدلی به يې بيا يې دځينو سردارانو او قبيلو په هکله سوال ورڅخه وکی ، بيا يې ورته وويل اې مالکه ! تا دښي هوازن کوچنيان او ښځي د سپرو تورزنو مقابلې ته راوستلي دي ، دادی مناسب کار نه دی کړی ، دوی محفوظو ، خوندي او د قوم هسکو مينو ته وليږه ، ددوی تر ليرلو وروسته پراسونو پښې واپړی اوله بي دينانو سره وجنگيږی ، که کامياب سواست نو وروسته پاته سوي به در سره يوځای سي او که موماته وڅوړه نو ستاسي اولاد ، ښځي او مالونه خوله خوندي پاته سوي وي ، مالک ددې زاړه خبره ونه منله ، دهغه نصيحت ته يې غوږ ونه نيوی ، اووی ويل زه داسي نه سم کولای ، ته زور سوی يې ، عقل دي هم زور سوی دی ، قسم په خدای چي هوازن به يازما اطاعت کوي او يابه داتوره به خپل نس جگوم ترڅو د شامی ووزي ، حقيقت دادی چې اصلا مالک نه غوښتل د دريدنوم لوړ سي او په دې جنگ کي دده رول وي ، په دې خبره سره د هوازن خلگو وويل موږ ستا پيروي کوو ، خودريد وويل په دې جنگ کي نه پوره برخه اخلم او نه بالکل ورڅخه جلا کيږم ، اودا داسي ورغ ده چي ما هيڅکله هم نه ده ليدلی بيا يې

يا ليتني فها جلع ... اخب فيها واضع

دا شعر ووايه :

اقدود طفاء الدمع ... كأنها شاة مدمع

ترجمه: کاشکي زه په دې ورځ ځوان وای، برید، حمله، منډي او ترږه مي کولای، هغه آس مي ځغلولای چې دمتوسط پسه په ډول وینستان لري.

«د دښمن جاسوسي کونکي»

په همدې وخت کي هغه جاسوسان هم را ورسیدل کوم چي مالک دمسلمانانو دحالاتو معلومولو په خاطر لیږلی ؤ، دوی په ډیرید حالت کی راغلي ؤ، ټوک ټوک ؤ، مالک ورته وویل خوارسی داڅه درسوي ودي، دوی ورته وویل موږ ولیدل چي سپین سپین خلگ پر توربخونو آسونو سپاره، ددې مظر په لیدو سره له واکه ووتو، اوپه دې حالت کي گرفتار سوو

«در رسول الله ﷺ استخباراتي اشخاص»

وروسته له هغه چي رسول الله ﷺ ددښمن دځواکونو له تحرکاتو څخه خبر سو، اوحداد اسلامي ته یې وظیفه ورکړه چي ولاړسي ددښمن په مینځ کي ځای ونیسي، او مکمل احوال یې ورته راوړي.

«رسول الله ﷺ دحنین پر لور»

داتم هجري کال دشوال دمیاشتي په شپږمه دشنبې په ورځ اومکې ته درسول الله دراتگ په نولسمه ورځ اسلامي لښکر چي شمیره یې دوولس زره تنه وه له مکې څخه دحنین په طرف روان سول، په اسلامي لښکر کي لس زره هغه مسلمانان ؤ چي دمکې په فتحه کي یې برخه درلوده اوپاته دوه زره نور دمکې خلگ ؤ چي زیات یې تازه په اسلام مشرف سوی ؤ، رسول الله ﷺ عتاب بن اسید په مکه کي خلیفه وټاکي، له صفوان بن امیه څخه یې چي لامشرک ؤ وسله، زغري عارینا واخیستلی، او روان سو، دشپې له خوا یوسپور راغی خبر یې راوړی چي زه فلاني اوفلاني غره ته تللی وم، ومي لېدل چې هوازن قبیله ټوله له اولادونو، بنجو اومالونو سره راوتلی ده، رسول الله ﷺ تبسم وکی اووی فرمایل: چې ان شاء الله سباته به دا ټول شيان دمسلمانانو په لاس نیول کیږي، په هم هغه شپه انس بن مرثد غنوی^{۳۰} په رضا کارانه توگه پیره کوله، دوی دلاري په اوږدو کي یوه لویه شنه درخته ولیده چې ذات انواط ورته ویل کېده، عربو به پر هغه درختي خپل وسلې راځړولی اوهم البته به یې ذبحه کوله اوڅه وخت به ورسره پاته کېدل، له مسلمانانو څخه هم ځینو وویل یارسول الله ﷺ موږ ته هم لکه دمشرکینو په ډول یوه ذات انواط جوړه کړه، رسول الله ﷺ وفرمایل چې الله اکبر، تاسي خوداسي خبره وکړه لکه څرنگه چي دموسی ﷺ قوم موسی

ﷺ ته کړی وه، ورته ویلي یې ؤ چې موږ ته هم د دوی د خدایانو په ډول خدای جوړ کړه، موسیٰ ﷺ ورته ویلي چې تاسي نه پوهیږئ، رښتیا ده چې داهم هغه طریقه ده تاسي به حتماً د پخوانیو قومونو لارې او طریقې تعقیبوی، ځینو مسلمانانو چې دلنښکر دا دومره زیات شمیر لیدلی ؤ نو ویل یې چې نن به بالکل ماته ونه خورو، پر رسول الله ﷺ دا خبره ډیره سخته تمامه سوه.

«پر اسلامي لښکر غلچکي برید»

د رسول الله ﷺ لښکر د چارشنبې په شپه د شوال په لسمه حنین ته ورسیدی خو مالک بن عوف تر مسلمانانو مخکې هلته رسیدلی ؤ، خپل عسکريې د درې په مهمو ځایونو، لارو او تنګیو کې ځای پر ځای کړه، امر یې ورته کړی ؤ چې دې ځای ته د مسلمانانو په رسیدو سره سم باید برید ورباندې وسي، او په غشو وويشتل سي، رسول الله ﷺ سهار وختي لښکر تیار کړی، جنډې او بیرغونه یې وتړل پر مسلمانانو یې وويشل او په دره کې مخ په وړاندې روان سول، په همدې وخت کې په کمین کې ناست د بنمن د غشو باران پر جوړ کړی، سخته حمله یې پروکړه، مسلمانان مجبور سول چې شاته تګ وکړي، خو منظم شاتګ نه بلکه ماته په ګډه سوه، هر چا خپله مخ ونيوله، یو په بل خبر نه ؤ، ابوسفیان چې نوی مسلمان سوی ؤ د دې حالت په لیدو سره یې وویل اوس یې څوک والله که په سره بحیره کې هم راتینګ کړل سي، جبهه یا کله چې د جنید زوی وویل: خبردار! دادی نن جادو او سحر باطل سو، رسول الله ﷺ راسته طرف ته مخ واړوی وی فرمایل: ای خلکو! زما خوا ته راسی:

انا النبي لا کذب... انا ابن عبد المطلب

ترجمه: زه رسول یم، زه محمد بن عبد المطلب یم، په دې شیبو کې یوازې کم شمیر مهاجرین او د رسول الله ﷺ د کورنۍ غړي ورسره پاته ؤ دلته یو ځل بیا رسول الله ﷺ به مثله غیرت او میرانه په اثبات ورسوله، په پوره جرأت او شجاعت سره به یې مقابلې کوله او فرمایل به یې زه رښتونی پیغمبر یم، زه د عبد المطلب زوی یم، رسول الله ﷺ د غره په ډول ولاړ، ابوسفیان بن حارث د کچري واګي نیولی وی، حضرت عباس ؓ یې رکاب ته ولاړ ؤ، د جنگ په همدې سختو شیبو کې رسول الله ﷺ راګښته سو او د خپل ځخه یې ډبري سوال وکی وی فرمایل: یار به! بری را کړی، نصرت راپه برخه کړی.

« د حضرت عباس ؓ صوت د مسلمانانو بیر ته راتگ »

رسول الله ﷺ خپل اکا حضرت عباس ؓ ته چي ښه لوړ ږغ يې درلودی امر وکی چي خلکو ته چيغه کړي، عباس ؓ وايي ما په لوړ آواز ږغه کړه چي چيري دي د بيعة الرضوان ياران؟ وايي ددې آواز په اورېدو سره دوی داسي راگرځېدل او دومره په بیره راغلل لکه چي غوا په خپل خوشي ورځي، ټول ويل لبيک لبيک، ځينو به کوبښن کوی چي د خپل اوبښ مخ را واړوي خونه به يې سواي کولای نوله اوبښ څخه به را کښته کېدی، هغه به يې پرېښووی له خپلي توري اوزغري سره به د آواز په طرف راتلی، په دې ترتيب سره تقريبا پرېښووی له خپلي توري اوزغري سره به د آواز په طرف راتلی، په دې ترتيب سره تقريبا سل کسان راتول سول او پر دښمن يې ورو دانگل، بيا يې انصارو ته بلنه ورکړه، غ يې وکی اې انصارو! اې انصارو! بيا يې يوه يوه قبيله يادوله، په دې ترتيب سره خبره تر ښي حارث بن خزرج پوري ورسیده، مسلمانان ټول يوپه بل پسې راتلل، ټول گروپ گروپ بيرته د جنگ ميدان ته راغلل، سخت جنگ شروع سو، رسول الله ﷺ د جنگ حالت وليدی وی فرمايل اوس د جنگ تنور گرم سو، بيا يې يوموت خاوري واخيستلی او د مشرکانو پر مخونو يې ورو شيندلی او وی فرمايل: شاهت الوجوه. يعني بد دي وي دامخونه. دا خاوري د مشرکينو په سترگو کی ولويدی، د ټولو سترگي ډکي سوی او په همدې ډول کرار، کرار د کفر په لښکر ماته گډه سوه او د مقابلې توان يې له لاسه ورکړی.

« د دښمن شکست »

د همدې يو موت خاورو له شيندلو وروسته په دښمنانو ماته گډه سوه، يوازي له ثقيف قبيلې څخه اويا (۷۰) تنه ووژل سول، مسلمانانو د دوی مال، وسله، اهل او اولادونه ټول غنيمت کړل، دې حالت ته الله تعالی داسي اشاره فرمايي:

وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَفَرُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَصَافَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّذَبِّحِينَ (۲۵) ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَكَرَ لَكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ سُوْرَةُ توبه آيت (۲۶) **ترجمه:** الله تعالی ستاسي په ډيرو ځايونو كي مرسته کړې ده او خصوصا د حنين په ورځ چي غره کړاست تاسي ډيروالي ستاسي، دغه ډيروالي ستاسي هيڅ درد دوانه کړه، له بيړي داپراخه مخکه درباندي ټنگه سوه، بيا موښاکړه دښمن ته بيا الله تعالی ﷺ خپل تشکين نازل کی پر رسول الله ﷺ او مؤمنانو باندي او داسي لښکريې راو ليږي چي نه وی ليدلی تاسي او کافرانو ته يې عذاب او جزا ورکړه، د کافرانو سزا هم داده.

دښمن ماته وخوړه، ځيني طائف نورې نځلې او يوه ډله يې او طاس ته وتښتيدل، رسول الله ﷺ ابو عامر اشعري ديوه گروپ په مشري او طاس ته وليږي هلته څه کم جنگ وسو، مشرکينو بيا ماته وخوړه، خو ابو عامر ﷺ هم په شهادت ورسيدی، د سپرو مسلمانانو يو بل گروپ په هغه مشرکينو پسې ورغی، چې نځلې ته تښتيدلي و، هلته رييعه بن رفيع هغه زور دريد بن صمه وواژه، زيات شمير مشرکان طائف ته وتښتيدل. رسول الله ﷺ د غنيمتونو له ټولولو وروسته ورپسې ورغی.

«د دې غزا غنيمتونه»

ددې غزا ولجې ډيرې زياتي وې په دې ولجور کې (۶۰۰۰) بنځي مينځي (۲۴۰۰۰) اوبنان تر څلوېښتو زرو زيات پسونه، څلور زره اوقيه (دهغه وخت د زرو داندازې يو مقياس و) نفر (سپين زر) چې (۱۶۰) زره درهمه کېدل، رسول الله ﷺ امروکی چې ټول غنيمتونه په جعرانه کې راټول سي، مسعود بن عمرو نفاړي ﷺ ته يې وظيفه ورکړه چې دهغه ساتنه وکړي او د طائف تر غزا مخکې يې ويشلو حکم ونه کي، د بنديانو ښځو په ډله کې (شيماء بنت حارث سعدي) چې در رسول الله ﷺ رضاعي خور هم کېدله کله چې هغه راوستل سوه، رسول الله ﷺ خپل څادر ورته هوار کي، شيماء پرکښينستله، نيکي يې ورسره وکړه او خپل قوم ته يې وليږله.

«د طائف غزا/ په اصل کې د حنين د غزا ۱۱۱مه»

د طائف غزا په اصل کې د حنين د غزا ادامه ده ځکه دهوازن او ثقيف ماته خوړلی لښکر له خپل قومندان مالک بن عوف نصري سره جوځای ولاړی، ټول په طائف کې ميشت سول هم البته يې په کلاگانو کې ځايونه ونيول، رسول الله ﷺ چې په جعرانه کې د ولجو له ټولولو څخه فارغ سو د همدې اتم کال د شوال په مياشت کې د طائف په طرف روان سو، لومړی خالد ﷺ له زرو مخکښانو سره طائف ته ورسيدی، رسول الله ﷺ هم ورپسې روان سو، له نخله يا يمانې قرن المنازل ورپسې له ليه څخه تير سو، هلته د مالک يو کلا وه هغه يې ونړوله، مخکې ولاړه طائف ته له رسيدو سره سم يې د طائف کلا محاصره کړه، نژدې يې سنگرونه ونيول، د دغه کلابندي موده لنډه وه، مسلم له انس ﷺ څخه په روايت سره داموده څلور ورځې ښوولی ده، خو سيرت ليکونکي دغه موده تر څلورو ورځو زياته ښيي، دروايتو په خلاف سره شل ورځې يا اتلس ورځې او يا پنځلس ورځې ښوول سوي دي.

دمحاصرې په دوران کي دواړو خواوو یو پر بل دغشو او ډبرو وارونه کول، په لومړي سرکي مسلمانان دمحاصرې سووکفارو له خوا دغشو ترسخت بریدلاندې راغلل، یوشمیر ټپیان او دوولس تنه شهیدان سول، په پای کي مجبور سول خپل سنگر بدل کړي او په هغه حای کي نوی قرارگاه جوړه کړي چې اوس دطائف مسجدپه کښي دی، رسول الله ﷺ منجنيق یا هغه وخت توپ نصب کړی، پرکفارو یې وارونه وکړل، کلا درز وکړ او خوتنو مسلمانانو دهغه وخت له ټانگ څخه په استفادې سره پرهم دې درز د ورننوتلو هڅه وکړه خو کفارو په غشو سره په شهادت ورسول، په دې وخت کي رسول الله ﷺ له نوي جنگي تاکتیک څخه کار واخیستی، اوداسي اقدام یې وکړ چې کفار دې ته اړباسي چې تسلیم سي په دې لړکي یې د دوی دانگورو دتاکانو قطع کولو اوسوځلو امر وکړ، تاکونونه پرې او وسوځول سول، همداوه چې ثقیف غوښتنه وکړه چې دخدای په خاطر اود خپلوی پرآساس دغه سلسله بنده کړی، رسول الله ﷺ د دوی غوښتنه ومنله، درسول الله ﷺ له خوا آواز وسو، هر مړي چې دکلاله خوارا ووزي اوزموږ خواته راسي هغه آزاد دی، په دې اعلان پسې (۲۳) تنه راغلل، په دې ډله کي یوهم ابوبکر و، هغه دطائف له کلا څخه راکښته سوی واولاندې دیوه شاه پرڅرخ ناست وپښې یې څړولی وی، له همدې امله رسول الله ﷺ دابوبکر نوم پرکښینووی، داټول غلامان یې آزاد کړل، هریوی یوه یوه مسلمان ته وسپارل ترڅو د دوی څرخ او خوراک ورکړي، په دې سره کفار په غوصه سول اوداډیر سخت پرتمام سو، محاصره اوږده سوه، دکلا فتحه کول سخت اومشکل و، دکفارو په غشو اوسرو سوو اوسپنو سره یوشمیر مسلمانان زخمیان اوشهیدان سول، په کلا کي دننه له کفارو سره دیوه کال آذوقه (خوراکه) هم وه، له دباندې خوا څخه هم لاره ورته پیدا کول گران و، رسول الله ﷺ له نوفل بن معاویه سره مشوره وکړه، نوفل ورته وویل: چې دوی لکه گیدړي په غارونوکي دننه دي که دلته انتظار وباسی نووبه یې نیسی او که ایله کړی نو توان نه سي در رسولای، همداوه چې رسول الله ﷺ دمحاصرې دختمولو فیصله وکړه، حضرت عمر رضی الله عنه ته یې امر وکړ چې خلگو ته یرغ کړي چې ان شاء الله سبابه روانیږو، دا اعلان مسلمانانو ته عجیب ښکاره سو، ډیر سخت پرتمام سو، ویل خوبه خو مخکي له دې چې دا کلا فتحه کړي! رسول الله ﷺ وفرمایل چې ځی، سباهم جنگ وکړی، مسلمانان سهار جنگ ته ولاړل، یوشمیر یې ټپیان سول، بیارسلول الله ﷺ په خپله اعلان وکړ چې ان شاء الله سبابه روانیږو، مسلمانان دا حل خوشحاله سول اوټول روان

سول، رسول الله ﷺ تبسم کوي او کله يې چي کوچ کوي امر يې وکي چي داسي وياست (آييون، تائبون، عابدون، لربنا حامدون)

تر جمه: په داسي حال کي بيرته څو چي توبه گاريو، عبادت کوونکي او ثناء ويونکي يو چا عرض وکي چي يا رسول الله ﷺ ثقيف ته بڼرا وکړه، رسول الله ﷺ وفرمايل آي ربه! ثقيف ته هدايت وکړي او دوی زما حضور ته راوړي.

«په جعرانه کي د غنيمتونو تقسيميدل»

رسول الله ﷺ له طائف څخه روان سواوڅه د پاسه لس ورځي په جعرانه کي پاته سو، غنيمت سوي مالونه يې نه ويشل او انتظار يې کوی چي کېدای سي د هوازن نمايندگان راسي او خپل مالونه بيرته ور وسپاري، خو څوک معلوم نه سول، رسول الله ﷺ د غنيمتونو ويشل شروع کړل او هدف يې داؤ چي دمکې مشرانو د قبایلو سرداران او نور مخور خلگ چي ډير خريص ؤ په دې مالونو سره قانع کي، لومړی يې هغو کسانو ته چي نوي مسلمانان سوي ؤ او د دې ضرورت لېدل کيدی چي زړونه يې راجلب سي، تشويق او ترغيب سي، دې ډول خلگو ته مؤلفه القلوب ويل کيږي، همدوی ته يې تر ټولو مخکي بڼه غټه برخه ورکړه، ابوسفیان ته يې څلويښت او قبيې نقره او شل اوبڼان ورکړل، له دې سره هم ابوسفیان وويل زوی مي يزید يعني زوی ته مي هم برخه ورکړه، رسول الله ﷺ يې زوی ته هم دومره برخه ورکړه، ابوسفیان بيا وويل هغه بل وزی مي معاويه هغه ته هم څه ورکړه، هغه ته يې هم دومره برخه ورکړه، ورپسې يې حکيم بن حزام ته سل اوبڼان ورکړل، هغه دنوري برخي سوال وکي، نور اوبڼان هم ورکړل سوه، صفوان بن اميه ته يې درې ځله سل سل اوبڼان يعني درې سوه اوبڼان ورکړل، په شفاء نومي کتاب کي راځي چي حارث بن کله ته يې شل اوبڼان ورکړل، همد ډول د قريشو او نور قبایلو سردارانو ته يې سل سل اوبڼان ورکړل، نورو ته يې پنځوس پنځوس اوبڼان ورپسې څلويښت څلويښت اوبڼان ورکړل، خلگوبه ويل محمد ﷺ دومره بخشش کوي لکه له فقر څخه چي بالکل بيره نه لري، په همدې وخت کي کوچيانو يو ځل چور جوړ کي پر رسول الله ﷺ ورتول سول، هريوه مال ورڅخه وغوښتی، رسول الله ﷺ مجبور سو د يو درختي خواته ودریدی، څادر يې په زور ځني کش سو وی فرمايل اي خلگو! څادر مي پرېږدی، قسم په هغه ذات چي زما مرگ او ژوند يې په لاس کي دی، که دتاهمي د درختو په اندازه څخه راسره وای ټول به مي درباندي ويشلی وای، بله دا چي تاسي څو کله هم زه بخیل، درواغن او ډارن نه يم ليدلی، ورپسې دخپلي اوبڼي خواته ودریدو له بوک څخه يې يو ويښته را وکښی په گوتو کي يې

نیولی و وی فرماییل : ای خلگو! قسم په خدای که می له دې غنیمتونو څخه ددې وینېته په اندازه هم څه شی اخیستی دی ، یوازي خمس زماحق ده چي هغه می هم بیرته تاسي ته درکړی ده مؤلفه القلوب ته له دې لویو لویو برخو څخه وروسته یې زید بن ثابت رضی الله عنه ته امر وکی چې غنیمتونه او خلگ را حاضر کړي ، ټول مالونه یې وویشل ، هر پیاده سړي ته څلور اوبنان او څلوینت پسونه ورسیدل ، د سپرو برخه دولس اوبنان او یوسل شل (۱۲۰) پسونه و ، رسول الله صلی الله علیه و آله په ډیره حکیمانه توگه دا غنیمتونه وویشل ، ځکه ډیر داسي کسان سته چي دنس له لاري اسلام ته اوستل کېدای سي يعني له مادي لارو څخه د حق خواته رابلل رحمة الله علیه پیدای سي ، له دې ډول کسانو سره عقل او منطق کار نه کوي ، لومړی به یې نس ورده کوی بیا به یې حق ته رابولي ، دا کسان هغه څارویو ته پاته کیږي چي دشو وښو یا شقتلی په واسطه یې پر لاره بیولای سي ، دا ډول کسان هم همداسي مادي تشویقونو ته ضرورت لري ترڅو ورو ورو له اسلام سره الفت او مینه پیدا کړي او پر حق اعتراف وکړي

۵۳۷

«د سید البشر صلی الله علیه و آله تقسیم او د انصارو ناراضی»

په شروع کي اصحاب در رسول الله صلی الله علیه و آله ددې حکیمانه ویش او مدبرانه سیاست په راز او گټو پوه نه سول ، ددې ویش تر شایې پټ اهداف درک نه کړای سواي ، نو همداه چي ځيني اعتراضونه او انتقادونه را ولاړ سول ، په دې ویش کی انصارو د زیات تاوان احساس کوی ، دوی ته د حنین له بخششونو څخه هیڅ ونه رسیدل ، دوی خو هغه کسان و چې د سختي اوماتي په وخت کي رغ پروسو ، د یو ډیر ژر د جنگ میدان ته راودانگل جهاد یې کوی اوله رسول الله صلی الله علیه و آله څخه یې کلکه دفاع کوله او د دوی د مقاومت له برکته ماته په کامیابي بدله سوه خواوس چي دولجو ویشلو وخت سو هم هغه فراریانو اوله جنگ څخه د پرشاسو کسانو لاسونه ډک دي ، ډیر بخششونه ورکړل سول خودوی (انصارو) ته هیڅ هم ونه رسیدل ، دا تصور ددې سبب سوو چې ناراضه سي ، ابن اسحاق وایي له ابوسعید خدری رضی الله عنه څخه روایت کوي وایي چي کله رسول الله صلی الله علیه و آله دا غنیمتونه پر قریشو اونورو عربي قبیلو وویشل ، انصارو ته یې هیڅ برخه ورنه کړه ، دوی خفه سول په دې هکله خبري او پوښتني را ولاړی سوی ، ځینو ویل اوس خو رسول الله صلی الله علیه و آله له خپل قوم سره یوځای سو ، سعد بن عباد رضی الله عنه رسول الله صلی الله علیه و آله ته ورغی عرض یې ورته وکی چي یا رسول الله صلی الله علیه و آله

ستاله دي ویش شخه انصار خفه ستوي دي، تابخششونه خپل قوم ته ورکړل، نورو عربو ته دي هم لويي، لويي برخي ورکړي، خوانصارو ته دي هيڅ ورنه کړل، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: ولاړسه، او خپل قوم دي راغونډ کړه، سعد ؓ ولاړی او انصاريې په پنډه غالي کي راټول کړل، يوشمير مهاجرين هم راغلل، دوی ته يې اجازه ورکړه ورسره کښيښتل، ورپسې نور راغلل، دوی ته يې اجازه ورنه کړه، کله چي ټول راغونډ سول سعد ؓ ورغی او رسول الله ﷺ ته يې وويل چي انصار راټول سوي دي، رسول الله ﷺ تشریف وروړی، حمد او ثناء يې وويله بيا يې وفرمايل چي: يا انصارو! ستاسي يوه برخه رارسيدلی ده، لکه چي تاسي زما شخه خفه سوي ياست؟ يا داسي نه ده چي تاسي ته په داسي حال کي درغلم چي تاسي گمراهان واست، الله تعالی هدايت درته وکړی، تاسي به وسه واست الله تعالی وس او دا رايي درکړه، يو دبل دښمنان واست الله تعالی سره دوستان کړ است انصارو وويل هو! همداسي ده، پر موږ باندي دالله او رسول الله ﷺ زياته مهرباني او کرم دی او بيا يې زياته کړه چي اې انصارو! ولي جواب نه راکوی؟ دوی وويل دڅه جواب درکړو يا رسول الله ﷺ، پر موږ دالله ﷻ او رسول الله ﷺ لوی فضل سوی دی، رسول الله ﷺ وفرمايل قسم په الله ﷻ که غواړی چې ووايي او که ووايي رښتوني به هم وي، وواياست چي يا رسول الله ﷺ ته موږ ته په داسي حال کي راغلی چي خلکو درواغ درپوري تړل او موږ دي تصديق وکړی، چا مرسته نه درسره کوله موږ دی مرسته وکړه، چاځای نه درکوی او موږ ځای درکړی، اې انصارو! دناچيزي مادی متاع په سبب زما شخه خفه نه سی، ما غوښتل په بې ارزښته متاع سره دخلگوزړونه واخلم ترڅو اسلام راوړی، ستاسي په اسلام ډاډه څرگند سوی اې انصارو! يا د اموخوښه نه ده چي خلگ اوښانو او پسو نو سره روان وي او تاسي له رسول الله ﷺ سره خپلي مينې ته بيزته ولاړسی، قسم په هغه ذات چي زمانفس دهغه په واک کي دی، که هجرت نه وای نوزه به له انصارو شخه يو فرد وای، که ټول خلگ پريوه لار روان سي او انصار پر بله، زه به د انصارو پر لار ځم، اې الله! ﷻ ته پر انصارو رحم وکړه، د انصارو پر زامنو رحم وکړه او د انصارو پر لمسيانو رحم وکړه، په دې خبرو سره ټولو دومره وژړل چي ډيري يې په اوښکو لنډی سوی ټولو وويل چي زموږ لپاره رسول الله ﷺ کافی دی همدا عظيمه برخه مو بس ده، بيا رسول الله ﷺ تشریف يو وړی او دوی هم سره تيت سول.

«دهوازن استازې»

وروسته ترهغه چي غنیمتونه وويشل سول دهوازن قبيلې نمايندگان په داسي حال کي
 درسول الله ﷺ حضورته راغلل چي په اسلام مشرف سوي ؤ، دوی خوارلس کسان ؤ
 مشرېې زهير بن صرد ؤ، ابويرقان چي درسول الله ﷺ رضاعي اکاکېدی هم ورسره
 ؤ، دوی له رسول الله ﷺ څخه غوښتنه وکړه چي احسان ورسره وکړي، د دوی بنديان
 اومالونه بيرته ورکړي، داسي خبري يې وکړي چي دټولو زړونه پروسوځيدل، رسول الله
 ﷺ ورته وفرمايل: چي زما سره خودغه کسان سته چي تاسي يې ويني، رښتيا خبري
 ډيري غوره گڼم، دا راته وواياست چي خپل اولادونه اوبڼځي ډير درباندي گرانې دي که
 مالونه؟ دوی وويل موږ هيڅ شی هم له خپل نسب، حسب اوشرف سره نه برابره ؤ، رسول
 الله ﷺ وفرمايل: کله چي مودماپښين لمونځ اداکي پورته سي وواياست چي موږ رسول
 الله ﷺ مسلمانانو ته اومسلمانان رسول الله ﷺ ته شفيع وړاندي کوو اودخپلو بنديانو
 دآزادي سوال ورڅخه کوو، دماپښين لمونځ چي وسو دوی پورته سول اوهما خبري يې
 وکړي، رسول الله ﷺ وفرمايل: کوم شی چي په ماوښي مطلب پوري اړه لري هغه ټول
 ستاسي دي اوستاسي لپاره له نورو خلگو څخه هم داسي غوښتنه کوم، مهاجرينو
 اوانصارو وويل زموږ سره چي څه شيان سته هغه ټول درسول الله ﷺ دي، حابس بن اقرع
 وويل زه او بنو تميمي دا مالونه اوشيان بيرته نه ورکوو، عيينه بن حصن هم وويل زه
 اوبنوفزاره هم دا کارنه کوو، عباس بن مرداس هم همدا ډول خبره وکړه وی ويل زه
 اوبنوسليم هم داشيان نه مسترده ؤخوښي سليم وويل: زموږ شيان درسول الله ﷺ دي
 ،عباس ؑ ورته وويل تاسي زه توهين کړم، رسول الله ﷺ وفرمايل: دا خلگ په داسي
 وخت کي موږ ته راغلي دي چي اسلام يې راوړی دی ماخود دوی دبنديانو په هکله څه
 انتظار هم وکی، اوس مي هم دوی ته اختيار ورکي چي مالونه غواړي اوکه اولادونه
 ،خودوی هيڅ شی هم دخپلو بڼځو او اولادونو سره نه برابر وي، له چاسره چي د دوی بندي
 سته که خوښه يې وي هغه دي بيرته دوی ته ورکړي اوکه څوک غواړي چي ترخپل حق تير
 نه سي نوغوره ورته داده چي بندي بيرته ورکړي، زه به ددوی دهرې برخي په عوض کي له
 راتلونکي غنیمت څخه شپږ برخي ورکړم، خلگو په جواب کي وويل موږ ته درسول الله
 ﷺ خوښه ترهرڅه غوره ده، موږ ټول بنديان بيرته دوی ته ورکوو، رسول الله ﷺ
 وفرمايل تاسي ولاړسي، زه هغه کسان چي په دې خبره راضي دي پيژنم، او هغه چي راضي
 نه دي هم راته معلوم دي، تاسي ولاړسي ترڅو ستاسي مشران په دې هکله ماته گزارش

راکړي، ټولو د هوازن قبيلې بنديان ځوانان و که کوچنيان او که ښځې ټول يې بيرته ورکړل، يوازي عيينه چي يوه زړه ښځه يې په برخه کي رسيدلې وه نه ورکوله، په پای کي يې ترڅه بحث وروسته هغه هم ورکړه، رسول الله ﷺ هري ښځي ته يوه يوه جوړه قبضي کالي هم ورکړه.

«عمره او مدينې ته تلل»

رسول الله ﷺ په جعرانه کي د غنيمتونو ترويشلو وروسته عمره ادا کړه او بيا يې مدينې منوري تشریف يووړی، عتاب بن اسيد يې په مکه کي خپل خليفه وټاکي، دکائناتو سردار د هجرت د اتم کال د ذی القعدې په (۲۴) بيرته مدينې ته واپس سو امام محمد غزالي رحمه الله وايي چي له مکې څخه د هجرت او بيرت ته مکې ته د فاتح په حيث راتگ ترمنځ څومره اوږده فاصله وه څومره زمانه تيره سوې وه، پوره اته کاله تير سوې و رسول الله ﷺ په داسي حال کي مدينې ته هجرت کړی و چې له مکې څخه شپل سوې تر سخت تعقيب او څارني لاندې و، هغه وخت هم د مدينې اوسيدونکو ښه راغلاست ورته ووايه، دده راتگ يې نیکمرغي وبلله، ځای يې ورکي، تود هرکلی يې وکړی، دده ﷺ اطاعت يې وکړی ورته تسليم سول مرستي يې ورسره وکړی، له لارښوونويي گټه واخيسته، دده ﷺ د حضور او موجوديت په بدل کي يې د ډيرو ښمني ته سينه ډال کړه، اوس چي له فتحي وروسته بيرته هغه مدينې ته روان دی، حالات بدل دي، داخل په داسي حال کي مدينې ته روان دی چي مکه يې فتحه کړه، مکه يې تر حکم او امر لاندې ده، له هغي ورځي څخه اته کاله تير سوي، حالات دومره بدل سوې چې د کفر او شرک زور او بڼه سوې، جاهليت غرور تر پښو لاندې سوې، هم هغه جاهل او گمراه خلک په اسلام مشرف سوې، اسلام تر هرڅه ورته محترم او مقدم سوې، همدا وجه چي مخکني گناوي يې ور وبخښل سوې الله ﷻ فرمايي: **إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ** (سوره يوسف آيت (۹۰)) **ترجمه:** چا چي تقوی او صبر وکړی نو الله تعالی د نیک کارانو اجر نه ضايع کوي.

«دمکې مکرمي له فتحي وروسته استازي او سرايوي»

له دې اوږده او بريالي سفر څخه تر راتگ وروسته رسول الله ﷺ حضور ته ډير پلاوي او وفود راغلل، دا ډول رسول الله ﷺ مختلفو سيمو ته واليان او بلونکي وليدل او دهغه قوتونو پر خلاف يې عسکري اجرائات وکړل، کوم چي اسلام ته يې خپل سرو نه ايښوول، کبريې کوی او پر واقعيت يې اعتراف نه کوی، په لاندې ليکو کي د دې وضعي داسي يادونه کوو.

«د زکوٰۃ راجع کونکي»

منځکي موويل چي رسول الله ﷺ دتم هجري کال په وروستيو کي له مکې څخه راغی لږ موده وروسته دهم هجري کال دمحررمياشت رانوی سوه، رسول الله ﷺ دلاندي کسان مختلفو قبيلو ته وليږل ترڅو له دوی څخه دزکوة مالونه راټول کړي.

- ۱: عيينه بن حص ﷺ، بني تميم قبيلې ته.
- ۲: يزدي بن حصين ﷺ، اسلم او غفار قبيلې ته.
- ۳: عباد بن بشير اشهلی ﷺ، سليم او مزينه قبيلې ته.
- ۴: رافع بن مکيث ﷺ، جهينه قبيلې ته.
- ۵: عمرو بن العاص ﷺ، بني فزاره قبيلې ته.
- ۶: ضحاک بن سفيان، بني کلاب قبيلې ته.
- ۷: بشير بن سفيان ﷺ، بني کعب ته.
- ۸: ابن لثيبه ازدي ﷺ، بني ذبيان ته. ۹: مهاجرين ابی اميه، صنعاء ته (نوموړي هم الله و چې اسود غنسي د نبوت دعوه وکړه). ۱۰: زياد بن لييه ﷺ، حضرموت ته. ۱۱: عدی بن حاتم ﷺ، طيی او بنو اسد قبيلو ته. ۱۲: مالک بن نویره ﷺ، بن حنظله ته. زيرقان بن بدر ﷺ، د بني سعد يوې برخې ته. ۱۴: قيس بن عاصم ﷺ، د بني سعد بلي برخې ته. ۱۵: علاء بن حضرمي ﷺ، بحرین ته.

۱۶: علی بن ابی طالب ﷺ، نجران ته (د صدقې او جزيې راټولو لپاره)

دا کسان ټول دهم هجري کال په محرم مياشت کي نه دي ليږل سوي بلکه ځني يې تردي نيټې وروسته هغه وخت ليږل سوی دي چې مربوط قبایل په اسلام مشرف سوی، خوددې عاملينو يا دزکوة راټولونکو موظفينو دليږلو شروع دهم کال په محرم مياشت کي و، داهم دحيبيې دتړون له مثبتو نتايجو څخه دی، او پر دې دلالت کوي چې تر دې تړون وروسته اسلام او مسلمانان دیرځواکمن سوی دي، دمکې له فتحې څخه وروسته خو خلک ډله ډله په اسلام مشرف سول او ډيرو خلکو داسلام امر ته غاړه ايښی ده.

«سرایوي»

رسول الله ﷺ که له يوې مختلفو قبایلو ته دزکوة راټولونکي وليږل له بلي خوادهم يو ضرورت و چې بايد دعربي جزيرې امنيت په ځانگړی توگه دلارو ساتلو ته هم پاملرنه سوی وای، له همدې امله رسول الله ﷺ دلاندي سرايا (کوچني کوچني گروپونه) يوې اوبلي خواته وليږل.

«په دهنم هجري کال د عيينه بن حصن فزاري سريه»

د نهم هجري کال د محرم په مياشت کي يې د (۵۰) سپرو په مشري بني تميمي ته وليږي، په دې ډله کي له انصارو او مهاجرينو څخه هيڅوک نه و، ددې سريې سبب دا و چې د بنو تميمي ځينو کورنيو د زکوة له ورکولو څخه منع کوله او د مسلمانانو پر خلاف يې راپارولي، عيينه ورپسې ورغی، هغه به د شپې مزل کوی اود ورځي له خوابه يې کمين نيوی، ورورسيدی په دښته کي يې حمله وکړه، دوی وټنښتدل عيينه وټوانيدی چې يوولس سري، يووشت ښځي او ديرش کوچنيان د بنديانو په توگه ونيسي، دوی يې له ځان سره مدينې ته راوستل، هلته يې درمله بنت حارث په کور کي بنديان کړل، هم داوه چې د دوی لس تنه مشران مدينې ته راغلل، د رسول الله ﷺ دروازې ته ودرېدل چيغي يې وهلي، اې محمدس زموږ فرياد واوړه، رسول الله ﷺ تشریف ورته راوړی، دوی ترلمني ونيوی خبري يې ورسره شروع کړی، رسول الله ﷺ څه وخت ورسره ولاړ، بيا يې تشریف يووړی، د ما پښين لمونځ يې ادا کي او په مسجد کي کښينستی، هغه خلگ راغلل خپل څه وياړونه يې ياد کړل، خپل خطيب عطار د بن حاصب يې رامنځ ته کي هغه څه خبري وکړی، رسول الله ﷺ د اسلام خطيب (وياند) ثابت بن قيس شماس ته امر وکي چې ددوی دوياند جواب ووايي بيا دوی شاعر زيرقان بن بدر شعر ووايه مدح او ثناء يې وکړه خپل وياړونه يې ياد کړل، په جواب کي د رسول الله ﷺ شاعر حسان بن ثابت ؓ شعر ورته ووايه: په دې پسې اقرع بن حابس وويل بيشکه چې ددوی (مسلمانانو) وياند زموږ تروياند غوره دی، شاعريې زموږ تر شاعر ډير مخکي دی، آواز يې زموږ تر آواز لوړ او خبري يې زموږ تر خبرو ډيري درنې دي، دا يې وويل بيا ټول په اسلام مشرف سول، رسول الله ﷺ بني تحفي او سوغاتونه ورکړل، ددوی ښځي او اولادونه يې وروسپارل، سيرت ليکونکي عقیده لري چې دغه سريه د نهم هجري کال په محرم کي سوی ده خودا خبره د نقد اعتراض ورپه ځکه له دې څخه داسي څرگند يږي چې اقرع بن حابس تردې تاريخ مخکي اسلام نه دی راوړي، په داسي حال کي چې هم دې اقرع دهوازن د بنديانو ډيرته ورکولو په وخت کي ويلي و چې زه او بنو تميم خپل بنديان بيرته نه ورکوو، داددې معنی لري چې بايد اقرع ترهوازن مخکي مسلمانان سوی وي.

د قطبه بن عامر سريه: د نهم هجري کال په صفر مياشت کي د خثعم يوې کورنۍ ته چې قريه ته نژدې تباله کي يې اړولی وولېدل، له قطبه سره شل کسان اولس اوبنان وچي په نوبت سره به پر سپرېدل، ولاړل او پر دوی يې حمله وکړه، سخت جنگ وښتی، دواړو

خواوو ډير تلفات ورکړل، قطبه ﷺ له خو ملگرو سره يوځای په شهادت ورسيدی خو په پای کې مسلمانان پردې بريالي سول چې له کفارو څخه خوښځي په اسارت ونيسي، پسونه او اوبنان يې غنيمت کړل.

دضحاک بن سفيان کلابی سريه: دنهم هجري کال دربيع الاول په مياشت کې دکلاب قبيلې په طرف رسول الله ﷺ ډاگروپ ددې په خاطر وليږی ترڅو کلاب قبيله اسلام ته راوبولي، خودوی اسلام ونه منی اوله مسلمانانو سره يې جنگ وکړی په پای کې يې ماتې وخوړه، دسرتلفات يې هم ورکړل او مسلمانان بيرته ولاړل.

دعلقمه بن مجزر مدلجي سريه: دنهم هجري کال په ربيع الاول مياشت کې دجدي د ساحلي برخو په طرف له علقمه سره درې سوه تنه جنگيالان و، رسول الله ﷺ دوی ته وظيفه ورکړه چې دحبشيانو مقابلې ته ورسې کوم چې په مکه او دجدي په شاوخوا برخو کې دي چور او چپاول لپاره راټول سوی و، علقمه مخکې ولاړی ترڅو جزيرې ته ورسيدی، حبشيان خبرسول او ټول وتښتيدل. ۵۲۰

دعلي بن ابي طالب سريه: دنهم هجري کال په ربيع الاول مياشت کې رسول الله ﷺ هغه ته وظيفه ورکړه چې ولاړسي او دطیبې قبيلې قلنس نومي بت ونړوی، له ده سره يونيم سل (۱۵۰) تنه ملگري و چې سل اوبنان او پنځوس آسان هم ورسره و، دوه بيرغونه چې يو غټ اورنگ يې سپين اوبل کوچنی رنگ يې تور و، دسهار په وخت کې يې دحاتم پرکلي حمله وکړه، بت يې مات کړی، زيات شمير پسونه او اوبنان يې غنيمت کړل، زيات کسان يې بنديان کړل، دبنديانو په جمله کې دعدی ابن حاتم خور هم وه، عدی په خپله شام وتښتيدی، مسلمانانو دبت په خزانو کې درې توري درې زغري اوڅه نور شيان پيدا کړل، غنيمتونه يې سره وويشل، د رسول الله ﷺ برخه يې ځني جلاکړه، دوی دحاتم کورنی ونه ویشله، کله چې مدينې ته بيرته راغلل دحاتم لور له رسول الله ﷺ څخه دا حسان سوال وکړی عرض يې وکړی چې يا رسول الله ﷺ پلارمي مړسو وروڼه مي ورک سول، زه يوه زړه ښځه يم دچا خدمت نه سم کولای، احسان راسره وکړه، رسول الله ﷺ ورته وويل سرپرست مو څوک دی؟ دې وويل عدي بن حاتم، رسول الله ﷺ وفرمايل هغه چې له الله او رسول څخه يې فراز کړيدی، بله ورځ يې بيا هم داسې عرض و، دريمه ورځ يې بيا تکرار کړه همداوه چې رسول الله ﷺ احسان پر وکړی، او هغه يې آزاده کړه، دلته يو صحابي چې په غالب گومان سره حضرت علي ﷺ و ورته وويل له رسول الله ﷺ څخه دځان لپاره

سپارلي هم وغواره، هغی دمرکب سوال وکی، رسول الله ﷺ مرکب هم ورکی، خاتم ولاړه اوشام ته ورسیده، هلته یې خپل ورور عدي ته وویل چې دې شخص ﷺ دومره احسان راباندي وکړی چې ستا پلار به هم نه وی راباندي کړی، حتما به ورځی، عدي هم بیله امانه او بې ضمانته د رسول الله ﷺ حضور ته راغی، رسول الله ﷺ هغه خپل کور ته بوتلی، هلته یې ورته وویل چې: ولي تبنتیدلی وی؟ آیا دکلمې: لا اله الا الله. څخه دي فرار کړی و، عدي وویل چې نه، بیا څه نوري خبرې وسوی، رسول الله ﷺ ورته وفرمایل: چې ایاله دې څخه تبنتی چې وویل سي: الله اکبر ایا تر خدای بل ذات لوی او غوره گڼي؟ عدي وویل چې نه، رسول الله ﷺ وفرمایل چې په یهودو خدای په قهر سوی اونصرانیان بې لاري سوی دي عدي وویل زه یوه ریښتونی مسلمان یم، د رسول الله ﷺ تندي مبارک له ډیري خوشحالي څخه وغوړیدی امر یې وکی چې عدي ته دي دیوه انصاري په کور کي ځای ورکړل سي، په دې ترتیب سره به عدي شهراو اومانام د رسول الله ﷺ خدمت ته حاضریدی، ابن اسحاق روایت کوي چې عدي وایي زه رسول الله ﷺ په خپل کور کي کښینولم، راته وی فرمایل: اې عدي آیا ته رکوسي (هغه وخت د مشرکینو یو مروج مذهب و) نه وی؟ ماوویل هو ده وفرمایل: آیا د غنیمت څلورمه برخه په دي نه اخیستله؟ په داسي حال کي چې دا کار ستا په دین کي جواز هم نه درلودی؟ ما ورته وویل هو، همداسي ده، عدي زیاتوي، هم دلته پوه سوم چې دادا الله ﷺ رسول الله ﷺ دی، ځکه په داسي څه معلومات لري چې ورته ویل سوي نه دي.

احمد روایت کوي وایي چې رسول الله ﷺ وفرمایل: چې یا عدي! مسلمان سه ترڅوپه امن یې، عدي ورته وایي زه خودین لرم، رسول الله ﷺ وفرمایل: زه ستا د دین په هکله ترتازیات معلومات لرم، عدي وایي چې ته زما د دین په هکله ترمازیات معلومات لري؟ وی فرمایل هو، آیا ته رکوسي نه یې؟ بیا یې راته وفرمایل آیا دخپل قوم د غنیمت څلورمه برخه به دي نه خورله؟ ماوویل هو، خورله مي، رسول الله ﷺ وفرمایل ستا په دین کي خودا کار جواز نه لري، عدي وایي چې همدا خبره یې وفرمایله نو ورته تسلمی سوم، امام بخاري رحمه الله هم له عدي څخه په روایت سره وایي چې کله رسول الله ﷺ سره ناست وم، یوسری راغی له لوږي یې شکایت وکی، ورپسې بل څوک راغی چې له غلو څخه یې شکایت درلودی، رسول الله ﷺ وفرمایل: اې عدي! حیره دي لیدلی ده؟ که ژوندی وی وبه یې وینی، خبره یې تکرار کړه، بیا یې وفرمایل: وبه وینی چې یوه ښځه به له حیره څخه

راځي، دكعبې طواف به كوي اوله الله ﷻ پرته به بل دهیچا بیره ورسره نه وي، كه دي عمرملگري درسره وكړه نودكسري خزانې په فتحه كړی او كه دي عمر اوږد و نووبه ويني چي خلك به طلا اونقره په لاس كي گرځوي په دې لټه كي به وي چې څوك فقيرپيدا كړي اوخيران وركړي، خوداسي غريب به پيدانه كړي چې دده خيرات واخلي، دا حديث شريف ډير اوږد دی چي په آخره برخه كي يې راځي، عدي وايي مایه خپلو سترگويوه ښځه وليدله چي له حيره څخه راغله اودكعبې طواف يې كوی اوله الله پرته بل دهیچا بیره ورسره نه وه، زیاتوي، همدارنگه زه دهغه كسانو په ډكه كي وم چي دكسري بن هرمز خزانې موفتحه كړی، كه ته هم ژوندی وي حتمابه هم داسي حالت وويني لكه څرنگه چي ابوالقاسم عليه السلام فرمايل چي لاس به يې له طلا اونقري ډك وي، غريب به لتوي چي خيرات وركړي خوفقير به پيدانه كړي. ۵۴۱

«دتبوك په غزا كي سيدالبشر عليه السلام»

«په نهم (۹) هجري كال در جب المرجب په مياشت كي»

دمكې فتحه ډيره لويه كارنامه وه، له دې فتحي وروسته مشركينو ته در رسول الله عليه السلام په رسالت كي د شك ځای نه سوپاته، دتاريخ مسير بدلون پيدا كی، خلك ډلي ډلي په اسلام مشرف سول، مخكي مووليدل چي څومره وفدونه اونمايندگان در رسول الله عليه السلام خدمت ته حاضر سول اودابه هم ووينو چي په حجة الوداع كي د مسلمانانو شميره حوته رسيږي، دا ټول دمكې دفتحې له بركته، په دې ترتيب سره در رسول الله عليه السلام دحكومت ستونزي حل سوي نور مسلمانان دافرصت درلودی چي په پوره ډاډ سره دالله عليه السلام ددين تبليغ وكړي او خلك اسلام ته راوبولي.

«دتبوك دغزا اودهغي سبب»

مسلمانانو په جزيره كي دننه مشكلات نه درلودل كيږي، خودغه يې موجه دروميانو له مخالفت اوتهدیدسره مخ سول، روميان دهغه وخت سترځواک و، په تيروپانو كي مو وويل چي دبصرې والي ته در رسول الله عليه السلام قاصد حارث بن عمرو ازدي عليه السلام دشرجیل بن غساني له خوا په شهادت ورسیدی، دهمدې تيري په جواب كي رسول الله عليه السلام دزيد بن حارثه عليه السلام په مشري يولښكر وليږی چي په مټه كي له روميانو سره جنگ ونښتی، سخت جنگ وسوځووی نه کی چي له خپل ظالم او كبرجن دشمن څخه پوره انتقام واخلي، دمټه جنگ دليرو او نژدی عربو په زړونو كي بيره واچوله، دروم قيصري يې هم دې ته مجبور کی

چي په دې هکله فکر وکړي ، له مسلمانانو سره دځينو عربي قبایلو توافقات او له روم څخه داستقلال هڅي دا ټول هغه شيان ؤ چي روميان يې په تشويش کي اچولی ؤ ، قيصر دا ټول خطرونه درک کړی ؤ ، هغه داهم لېدل چي په شام کي دده دامپراطوري سرحدونو ته څومره تهديد متوجه دی ، همدې ته په توجه سره هغه تصميمي ونوی چي بايد مسلمانان له منځه يوسي ، هغه فکر کوی چي بايد مخکي له دي چي مسلمانان په نه ماتيدونکي ځواک بدل سي ، او مخکي له دې چي په عربو برخو کي پاڅونونه او انقلابونه شروع سي بايد داسلام دولت ريښي له بيخه ويستل سي ، له همدې کبله له مؤته جنگ وروسته پوره يو کال قيصر دجنگ تياري نيوله ، له روميانو او ترخپل کنترول لاندي عربو څخه يې لوی لښکر جوړ کړی او د فيصله کوونکي جنگ ټول وسايل يې برابر کړل .

« مدینه منوره ته دروميانو خبر رارسيدل »

مدینې ته دا خبرون رارسيدل چي روميانو د مسلمانانو سره د پرېکنده جنگ تياري نيولی ده ، په مدینه کي دننه له مسلمانانو سره تشويشونه پيداسوی ؤ ، حتی د يو بيگانه آواز په اورېدو سره ډيرو داسي تصور کوی چي گوياروميانو پرمدینه حمله وکړه ، حضرت عمر رضي الله عنه له هم داسي يوه حالت سره مخ سوی دی ، رسول الله ﷺ په نهم کال (۹) هجري کال کي له خپلو بيبيانو سره ايلاء وکړه ، ايلاء دې ته وايي چي څوک قسم وکړي چي زه به دخپل ښځي سره جماع نه کوم نه به ورسره يوځای کيږم ، که داموده ترڅلورو مياشتو کمه وي پروانه لري يعني ترڅلورمياشتو مخکي هروخت کولای سي دخپلي ښځي سره يوځای سي خودقسم کافره به ورکوي ، او که څلورمياشتي تيري سوی ښځي ته ورنژدی نه سونو بيا به قاضي فيصله کوي چي ښځه بيا دده په نکاح کړی او که طلاق واقع سي ، رسول الله ﷺ په همدې کال ايلاء وکړه دخپل کور په بالاخانه کي اوسیدی ، په شروع کي مسلمانان خبرنه ؤ ، په دې حکم نه پوهيدل بلکه فرک يې کوی چي رسول الله ﷺ خپلو ميرمنو ته طلاق ورکړیدی ، په دې سره ټول ترحد زيات خواشيني ؤ .

« د حضرت عمر رضي الله عنه په قول دهمدي قصي بيان »

حضرت عمر رضي الله عنه وايي چي زما يوانصاري ملگري ؤ هغه به چي در رسول الله ﷺ په مجلس کي حاضریدی اوزه به نه وم نو دمجلس احوال به يې ماته راوړل او که به زه موجودوم او هغه به نه ؤ نو بيا به ماد مبارک مجلس گزارش ورکوی ، موږ دواړو په يوه سيمه کي ژوند کوی ، په نوبت به در رسول الله ﷺ مجلس ته حاضريدو ، د غسان قبيله ديوه باچا دا خبرهم راته رسيدلی ؤ ، چي هغه پرمدینه دحملې نيت لری ددې بريدونو تشويش راسره ؤ ، يوه ورځ

ناخپه زما انصاري دوست راغی، دروازه يې وټکوله او بڼ يې وکی خلاصه کړه، خلاصه کړه، حضرت عمر رضي الله عنه وايي ما ورته وويل څه قصه ده؟ آيا غساني حمله کړې ده، هغه راته وويل چي نه، تردې هم لويه پيښه سوي ده، رسول الله ﷺ له خپلو ميرمنو څخه جلا سوي دی، د حديث شريف تر پايه ^{۵۴۲} په بل روايت کي راغلی دی چي حضرت عمر رضي الله عنه وايي چي د ورځي ما او انصاري دوست مي خبري کولی او ويل مو چي غسانيان اسونه راته نعل کوي، او د حملې لپاره تياری نيسي، ملگري مي دخپل نوبت پر اساس د رسول الله ﷺ مجلس ته تللی و، د شپې راغی دروازه يې په زوره وټکوله بڼ يې وکی چي عمر بيده دی؟ زه وبيږيدم سمدستي ورو ووتلم، هغه راته وويل ډيره لويه پيښه سوي ده ما ويل څه دي؟ آيا غسانيان راوړسيدل؟ وی ويل نه، تردې هم لويه پيښه سوي ده، رسول الله ﷺ خپلو ميرمنو ته طلاق ورکړی دی. ^{۵۴۳} دا قصه په خپله د انبيی چي مسلمانان دروميانو له طرفه څومره بيره او تشویش درلودی، دروميانو خطر اوله دې طرفه متوجه تهديد دومره لوی و چي منافقان يو ځل بياراژوندي او اميدوار سوي و، که څه هم د سر په سترگو يې لېدل چي رسول الله ﷺ څومره برياليتوبونه تر لاسه کړل، دهغه قوت يې هم ليدی د مسلمانانو همت او غيرت هم ورته معلوم و، خو بيا هم په دې تمه و که چي کېدای سي روميان حمله وکړي او مسلمانان نابود کړی، د مسلمانانو کمزوري او تباهي د دوی هيله وه، په دې وخت کي دوی خپل شوم هدف نژدې ليدی اوله هم دې امله يې د شر او توښو يو اډه جوړه کړه، د شر دغه اډه يې د مسجد په نامه ونوموله، دې ته په اسلامي تاريخ کي مسجد الضرار ويل کيږي، منافقانو هيله درلوده له همدې مرکز څخه په استفادې سره د مسلمانانو تر مينځ نفاق واچوی، همدابه د کفر او کفارو لپاره مرکز او اډه وی، دوی چي دامسجد جوړ کي، له رسول الله ﷺ څخه يې وغوښتل چي تشریف ورته راوړي او لمونځ په کښي ادا کړي، له دې کار څخه د دوی هدف دا و تر څو مسلمانان په وغولوی او متوجه نه سي چي دوی مطمئننه او آرامه اډه جوړوله، خورسول الله ﷺ دلته لمونځ کول له غزا څخه تر بيرته راتگ پوري وځنډول، ځکه په دې وخت کي غزا ته په تيارې مصروف و، په دې ترتيب سره په خپل هدف کي ناکام سول، الله تعالی وشرمول او کله چي رسول الله ﷺ له غزا څخه بيرته راغلی، د همدې مسجد دنړولو حکم يې وکی او مسجد وران سو.

«دروميانو او غسان قبيلي د جنگ لپاره امدکي»

داوو هغه حالات او خبرونه چي مسلمانان ورسره مخامخ و، په همدې ډول حالاتو کي نبطيونو هغه چي له شام څخه يې مدينې ته غوري راوړل خبر راوړی چي هرقل څلويښت زره کسيزه لښکر تيار کړيدی، مشري يې يورومي مخور تا کلي دی، دلخم، جذام او نوري عربي قبيلې هم ورسره دی، د همدې لښکر لومړنی ټولگی (مقدمه الجيش) د بلقاء سيمي ته رارسيدلی ده، په دې سره مسلمانان له لوی خطر او تهديد سره متوجه سول، يادونه بايد وکړو چي نبطيان د اسماعيل عليه السلام د زوی نابت اولاده وه، يو وخت يې په شمالي حجاز کی ښه برم درلودی خو وروسته مخ پر ځوړ (شوه) ولاړل او عادي سوداگران سول.

«حالات نور هم مخ پر خرابۍ روان وو»

حالات ډير خراب او ترينگلي سول، د سختي گرمۍ موسم و مسلمانان له نورو ستونزو علاوه د وچکالۍ، بې وسۍ او د سپارلۍ لپاره د څارويو له کمبود سره لاس او گريوان و، بله دا چي ميوې هم پخې سوي و، د هر چا زړه دا غوښتل چي په خپل باغ کي تر سايلو لاندي ناست وي، په داسي وخت کي له کوره وتل ډير گران و، گرمي وه، لاره ډيره اوږده او سخته وه.

«د سيد البشر ﷺ حقانه نظر»

رسول الله ﷺ حالاتو او شرايطو بدلون ته په ډير دقت کتل، د پيښو اسباب او عواقب يې څيړل هغه باور درلودی که په موجوده حالاتو له روميانو سره له جنگ څخه ډډه وسي نو د ښمن فرصت تر لاسه کوي او د اسلامي دولت پر پولو تيري کوي او د مدينې په طرف به مخ ته راسي دا به د مسلمانانو لپاره ډير ناوړه اغيزي ولري، د دوی جنگي ځواک، شهرت او حيثيت به صدمه مومي، تشويشونه به راولاړسي او کېدای سي هغه مشرکان چي د حنين له غزا وروسته د بشپړي نابودي په مورگه ولاړ و ډير ته ځانونه منظم کړي او هڅه وکړي چي بيا د ځواک خاوندان سي، بل خطر دا و چي منافقينو هم پر مسلمانانو د توطيې بريد لپاره مناسب فرصت لټوی، د فاسق ابو عامر له لاري يې دروميانو له باچاسره اړيکي ټينگي کړی و، دوی پلان جوړ کړی و چي دروميانو د جملې په صورت کي به دوی له شا څخه پر مسلمانانو د تورو وارونه کوي، او که داسي سوی وای نو در رسول الله ﷺ او اصحابو دا وږدو او سختو هلو ځلو، جنگونو او کوښښونو نتيجه به اوبو وړی وای، رسول الله ﷺ دا ټول درک کړی و، همدا وه چي د زياتو مشکلاتو سره سره يې له روميانو سره د دوی له پولو آخوا د جنگ او ټکر فيصله وکړه او امر يې وکی چي بايد روميان فرصت پيدانه کړي چي د اسلامي حکومت د پولو او سرحدونو په طرف وړاندي راسي.

«دروميانو سره د جنگ د تصميم اعلان»

نبي کریم ﷺ خپل تصميم اصحابو ته ورسوي، دوی يې خبر کړل چې بايد له روميانو سره د جنگ تياري ونيسي، دمکې اوشاوخوا نورو سيمو قبایلو ته يې هم د تياري فرمان صادر کړی، درسول الله ﷺ سنت او عادات داسي و چې د جنگ په وخت کې به يې خپله لاره او هدف پټ ساتي، له توري څخه به يې کار اخيستی، په دې معنی که غوښتل به يې د شمال په طرف ولاړسي نو اعلان به يې داسي کوی چې جنوب ته ځي او يا برعکس، خو دا حل څرنگه چې شرايط ډير سخت، تنگ او خطرناک و په ښکاره توگه يې اعلان وکړ چې له روميانو سره يې د جنگ پرېکړه کړې ده، ټول يې خبر کړل ترڅو د جنگ تياري ونيسي، دوی يې جهاد ته تشويق کړل، په همدې ورځو کې د سورة براءت څو آيتونه نازل سول، رسول الله ﷺ خپلو اصحابو ته د الله ﷻ په لاره کې د مالي قربانۍ اهميت هم بيان کړی او دې ته يې وهڅول چې هر يو د خدای په لاره کې خپل غوره مال په مصرف ورسوي.

«د جهاد په تصميم نيولو کې د اصحابو خپل مينځي سيالي»

له روميانو سره د جنگ لپاره درسول الله ﷺ تر فرمان وروسته مسلمانانو يوله بل سره درسول الله ﷺ دا مريه تعميل کي سيالي کوله، هر چا به په تلوار سره د جنگ تياري نيوله، مختلفي قبيلې او کورنۍ له هر طرفه د مدينې پر خوا راماتي وې، ټول مسلمانان اماده سول، له منافقينو پرته ټولو د جنگ اراده کړې وه، ټول جنگ ته روان سول يوازي درې کسه ريښتوني مسلمانان پاته سول نور ټول ولاړل، جنگ ته تر روانيدو مخکې به وسوه محتاج او فقير مسلمانان درسول الله ﷺ خدمت ته راتلل، د جنگ لپاره يې د سپارلۍ او وسايلو سوال کوی خو کله به يې چې درسول الله ﷺ دالاندنۍ جواب واوريدی نو په داسي حال کې به بيرته ور څخه تلل چې سترگي به يې له اوبښکو ډکې وې.

قُلْتَ لَا أَجِدُ مَأْخِذَكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ: توبه آية (۹۲)
ترجمه: نو ويل تادوی ته چې ستاسي د سپرلۍ لپاره څه نه لرم نو بيرته تلل، دوی په داسي حال کې چې سترگي يې له اوبښکو ډکې وې او په دې خفه دي چې د جهاد په لاره کې د نفقې لپاره څه نه لرم، مسلمانانو د الله ﷻ په لار کې د مال او دارۍ په خرڅولو کې هم يوله بل سره سيالي کوله، د هريوه هيله دا وه چې زيات اجر وگټي، حضرت عثمان رضي الله عنه هغه تجارتي کاروان چې د شام د تجارت لپاره يې تيار کړی و، ټول رسول الله ﷺ ته ورکړل، په دې کاروان کې دوه سوه اوښان دوه اوقې (۲۹/۵ کيلو گرامه) نقره داټول يې د الله ﷻ په لار کې صدقه کړل، داټول مجهز کاروان يې صدقه کړی، سل اوښان سره له ټولو لوازمو

اوزر دیناره نوری ۛ هم درسول الله ﷺ حضور ته راوړل، عرض یې وکی چي داهم دالله ﷻ په لار کي خرڅ کړي، رسول الله ﷺ په داسي حال کي چي دغه دینارونه یې په لاس کي اړول را اړول فرمایل یې له دې ورځي وروسته چي عثمان ؓ هر عمل وکی هیڅ تاوان نه ورسوي، عثمان ؓ پردې هم بسنه ونه کړه بلکه نور مالونه یې هم خیرات کړل ترڅو (۹۰۰) سوه اوښان اوسل آسونه یې صدقه کړل، البته دطلا اونقرې حساب خويې لاجلا و عبد الرحمن بن عوف ؓ دوه سوه اوقیې نقره راوړه، ابوبکر صدیق ؓ خپل ټول مال چي څلور زره درهمه و راوړل، دخپل اولاد لپاره یې الله ﷻ اورسول الله ﷺ کافي وبلل، حضرت عمر ؓ هم خپل نیم مال راوړی، حضرت عباس ؓ هم ډیر څه راوړل، طلحه ؓ، سعد بن عبادہ ؓ، محمد بن مسلمہ ؓ هریوه ډیر څه حاضر کړل، عاصم بن عدي ؓ (۹۰) وسقه خرماچي هروسق یې شپيته ساع کيږي راوړل، اصحابو یوپه بل پسې دخپل توان په اندازه مالونه راوړل، اودرسول الله ﷺ په حضور کي ایښوول، داسي کسان هم و چي یوازي درې یا څلور نیم کیلو یا کمي اوزیاتي خورماوی یې راوړلی، بنځوهم چي څه درلودل هغه یې راوړل چا به مشک چاپایزیب، بنگري، لبنتي گوتي او ټول یې حاضر کړل، له منافقینو پرته هیچاهم بخل ونه کی، ډیر څه جمع سول.

الَّذِينَ يَكْمُرُونَ الْمُطَّوِّعِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جَهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ سوره توبه آیت ۹۰

ترجمه: هغه منافقان چي عیب وايي پر خیرات وړکونکو مؤمنانو باندې په ادا د صدقاتو کي اوبل دهغوې وړلو عیب وايي چي هیڅ نه پیدا کوي مگر په اندازه دتوان اوزیار خپل نو مسخری کوي دغه منافقان په دوی پوري.

«د اسلام زمریان دتبوک پر طرف»

اسلامي لښکر تیار سو، رسول الله ﷺ محمد بن مسلمہ ؓ او په بل روایت سباع بن عرفطه په مدينه کي خپل خليفه وټاکي، حضرت علي ؓ ته یې وظيفه ورکړه چي دده دکورنۍ سرپرستي وکړي کله چي رسول الله ﷺ روان سو، منافقانو داسي خبري وکړي چي حضرت علي ؓ یې تحمل نه سواي کولای، روان سوله مدينې څخه ووتی او ځان یې رسول الله ﷺ ته ورسوي خورسول الله ﷺ بيز ته امر ورته وکی چي ولاړ سي اودخپل کورنۍ سرپرستي وکړي او ورته وی فرمایل: چې اې علي ؓ! آیاداي خوبه نه ده چي

زما په وړاندي داسي مقام ولری لکه هارون عليه السلام چي يې د موسی عليه السلام په وړاندي لري
خو زما وروسته بل هيڅ پيغمبر نسته.

رسول الله ﷺ د پنجشنبې په ورځ د شمال په طرف مدینه د تبوک په نيت پرېښووه، د
مجاهدينو شميره ډيره زياته وه، د يرش زره کسان جنگ ته روان ؤ که څه هم ډير مالونه
راټول سول خو بيا هم د دې دومره لوی لښکر لپاره کافي نه ؤ، لښکر د سپارلی او توبنې له
پلوه له مشکلاتو سره مخ ؤ، هرو اتلسو کسانو ته يوه سپارلی. وه په نوبت به پر سپر بدل، له
ډيري لوري يې د درختو بلگونه خوړل، داکثرو کسانو شونډي وپرسيدلی، که څه هم
اوبانو ته ډيره اړتيا لېدل کېده خو بيا هم له ډير تندي او لوړې دې ته مجبور سول چي څه
اوبان حلال کړي، دومره تېري ؤ چي بايد دا اوبانو دنس اوبه يې څښلي وای، څرنگه چي
لښکر ډيري سختي ليدلې نو دې لښکر ته (جيش العسرة) يعنې دستخيو لښکر ويل کېږي.
اسلامي لښکر دلاري په اوږدو کي د ثموديانو پر سيمي (حجر) تير سول، ثموديانو هلته په
واډي قرى کي له ډبرو څخه غټي غټي خوني جوړي کړي وې، اصحابو اراده وکړه چي ددې
ځای اوبه وڅښي خو رسول الله ﷺ امر وکړ چي ددې ځای اوبه مه څښی او مه اودس په
کوی او کوم اوږه چي مويه دې اوبو خيسته کړي دي هغه خپلو اوبانو ته ورکړي، خپله يې
مه خوری اوزياته يې کړه چي يوازي له هغه چينی څخه به اوبه څښی له کومې چينې څخه
چي به د صالح عليه السلام اوبني اوبه څښلی، بخاري او مسلم له ابن عمر رضي الله عنه څخه
روایت کوي وايي چي کله رسول الله ﷺ د حجرنومي سيمي سره تيريدی نووی فرمايل:
دهغ چاکورونو ته مه داخلېږي چي پر خپلو نفسونو يې ظلم کړی دی، هسي نه چي د دوی
عذاب تاسي ته هم دروړسيږي، دلته په داسي حالت کي داخل سی چي د الله له بيړي ژړا
کوونکي ياست، اصحاب تردې امر وروسته له وادي څخه په دومره چټکي سره تير سول
، چي سرونه يې د الله ﷻ له بيړي کښته نيولي ؤ.

دلاري په اوږدو کي لښکر سخت تېری سو، اوبو ته يې زياته اړتيا درلوده، رسول الله ﷺ ته
يې شکايت وکړ، چي رسول الله ﷺ د باران سوال وکړ، يو ځل وريخ رابښکاره سوه بڼه
باران وسو، خلکو اوبه وڅښلی او د ضرورت په اندازه يې ورسره واخيستلی، کله چي
رسول الله ﷺ تبوک ته نژدی سووی فرمايل چي تاسی به سبا د تبوک چينی ته ورسېږي ان
شاء الله تعالی خو تر نيمي ورځي پوري به وروڼه رسېږي که تر مامخکي وروړسيدلاست
نو تر هغو اوبه مه څښي ترڅو زه درغلی نه يم، معاذ رضي الله عنه وايي چي موږ په داسي حال کي
چينی ته ورسيدو چي ترموږ مخکي دوه کسان وررسيدلی ؤ، د چينې اوبه لږ لږ روانی وې

رسول الله ﷺ له هغودوو کسانو څخه پوښتنه وکړه چې ایا اوبه موڅښلي دي؟ دوی وویل هو، رسول الله ﷺ څه ورته ونه ویل بیا یې په مبارکو لاسونو اوبه رابندي کړې ترڅو یوه اندازه جمع سوی، مبارک مخ اولاسونه یې په پرېول، نوري یې بیرته په چینه کې واچولې، په دې سره یوځل له چينې څخه زیاتي اوبه رواني سوی، خلگو وڅښلې او د ضرورت په اندازه یې ورسره واخیستلې، بیا رسول الله ﷺ وفرمایل: اې معاذه! که عمر یاري درسره وکړه نو وبه وینی چې یو وخت به داسیمه ټوله د میوو له باغونو ډکه وي. همدارول رسول الله ﷺ د تبوک په لاره کې او په بل روایت کې تبوک ته له رسیدو وروسته وفرمایل: چې نن شپه به سخت باد ورباندي را والوزي، هیشوک به نه دریري، داوښانو خاوندان دي د دوی گوندې وتري، هم هغه و چې د شپې سخت باد راغی، یو سړی د رسول الله ﷺ دامر پر خلاف ولاړ سو ودرېدی، باد هغه پورته کی او آن د (طی) پر غره یې وغورځوی، همدا رنگه د رسول الله ﷺ عادت داسې ؤ چې دلاري په اوږدو کې به یې د ماښام او ماڅیگر، د ماښام او ماڅستن لمونځونه یوځای ادا کول، یا به یې دواړه د لومړني لمونځ په وخت کې کول یعني د ماڅیگر لمونځ به یې د ماښام د لمونځ سره یوځای ادا کوی یا د ماڅستن لمونځ به یې د ماښام په وخت کې یوځای ادا کوی، چې دې ته جمع تقدیم وایي او یا به یې د ماښام لمونځ د ماڅیگر او د ماښام لمونځ د ماڅستن په وخت کې یوځای ادا کول چې دې ته جمع تاخیر وایي.

«د اسلام عظیم الشان لښکر په تبوک کې»

اسلامي لښکر تبوک ته ورسیدی، له دښمن سره د مقابلې پوره تیاری یې درلوده، مرکز یې جوړ کړی، رسول الله ﷺ دیر مهمه خطبه وويله په لنډو ټکو کې یې لوی مفاهیم ادا کړل، مسلمانان یې د دینا او آخرت ښیګڼو ته راوبلل د بدو اعمالو او شرله قواقبو څخه یې بیرول، هم د اړول د خوښې څرګندونه یې وکړه او دوی ته یې هم د خوشي او بری زیری ورکړی، په دې ترتیب سره یې د دو روحیات دومره لوړ کړل چې د وسایلو د کمبود او موادو د نشتوالی جبران په وسو، رومیانو چې د رسول الله ﷺ د لښکر کشتی خبرو او ریدې بیري واخیستل، د وړاندي تګ او مقابلې جرأت یې نه سوای کولای، له سرحدونو څخه خوا ښارونو کې سره تیت سول، دې کار د مسلمانانو لپاره په زړه پوري نتیجې درلودی، او مسلمانانو داسې سیاسي بریاوې لاس ته راوړې چې د جنگ او وسلوای مبارزې په ترڅ کې یې لاس ته نه سوای راوړلای، د ایله مشر یحنه بن ربه جرباء او اذرح خلګ هم

حاضر رسول، حزيه ورکول يې ومنل، رسول الله ﷺ دوی ته يو خط وليکي، دايله واکمن ته دليکل سوي خط متن داسي و.

بسم الله الرحمن الرحيم

دادمهربان الله ﷻ او محمد رسول الله ﷺ له خوا د يحنه بن رؤبه اود ايله دخلگو لپاره د امان خط دی، د دوی کښتۍ او ځمکني کاروانونه ټول محفوظ او خوندي وي، الله او رسول الله ﷺ يې ذمه واري، داتړون او عهد د دوی او ټولو هغو خلگو لپاره دی چي له دوی سره همکاري لري او دوی ته يوشان نظر ولري، که له دوی څخه څوک دېد او نامناسب کار مرتکب کيږي نو مال يې د مجازاتو مخه نه سي نيولای او د جرم دازتکاب په صورت کي دهغه مال نورو ته روا دی چي وايي خلی، همدارول دوی اجازه لري چي له هري چيني څخه گټه واخلي اوله هري بحري اوزميني لاري څخه استفاده وکړي.

رسول الله ﷺ يو (۴۲۰) کسيزه گروپ د خالد بن وليد ؓ تر قيادت لاندي د دومة الجندل مشر اکيدر ته وليږي، امريې ورته وکي چي اکيدر به په داسي حال کي وويني چي دغوبانو ښکاره کوي، خالد ؓ ولاړی د دوی برجونه ورته ښکاره سول، يو نيولي رنگ غويي د قصر له دروازې سره وليدل سو چي د قصری دروازه يې په ښکرو موبښله، اکيدر، هم ورپسې ورغی او دهغه د ښکار هڅه يې کوله، شپه وه خو سپوږمۍ رڼا کوله، خالد ؓ په دې وتوانيدی چي اکيدرونيسي اوبيايې در رسول الله ﷺ حضور ته راوستی، رسول الله ﷺ هم دهغه د مرگ حکم ونه کي بلکه صلح يې ورسره وکړه هغه ومنله چي رسول الله ﷺ ته به له جريې سره سره دوه زره اوبښان، اته سوه بزې، څلور سوه زغري او څلور سوه نيزې ورکوي، او په دې ترتيب سره يې له هغه سره هم د تبوک، يثماء او ايله په شان تړون وکي، در رسول الله ﷺ د بريالي سياست په نتيجه کي هغه عربي قبايل چي دروميانو سره يې همکاري درلوده په بله وابښتی پرروميانو يې باور کم سو، د مسلمانانو خواته نژدې سول او په دې سره د مسلمانانو د حکومت دايره پراخه سوه اود روم تراصلي سرحدو وغځيده اودروميانو نوکران ختم سول، خبره مستقيما په روميانو پوري مربوط سوه.

«د مسلمانانو بريالی ښکر د مدينې په لور»

د مسلمانانو بريالی ښکر په داسي حال کي مدينې ته روان سو چي الله ﷻ د ير برياليتوب نه وړ په برخه کړی و، خو هيڅ جنگ او وسله واله نښته نه وه سوی، دلاري په اوږدو کي له يوې کږليچي سره دوو لسو منافقانو در رسول الله ﷺ د شهادت توطئه جوړه کړه، قصه داسي وه چي رسول الله ﷺ له دې نقطې څخه په داسي حال کي تيريدی چي نو ښکر په

دښته کي روان ؤ له رسول الله ﷺ سره يوازي دوه کسان موجود ؤ عمار ط يې داوښي واکي نيولی وی او حذیفه ط ورپسې روان ؤ، منافقانو په دې وخت کي هڅه وکړه چې دوی درې سره په همدې ځای کي په شهادت ورسوی، رسول الله ﷺ پوه سو چې څوک په ځغستا پسې را روان دي وی لېدل چې څو نقاب پوشان په چټکي سره ددوی په طرف را روان دي، سمدستي حذیفه ط ته وظيفه ورکړه چې ددوی مخه ونيسي، حذیفه ط هم ددوی پر سپرليو دتوري وار وکی، منافقان وپېرېدل او وتښتدل او رسول الله ﷺ دنور لښکر سره يو ځای سو، رسول الله ﷺ دهمدې منافقانو نومونه حذیفه ط ته وروښوول، خو ورته وی ويل چې افشا کوه يې مه، له همدې وجي حذیفه ط په (صاحب السر) يعني دراز يار بلل کيږي، يعني در رسول الله ﷺ د راز ملگري، الله تعالى په دې هکله فرمايي: وَهُؤُا۟ بِمَا لَمْ يَنۡتَالُوۡا۟ . سورة توبه آيت (۵۲) **ترجمه:** دوی د داسي کار هڅه وکړه چې په کښي بريالي نه سول.

يعني دوی غوښتل چې رسول الله ﷺ په شهادت ورسوي خو وی نه سواي کړلای چې خپل هدف تر لاسه کړي، کله چې مدينه راښکاره سوه، رسول الله ﷺ وفرمايل دا طابه ده، هغه احد دی، هغه احد چې زموږ سره مينه لري او موږ هم ورسره مينه لرو، دمدينې اوسيدونکي چې در رسول الله ﷺ په راتگ خبر رسول ښځي او کوچنيان يې مخ ته ورووتل په ډير احترام اودرناوي يې ښه راغلاست ورته وويل او داشعرونه يې ويل:

طلع البدر علينا.... من ثنيات الوداع

وجب الشکر علينا.... مادعائه داع⁵⁴⁶

ژباړه: دڅوارلسم سپوږمۍ راوختله دداع له غونډيو يې رها راباندي واچوله، ترڅو پوري چې دالله دعوت روان وي تر هغو پوري پر موږ شکر لازم دی، رسول الله ﷺ درجب په مياشت کي دتبوک په طرف روان سوی ؤ، ددې غزا ټوله موده پنځوس ورځي وه، چې دیرش ورځي يې په تبوک اونورې يې په سفر کي تيري سوی، دتبوک غزا در رسول الله ﷺ آخري غزا وه.

«له غزا څخه دباقي مانده کسانو داستان»

هغه کسان چې بيله عذره له رسول الله ﷺ څخه پاته سوی ؤ، غزاته نه ؤ تللي، ددوی په باره خاص حکم وسو چې بايد له ټولني څخه گوښه کړل سي ترڅو توبه يې قبوله سوه

اوبيرته په اسلامي ټولنه کي ومنل سول، دتبوک غزا دځانگړو شرائطو درلودونکي وه، دمسلمانانو لپاره يې له هرپلوه دسخت امتحان حيثيت درلودی، په همدې جنگ سره مؤمنان له نور څخه وپيژندل سول جلا سول، الله ﷻ تل په سختيو سره ريښتوني له درواغجنو جلا کوي، الله ﷻ فرمايي:

مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ. آل عمران آيت (۱۴۹)

ترجمه: نه دی الله ﷻ چي پرېرېدي مؤمنان مختلط (ګډ) ستاسي په شان، ترڅو جلا کړي ناپاکه له پاکو څخه، کله چي رسول الله ﷺ دتبوک دغزا حکم صادر کي، ټول مؤمنان روان سول څوک چي پاته سول مطلب يې داؤ چي په زړه کي يې نفاق دی، رسول الله ﷺ ته به چي وويل سول چي فلانی نه دی راغلی په مدينه کي پاته سوی دی نوده به فرمايل: پرېرېدی که چيري يې له شره وژغورلاست. له همدې امله له رښتنو مؤمنانو څخه هيچاهم له دې غزا څخه سر ونه غړوی يوازي دغدر خاوندان پاته سول او هغه منافقان ونه وتل کوم چي پر الله ﷻ اور رسول الله ﷻ ايمان نه و. ځينو به درواغو بهاني جوړي کړي له رسول الله ﷺ څخه يې دپاته کېدو اجازه واخيستله، لنډه داچي يوازي منافقان او غدر خاوندان پاته سول نور ټول ولاړل، دلته درې کسان داسي هم و چې له يوې خوا ريښتوني مؤمنان و غذريې هم نه درلودی اوله بلي خوا دغزا څخه هم پاته سوی و، هم دغو کسانو ته پاته سوي وايي، په همدوی الهي ازموينه راغله ترڅو بريالی ورڅخه ووتل، کله چي نبي کریم ﷺ له تبوک څخه بيرته تشریف راوړی، لومړی مسجد ته ولاړی دوه رکعت له مونځ يې ادا کي بيا يې له خلگو سره خبري شروع کړی، منافقان چي شميره يې ترا تيا زياته وه راغلل، ډول ډول عذرونه يې پيښول، قسم يې ياداوه رسول الله ﷺ به هم ددوی عذر مانه ددوی ظاهري اعتراف به يې قبلاوه، بيعت به يې ورڅخه اخيستی، دمغفرت دعابه يې ورته کوله او خدای ته به يې سپارل، په دې ډله کي چي رسول الله ﷺ سره نه و تللي درې داسي کسان هم و چي دکلک ايمان خاوندان اوس يې هم درښتيا لاره غوره کړه، درواغ يې ونه ويل اعتراف يې وکي چي بې عذره له غزا څخه پاته سوی و، دغه درې کسان کعب بن مالک ؓ، مراره بن ربیع ؓ او هلال بن اميه ؓ نوميدل، دوی ومنل چي عذريې نه درلودی خو په غزا کي يې ګډون ونه کي، همداوه چي رسول الله ﷺ امر وکي چي بايد له ټولني څخه گوښه کړل سي او خبري کول ورسره بندي سي.

دوی له ټولني څخه داسي پرې او جلا سول چي دا دومره لويه محکه پرتنگه سوه، له ژوند څخه ماړه سول، څلويښت ورځي وروسته امر ورته وسو چي دخپلو ښځو څخه هم جلا سي

لس ورځي نوري هم له ټولو څخه پردي و، ترڅو له پنځوسو وروځو جلا والي وروسته الله ﷻ رحم پر وکی توبه يې قبوله سوه او د آيت شريف نازل سو .

وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِفُوا حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ سورة توبه آيت (۱۱۸)

ترجمه: پر هغو درو کسانو چي بيرته پاته سوى و ترهغو پوري چي تنگه سوه پردوی دا ټوله محکه او تنگ سول پردوی زړونه اويقين يې وکی چي نسته حای دپناه له قهره دالله پناه يوازي له الله ﷻ سره ده ، بيا الله دوی ته دتوبې توفيق ورکی بيشکه چي الله ﷻ بڼه توبه قبولونکی ډير رحم والادی .

پردوی الهي رحم وسو ، مسلمانان زيات خوشحال سول دوی هم له ډيري خوشحالي څخه صدقې ورکړی او دايې دژوند ترټولو نيکمرغه ورځ وه ، دهغو مؤمنانو په هکله چي عذر پر اساس يې په دې غزا کي شرکت نه وکی ، دا آياتونه نازل سول .

لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمُرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يَنْفِقُونَ حَرْجٌ إِذَا نَصَحُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ سورة توبه آيت (۹۱) ژباړه : نسته هيڅ گناه پر کمزورو اونه پرناروغانو اونه پر هغو کسانو چي نه مومي دوی هغه مال چي وي لگوي په غزا کي کله چي اخلاص کوي له الله ﷻ او رسول الله ﷺ سره ، همدا ډول رسول الله ﷺ هم چي کله دبیرته تلو په وخت کي مدينې ته راتږدي سونو وی فرمايل چي په مدينه کی داسي کسان سته چي هلته ناست دي خوستاسي ټولو ثواب يې گټلی دی ، پرهره دښته اوهره لار چي تاسي تللی ياست دهغه ثواب دوی ته هم ورسيډلی دی ، ځکه دوی عذر درلودی او عذريې ددې مانع سو چي ستاسي څخه پاته سي ، اصحابو ورته وويل چي يار رسول الله ﷺ ! دوی ته ثواب په مدينه کي ورکول کيږي ، ده ﷺ وفرمايل : هو ، همدا ثواب يې په داسي حال کي په برخه دی چي دوی په مدينه کي ناست دي .

«د تېوک غزا او دهغه پايلي»

دې غزا په عربي جزيره کي دمسلمانانو دنفوذ اوپراختيا په لار کي لوی اثر درلودی ، خلگو ته ثابته سوه چي دلته يوازي اسلام هغه ځواک اوقوت دی چي دبقاء او دوام چانس لري او مسلمانان ترټولو دځواکمن اوزيات نفوذ خاوندان دي ، په دې غزاسره دمنافقانو هيلي هم له خاورو سره خاوري سوى ، دوی خو طمعه درلوده چي گوندي روميان به مسلمانان له منځه يوسي خوداسي ونه سول ، همداوه چي دوی هم مجبور سول ، نوري لاري پر بندي

سوي اوپر حقيقت يې اعتراف وکړی، نو داسي دليل ورپاته نه و چې مسلمانان نرمي ورسره وکړي، الله تعالى امر وکړ چې سختي دي ورسره وسي، صدقې دي يې نه منل کيږي، د جنازې لمونځ دي نه پرکيږي، رسول الله ﷺ نور بايد د دوی لپاره مغفرت ونه غواړو او پر قبرونو يې ونه دريږي امرو سو چې د مسجد ضرار په نامه جوړسوی دشرمرکز دی ونړول سي، دقرآن کریم آياتونه نازل سول، له منافقانو څخه يې پردې پورته کړی، ډير سپک اور سوا سول، نور ټولو پيژندل له مخونو څخه نقاب پورته سو، که څه هم دمکې له فتحي مخکي او وروسته د عربي قبایلو نمايندگان د رسول الله ﷺ خدمت ته راتلل خو تر تبوک وروسته د دې ډول وفدونو شميره زياته سوه. ۵۷۰

«د دې غزا په باره د قرآن کریم هدايات»

د براءت د سورة زيات آياتونه د همدې غزا د حالاتو او احکامو په هکله نازل سول، په دې آيتونو کي ځيني داسي دي چې غزا ته تر روانيدو مخکي نازل سوی، ځيني يې د سفر په دوران کي او نور له غزا څخه د بېرته راتگ وروسته نازل سوی دي، د دې آياتونو په ذريعه الله ﷻ د دې غزا حالات او شرائط بيان کړيدي، د منافقانو حقيقت يې په کښي څرگند او په گوته کړی دی، دريښتونو مجاهدينو مقام او فضيلت ته يې اشاره کړی ده، دهغو درو کسانو توبه په کښي قبوله سوی ده چې بغير له عذر څخه د غزا پاته سوی و او داسي نور.

«د همدغه کال بعضي مهمي واقعي»

په دې کال کي ځيني داسي پيښي سوی دي چې د دې راهميت له وجي يې دلته راوړل ضروري بولو.

۱: له تبوک څخه د رسول الله ﷺ له راستنيدو وروسته د عويمر عجلاني او ميرمني ترمينځ يې لعان واقع سو، لعان يعني د ښځي او ميره له خوا يو پر بل لعنت ويل، د دې حکم تفصيل د سورة نور په نهم آيت کي راغلی دی، چې لنډيز يې داسی دی، کوم کسان چې خپلو ښځو ته د زنا نسبت کوي او په دې هکله شاهدان ونه لري نو بايد لومړی يې ميره څلور قسم وکړي او په قسم سره ووايي چې په خپله خبره کي صادق دی او پينځم ځل ووايي که درواغ يې ويلای نو د خداي لعنت دي پروي، تردې وروسته د بېرته راځي خو که ښځي هم لعان ووايه يعني په څلور ځله په قسم سره دميره خبره درواغ وبلله، او پينځم ځل يې وويل چې درواغ وایي نو پر هغه دي د الله ﷻ غضب وی، په دې سره له دې څخه

خلاصون ترلاسه کولای سي خو دواړه سره جلا کول کيږي ۲۰: له غامدي قبيلې څخه يوه ښځه راغله در رسول الله ﷺ په حضور کي يې پرزنا اعتراف وکړه هغه وخت يې کوچنی ماشوم درلودی خو کله چي يې ماشوم له شيدو څخه جلا سوېدی خوړل يې شروع کړل هغه ښځه سنگسار سوه.

۳: د حبشې باچا اصحمه وفات سو اور رسول الله ﷺ دهغه غائبانه د جنازې لمونځ ادا کړی.
۴: در رسول الله ﷺ لور أم کلثوم ؓ چي د حضرت عثمان ؓ ميرمن وه وفات سوه، رسول الله ﷺ ډير غمگين سو او عثمان ؓ ته يې وفرمايل که مي بله لور درلودای هغه به مي هم تاته په نکاح کړی وای ۵۰: د منافقينو مشر عبد الله بن ابی هم مړ سو، رسول الله ﷺ يې د جنازې لمونځ وکړ، او د مغفرت دعايې ورته وکړه، حضرت عمر ؓ مخالفت کوي، چي بايد جنازه يې ونه سي، له جنازې وروسته څو آيتونه نازل سول او د حضرت عمر ؓ د ريځ او خبره په کښي تائيد سوه.

«د حضرت ابوبکر صدیق ؓ ترمشري لاندې حج»

دهمدې نهم کال هجري په ذی القعدة يادی الحجه مياشت کي رسول الله ﷺ خپل يار ابوبکر صدیق ؓ د حاجيانو اميروتاکی، اميرې ورته وکړ چي ولاړ سي او د حج په دوران کي د مسلمانانو لارښوونه وکړي، په همدې وخت کي د براءت سورة هغه آياتونه نازل سول چي له مشرکينو سره دسو تړونو ماتول يې اعلان کړل، له همدې امله رسول الله ﷺ حضرت علي ؓ وظيفه ورکړه چي ولاړ سي او په مکه کي در رسول الله ﷺ له خوا د فرمان خلگو ته اعلان کړي، حضرت علي ؓ روان سو او عرج يا خجنان کي يې له ابوبکر صدیق ؓ سره ليدنه وسوه، ابوبکر صدیق ؓ پوښتنه وکړه چي امير يې او که مامور؟ علي ؓ په جواب کي ورته وويل: چي نه زه مامور يم، دواړه روان سول، ابوبکر صدیق ؓ د حج دمناسکو مشري وکړه، دختر په ورځ حضرت علي ؓ له جمرې سره ودریدی او خلگو ته يې در رسول الله ﷺ فرمان او پيغام ولوستی، په دې فرمان سره د ټولو مشرکينو سره تړونونه مات اولغوه سول، دوی ته يې څلور مياشتي وخت ورکړ چي له سره فکر وکړي، له کومو مشرکينو سره چي تړونونه سوی دوی ته هم دامهلت وټاکل سو، خو هغه مشرکين چي مسلمانانو ته يې ضرر نه سواي رسولای او د مسلمانانو پر خلاف يې د چا مرسته نه وه کړی دوی ته اعلان وسو چي ددوی سره به تړون تر ټاکلي مودې پوري نافذ او عملي وي، ابوبکر ؓ هم ځيني کسان توظيف کړل چي اعلان وکړي چي له دې کال وروسته هيڅ مشرک نه سي کولای د حج په مراسمو کي گډون وکړي

هیچاته اجازه نسته چي پربر بند حالت کي طواف وکړي، ددې فرمان په اعلان سره په حقیقت کي له عربي جزیرې څخه دبت پرستی، پغریه گلي توگه ټول سو، دا اعلان و سو چي نور شرک ختم سو، دبت پرستی تاریخ پای ته ورسیدی او بیا به دلته بت پرستي مخ نه پیدا کوي. ۵۴۸ «دسید البشر ﷺ و غزاگانو ته مختصره کتنه»

که د نبي کریم ﷺ غزاگانو او دده له خوا لیرل سوو جنگي گروپونه او هیئتونه ته وکتل سي، دهغه په نتائجو کي غور او دقت وکوو نو دا به راته په ډاگه سي چي رسول الله ﷺ د تاریخ ترتیولو لوی اوبې ساري قومندان ؤ، په شجاعت، حکمت، پوهه او تدبر کي ساری نه لري، هغه لکه څرنگه چي دنیانو سردار او مخکښ دی همداسي دجنگ په ډگر کي هم د باتدبیره، زړورو او بريالو جنگ سالارانو سردار دی، رسول الله ﷺ بې وخته اوبې ضرورت جگ نه دی کړی او که به دجنگ ضرورت پېښ سو نو په پوره شجاعت، تدبر او قاطعیت سره یې دجنگ امور ترتیب او عملي کړي دي، هیڅکله هم داسي نه ده سوی چي د رسول الله ﷺ لښکر دي دجنگي استراتیژي او تگلاري له امله ماته خورلی وي، دمناسب ځای ټاکنه، د لښکر تنظیم، مناسبه استراتیژي او نورو برخو کي رسول الله ﷺ داپه اثبات رسولی ده چي هغه دنړۍ تر بل هر جنگي قومندان پوه او مخکي دی.

دحنین په غزا کي دمسلمانانو دما تي سبب دنویو مسلمان سوو کسانو کمزوري او یاد رسول الله ﷺ له اوامرو او قومندې څخه مخالفت ؤ، دا حد په غزا کي دمسلمانانو له ماتي وروسته د رسول الله ﷺ حکمت په اثبات رسیږي، دده له امر مخالفت دما تي سبب گرځي، خو گورو چي دجنگ په ډگر کي د رسول الله ﷺ استقامت او مقاومت له امله دجنگ مخه په بله اړوي، ماته بیرته په بري بدلېږي، همد اړول دحنین په غزا کي هم په پوره حکمت او دقت سره ماتي خورلی لښکر مقاومت ته رابولي، دوی داسي تنظیموي چي دشمن یې په وړاندي مقاومت نه سي کولای، دشمن روحیات ماتوي، حوصلې یې پرېوځي او ماتي خوري، د رسول الله ﷺ جنگي پوه او حکمت دومره ؤ چي تاریخ یې ساری نه لري، نبي کریم ﷺ دخپل حکیمانه جنگي تاکتیک او بريالی استراتیژي په واسطه وکولای سوای چي په عربي جزیره کي امنیت ټینګ کړي، داسلام او صلحي دښمنان له مینځه یوسي، داسلامي دعوت په وړاندي ټول خنډونه له مخ څخه لیري کړي، هغه په خپل حکمت سره منافقان هم تجرید کړل، ریښتوني مؤمنان له درواغجنو

او منافقانو څخه جلا سول، رسول الله ﷺ نه يوازي په خپله عظيم لارښود او قومندان ؤ
 بلکه هغه ډير نور نوميالي قومندانان هم روزلي دي، همدا رسول الله ﷺ په لاس روزل
 سوي قومندانان ؤ چي دخپل لارښود له وفات وروسته يې د فارس او روم په مقابل کي
 جنگ وکړي، دشام او عراق په دښتو کي يې دمقابلې په ډگر کي پردښمن غلبه ترلاسه کړه
 ، خپله برلاسي يې په اثبات ورسوله، دوی په خپل تدبير او حکمت سره وکولای سوي
 دښمنان مات کړي دوخت دوي امپراطوري يې دري وړي کړي.
 د نبي کریم ﷺ د جنگ او غزاگانو څه داچي دمسلمانانو لپاره کور، محکه او کاريدا
 سو، د بې وسه مهاجرينو مشکلات حل سول، دوی هم جنگي وسايل او مصارف پيدا کړل،
 دا ټول مشکلات په داسي حال او داسي طريقې سره حل سول چي پر هېچا هم يوه ذره ظلم ونه
 سو، نبي کریم ﷺ د جاهليت د زماني ټول دودونه او رواجونه بدل کړل، دهغي توري دورې
 د جنگ او اسباب او اهداف يې هم له منځه يووړل، په جاهليت کي د جنگ معنی او هدف
 چور، چپاول، ظلم، تيری، انتقام او د نورو حقوق ترېښو لاندي کول، دکليو او کورونو
 وړانول، د بې گناه خلکو بې غايه وژل، دښځو پر عفت تيری، دکوچيانو، ښځو زړو او بې
 وسو پر حقوق تيری، دکښتونو او درختو له مينځه وړل او په محکه کي هر ډول فساد
 ؤ، هو! جنگ داسم او معنی دواړو له مخ بدل سو، جنگ په جهاد بدل سو چي هدف يې
 مقدس او سپيڅلې ؤ، داداسي جنگ ؤ چي انسانيت وياړ پرې کوي، ددې جنگ هدف له
 ظلم او وحشيت څخه د انسان آزادي وه، په دې سره بې وسو خپل حقوق ترلاسه کړل
 ، د طاقتورو زور او بڼه سو، د زور او ظلم دوره تيره سوه، حق او انصاف قايم سو، ددې جهاد
 هدف دهغو ښځو، کوچيانو او زړو آزادي وه ويل به يې چي اې ربه! موږ له دې ظالمانو
 څخه خلاص کړی، موږ له دې کلي څخه چي اوسيدونکي يې ظالمان دي وباسی، ربه!
 زموږ چاره وکړي زموږ مرسته وکړي، موږ ته ولي اوسر پرست پيدا کړي، د رسول الله ﷺ
 د جنگ هدف دا ؤ چي محکه له فريب، چم، غدر، خيانت، تيري او فساد څخه پاکه کړي، چي
 ځای يې عدل، انصاف، وفا او پاکي ونيسي، رسول الله ﷺ به چي کوم صحابي د ښکر
 قومندان ټاکي نو د تقوی، عدل او انصاف توصيه به يې ورته کوله، امر به يې ورته کوی چي
 له خلکو سره ښه معامله وکړي او فرمايل به يې: باسم الله في سبيل الله: قاتلوا من كفر بالله
 ولا تغلوا ولا تغدروا ولا تمثلوا ولا تقتلوا وليدا. د الله په لار کي د الله په نامه و جنگيری، له کافرانو
 سره جنگ وکړی، جنگ وکړی خو خيانت، غدر، فريب او چم مه کوی، څوک مه مثله کوی

کو چنان مه وژنی، دا ډول به یې د نرمۍ امر ورته کوی فرمایل به یې: یسروا ولا تعسروا، سکنا ولا تفرقوا. ۱۰۰. اساني کوی، سختي پریردی، خلگ خپل کړی اوله ځان څخه یې مه بیزاره کوی، رسول الله ﷺ به د شپې له خوا پر دښمن حمله کوله، په اور کي د سوځیدو اجازه یې نه ورکوله، د کوچنیانو، ښځو او سپین ږیرو له وژلو، چور او چپاول څخه یې په کلکه نهی کوله، فرمایي غلا او لوټ سوی مال د مړي د غوښي په ډول مردار دی، د کښتونو له تباه کولو اود درختو له شکولو څخه یې منع کوله، اوله خاصو ضروري شرایطو پرته یې کله هم د درختو د پرېکولو اجازه نه ده ورکړی، دمکې دفتحي په وخت کي یې وفرمایل: چي بندي اوزخمي مه وژنی، او څوک چي در څخه و تنبیتیدی په هغه پسې مه ورځی رسول الله ﷺ فرمان صادر کړی و چي سفیر او قاصد به نه وژل کیري، د ذمي مرگ هم نه دی جائز، رسول الله ﷺ فرمایي چي چا ذمي ووژی د جنت بوی به تر لاسه نه کړي، په داسي حال کي چي د جنت بوې د څلو یښتو کالو سفر په مسافه لیري محسوسیږي، دا او دې ته ورته نور هغه اساسي لارښوونې دي چي جاهلیت د زمانې جنگ یې په جهاد بدل کي. ۱۰۰

«خلگ په جمع اوري سره اسلام راوړي»

مخکي مو وویل چي دمکې فتحه هغه لویه سوبه وه چي په واسطه یې د بت پرستي سټه له منځه ووته عربو حق او باطل وپیژندل، شک او شبهې یې له زړونو ووتی، ټولو د اسلام خواته رجوع وکړه، ډلي ډلي خلگ اسلام ته را تلل، عمر بن سلمه رضي الله عنه وایي چي موږ له یوې داسي چینې سره اوسیدو چي د خلگو لاره راباندي وه، په دې وخت کي ډیر کاروانونه زموږ سره تیرېدل، پوښتنه به مو کوله چي دا څه سوی؟ په خلگو څه سوی؟ او د امحمد رضي الله عنه څوک او څه کار یې دی؟ په جواب کي به یې راته ویل محمد صلی الله علیه و آله وایي چي هغه د الله جبار رسول دی هغه ته وحي راځي او وحي چي ورته راسي هغه داسي حفظ کوی لکه پر زړه چي یې لیکلي وي.

عرب دمکې تر فتحي پوري په انتظار کي و دوی به ویل پریردی محمد صلی الله علیه و آله او قوم یې چي سره معلومه یې کړي، هروخت که محمد صلی الله علیه و آله کامیاب سو نو د ابه ثابته سي چي هغه پر حق دی او ریښتونی رسول دی، کله چي مکه فتحه سوه نوه رې قبیلې به هڅه کوله چي تر نورو په اسلام مخکي مشرفه سي، عمرو زیاتوي زما پلار هم تر نورو مخکي در رسول الله صلی الله علیه و آله خدمت ته حاضر او په اسلام مشرف سو، کله چي بیرته راغی موږ ته یې وویل چي دهغه

ريښتوني پيغمبر له طرفه تاسي ته راغلی یم چي فرمايي: دالمونځ په دې وخت اوداپه دې وخت کي ادا کيږي کله چي دلمانځه وخت سي نويوسړی بايد آذان وکړي اوياهغه څوک امامت ورکړي چي ډير قرآن کريم يې په ياد وي، له دې حديث څخه داڅرگنديږي چي دمکې فتحې داسلام اومسلمانونو په قوت اودشرک له مينځ وړلوکي څومره اثر درلودی، له دې فتحې څخه وروسته عرب اسلام ته تسليم سول، تاريخ شاهد دی چي په نهم اولسم هجري کال مختلفي قبيلې ډلي ډلي مدينې ته راغلي اوپه اسلام مشرفي سوی دي، دخدای بندگانو ډلي ډلي اسلام راوړي، دمسلمانانو شميره دومره زياتيږي چي دمکې په فتح کي (۱۰۰۰) کسيز لښکر دتبوک په غزا کي په ديرش زره کسيز لښکر بدلېږي، په دې لنډه موده کي دلښکر شميره دومره زياتيږي، تردې يو کال وروسته دحجة الوداع په دوران کي له رسول الله ﷺ سره يولک وځلويښت زره کسان برخه اخلي، دالله ﷻ له رسول الله ﷺ سره يوځای ټول تکبير تهليل اوتلبيه وايي.

«استاذي او نمايندگان»

هغه پلاوي چي دقومونو په نمايندگي درسول الله ﷺ خدمت ته راغلل، اهل السير ددغه پلاؤ شميره ايا (۷۰) ښوولی ده، دلته دټولو په اړه خبري نه سوکولای خوڅرنگه چي په قصه يې ډيري گټي نغښتي دی په اختصار سره يې يادونه کوو خودابايد په ياد ولرو چي که څه هم ډاکثرو قبيلو پلاوي دمکې له فتحې څخه وروسته راغلی خودمکې له فتحې څخه مخکي هم يو شمير پلاوي درسول الله ﷺ حضور ته راغلي دي.

«دعبدالقيس استازي»

دې قبيلې دوه هيئتونه ليرېلی و، چي لومړی يې په پنځم هجري کال ياترهغه هم وړاندي و، ددې قوم يوسړی چي منقذبن حيان نوميدی هروخت به دتجارت لپاره مدينې ته راتلی، درسول الله ﷺ ترهجرت وروسته هم مدينې ته راغی، داسلام په هکله يې معلومات ترلاسه کړل، اومسلمان سوييايې درسول الله ﷺ خط اوپيغام خپل قوم ته يووړی دوی هم ټول په اسلام مشرف سول، ورپسې يې يو ديارلس ياڅوارلس کسيز پلاوی مدينې ته وليږی، دوی دهمدې سفر په دوران کي دهغولونو په هکله پوښتنه وکړه کوم چي شراب يې په کښي ساتل، ددې پلاوي مشراشج عصري و چي رسول الله ﷺ يې په هکله فرمايلي دي چي په تا کي دوه داسي صفتونه سته چي دالله ﷻ اورسول الله ﷺ خوښ دی داصفتونه يو حلم دی اوبل بردباري اودقت، ددې قبيلې دويم هيئت له فتحې څخه وروسته په هغه کال مدينې ته راغی چي دعام الوفود په نامه ياديږي په دې پلاوي کي څلويښت

کسان راغلي ۽ له دوی سره جارو بن علاء عبدي هم ۽، نووموري ترې مخکي مسيحي
سوی ۽ خوييا په اسلام مشرف سو. ۵۵۱

«د دوس قبيلې وفد»

په داسي وخت کي چي رسول الله ﷺ په خيبر کي تشریف درلودی، ددې قبيلې وفد راغی
په مخکنيو صفحو کي مو وويل چي طفيل بن عمرو الدوسي (رضي الله عنه) تر هجرت وړاندي
مسلمان سو هغه مکي ته راغلی ۽ او هم دلته يې در رسول الله ﷺ په لاس ايمان راوړی ۽
بيا خپلې قبيلې ته بيرته تللی ۽، دوی ته يې د اسلام بلنه ورکړی وه، قوم يې مثبت جواب نه
ورکوی، طفيل ځني ناهيلي سو بيرته در رسول الله ﷺ حضور ته راغی، عرض يې وکړ چي
يا رسول الله ﷺ! دوس قبيلې ته بنراو کړه، رسول الله ﷺ وفرمايل: اې ربه! ته دوس
قبيلې ته هدايت وکړی په اووم هجري کال کي چي رسول الله ﷺ په خيبر کي تشریف درلودی
، طفيل (رضي الله عنه) دخپل قوم اويا يا اتيا کورنيو سره يوځای مدينې ته راغلل او ټول په اسلام
مشرف سوی ۽.

«د فروه بن عمرو جذام استازی / نماينده»

فروه هغه عربي قومندان ؤ چي نوم يې دروميانو په ډول ؤ، نووموري له روم سره د نژدې برتو
عربي قبایلو قومنده پرغاړه درلوده، مرکزي معان نومي سيمه وه چي اوس داردن په
جنوب کي پرته ده، فروه چي د اتم هجري کال د تبوک د غزا په ترڅ کي دمسلمانانو
شجاعت، مقاومت صبر او تدبير وليدی په اسلام مشرف سو او يو نماينده يې در رسول الله
ﷺ حضور ته وليږی دخپل اسلام خبرې ورکړی او يوه جوړه سپين کالي ياپټويې هم
د تحفې په شکل ورته راوليږی، روميان چي دده په اسلام خبرسول بندي يې کړی، ورته وی
ويل يابه اسلام پريږدی او يابه دي سر پرېکو هغه پر اسلام قائم پاته سو، هم هغه وه چي
روميانو په فلسطين کي له غفراء نومي چينې سره په دار وځړوی او سړيې ځني پريکړی. ۵۵۲

«د دصاء استاذي»

دا پلوی هغه وخت راغلی چي رسول الله ﷺ په اتم هجري کال کي له جعرانه څخه بيرته
راغلی، قصه داسي وه چي رسول الله ﷺ يو څلور سوه کسيز جنگي گروپ ته وظيفه ورکړه
چي ولاړ سي او ديمن په هغه سيمه کي وگرځي چيري چي دصاء قبيله ميشته وه، په دې
وخت کي دوی دقناة درې په پورتنی برخه کي ځای پرځای سول، زياد بن حارث صدايي

خبر سو چي در رسول الله ﷺ سپاهيان د دوی سيمي ته راغلی دي ، هم هغه وه چي سيخ
 در رسول الله ﷺ حضور ته ورغلی عرض يې وکړي يار رسول الله ﷺ زه دخپل قوم دنماينده
 په صفت تاته راغلي يم ، هيله ده چي خپل لښکر ته دبیرته ستنيدو امر وکړي ، زه دخپل قوم
 ضامن يم ، ضمانت يې کوم رسول الله ﷺ خپل لښکر دقناة درې څخه راوغوښتل ، زياده هم
 ولاړي خپل قوم يې تشويق کړي چي در رسول الله ﷺ حضور ته ورسې په نتيجه کي پنځلس
 کسان در رسول الله ﷺ خدمت ته راغلل ، په اسلام مشرف سول بيا بيرته ولاړل خپل قوم يې
 اسلام ته راوباله ، ددوی په مينځ کي اسلام خپور سواو د حجة الوداع په وخت کي له همدې
 قبيلې څخه سل کسان در رسول الله ﷺ خدمت ته راغلل .

«کعب بن زهير بن ابی سلمی د سيد البشر ﷺ په وړاندي»

کعب دشاعرانو په کورنۍ کي ترټولو مشهور او معروف شاعر ؤ ده در رسول الله ﷺ
 هجوه هم کوله ، په اتم هجري کال کي چي رسول الله ﷺ له طائف څخه راغی ، دکعب ورور کعب
 ته خط وليکي چي په کښي ليکلي ؤ ، رسول الله ﷺ دقريشو يوشمير هغه شاعران ووژل
 کوم چي دده هجوه يې کره ، نور يې له مکې څخه تنبیدلي دي ، که خپل ژوند درباندي گران
 وي نو در رسول الله ﷺ خدمت ته ورسه ، ځکه که توبه وباسي او دده خدمت ته حاضر سي
 هغه دي نه وژني ، که دانه کوی نو دخپل ژوند يو څه چاره کوه ، کعب هم خپل ورور ته
 جواب وليکي ، ددوی دواړو تر مينځ خطونه ردوبدل سول ، په پای کي پر کعب باندي محکه
 تنگه سوه مجبور سو چي مدينې ته ولاړسي ، هلته دجهينه قبيلې ديو سړي کور ته ورغلی
 ، دسهار لمونځ يې دهغه سره اداکړي بيا در رسول الله ﷺ حضور ته ورغی خپل لاسونه يې
 دهغه مبارک پر لاسونو کيښيښول رسول الله ﷺ لانه ؤ پيژندلی چي دا کعب دی ، کعب
 وويل چي يار رسول الله ﷺ ! کعب اسلام راوړی دی ، ستا حضور ته راتلل غواړي او امان
 در څخه غواړي که زه يې درته راوړم هغه خپل حضور ته يې منی ، رسول الله ﷺ وفرمايل
 هو! کعب وويل زه کعب يم ، يواښاري پورته سو اجازه يې وغوښتله چي دکعب
 سر پرېکړي ، رسول الله ﷺ وفرمايل پر پرېده هغه توبه ايستلی ده ، هغه اسلام راوړی دی
 او تيره لاره يې بدله کړی ده ، کعب په دې وخت کي خپل مشهور قصيده وويل چي شروع
 يې داسي وه .

بانت سعاد فقلبي اليوم مبتل متبم اثره عالم يفد مكيول

ترجمہ: سعاد راڻخه ليري سوي زړه مي وړپسې ناآرام دی، زړه مي وړپسې کښال دی، دهغه د عشق ځنځير تړل سوي دی خو هغه يې هيڅ بدل او عوض نه دی ورکړی، په همدې قصيده کې يې در رسول الله ﷺ مدح کړی او دخپلي پخوانۍ خطا څخه يې بخښنه غوښتې وايي.

نبئت ان رسول الله او عدني.... والعوف وعندر رسول الله مامول
مهلا هداك الذي اعطاك نافلة ال.... قرآن فيها موعاظ وتفصيل
لاتأخذني بأقوال الوشاة ولم.... اذنب ولو كثرت في الاقاويل
لقد أقروم مقام الولي يقوم به... اري واسمع مالوي سميع الفيل
لظن يرعد الان يكون له... من الرسول بأذن الله تنويع
حتى وضعت بيدي ما أنارعه.... في كف ذي نقبات قبيلة الفيل
فلهم واخوف عند اذأكلمة.... وقيل انك منسوب مسؤل
من ضيغم بضراء الارض مخدرة... في بطن عشر غيل دونه غيل
ان الرسول لنـ وريست ضأبه... مهند من سـ يوف الله مسلول

ترجمه: خبر سوم چي رسول الله ﷺ گواښ کړی دی خو عفوہ در رسول الله ﷺ مامول ده، احتيا، خدای دي هدايت درته وکړي، هغه چي قرآن کریم درته هديه کړی دی، چي په کښي نصيحتونه او د مسايلو تفصيلات دی، ما دنورو په خبرو مه نسه، زه بهي گناه يم که څه هم په هکله مي خبري ډيري سوي، زه په داسي ځای کي ولاړيم، داسي څه اورم او وينم که هلته فيل ولاړ وای او دايې اورېدلی وای نو لږ زیدلی به وای، او تر هغو پوري به آرام نه وای ترڅو چي رسول الله ﷺ د الله ﷻ په امر عفوہ ورته کړی وای، تردې پوري چي لاس مي بيله کوم مخالفته دهغه چا په مبارکو لاسونو کيښوول سو چي د انتقام پوره توان لري او خبري يې پوره مردانه او پرځای دي، په هغه شيبو کي چي زه ورسره خبري کوم، هغه وخت چي راته ويل کيږي دغه او هغه خبره دي را رسيدلی او په دې هکله پوښتنه درڅخه کيږي، په همدې وخت کي هغه د عثرنومي سيمي له زمري څخه ډير بيريدونکی راته ښکاري، په دې سيمه کي يوې خوا بلي خواته گڼي درختي دي، بيشکه چي رسول الله ﷺ داسي نور دی چي نور گټه ورڅخه واخلي نور رڼايې ځني اخلي، دهغه مثال لکه په تورو کي دهغه هندي توري په شان دی چي د دښمن دمقابلې لپاره تيکي څخه ايستل سوي وي.

ورپسې يې د قريشو مهاجرينو صفت وکړی، ځکه چې دده دراتگ په وخت کې له دوی څخه يوه هم دده په اړه نامناسبه خبره ونه کړه، دانصارو يې هيڅ مدحه ونه ځکه له دوی څخه يوه تن دده د مرگ اجازه غوښتې وه.

يشون مشى الجمال الزهر يعصهم ضراذعراالسودالتنايل

ترجمه: قريش لکه د ښکلو او ښانوپه ډول روان وي، نوري وهونکي يې ساتنه کوي، کله چې دوی رامخ ته سي نو تور او کمزور خلک لاره پرېږدي، او تنبتي، کعب له اسلام راوړلو وروسته هغه وخت چې ايمان يې ښه په زړه کې ځای ونيوی دانصارو صفت هم وکړی او د دوی په هکله يې تيره غلطې جبران کړه هغه به يوه قصيده کې وايي:

من سره کرم الحيا فلا يزل في مقنن من صالحى الانصار

ورثوا المکارم کابرا عن کابر ان الحبار هم بنو الاحبار

ترجمه: څوک چې شرافت مند او محترم ژوند غواړي هغه به دانصارو په يوه څانگه کې پيدا کېږي، انصار پښت په پشت بزرگان او قدرمند دي، دوی غوره دي د غوره بندگانو زامن دي. «د عذره قبيلې استازي او نمايندگان»

ددې قبيلې دولس کسيزه پلاوی د حمزه بن نعمان په گډون د نهم هجري کال د صفر په مياشت کې حاضر سو، کله چې پوښتنه ورڅخه وسوه، تاسي له کومې قبيلې څخه ياست؟ د دوی وياند وويل چې موږ له بنو عذره قبيلې څخه يو، موږ د قصی مادري وروڼه يو موږ هغه څوک يو چې د قصی ملاتړ موکړی دی، خزاعه او بنو بکر موله مکې څخه ايستلي، موږ د صله رحم او خپلوی څښتنان يو، په دې خبرو رسول الله ﷺ ډير خوشحاله سو، تودهر کلی يې ورته ووايه، دوی ته يې د شام د فتحي زيری ورکړی، امر يې ورته وکړ چې جادگرو ښځو ته دي نه ورځي، د دوی خبري دي نه مني، د جاهليت د زمانې قتل او قتل دي پرېږدي، د پلاوي غړي ټول په اسلام مشرف سول، څو ورځي يې په مدينه کې تيري کړې بيا خپلې ميني ته بيرته ولاړل.

«د بلې پلاوی او ميلمه پالنه»

دغه هيئت د نهم هجري کال د ربيع الاول په مياشت کې مدينې ته راغی اسلام يې قبول کړی، درې شپې يې په مدينه کې تيري کړې، د پلاوي مشرابو الضبيب سوال وکړ چې ميلمه پالنه ثواب لري کنه؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل چې هر نيکي له غني سره وي که له فقير سره صدقه ده. نوموړي د ميلمستيا دمودې په هکله پوښتنه وکړه؟ رسول الله ﷺ

و فرمايل چي ميلمستيا درې شپې اوورځي وي ، ابو الضبيب سوال وکي چي ورک سوي
پسه دچادی؟ رسول الله ﷺ و فرمايل هغه ياستادي ياستا د ورور اويا دليوره ، دورک
سوي اوښه په هکله يې هم پوښتنه وکړه ، رسول الله ﷺ جواب وکي چي ته ورک سوي
اوښه څه کوي خوښي يې کړه ترڅو مالک يې پيداسي .

«دثقيف استاذي / نمايندگان»

دا پلاوی دنهم هجري کال په رمضان مياشت کي له تبوک غزا وروسته مدينې ته راغی ، تر
دې پلاوي مخکي دثقيف سرادار عروه بن مسعود ثقيفي داتم هجري کال په ذی القعدة کي
درسول الله ﷺ حضور ته راغلي و ، اسلام يې راوړی ، بيرته خپل قوم ته ولاړی ترڅو دوی
اسلام ته راوبولي ، ده تمه درلوده چي قوم به يې ايمان راوړی خو هغو دده دعوت په جواب
کي په غشو وويشت او په شهادت يې ورسوی عروه دخپل قوم په مينځ کي زيات
محبوبيت هم درلودی خوييا هم داسلام په گناه شهيد سو ، له دې وروسته ثقيف قبيله څه
موده هم داسي سرگردانه وه ، بالاخره يې مشورې سره وکړې اوپوه سول چي دمسلمانانو
مقابله نه سي کولی تصميم يې ونوی يوکس يې درسول الله ﷺ خدمت ته وليږی ، لومړی
يې عبدياليل بن عمرو غوره کي ترڅو درسول الله ﷺ خدمت ورسې ، خو هغه وييریدی
اووی ويل هسي نه له ده سره هم لکه دعروه په ډول معامله وسي ، همد اوچي دخپل قوم
غوښتنه يې ونه منله ، او ورته وی ويل زه داکارهغه وخت کولای سم چي څورنور کسان هم
راسره ملگري کړی ، قوم دوه کسان له ثقيف اودرې کسان له بني مالک څخه ورسره و
درسول الله ﷺ حضور ته ولاړل ، دوی چي مدينې ته ورسيدل ، نبي کریم ﷺ امر وکي چي
په مسجد کي دننه يوځای ورته جوړ سي ، ترڅو هم دلته دقرآن کریم تلاوت واورې
اومسلمانان دلمانځه په حالت کي وويني ، دوی څه موده هم دلته پاته سول ، وخت ناوخت
به درسول الله ﷺ زيارت ته ورتلل ، هغه به اسلام ته رابلل ، په پای کي دهیئت مشر له
رسول الله ﷺ څخه دامن اوصلحي دتړون سوال وکي عرض يې وکي چي يارسول الله
ﷺ ! موږ ته دصلحي تړون وليکه خودزنا ، شراب څښلو اوسود خوړلو اجازه هم راکړه ،
دلات دبت منجوره مه وژنه ، لمونځ هم راوبخښه ، زموږ بتان به موږ په خپله مات کړو ،
رسول الله ﷺ د دوی دا يوه غوښتنه هم ونه منله ، دوی ولاړل مشورې سره وکړې ، بالاخره
دي نتيجي ته ورسيدل چي له اسلام اورسول الله ﷺ له پيروي اواطاعت پرته بله لاره
اوچاره نه لري ، هم داوه چي دنبي کریم ﷺ حضور ته ورغلل ، اومسلمانان سول خويوه
غوښتنه يې وکړه چي دلات بت دي رسول الله ﷺ مات کړي ، ثقيف ته دی داکارنه سپاري

داغوبښتنه يې ومنل سوه، نبي کریم ﷺ خط ورته ولیکی چي عثمان بن ابی العاص يې امیر ورته وټاکي ځکه هغه تر نورو زیات له اسلام او قرآن سره مینه درلوده، دوفد غړي به هر سهار د نبي کریم ﷺ ته راتلل او عثمان به يې له خپل سامان سره پرېښوو، څو کله به چي دوی درسول الله ﷺ له حضور څخه پرته راغلل د غرمي له خوابه بیده کېدل، عثمان ﷺ به درسول الله ﷺ حضور ته راتلی او ورته ویل به يې د قرآن کریم تلاوت راته واوروه، د دین دا حکامو په هکله يې هم سوالونه کول، او که به يې رسول الله ﷺ پیدانه کړي نو بیا به د همدې غرض لپاره د حضرت ابو بکر صدیق ؓ خدمت ته ورتلی داهم هغه برکتې او مؤمن شخص ؤ چي دارتدا په زمانه کي دخپل قوم لپاره لوی رحمت ثابت سو ځکه هغه وخت چي دې قوم اراده وکړه چي له اسلام څخه واړوي ده ورته وویل اي د ثقیف خلکو! تاسي وروسته قوم یاست چي اسلام مو راوړی اوس په کفر کي ترنورومه مخته کیږی، قوم يې هم خبره ومنله او پر اسلام ثابت پاته سول، داپلا ویله د مدینې څخه واپس سو کله چي خپل قوم ته ورسیدل اسلام يې ځني پت کي څو ورځي يې حقیقت نه ورته وایه خودوی ته يې دامشوره ورکړه چي جنگ ته زړه ښه نه کړي دايې هم ورته وویل چي رسول الله ﷺ له دوی څخه د اسلام راوړلو غوښتنه کړی ده او ورته ویلی يې دی چي زنا، شراب سود او نور ناروا کارونه پریږدی، که نه نو جنگ به درسره کوي، ثقیفیان څرنگه چي ډیر کبرجن خلک ؤ درې ورځي يې انتظار وکی لومړی يې د جنگ اراد کړی وه خو وروسته يې په زړونو کي بیرته پیدا سوه او دپلاوي غروته يې وویل ولاړسی او درسول الله ﷺ د امر مطابق عمل وکړی، هم دلته وه چي دوی حقیقت ورته بیان کي او هغه مطالب يې ورته وویل چي له رسول الله ﷺ سره منلي ؤ، په دې ترتیب سره ثقیف هم په اسلام مشرفه سوه، رسول الله ﷺ خالد ؓ ته وظیفه ورکړه چي دیو گروپ په مشري ولاړسي اولات دري وړي کړي، مغیره بن شعبه یو غټ تېرواخیستی او خپلو ملگرو ته يې ووتاسي په دثقیف په باره کي خنډوم، هم هغه وه چي یو ځل يې تېرپورته کي واریې وکی بیایې ځان ورغورځاوه وی ځغستل، د طائف خلکو په داسي حال کي چي لږ زېدل وویل خدای مغیره ورک کړي، دلات خدایانو وواژه.

مغیره ؓ راپورته سو وی ویل خوارسی! د ایت خوله خټو او د برو څخه جوړ سو وی دی، بل څه نه دي، ورپسې يې پردروازه واړوکی ماته يې کړه، بیایې پرلور دیوال ورپورته سو خلکو هم شروع ورسره وکړه دیوال يې ونړی، تهداب يې رالځ کي هلته چي کالي، زیورات ؤ ټول يې راوکښل دثقیف خلک حیران دریان ولاړ ؤ، خالد ؓ دا کالي

اوښورات ټول درسول الله ﷺ حضور ته راوړل، رسول الله په هم هغه ورځ وويشل، دالله تعالى د نعمت او نصر شكر يې ووايه حمد او ثناء يې وويله.

«د يمين د بادشاهانو ليک»

نبي کریم ﷺ چي له تبوک څخه راغی، د حمير د باچاهانو خط ورته راغی، دغه کسان چي خط يې رالېږلی ؤ عبارت ؤ له حارث بن عبد کلال، نعيم بن عبد کلال او د ذی رعين، همدان او معافر قبيلې مشر چي نعمان بن قیل نوميدی، دوی مالک بن مره خپل نماينده وټاکي او د دې لپاره يې رسول الله ﷺ ته وليږي ترڅو خبر ورکړي چي دوی په اسلام مشرف سوی او شرک يې پرايښي دی، رسول الله ﷺ دوی ته اسلامي لارښوونې وکړي، مسؤليتونه يې ورته په گوته کړل، يوگرو ب اصحاب يې د معاذ بن جبل ؓ په مشري د دوی د دهنمايي لپاره وليږل.

«دهمدان پلاوي / استاذی»

د پلاوي په نهم هجري کال کی د تبوک له غزا وروسته راوړسیدی، رسول الله ﷺ خط ورته وليکي او څه شيان يې چي دوی غوښتي ؤ ورکړل، مالک بن نمط يې دخپل قوم د مسلمانانو امير وټاکي، او دنورو لپاره يې خالد بن وليد ؓ وروليږي، هغه هلته شپږ مياشتي پاته سو دوی يې اسلام ته رابلل خودوی اسلام ونه منی، بيا رسول الله ﷺ دخالد ؓ پرځای علي ؓ مقرر کي، خالد ؓ بيرته راغی، علي ؓ د همدان خلکو ته ورغلی، درسول الله ﷺ خط يې ورته ولوستی، دوی يې اسلام ته رادعوت کړل، په همدې سره دوی ټول په اسلام مشرف سول، حضرت علي ؓ دخپلي کاميابۍ او همدا راز د قبيلې د اسلام زيری حضور ﷺ ته وليږي، رسول الله ﷺ ته چي دا خط ورسیدی له خوشحالي څخه پرسجده پرېوتی او کله چي يې مبارک سره له سجده څخه راپورته کي نووی فرمايل: همدان دي سلامت وی.

«د بني فزاره استاذي او نمايندگان»

دغه پلاوي چي د بني کریم ﷺ خدمت حاضر سو، په اسلام يې اعتراف وکي او دخپلي بدي ورځي، قحطي او وچکالي څخه يې شکايتونه وکړل، رسول الله ﷺ منبر ته پورته سو او د باران دعا يې وکړه، اووی فرمايل: چې اې خدايه! خپل ښارونه او چارپايان سيراب کړه، رحمتونه دی نازل کړه، دامر وچ ملک بيرته راژوندی کړه، خدايه داسي باران راباندي وکړه چي درد مو مو دوا کړي، آرامي راته راوړي، گټه را ورسوی، ديرپراخ وي

ژروي وروسته نه، گټوروي، تاوان نه لري، لويه خدايه! درحمت باران غواړو، نه د عذاب باران، داسي باران غواړو چي نړوونکي، ډوبونکي اوله مينځ وړونکي نه وي، لويه خدايه! پرموډ باران وکړي او پر دښمن برلاسي او نصرت راپه برخه کړي:

«د نجران استاذي»

نجران دمکې جنوب يمن طرف ته پروت لوی ښار دی، نجران (۷۳) کلي درلودل، سپور په تير رفتار سره په يوه ورځ کې ور رسيدلای سوای، دلته يولک مسيحي جنگيالان هم و، د نجران هيئت په نهم هجري کال کي مدينې ته راغی، په دې پلاوي کې شپيته کسان و چي (۲۴) يې سرداران و مشري يې دروکسانو په غاړه درلوده.

(الف): عاقب چي نوم يې عبدالمسيح و نوموړي د حکومت مشري په غاړه درلوده
(ب): اسيد چي نوم يې ايهام يا شرجيل و، ده د سياسي او فرهنگي چارو مسؤليت درلودی. (ج): اسقف چي نوم يې ابو حارثه بن علقمه و، د ديني چارو رياست له ده سره و، دغه نماينده گان چي مدينې ته راغلل، له رسول الله ﷺ سره يې وليدل، يوله بل سره يې پوښتني وکړي، رسول الله ﷺ اسلام ته راولل، قرآن کریم يې ورته تلاوت کي، دوی د اسلام له منلو څخه معذرت وغوښتي، د عيسی ﷺ په هکله يې دده نظر وغوښتي، رسول الله ﷺ د دې جواب ورنه کي ترڅو د مبارک آيتونه نازل سول. **إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ** ۵۹ **الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُن مِّنَ الْمُنْكَرِينَ** ۶۰ **فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِن بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأُنْفُسَنَا وَأُنْفُسَكُمْ ثُمَّ تَبَتَّلْهُنَّ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ** سورة آل عمران **ترجمه**: بيشكه صفت د عيسی ﷺ په نزد د الله ﷻ د آدم ﷺ د صفت او مثال په ډول دی، الله ﷻ پيدا کي آدم ﷺ له خاورو څخه بيا يې وويل ده ته بشر سه، بس بشر سو، حق هغه دی چي راغلی دی له جانبه د رب ستا، نومه کيږي له شک کوونکو څخه، زهر څوک چي جنگ او مناقشه کوي ستاسره په باره کي د عيسی ﷺ کي وروسته له هغه چي حاصل سوتاته صحيح عمل د عيسی ﷺ په بندگي او نبوت کي، نو ووايه اې محمد ﷺ! راځي چي راوبولو زامن زموږ اوزامن ستاسي او ښځي زموږ او ښځي ستاسي او ځايونه خپل ستاسي بيا به التجاو کړو په دعا کي نووبه گرځوو موږ (وبه وايو) لعنت د الله پر درواغچانو باندي، چي

سهارسو رسول الله ﷺ دهمدي آياتونو په رڼا کي دعيسى عليه السلام په هکله خپل نظر وړاندې کي دوی ته يې وخت ورکي چي فکر او غور وکړي وروسته دې کسانو دعيسى عليه السلام په هکله در رسول الله ﷺ رايه او نظر ونه مني ، اسلام يې هم رانه وړي ، رسول الله ﷺ په داسي حال کي چي حسن عليه السلام او حسين عليه السلام هم ورسره و، فاطمه عليه السلام شاته ورپسې راوانه وه ، راغي اوله دې نصرانيانو څخه يې وغوښتل چي راځي اوس به مباحله وکړو ، دوی چي در رسول الله ﷺ جدیت وليدی ، سره گوښه سول خبري يې سره وکړي ، عاقب او اسيد ورته وويل چي مباحله نه کوو ځکه که دا کار مووکی او هغه ريښتونی رسول وي نو بيا به نه موږ خير ووينو اونه به يې زموږ آئنده نسلونه ، ټول به هلاک سو ، هيڅ به راپاته نه سي ، بالاخره يې دا خبره سره غوټه کړه چي رسول الله ﷺ به حکم گرځوي ، راغلل اور رسول الله ﷺ ته يې عرض وکي چي ته څه وايي هم هغه درکوو ، رسول الله ﷺ جزیه پروتاکله ، جزیه دوه زره حله (جامي او کالي) و چي زر به يې په رجب او زر نوري به يې په صفر مياشت کي ورکولی ، داشړت يې هم پرکښينسووي چي له هرو دوو کالو سره به يوه اوقيه (۵۲ گرامه) سپين زر هم اداکوي ، ددې جزیې په مقابل کي به دوی ته پوره ديني آزادي وي ، دالله جل جلاله اور رسول الله ﷺ له طرفه ضمانت ورکړل سو ، خط يې وروليکي دې نمايندگانو غوښتنه وکړه چي يوازين سړی ددوی سره وليږي ، همدا وه چي رسول الله ﷺ ددې امت امين يعني ابو عبیده بن جراح عليه السلام ورو لويږي ترڅو جزیه ورڅخه راوړي . وروسته بيا داسلام نوريه نجران کي هم خپور سو ، اهل السير وايي چي عاقب او اسيد هم نجران ته له رسيدو وروسته په اسلام مشرف سول ، رسول الله ﷺ دويم ځل علي عليه السلام ته وظيفه ورکړه چي له دوی څخه صدقې او جزیه راوړي ، څرگنده دي وي چي صدقه له مسلمانانو څخه اخيستل کيږي .

«د بني حنیفه قبيلې استاذي»

دا اوولس کيسزپلاوي چي مسيلمۃ الکذاب بن شمامه بن کبير بن حبيب بن الحارث هم ورسره و، په نهم هجري کال کي مدينې ته راغلل ، دپلاوي غړي ديوه انصار کورته ورغلل ، بيا د رسول الله ﷺ خدمت حاضر سول ، اوپه اسلام او محمد ﷺ يې ايمان راوړی ، دمسيلمۃ الکذاب داسلام په هکله مختلف روايتونه راغلي دي

، خو که دقت وسي داڅرگنديږي چي نوموړي د تکبر، غرور، سرغړوني او قدرت غوښتني څرگندونه کړي وه، او د هیئت له نورو غړو سره در رسول الله ﷺ خدمت حاضر سوی نه ؤ، رسول الله ﷺ په لومړي سرکي هڅه وکړه چي په قولي او فعلي نيکي او شفقت سره هغه راجلب کړي، خو کله يې چي وليدل چي نيکي اثر نه پرکوي نو د شر اثرات نښاني يې په کښي وليدی.

تر دې مخکي رسول الله ﷺ خوب ليدلی ؤ چي دمخکي ټولي خزاني دده حضور ته راوړل سي له دې څخه دوې کړي دده په مبارک لاس کي ولوړي، په دې سره رسول الله ﷺ ډير خفه سو او دا ډيري گراني پرتمامي سوی، په دې وخت کي وحی ورته وسوی چي پف يې کړه، کله چي پف کړی دواړه ورکي اوليري سي، رسول الله ﷺ ددې خوب تعبير داسي وکی چي د دواړي کړی بنگري به دوه درواغجن وي چي ترده وروسته به ظهور کوي اولکه چي مسيلمه داتکبر او انکار وکی اووی ويل چي که محمد ﷺ ترده وروسته واک ماته سپاري نو پيروي به يې وکړم، په دې وخت کي نبي کریم ﷺ په داسي حال کي هتله تشریف يو وړی چي دخورما ددختي يوشاخ يې په لاس کي ؤ، شاعر يا خطيب يې ثابت بن قيس بن شماس هم ورسره ورغلی اوله مسيلمه الکذاب او ملگرو سره يې ودرېدی خبري يې ورته وکړی، په جواب کي مسيلمه ورته وويل که دي خوښه وي اوس به اختيار تاته پريږدو، خو په دې شرط چي ترتا وروسته به واک زموږ وي، نبي کریم ﷺ وفرمايل: چي که دغه څانگه راڅخه وغواړي هم به يې درنه کړم، ته دخپل ځان په هکله دالله تعالی امر نه سي بدلولاى، که دې شا واپوله او انکار دي وکی نوالله تعالی به دي مات کړي، قسم په خداى چي زه تا هغه شخص گڼم دکوم په اړه چي ما خوب ليدلی دی، دا ثابت به ما په عوض ستا پوښتني جوابوي، دا خبره مي وفرمايله: او ورڅخه ولاړی ۵۳، په پای کي هم هغه څه ورسول کوم چي نبي کریم ﷺ يې وړاندوینه کړی وه، مسيلمه چي بيرته يما مه ته ولاړی، سوچونه يې کول او بالاخره يې دعوه وکړه، څه سجع ويل يې پيل کړل، دخپل قوم لپاره يې دشرابو اوزنا جواز ورکی، له دې شر سره به يې داشاهدي هم ويله چي محمد ﷺ دالله رسول دی، د بني حنيفه ځيني

خلگ پروغولیدل ددی درواغجن اطاعت یی وکی، ورسره روان سول خبره یی لویه
 سوه، تردی حده یی چي دیمامه په رحمان مشهور سو، مسیلمه لرمود وروسته نبی
 کریم ﷺ ته خط راو لیری چي په کبني لیکلي یی و چي زه ستا سره په نبوت کي
 شریک کړل سوی یم، نیم واک زموږ لپاره دی اوپاته نیم دقریشو لپاره، رسول الله
 ﷺ یی په جواب کي ولیکل محکه دالله تعالی ده چاته چي یی زړه وي هغه ته یی
 ورکوي، عاقبت دمتقیانو دی. ۵۵۴

له ابن مسعود رضی الله عنه څخه روایت دی چي ابن نواحه او ابن اثال دمسیلمه الکذاب
 دقاصدانو په توگه درسول الله ﷺ حضور ته راغلل، رسول الله ورته وفرمایل: چي
 آیا پردی شاهدی وایاست اوایمان لری چي زه دالله ﷺ رسول یم، دوی وویل
 موږ شاهدی وایو چي مسیلمه دالله رسول دی، رسول الله ﷺ وفرمایل په الله
 اورسول موایمان راوړی، که قاصدان اونمایندگان مي وژلای نوتاسي به مي حتما
 وژلی وای ۵۵۵، مسیلمه الکذاب دهجرت په لسم کال دنبوت دعوه وکړه اوپه
 دوولسم هجري کال دربيع الاول په میاشت کي دابوبکر صدیق رضی الله عنه دخلافت په
 دوران کي دیمامه په مشهور جنگ کي ووژل سو، مسیلمه الکذاب دحضرت حمزه
رضی الله عنه دقاتل وحشي په لاس ووژل سو، دویم درواغجن اودنبوت مدعي اوسدغسي
 و هغه په یمن کي پیدا سو اودفیروز له لاسه ووژل سو، فیروز درسول الله ﷺ
 تروقات یوشپه اوورځ مخکي داسود سرپرکی، رسول الله ﷺ ته دوحی په ذریعه
 خبر راغی او هغه خپلو اصحابوته داسود دمرگ خبر واوروی اویاله یمن څخه
 دابوبکر رضی الله عنه دخلافت په دوران کي راوړسیدی.

«دبني عامر بن صعصعه ډله»

په دې ډله کي دخدای دبنمن عامر بن طفیل اربد بن قیس دلیید میرمني ورور کېدی
 ، خالد بن جعفر، جبار بن اسلم اونور شیطانان شامل و عامر هغه وحشي ظالم و چي
 بترمعونه له اصحابو سره یی غدر اوخیانت کړی و او اویاکسان یی په شهادت
 رسولی و، کله چي دې هیئت مدینې ته دتگ اراده وکړه، لوی شیطان عامر بن طفیل

اواربد توطئه جوړه کړه او پردې سره متفق سول چې په چم او فريب سره به رسول الله په قتل رسوي ، مدينې ته چې راوړسیدل عامر له رسول الله ﷺ سره خبرې شروع کړې ، اړېد د شاد طرفه پر او گرځيدی او د نبی کریم ﷺ شاته ودریدي ، توره يې له تيکي را ايستله ، لږ يې راويستله نور يې لاس وچ سو نه يې سواي کولای چې را وباسي ، او په دې ترتيب سره الله ﷻ خپل رسول ﷺ وساتي ، رسول الله دواړو ته بڼرا وکړه ، کله چې بيرته ولاړل الله ﷻ پر اړېد او اوښ باندي يې تندر رانازل کړه دواړه يې وسوځل ، عامر د يوې سلولي ښځې کره ورغلی هلته يې په ستوني کي يوه غده راپيداوه ، ده به ويل دا خولکه داوښ داسي غده ده آيا د همدې سلولۍ ښځې په کور کي به مرم .

بخاري شريف روايت دی چې عامر د رسول الله ﷺ حضور ته راغی وی ويل د درو شيانو وړانديز درته کوم ستاخوښه ده هريو چې غوره کوی لومړی داچي د دښتي خلک به ستا اودا ښارونه به زما وی ، يا داچي ستا وروسته به واک زما وي او که نه نو د غطفان لښکر چې زراسونه اوزر آسپي به وي درباندي راولم ، له دې وروسته دهغي ښځې په کور کي د طاعون په مرض اخته سو او هلته به يې ويل دا غده خولکه داوښ د غدي په ډول ده ، اوس به د همدې ښځې په کور کي مرم آس مي راولی ، آس يې راغی پر سپور سو او د آس پر شا يې ساه ورکړه .

«د تجيب و قد د ديار لسو کسانو مرکب»

داو فد چې ديار لس کسان په کښي ؤ دخپل قوم له صدقو سره يوځای راغی ، دوی د قرآن کریم او احاديثو زده کړه کوله ، له رسول الله ﷺ څخه يې ډير شيان وغوښتل او ډيري پوښتني يې ورڅخه وکړې ، رسول الله ﷺ هغه ټول ورته وليکل ډير پاته نه سول کله چې سامان سره پرې ايښي ؤ ، ځوان راغی عرض يې وکړ چې يا رسول الله ﷺ يواځي د دې لپاره راغلی يم چې له الله ﷻ څخه مغفرت اورحمت راته وغواړی ، دادعارته وکړې چې الله د زړه غناء راکړي ، رسول الله ﷺ همدادعا ورته وکړه : تردې وروسته دا ځوان بې حده زيات د عناعت خاوند ؤ ، دارتداد په وخت کي پر اسلام ثابت او قائم پاته سو ، خپل قوم ته يې لارښوون کوله دوی هم پر اسلام ثابت

پاته سول، ددې پلاوي غړي د حجة الوداع په وخت كي هم له نبي كريم ﷺ سره
مخامخ او په زيارت يې مشرف سول.

«د طي و فداويکي زيد الخيل»

دا پلاوي چي زيد الخيل هم په کښي ودرسول الله ﷺ خدمت ته راغلل اسلام يې
ومنی رسول الله ﷺ د زيد په هکله فرمايي چي ماته تراوسه د عربانو د کوم شخص
شيگني يادي سوي ليدلي مي دي چي په هغه کي بيا دومره شيگني نه وي لکه
خومره چي ما اورېدلی وي، يوازي زيد داسي شخصيت دی چي ښيکني يې زياتي
دي او ټولي ماته نه دي بيان سوي، له همدې امله يې د زيد الخير نوم پرکښېښووي
په دې ترتيب سره په نهم اولسم هجري کال زيات و فدونو او نمايندگان مدينې ته
راغلل، تاريخ او سيرت ليکونکي په دې لړ کي د يمن، ازد، د قضاة له بني سعد نه
هذيم، بني عامر بن قيس، بني اسد، بهرا، مزينه، مراد، زبيد، کندد، ذی مرة، غسان،
بني عيش، نخع چي تر ټولو وروستی هيت و ياد کړی دی، د نخع پلاوي د يوولسم
هجري کال دمحررم په مياشت کي راغلی و، نور زياتره هېښتونه په دوولسم کال کي
راغلي و ددې هيتونو مسلسل راتلل پردې دلالت کوي چي اسلامي دعوت پر عربي
جزيره تسلط پيدا کړی، د جزيرې ټولو اوسيدونکو مسلمانانو ته د قدر او احترام په
سترگه کتل، دوی په دې واقعيت باوري سوي و چي د اسلام به اطاعت په بله لاره
په مخکي نه لري، مدينه منوره د عربي جزيرې په پايتخت او مرکز بد سوي وه
خوداهم نه سووilaي چي اسلام په حقيقي معنی سره ددې ټولو خلکو پر وړونو کي
حای نيولی و، ډير داسي کسان و چي له خپلو مشرانو څخه د پيروي پر اساس يې
اسلام منلی و، زورنه يې د جاهليت، قتل او غارت له ميکروبو نو څخه بالکل
صفاسوي، په بشپړه توگه د اسلام په قالب کي نه و جوړسوي

قرآن كريم دې مطلب ته داسي اشاره فرمايي: الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ الْأَعْلَافُ
حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَكْرِهُ
بِكُمْ الدَّوَاءَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْرِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ سورة توبه: ترجمه: دغه صحرايان په كفر
او نفاق کي ډير کلک دي او د دوی په هکله د ددې خبري امکانات زيات دي چي

دهغه دين له حدودو بې خبره پاته سي چي الله ﷻ په خپل رسول الله ﷺ نازل كړي دى ، په دې صحرايانو كي داسي كسان سته چي دخداى په لار كي چي څه لگوي نوهغه پر خپل ځان باندي د زور كلنگ گڼي ، اوستاسي په باب د زمانې د څرخ انتظار باسي ، په داسي حال كي چي دبدي څرخ په خپله پردوى مسلط دي ، الله اورېدونكى او عالم دى . بل ځاى بيا دنورو مدح او توصيف كوي او فرمايي :

وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرْبَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ سورة توبه آيت (۹۹)

ترجمه: اوله همدې اعرابو څخه ځيني داسي كسان دي چي پرالله او ورځ د آخرت ايمان لري ، او څه چي لگوي هغه الله ته دنژدې كېدو اوله رسول الله ﷺ څخه درحمت د دعاگانو اخيستلو سوله گرځوي ، هو! هغه دهغو لپاره دنژدېوالي وسله ده الله دوى په رحمت كي داخل كړي ، الله غفور اورحم كوونكى دى ، خوهغه كسان چي په مدينه ، مكه ، ثقيف اوداډول زيات شمير چي په يمن اوبحرين كي ؤ دوى ايمان قوي ؤ ، دهم دوى له ډلي څخه دمسلمانانو سرداران ، مشران اولوى اصحاب دي .

«داسلامي دعوت كاميابي اوهم اغيزي»

مخكي له دې چي دنبي كريم ﷺ د ژوند وروستيو ورځو ته يوگام نورهم ورنژدې سو غواړو چي پرهغه وياړمني ، عظيمي اوبې ساري كارنامي څه ناڅه رڼا واچوو كومه چي درسول الله ﷺ په لاس هغه عظيمي كارنامې په وجه الله تعالى د دواړو كوينو سرداربللى اودلومړنيو او ورستنيو دسيادت تاج يې وريپه سر كړى دى ، رسول الله ﷺ ته دالله ﷻ له طرفه امروسو. يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ الْلَيْلِ إِلَّا قَلِيلًا نَضْفُءُ أَوْ الْقُضْ مِنْهُ قَلِيلًا **ترجمه:** اي نغبتونكيه! دځان په جامه كي ، ودرېره لمانځه ته په شپه كي خوپه لږه شپه كي. يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ **ترجمه:** اي په جامه كي نغبتونكيه! ودرېره پورته سه اوويروه. دهمدې الهي حكم دتعميل لپاره رسول الله ﷺ كلكه ملاوترله اوترشلو كالوزياتوموده يې دمخكي پرمخ ددې عظيم امانت ، دادا په لاره كي نه ستري كېدونكي هلي ځلي وكړى ، درسول الله ﷺ په غاړه دټول بشريت مسؤليت پروت ؤ ، هغه د عقيدې اوپه بيلايلو ډگرونو كي دجهاد دروند مسؤليت

درلودی، نبی کریم ﷺ وظیفه درلوده، دهغه بیده ضمیرونو پر خلاف جهاد وکي،
 چي دجاهليت په خرافاتو او تصوراتو کي ډوب سوی ؤ، دماډي شهواتو هوسونو
 او غوښتنو په ځنځيرونو تړل سوي ؤ، رسول الله ﷺ چي په دې وتوانيدی دښو غوره
 اشخاصو ضمیرونه دجاهليت له ډنډه او ځنځيرونو څخه آزاد کړي، په خپل صف کي
 يې ودروی او داصحابو مقام ته يې ورسوی، نو دبل ډول جهاد ډگر ته داخل سو، دا
 داسي جهاد ؤ چي يوپه بل پسې مختلفي مرحلي درلودی دا جهاد دې شميره او
 سوگند خوړلو دښمنانو پر خلاف جهاد او مبارزه وه، هغه دښمنان چي په پوره توان
 سره يې ددې هڅه کوله دخير، راحت هدايت او برکت دغه نوی درخته له بيخه
 وباسي او پرې نه ږدي په مخکه کي رينښي وغځوی او سایه يې هري خواته خپره سي
 ، رسول الله ﷺ په عربي جزيره کي له جنگ څخه بې غمه سوی ؤ چي روميانو يې
 پر خلاف دجنگ اور تازه کی او د مقابلې لپاره يې تياري ونيوله، دا بايد له ياده ونه
 باسو چي دجهاد او مبارزې په دې ټولو مراحلو کي ديده ضمير پر خلاف جنگ روان
 ؤ، له بیده ضمير سره جنگ پای نه لري، دا طولاني او همېشني جنگ دی ځکه ددې
 جنگ مقابل طرف شيطان دی، شيطان هيڅلکه هم له اغوا او منحرف کولو څخه
 لاس نه اخلي هغه تهل هڅه کوي چي پر انساني ضمير خپل واک قايم وساتي، رسول
 الله ﷺ دالهي دعوت په ميدان کي دغره په ډول ولاړ ؤ، دجهاد او مقاومت لاره يې
 نيولی وه، دژوند سختيو ته يې اوږه ورکړی وه، دماډي امکاناتو دشتون
 او موجوديت په صورت کي يې هم دزهد او تقوی لاره خپله کړی وه، رسول الله ﷺ
 پر خپلو اصحابو او نور انسانو درحمت، امن، برکت او سکون سایه غوړولی وه
 ، دنبی کریم ﷺ لاره دزحمت، کړاو، تکليف، صبر او مقاومت لاره وه، هغه به دشپې
 دخپل رب عبادت کوی، دقرآن کریم تلاوت به يې کوی او دخپل رب په وړاندي به
 يې دعجز او تسليمې سر په سجده اېښووی. ۵۵۶

په دې ترتيب سره رسول الله ﷺ تر شلو کالو زياته موده جهاد وکي، هيڅ ډول خنډ
 مخ يې ډوب نه کي، په پای کي دعوت بريالی سو، دايوبې ساری برياليتوب ؤ خلک
 ورته حيران سول، ټول عربي جزيره دمحمد ﷺ ترواک لاندي راغله، دجاهليت

ريښې له بيخه ووتی، رنځور عقلونه روغ سول، دبتانو عبادت يې پرېښووی، هري خواته دتوحيد نور خپور سو، په هر سيمه او په هر دښت کي دتوحيد او آذان انکاږي پورته سوی، دقرآن داعيان او قاريان شمال او جنوب ته ولاړل، هرځای دتوحيد مدرسې جوړي سوي، بيلابيلي او ګډي ودي قبيلې سره يوسوی، انسان د انسان له بڼدګي خلاص سو، ټول دالله بندگان وګرځيدل، طبقاتي نظام ختم سو، هلته نور بادار او غلام، ظالم او مظلوم، حاکم او محکوم نه و، ټول خلګ برابر او ديوه الله جل جلاله بندگان و، ټول سره وروڼه و، دجاهليت ټولي نښانې له منځه ولاړې، داسي يوه ټولنه جوړه سوه چي په کښي عربي پرعجمي، عجمي پرعربي، تور پر سره، سور پر تور بهتري نه درلوده، دبهتري معيار تقوی او دينداري وه.

داسلامي دعوت له برکته بې ساري عربي او انساني يووالي مينځ ته راغلی، اجتماعي عدالت حاکم سو، بشریت نيکمرغه او سوکاله سو، دتاريخ مسير بدل سو، دمخکي مخ بدلون ترلاسه کړی، فکر او افکار نوي سول، داسلامي دعوت له پل مخکي هر چيري جاهليت و، ضميرونه بيدې و، آرزوګانې ملوڅي سوي وې، معيارونه لوېدلي و، دظلم او جبر بازار ګرم و، په ځيني ځايونو کي به عياشي او اسراف و، بل ځای به خلګ له محروميت، فقر او لوږي څخه خوړېدل، دکفر، طاغوت، ګمراهي باچايي وه، که څه هم دآسماني اديانو ځيني نښانې وې خو هرڅه تحريف سوي و او دينداري ډيره کمزوري اوله زړونو وتلی وه، کله چي داسلامي بلني رول پلی سو، بشریت اوبشري دماغ له وهم خرافاتو، بڼدګي، غلامي، فساد، انحلال، ګمراهي او بې لاري څخه پاک سو، ظلم، سرکښي، بې نظمي، استبداد او طبقاتي نظام ختم سو، دعفت، پاکي، آزادۍ، ابتکار، نوښت، پوهي، يقين، باور، اعتماد، عدالت، کرامت دائمي او مخلصانه کار دترقي او ايمان نوي دنيا ودانه سوه. ۵۵۷

دهمدې لوي او ژور بدلون له برکته په عربي جزيره کي دتاريخ او انساني ژوند نوی باب خلاص سو، او داد جزيرې په تاريخ کي بې ساري تاريخي او طلائي باب و.

«حجة الوداع»

د سيد البشر ﷺ اخرونی حج: د اسلامي بلني کارونه پای ته ورسيدل، رسالت اداسو، د الهي دين پر اساس او د قرآن کريم د هداياتو په رڼا کي نوی ټولنه جوړه سوه، په عملي توگه عبادت يوازي د الله ﷻ حق جوړسو د درواغجنو او بې وسه، بې روحه خدايانو باچايې ښکته سوه، اسلامي حاکميت پيدا کي، رسول الله ﷺ لکه چي نوريه دنيا کي دده ﷺ وخت مخ په پوره کېدو دی، په لسم کال يې چي معاذ رضي الله عنه يمن ته ليږي ورته وی فرمايل اې معاذه! ﷺ کېدای سي راتلونکی کال ماونه ويني، ښايي ته به راتلونکی کال زما پر مسجد اوزما پر قبر تيرسي، ددې خبرې په اورېدو سره د معاذ رضي الله عنه له سترگو او ښکي روانی سوی او د رسول الله ﷺ په فراق کي يې په زور زور وژړل د الله تعالی اراده داسي وه چي نبي کريم ﷺ دخپل (۲۳) کلن دعوت، نه ستړي کيدونکو هلو ځلو، کړاوونو او زخمتونو ميوه و خوري، هغه ونې بار راوړي چي تر شلو کالو زياته موده په وینو، اوښکو او خولو خړوبه کېده، رسول الله ﷺ خپل هدف ته ورسيدی، دمکې په څنډو کي د عربي قبایلو له نمايندگانو او مشرانو سره گوري، دوی ټول ورته راغله، الهي احکام او لارښوونې ورڅخه زده کوي، په مقابل کي رسول الله ﷺ له دوی څخه دا اعتراف اخلي چي ده دين اورسالت ورته رسولی، الهي امانت يې په مکمله توگه دوی ته ورکړی دی، هو! خلگو ته دوروسته هدايت په هيله اوله دوی څخه دامانت د ادا دا اعتراف په خاطر رسول الله ﷺ د حج اراده وفرمايله، اعلان وسو، بې شميره خلگ مدينې ته راغلل، ټولو د اتمه درلوده چي په رسول الله ﷺ پسې اقتداء وکړي او يوځای حج ورسره ادا کړي ۵۵۸، هم دا و دشنبې په ورځ چي د ذی القعدې مياشي څلور ورځي لاپاته وی رسول الله ﷺ د سمرتياړي اعلان کړه. ۵۵۹

خپل مبارک وينستان يې ږمونځ کړل، تيل يې ووهل، لنگ او څادر يې واغوستی، د قربانۍ څاروي ته يې قلاده واچوی، او تر ما پښين وروسته يې حرکت وکړ او تر ماضيگر مخکي ذی الحليفه ته ورسيدی، هلته يې د ماضيگر لمونځ قصر دوه رکعت وکړه، شپه يې هم دلته تيره کړه سهار يې اصحابو ته وفرمايل چي دشپې د الله

ﷺ له طرف خبر اته راغی او راته وویل سول چي په دې مبارکه دره کي لمونځ وکړه
او ووايه حج او عمره: ۵۰

رسول الله ﷺ ترماپښين مخکي غسل وکړی، بيا حضرت عائشې په خپل لاس
خوښو يې پر ووهله، په مبارک بدن او سړيې داسي خوشبويي ورووهله چي ذريره
او مشک په گډو، په مبارکه بیره يې دخوښويي اثار له ورايه معلوميدل، هغه بيا
ونه مينځل، بيا يې خپل لنگ او څادر واغوستی، بيا يې دماپښين لمونځ وکړی،
ورپسې دلمانځه پرځای دحج او عمرې دواړو په نيت احرام وتړی، تلبيې يې وويله،
بيادباندې ووتی پر قصوا نومي اوبني سپور سو، تلبيې يې وويله، روان سو، چي
آزاد ميدان ته ورسيدی هلته يې هم تلبيې وويله.

روان و ترڅو مکې ته ورنژدې سو، شپه يې په ذی طوای کی وکړه، دسهار ترلمانځه
وورسته مکې ته داخل سو، دلسم کال ذی الحجې په څلورمه دیکشنبې په ورځ يې
غسل وکړی، په لارو کي يې اته ورځي تيري سوي وی، کله چي مسجد حرام ته داخل
سود ييت الله شريفې طواف يې وکړی، دصفا و مروه ترمينځ يې سعی وکړه، احرام يې
خلاص نه کی ځکه دحج قران نيت يې کړی و، له سعی وروسته يې دمکې په پورتنی
سيمه حجون کي واپول او بيا دحج تر طواف پوري د ييت الله طواف ته رانه غلی، اوله
کومو کسانوسره چي دقرباني څاروي نه و امر يې ورته وکړی چي لومړني احرام
يوازي د عمرې لپاره وگرځوي، ځانونه له احرامه وباسي، خو څرنگه چي رسول الله
ﷺ خپله احرام نه و خلاص کړی نو اصحاب په شک کي ولوېدل، متردد سول
رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: که زه دخپلي معاملې په رابطه په هغه څه چي اوس
پوه یم مخکي سوي وم نو دقرباني څاروی به مې نه وای راسره راوستلای، که
دا څاروی نه وای راسره نوله احرام څخه به مې ځان حلال کړی وای په همدې امر سره
هغه اصحابو چي دقرباني څاروي ورسره نه وټولو احرامونه خلاص کړل، دترويه
يعني د ذی الحجې په اتمه رسول الله ﷺ دمنی پر طرف روان سوڼ هلته يې
دماپښين مائیکر، ماښام ماخستن لمونځونه ادا کړل، دسهار ترلمانځه وروسته يې
لږ ځنډ وکړی ترڅو لمر څرک وواهه، بيا د عرفات په طرف روان سو هلته په غره کي

خیمه ورته وهل سوی وه هم الته یې تشریف یو وړی ترڅو زوال سو امر یې وفرمایه
چي اوبنه دی یې اماده کړل سي ، دمیدان مینځ ته راغی ، شاوخوا یې یولک
خلوینست زړه خلگ راټول سوی ؤ ، نبي کریم ﷺ په دې وخت کي دا خطبه وویلې :
ای خلگو ! زما خبره واورئ نه پوهیږم ښايي له سړکال وروسته تاسي په دې ځای کي
بالکل ونه وینم ، ستاسي ویني او مالونه پرتاسي باندی ستاسي په دې ښار کي
تاسي ددې میاشتي ددې ورځي دحرمت په ډول جرام دي ، خبراوسی چي دجاهلیت
ټول امور او شیان زما ترپښو لاندی اېښوول سوي دي ، دجاهلیت دزمانې ویني
هدر اولغوه دي ، لومړنۍ ویني چي زه یې له خپلو وینو څخه هدر اعلانوم . هغه
دابن ربیع بن حارث ویني دي (ابن ربیع په بني سعد قبیله کي وی دایې ته دشیډو
خورلو لپاره ورکول سوی ؤ او د هذیل قبیلې له لاسه په قتل رسیدلی ؤ)
دجاهلیت دزمانې دسود معاملې هم لغوه دي اولومړي دسود معامله چې زه یې
ملغی اعلانوم هغه دعباس بن عبدالمطلب سود دی ، هغه معامله ټوله لغوه او بې
اعتباره ده ، دښځو په حق کي له الله ﷻ څخه وپیږي ، ځکه تاسي دوی دالهي
امانت پراساس خپل کړي دي او د خدای په امر او کلمې سره مو دجنسي استفادې
لپاره حلالی گړځولي دي ، پردوی ستاسي حق دادی چي ستاسي په کوز او فرش کي
داسي چاته اجازه ورنه کړي چي ستاسي نه خوښیږي که دا کار یې وکی نوتادیبا یې
ووهی ، داسي وهل چي کلک او ډیر درد وونکي نه وي ، ددوی پرتاسي باندی حق
دادی چي په ښه او مناسبه طریقه ورته خوراک اولباس برابر کړی ، ماتاسي ته داسي
څه پرې ایښي دي چي کله لاس ورباندی ونیسی نو هیڅ کله به هم گمراه او بې لاري
نه سی او هغه قرآن مجید دی . ^{۶۱} یا ایها الناس ان لانی بعدی ولا مم بعدکم الا فاعبدوا
ربکم و صول څسکم و صوموا شهرکم و اذو زکوة اموالکم طیبة بها انفسکم و تحجون بیت ربکم
و اطیعوا اولایة امرکم تذخروا الجنة ربکم **ترجمه** : ای خلگو ! زما وروسته بل نبي نسته
اوستاسي وروسته بل امت نسته ، خبردار اوسی دخپل رب عبادت کوی ، پنځه
وخته لمونځ ادا کوی ، درمضان روژې نیسی ، په خپله خوښه دخپلو مالونو زکوة

ورکوی ، دیت الله حج کوی ، دخپل امیرانواطاعت کوی ، دخپل رب جنت ته به داخل سی . ۵۶۲

ستاسي څخه زما په هکله پوښتنه کيږي ، تاسي به څه وایاست ، حاضرینو وویل موږ شاهدي وایو چي تادالله ﷻ دین موږ ته رارسولی دی ، خپل رسالت دي ادا کړی دی ، نصیحت دی کړی او خبر دي غوښتی دی ، بیار رسول الله ﷺ خپل بته یعنی د شهادت گوته چي د آسمان طرف ته یې نیولی وه او دخلگو خواته یې کږوله اشاره وکړه او وی فرمایل : چې ای خدایه ! شاهد اوسه ای خدایه ! کواه اوسه ، ای خدایه ! شاهد اوسه ۵۶۳ کله چي رسول الله ﷺ دا خبري کولی نوربیه بن امیه بن خلف هغه په لوړ آواز خلگو ته رسولی ۵۶۴ د الله رسول ﷺ خطبه وویلله د آیت شریف نازل سو اَیُّوْمَ اَکْمَلْتُ لَکُمْ دِیْنَکُمْ وَ اَتَمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِي وَ رَضِیْتُ لَکُمُ الْاِسْلَامَ دِیْنًا . سورة المائدة آیت (۳) **ترجمه** : نن ورځ ما خپل دین ستاسي لپاره بشپړ کي او خپل نعمت مي ورباندي تمام کي او اسلام مي د دین په حیث درته غوره کي ، حضرت عمر ؓ چې د آیت واوریدی وی ژړل چا پوښتنه ورڅخه وکړه چي ولي ژاړی ؟ ده وویل : له کمال وروسته حتما نقصان راځي په کمال پسې نقصان دی . ۵۶۵

له خطبې وروسته حضرت بلال ؓ آذان او اقامت وکي ، در رسول الله ﷺ په امامت پسې دماپنښن لمونځ ادا سو ، ورپسې اقامت وویل سو ، دماځیگر لمونځ ادا سو ، ددې دواړو لمونځونو ترمنځ یې بل لمونځ ونه کي ، بیار رسول الله ﷺ پر خپله اوبڼه سپور سو او موقف یعنی عرفات ته راغی ، او داوښي قصواء خیته یې ډبور خواته کړه . جبل مشاه (دپیاده و لاره) ته مخامخ داسي ودریدی چي مخ یې قبلې ته و او تر لمر لویدو پوري لاس په دعا و ، له لمر لویدو وروسته دمزدلفې په طرف روان سو ، اسامه ؓ یې له ځان سره سپور کړی و ، په مزدلفه کي یې دماښام او ماخستن لمونځونه په یوه آذان او دوو اقامتونو ادا کړل ، د دواړو ترمنځ یې بل لمونځ ونه کي بیایې استراحت وکي او تر سهار بیده و ، د سهار لمونځ یې په ښه رڼا کي وکي بیا پر

۵۶۲ معدن الاعمال رواه ابن ماجه وصحیح مسلم وابن عساکر ورحمة للعالمین ۱/ ۲۹۳ .

۵۶۳ صحیح مسلم ۱/ ۳۹۷ .

۵۶۴ ابن هشام ۲/ ۶۰۵ .

۵۶۵ صحیح البخاری ۱/ ۲۶۵ .

خپله اوښه سپور سواو مشعر الحرام ته يې تشریف يووړی ، هلته مخ په قبله و دریدی دالله ذکر يې کوی : الله اکبر ، لا اله الا الله وحده لا شریک له . کلمه يې ویله تر څوښه رڼا سوه ، بيایي تر لمر ختو مخکي د مني پر طرف حرکت وکړی ، فضل بن عباس عليه السلام يې له ځای سره پر اوښه سپور کړی و ، دمحسر درې ته ورسیدل ، له لږ مخکي تگ وروسته يې دلويې جمرې په طرف تللی لاره ونيوله او جمره اولی یا جمره العقبة ته ورسیدی ، هغه يې په اوو شگو وويشتله ، هر ځل به يې تکبير وایه او داسی به يې ويشتله لکه څرنګه چي نښه ولي ، بياد ذبحي ځای ته راغی (۶۳) اوښان يې په خپل مبارک لاس ذبحه کړل ، نوريې حضرت علي عليه السلام ته وسپارل چي دده په نمایندګي يې ذبحه کړي ، په دې ترتيب سره حضرت علي عليه السلام (۳۷) اوښان حلال کړل او ټول سل اوښان برابر رسول ، رسول الله صلی الله علیه و آله په خپله قرباني کي حضرت علي عليه السلام هم ورسره شریک کړی بيایي امر وکړی چي له هراوښ څخه يوه يوه ټوټه غوښه واخيستل سي يو ځای پخه سي ، همداسي رسول غوښه پخه سول ، رسول الله صلی الله علیه و آله او حضرت علي عليه السلام غوښه وخوړله اوښور وایي وچښله ، ورپسې رسول الله صلی الله علیه و آله پر خپله اوښه سپور سو او د طواف افاضه يعنی د حج اخري طواف په خاطر مکې ته روان سو ، دبيت الله شريفي طواف يې وکړی ، دماپښين لمونځ يې وکړی ، بياد زمزم او بوته ورغلی هلته يې وليدل چي د عبدالمطلب اولاده خلګوته اوبه ورکوي ، ده ورته وفرمايل : چې اې د عبدالمطلب زامن او اولادې ! اوبه را کاږی که ددې بيرته نه وي چي خلګ به راډير سي ټول به اوبه راوباسي نومابه هم اوبه درسره راايستلی ، يعني که زه اوبه راايستل شروع کړم نو اصحاب به ټول همدې کار ته را وړاندي سي ، بنوعبدالمطلب به نظم ونه سي ساتلای او حاجيانو ته داوبو ورکولو په شرف گټولو کي به خلل واقع سي دوی يوه ډولچه رسول الله صلی الله علیه و آله ته هم ورکړه اوبه يې ورڅخه وڅښلی . ۵۶۶

رسول الله صلی الله علیه و آله د عيديعني دذي القعدې په لسمه ورځ تر لمر ختلو وروسته په داسي حال چي پر خپله شهباء کچه سپور خطبه وويله ، حضرت علي عليه السلام خبري په لوړ آواز خلګوته رسولی ، خلګ څوک ناست او څوک ولاړ و ، ۵۶۷ په دې خطبه کي يې هم

د عرفات د خطبې ټيښت ځيني مطالب بيان کړل، صحيح بخاري او مسلم له حضرت ابو بکر رضي الله عنه څخه روايت کوي وايي چي رسول الله ﷺ دا خبره خطبه کي داسي وفرمايل: چي زمانه خپل لومړی شکل ته اوښتی ده، دهغه ورځي په ډول ده په کومه ورځ چي آسمانونه او مټکه پيدا سول، کال د ډولس مياشتي دی څلور مياشتي يې حرامي دي دا څلور حرامي مياشتي درې مسلسلې يوپه بل پسې دي او هغه ذی القعدة، ذی الحجه او محرم دي، څلورمه يې درجب مياشت ده چي د جمادي او شعبان تر مينځ ده، بيا يې وفرمايل دا کومه مياشت ده؟ ابو بکر صدیق رضي الله عنه وايي موږ وويل الله او رسول ﷺ ښه پوهيږي، رسول الله ﷺ هم چوپ پاته سو، موږ گمان وکړي لکه چي دا مياشت په بل نامه نوموي، وی فرمايل: آيا دا ذی الحجه مياشت نه ده؟ موږ وويل بلي! هو دا ذی الحجه مياشت ده، وی فرمايل دا کوم ښار دی موږ عرض وکړي الله او رسول ﷺ ښه پوهيږي، رسول الله ﷺ چوپ سو، موږ گمان وکړي چي گویا بل نوم پراېږدي، بيا يې وفرمايل آيا دامکه نه ده؟ موږ وويل هو، همدامکه ده، بيا يې وفرمايل چي نن کومه ورځ ده؟ موږ عرض وکړي الله او رسول ﷺ ښه عالم دي، ده وويل چي رسول الله ﷺ چوپ سو، موږ گومان کوي چي بل نوم ورته لټوي، بيا يې وفرمايل: چي آيا دا د نحر د قرباني ورځ نه ده؟ موږ وويل هو همداد قرباني ورځ ده بيا يې وفرمايل خبراوسئ! چي ستاسي ويني، مالونه، عزت او ابرو پرتاسي باندي په دې ښار کي ددې مياشتي ددې ورځي د حرمت په ډول حرام دي، تاسي به له خپل رب سره مخامخ کيږئ، هغه ستاسي د عملونو پوښتنه کوي خبراوسئ! زما وروسته به لاري نه سی، داسي نه سی چي يو ډبل غاړي پرېکوي، خبراوسئ! آيا ما خپل امانت ادا کړي خبره مي ورسوله؟ دوی وويل چي هو! تا تبليغ او دعوت وکړي، وی فرمايل: اي الله ﷻ ته شاهد اوسه حاضرین دي دا خبره غائبينو ته ورسوي، ډير هغه کسان چي تبليغ ورته کيږي تر اوږدو نکو پوه او ځيرک دي. ^{۵۶۸}

په بل روايت کي راځي چي نبي کریم ﷺ په دې خطبه کي وفرمايل چي خبردار جاني مجرم يوازي د خپل ځان په حق کي جنايت کوي يعني سزا دهغه چالپاره ده چي جرم او گناه وکړي، خبراوسئ چي نه ښايي جنايت کاران پر خپل زوی تجاوز او تيږي

و کړي اونه ښايي زوی پرپلار ظلم او تيري وکړي ، ددې مطلب دادی چي زوی دپلار
اوپلار دزوی په گناه نه مجازات کيږي ، خبراوسی ! شیطان له دې څخه بالکل
ناامیده سوی دی چي بیا به یې په دې ښار کي عبادت وسي خو په هغو کارونو او
امورو کي به چي تاسي یې کوچني اوبې ارزښته بولی د شیطان پروي کيږي او هغه
به په دې هم خوشحاله وي .^{۵۶۹}

رسول الله ﷺ د تشريق ورځي په منی کي تيري کړی ، خپل مناسک یې ادا کړل ،
خلکو ته یې د حج احکام وښوول ، تل به یې د الله ﷻ ذکر کوی ، د ابراهيم عليه
السلام سنت یې راژوندی کي ، په ځينو روايتونو کي یې خطبې هم وويلی ، ابو داود
له سراء بنت نيهان څخه روايت کوي وايي چي رسول الله ﷺ د ذی القعدې په
یوولسم خطبه وويله او وی فرمايل : چي آیا داد تشريق دورځو منځنی ورځ نه ده
^{۵۷۰} دغه خطبه هم لکه داخر دورځي د خطبې په ډول وه ، اودايې د سورة نصر
تر نازلیدو وروسته وويله ، داخر په څلورمه يعني د ذی الحجې په دیارلسمه رسول
الله ﷺ له منی څخه روان سو له ابطح لاندې را کښته سو اود بني کنانه په خيف کي
یې واپول ، دورځي پاته برخه اوشپه یې هم دلته تيره کړه ، دماپښين ، ماڅيگر
او ماخستن لمونځونه یې هم دلته ادا کړل ، بیا لږ بيده سوييا پر اوښه سپور سو مکې
ته راغی دبيت الله طواف یا طواف وداع یې وکی ، اصحابو ته یې هم ددې طواف
امر وکی ، د حج له مناسکو وروسته یې خپلو سپور یارانو ته دتگ حکم وکی
اودوی یې دمدینې په طرف تگ ته تشويق کړل ترڅو هلته ولاړسي ، اودالله ﷻ په
لار کي دجهاد او مبارزې لړۍ جاري اودوام داره وساتي .

«آخرنی فوځي حرکت»

دروميانو طاغوت هم داسي دناروا لاره نيولی وه ، حق ته یې غاړه نه اېښووله
، دومره په باطل روان ؤ چي څوک به په اسلام مشرف کېدل هغه به یې وژل ، فروه بن
عمر والجدامي چي دروميانو له دمعان والي ؤ داسلام په گناه دروميانو له
خواووژل سو ، دروميانو دکبر اوغرور د ماتولو په نيت رسول الله ﷺ ديوولسم

هجري کال په صفر مياشت کي يولوی لښکر تيار کي ، اسمامه بن زيد بن حارثه (عليه السلام) يې د لښکر قومندان وټاکي ، امريې ورته وکي چي د فلسطين د اروم اوبلڼا سيموته به ځي ترڅو روميان ويروي او هلته په پولو کي پراته عربان جرأت پيدا کړي ، د لښکر بايد داسي وښيي او ثابته کړي چي د کليساد واکدارانو مقابله ممکنه ده اوله خلگو سره د تصور پيدانه سي چي اسلام يعني مرگ او ځان وژنه يعني دا چي مسلمانان ځان په خطر کي ونه شميري بلکه مطمئن سي چي ددوی د دفاع لپاره اقدامات کيږي اصحابو د اسمامه (عليه السلام) د قيادت په هکله څه خبري وکړي ځکه هغه ډير کشر ؤ ، خبره څه ناڅه وځنډيده خو رسول الله (صلى الله عليه وسلم) وفرمايل تاسي که اوس دده د امارت په هکله اعتراض کوي له دې څخه مخکي مو دده د پلار د امارت په هکله هم نيوکي درلودی ، په داسي حال کي چي قسم په خدای هغه د قيادت اهليت درلودی اوزما ډير خوږ دوست ؤ تر ټولو راته گران ؤ ، اوس همدا اسمامه تر ټولو راته گران او نژدې دی ^{۵۷۱} ، همدا وه چي خلگ ټول راضي سول پر اسمامه (عليه السلام) راچاپيره سول ، په لښکر کي يې راټول سول ترڅو جرف نومي سيمي ته ورسيدل دغه ځای درې ميله د مدينې څخه ليري ؤ ، هلته يې واوړول ، خو څرنگه چي رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ناروغ ؤ ، ددوی زړونه دهغه خواته کشال ؤ ، له ډيره غمه مخکي نه سواي تلای ، هم الله يې انتظار کوي بيا د الله اراده داسي وه چي همدلښکر د ابو بکر صدیق (رضي الله عنه) د خلافت لومړی لښکر سو چي د باندی وليږل سو ..

« له دې فاني دنيا څخه د سيد البشر (صلى الله عليه وسلم) اخري سفر »

کله چي دعوت بشپړ سو ، اسلام حاکم او مسلط سو ، د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) په زړه کي له ژوند او فاني دنيا څخه درحلت آثار او احساس پيدا سو ، دغه احساس دده مبارک په قول او عمل کی ښه څرگند ؤ ، دلسم هجري کال د رمضان په مياشت کي يې شل ورځي په اعتکاف کي تيري کړي ، په داسي حال کي چي نور کله به يې يوازي لس ورځي اعتکاف کوي ، په همدې کال او همدې مياشتي کي جبرئيل عليه السلام ځله قرآن کریم ورته تکرار کړي او د حجة الوداع په مراسمو کي يې ورته وفرمايل : ښايي له سړکال وروسته تاسي په دې ځای کي ونه ونيم ، له جمره العقبه سره يې هم

و فرمايل: چي د حج مناسڪ زما ڇخه زده ڪري شايي زه بيا ڪله هم حج ونه ڪرم،
 د تشريق په ورځو کي سورة النصر پر نازل سو، د همدې سورة له نازلیدو څخه هغه
 پوه سو چي ژونديې پای ته رسيدلی دی، دیوولسم هجري کال په صفر میاشت کي
 رسول الله ﷺ احد ته تشریف یووړی، شهیدانو ته یې داسي دعا وکړه:

السلام عليكم يا اهل المقابر اليهن لك ما اصبحتن فيه اقبلت التن كقطع الليل المظلم يتبعها
 اخبرها اولها الاخرة شر من الاولى.

لکه د ژوندیو او مړو څخه چي جلا کیدونکی او تلونکی وي، بیا خپل منبر ته راغی
 وی فرمايل: اني فرطکم واني شهید علیکم واني والله لانظر الی حوضی الان انی اعطیت مفاتیح
 خزائن الارض او مفاتیح الارض واني والله ما اخاف ان تشرکو بعدی وکن اخاف علیکم ان تنافسو
 فیها. **ترجمه:** زه ستاسي دکاروان امیر او پرتاسی شاهد یم، قسم په خدای چي زه
 همدا اوس خپل حوض ته گورم، ماته د دنیا د ټولو خزانو کلیاني راکړل سوي دي
 ، او یاد مخکي کلیاني راکړل سوي دي، زه له دې څخه بیرته نه لرم چي تاسي به زما
 وروسته مشرکان سی زما بیرته له دې څخه چي تاسي به په دنیا کي یوله بل سره په
 سیالي او مقابله اخته سی.

«د مرض شروع»

دیوولسم هجري کال د صفر د میاشتي په نهم ویشتمه د دوشنبې په ورځ رسول الله
 ﷺ په بقیع کي په یوه جنازه کي برخه درلوده، کورته د ټلو په لار کي یې پر سر
 مبارک در دسو، سختي تبي واخیستی، دومره توسوی، چي د لمدې سوي پټي پر سر
 به یې هم حرارت محسوسیدی، رسول الله ﷺ یوولس ورځي د ناروغۍ په حالت
 کي خلکو ته لمونځ ورکوی، د ناروغۍ ټوله موده دیارلس یا خوارلس ورځي وه.

«د سید البشر ﷺ د مرض په حال کي دخپلو پیبیاڼو څخه پوښتنه»

د رسول الله ﷺ مرض زیات سو زیات په تکلیف سو، له خپلو میرمنو څخه به یې
 پوښتنه کوله چي سبا یې له چاسره نوبت دی؟ زه سبا له چاسره یم؟ درنی میرمنی یې
 په هدف پوه سوی اجازه یې ورکړه، هر چیري چي یې زړه وي هم الله پاته سي، رسول
 الله ﷺ په داسي حال کي چي د فضل بن عباس (رضی الله عنه) پر اوږو یې تکیه کړی وه

دعائشي ڪورته ورغلي، مبارڪ سريي ترلي و اودعائشي ڪورته نتوتی، هلته
يې دمبارڪ ژوند وروستی هفته تيره ڪړه، حضرت عائشه ښه معوذتين پروايه
اوپه هغه دعاگانو به يې دماوه کومي يې چي له رسول الله ﷺ به يې چف کول
اودبرکت په نيت به يې مبارک بدن دده په خپل مبارک لاس مسح کوی.

«تر رحلت پنځه ورځي وړاندي»

له وفات څخه پنځه ورځي مخکي دچارشنبې په ورځ رسول الله ﷺ پريدن سخت
دردونه راغلل، مرض يې دومره ډير سوچي دالله ﷻ حبيب ﷺ بې هوښه سو، وی
فرمايل: چي اوبه راباندي واچوی، دجلا، جلا څاگانو اوبه راباندي توی کړی ترڅو
وکړل سم چي وصيت درته وکړم، دهمدې امر په اساس په يوه لگن کي کښينول سو
اوبه پرواچول سوی ترڅو په هوښ کي راغی وی فرمايل: چي بس دی، بس دی، په
دې سر لږ آرامي وسوه، مرض يې کم سو، مسجده يې په داسي حال کي تشریف يو
وړی چي سريي ترلي و، په منبر کښينستی، خلکو ته يې خطبه وويله، خلک ټول
ورته راټول سوی و، وی فرمايل: چي پريهودو او نصراؤ دي دالله ﷻ لعنت وي،
دوی دخپلو پيغمبرانو له قبرونو څخه مسجدونه جوړ کړي دي، په بل روايت کي
راځي چي وی فرمايل: چي الله ﷻ ديهوداونصارا هلاک کړي، دوی دخپلو
رسولانو له قبرونو څخه مسجدونه جوړ کړي دي، بيابې زياته کړه چي زماله قبر څخه
بت مه جوړی چي عبادت يې وسي، يعني زما دقبر عبادت ونه کړی، بيابې خپل
مبارک نفس دمحاکمې اواتقام لپاره وړاندي کی اووی فرمايل: که څوک مي پر
شاوھلی وي، دازما شاده، زه حاضريم انتقام دي واخلي، که چاته مي بده خبره کړی
وي، دهغه آبرومي توی کړی وي دادی زه حاضريم زما څخه دي خپل وار واخلي،
بياله منبر څخه راکښته سو دماپښين لمونځ يې وکی، بيابيرته منبر ته پورته سو،
کښينستی اوخپله خبره يې تکرار کړه، ددښمني اونورو په هکله يې خبره وکړه، په
دې وخت کي يوه سړي وويل زما پرتاباندي درې درهمه باندي دي رسول الله ﷺ و
فرمايل اې فضل! درې درهمه ورکړه، بيابې دانصارو په هکله وصيت وکی اووی
فرمايل: اوصيکم بالانصار فانهم کرشي وعيبتی وقد قضا الذی علیهم وبقي الذی فهم فاقبلوا

من محسنهم وتجاوزا عن مسيئهم وفي رواية انه قال: ان الناس يكثرون وتقل الانصار حتى يكونوا كالمالح في الطعام فمن ولي منكم امرا يضر فيه احدا او ينفعه فليقبل من محسنهم ويتجاوز عن مسيئهم. **ترجمه:** زه تاسي ته دانصارو په هكله وصيت كوم ، دوى زما زړه اوځيگردي ، دوى خپل مسؤليت اداكړى دى ددوى حقوق پاته دى ، ددوى دينكو كارونو نيكي ومنى او دگناهكارنو ترگناه تيرسى په بل روايت كي راځي چي وى فرمايل چي دخلكو شميره زياتيږي ، خوانصار كميږي ، بالاخره به دومره كم سي لكه په دودى كي مالگه ، كه ستاسي څخه چاته داسي كار وسپارل سو چي گټه ياتاوان يې درلودى نو دانصارو نيكي دي ومنى اود مقصروينو ترگناه دي تيرسي .^{۵۷۲}

بيايي وفرمايل : چي : ان عبدا خيره الله ان يؤتیه الله من زهرة الدنيا ماشاء .

الله تعالى خپل يو بنده ته اختيار وركړى دى چى خوښه يې وي ددنيا له شان ، شوكت ، زيب او زينت څخه چى غواړي واخلي ، او كه هغه څه اخلي چي له الله سره دي ، همدابنده ددنيا په مقابل كي هغه څه خوښ كړى دي كوم چي دالله تعالى سردى ابوسعيد خدري رضي الله عنه وايي ددې خبري په اورېدوسره ابوبكر صديق رضي الله عنه په ژړا سو وى ويل يارسول الله صلى الله عليه وسلم ! زموږ مور اوپلار دي تر تاقربان وي ، راوي وايي موږ دابوبكر رضي الله عنه ژړاته حيران سو ، ځينو وويل دې شيخ ته وگورئ ، رسول الله صلى الله عليه وسلم دهغه بنده په هكله خبري كوي چي الله تعالى ددنيا او آخرت په مينځ كي اختيار كړي دي . ابوبكر رضي الله عنه ته وايي موږ اوپلار مي دي تر تاقربان وي ، ابوسعيد رضي الله عنه وايي موږ هغه وخت نه ؤ پوه سوئ ، وروسته پوه سو چي همدا اختيار من بنده په خپله رسول الله صلى الله عليه وسلم ؤ ، ابوبكر & ترموږ ډير پوهيدى .^{۵۷۳} يارسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل چي : ان من امن الناس على في صحبتته وماله ابوبكر ولو كنت متخذا خليلا غير ربي لاتخذت ابابكر خليلا ولكن اخوه الاسلام ومودته لا يبين في المسجد الاباب ابوبكر . زما سره دملگرتيا او مالي همكاري له وجي تر ټولو زيات احسان ابوبكر صديق رضي الله عنه كړى دى كه له الله جبار پرته مي خپل خليل (دوست) نيولاي نو ابوبكر رضي الله عنه به مي خليل واى ، خوله هغه سره مي د

حال راغی ویی فرمایل آیا خلگو لمونخ کړی دی ورته وموویل : چی نه یارسول الله ﷺ! دوی ستاپه انتظار ناست دي ، ده به غسل وکی هڅه به یې وکړه چي ولاړسي خو بې هوښي به پر راغله، دریم ځل یې هم غسل وکی اوبې هوښه سو، بالاخره یې ابوبکر ؓ ته خبرولېږی چي هغه امامت ورکړي ، درسول الله ﷺ د مريضۍ په ورځو کي حضرت ابوبکر ؓ دا ولسو لمونځونو امامت وکی . ۵۷۷

عائشه ؓ خو ځله درسول الله ﷺ حضور ته عرض وکړ چي امامت له ابوبکر ؓ څخه واخلي ځکه هغه بیریدي هسي نه خلگ هغه په بدفالي اوبدشگونني ونيسي ، خورسول الله ﷺ به فرمایل تاسي دیوسف ؑ یاران یاست ، يعني په زړه کي مویو څه دي او په خوله بل څه وایاست ، عائشې ؓ په خوله عرض وکی یارسول الله ﷺ ابوبکر ؓ چي ستا پرځای ودیږي له ډیري ژړا څخه خلگو ته قرآن کریم نه سي اورولای ، دایې دخولې خبره وه خو په زړه کي یې هم داوه چي که رسول الله ﷺ له دې مرض څخه وفات سي هسي نه چي خلگ داوبوبکر ؓ امامت په بدفالي ونيسي او همداعقیده یې په زړه کي پخه سي ، خورسول الله ﷺ امر وکی ، ابوبکر ؓ ته وواياست چي دخلگو امامت وکړي . ۵۷۸

« له رحلت څخه یوه یادوی ورځي وړاندي »

دشنبې یا یکشنبې په ورځ درسول الله ﷺ صحت څه ناڅه ښه سو، ددوکسانو په مرسته یې مسجد ته تشریف یووړی ، په دې وخت کي ابوبکرش خلگو ته لمونځ ورکوی خو کله چي ابوبکر ؓ ولیدل چي رسول الله ﷺ تشریف راوړی ، کوبښن یې وکی چي پرشاسي ، خورسول الله ﷺ اشاره ورته وکړه چي پرشانه سي اووی فرمایل : چي ماداوبوبکر ؓ چې خواته کښینوی ، هم هغه وه چي داوبوبکر ؓ چې خواته کښینول سو ، ابوبکر ؓ په رسول الله ﷺ پسې اقتدا وکړه ، اودده مبارک تکبیرونه به یې تکرارول او خلگو ته به یې رسول .

«در حلت خخه یوه ورځ وړاندي»

د شنبې په ورځ يعني در حلت خخه یوه ورځ مخکي رسول الله ﷺ خپل ټول غلامان آزاد کړل، او وه دینا ره یې درلودل هغه یې صدقه کړل، خپله وسله یې هم مسلمانانو ته ورکړه، د شپې لخوا حضرت عائشې ؓ د خراغ تیل له کومه همسایه خخه واخیستل او په همدې وخت کي در رسول الله ﷺ زغره (۳۰) صاعه تقریبا (۷۵) کیلو گرامه وربشو په بدل کي له یوه یهودي سره گرو وه.

«د سید البشر ﷺ دمبارک ژوند آخره ورځ»

انس بن مالک ؓ روایت کوي چي ددو شنبې په سهار ابو بکر ؓ خلگو ته لمونځ ورکوي چي رسول الله ﷺ د حضرت عائشې ؓ دخوني پرده پورته کړه اودوی ته گوري، دوی پر لمانځه ولاړ و، رسول الله ﷺ ددې حالت په لیدو سره تبسم وکړ، ابو بکر ؓ فکر وکړ چي رسول الله ﷺ تشریف راوړی نوله خپل ځای خخه پر شا سو، اوصاف ته ورسیدی، انس ؓ وایي در رسول الله ﷺ په لیدو سره مسلمانان دومره خوشحاله سول چي نژدې وه لمونځ پرېږدي اود رسول الله ﷺ خدمت او پوښتني ته ورسي، خور رسول الله ﷺ په خپل مبارک لاس اشاره وفرمایله چي خپل لمونځ پوره کړه، او بیایې خپلي حجرې ته تشریف یووړی او پرده یې کښته کړه. ۵۷۹

تر دې وروسته پر رسول الله ﷺ د بل لمانځه وخت رانه غی، چي غرمه سوه رسول الله ﷺ خپله گرانه لور فاطمه ؓ راوغوښتله، پت یې په غوږکی څه ورته وویل فاطمه ؓ په ژړا سوه بیایې بله خبره پته ورته وکړه په هغې سره فاطمه ؓ په خندا سوه، حضرت عائشه ؓ وایي وروسته مي له فاطمې ؓ خخه ددې موضوع په اړه پوښتنه وکړه، هغې راته وویل رسول الله ﷺ پت راته وویل چي زه نن رحلت کوم، له همدې مرض خخه وفات کیږم، ماددې خبري په اورېدو سره وژړل، بیایې راته وویل چي ته به زما په کورنۍ کي لومړني شخص یې چي په ما پسې به راځی، زه په دې سره خوشحاله سوم او ومي خندل. ۵۸۰

همداراز رسول الله ﷺ فاطمې ته زیری ورکړی چي ته د دنیا د نسغو سزداره یې.

حضرت فاطمې عليها السلام به دخپل محبوب پلار مرض وليدى ، چيغه به يې كړه ، وای په پلار مي څه حال دی ، رسول الله صلي الله عليه وسلم به فرمايل ستا پلار به له نن وروسته هيڅ غم اودرد ونه وينی ^{۵۸۱} بيا يې حسن عليه السلام او حسين عليه السلام راوغوښتل دواړه يې مچ کړل اود دوی په هکله يې دينکي وصيت وکړ ، بيا يې خپلي ميرمني راوغوښتلې ، ټولوته يې وعظ اونصیحت وکړه ، هم هغه وه چي درد او مرض يې زيات سو ، په بدن کي يې دهغه زهرو اثر ښکاره سو چي په خيبر کي يې خوړلي و ، فرمايل به يې اې عائشې دهغه طعام درد احساسوم کوم مي چي په خيبر کي خوړلی و ، فکر کوم چي دملارگ مي له زهرو څخه پرې سوی دی ^{۵۸۲} خلکو ته يې امر کوی دلمانځه ، او هغه مريانو خيال وساتی چي بنيبي تر لاس لاندي دي . الصلوة الصلوة وماملکت ایمانکم . هم دافرموده يې دځکندن په وخت کي څوځله تکرار کړه .

«دځکندن حالت»

درسول الله صلي الله عليه وسلم ځکندن لاند سو ، پرعائشې عليها السلام تکیه کړی وه ، عائشې عليها السلام به همېشه ويل چي پرما باندي دالله جل جلاله له رحمتونو اونعمتونو څخه يودادی چي رسول الله صلي الله عليه وسلم زما په کور کي زما دنوبت په ورځ اوزمادغاړي اولمني ترمينځ وفات سو ، او الله تعالی دده دوفات پروخت زما دخولې نارې دهغه له مبارکونارو سره گډي کړی ، عبدالرحمن بن ابي بکر رضي الله عنه زما کورته راغی ، په لاس کي يې مسواک و ، رسول الله صلي الله عليه وسلم پرما تيکه کړی وه ، متوجه سوم چي رسول الله صلي الله عليه وسلم دهغه دمسواک په طرف گوري ، پوه سوم چي مسواک غواړي ، عرض مي وکړ چي مسواک درته واخلم ، ده په اشاره سره زه پوه کړم چي هو ، ماهغه مسواک ورڅخه واخيستی ، درسول الله صلي الله عليه وسلم لپاره کلک و ، عرض مي وکړی درته نرم يې کړم ، په مبارک سره يې اشاره وکړه هو ! ماورته نرم کی اوورمي کړی هغه ډير ښه استعمال کی ، په يوه روايت کي داهم راغلي دي چي رسول الله صلي الله عليه وسلم په ډيره ښه طريقه مسواک وواهه ، نژدې داوبو منگې ورته پروت و ، دواړه لاسونه يې په کښي غوټه کړل او پرمبارک مخ يې راکش کړل اوفرمايل به يې لا اله الا الله ان للموت سكرات . **ترجمه:** له يوه الله

ﷺ پرته بل د عبادت لائق نسته ، بیشکه چي مرگ سختي لري ۵۸۳، کله چي رسول الله ﷺ مسواک استعمال کي ، مبارک لاس يا گوتي يې پورته کړي ، سترگي يې چټ يا بام ته ونيولي ، مبارکي شوندي يې وښورېدلي ، عائشې ؓ غوږ ورته ونيوی او وايي اورېدل يې چي فرمايي :

مع الذين انعمت عليهم من النبيين والصديقين والشهداء والصالحين وحسن اولئك رفيقا. اللهم اغفر لي وراحمي والحقني بالرفيق الاعلى. اللهم الرفيق الاعلى.

ترجمه: له هغو کسانو سره چي نعمت دي ورکي له انبياؤ عليهم السلام ، صديقان ، شهيدانو او صالحينو څخه دوی ډير غوره ملگري دي ، اې خدايه رفيق اعلى در څخه غواړم ، دا وروستي کلمه يې درې ځله تکرار کړه ، مبارک لاس يې پراخ ولويدی او له رفيق اعلى سره يوځای سو ان الله او انا اليه راجعون . دغه د دوشنبې ورځ غرمه مهال د سختي گرمي وخت ؤ ، دهجرت يوولسم کال دربيع الاول دوولسمه نيټه وه ، درسول الله ﷺ عمر مبارک دروشپيته کاله او څلور ورځي ؤ .

«پراصحابو د غمونو بارانونه»

درسول الله ﷺ درحلت خبرخېور سو ، دمدينې په اوسيدونکو قيامت جوړ سو ، پرسترگو يې توره تياره سوه ، انس ؓ وايي چي مامدينې ته درسول الله ﷺ دراتگ ترورځي بله ورځ زياته روښانه او نيکمرغه نه ده ليدلی او درسول الله ﷺ دفات ترورځي مي بله ورځ زياته تياره او درد وونکي نه ده ليدلی ، کله چي رسول الله ﷺ رحلت وکي فاطمې ؓ وويل واي باباجانه ! دخپل رب بلنه دي ومنله ، واي پلارجانه جنت فردوس دي ځای دی اې پلارجانه ستاغم جبرئيل عليه السلام ته څارو . ۵۸۴

«د حضرت عمر ؓ د غم اندازه»

حضرت عمر فاروق ؓ درسول الله ﷺ دوفات خبر نه سواي منلی ، حيران ؤ ، دهشت اخيستی ؤ ، ويل به يې ځيني منافقان گمان کوي چي رسول الله ﷺ رحلت کړی دی ، رسول الله ﷺ رحلت نه دی کړی بلکه لکه موسی ؑ دخپل رب ته ورغلی

دی اوڅلوښت ورځي له خپل قوم څخه غائب سوی دی ، خو کله چي ورته وویل
سول چي رسول الله ﷺ وفات سوی دی ، راغی وی ویل قسم په خدای چي رسول
الله ﷺ بیرته راځي ، که څوک وایي چي هغه ﷺ وفات سوی دی لاس اوښي به
یې پري سي . ۵۸۵

«حضرت ابوبکر صدیق (رضی الله عنه) حالت»

ابوبکر (رضی الله عنه) در رسول الله ﷺ در حلت وخت کي له مدينې څخه دباندې دسبح نومي
کلي کي ؤ پرآس سپور راغی مسجدته داخل سو، دچاسره يې خبري نه کولی
، دعائشي (رضی الله عنه) کورته ورغلی او در رسول الله ﷺ له مبارک سر سره ودرېدی ، پر هغه
مبارک يمني ليکه دار څادر غوړول سوی ؤ ، څادر يې له مبارک مخ څخه پورته کي ،
مبارک مخ يې مچ کړ ، وی ژړل او وی ویل : مور او پلار مي تر تاقربان ، الله ﷻ تاته
دوه ځله مرگ نه درکوی ، کوم مرگ چي يې درته ټاکلی ؤ هغه درته راغی ، بيا د
باندې راووتی ، هلته حضرت عمر (رضی الله عنه) له خلکو سره په مناقشه بوخت ؤ ، ابوبکر (رضی الله عنه)
ووېل اي عمره ! کښينه ، حضرت عمر (رضی الله عنه) نه کښينستی ، خلگ ټول له حضرت عمر
(رضی الله عنه) څخه ابوبکر (رضی الله عنه) ته ورغلل ، ابوبکر (رضی الله عنه) وویل : اما بعد چا چي دمحمد ﷺ
عبادت کوی هغه دي پوه سي چي محمد ﷺ وفات سو ، او څوک چي دالله ﷻ
عبادت کوي هغه دي پوه سي چي الله ﷻ دمحمد ﷺ خدای هم دی او الله ﷻ تل
ژوندی دی مرگ نه لري الله ﷻ فرمايي :

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ
عَلَى عَقْبَيْهِ فَكُنْ بِوَجْهِ اللَّهِ شَرِيحًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ . سورة آل عمران آیت (۱۴۳)

ترجمه: نه دی محمد ﷺ مگر یو رسول دالله ﷻ ، په تحقیق سره له ده څخه مخکي
ډیر رسولان تیر سوی دي ، آيا نو که مړ سي محمد ﷺ یا شهید کړل سي نو بیرته به
وگرځي تاسي په پوندو خپلو (کفرته) او هر څوک چي بیرته وگرځیدی په پوندو
خلکو نو الله ﷻ ته به هیڅ تاوان ونه رسوي ، او ژر به جزاء ورکړي ، الله ﷻ شرک
گزارو ته . ابن عباس (رضی الله عنه) وایي کله چي ابوبکر (رضی الله عنه) دآیت تلاوت کی خلگ داسي

سول لکه چي دا آيت هم دا اوس نازل سوی وي ، او په دې سره ټولو هم دا آيت شريف تلاوت کوی ، ابن مسيب رضي الله عنه وايي عمر رضي الله عنه وويل چي په خداي قسم کله چي ابو بکر رضي الله عنه دا آيت تلاوت کی بالکل بې حسه سوم ، پرلاره نه سواي تلای ، دا آيت مي چي ولوستی پر مخکه ولويدم ، او په سوم چي رسول الله ﷺ وفات سوی دی . ۵۸۶

د سيد البشر ﷺ تجهيز ، تکفين ، تدفين ، اوله مبارک جسد سره رخصت

در رسول الله ﷺ د تجهيز او تکفين څخه مخکي دخلافت په اړه مخالفت پيدا سو ، دانصارو او مهاجرينو تر مينځ بحث او مناقشه پيدا سوه ، دوی په سقيفه بني ساعده کي راټول سوی و اود خلافت په هکله يې ډير بحث وکی ، په پای کي يې په اتفاق سره ابو بکر صديق رضي الله عنه در رسول الله ﷺ خليفه وټاکي ، دخلافت په هکله دا بحث او مناقشه د دوشنبې تر ماښام پوري جاري وه ، په دې شپه هم در رسول الله ﷺ تجهيز او تدفين ونه سو ، سهار سو پر رسول الله ﷺ باندي هم هغه يمني خادر غوړېدلی و ، کورنۍ يې دروازي پسې بندي کړی وی ، دسې شنبې په ورځ يې رسول الله ﷺ ته غسل ورکی خو کالي يې همدا سي په تن و .

عباس رضي الله عنه ، علي رضي الله عنه ، فضل رضي الله عنه او قثم بن عباس رضي الله عنه رسول الله ﷺ ته غسل ورکی ، له دوی سره شقران چي در رسول الله ﷺ آزاد سوی مريي و اسامه بن زيد رضي الله عنه اوس بن خولی رضي الله عنه هم ملگري و ، عباس رضي الله عنه قثم رضي الله عنه او فضل رضي الله عنه به پريوه اړخ اوبل اړخ اړاوه ، اسامه او شقران اوبه ورباندي اچولی ، او حضرت علی رضي الله عنه به غسل ورکاوه ، اوس بن خولی رضي الله عنه در رسول الله ﷺ مبارک جسد پر خپله سينه تکیه کړی و بيا يې رسول الله ﷺ په درویمني جامو کي ونغښتی په دې کي قميص او عمامه نه وه ۵۸۷ ، دا جامې يې کفن وی ، بيا در رسول الله ﷺ د ښخولو په اړه سره مخالف سول ، ترڅو ابو بکر رضي الله عنه وويل ماله رسول الله ﷺ څخه اورېدلي چي هرييغمبر په هغه ځای کي ښخېږي چيري چي وفات سوی وي ، پر همدې اساس ابو طلحه انصاري رضي الله عنه در رسول الله ﷺ هغه بستره چي پر وفات سوی و پورته کړه اولاندي ځای يې

و کیندل سو او قبر ورته جوړ سو، قبر يې هم لحد و خلک به لس لس کسان راتلل او په رسول الله ﷺ به يې لمونځ کوی، دلمانځه امام يې نه و لومړی درسول الله ﷺ کورنۍ او خپلوانو لمونځ پروکی، ورپسې مهاجرينو بیا انصارو تر نارینه و وروسته ښځو او بیا کوچنیانو په رسول الله ﷺ لمونځ ادا کي، په دې ډول دسې شنبې ورځ هم تیره سوه او د چار شنبې شپه راداخله سوه.

عائشه ؓ وايي مو تر هغو پوري درسول الله ﷺ له ښځولو خبر نه و ترڅو مود چار شنبې په نیمایي شپه کي دبیلچو آواز واوریدی. ۵۸۸

«د سید البشر ﷺ مبارکه کورنۍ»

۱: تر هجرت مخکي په مکه کي نبوي کورنۍ عبارت وه له رسول الله ﷺ او خدیجه ؓ د واده په وخت کي رسول الله ﷺ پنځه ویش کلن او خدیجه ؓ څلویشت کلنه وه، له خدیجې درسول الله ﷺ زامن پیدا سول خو یو هم ژوندی پاته نه سو، او لوني يې عبارت وی له زینب ؓ رقیه ؓ، ام کلثوم ؓ، چي دا دواړي يې یو په بل پسې حضرت عثمان ؓ ته په نکاح ورکړی وی، فاطمه ؓ چي له حضرت علي ؓ سره يې دبدر او احد په مینځ کي واده کړی وه، د فاطمې ؓ اولادونه حسن ؓ، حسین ؓ، زینب او ام کلثوم و، رسول الله ﷺ دخپل امت په نسبت له نورو امتیازاتو او ځانګړتیاو علاوه یو امتیاز دا درلودی چي تر څلورو څخه له زیاتو ښځو سره يې نکاح کړی وه، ددې امر تر شا ډیر حکمتونه او رازونه پټ و رسول الله ﷺ له یو ولسو ښځو سره نکاح کړی وه، درحلت په وخت کي يې (۹) میرمنې ژوندی وی، دوې دده مبارک په ژوند کي وفات سوی وی چي یوه يې خدیجه ؓ او بله يې ام المؤمنین زینب بنت خزیمه ؓ وه اودوې په میرمنې يې داسي وی چي ورسره یوځای سوی نه وی.

دلته درسول الله ﷺ دبیبيانو نومونه او ژوند په لاندې ډول وړاندي کوو.

۲ **سوده بنت زمعه** ؓ: رسول الله ﷺ دبعثت په لسم کال دخدیجې ؓ له وفات څخه څو ورځي وروسته واده ورسره کړی و، سوده مخکي دخپل اکادزوی

سکران سره واده کړی و، وروسته هغه وفات سو، کونډه سوه اوبیا یې درسول الله ﷺ سره دگډ ژوند شرف ترلاسه کړی .

۳ عائشه بنت ابی بکر ﷺ: درسول الله ﷺ دبعثت په یوولسم کال له سوده ﷺ سره له واده یو کال وروسته نکاح ورسره کړی وه د دغه نکاح له هجرت څخه دوه کاله او پنځه میاشتې مخکې ترسره سوی وه ، بیاله هجرت څخه وروسته کله چي درسول الله ﷺ عمر (۵۶) کاله و په مدینه کی دشوال په میاشت کي واده وکړی ، عائشه ﷺ د واده په وخت کي نهه کلنه وه ، عائشه ﷺ یوازنی پیغلده چي رسول الله ﷺ واده ورسره وکړی ، نوري میرمنې یې ټولي کونډي وی ، رسول الله ﷺ له عائشې ﷺ سره ډیره مینه درلوده ، عائشه ترنورو ډیره هوښیاره اوفقیه او عالمه وه .

۴ حفصه بنت عمر ﷺ: دنوموړي میره خنیس بن حذافه سهمي دبدر او احد ترمینځ مړ سو وورسته په دریم هجري کال کي یې درسول الله ﷺ سره دنکاح شرف په برخه سو .

۵ زینب بنت خزیمه ﷺ: دغه بي بي له هلال بن عامر بن صعصعه له کورنې څخه وه له فقیرانو اوبې وزلانو سره یې ډیره همدردی درلوده ، نیکی به یې ورسره کوله ، اوله همدې کبله په أم المساکین مشهوره وه ، اودهجرت په څلورم کال رسول الله ﷺ نکاح ورسره وکړه خودرسول الله سره تر واده دوې یادړې میاشتې وروسته وفات سوه .

۶ ام سلمه بنت ابی امیه ﷺ: لومړی میره یې ابوسلمه ﷺ و، هغه دڅلورم هجري کال په جمادي الاخر کي وفات سو، رسول الله دهمدې کال دشوال په میاشت کي واده ورسره وکړی .

۷ زینب بنت جحش ﷺ: دبنی اسد بن خزیمه قبیلې څخه وه ، درسول الله ﷺ دعه لور هم کېدله ، لومړی یې له زید بن حارثه ﷺ سره واده وکړی ، وروسته زید طلاقه کړه اولله تعالی رسول الله ته داسي حکم وکړی :

فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاهَا . سورة الاحزاب

ترجمه: وروسته له دې چي زيډ ورسره يوځای سو موږ هغه تاته په نکاح درکړه ، په دې هکله سورة الاحزاب نازل سو ، په دې آيتونو کي دنسبتي زوی مسئله بنډه توضيح سوی ده ، چي وروسته به اشاره ورته وکړو . رسول الله ﷺ دپنځم هجري کال په ذی القعدة کي له زينب رضي الله عنها سره واده وکی .

۸: جویره بنت حارث رضي الله عنها : حارث د بني مصطلق دکورنۍ سردار ؤ ، جویره رضي الله عنها له غزا وروسته بندي سوه . لومړی د ثابت بن قيس بن شماس رضي الله عنه په برخه ورسیده ، هغه مکاتبه ورسره وکړه بيا وروسته رسول الله ﷺ پيسې ورکړې او د شپږم هجري کال په شعبان میاشت کي يې واده ورسره وکی .

۹: أم حبيبہ رمله بنت ابي سفيان رضي الله عنه : نوموړی د عبید الله بنت جحش بنه وه ، دواړو حبشې ته هجرت وکی خومیره يې هلته مرتد سو يعني مسيحي سو او هم الله مړ سو ، أم حبيبہ پر خپل دين قائمه پاته وه ، رسول الله ﷺ په اووم هجري کال کي نجاشي ته ليک وليږی او أم حبيبہ رضي الله عنها يې ورڅخه وغوښتله هغه يې هم الله دنکاح عقد و تازه اوله شرحبيل بن حسنه سره يې ورته را وليږله .

۱۰: صفیه بنت حيي بن اخطب رضي الله عنه : صفیه رضي الله عنها په خيبر کي دمسلمانانو په اسارت کي ولويده رسول الله ﷺ هغه دځان لپاره غوره کړه ، آزاد يې کړه او په اووم هجري کال کي نکاح ورسره وکړه .

۱۱: ميمونه بنت حارث رضي الله عنها : داد حضرت عباس د بنحی أم الفضل لبا به بنت حارث خور وه رسول الله ﷺ په عمرة القضاء کي يعني داووم هجري کال په ذی القعدة میاشت کي نکاح ورسره وکړه .

خديجة رضي الله عنها أم المساکين رضي الله عنه د رسول الله ﷺ په ژوند کي وفات سوی ، خونهه نوري د رسول الله ﷺ درحلت په وخت کي ژوندی وی ، دوې بنحی داسي وی چي رسول الله ﷺ دنکاح عقد ورسره تړلی ؤ خو واده يې ورسره ونه سو ، هغه يوه له بني کلاب اوبله له کنده کورنۍ څخه وه چي په جوينه سره يې شهرت درلودی ، په دې هکله دروايتونو ترمينځ څه اختلاف سته چي دتفصيلاتو بيانول يې ضروري نه گڼو دمينځو په هکله ويلای سو چي رسول الله ﷺ له خپلي مينځي ماريه قبطې چي دمصر مقوقس په تحفه کي ورکړی وه څخه يوزوی درلودی چي نوم يې ابراهيم رضي الله عنه

۱۱ ابراهيم کوچنی و چي وفات سو، دوفات نيته يې دلسم هجري کال دشوال اته
ويشت يانهه ويشت تاريخ وه چي د (۶۲۲م) کال دجنوري له اته ويستم تاريخ سره
سمون خوري، بله مينځه يې ريحانه بنت زيد نصري يا قرظي وه چي د بني قريظه په
غزا کي په اسارت ونيول سوه رسول الله ﷺ هغه د خان لپاره غوره کړه، ځيني
روايتونه وايي چي ريحانه د رسول الله ﷺ ته ترجيح ورکوي، ابو عبیده دوی نوري
ميرمني هم د رسول الله ﷺ د ميرمنو په ډله کي شاملوی، چي يوه يې جميله وه چي
په اسارت نيول سوی وه او بله هغه مينځه وه چي زينب بنت جحش ؓ رسول الله
ﷺ ته ورکړی وه. ۵۸۹

که د رسول الله ﷺ ژوند ته په ځير وکتل سي نو دابه له ورايه ښکاره سي چي له دې
دومره ودونو څخه د رسول الله ﷺ هدف دجنسي غريزي اشباع کول نه و، ځکه
رسول الله ﷺ دځواني لومړنی ديرش کاله له يو څلويښت کلني ښځي خديجه
ؓ او بيا سوده ؓ سره تير کړي دي، دځوانۍ عمر يې له دوی سره تير سوی دی،
بلکه له دې ودونو څخه د رسول الله ﷺ اهداف ډير لوړ او عظيم و، رسول الله ﷺ
په خپلو څلورو يارانو چي دالله ﷻ اسلام په لار کي يې ډير مشکلات گاللي و، په
آزمويښه کي بريالي وتلي و ډير عنايت او شفقت کړی، له دوی سره يې خپل اړيکي
ډيري ټينگي ساتلی او دهمدې اړيکو دلازيات ټينگېدو په خاطر يې له عائشه بنت
ابي بکر ؓ او حفصه بنت عمر ؓ سره واده وکړ، رقيه ؓ او ريسې ؓ ام کلثوم
ؓ يې عثمان ؓ او فاطمه ؓ يې حضرت علي ؓ ته په نکاح ورکړی و،
هغه وخت عربان خپلوي او دوستي ډيره ساتله. خپلوانو ته يې زيات احترام درلودی،
په دوستي سره د قبائلو تر مينځ اړيکي مضبوطېدلې، دښمني او جنگونه پای ته به
رسيدل او له خپلوانو سره دښمني او جنگ دشرم او بې تنکې خبره وه، له همدې امله
رسول الله ﷺ غوښتل دخپلوی او ودونو له لاري ځيني قبيلې دځان کړي له همدې
لاري له اسلام سره د دوی دښمني او عداوت ختم کړي، ام سلمه ؓ له بني مخزوم
قبيلې څخه وه، ابو جهل او خالد هم له همدې قبيلې څخه و، له ام سلمه ؓ سره
ترواده وروسته خالد ؓ د رسول الله ﷺ پر خلاف دا حد دغزا په ډول سخته دښمني

او کلک دریغ نه درلودی ، بلکه څه وخت وروسته په خپله خوښه مسلمان سو ،
 همدلته ابوسفیان له هغه وروسته چې رسول الله ﷺ یې لور ام حبیبه په نکاح کړه
 د مسلمانانو پر خلاف جنگ ونه کړی ، له جویریې ﷺ او صفیه ﷺ سره له واده
 وروسته دیهودو دوی قبیلې بني مصطلق او بنی نضیر هم په داسې عمل لاس نه دی
 پورې کړی چې پر دښمني دلالت وکړي ، جویریې ﷺ دخپل قوم لپاره تر ټولو زیاته
 برکتې ښځه وه ځکه له دې واده وروسته اصحابو در رسول الله ﷺ دخپلوی
 د درناوي په خاطر دهغې د قوم سل کورنۍ آزادي کړی او ټولو ویل دوی در رسول الله
 ﷺ خپلوان دي ، باید آزاد سي ، څرگنده ده چې دې احسان اونیکی د دوی په زړونو
 کې ډیر مثبت اثر درلودی .

د اسلام او مسلمانانو پر خلاف د دښمني کمو له مختلفو قبایلو سره د دوستي له
 ټینګولو پرته در رسول الله ﷺ د ودونو هدف داؤ چې رسول الله ﷺ غوښتل له
 خپلو میرمنو څخه د داعیانو او معلمانو کار واخلي ، ځکه هغه ﷺ په دې مکلف ؤ
 چې د اله تمدن ، فرهنگ او ثقافت څخه لیري او پردې قوم داسې وروزي چې د ژوند په
 ټولو آدابو او اخلاقو سمبال وي ، هغه ﷺ نوې ټولنه جوړوله ، دنوي ټولني اصولو
 دا اجازه نه ورکوله ، چې نارینه او ښځینه دي سره ګډ وي او داممکنه نه وه چې
 د عربي جاهلي ټولني ښځې دي خپل ونوی اسلامي فرهنگ او ثقافت له نارینه ؤ
 څخه زده کړي ، ښځې د ټولني یوه مهمه برخه وه او د دوی پوهه روزنه او ښوونه لکه
 دنارینه ؤ په ډول لازمي ضروري ؤ ، بناء رسول الله ﷺ مجبور ؤ د دې لوی عمل
 دا دپه خاطر يعني د ښځې د روزني او ښووني په خاطر له مختلف عمر لرونکو ښځو
 څخه کار واخلي ، د مختلف عمر او مختلفو صلاحیتونو خاوندانې ښځې خپلې کړي
 ، دوی په اسلام او اسلامي اخلاقو وروزي ، د دین احکام ورزده کړي ، او داسې
 معلماني ورڅخه جوړي کړي چې وکولای سي په بريالیتوب سره ښاري او باندې
 والي میرمنې وروزي ، دوی ته د اسلام پیغام ورسوي ، زور و اوځوانو ښځو ته
 اسلامي آداب او اخلاق په عملي توګه ورزده کړي ، در رسول الله ﷺ قدرمنو
 میرمنو د اسلام د مبلغانو رول ادا کړي دوی په ډیره ښه توګه در رسول الله ﷺ دکور
 او ژوندنۍ حالت ښځو ته انتقالول ، دوی به په ټولو امورو کې له رسول الله ﷺ

خخه زده کړه کوله اوبيا به يې نور وښخوته ورنښوول، دادنده هغه ييبيا نږدېره ښه ادا کړه چي ډيروخت ژوندی وی لکه عائشه رضي الله عنها نوموړي در رسول الله صلي الله عليه وسلم زيات شمير مبارک اقوال او سپيڅلي اعمال نورو ته رسولي دي.

در رسول الله صلي الله عليه وسلم يو واده داسي ؤ چي په هغه سره د جاهلي دورې يو عادت اورواج مات سو، په عربو کي زوی نيول يعني يو پر دې هلک يا سرې په خپل اولاد سره نيول، رواج درلودی دغه زوی نيول به د اصلي او نسبي زوی په ډول ټول حقوق درلودل، او په هرڅه کي د نسبي زوی په ډول معامله ورسره کېدله، دا رواج دومره خپور سوی ؤ چي له ورل يې له مينځه اسان اوساده کارنه ؤ، څرگنده ده چي دا رواج د طلاق، نکاح، ميراث او نور معاملاتو په برخه کي له اسلامي احکامو سره تعارض درلودی، په دې عادت اورواج کي ډير داسي مفساد او فتنې پتي وی چي اسلام د هغو له منځه وړلو لپاره راغلی ؤ، د همدې جاهلي عادت د بطل اوله منځه وړلو لپاره الله جبار خپل رسول صلي الله عليه وسلم ته امر وکړ چي له زينب بنت جحش رضي الله عنها سره نکاح وکړي، زينب رضي الله عنها د زيد بن حارثه رضي الله عنه ښځه وه، زيد رضي الله عنه در رسول الله صلي الله عليه وسلم پسر خواند ؤ يعني هغه يې په فرزندی يا زوی تو ب نيولی ؤ، زيد رضي الله عنه چي له زينب سره واده وکړ له واده خخه وروسته د دواړو تر مينځ دگډ ژوند شرايط برابر نه ؤ، دواړو اختلاف سره درلودل، زيد رضي الله عنه اراده وکړه چي هغه طلاقه کړي، داداسي وخت ؤ چي کافران له هري خوا خخه پر مسلمانانو د حملې په حال کي ؤ، رسول الله صلي الله عليه وسلم د مشرکانو يهودو او منافقانو له تبليغاتو خخه بيريدی اودا تشويش يې درلودی چي هسي نه دښمنان له دې خخه هم دده پر خلاف د يوې تبليغاتي وسيلې په توگه کار واخلي، نو خوښه يې نه وه چي زيد خپله ښځه زينب رضي الله عنها طلاقه کړي، الله جبار په دې مسئله کي قاطع امر ورته وکړ او وی فرمايل:

وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ سوره الاحزاب آيت (۳۴)

ترجمه: او کله چي تا وويل هغه (زيد) ته چي انعام کړی ؤ الله پر هغه او انعام کړی ؤ تا پر هغه (په ازادولو سره) چي په خپله ښځه وساته او وييرېره له الله جبار خخه حال

داچي پتوله تاپه زړه کي هغه خبره چي الله يې ښکاره کړونکې ؤ اوته وييريدى له خلگو څخه او الله ﷻ ډير لائق دى چي بيره ورڅخه وکړي .
 په پاى کي زید ﷺ هغه طلاقه کړه او تر عدت وروسته رسول الله ﷺ واده ورسره وکړى دا نکاح هغه وخت وسوه چي بني قريظه محاصره سوى ؤ، دانکاح د الله ﷻ په امر وسوه ، دا پروا جب سوه ، رسول الله ﷺ په دې هکله هيڅ بل خيال او اختيار نه درلودى ، الله ﷻ فرمايي :

فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا. سورة الاحزاب آيت (۳۴)

ترجمه: کله چي پوره کي زید له هغي (زينب) څخه خپل غرض (او طلاقه يې کړه او عدت يې پوره سو) نو په نکاح درکړه موږ تاته دغه (زينب) لپاره ددې چي نه وي پرمو منانو سختي اوبال په نکاح کولو دښځو دادعا يوو کله چي تمام کړى دوى خپل غرض ورڅخه ، ددې حکم ترشا دا حکمت پروت ؤ ترڅو په دې سره دفرزندي او پسرخواندگي په نامه مشهور سوى جاهلي رسم له مينځه يوسي ، الله تعالى دې ته داسي اشاره فرمايي :

ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ سورة الاحزاب آيت (۵)

ژباړه : وبولى تاسي دغه ادعياء (پسرخوانده گان) پلرونو د دوى ته دغه ډيره غوره دى په نزد د الله ﷻ .

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا سورة الاحزاب آيت (۴۰)

ترجمه: نه دى محمد ﷺ حقيقي پلار دهیڅ يوتن له خلگو څخه ، مگر رسول الله ﷺ د الله ﷻ او خاتم درسلانو دى ، ډير عادتونه او رواجونه داسي وي چي په تشه خبره او قول سره نه پرېښوول کيږي بلکه دهغه له منځه وړل له قول سره عمل مثال ته هم ضرورت لري .

همدې ته ورته يوه پيښه د عمره القضاء په وخت کي هم وسوه ، هغه مسلمانان او اصحاب چي در رسول الله ﷺ دپزې اوبه هم محکمي ته نه پريږدي بلکه دعروه

مسعود ثقفی په خوهغه راخلي او پر بدن يې موري، د رسول الله ﷺ داوداسه اوبه په راخيستلو کي يو له بل سره مقابلې کوله، همدوی و چې له خپل گران رهبر سره يې د مرگ بيعت کړی و، په همدې ډله کي ابوبکر رضي الله عنه، عمر رضي الله عنه او نورياران و، همدغه اصحابو ته چې له تړون څخه وروسته امر کيږي چې ولاړسی، د قرباني څاروي حلال کړی، ځانونه له احرام څخه خلاص کړی، وينو چې په قولې امر سره يوهم د حکم تعميل نه کوي، رسول الله ﷺ ددې صحنې ليدو سره غمگين او خواږدی کيږي، خو کله چې أم سلمه رضي الله عنها مشوره ورکړه چې لومړی خپله قرباني ذبحه کړه له هيچا سره خبري ونه کړی، نو بيا به ټول هم دا کار عملي کوي، همداسي رسول و، رسول الله ﷺ چې خپله قرباني حلاله کړه اصحاب ټول ولاړ رسول د رسول الله ﷺ متابعت يې وکړی د همدې مثال په رڼا کي د قولې او عملي حکم ترمينځ توپير معلومولای سو او وينو چې عملي حکم څه ډول اثر اغيزه لري، له زينب بنت جحش رضي الله عنها سره د رسول الله ﷺ له نکاح وروسته منافقانو ډير زهرجن تبليغات وکړل، ډيري شهبې يې را ولاړی کړی، تردې حده چې ځيني کمزوري مسلمانان ځنی متاثر سول، په دې وخت کي يوبل مشکل دا و چې له زينب رضي الله عنها سره واده د رسول الله ﷺ پنځه واده کېدی او مسلمانانو ته خو تر څلورو زياتو ودنو اجازه نه وه، دلته دوه مشکله و، لومړی دا چې دا د رسول الله ﷺ پنځم واده کېدی او دا دويم دا چې زيد د رسول الله ﷺ پسر خوانده و چې دعادت مطابق دهغه له طلاقي سوي ښځې سره هم واده نه و جائز، د همدې مشکلاتو د حل لپاره الله تعالی د سورة الاحزاب څو آياتونو نازل کړل دا موضوع گاني يې ښې وڅيړلې او مسلمانانو ته يې وښووله چې پسر خواندگي په اسلام کی اصل نه لري او بله دا چې الله ﷻ خپل رسول الله ﷺ ته د ودنو په هکله امتياز ورکړی دی چې بل چاته نسته، دده لپاره تر څلورو زيات ودونه روا دی، او دلورو اهدافو په خاطر الله ﷻ خپل رسول الله ﷺ ته دا ځانگړتيا ورکړی ده، رسول الله ﷺ له امهات المؤمنين سره ډير دشرف، عزت، اطمینان، احسان او نيکي ژوند وکړی، ټولي بيبياني دشرف، قناعت صبر، تواضع، خدمت او حق پيژندنې نمونې وې، که څه هم رسول الله ﷺ ډير د محروميت ژوند تيروی.

انس ﷺ وایي چي فکر نه کوم چي رسول الله ﷺ به تروفاته نرمه ډوډي خورلي وي او يادي يې په خپلو سترگو کباب سوی پسه ليدلی وي ، عائشه رضی الله عنها وایي ډیر ځله داسي کېدله چي دوې میاشتي مسلسل اود دريمي تر رانوي کېدو پوري به د رسول الله ﷺ په کورکي اور نه بليدی ، عروه ورته وویل ژوند مو په څه شي تیروی ؟ عائشه رضی الله عنها وفرمایل : په اوبو او خورماؤ سره ، له دې اقتصادي مشکلاتو سره سره در رسول الله ﷺ میرمنو هېڅ اعتراض نه درلودی ، قانع وایي یوازي یو ځل یې له خپل ژوند اوسخت حالت څخه شکایت وکی خوپه دې کي هم لوی حکمت پروت ؤ او په همدې سبب دا آیات شریف نازل سو :

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأَزْوَاجَكُمْ إِن كُنْتُمْ تُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُمْ وَأُسْرِ خُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ۲۸ وَإِن كُنْتُمْ تُرِيدُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالذَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْحَسَنَاتِ مِمَّنْ أَجْرًا عَظِيمًا

۲۹ سورة الاحزاب

ترجمه : ای نبي ﷺ ووايه ته نبځو خپلو ته که چيري تاسي غواړی هم دغه ژوندون د دنیا او بڼایست ددې بې ارزښته ژوندن ، نوراسی چي فايده در ورسوم ، او خوشي کړم تاسي په نيکي سره او که اراده لری دالله ﷻ اور رسول الله ﷺ اود آخرت نوبیشکه الله تیار کړی دی د صالحو ستاسي لپاره ډیر لوی اجر ، ددې عظیمو میرمنو د شرف او عزت په حکم دوی ټولو بیا دنیا ته شا کړه ، رسول الله ﷺ یې تر هر څه غوره وباله ، یوې هم دانه غوښتل چي د دنیا مال او متاع دي وغواړي ددې میرمنو ترمینځ هغه څه هم نه دي پېښ سوي کوم چي معمولاد بنو ترمینځ پېښیږي ، کله ناکله خوانساني کمزوري حتما پېښه سوی ده . خو کله هم چي څه غلطي ورڅخه سوی الله تعالی عتاب ورته کړی . فرمایي :

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ . سورة التحريم آیت (۱)

ترجمه : ای رسول الله ﷺ وای رسول الله ﷺ وایم چي د رسول الله ﷺ د میرمنو د تعداد په هکله بحث ته ضرورت نسته ، دښځو د تعدد زیات مخالفین هغه کسان دی چي د غربي تمدن نمایندگي کوي خو که اروپا او غربي نړۍ ژوند ته وگورو ، ددوی مشکلات اوستونزي تر نظر تیري

کړو هلته کېدونکي جرايم او جنايات ووينو نو بيا ددې ضرورت نه پاته کيږي چې ددوی د نظر د ابطال په هکله نور استدلال وسي، دا روپايانو او ټول غريبانو عملي ژوند ددې لپاره ښه دليل دی چې تعدد مشکل او نقص نه بلکه ضرورت او حل دی.

«در رسول الله ﷺ صفتونه او اخلاق»

رسول الله ﷺ د داسي جسماني او اخلاقي، جمال او ښکلا څښتن ؤ چې په ژبه يې صفت نه سي بيان کېدای، زړونه دده په محبت او دوستي ودان ؤ، هره سينه دده په قدر او درناوي ډکه وه، خلکو دده پر عظمت او کرم ځانونه قربانول، در رسول الله ﷺ په ډول قدر او منزلت ده چانه ؤ او نه دی او نه به په راتلونکي کي سي. چاچي ژوند ورسره کړی دده دميني او محبت بنديوان سوی دی، اصحابو دومره مينه ورسره درلوده چې په خپله يې مرگ قبلوی خودايې نه غوښتل چې در رسول الله ﷺ يونوک خود سي، له رسول الله ﷺ سره دخلکو دميني او محبت يو علت دا ؤ چې هغه د دومره کمال څښتن ؤ چې هر څوک يې خپلواکي سواي، په راتلونکو ليکوکي به په مختصره توگه در رسول الله ﷺ د جمال او کمال په هکله رانقل سوی روايات تر نظر تير کړو، نوموړي له دې چې ددې عظيم لارښوونه د مال او ښکلا په هکله څه ووايو پردې اعتراف کوو چې موږ په هيڅ صورت هم دهغه ﷺ حق په قلم او ژبه سره نه سواداکولاى.

د سيد البشر ﷺ اخلاقي کمال او شمایل

کله چې نبي کریم ﷺ دهجرت په سفر کي دام معبد خزاعي له خيمې سره تير سو، له ام معبد سره يې ملاقات وسو، نوموړي خپل ميره ته دده په هکله داسي وويل چې مایوسې وليدی چې:

ظاهر الوضیاء... وفي عنقه سطح

ترجمه: په ظاهره يې ډيره اوږده غاړه وه، ډير ښکلې اوباقار ؤ.

ابلج الوجه احمر... حسن الخلق لم تعبته تجة أحمل

ترجمه: ځليدونکی مخ اوسپني او توري سترگي د ډيرو ښو اخلاقو خاوند چې مريض يې نه درلوده توري ورځي اوسترگي.

ولم تضربه صلعة أنج... في عينيه دجاج شديد سواد الشعر

ترجمه: او اندامونه يې بې تناسبه نه زليدونکي تور ورېښته باريک ، اوږدو ښږو سره يې توري ورځي هم درلودی او تور زليدونکی ويښته يې هم ؤ .

وفي اشعاره وطف اذا صبت اعلاه الوقار

ترجمه: چي ډير چوپ به ؤ ، ځانگړي وقاريې درلودی او چي خبري به يې کولی نو عظمت او لوړوالی به يې له ورايه معلوميده .

وفي صوته صحل وان تكلم علامة البهاء

ترجمه: دروند او ازو والا ؤ په خبرو کي يې لوړه مرتبه ښکاره کېده .

اجمل الناس وابهاهم من بعيد... واذا امر تبادروا الى امره

ترجمه: دټولو خلگو څخه ښائسته او د بهادري سره دهيت سره معلوميدی او چي کله به يې حکم کوی نو خلگو به د منلو لپاره ځغستا کوله .

واحسنه واحلاة من قريب محفود

ترجمه: دټولو څخه دښو او خوږو اخلاقو خاوند ؤ او خلگو ته خوښ او دهغه وينا خلگو دروح په بدل اخيسته .

فصل لاعابس ولا مقند

ترجمه: خبري يې مختصري او ډيري ښه وی او نه تريومخ او نه ظالم ؤ

لانذر ولا هذر لنذر

ترجمه: نه کمی او نه زیاتي وی

كان منطقة خزرات نظمن يتحدرن ربعة

ترجمه: خبري يې داسي وی کله دمزی څخه چي ملغري توی سي ، او د متوسط قد څښتن ؤ .

لا تقتحمه عين من قصر ولا تنشؤه من طول

ترجمه: نه د چاپه سترگو لنډ او نه اوږد معلوميدی

عصن بين عصنين.... فهو انظر الثلاث منظرا

ترجمہ: دداسي يو خانگي په ډول وکهد دوو خانگو ترمينځ واقع سوى وای نو تر دواړو وتلي او غوره و.

واحسنهم قدرا... له رفقاء يحفون به

ترجمہ: اود ټولو څخه په اندازه کي بناسته و، ملگری يې درلودل چي ورباندي چاپېره و.

اذ اقل استمعوا القوله

ترجمہ: چي کله به يې خبري کولی نو دوی به ورته غوږ اېښووی.

ملگري به يې چوپ و، امر به يې چي وکی ټول به يې تعمیل ته ولاړېدل، امريې ميل کېدی، علي بن ابي طالب عليه السلام در رسول الله صلي الله عليه وسلم په وصف کي وايي: چي نه ډير جگ اونه ډير ټيټ و، متوسط ونه يې درلوده، ښه چار شانه و، وينستان يې نه ډير نرم اونه تاو، تاو و، مبارک مخ يې غوښن نه و، گردی اوسور رنگه و، سترگي يې غټي بادامي بانه يې اوږده اوگن، اوږی يې پلني، له ځيگر څخه ترنس پوري يې نري وينستان و، نور بدن يې وينستان نه درلودل، دلاسونو اوپښو گوتي يې غوښني وی، دتگ په وخت کي به دمخ خواته مایل و، تابه ويل چي پرکښته روان دی، چاته به يې چي التفات او توجه کوله نوپه ټول بند سره به ورته ملتف کېدی.

د دواړو اوږو ترمينځ يې دنبوت مهر و، ترټولو زيات مهربان او بخښونکی و، د زياتي حوصلې درلودونکی و، چابه چي ژوند ورسره تيرکی، معرفت به يې ورسره حاصل سو نو ډيره مينه به يې ورسره پيدا کېدله، چابه يې چي صفت کوی ويل به يې دد په ډول شخص مي نه وړاندي اونه وروسته ليدلی دی ^{۵۹}، په بل روايت کي له حضرت علي عليه السلام څخه رانقل سوى دی چي وايي در رسول الله صلي الله عليه وسلم مبارک سر لوی اوپه غوښو ډک و، له ځيگر څخه ترنامه پوري يې وينستان و، دتگ په وخت کي به دمخ خواته مائل و ته وايي لکه پرکښته چي روان دی ^{۵۹}، جابر بن سمره رضي الله عنه وايي چي در رسول الله صلي الله عليه وسلم مبارکه خوله لويه وه، په سترگو کي يې لږ څخه سوروالی

۵۹۲ پوندي يې ډنگري اوبې غوښتي وى، ۵۹۳ ابوطفيل (رضي الله عنه) وايي رسول الله (صلى الله عليه وسلم) سپين نمکين ښکلى اود متوسط قامت خاوند ؤ ۵۹۴، انس بن مالک (رضي الله عنه) وايي درسول الله (صلى الله عليه وسلم) لاسونه غټ او پلن ؤ، رنگ يې ښکلى ؤ، نه ډير بې نمکه سپين اونه ډير غمي ؤ، په داسي حال کي وفات سو چي پرسر او ډيره يې تر شلوزيات سپين وينستان ؤ ۵۹۵، انس (رضي الله عنه) زياتوي په دواړو شقيقو کي يې څه سپين والى ؤ او په بل روايت کي راځي چي په سر کي يې څو تاره سپين وينستان ؤ ۵۹۶، ابو جحيفه (رضي الله عنه) وايي مايې تر زني لاندې سپين والى ليدلى ۵۹۷، عبدالله بن بسر (رضي الله عنه) وايي پر مبارکه زنه يې څو تاره سپين وينستان ؤ، ۵۹۸ براء (رضي الله عنه) وايي رسول الله (صلى الله عليه وسلم) چارشانه ؤ، اوږې يې پلني وينستان يې د غوږو تر نرمو پوري اوږده ؤ، ماهغه په سروجامو کي ليدلى، ما دده (صلى الله عليه وسلم) ښايست په ډول ښايست نه دى ليدلى ۵۹۹، رسول الله (صلى الله عليه وسلم) په شروع کي له اهل کتابو سره د موفقت په خاطر خپل وينستان له مخ څخه شاته رمنځول، خو وروسته پردوو برخو وويشل، ۶۰۰ براء (رضي الله عنه) وايي چي رسول الله (صلى الله عليه وسلم) تر ټولو زيات خوښ اخلاقه او ښکلى ؤ، پوښتنه وسوه چي آيا مخ يې لکه دتوري په ډول داسي پرېښيدى؟ وى ويل چي نه، دتوري په ډول نه بلکه مخ يې لکه د سپوږمۍ په ډول ځليدى، په بل روايت کي راځي چي مخ يې گردى ؤ، ربيع بن معوذ (رضي الله عنه) وايي چي درسول الله (صلى الله عليه وسلم) ته به دي چي وکتل تابه ويل لمړته گورم، بيامي سپوږمۍ ته وکتل رسول الله (صلى الله عليه وسلم) سره کالي اغوستى وه، ومي ليدل چي رسول الله (صلى الله عليه وسلم) په سترگو کي تر سپوږمۍ زيات ښکلى او ځليدونکى ښکاره سو ۶۰۱، ابوهريره (رضي الله عنه) وايي تر رسول

۵۹۲ صحيح مسلم ۲/۲۸۵.

۵۹۳ صحيح مسلم.

۵۹۴ صحيح البخارى ۱/۵۰۳.

۵۹۵ بخارى مسلم.

۵۹۶ صحيح البخارى ۱/۵۰۱.

۵۹۷ صحيح البخارى ۲/۵۰۲.

۵۹۸ صحيح البخارى ۲/۵۰۱.

۵۹۹ صحيح البخارى ۲/۵۰۱.

۶۰۰ نفس المصدر.

۶۰۱ صحيح البخارى ۲/۵۰۲، صحيح مسلم ۲/۲۵۹.

الله ﷺ زیات بنائسته شی مه نه دی لیدلی ، تابه ویل لمړیې په مخ کي شعلی وهی ، څوک مي هم په تگ کي تر رسول الله ﷺ تیز نه دی لیدلی ، داسي به روان و تابه ویل لکه چي محکمه یې تر پینولاندي غغلی ، موږ به پسې ستړی سو خو هغه ﷺ به نه ستړی کېدی . ۶۰۲

کعب بن مالک رضی الله عنه وایي چي دخوشحالي په وخت کي به در رسول الله ﷺ مخ داسي شعلی وهلی تابه ویل چي سپوږمۍ ده ۶۰۳ ، یو ځل عائشې رضی الله عنها په وړاندي خوتی سو مخ مبارک یې داسي په خلا سو چي عائشه رضی الله عنها یې په هکله د ابو کبیر هذیلنی داشعر ووايه :

واذا نظرت الى أسرة وجهه ... برقت كبرق العارض المتهلل ۶۰۴

ترجمه: چي د مخ ليکوته یې وگوری نو داسي ځليږي لکه ځليدونکی وریځ د آسمان په څنډو کي ځليږي ، ابو بکر رضی الله عنه به چي رسول الله ﷺ ته وکتل نو ویل به یې امين مصطفى بالخیر يدعو کضوء البدر زايله الظلام ۶۰۵

ترجمه: امين دي مصطفى (غوره سوی) دنیکي طرف ته بلنه کوي لکه دخوارلسم سپوږمۍ داسي ځليږي چي هيڅ تیاره په کبني نسته ، حضرت عمر رضی الله عنه به د مثال په توگه د زهير هغه شعر وایه چي دهرم بن سنان په هکله یې ویلی و .

لو كنت من شئ سوى البشر ... كنت المضي لليلة البدر

ژباړه : که ته له بشر پرته بل څه وای نو حتما به دي په خپل رڼا دخوارلسم سپوږمۍ رڼا کوله بيا یې وویل رسول الله ﷺ هم داسي و ، رسول الله ﷺ به چي په قهر سو مخ به یې رنگین سو تابه ویل په مخ کي یې دانار داني دی ، جابر بن سمره رضی الله عنه وایي چي پونډی یې نری وی ، تر تبسم لوړه خدا یې نه کوله ، ورته کتل به موچي گمان به موکوی چي سترگي به یې په رنځو توري کړي دی ، په داسي حال کي چي په حقیقت کي به یې رانجه استعمال کړی نه و ، ابن عباس رضی الله عنه وایي چي دمخ د دواړو غاښو تر مینځ یې کمه فاصله وه ، خبري به یې چي کولی نو دغه فاصله به لکه نور

۶۰۲ صحیح البخاری ۵۰۲ / ۲ ، صحیح مسلم ۲۵۹ / ۲ .

۶۰۳ جامع الترمذي .

۶۰۴ رحمة للعالمين .

۶۰۵ خلاصة السير ۳۰ .

داسي رڼا کوله او خلیللهبه، ښکلي غاړه يې درلوده، تابه ويل ښکلي تکه نقاشي
 سنوی ده، داسي سپين خلیدی لکه سپين زر، گڼ باڼه او گڼه بیره يې درلوده، تندۍ
 يې پراخ و، ورځي يې سره وصل وى، له ځيگر څخه ترنامه پوري يې وينستان
 و، دا وينستان ديو څانگي په ډول و، پر بدن يې نور وينستان نه و، يوازي مټي او وږۍ
 يې له وينستانو ډکي وى، سينه انس يې برابر و، پراخه سينه، غټ غټ بندونه او پلن
 لاسونه يې درلودل، مناسب قد يې درلودى، نس يې له لوږي څخه ډير کوچني و
 پښې يې له مخکې لوړې وى (موزه پاى و) اندامونه يې موزون او قوی و، په ډير
 تواضع او وقار به روان و^{۶۰۶} انس عليه السلام وايي داسي ابريښمي او ورينښمه ټوټه مې نه
 ده ليدلې چې در رسول الله صلى الله عليه وسلم تر لاسونه زياته نرمه وي او نه مې دده عليه السلام دمبارک بوى په
 ډول بله خوشبو يې ليدلى ده، په بل روايت کي راځي چې داسي مشک او عنبر مې نه
 دى بوى کړى چې در رسول الله صلى الله عليه وسلم تربوى زياته خوشبويي ولری^{۶۰۷}، ابو جحيفه
عليه السلام وايي چې در رسول الله صلى الله عليه وسلم دواړه لاسونه مې ونيول پر خپل مخ مې کښيښوول
 ومي ليدل چې تر واورې يخ او تر مشکو زيات خوشبويه و.^{۶۰۸}

جابر بن سمره عليه السلام وايي چې در رسول الله صلى الله عليه وسلم خولۍ تر ټولو عطرونو زياتي خوشبويه
 وى، جابر عليه السلام وايي زه کوچنى وم رسول الله صلى الله عليه وسلم مې غومبوري ته لاسه راوورې،
 شصت لاس يې پر راتيره وه، ومي ليدل چې مبارک لاسونه يې يخ او داسي خوشبويه
 و تابه ويل همدا اوس يې د عطار کڅوڼه خلاصه کړې ده^{۶۰۹}، أم سليم عليه السلام وايي چې
 اصحاب به پر هغه لاره تلل پر کومه به چې رسول الله صلى الله عليه وسلم تللى و، دوى به دده په
 خوشبويي به ددوى دلاري راهنمايي وه^{۶۱۰}، در رسول الله صلى الله عليه وسلم د دواړو اوږو تر مينځ
 دکوتري دهگۍ په اندازه د نبوت مهر لگيدلى و، رنګ يې دمبارک بدن درنګ په
 ډول و، دغه يې د چپي اوږې خواته په دې هډوکي کي و.^{۶۱۱}

^{۶۰۶} خلاصة السير ۱۹/۲۰.

^{۶۰۷} صحيح البخارى ۵۰۳.

^{۶۰۸} صحيح البخارى ۱/۵۲۰.

^{۶۰۹} مسلم ۲۵۶/۱.

^{۶۱۰} نفس المصدر.

^{۶۱۱} صحيح مسلم ۲/۲۵۹.

«غوره خوږونه او رو حاني کمال»

رسول الله ﷺ دېې ساري فصاحت او بلاغت څښتن و، سليسي، رواني، لنډي، معنی داره او بې تکلفه خبري دده ځانگړتيا وه. رسول الله ﷺ ته جوامع الکلم والحکم ورکړل سوی و، يعني دداسي کمال درلودونکی و چې زيات مفاهيم به يې په ډيرو لنډوټکو کي بيانول او د ډير زيات حکمت او کمال خاوند و، د عربو په مختلفو لهجو بڼه پوهيدی، او د هري قبيلې سره به يې دهم هغه قبيلې په لهجه خبري کولی، په حاضر جوابي کي لکه دکوچيانو په ډول و، دکلماتو په نظم او کم استعمال کي لکه دښار او سيدونکي داسي و، په الهي مرسته سره چي د دوحې په صورت کي ورته راتله، دزيات حلک حوصلې، مهرباني او څښيني خاوند، د قدرت په وخت کي عفوع، د مشکلاتو په وړاندي صبر او مقاومت هغه صفتونه و چې الله تعالی پرده باندي لورولی و.

انسان که هرڅومره حلیم او بردباره سي خوييا هم کله ناکله له سختي څخه کار اخلي، خو رسول الله ﷺ داسي حلیم و، چي که هرڅومره اذيت اوزيان په ور واوښت هغه به د صبر او حوصلې لمن نه پرېښووه دهرجاهل په وړاندي هغه له حلم څخه کار اخيستی، حضرت عائشه (چي وايي رسول الله ﷺ به چي د دوو کارونو ترمنځ دا اختيار او واک حق درلودی نو هغه کار به يې غوره کوی چي آسانه به و، خودا په هغه صورت کي چي آسانه کار به گناه نه وه، ځکه هغه ﷺ له گناه څخه ترټولو زيات پاک اوليري و، رسول الله ﷺ کله هم خپل انتقام دچا څخه نه دی اخيستی خود شريعت مخالفت يې نه سواي زغملای او په دې صورت کي به يې دالله ﷻ لپاره انتقام اخيستی^{۱۱۲}، هغه له قهر څخه ډير ليري رضا او نرمي ته ډير نژدی و، رسول الله ﷺ ترټولو زيات سخي او کریم و، داسي بخششونه به يې ورکول تابه ويل لکه چي له فقر څخه بالکل بيره نه لري، دروژي په مياشتي کي به هر شپه جبرائيل عليه السلام قرآن کریم ورته تلاوت کوی، رسول الله ﷺ دخيراونيکي په کارونو کي دسهار تر نسيم زيات مهربانه، لطيف او خوځنده وه.

جابر عليه السلام وايي رسول الله ﷺ هيڅکله هم د چا د سوال په جواب کي (نه) نه دي ويلي ^{۱۱۳} شجاعت له نورو سره مرسته، همکاري او تعاون کي يې ساري نه درلودی، د عمل په ډگر کي يې په اثبات رسولی چي تر هر چا زيات د غيرت او شجاعت خاوند دی، په داسي مواقعو کي يې مقاومت کړی چي بل چاهلته د مقاومت وس نه درلودی، په ډير سختو حالاتو او شیبو کي به دغره په ډول ولاړ و، نه يوازې پر شاتگ به نه کوی بلکه مخ په وړاندي به روان و، داسي قهرمان او پهلوان به نه وي چی يو اويا خوځله يې له ميدان څخه عقب نشني نه وي کړی، خورسول الله ﷺ په خپل ژوند کي عقب نشيني او پر شاتگ يې نه دی کړی، حضرت علي عليه السلام وايي چي کله به جنگ ښه گرم سو، سترگي به سري سوی، موږ به در رسول الله ﷺ خواته ورتلو او دده په حمايت کي به موځانونه ساتل هيڅوک به هم تر رسول الله ﷺ د ښمن ته ورنژدی نه و. ^{۱۱۴}

انس عليه السلام وايي چي يوه شپه د مدینې خلگو د خطر احساس کوی، ښځه تر غوږو سو، يوه ډله خلگ په ښځه پسې ووتل دلاري په اوږدو کي يې رسول الله ﷺ وليدی چي مخکي په هغه ښځه پسې ورتلی توره يې په غاړه کي پرته وه او فرمايل يې: مه بيريزی، مه بيريزی ^{۱۱۵}، په حيا او چشم پوشي کي تر ټولو لوړ او مخکي و، ابوسعید خدری عليه السلام وايي رسول الله ﷺ تر مستوره پيغلي زياته حيا درلوده، د کوم شي څخه به يې چي نفرت کېدی او بده يې ورڅخه را تلل نو د کراحت ښاني به يې په مخ کي ښکاره کېدلی ^{۱۱۶}، چاته به يې مخامخ ډير نه کتل بلکه مبارکي سترگي به يې يوې اوبلي خواته اړولی، مخکي ته به يې تر آسمان ډير کتل، ډير غور، تدبر او تفکر به يې کوی، کوم څه چي به د چانه خوښيدل هغه به يې نه يادول، چاته به يې چي نصيحت کوی او يابه يې چي د چا عيب بيانوی نو نوم به يې نه اخيستی بلکه ويل به يې دهغه چا حال به څه وي چي داسي کارونه کوي، فرزدق ډير ښه وايي:

يغضی حياء ويغضی من مهايته... فلا يکلم الا حين يبتسم

^{۱۱۳} صحيح البخاری ۱/ ۵۰۲

^{۱۱۴} شفاء ۱/ ۴۸۹

^{۱۱۵} صحيح مسلم ۲/ ۲۵۴

^{۱۱۶} صحيح البخاری ۱/ ۵۰۴

ترجمه: خپلي سترگي له حيا نه پټوي په داسي حال کي چي دنورو سترگي يې له هيښته پټيږي ، يوازي هغه وخت خبري ورسره کيږي ، چي پرشوندو يې تبسم وي ، رسول الله ﷺ دزيات عدل ، عفت ، صدق ، امانت او استقامت درلودونکی ؤ ، دښمنان يې تردوستانو مخکي دده پر امانت ، صداقت او عفت اعتراف کوي ، تر اسلام مخکي په امين مشهور سوی ؤ او ټولو به خپل امانتونه دده ته اېښودل .
امام ترمذي رحمه الله روایت کوي چي ابو جهل رسول الله ﷺ ته وويل موږ تا درواغجن نه بولو بلکه داڅه دي چي راوړي هغه درواغ بولو ، همدا ؤ چي الله تعالی د آيت نازل کي : ۶۱۷

فَإِنَّهُمْ لَا يَكْذِبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ . سورة الانعام آيت (۳۳)

ترجمه: دوی تا درواغجن نه گڼي بلکه دا ظالمان د الله ﷻ آيتونه نه مني ، هر قل له ابوسفیان څخه پوښتنه وکړه چي : مخکي له دې چي د نبوت دعوه وکړي تاسي له هغه څخه درواغ اوړېدلي دي ؟ ابوسفیان جواب ورکي چي نه ، رسول الله ﷺ ډير متواضع او بې کبره شخص ؤ دايې نه خوښيدل چي خلگ لکه د شاهانو په ډول معامله ورسره وکړي ، د فقيرانو پوښتنه به يې کوله ، مرسته به يې ورسره کوله ، د غلامانو دعوت او بلنه به يې قبلوله ، او د اصحابو په مينځ کي به دعادي شخص په توگه ناست ؤ ، حضرت عائشه ؓ وايي چي رسول الله ﷺ به خپل بوتونه په خپله گڼدل ، کالي به يې هم گڼدل او پيوند کول ، په کور کي به يې په خپل لاس کار کوي هغه لکه دنورو انسانانو په ډول يوانسان ؤ ، کالي به يې گڼدل ، ميږي به يې لوشلی ، او خپل خدمت به يې کوي ۶۱۸ رسول الله ﷺ ډير با وفاء دزيات وصله رحمي خاوند ، مشفق ، مهربان او رحيم انسان ؤ ، تر هر چا په غوره اخلاقو کي مخ ته ؤ ، بده خبره يې نه ده کړي ، پر چا يې لعنت نه دی ويلی ، په بازار کي يې غالمغال نه دی جوړ کړی ، په هرنیکي کي دکمال درجې ته رسيدلی ؤ ، د بدو جواب به يې په بدو نه وايه ، تل به يې نورو ته بخښنه کوله ، دايې هم خوښ نه ؤ چي نور خلگ دي شاته

ورپسې روان وي، په خوراک، جامه او پوښاک کي به يې دخپل ځان او غلامانو تر مينځ فرق نه کوي.

دمريې او خادم کارونه به يې هم په خپله کول، کله يې هم مريې او خادم ته سخته خبره ده کړې او نه پر غوصه سوې دی، دهغه تقصير په بدل کي يې رټلی نه دی، مسکينان يې خوښيدل، له دوی سره به يې ناسته ولاړه درلوده، ددوی جنازې ته به حاضریدي، فقيرانو ته يې په کمه سترگه نه کتل، يو ځل رسول الله ﷺ د يوسف په دوران کي امر وکړ چې يو پسه دي حلال او پوخ سي، يوسف يې پسه راو نيوی ذبحه کوي يې بل، د پخولو بندوبست وکړ، رسول الله ﷺ وفرمايل زه به لرگی او خاشاکي راټول کړم، اصحابو ورته وويل موږ يې ستا پر ځای راټولوو، دوی ته ورته وويل زه پوهيږم چې تاسي زما په عوض دا کار کوي خوزه دانه خوښوم چې ځان ته دا امتياز ورکړم، ځکه دا الله تعالی دانه خوښوي چې يو بنده دي دنورو په مينځ کي ده امتياز خاوند وي، دا يې وفرمايل ولاړ سو او لرگی يې راټول کړل.^{۶۹}

غوره به وي دلته دهندې بنت ابي هاله چې درسول الله ﷺ دميرمني خور وه له خولې څخه درسول الله ﷺ صفت واوروی هغې به ويل چې رسول الله ﷺ به هميشه غمگين معلومیدی، ډير فکر او تدبر به يې کوی، څه خاص آسایش او سهوليات يې نه درلودل، بې ضرورت به يې خبري نه کولې، زيات وخت به چوپ و، خبره به يې چې شروع کړه پای ته به يې رسوله، بې تکلفه خبري به يې کولې، خوله به يې دې خوا آخوا نه کوله، زيات مفاهيم به يې په لنډو ټکو کي بيانول، خبره به مي مکمله او بشپړه وه، ډير نرم او شرين و، بدخويه او سختي معاملې والا نه و، نعمت به که هر څومره کوچنی و لوی به يې باله.

دهيڅ شي خوارک يې بند نه گڼی، څه به يې چې خوړل نه به يې ستايل او نه به يې بدې بيانوله که به حق ترېښولاندي سو، دومره به په غوصه سو چې هيڅو بې مخ ته نه سواي دريدلای، د حق لپاره به يې انتقام اخيستی، دخپل ځان لپاره نه په غوصه کېدی او نه يې شخصي واراخيستی، اشاره به يې چې کوله نو په ټول لاس سره به يې کوله، د تعجب په وخت کي به يې مخ بلي خواته اړوی، که به خوشحاله و سترگي به

يې كېښته ، خدا يې يوازي تبسم وه ، او غاښونه به يې لکه ملغلري داسي خلیل ،
يوازي هغه خبري به يې کولی چي ضروري به وی ، اصحاب به يې سره يو کول ، نه
دا چي دوی زه جلا او پاشلي وی ، د هر قوم مشرتبه به يې د مشر په سترگه کتل او هغه
به يې دخپل قوم مسؤل ټاکی ، ځان به يې دنورو له شر څخه محفوظ ساتی ، دخپلو
اصحابو خوښه به يې مراعاتوله ، دخلکو د حالاتو په هکله به يې پوښتني کولی
، احوال به يې اخیستی ، نيکي به يې تائيدوله او بدی به يې له منځه وړله ، همېشه
يې له اعتدال څخه کار اخیستی ، او اختلاف يې نه کوی ، ددې امله چي نور څوک
غفلت ونه کړي ، دهیڅ غفلت اجازه يې نه ورکوله ، د هر ډول حالاتو دمقابلې لپاره
پورته تیارو ، د حق په لار کي يې هيڅ کوتاهي نه کوله او دنورو پر حق يې تجاوز نه
دی کړی ، ښه ملگري يې هغه و چې خير غوښتونکی به و ، د نورو غمخور
او مرستندوی دده په وړاندي ډیر محترم او د لوړ مقام خاوند و ، همېشه به کښیښتی
چيري چي به ځای خالی و او همدا يې امر هم و ، ټولو ته يې په پوه سترگه کتل ، د
هر چا د حقوقو رعايت يې کوی ، چا به چي د ضرورت په وخت کي کښینوی او یا به يې
د روی نو تر هغو پوري به ورسره ولاړ یا ناست و ، تر څو به دهغه ضرورت رفع کېدی
، دهغه سوال ته به يې په پوره صبر غوږ نیوی ، او په ډیره ښه طریقه به يې جواب
ورکوی . اصحاب دده په وړاندي برابر و ، هغه ډیر ورته نژدی و چي د زیاتي تقوی در
لودونکی به و ، مجلس يې د حلم ، صبر ، حياء ، امانت او صداقت مجلس و ، هلته به
غالمغال نه و ، یوله بل سره همکاري او نرمي کېدله دلوی او مشردرناوی به کېدی
او پر فقيرانو او محتاجو به رحم کېدی ، دبې وسه لاس نیوی به کېدی ، تل خوښ
، خوش اخلاقه او مهربانه و ، هیڅ بد خوښه ، بد گفتاره ، سخت زړه او غالمغالي نه و ، له
درو شيانو څخه يې ځان پاک ساتلی و یوله ریا بل له زیات خوراک او دریم دبې هدفه
کار څخه ، د چا بدي يې نه بیانول ، بديې نه ورته ویل ، عیبونه يې نه پسې راپلټل ،
بې ثوابه خبره يې نه کوله ، خبري به يې چي کولی دمجلس ملگري به يې ټول ورته
متوجه کېدل او غوږ به يې ورته نیوی ، خبره به يې نه سره اخلا لوله (گډوله) بل چا به
جیر خبره ورته کوله غوږ به يې ورته نیوی او تر هغو پوري به چوپ و تر څو به دهغه
خبره خلاصه سوه ، دخدا پر خبره يې خندل ، د تعجب په وخت کي به يې تعجب کوی ،

دنورو دنامناسبي خبري په مقابل کي به يې له زغم اوصبر څخه کاراخيستی ،
فرمايل به يې د حاجتمند حاجت پوره کړی دنيکي په بدل کي به يې له چا څخه د
شکراني تمه نه درلوده . ٦٢٠

خارجہ بن زيد رضي الله عنه وايي چي رسول الله ﷺ تر ټول دزيات وقار درلودونکی ؤ، په
آساني او بې ضرورتہ خبره به يې نه کوله دزيات وخت به چوپ ؤ ، دنامناسبي خبري به
اورېدو سره به يې مخ گرځوی ، خدايې دتبسم تر حده وه ، خبري يې پراندازه برابري
وي ، نه به يې زياتي کولی اونه به يې تر حد کمي ، دده په وړاندي به اصحابو هم
يوازي تبسم کوي ، په زوريې نه خندل ، لنډه داچي رسول الله ﷺ هغه کامل انسان
ؤ ، چي مثال نه لري ، الله ﷻ هغه ته ادب ورکړی ؤ ، او الله تعالی د هغه دغوره
اخلاقو په هکله فرمايي : —

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ .

ترجمه : ته دلويو اخلاقو څښتن يې

همدا د کمال صفاتو ځانگړتياوي وی ، چي خلک يې له رسول الله ﷺ سره نژدی
کړی ؤ ، دهمدې صفاتو له برکته هغه دهرچاپه زړه کي ځای اولور مقام درلودی
، دهمدې غوره اخلاقو په وجه هغه داسي يورهبرؤ چي زړونه پوري ټولي ؤ ، دهمدې
کمالاتو په سبب هغه خپل مغرور خودمخواه اوسرکښ قوم ته دځان کړی اوهم هغه
جاهل خلک داسي سول چي ډله ډله دالله ﷻ په دين کي شامليدل او اسلام ته يې
غاړه اېښووله ، داصفتونه مو چي يادکړل دادر رسول الله ﷺ د کمالاتو او غوره
اخلاقو يوه ډيره کوچني نمونه وه ، دنبی کریم ﷺ په عظمت او حقيقت پوهنه اود
هغه بيانول يوناشوني کار دی ، دداسي انسان صفت به څوک وکړي چي اخلاق يې
قرآن کریم وي ، بيشکه چي در رسول الله ﷺ د عظمت حقيقت بيانول دچا دوس خبره نه
ده .

ستاسو د دعا په هيله احقر ابو قدرت مولوي عبدالديان (حليم)

واخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمين

فهرست مضامین سیره النبی ﷺ الر حیق المختوم

- (۳).....دمصنف حالاتوته کتنه.....
- (۵).....دعربانو سپیخلې موقعیتونه او اقوام.....
- (۶).....عرب او دهغوی موقعیت.....
- (۷).....عربي قومونه په درې برخو ویشل سوي ده.....
- =.....کهلان قبیله او دهغي مهاجرین پر خلو رو بر خوباندي.....
- (۸).....دمستعرب عربانو یونیکه.....
- (۱۵).....دعربو حکومت او ددوی امارت.....
- =.....دیمن سلطنت او پادشاهي.....
- (۱۸).....دالحیره پادشاهي.....
- (۲۰).....دشام حکومت.....
- =.....دحجاز پادشاهي.....
- (۲۳).....دهمدی جنگ دسبونوپه باره باندي درې روایتونه نقل سوي دي.....
- (۲۵).....قصی پخپله د همداتشریقاتي دندو مسئول وو.....
- (۲۶).....قحطاني او عدناني قبيلي.....
- (۲۹).....دعربو ادیان، اومذاهب.....
- (۳۴).....دمشرکینو ازلام.....
- (۳۶).....بدعتونه دقریشوپه دین ابراهیمی کي.....
- (۳۹).....یمن ته یهودیت.....
- (۴۰).....دیني حال او داسلام رڼا.....
- (۴۱).....دنموني په طور باندي دعربي جاهلي ټولني بعضي یاداوړی.....
- =.....عرب او دهغوی اجتماعي ټولنیز حالات.....
- (۴۵).....اقتصادی ژوند.....
- =.....اخلاقي نیمگړتیاوي.....
- (۴۸).....دسید البشر محمد ﷺ نسب او دده هغه مبارکه کورنۍ.....
- (۵۲).....عبدال مطلب ته په خوب کي دزمزم دخواه امر.....
- (۵۳).....دقیل قصه.....
- (۵۵).....درسول الله ﷺ پلار عبداللہ صاحب.....
- (۵۷).....نیکمرغه میلاد او درسول الله ﷺ دژوند اول خلوینبت کلونه.....
- (۵۸).....حلیمه دسعد بن بکرله کورنۍ.....

- (=)..... دني بي حليمي سره دسيد البشر ﷺ یتیم والی
- (۶۱)..... شق الصدر دسيد البشر ﷺ دسيني مبارکي افريشن
- (=)..... دهمدي دردناکه واقعي څخه وروسته
- (۶۲)..... دسيد البشر ﷺ سره د عبدالمطلب تر هر چا زياته نرمي
- (۶۳)..... سيد البشر ﷺ دا کا په حفاظت کي
- (=)..... دسيد البشر محمد ﷺ په وجه باندي باران غوښتنه
- (۶۴)..... بحيره راهب او دهغه قصه
- (=)..... دفجار ذجنگ بيان
- (۶۵)..... دفضول ترون
- (۶۶)..... دتکاليفو او مشقتونو ژوند
- (۶۷)..... دخديجي ﷺ سره واده دشام دسفر څخه وروسته
- (۶۸)..... دبي بي خديجي ﷺ مهر
- (=)..... دوباره دکعبي شريفی ابادي
- (۶۹)..... دحجرا سوداينودلو پرسرياندي منازعه
- (۷۰)..... داجمالي سيرت بيان دنبت څخه وړاندي
- (۷۳)..... غار حرا ته ورنگ
- (۷۴)..... دوحي راوړونکی جبرائيل ﷺ
- (۸۰)..... کله چي وحي موقتي بنده شوه
- (۸۱)..... دويم وار دجبرائيل ﷺ وحي
- (۸۲)..... دوحي اقسام او په دي باره باندي څيړنه
- (۸۴)..... دعوت الی الله ته د دريدلو امر
- (۸۶)..... د دعوت موادو او اهم اصولو ته ستاسو توجه
- (۸۷)..... دعوت او دهغه مراحل
- (۸۸)..... په مراحلو کي لومړۍ مرحله دعوت او تبليغ
- (=)..... داسلام لومړني مخکشان
- (۹۰)..... لمونځ
- (۹۱)..... قریش په اجتماعي توگه له مسئلې څخه ځان خبروي
- (۹۲)..... دويمه مرحله په ظاهره دعوت او ښکاره تبليغ
- (۹۳)..... نژدې قريبانو ته دعوت
- (۹۴)..... دسيد البشر اطمینان او دصفا غوندې

- دهمدي آواز و اثرات دمکې په شاوخوا کي.....
- د قريشو ځيني مشران ابو طالب و رغلل..... (۹۶)
- د حج په وخت کي د قريشو غونډه د دعوت د بنديز په اړه..... (۹۷)
- له اسلامي دعوت سره مقابل او د هغه قسم قسم اشکال..... (=)
- پر مسلمانانو د قريشو ظالمانه حالات..... (۱۰۰)
- د عمار بن ياسر رضي الله عنه د مور او پلار سره د ابو جهل ظلم..... (۱۰۳)
- د دعوت مرکز دارالارقم..... (۱۱۰)
- د ظلمونو د زيادت په وجه حبشي ته لومړي هجرت..... (۱۱۱)
- په حبشه کي و مهاجرينو ته د قريشو پلان..... (۱۱۲)
- اي ابو طالبه خپل وراره له دي کاره بند کړه..... (۱۱۶)
- قريش او دويم واري ابو طالب..... (۱۱۹)
- د رسول الله صلي الله عليه وسلم و مرگ ته د طاغوتيانو پلانونه..... (۱۲۰)
- د حمزه رضي الله عنه ايمان راوړل د مؤمنانو د زړونو خوشحالي..... (۱۲۱)
- حضرت عمر رضي الله عنه هم د مؤمنانو صفونو ته ورگډ سو..... (۱۲۵)
- د حضرت عمر رضي الله عنه د اسلام راوړلو په باره د مختلفو رواياتو خلاصه..... (۱۲۶)
- د حمزه رضي الله عنه او د عمر رضي الله عنه په ايمان راوړلو د قريشو ناکامي..... (۱۲۷)
- له بني هاشم او بني عبد المطلب سره د ابو طالب غونډه..... (۱۳۲)
- د قريشو زياته حيرانتيا..... (۱۳۵)
- د ظلم او د بښمنۍ پر پيکړه..... (۱۳۶)
- پر مظلومانو درې کلن بنديز..... (=)
- د عهد او شوي تړون ماتېدل..... (۱۳۷)
- د ابو طالب د مرض سختې د قريشو د واهمې سبب..... (۱۳۸)
- عام الحزن يعني د غم کال..... (۱۴۱)
- د حضرت خديجې رضي الله عنها له دار دفنا څخه ودار د بقاته انتقال..... (۱۴۴)
- د انصاهات المؤمنين حضرت سوده رضي الله عنها سره د سيد البشر صلي الله عليه وسلم واده..... (۱۴۵)
- تيز او لوړ عقل هم دي ته په حيرت کي دی..... (۱۴۷)
- دويمه مرحله رسول الله صلي الله عليه وسلم په طائف کي..... (۱۴۸)
- نور و قبائلو ته د سيد البشر صلي الله عليه وسلم اسلامي بلنه..... (۱۵۹)
- هغه قبيلې چې د سيد البشر صلي الله عليه وسلم په دعوت اسلام ته رابلل سوي دي..... (=)
- له مکې څخه خارج ايماني بزېښناوې (وړانگې)..... (۱۵۹)

- (۱۷۳)..... طفیل بن عمرو الدوسی : ﴿﴾
- (۱۷۵)..... دمدینې منورې شپې بختورانسانان
- (۱۷۷)..... دسید البشر ﷺ د حضرت عائشې ﴿﴾ سره نکاح او واده
- (=)..... داسراء او معراج د نیتې په باره د تاریخ پوهانو نظرونه
- (۱۸۵)..... د عقبه او دهغه اولین بیعت
- (۱۸۷)..... په مدینه منوره کې د اسلام استازی
- (=)..... ستره کامیابی
- (۱۹۰)..... عقبه او دهغه دویم بیعت
- (۱۹۱)..... د دیني او عسکري مسئلې پراهمیت د عباس ﴿﴾ له طرفه رڼا اچول
- (۱۹۲)..... دسید البشر ﷺ څخه د بیعت زده کړه
- (۱۹۳)..... د بیعت په باره نور زیادت اسرار
- (۱۹۴)..... د بیعت سلسله په مصافحې سره شروع سوه
- (۱۹۵)..... دخزرج او داوس قبیلې د مشرانو ټاکل
- (=)..... دخزرج قبیلې استازی
- (۱۹۶)..... داوس قبیلې استاذي
- (=)..... شیطان د دې تړون سر او راز ښکاره کړ
- (=)..... انصار د قریشو په مقابل کې
- (۱۹۷)..... د قریش احتجاج د شرب مشرانو ته
- (=)..... د بیعت په باره د قریشو اعتماد او د یریانو پلټنه
- (۱۹۸)..... دهجرت شروع
- (۲۰۲)..... قریش او دهغوی پارلمان دارالدوه
- (۲۰۳)..... د پارلمان ټولو اشخاصو دسید البشر ﷺ د وژلو پرېکړه وکړه
- (۲۰۴)..... دسید الانبیاء ﷺ هجرت
- (۲۰۵)..... د قریشو لطفه دسید البشر محمد ﷺ د کور محاصره کېدل
- (۲۰۶)..... قریش بیا هم له فاحشي ناکامۍ سره مخ سول
- (۲۰۷)..... له کوره بیا تر غار ثوره
- (۲۰۸)..... غار ته اول حضرت صدیق ﴿﴾ بیا سید البشر ﷺ داخل سو
- (۲۱۰)..... دمدینې پر طرف دسید البشر ﷺ سفر
- (۲۱۶)..... دسید البشر ﷺ و قباء ته رسیدل
- (۲۱۹)..... د نبي کریم ﷺ و مدینې منورې ته رسیدل

- په مدينه كي ژوند.....
- د مدنې دور درو مختلفو حالاتو ته تقسيم سوي دي (۲۳۱).....
- اوله مرحله..... (=).....
- هجرت او د مدينې حال..... (=).....
- دنوي جامعي جوړښت او ترتيب..... (=).....
- د مسجد نبوي ﷺ اباديدل..... (۲۳۸).....
- د مسلمانانو خپل مينځ كي اخوت..... (=).....
- د اسلامي اتحاد تړون او عهد..... (۲۴۰).....
- پر ټولنه باندي معنوي تاثيرات..... (۲۳۲).....
- له يهودانو سره تعهد..... (۲۳۳).....
- د تړون بعضي مادې..... (۲۳۶).....
- مسلمانان مبارزه..... (=).....
- د سعد بن معاذ ؓ او د ابو جهل يو دبله اختارونه..... (۲۳۷).....
- د قريشو د جانب څخه مهاجرينو ته تهديدې اختار..... (۲۳۸).....
- د الله ﷻ د طرف څخه مسلمانانو ته د جنگ اجازه..... (=).....
- د بدر څخه وړاندي سراياوې او غزوات..... (۲۳۹).....
- په مختصره توگه د سراياؤ ياد اوري..... (۲۴۰).....
- د رابع سريه..... (۲۴۱).....
- د خرار سريه..... (=).....
- د ابو ايا و دان غزا..... (۲۴۲).....
- د بواط غزا..... (=).....
- د صفوان غزا..... (۲۴۳).....
- د ذى العشيرة غزا..... (=).....
- د نخله سريه..... (۲۴۴).....
- د بدر عظيمه غزا..... (۲۵۰).....
- د اسلام اولين جنگ..... (=).....
- د اسلامي لښکر حساب او پرده لو تقسيميدل..... (=).....
- د بدر په طرف د لښکر ليرل..... (۲۵۱).....
- په مکه مکرمه كي خطري اعلان..... (=).....
- د مکې خلک جنگ ته د تيارۍ په حال كي..... (۲۵۲).....

- (=)..... د مکې د لښکر تعداد د اسلام اولين جنگ
- (=)..... د بني بکر قبيلې سره لانجه او د ښمني د اسلام اولين جنگ
- (=)..... د شيطان د اطمنان څخه وروسته د اسلام اولين جنگ
- (۲۵۳)..... د کاروان نجات
- =..... په بيرته واپسيدو کې د ابو جهل او ملګرو اختلاف
- (۲۵۴)..... بيله جګړې بله چاره نسته
- =..... په خطرناک وخت کې غونډه جوړول
- (۲۵۶)..... د اسلام لښکر و بدرته نژدې اړول
- =..... د سيد البشر ﷺ له خوا د څارنې عمليات
- (۲۵۷)..... د مکې لښکر په باره د ضروري معلوماتو لاسته راوړل
- (۲۵۸)..... د باران او رېدل د مشر کينو لپاره وبال او عذاب
- =..... لښکر ته د مخته تګ قوماندنه
- (۲۵۹)..... د لښکر د عمومي قومندانۍ ساتنه
- =..... د لښکر ترتيب او په سکون سره د شپې سبا کول
- (۲۶۰)..... د جنگ په ميدان کې له داخلي اختلاف سره مخامخ کيدل
- (۲۶۲)..... د لښکرو نو سره مخامخ کيدل او د سيد البشر ﷺ هدايت
- (۲۶۳)..... د حمزه ؓ د توري واری
- (۲۶۴)..... درې مسلمان او درې کفار په مقابلې کې
- =..... عامه حمله
- (۲۶۵)..... د جنگ په حالت کې د سيد البشر ﷺ دعا
- =..... د سيد البشر ﷺ په دعا د ملائکه وو نزول
- (۲۶۶)..... ځوابي حمله او د جنت زيری
- (۲۶۸)..... د جنگ د ميدان څخه د شيطان لعين تېښته
- =..... د کفارو مکمل شکست
- =..... د جنگ په حالت کې خپلو ملګرو ته د ابو جهل وينا
- (۲۶۹)..... د ابو جهل قتل
- (۲۷۱)..... په دې جنگ کې د زيات پيسو ليدل
- (۲۷۵)..... د مشر کينو و مړيو ته د سيد البشر ﷺ وينا
- (۲۷۶)..... مکې ته د کفارو د شکست خبر رسيدل
- (۲۷۸)..... و مدینه ته د فتحې د زيرې دپاره دوه کسان ليرل

د غنیمت د مالونو پر سر د مسلمانانو په مینځ کې اختلاف

د مدینې په لار کې د سید البشر ﷺ امر او د صحابه کرامو اجراء (۲۷۹).....

د مبارکۍ دلې (۲۸۰).....

د بندیانو په باره د اصحابو سره مشوره (۲۸۱).....

د دې غزا په باره د انفال سورت نازل سو (۲۸۲).....

په راتلونکي کې نورې پیښې (۲۸۵).....

د بدر او احد تر مابین فوجي عملیات (۲۸۶).....

د کدر په علاقه کې د بنی سلیم غزا او دهغوی پاته غنائم (۲۸۸).....

د سید البشر ﷺ د قتل پلان او تدبیر جوړیدل (۲۸۹).....

د بنی قینقاع غزوه (۲۹۱).....

یهود او دهغوی د مکرونو، فریبونو یوه نمونه =

د بنی قینقاع له طرفه عهد مات شو (۲۹۳).....

محاصره بیا تسلیمې او د وطن څخه جدائي (۲۹۵).....

د سویق غزاء او هم د سویق د غزا د تسمیې وجه (۲۹۶).....

د ذی امر غزا په دریم کال د هجرت (۲۹۷).....

د کعب بن اشرف تر ور او دهغه قتل (۲۹۸).....

د بحران غزا په دریم کال د هجرت (۳۰۲).....

د زید بن حارث ؓ سر په دریم کال د هجرت =

د انتقامي جنگ لپاره د قریشو تیاریدل (۳۰۳).....

د قریشو د لښکر تعداد او د جنگ اسباب (۳۰۵).....

د مکې لښکر د حرکت په حال کې =

د مکې لښکر د مدینې په سیمو کې (۳۰۶).....

په مدینه کې دفاعي مشورتي جرګه =

و اسلامي لښکر ته د سید البشر ﷺ نصیحت او د جنگ ډګر ته روانیدل (۳۰۷).....

د لښکر معاینه او د کم عمره صحابه کرامو خروج (۳۰۹).....

د مدینې او احد تر مابین پر سید البشر ﷺ باندي خاصه پیره =

د عبد الله بن ابی ابن سلول بغاوت او سرکشي =

پاته (۷۰۰) تنه لښکر دا حد پر طرف (۳۱۱).....

د دفاعي پلانونه او پنځه سوه ماهر غشي ویشتونکي =

د سید البشر ﷺ لطفه لښکر یانوته د غیرت تبلیغ (۳۱۳).....

- دمکي دلنکر نظم عمومي قومندان يه ابوسفیان.....
 (۳۱۴) دقریشو سياسي فريبونه او چلونه.....
 (۳۱۵) دقریشو بنځي هم دجنگ په ميدان کي.....
 = دجنگ لومړۍ لمبې او دزيربن عوام ﷺ غیرت.....
 (۳۱۶) دکفري علمبردارانو مرگ او دکفري بيرغ پرمخکه لويدل.....
 (۳۱۷) دجنگ نور حالتونه.....
 (۳۱۸) دحضرت حمزه ﷺ زړه دردوونکی شهادت.....
 (۳۱۹) په جنگ کي دمسلمانانو کاميابي.....
 = دحفظه ﷺ محبت ترنوي واده له جهاد سره.....
 = په جنگ کي دغشو ويشتونکي صحابه وو غيرت.....
 (۳۲۰) دشرکانو ماتيه او پرشاتگ.....
 = غشي ويشتونکي دغتي غلطۍ سره مخامخ.....
 (۳۲۱) خالدبن وليد او اسلامي لښکر.....
 = دمحاصرې په دوران کي دسيد البشر ﷺ غيرت مند دريځ.....
 (۳۲۲) په مسلمانانو کي وارخطائي او شکست.....
 (۳۲۴) په سخت جنگ کي دسيد البشر ﷺ دفاع نه (۹) کسانو کوله.....
 = دسيد البشر ﷺ په ژوند کي سخت حالت او دشرکينو دپاره موقع.....
 (۳۲۷) پرسيد البشر ﷺ شاوخوا داصحابو راجمع کيدل.....
 (۳۲۸) دشرکينو حملې دگرميدلو په حالت کي.....
 (۳۲۹) زياته قهرماني او بې مثاله قرباني.....
 (۳۳۱) درسول الله ﷺ دشهادت اوازه او پر جنگ دهغه اثر.....
 (۳۳۲) دابی بن خلف قتل.....
 (۳۳۳) طلحه ﷺ ته درسول الله ﷺ په خدمت دجنت وجوب.....
 = دشرکينو وروستی حمله.....
 (۳۳۴) شهيدان اودهغوی مثله.....
 = قهرمان مسلمانان دژوند تراخري سلگۍ پوري دجنگ په ميدان کي وي.....
 (۳۳۵) وسيد البشر ﷺ ته حضرت علی ﷺ په ډال کي اوبه راوړل.....
 (۳۳۶) دابوسفیان له حضرت عمر ﷺ سره خبري.....
 (۳۳۷) دبدر په ورځ په راتلونکي کي ديوه جنگ وعده.....
 = دشرکانو دپلانونو په باره بڼه تحقيق.....

- د زید بن ثابت رضی اللہ عنہ ورتگ دشهیدانو اوزخمیانو دکتلو دپاره.....
- د شهیدانو لیدلو ته دسید البشر صلی اللہ علیہ وسلم ورتگ..... (۳۳۹)
- سید البشر صلی اللہ علیہ وسلم دسوالونو په وخت دالله ﷻ حمد او ثنا وایی..... (۳۴۰)
- دسید البشر صلی اللہ علیہ وسلم فراغت دشهیدانو دتدفین څخه او دمدینې پرلور..... (۳۴۱)
- دسید البشر صلی اللہ علیہ وسلم مدینې ته رسیدل..... (۳۴۲)
- د مسلمانانو شهیدان او د مشرکانو مړي.....
- په مدینه کې پرسید البشر صلی اللہ علیہ وسلم خاصه پیره..... (۳۴۳)
- د حمراء الاسد غزا او دسید البشر صلی اللہ علیہ وسلم فکر او سوچ..... (=)
- دهمدی غزا په باره دقرآن کریم وینا..... (۳۴۷)
- د ذکر سوي غزافائدي او اسرار..... (۳۴۸)
- له احد څخه بعد نظامي پلانونه او دبیر معونه واقعہ..... (۳۴۹)
- د ابوسلمه سریه او مدینې ته د غنیمتونو سره راتگ..... (۳۵۰)
- عبداللہ بن انیس رضی اللہ عنہ سریه په څلورم کال د هجرت..... (۳۵۱)
- په ذکر سوي کال کې درجیع حادثه.....
- د بئر معونه زیاته دردناکه واقعہ..... (۳۵۳)
- د بنی نضیر غزا او جبرائیل علیہ السلام ته دخبر ورکولو امر..... (۳۵۵)
- د نجد غزا او داغرابو (کوچیانو) تصفیہ..... (۳۵۹)
- د بدر دویمه غزا او بیرغ د حضرت علی رضی اللہ عنہ په لاس..... (۳۶۰)
- د دومة الجندل غزا او په دي کې حکیمانه تدبیر..... (۳۶۱)
- غزوة الاحزاب..... (۳۶۲)
- د بنی قریظہ غزا او د جبرائیل علیہ السلام فرمان..... (۳۷۶)
- د دي دوو غزاوو څخه وروسته پوځي تاکتیکونه..... (۳۸۲)
- د سلام بن ابی الحقیق قتل.....
- له احزاب او بنی قریظہ غزا وروسته لومړی سریه..... (۳۸۴)
- غزوة بنی لحيان..... (۳۸۵)
- دسید البشر صلی اللہ علیہ وسلم په قومنده دسرایاؤ او جنگي گروپونو لیدل..... (۳۸۶)
- د عکاشه بن محسن رضی اللہ عنہ سریه.....
- د محمد بن مسلمه رضی اللہ عنہ سریه.....
- د ابو عبیده بن الجراح رضی اللہ عنہ سریه.....
- د زید بن حارثه رضی اللہ عنہ سریه..... (۳۸۷)

- عیص ته دزید بن حارثه رضی اللہ عنہ سریه
 (۳۸۸) دزید رضی اللہ عنہ سریه
 بیاهم وادی القری ته دزید رضی اللہ عنہ سریه
 دخیط سریه
 (۳۸۹) دبنی المصطلق او یا مرسیع غزا په شپږم کال دهجرت
 (۳۹۱) دبنی مصطلق ترغزا وړاندي دمنافقانو مرام اودریخ
 (۳۹۵) په بنی مصطلق غزا کي منافقین اودهغوی رول
 (۳۹۷) په همدی غزا کي دافک ییښه واقع سوي ده
 (۴۰۰) دمرسیع غزا وروسته فوجي تاکتیک او عملیات
 (=) د عبد الرحمن بن عوف رضی اللہ عنہ سریه
 (۴۰۱) د علي بن ابی طالب رضی اللہ عنہ سریه
 (=) دابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ سریه په بل روایت سره دزید بن حارثه رضی اللہ عنہ سریه
 (۴۰۲) دکرز بن جابر الفهري سریه
 (۴۰۳) صلح حدیبیه
 (=) (دهجرت په شپږم کال دذی القعدې میاشت)
 (=) دسید البشر صلی اللہ علیہ وسلم اعلان او مسلمانانو ته دسفر امر
 (۴۰۴) دمسلمانانو دمکې طرف ته روانگي
 (=) دبیت الله شریفی څخه دمسلمانانو منع کیدل
 (۴۰۵) تبدیل دلاري اود جنگ څخه اجتناب کول
 (=) دبیل دسید البشر صلی اللہ علیہ وسلم اود قریشو تر مابین دریم والی
 (۴۰۶) دقریشواستازي
 (۴۰۸) هغه قادر ذات چه دوی قوتونه یې ستاسو څخه منع کړل
 (=) عثمان رضی اللہ عنہ قریشو ته دمسلمانانو لطفه دسفیر (استازي) په توگه
 (۴۰۹) دحضرت عثمان رضی اللہ عنہ دشهادت اواز او درضوان بیعت
 (=) دصلحي تړون او بیرته دصحابه وومدیني ته تلل
 (۴۱۱) ابوجندل رضی اللہ عنہ اودسید البشر صلی اللہ علیہ وسلم په امر دهغه بیرته سپارل
 (=) دعمرې دخلاصون قرباني او ویشتان خریل
 (۴۱۲) دمهاجري میرمنو دوباره نه سپارل
 (۴۱۳) ددې تړون انجام او وروستي حالتونه
 (۴۱۵) دمسلمانانو زیاته پریشاني اود محمد صلی اللہ علیہ وسلم سره د عمر فاروق رضی اللہ عنہ مناقشه

- ديوزلانو دکشالي پای او دابو بصير واقعہ..... (۴۱۷)
- دقریشی قهرمانانو اسلام را وړونکی حالت..... (۴۱۸)
- =..... دویمه مرحله.....
- =..... دحديبيې تړون په اسلامي تاريخ کي.....
- دسيد البشر ﷺ ليکونه مشرانو او باچهانو ته..... (۴۱۹)
- =..... دحشيې بادشاه نجاشي ته خط ليرل.....
- دسيد البشر ﷺ خط دمصر باچا مقوقس ته..... (۴۲۲)
- دسيد البشر ﷺ ليک د فارس باچا کسری ته..... (۴۲۴)
- دسيد البشر ﷺ ليک دروم بادشاه قيصر ته..... (۴۲۶)
- دسيد البشر ﷺ ليک دبحرين بادشاه منذر بن ساوي ته..... (۴۲۹)
- دسيد الانبياء ﷺ ليک ديمامه باچا هوذه بن علي ته..... (۴۳۰)
- دسيد البشر ﷺ ليک ددمشق مشر حارث بن ابي شمر غسانی ته..... (۴۳۱)
- =..... دسيد البشر ﷺ ليک دعمان باچا ته.....
- صلح دحديبيې اوپه وروسته کي فوجي عمليات..... (۴۳۴)
- =..... دغابه يا ذی قردپه نامه غزا.....
- دخيبر غزا په اووم کال دهجرت..... (۴۳۶)
- دخيبر په لور..... (۴۳۷)
- داسلام لښکر..... (۴۳۸)
- يهود او ورسره دمنافقينو اړيکه..... (۴۳۹)
- =..... دخيبر لاره او دمرحې دلاري خوښيدل.....
- دهمدي لاري په تللو کي واقعات..... (۴۴۰)
- داسلامي لښکر رسيدل دخيبر لمنوته..... (۴۴۱)
- دجنگ تصميم او دخيبر برجونه..... (۴۴۲)
- اول دناعم پر برج حمله او دهغه فتحه کېدل..... (۴۴۳)
- دويمه فتحه دصعب بن معاذ دبرج..... (۴۴۵)
- درېمه فتحه دزبير دکلا..... (۴۴۶)
- =..... دزبير کلا وروسته دابی دکلا فتحه.....
- =..... تر ټولو هغه محکم برج نزار دهغه فتحه.....
- په دي فتحه کي دخيبر دويمه برخه..... (۴۴۷)
- تړون او دخيبر فتحه..... (۴۴۸)

- دابی الحقیق دوه زامن اود هغوی قتل.....
 (۴۴۹).....
 د غنیمتونو تقسیم.....
 (۴۵۰).....
 جعفر بن ابی طالب (ع) او اشعریان.....
 (۴۵۱).....
 له صفینې (ع) سره د سید البشر (ﷺ) واده.....
 (۴۵۲).....
 په زهرو و هل سوی پسه.....
 د خیبر په غزا کي د شهیدانو او د کفارو د مرو تعداد.....
 (۴۵۳).....
 د فدک یهودیان.....
 د تخم یهودیان.....
 (۴۵۴).....
 د سید البشر (ﷺ) د مدینې پر لور.....
 (۴۵۵).....
 د ابان بن سعید (ع) سریه.....
 په (۷) کال د هجرت کي غزاګاني او هم سرایاوي.....
 د ذات الرقاع غزا.....
 اولینه د غالب بن عبدالله لیشی سریه.....
 (۴۵۸).....
 دویمه: د (۷) هجري کال په جمادی الثاني کي د حسمي سریه.....
 (۴۵۹).....
 دریمه: د (۷) هجري کال د شعبان په میاشت کي تریه ته د عمر بن خطاب (ع) سریه.....
 خلورمه: د (۷) هجري کال د شعبان په میاشت کي د بشیر بن سعد انصاري (ع) سریه.....
 پنځمه: د (۷) هجري کال په رمضان کي د غالب بن عبدالله لیشی (ع) سریه.....
 شپږم: د عبدالله بن رواحه (ع) سریه.....
 (۴۶۰).....
 اووم: د بشیر بن سعد انصاري سریه.....
 اتم: د ابی حذر د اسلمي (ع) سریه.....
 د قضاء سوي عمره ادا کول.....
 خلورنوي سریه.....
 (۴۶۳).....
 اول: د ابی عوجاء (ع) سریه.....
 دویم: د غالب بن عبدالله (ع) سریه.....
 (۴۶۴).....
 دریم: د ذات الصلح (ع) سریه.....
 خلورم: د ذات عرق سریه.....
 اتم هجري کال د موته جنگ.....
 د ذکر سوي جنگ سبب.....
 (۴۶۵).....
 د لښکر مشران او د سید البشر (ﷺ) هدايات.....

- د لښکر سره رخصت اخستل او د عبداللہ بن رواحہ رضی اللہ عنہ زرا =
- اسلامي لښکر / په مقابل کي يه دوه لکه لښکر (۴۶۶)
- په معان کي مشورتې جرگه (۴۶۷)
- د اسلامي لښکر لطفه پردېنم ناتار =
- د جنگ پيل / شروع =
- د اسلام پيرغ د سيف الله (خالد بن وليد رضی اللہ عنہ) په لاس (۴۶۹)
- د جنگ پای / اخر =
- د مسلمانانو د شهيدانو او کفارو د مرو شميره (۴۷۰)
- د جنگ اغيزي / اثرات =
- د ذات سلاسل د سريه بيان (۴۷۱)
- د ابوقتاده رضی اللہ عنہ د سريه بيان (۴۷۲)
- د مکې مکرمي فتحه =
- د غزا سبب او علت =
- ابوسفیان دنوي تړون په کونښ کي (۴۷۴)
- د جنگ تياري / برابريدل (۴۷۶)
- اسلامي لښکر د مکې پر لور (۴۷۸)
- اسلامي لښکر له مرالظهران سره او د مسلمانانو روژه (۴۸۰)
- ابوسفیان د سيد البشر ﷺ په حضور کي =
- د اسلام لښکر د مرالظهران څخه د مکې پر لور (۴۸۲)
- پر قريشو ناخايه څرغ د شالخوا اسلامي لښکر ۴۸۳
- په ذی طوی کي د اسلام لښکر (۴۸۴)
- په مکه مکرمه کي د اسلام لښکر =
- رسول الله ﷺ بتان ماتوي / نسکوروي (۴۸۵)
- بتان ټول مات او نسکور سول (۴۸۶)
- په کعبه کي د سيد البشر ﷺ خطبه قريشو ته =
- د کعبې شريفي کلياني دوباره خپل اولين خاوند ته (۴۸۷)
- د بلال رضی اللہ عنہ اذان د کعبې شريفي پر لاس (۴۸۸)
- د شکراني لمونځ کول =
- د غټو مجرمينو قتل د سيد البشر ﷺ په حکم (۴۸۹)
- د فضاله بن عمير او صفوان بن اميه اسلام راوړل (۴۹۰)

- (۴۹۱)..... دفتحي په دويمه ورځ د سيد البشر ﷺ خطبي ته د خلگو حضور
- (۴۹۲)..... دانصارو فکرونه او انديښنې
- =..... د بيعت د پاره د خلگو راتگ
- (۴۹۳)..... په مکه کې د سيد البشر ﷺ استقامت
- =..... د جنگي گروپونه او دهغوی اميران
- (۴۹۵)..... د سيد البشر ﷺ د ژوندروستی دريمه مرحله
- (۴۹۶)..... د دې مرحلې تقسيم دوو برخو ته
- =..... د حنين غزا
- =..... په او طاس کې د دښمن لښکر
- (۴۹۷)..... که بری ستاوي نو يوازي وسله وال کسان به دې په درد و خوري
- (۴۹۸)..... د دښمن جاسوسي کونکي
- =..... د رسول الله ﷺ استخباراتي اشخاص
- =..... د رسول الله ﷺ د حنين پر لور
- (۴۹۹)..... پر اسلامي لښکر غلچکي بريد
- (۵۰۰)..... د حضرت عباس ؓ صوت د مسلمانانو بيرته راتگ
- =..... د دښمن شکست
- (۵۰۱)..... د دې غزا غنيمتونه
- =..... د طائف غزا / په اصل کې د حنين د غزا ادامه
- (۵۰۳)..... په جعرانه کې د غنيمتونو تقسيميدل
- (۵۰۴)..... د سيد البشر ﷺ تقسيم او دانصارو ناراضي
- (۵۰۶)..... د هوازن استازي
- (۵۰۷)..... عمره او مدينې ته تلل
- =..... د مکې مکرمې له فتحې وروسته استازي او سراياوي
- =..... د زکوة را جمع کونکي
- (۵۰۸)..... سراياوي
- (۵۰۹)..... په نهم هجري کال د عيينه بن حصن فزاري سريه
- =..... د قطبه بن عامر سريه
- (۵۱۰)..... د ضحاک بن سفيان کلابی سريه
- =..... د علقمه بن مجزر مدلجي سريه
- =..... د علي بن ابي طالب ؓ سريه

- دتبوک په غزا کي سيد البشر ﷺ (۵۱۲).
 = دتبوک غزا او دهغي سبب.
 (۵۱۳). مدینه منوره ته درو میانو خبر رارسیدل.
 = حضرت عمر رضی الله عنه په قول دهمدي قصي بيان.
 (۵۱۴). درو میانو او غسان قبیلې د جنگ لپاره امدگي.
 (۵۱۵). حالات نور هم مخ پر خرابی روان وو.
 = د سيد البشر ﷺ حقانه نظر.
 (۵۱۶). درو میانو سره د جنگ د تصمیم اعلان.
 = د جهاد په تصمیم نیولو کي د اصحابو خپل مینځي سيالي.
 (۵۱۷). د اسلام زمریان دتبوک پر طرف.
 (۵۱۹). د اسلام عظیم الشان لښکر په تبوک کي.
 (۵۲۰). د مسلمانانو بريالی لښکر د مدینې په لور.
 (۵۲۱). له غزا څخه د باقي مانده کسانو د استان.
 (۵۲۳). دتبوک غزا او دهغه پایلي.
 (۵۲۴). د دې غزا په باره د قرآن کریم هدايات.
 = د همدغه کال بعضي مهمي واقعي.
 (۵۲۵). د حضرت ابو بکر صدیق رضی الله عنه تر مشرې لاندې حج.
 (۵۲۶). د سيد البشر ﷺ و غزاگانو ته مختصره کتنه.
 (۵۲۸). خلگ په جمع اوري سره اسلام راوړي.
 (۵۲۹). استاذي او نمایندگان.
 = د عبد القيس استازي.
 (۵۳۰). د دوس قبیلې وفد.
 = د فروه بن عمرو جذام استازی / نماینده.
 = د صداء استاذي.
 (۵۳۱). کعب بن زهير بن ابی سلمی د سيد البشر ﷺ په وړاندې.
 (۵۳۳). د عذره قبیلې استازي او نمایندگان.
 = د بلي پلاوی او میلمه پالنه.
 (۵۳۴). د تقيف استاذي / نمایندگان.
 (۵۳۶). د یمن د بادشاهانو لیک.
 = د همدان پلاوي / استاذی.

- د بني فزاره استاذي او نمايندگان.....
 (٥٣٧)..... دنجران استاذي
 (٥٣٨)..... د بني حنيفه قبيلي استاذي
 (٥٤٠)..... د بني عامر بن صعصعه ډله
 (٥٤١)..... د تجيب و فدد ديار لسو كسانو مركب
 (٥٤٢)..... د طيء و فداو پكي زيد الخيل
 (٥٤٣)..... د اسلامي دعوت كاميابي او هم اغيزي
 (٥٤٥)..... حجة الوداع
 (٥٤٦)..... د سيد البشر ﷺ اخرنی حج
 (٥٥٢)..... اخرنی فوحي حركت
 (٥٥٣)..... له دې فاني دنيا څخه د سيد البشر ﷺ اخري سفر
 (٥٥٤)..... د مرض شروع
 =..... د سيد البشر ﷺ د مرض په حال كي دخپلو پيبيانو څخه پوښتنه
 (٥٥٥)..... تر رحلت پنځه ورځي وړاندي
 (٥٥٧)..... د رحلت څخه څلور ورځي وړاندي
 (٥٥٨)..... له رحلت څخه يوه يادوي ورځي وړاندي
 (٥٥٩)..... د رحلت څخه يوه ورځ وړاندي
 =..... د سيد البشر ﷺ د مبارك ژوند آخره ورځ
 (٥٦٠)..... د ځكندن حالت
 (٥٦١)..... پر اصحابو د غمونو بارانونه
 =..... د حضرت عمر ؓ د غم اندازه
 (٥٦٢)..... د حضرت ابو بكر صديق ؓ حالت
 (٥٦٣)..... د سيد البشر ﷺ تجهيز، تكفين، تدفين، اوله مبارك جسد سره رخصت
 (٥٦٤)..... د سيد البشر ﷺ مبارك كورنۍ
 (٥٧٣)..... د رسول الله ﷺ صفتونه او اخلاق
 =..... د سيد البشر ﷺ اخلاقي كمال او شمائل
 (٥٧٩)..... غوره خويونه او روحاني كمال
 ستاسو د ليكنو او كتابتونو د پاره زموږ حليمي اداره په ښه كتابت اوښه سمون او ترتيب سره
 د كتابونو د پاره په ښه سيز كي ليكلو ته سترگي په لاره :
 ٠٣٤٤٨٠١٩٧٨٧
 كاتب ابو قدرت مولوي عبدالديان (حليم)

در رسول الله صلى الله عليه وسلم پگري مبارکه

موى مبارک

در رسول الله صلى الله عليه وسلم پاي مبارک

دنيي صلى الله عليه وسلم خيل مبارک

رسيد الشرح على الله عليه وسلم ليكون مختصرا باجماعه

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي هدانا لهذا
 ما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله
 والحمد لله الذي هدانا لهذا
 ما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله
 والحمد لله الذي هدانا لهذا
 ما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله
 والحمد لله الذي هدانا لهذا
 ما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

بسم الله الرحمن الرحيم
 الحمد لله الذي هدانا لهذا
 ما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله
 والحمد لله الذي هدانا لهذا
 ما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله
 والحمد لله الذي هدانا لهذا
 ما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله
 والحمد لله الذي هدانا لهذا
 ما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي هدانا لهذا

ما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

والحمد لله الذي هدانا لهذا

ما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

والحمد لله الذي هدانا لهذا

ما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

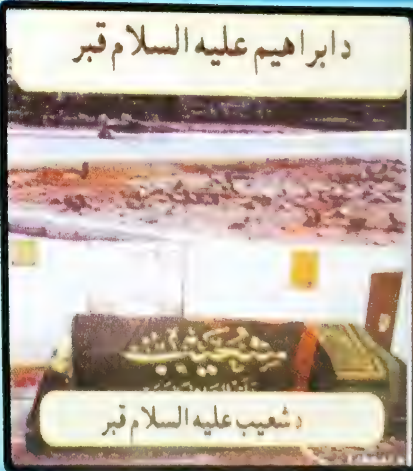
والحمد لله الذي هدانا لهذا
 ما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله
 والحمد لله الذي هدانا لهذا
 ما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله

دامهات المؤمنین قبرونه

د ابراهيم عليه السلام قبر

د شعیب عليه السلام قبر

د موسیٰ علیه السلام قبر مبارک

Taknaz

مکتبه سلطانیه
کاسی رود کوته

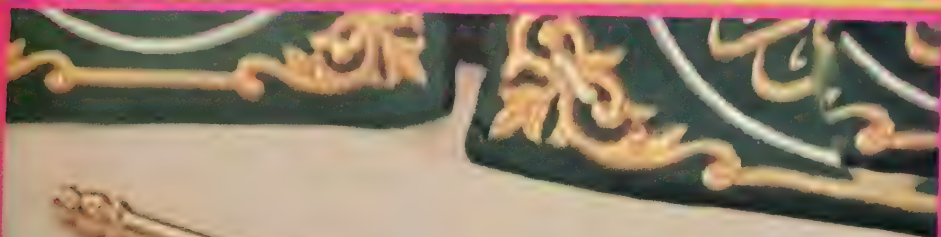
دینا ملک عبدالباری اولیوذر

دیسٹ اللہ دروازہ

دکڑو غار

دیسٹ اللہ شریفی د دروازہ کلی

جنت البقیع

alajeeb.com

دوفودو دهرکلی حای

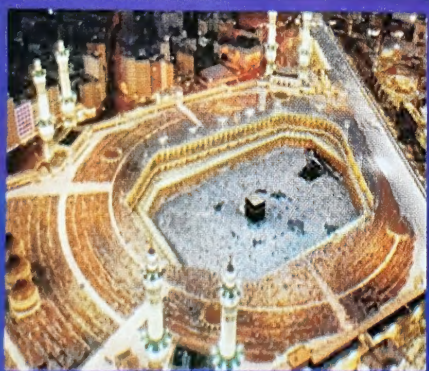
دبیت الله کلی

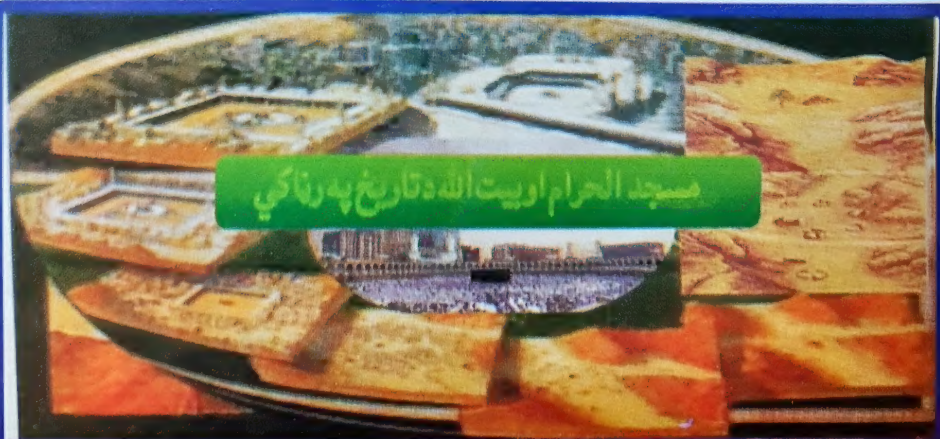
مسجد نبوي صلى الله عليه وسلم اور روضۃ مبارکہ

بيت الله او مسجد الحرام په اوسني وخت

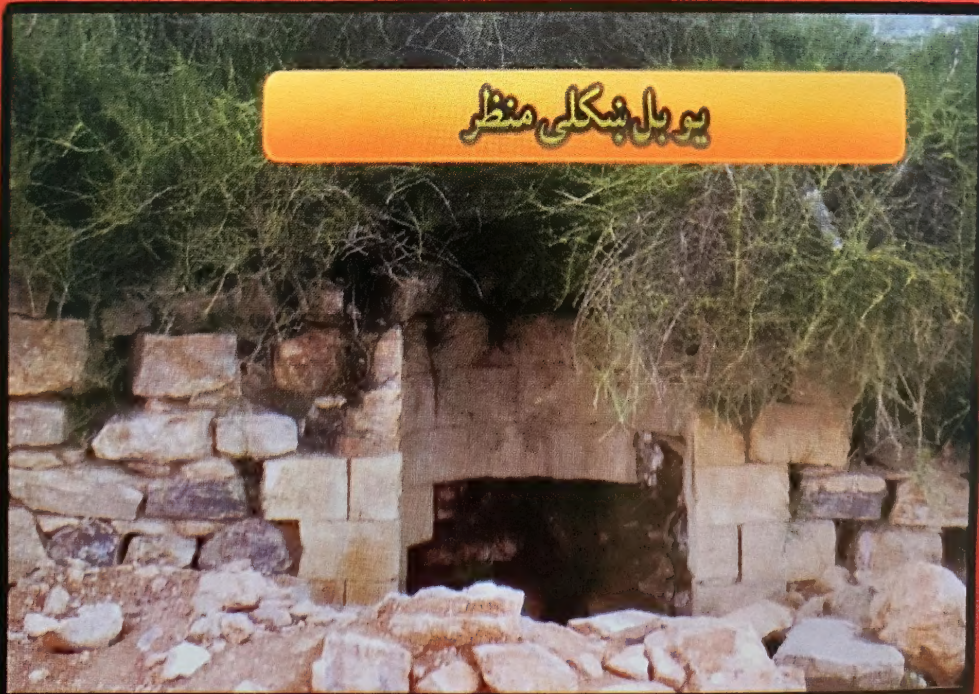
مسجد الحرام او بيت الله د تاريخ په رڼا کي

د غزوه مړتۍ مقام

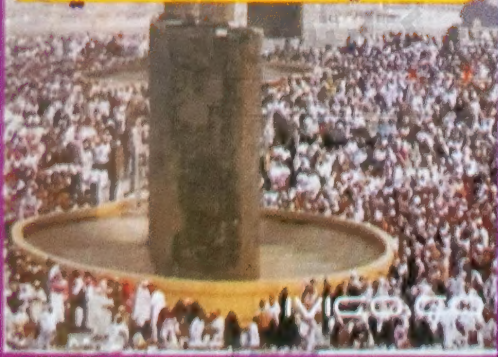
يو بل ښكلي منظر

دمسجد الحرام تاريخي منظر

په منی کی دشیطانانو دویشتلو څلي

د حلیمې (رض) قبر مبارک

د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د هجرت لاره

